SLOVENSKÁ AKADÉMIA VIED
SEKCIA SPOLOČENSKÝCH VIED

VEDECKÝ REDAKTOR
Dr. KAROL ROSENBAUM

LITTERARIA * IV 1961

PAVEL JOZEF ŠAFÁRIK

AUTORI

ANDREJ MRÁZ, VIKTOR KOCHOL, CYRIL KRAUS,
MÁRIA DZUBÁKOVÁ, OLDŘICH KRÁLIK, JOSEF HRABÁK,
JOZEF MINÁRIK, VĚNCESLAVA BECHYŇOVÁ,
ARTUR ZÁVODSKÝ, JÁN BĚDER, MILAN KUDĚLKA

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1961

C- 601/IV.

Ústav slovenskej literatúry a jazykov SAV — Knižnica — Dúbravská cesta — Bratislava

K. 6342/69
28.—

ÚVOD

V dejinách českej a slovenskej národnej kultúry, vo vývine európskej slavistiky zaujíma Pavel Jozef Šafárik významné miesto. Získal si ho ako mladý básnik odvážnym poodkrytím vnútorného života vtedajšieho človeka, väzneného mnohými predsudkami a neslobodou, stal sa priekopníkom vo vzťahu k ľudovej slovesnosti, sústreďoval sa na vážne problémy teórie literatúry, najmä metriky, načrtoval veľký obraz histórie slovanských národov a vývinu ich písomníctva, objavoval pamiatky slovanských kultúr, organizoval štúdium slavistických disciplín na vysokých školách. Toto všetko robil pre rozvoj kultúry a vedy ako svoj príspevok na veľkom diele nášho, t. j. českého a slovenského národného hnutia v období formovania sa českého a slovenského národa ako národov buržoáznych. Pre toto obdobie preberáme zaužívaný termín národné obrodenie. Pavel Jozef Šafárik je jednou z najvýznamnejších obrodeneckých osobností.

Na rok 1961 pripadne stê výročie Šafárikovej smrti. Jubileum sa stalo pre našu literárnu vedu príležitosťou zhodnotiť Šafárikovo literárne a literárnovedné dielo a osvetliť ho v jednotlivých príspevkoch. Štvrtý zväzok *Litterarií* obsahuje jedenásť štúdií venovaných Šafárikovmu dielu. Všímajú si predovšetkým Šafárikove literárne a literárnovedné práce. Literárni vedci aj v minulosti sa venovali výskumu Šafárikovho diela a okrem nich Šafárikova osobnosť priťahovala historikov, archeológov, jazykovedcov a národopiscov. Z literárnych historikov sa venoval Šafárikovmu básnickému a vedeckému dielu Jaroslav Vlček, Jiří Polívka, Matija Murko, Ján Máchal, Zdeněk Nejedlý, Albert Pražák, Jaroslav Vlček, Jozef Škultéty a i. Početné štúdie Šafárikovmu dielu venoval Karel Paul. Mnoho odkrýva Šafárikova korešpondencia vydávaná Vrťátkom, Popovom, Francevom, Nováčkom a i. Veľa poznatkov je ukrytých v štúdiách o otázkach prozódie a vývinu českého verša, v prácach Kráľových, Mukařovského, Horálkových a i. Šafárikovský zväzok *Litterarií* nadväzuje

Ústav slovenskej literatúry a jazykov SAV — Knižnica — Dúbravská cesta — Bratislava

na pozitívne výsledky predchádzajúceho výskumu. Redakcia nepovažuje šafárikovskú problematiku za vyčerpanú. Prítomný zborník prác má byť podnetom pre ďalší výskum.

Do IV. zväzku *Litterarií*, vydávaných Ústavom slovenskej literatúry, podarilo sa získať pôvodné príspevky od českých a slovenských literárnych vedcov. Je to ďalší dôkaz úzkej spolupráce československých literárnych historikov, pracujúcich v ústavoch Československej akadémie vied, Slovenskej akadémie vied a na vysokých školách. Príspevky ukazujú celkom jednoznačne vnútornú dramatičnosť Šafárikovho umeleckého diela, jeho spätosť s vývinom českej a slovenskej kultúry a vedy. Súčasne dokumentujú, akou cennou osobnosťou je Šafárik i pre náš dnešok. Ide o to, že nám predstavuje pevné spojivo medzi našimi bratskými národmi.

Redakcia

ANDREJ MRÁZ

ŠAFÁRIKOVA ZAČLENENOSŤ DO VÝVINU SLOVENSKEJ VZDELANOSTI

Život a dielo Pavla Jozefa Šafárika sú mnohostranne pospájané so slovenskými pomerami, s ich potrebami a vývinovými tendenciami. Najmladší syn kobeliarovského evanjelického farára, narodený 13. mája 1795, od raného detstva intenzívne vrastal do nášho kultúrneho a spoločenského prostredia a táto jeho spätosť so slovenským životom sa odrážala v mnohých jeho skutkoch, túžbach a náhľadoch. A hoci podmienky, v akých Slováci žili v období dokončievania prechodu od feudalizmu ku kapitalistickému spoločenskému zriadeniu, neumožnili mu žiť a pracovať v našom prostredí, jednako Šafárik mnohými svojimi snahami a záujmami vychádza v ústrety vývinovým potrebám slovenského národného života a slovenskej vzdelanosti, pričom slovenské determinanty sa výrazne odzrkadľujú aj vo viacerých jeho dielach, týkajúcich sa minulosti a prítomnosti ostatných Slovanov. V nasledujúcich výkladoch chceme sa dotknúť Šafárikovej zaradenosti do kontextu slovenských národných a vzdelanostných snažení, vyznačiť, z čoho pri týchto svojich úsiliach vychádzal a aké ciele nimi sledoval. Otázky tieto pokladáme za dôležité ako zo stanoviska slovenského vývinu, tak aj pre správne pochopenie celého Šafárikovho diela a jeho miesta v dejinách vedy u slovanských národov.

Šafárik už z rodičovského domu si priniesol záujem o kultúrne hodnoty, akými sa u nás žilo v prostredí vidieckej inteligencie, najmä kňazskej a učiteľskej na prechode 18. a 19. storočia. V prostredí tomto živé boli kultúrne, jazykové a sociálne tradície protestantského vzdelanstva na Slovensku, rozširujúce a prehlbujúce sa prudkými zmenami, ktoré zasahovali aj naše kraje v uvedenom období. Pravda, Slovensko bolo na okraji dominujúcich súvekých európskych hnutí, vzdialené od centier sociálnopolitických a kultúrnych snažení. Do jeho spoločenského organizmu len v zoslabenej intenzite sa dostali aj ohlasy osvietenstva, aj popudy z francúzskej revolúcie a celková zaostalosť Uhorska

spomaľovala i proces likvidácie feudalizmu a upevňovania kapitalistických spoločenských vzťahov. No i tak v časoch svojho dorastania v domácom prostredí stretával sa Šafárik so skutočnosťami, ktoré signalizovali novú epochu v dejinách európskych národov, aj z popudov, ktoré nadobúdal v najužšom rodisku, ako potom na školách v Rožňave, v Dobšinej a najmä v Kežmarku, kde študoval v rokoch 1810—1815, získal už nejedno ponaučenie a návod, ako sa vyrovnávať s otázkami, pred ktoré ho postavili život i škola.

Slovenská inteligencia na začiatku 19. storočia aj v svojej osvietenskej ideológii v mnohom ešte podliehala nezoslabenému panstvu feudalizmu v Uhorsku a špeciálne na území Slovenska. Pre jej životný postoj a spoločenské snahy je však charakteristické, že sa čoraz viacej dištancuje od vládnúcej triedy v Uhorsku, ktorá sa stáva aj nositeľkou výbojného maďarského nacionalizmu. V dôsledku triedneho rozvrstvenia jednotlivých uhorských národností a v dôsledku vzájomného vzťahu medzi nimi slovenská inteligencia v porovnaní s maďarskou sa vyhraňuje v zmysle demokratickejšom a zaujíma obranný postoj proti denacionalizačným snahám mohutnejúcej maďarskej vládnúcej triedy. Tieto vyostrujúce sa národnostné rozpory zasiahli na uhorských školách aj mladého Šafárika a zanechali v jeho cítení a myslení stopy na celý život. Pod vplyvom výchovy v rodičovskom dome a pod vplyvom školských i mimoškolských podnetov P. J. Šafárik pomerne vo veľmi mladom veku sa ideologicky vyhraňuje, zakotvujúc v náhľadoch, ku ktorým inklinovala slovenská osvietenská inteligencia, a najmä pôsobili na jeho vývin podnety, ku ktorým sa dostal aj zo širšej slovanskej oblasti, najmä českej.

Slovenské osvietenstvo existovalo a prejavovalo sa dosť skromne, obmedzene, premáhajúc mnohé ťažkosti, ktoré sa mu stavali do cesty. Bernolákovské Slovenské učené tovarišstvo zasahovalo pomerne úzky kruh stúpencov a iba snahy Jura Fándlyho ako-tak prekonávali tieto obmedzenia. Na protestantskej strane situácia bola vcelku rovnaká, ani ich spolkové, časopisecké a iné podujatia nemali širší spoločenský dosah. Vychádzalo sa v ústrety takmer len najelementárnejším osvetovým a buditeľským potrebám, preto sa ani mladý Šafárik nejako plodnejšie nemohol primknúť k vzdelanostným snahám, ktoré vychádzali z prostredia domácej inteligencie. S tými splynul, osvojil si ich, no jeho dychtivej zvedavosti a náročnosti ony vonkoncom nevyhovovali. Najmä v rokoch kežmarských štúdií v širokom rozsahu sa oboznamuje so školskou a mimoškolskou vzdelanosťou súvekej Európy, a aby z nej mohol ťažiť i pre svoje snahy, korešpondujúce s potrebami rodiacej sa slovenskej buržoázie, zákonite a v zmysle tradičného odkazu našich

dejín nachádza intenzívne a tvorivé primknutie sa k českej vzdelanosti. Lebo hoci s formovaním sa buržoázneho slovenského národa od začiatku išli aj snahy osamostatňovacie, aktivizujúce atribúty slovacity v povedomí i snahách našich vzdelancov, čo sa neprejavilo len na strane bernolákovcov, ale i na strane protestantskej inteligencie, jednako do procesu novodobého formovania sa slovenského národa prenikavo zasahovali ako ich neodlučiteľná časť skutočnosti z českej sféry. Národné obrodenie Slovákov pri všetkej svojej protirečivosti a pri svojom vyústení sa dialo ako organická súčiastka analogického vývinu v českom národe, ním sa doplňovalo, z neho prijímalo podnety, slovenské obrodenie sa včleňovalo do českého, sledujúc však pritom potreby a vývinové zákonitosti vlastného spoločenského organizmu.

Integračné a dezintegračné československé sily v slovenskom národnom obrodení do nového štádia sa dostávali v rokoch, keď sa na kežmarskom lýceu formoval P. J. Šafárik, keď sa pripravovali na vstup do života Ján Kollár a Ján Hollý. Títo predstavitelia svojej generácie na rozdielny spôsob sa vyrovnávali s českými a slovenskými determinantmi v svojom formovaní. Kollár a Šafárik, aj vďaka kultúrnym tradíciám prostredia, z ktorého vyšli, od začiatku mali viacej predpokladov intenzívnejšie sa primknúť k českej vzdelanosti, ako tomu bolo v prípade Jána Hollého. Neodcudzil sa jej ani Hollý, ale prisvojoval si ju vo zväzku so svojou národnou ideológiou, bazírujúcou na bernolákovstve, kým Šafárikovi a Kollárovi slovenské a české kultúrne skutočnosti splývali v celok, čo sa prejavilo aj v ich pomere k spisovnej češtine. Lebo hoci vzťah slovenských protestantských vzdelancov typu bratislavského Jura Palkoviča k spisovnej češtine v nejednej veci bol iný ako ich českých rovesníkov, neprijímali novotárenie, ktoré do češtiny vnášali laici, ako bol Rosa a iní, úzkostlivo sa pridŕžali normy veleslavínskej češtiny, zmierujúc sa aj so slovakizovanými vlastnosťami v nej, jednako toto rozdielne chápanie spisovného úzu v ničom ich neodcudzovalo spisovnému jazyku českému. Ani Jungmannove jazykové reformy, čo ako zo strany slovenskej videl sa v nich odklon od sankcionovanej „bibličtiny", v podstate nezasahovali rušivo do vzťahu slovenskej protestantskej inteligencie k spisovnej češtine, k českej vzdelanosti a k zväzkom medzi Čechmi a Slovákmi.

Preto aj mladý Šafárik ešte v rokoch kežmarských štúdií tak spontánne a bez akýchkoľvek zábran a obmedzení mohol vplynúť do kultúrneho a národného prúdu, nachádzajúceho možnosti a ciele národného obrodenia Slovákov v ich začlenenosti do československého celku. Zo slovenskej nerozvitosti vystiera ruky za snahami i výdobytkami českého obrodenia a Jungmannova *Rozprava o jazyku českém* z Hla-

satele na rok 1806 mohla mať na neho v študentských rokoch najprenikavejší vplyv.[1] Takto vynikajúci žiak kežmarského lýcea vo veciach národnej kultúry v rozpore so zacielením školskej výchovy a nemecko-maďarského prostredia sa vkoreňuje do vývodiacich úsilí súvekej českej a slovenskej vzdelanosti, nachádza v nej pevné miesto a dosiahnuté výsledky vyznačujú mu cestu aj v neskorších úsiliach.

Aký stupeň kultúrnej vyspelosti a národnej uvedomelosti dosiahol P. J. Šafárik vo veku, keď ešte nebol prekročil hranice Slovenska, veľmi názorne ilustruje jeho mladícka básnická zbierka, vydaná v Levoči roku 1814 pod názvom *Tatranská Musa s lýrou slovanskou.* Zo stanoviska našej témy zaujímajú nás najmä otázky, ako sa v básnických začiatkoch Šafárikových prejavuje jeho umelecká kultúra a vzťah ku skutočnostiam nášho života a našej vzdelanosti. Rozumie sa, mladý básnik nemohol uniknúť ani sugesciám, ktoré sa mu núkali zo školského a mimoškolského kontaktu s inonárodnými literatúrami, a tak vedľa nadväzovania na antickú poéziu do jeho básnických začiatkov prenikajú aj ohlasy európskeho klasicizmu, najmä nemeckého, ako ho poznal predovšetkým prostredníctvom Klopstockovho diela a jeho nasledovníkov. No pre umelecké a mysliteľské vyhraňovanie Šafárikovo je charakteristické, že si tieto inonárodné básnické podnety neprisvojuje pasívne a mechanicky, ale s tvorivými nábehmi ich zužitkúva v zmysle vlastnej formujúcej sa osobnosti a najmä v zhode s vývinovými tendenciami v súvekej českej a slovenskej poézii. Pritom zreteľná je u neho snaha postúpiť ďalej, ako bola skupina Puchmajerovcov. Šedivosť ich básnickej techniky a tematickej odvodenosti prekonával rozbehmi za novými výrazovými prostriedkami, ktoré v nejednej súvislosti vychádzajú z jazykových úsilí Jungmannových, spestruje strofické útvary svojich básní a nadovšetko vnáša do nich nové vrstvy tematické, predzvestujúce nástup preromantického subjektivizmu. Šafárikova básnická zbierka takto vo vývine našej poézie stojí na rázcestí dvoch smerovaní v obrodenskom básnictve československom.

Pritom osobitné značenie majú tie jej zložky, v ktorých rozvíja podnety staršej umelej básnickej tvorby na Slovensku, v ktorých priekopnícky nadväzuje na vlastnosti folklórnej slovesnej tvorby a ktorými sa približuje k faktom slovenského života. Z bezprostredných Šafárikových predchodcov aj výsledkami niektorých svojich básnických úsilí blízky mu bol najmä Bohuslav Tablic. Šafárik aj neskoršie cenil si

[1] O Jungmannovi v liste z 18. 12. 1828 Palackému písal: „Jehož já co druhého otce, a vzhledem mateřského jazyka i národností mé i co prvního ctím." K. Jireček, *Pavel J. Šafařík mezi Jihoslovany,* Osvěta, 1895, 690.

Tablica nielen ako básnika, ale aj ako literárneho historika, organizátora a ideológa našich vedeckých úsilí a na druhej strane Tablic svojím prekladom Boileauovho diela *L' art poetique*[2] oneskorene síce, ale podporoval Šafárikove a Palackého literárne snahy, bojovne tlmočené v knihe *Počátkové.* V *Tatranskej Muse* relatívne bohato sú zastúpené jazykové vrstvy slovenčiny a najmä významný je fakt, že do básní, ako je *Slavení slovanských pacholků* a *Poslední noc,* Šafárik vnáša motívy a štylistické postupy folklórnej slovesnej tvorby. Ľudové piesne slovenské začal si Šafárik zapisovať už pred vydaním svojho básnického debutu a ony nezostali pre neho len predmetom odborného štúdia, ale ich vlastnosti chcel preniesť aj do našej umelej poézie. V teoretickom článku *Promluvení k Slovanům,* publikovanom v 1. čísle Hromádkových Prvotín (roku 1817), Šafárik o ľudových piesňach okrem iného hovorí, že „v nich samých řeč lidu, již v žádných knihách nenalezne (rozumej dialekty), panuje a tkví;... tak u Slováků vlastnímu jejich dialektu odnikud jinud, leč z národních pěsní, se nenaučíš". Publikuje aj ukážky zo slovenskej ľudovej poézie, zachovávajúc jej pôvodnú jazykovú podobu, a dokazuje: „Ať nám nikdo o štěbetné lahodnosti polštiny a srdce jímající milostnosti srbštiny nerozpráví; ať nám nikdo drsnatosti našeho dialektu nevytýká a nás od závodu s našimi braty Rusy a Srby neodstrašuje: my to všecko známe, my s nikým o závod běžeti nechceme, jediné světu ukázati, *že drsnatá řeč učených skladatelů není řeč prostého národa."* (Podčiarkuje Šafárik.)[3]

Šafárikov záujem o slovenskú folklórnu slovesnú tvorbu je teda dôležitý zo stanoviska jeho zbierania, vydávania a komentovania tohto materiálu, ale ako sme naznačili, ovplyvňoval aj jeho jazykové povedomie a tematický i výrazový príklon k ľudovej poézii vo vlastnej básnickej tvorbe. V Šafárikovej činnosti básnické tvorenie je len epizódou, no významné ako zo stanoviska vývinových tendencií našej literatúry v druhom decéniu predošlého storočia, tak najmä zo stanoviska autorovho vyrovnávania sa s tradíciami a potrebami slovenskej poézie. Preto mohol aj Jur Palkovič vcelku kladne privítať vyjdenie Šafárikovej zbierky a pri inej príležitosti, keď na začiatku roku 1816 v svojom Týdenníku odtlačil Šafárikovu gratulačnú báseň, venovanú švagrovi Šárkáňovi, píše o nej, že sú to „pěkné verše", a zároveň publikuje zo sprievodného listu Štefana Lešku, ktorý mu rukopis básne poslal, tieto slová: „Ačkoli několik grammatických omylů se tu nachází, však předce ku podivení jest to, že z Gemerské stolice tak znamenitý Slovák

[2] Boileau-Despreaux Nicolas, *Umění básnířské..., v česko-slovenský pak jazyk přeložil Bohuslav Tablic,* Budín 1832.

[3] Cit. podľa Jaroslav Vlček, *Dějiny české literatury* IV, Praha 1931, 119—116.

pošel, ježto již v svém mladém věku tak výborně píše. Co pak teprv můžeme o něm pomysliti, a čeho v náději očekávati, jestliže, jakž za to mám, staré knihy slovensko-české bedlivě čísti bude?"[4]

Pavel Jozef Šafárik na rozdiel od Jána Kollára už pred odchodom na štúdiá do Jeny roku 1815 aktívne sa začlenil do nášho kultúrneho života a ideologicky sa vyhranil v zmysle prevládajúcich náhľadov v radoch súvekej českej a slovenskej inteligencie. Tento stupeň jeho uvedomelosti a charakter záujmov, zakotvených v potrebách nášho života a ostatného Slovanstva i ľudstva, sprevádzal ho i na štúdiách v Jene. Prišiel do prostredia, ktoré mu dávalo široké možnosti vedecky a ideologicky ďalej sa rozvíjať a ktoré mu nástojčivo pripomínalo analógie a odlišnosti s domovom. Rozumie sa, za vedomosťami a skúsenosťami dychtiaci Šafárik využil všetko, čo mu núkala škola, veda a spoločnosť v búrlivo sa rozvíjajúcom Nemecku. Pritom sa neuspokojil len rozširovaním a prehlbovaním doterajších svojich vedomostí i záujmov, ale nepretržite mal na mysli aj kultúrne potreby svojho národa, spĺňal ich básnickou a publicistickou tvorbou, posielanou z Jeny do našich časopisov, spĺňal ich svojou prekladateľskou činnosťou, okrem iného aj prekladom Aristofanových *Oblakov* i Schillerovej *Márie Stuartky*. Nadväzoval listovné spojenie s českými a slovenskými dejateľmi a systematicky sa pripravoval pre plnenie svojich budúcich úloh, stojacich v službách slovanského života a slovanskej vedy. Preto len vzhľadom na toto všetko platia slová Jaroslava Vlčka, ktorými vymedzoval dosah Šafárikovho jenského pobytu pre jeho neskorší vývin i činnosť. Vlček v tejto súvislosti píše: „Šafárik podněty ke všem odvětvím své hojné pozdější činnosti literární přinesl si z Jeny. Jena z něho učinila jazykozpytce, dějezpytce, literárního historika, folkloristu ve smyslu školy romantické; Jena probudila v něm uvědomělého Slovana; a Jena, postavivši jej do výlučných služeb vědy, odvrátila jej od poezie."[5]

Vcelku možno tvrdiť, že P. J. Šafárik po dvojročnom pobyte v Jene sa vrátil domov taký, aký bol na štúdiá odišiel, iba s náramne rozšírenými vedomosťami a aj s vyhranenejším pracovným programom. Jenské roky pre jeho vývin sú i preto dôležité, lebo v nich nadviazal ešte užší kontakt s českými vzdelanostnými podujatiami, najmä s časopismi a s českými kultúrnymi pracovníkmi. Tomuto cieľu slúžil aj Šafárikov mesačný pobyt v Prahe na spiatočnej ceste z Jeny. Zblízka sa oboznámil

[4] Cit. podľa Pavel Josef Šafařík, *Básnické spisy*, vydal Jan Vilikovský, Bratislava 1938. Vilikovského Úvod, str. IX.

[5] J. Vlček, c. d., 35.

s pražskými vedeckými ustanovizňami, s českým životom a s českými ľuďmi, najmä s Josefom Jungmannom. V českom národnom a kultúrnom živote v druhom decéniu predošlého storočia existovala pomerne už dosť veľká diferenciácia, zjavovali sa v ňom viaceré reformné snahy, zodpovedajúce vyššiemu stupňu rozvoja českej národnej spoločnosti. Vo veciach náukových, literárnych a jazykových na čele týchto nových úsilí stál Josef Jungmann, ktorý už na dovtedajší Šafárikov ideologický vývin mal prenikavý vplyv a pri návrate z Jeny aj vďaka osobnému styku ešte viacej sa zblížili tito vynikajúci obrodenskí dejatelia našich národov a zhodli sa v základných úsiliach. Zdá sa, že Šafárikov pobyt v Jene a najmä návšteva Prahy ešte viacej zaktivizovali jeho zaradenosť do českých národných a kultúrnych snažení.

No zároveň Šafárik stál pred rozhodnutím, aké povolanie si voliť a v ktorom prostredí? Čoskoro sa ukázalo, že primeranejšieho trvácneho zamestnania nebolo pre neho ani na Slovensku a ani v Čechách. Kňazské povolanie vonkoncom ho nepriťahovalo, neukazovali sa mu ani možnosti uplatniť sa na školách na našom území, kde by mohol vychovávať aj slovanských žiakov v zmysle svojej ideologickej vyhranenosti a náukových záujmov, rovnako ani v iných odborných inštitúciách nebolo pre neho miesta. A tak prijal úrad vychovávateľa v zemianskej rodine v Bratislave.

Bratislava mala pomerne bohaté československé kultúrne tradície a v časoch Šafárikovho krátkeho pobytu v nej pripravovala sa akoby pre svoj budúci zástoj v slovenskom živote. Osvetové a vedecké snahy, koncentrujúce sa okolo československej Spoločnosti a s ňou spojenej katedry reči a literatúry na lýceu síce vcelku živorili, ale predsa len aj tým sa podával dôkaz o československej kultúrnej aktivite na Slovensku a hlavne kládli sa základy pre lepšiu budúcnosť. A tak keď sa roku 1817 dostal Šafárik do Bratislavy, dostal sa vlastne do slovenského kultúrneho centra, ktoré malo úzke spojenie aj s českou sférou. Tu sa mu ukazovali aspoň aké-také možnosti pomýšľať na realizovanie svojich pracovných plánov. V Bratislave predsa len mal blízky kontakt so slovenským životom, sem prenikali ohlasy aj zo snažení ostatných slovanských národov, súveká Bratislava približovala mu i život Uhorska a Rakúska a toto hospodársky, kultúrne, triedne a národnostne živé i pestré mesto neuzatváralo sa ani pred vplyvmi, ktoré ho zasahovali aj z ostatných európskych stredísk.

Šafárik po skončených štúdiách potreboval však také prostredie, v ktorom by mohol realizovať svoje vedecké, propagačné a organizačné zámery. Nenašiel ho v náležitej miere ani v Bratislave, iste aj preto, lebo sa nevedel pridať k tým snahám, ktoré reprezentovala konzerva-

tívna časť slovenského osvietenského vzdelanstva na čele s Jurom Palkovičom, a nových, mladých síl na Slovensku bolo ešte málo. Pre Šafárika bolo veľkou výhodou, že v Bratislave zastihol v rovnakom povolaní, do akého sám nastúpil, Františka Palackého, s ktorým pričinením Benediktiho udržiaval písomný styk už z Jeny. Palacký a Šafárik spolupracovali, doplňovali sa a v mnohom mali spoločné túžby cez celý svoj plodný život a toto tvorivé priateľstvo pre oboch prospešné bolo najmä v časoch bratislavských. Obaja mali možnosť dôkladne poznať pomery na Slovensku i v celom Uhorsku, obaja s rovnakými nádejami hľadeli v ústrety budúcnosti, spájal ich nejeden spoločný záujem náukový aj ideologický a obaja stáli pred otázkami vzťahujúcimi sa aj na vzájomný pomer Čechov a Slovákov. Ak už pred príchodom do Bratislavy u Šafárika môžeme badať stupňujúci sa záujem o českú kultúru a české spoločenské skutočnosti, tak tento jeho príklon iste mocnie aj pod vplyvom stykov a spolupráce s Františkom Palackým v ich spoločnom bratislavskom období. Palacký aktivizoval v Šafárikovi tie zložky jeho osobnosti a tie vedomostné i citové fondy, ktoré ho vkoreňovali do československej reality a československých tradícií, čo bolo o to účinnejšie, lebo pred básnickým vystúpením Kollárovým a vlastne aj Hollého slovenský podiel v československom živote zdal sa minimálny a pod tlakom stupňujúceho sa útisku maďarizačného aj perspektívy Slovenska dosť beznádejné.

Šafárikova vyakcentovaná pripútanosť k českej kultúrnej sfére v bratislavských časoch vypukle vystupuje do popredia najmä v knižočke *Počátkové českého básnictví obzvláště prosodie*, ktorú spolu s Palackým vydali v Bratislave roku 1818. V tejto práci sa mladí autori vyrovnávajú s problémami, ktoré sa týkali niektorých otázok tak literatúry v českých krajoch ako na Slovensku a svoje dielko venujú „mladým básníkům, Čechům, Moravanům, Slovákům". No i pri snahe obsiahnuť celú československú literatúru, východiskom pre kritiku, polemiku a pre vytyčovanie nových úloh obom autorom bola predovšetkým situácia v českej literatúre. Teoreticky postuláty prízvučnej prozódie zdôvodnil Josef Dobrovský, podľa jeho zásad básnila početná škola Puchmajerovcov a slovenskí anakreontici mali medzi nimi okrajové postavenie. Aj snahy po revízii Dobrovského veršového systému programove sa začali zjavovať v českom prostredí, inšpiroval a uskutočňoval ich najmä Jungmann. V slovenskom kontexte, aj vzhľadom na klasicistickú básnickú kultúru problémy prozodickej orientácie sa nepociťovali tak intenzívne ako v českom prostredí. V istom zmysle výnimku tu tvorí len Bohuslav Tablic, aj v iných otázkach sa stotožňujúci s Jungmannom, najmä v snahách o vedu písanú v národnej reči.

Na Slovensku menej nástojčivé boli aj potreby a možnosti povznášať národnú spisbu na úroveň vyspelých európskych literatúr, ako tieto otázky chápali autori *Počátkov*, a tak ani bojový pátos ich knihy, zacielený proti zaostávaniu za týmto vývinom a hľadajúci cestu, ako ho dohoniť a sa mu vyrovnať, nemal taký bezprostredný vzťah k literárnej situácii na Slovensku, ako ho mal v pomere k českej literatúre a literárnej vede na konci druhého desaťročia 19. storočia. V knihe *Počátkové*, skladajúcej sa zo šiestich kapitol písaných v podobe listov, z ktorých tretí, štvrtý a šiesty list pochádza od Šafárika, vyslovili autori prísnu kritiku nad súčasným stavom našej poézie a podali nárady, ako podľa ich presvedčenia možno prospieť jej rozvoju a vyspelosti. Zo stanoviska našej témy je dôležité, že účasťou v tomto podujatí bojovne sa priradil P. J. Šafárik k snahám vedúcich osobností v súvekom českom kultúrnom živote, reprezentujúcich novú fázu vo vývine nášho obrodenstva.

2

Čoskoro sa však ukázalo, že príznaky, ktoré boli badateľné už pri Šafárikovom návrate zo štúdií v Nemecku, sú trvácnejšej povahy a nielen prechodnej. Ani na Slovensku a ani v Čechách nenašlo sa totiž pre neho primerané povolanie. Preto v máji 1819 prijal pozvanie za profesora cirkevného pravoslávneho gymnázia v Novom Sade vo vtedajšom južnom Uhorsku a 11. októbra tohože roku nastúpil svoj úrad vo funkcii direktora. V čase Šafárikovho príchodu novosadské gymnázium bolo šesťtriedne, malo okolo 200 žiakov a hoci ho spravovalo a financovalo osobitné kuratórium, skladajúce sa z pravoslávnych cirkevných hodnostárov a predstaviteľov okolitých Srbov, jednako dozor štátnej správy bol v ňom prísny. Aj vyučovacia reč na tomto gymnáziu bola latinská a nemecká. Od ostatných škôl podobného typu v Uhorsku sa líšilo len vyučovaním náboženstva a zložením učiteľského sboru, ktorý sa v prevažnej miere skladal zo srbských a pravoslávnych učiteľov, ako aj žiakov tej istej národnosti a vierovyznania. Na svoje novosadské pôsobisko odišiel P. J. Šafárik preniknutý vôľou obetovať škole a potrebám srbského kultúrneho života všetky svoje schopnosti a vedomosti. Aj v zmysle svojej slovanskej národnej ideológie. Preto už v úvodnej riaditeľskej reči, prednesenej na začiatku školského roku 1819—1820, zaoberal sa aj vyučovacou rečou na gymnáziu a dokazoval: „Nám, žiaľbohu . . ., nedáva sa možnosť (ako Helade, starému Rímu, Nemecku, Anglicku, Francúzsku a Rusku) vzdelávať sa v materinskej

reči, prisvojiť si poznanie osobitnej kultúry nášho národa (gentis nostrae)..., ale sme prinútení od detstva učiť sa cudzím jazykom a najružovejšie svoje roky venujeme takým štúdiám, ku ktorých najvyššiemu vrcholu, ku ktorých dokonalosti nikdy sa nemôžeme vyvinúť"[6]

Šafárikova činnosť v Novom Sade bola mnohostranná, neobmedzovala sa len na pôsobenie pedagogické, ale jej účinky boli prenikavé v mnohých sektoroch kultúrnej práce medzi časťou Srbov a ostatných juhoslovanských národov. Jeho pobyt v tomto prostredí v dôraznej miere zasiahol jeho slavistické záujmy a ich náplň. Rozumie sa, nám na tomto mieste ide o tie zložky Šafárikovho novosadského pôsobenia, ktorými sa začleňoval do procesu vzdelanostných úsilí. Slovákov, a vôbec ako v tomto období svojho života bol v spojení so slovenským životom. Lebo v Novom Sade P. J. Šafárik do šírky a hĺbky vrastal nielen do slovanských náukových i kultúrnych úsilí, ale paralelne s tým v nejednej súvislosti najsystematickejšie a najdôslednejšie sa zapájal i do kultúrnych a národných úsilí slovenských.

Pre Šafárikovu zaradenosť a prácu v slovenskom kontexte v rokoch novosadského pobytu niekoľko momentov bolo dôležitých. Medzi nimi aj taký, že presídlením do južných končín Uhorska neprerušil spojenia, ktoré ho viazali nielen s príslušníkmi formujúceho sa slovenského národa, ale priamo aj s vlastnými príbuznými, čo pri vtedajších rodinných vzťahoch medzi inteligenciou malo tiež svoj význam. Šafárikova matka, rodená Katarína Káresová, umrela síce už roku 1812, no otec mu žil o celých dvadsať rokov dlhšie a z Kobeliarova navštívil si syna v Novom Sade dva razy. A jeho starší brat Ján, otec prírodovedca a lekára dr. Janka Šafárika, ako hospodársky úradník osadil sa v Malom Kőröši, mestečku v Peštianskej, kde v tom čase bolo ešte i slovenské obyvateľstvo. A tu bola za S. Šárkáňa vydatá aj Šafárikova sestra Mária. S touto svojou rodinou, osadenou na Dolnej zemi, bližšie k Novému Sadu, P. J. Šafárik udržiaval pomerne živý styk a švagrovi Šárkáňovi, ako sme už uviedli, ešte ako študent napísal oslavnú báseň na meniny. Napokon v týchto súvislostiach závažný je aj fakt, že sa Šafárik v Novom Sade oženil so Slovenkou Júliou Ambrozyovou, ktorej ovdovelá matka v tomto meste viedla „dievčenskú školu s penzionátom"[7] a v rodine Šafárikovcov aj v Prahe čiastočne sa i konverzovalo po slovensky.

Ale aj mimo rodinného prostredia a stykov Šafárik v Novom Sade

[6] Prof. Vasa Stajić, *Pavle Josif Šafarik, prvi direktor i prvi profesor srpske novosadske gimnazije,* Nový Sad 1927, 7.

[7] K. Jireček, c. d., 695.

a v jeho okolí mal kontakt so slovenskými ľuďmi. Na susednom pravoslávnom gymnáziu v Sremských Karlovciach do roku 1816 pôsobil Ondrej Voľný, po ňom dr. Karol Rumy a napokon Pavel Magda, napospol ľudia, ktorých vývin a povedomie boli spojené aj so životom na Slovensku. I tajomníkom metropolitu Štefana Stratimiroviča v tom istom mestečku v dvadsiatych rokoch bol istý Benický, nepochybne tiež človek z našich krajov. A slovenskí vzdelanci dostávali sa v blízkosti Nového Sadu aj do iných mestečiek a dedín. Tak napríklad v školskom roku 1823—1824 riaditeľom evanjelického gymnázia v Novom Vrbasi bol Matej Slavkovský, ktorého Šafárik navštevoval v jeho pôsobisku, častejšie ho spomína v listoch Jánovi Kollárovi, a ktorý z Dolnej zeme odišiel za profesora na kežmarské lýceum. V Novom Sade za Šafárikových čias žil aj slovenský kníhkupec a kníhviazač Liptay, Šafárik aj jeho prostredníctvom udržiaval styky so svojimi peštianskymi priateľmi i spolupracovníkmi Jánom Kollárom a Martinom Hamuljakom a sledoval aj Liptayho kníhkupeckú činnosť medzi okolitým slovenským ľudom.

Pravda, pre Šafárikove spojenia so slovenským životom, okrem stykov, ktoré udržiaval so Slovenskom a Pešťou, významná je najmä skutočnosť, že v samom Novom Sade žila hŕstka slovenských remeselníkov, drobných obchodníkov a roľníkov, a najmä že v bezprostrednej blízkosti tohto mesta, v Báčke, v Srieme a Banáte žili pomerne početné skupiny slovenských osadníkov, sociálne vcelku v lepšom postavení ako poddanské masy na Slovensku, so zorganizovaným školským a cirkevným životom. P. J. Šafárik sa interesoval o život roľníckeho ľudu, všímal si a študoval jeho reč i národopisné vlastnosti, osobitnú starostlivosť venujúc folklórnej poézii. Aj pri svojich kultúrnych snahách mal na mysli potreby širokých ľudových más,[8] no ani z rokov jeho novosadského pôsobenia nemáme svedectvá, ktoré by ilustrovali jeho vzťah k ľudu. O srbských mešťanoch a roľníkoch sa vyjadril veľmi negatívne, odsudzujúc ich ľahostajnosť k národným i kultúrnym veciam, a pravdepodobne takú istú mienku mal aj o slovenskom ľude, i keď mu on bol citove bližší. P. J. Šafárik je typ kabinetného učenca a národného učiteľa, vidiaci záruku lepšej budúcnosti svojho národa v práci vzdelancov, i keď na druhej strane si uvedomuje, že výsledky takejto

[8] Jánu Kollárovi, uvažujúc o spisovnom jazyku Slovákov, z Nového Sadu 14. 2. 1821 písal: „Zde myslím, aspoň nyní, ne tak vysokých ideálů, jako raději hlubokého života našich zanedbaných bratří Slováků šetriti třeba." Teda osvetové potreby slovenského dedinského ľudu a vzmáhajúceho sa meštianstva. — *Dopisy Pavla J. Šafařika Janu Kollárovi,* Časopis Českého musea, 1873—1875. V ďalšom texte pri citovaní zo Šafárikových listov Kollárovi uvádzame iba dátum, kedy ich pôvodca písal.

práce majú zasiahnuť i do povedomia ľudu. Vcelku však Šafárikov demokratizmus neprekročil hranice a obmedzenia našej obrodenskej národnej inteligencie z predštúrovských čias.

Zračí sa to aj v Šafárikovej účasti v snahách dolnozemských Slovákov. Podstatnú časť svojich záujmov a práce v novosadskom období venoval pedagogickým veciam, podielu v srbských kultúrnych a vedeckých podujatiach, najmä prostredníctvom práve založenej Matice srbskej a jej časopiseckého orgánu Letopisu, ktorý redigoval jeho kolega na gymnáziu Magarašević, a nadovšetko sa venoval rozsiahlym slavistickým prácam, na jednej strane opierajúcim sa o miestny materiál, no na strane druhej rozprestierajúcim sa na celé Slovanstvo. V takýchto okolnostiach, rozumie sa, jeho aktivita medzi dolnozemskými Slovákmi bola dosť skromná a chápal ju na pozadí svojich celoslovenských snažení a plánov. Medzi dolnozemskými Slovákmi v časoch Šafárikovho novosadského pôsobenia účinkovalo aj niekoľko vzdelancov, napospol pochádzajúcich zo Slovenska, ktorí mali aj aké-také záujmy kultúrne. Patril medzi nich najmä petrovský farár Ján Stehlo, ktorý prispel aj do protištúrovskej publikácie, zostavenej Jánom Kollárom,[9] hložianski Rohonyovci, staropazovský Štefan Leška, ktorý bol so Šafárikom aj v príbuzenstve, a ďalší kňazi a učitelia. Šafárik udržiaval s nimi aj osobné styky a navštevoval ich. Vcelku však mal o nich zlú mienku. V liste Kollárovi zo 4. júna 1827 ich charakterizuje „zdejší kněži sú jen břichopáskové" a zazlieva najmä, že im nezáleží ani na rozpredaji Kollárovej *Čítanky* a *Šlabikára.* Aj keď 1. októbra tohože roku oznamoval svojmu peštianskemu priateľovi, koľko exemplárov bude môcť distribuovať z II. zväzku *Písní světských,* doslovne mu písal: „S těžkem budu moci 60 exemp. zde rozprodati. Jest nás zde málo Slovákov a kněži ani hnuti prstem nechtějí." Šafárik teda nielen o srbskom duchovenstve mal veľmi zlú mienku, ale aj o dolnozemských slovenských kňazoch, čo tiež ilustruje jeho vzťah k cirkevnej inteligencii a v istom zmysle aj k náboženskej ideológii, hoci v prípade Jána Kollára jeho povolanie ho nemýlilo.

No i v takýchto podmienkach P. J. Šafárik predsa len hľadal možnosti, ako zaktivizovať kultúrne snahy svojich krajanov. Znepokojovali ho takéto myšlienky v celonárodnom rozsahu, roku 1826 sa napríklad Kollárovi zdôveril, že pomýšľa na založenie Matice slovenskej, a staral sa o založenie literárnej spoločnosti aj medzi dolnozemskou inteligenciou. Z listu písaného Kollárovi v apríli 1822, v ktorom hovorí „já bych

[9] *Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky,* Praha 1846. Stehlov príspevok je na str. 189—192.

také zde nějakou společnost založil, kdyby jen bylo lidí, kteří by — darmo rádi čítali, neřkuli za peníze a pláci", nevysvitá jasne, či mu ide o čitateľskú spoločnosť srbskú, alebo len slovenskú. Šafárik cez celý čas svojho novosadského pobytu vynaložil mnoho úsila, aby sa dostal k slovanským knihám a časopisom, ktoré potreboval aj pre vlastné študijné potreby. Z vlastných prostriedkov v plnom rozsahu nemohol si zaopatrovať takú literatúru, preto hľadal aj iné možnosti, ako sa k nej dostať. Požičiaval si knihy od mnohých, od Jána Kollára a metropolitu Stratimiroviča počnúc, no zdá sa, že uviedol do života medzi Srbmi aj akúsi „čitateľskú spoločnosť", z ktorej prostriedkov nakupoval knihy a časopisy. Neuspokojil sa však tým, ale aktívne sa zúčastnil aj založenia slovenskej učenej spoločnosti v Báčke. Spomína ju v listoch Palackému (v liste z 29. 12. 1829 priateľovi do Prahy oznamuje, že sám ju „zlátal") a Kollárovi, no o jej pracovnom programe a výsledkoch vieme veľmi málo.

V druhej polovici dvadsiatych rokoch za vychovávateľa do rodiny statkára Teodora Stratimiroviča, príbuzného karlovackého metropolitu, dostal sa zo Slovenska Michal Godra. Stratimirović, bývajúci v slovensko-srbskej dedine Kulpíne, študoval aj v Kežmarku, so Šafárikom udržiaval živé styky a azda bol mu aj mecénom.[10] Rozumie sa, že Godra sa so Šafárikom zblížil, mal mu aj pomáhať v odpisovaní niektorých literárnych prác, a čo sa týka spomenutého slovenského spolku v Báčke, Godrov životopisec Ján Kvačala hovorí: „Ja myslím, že jeho zakladateľom bol Godra — že za vzor i jemu slúžila spoločnosť banského dištriktu Tablicova. Prvým predsedom spolku bol Šafárik... Prvému zasadaniu v Hložanoch (tam býval senior Rohoň, známy čo ľudový básnik) venoval Godra slávnostnú ódu... Osobite ospieval i jej pomaly sa už tešiaceho rastúcej sláve Šafárika."[11] Druhé výročné zhromaždenie spoločnosti roku 1829 bolo v Petrovci, predsedal na ňom Šafárik, ale inak o činnosti tejto ďalšej literárnej spoločnosti u nás v obrodenskej epoche sa nezachovali nijaké stopy ani v prostredí dolnozemskom. Podľa všetkého jej existencia bola viac-menej formálna a rozhodne lokálneho významu, aj keď jej predsedom bol Šafárik a najagilnejším členom Michal Gorda, ktorý najmä v nasledujúcom desaťročí za svojho prechodného peštianskeho pôsobenia podnetne zasahoval do slovenských kultúrnych úsilí.

[10] S finančnou podporou tohto Stratimiroviča, iste aj pričinením Šafárikovým, vyšla kniha Štefana L e š k u, *Elenchus vocabulorum Europaeorum, cumprimis slavicorum magyarici usus...* Budín 1825.

[11] Ján K v a č a l a, *Mladosť Michala Godru.* Sborník Spolku profesorov Slovákov 1930—1931, 5, 141.

Široké pole pôsobnosti mal P. J. Šafárik medzi Srbmi, zapájal sa do okrajovej kultúrnej činnosti okolitých Slovákov, no zároveň intenzívne žil celonárodnými slovenskými i českými záujmami a postupne si získaval váhu v celom slovanskom svete a v slavistických náukách. Vzdialený od vedeckých centier, vystavený najrozličnejším mrzutostiam zo strany nevyspelého prostredia a aj zo strany štátnych vrchností, narážajúci v živote na mnohé ťažkosti osobnej i vedeckej povahy, Šafárik v Novom Sade vykonával závažnú pedagogickú, organizačnú a výskumnú činnosť, ale s prostredím týmto nevedel zrásť. Temer. nepretržite túžil vyslobodiť sa z. podmienok, v akých žil. Už v prvom zachovanom liste, písanom Jánovi Kollárovi z Nového Sadu 14. februára 1821, hovorí o svojom „vyhnanstve" a pri všetkých pesimistických pocitoch i náhľadoch o budúcnosti slovenského života. túži predovšetkým v ňom sa uplatniť. Peštianskemu priateľovi v liste z 28. apríla 1822 sa spovedá: „Mysl má byla a jest vždycky tam, jen nuceně jsem si obral roli tuto u příbuzných raději, než u Nemců nebo Uhrů. Pročež bylo-li by kde u Slováků našich pro mne místa, kdež bych, bez ujmy oněch povinností, nimž každý polehčení svého života, a tudy konání a působení, zavázán jest, lépe, než zde, k zamilovanému onomu oučelu míti se mohl, neomylně bych zdejší vyhnanství své s oním Jeruzalémem proměnil." V citovanom už liste z februára 1821 zdôrazňuje: „I sám pravím, abychom sebe více, než Čechů hleděli." No podlieha čoraz väčšej skepse. Adresátovi do Pešti 2. marca 1824 okrem iného píše: „*...Ja naprosto nemám naděje nižádné, aby mezi našimi uherskými Slováky kdy lépe bylo*" (podčiarkuje Šaf.). A pokračuje: „Jest to arci přebolestné srdci mému, že toto přesvědčení žádným rozumováním vyvrátiti nemohu: cožkoli si na mysl přivodím proti němu — to vše se v potvrzení jeho obrací." Zároveň si uvedomujeme, aké dôsledky z toho vyplývajú pre jeho život a prácu: „Co odtud vzhledem mého literárního snažení pochodí, již snadno sami uhodnete. Nechybuje lásce k národu podnetu — kdoby, člověk jsa, nedím-li vlastenec, nelitoval a nemiloval i nešťastného — ale národnímu spisovatelství mému chybuje ovšem všakého podnětu. Tímto duchem národního (národem zde rozumím Slováky naše uherské) spisovatelství mne napotom nadchnouti chtíti, bylo by slepému o barvách rozprávěti. To pro mne na věky ztraceno."

Ako vidieť, Šafárik mimoriadne intenzívne prežíval svoju zaradenosť do vyhraňujúceho sa slovenského národného spoločenstva a jeho nepriaznivé dôsledky premáhal včleňovaním sa do slovanského celku, ako ho chápali najmä slovenské a české obrodenecké generácie. V Šafárikovom slovanskom povedomí v rokoch novosadských slovenské zre-

tele často dôrazne vystupujú do popredia. Okrem uvedených vecí, spojených najmä s dolnozemským slovenským prostredím, stretávame sa s nimi aj v jeho životných plánoch a rozhodovaniach, no najmä dôrazne v časti jeho kultúrno-programových úsilí a vo vedeckej tvorbe. Cez všetky roky svojho novosadského pobytu chcel sa dostať do slovenského prostredia, resp. do centier, ako bola Bratislava alebo Pešť, kde by mohol žiť a pôsobiť v užšom zväzku so slovenskými kultúrnymi potrebami. No pre splnenie tejto jeho túžby nebolo u nás v tom čase objektívnych podmienok.

Po odchode Jána Chalupku z kežmarského lýcea školské vedenie pozvalo na jeho miesto Šafárika. On však túto ponuku odmietol. Rozhodovalo pritom iste viacero činiteľov. Šafárik sa odvolával iba na dve príčiny, a to na vyučovací systém i na ducha, aký vládol na evanjelických školách v Uhorsku, a po druhé ho odstrašovalo, že by mal vyučovať predmety, ktoré mu boli cudzie a ktoré nesúviseli s jeho vedeckými záujmami. Kežmarské prostredie poznal už z čias svojich štúdií v tomto smere, bezpečne vedel, aké rozličné sily by paralyzovali jeho výchovné účinky na mládež a ako zároveň i jeho slavistické vedecké snahy by narážali na prekážky, a tak sa nemohol rozhodnúť prijať ponúknuté profesorské miesto. Iba keď ho cirkevné vrchnosti v Novom Sade na príkaz štátnej správy zbavili riaditeľskej funkcie na gymnáziu, Jánovi Kollárovi sa zdôveroval: „Lituji tedy, že jsem pozvání do Kežmarku nepřijal." A v tomže liste z 24. marca 1825 píše: „Vyznám Vám upřímně, že kdyby ta stolice literatury slovenské v Prešpurku v lepším pořádku byla, všemožně bych na ni dosednúti hleděl." Mal možnosť dostať sa i na bratislavské lýceum, v jeseni 1827 po smrti profesora Šuleka pozvali ho prednášať teológiu, ale táto disciplína ho nelákala, a hoci by bol mal v Bratislave vyšší plat ako v Novom Sade a aj inak toto prostredie mu bolo príťažlivé, jednako hlavne kvôli slavistickým štúdiám radšej ešte i ďalej zostal medzi Srbmi.

Rozumie sa, Šafárik osobné sklony a záujmy podriaďoval potrebám spoločenským a aj z tohto stanoviska uvažoval o povolaniach, v ktorých pôsobil a ktoré sa mu núkali. Veľmi výrazne to vidieť aj z jeho pokynov, ktoré dával Jánovi Kollárovi, keď sa pre básnika *Slávy dcery* ukazovalo nemožným ďalej zotrvať v povolaní v hlavnom meste Uhorska. Keď v polovici roku 1825 Kollár pre rozbroje v peštianskej cirkvi pomýšľal vysťahovať sa do zahraničia, Šafárik na túto zprávu reagoval: „Na vyhostění se Vaše z lóna národu našeho ani pomysliti nemohu bez ohrození a bolení srdce" a nástojčivo vyzýva svojho priateľa, aby „kterýmkoli způsobem" snažil sa „uprostřed Slovákův" zostať. Aj po troch rokoch, v liste z 8. júna 1828 odhovára Kollára opustiť Uhorsko

a presviedča ho: „Věřte, příteli, že odejdete-li Vy jinam, literatura slovenská v Uhřích s Vámi usne na věky. Už ji jen Váš oheň obživuje — tak všecko všudy ničemno, mrtvo, nehodno ducha — a bohaprázdno."

Aj keď Šafárikovo postavenie v slovenskom živote v dvadsiatych a na začiatku tridsiatych rokov bolo iné ako Kollárovo, v jeho kultúrnych snahách slovenské skutočnosti nemali taký centrálny zástoj, jednako čo pokladal za povinnosť pre svojho priateľa, aspoň v istých súvislostiach, ako sme naznačili vyššie, chápal i ako úlohu vlastnú. No zakotviť medzi Slovákmi pre Šafárika, ak sa len nechcel vzdať plnenia povinností, ktoré tak náročne začal vykonávať od študenských rokov, proste nebolo možné. Šafárik si to bezpečne, i keď s bolestnými pocitmi uvedomil. A preto, keď postupne sa ukázal neznesiteľný aj jeho pobyt medzi Srbmi, rozhodol sa jedine správne, v zhode s objektívnymi i ideologickými sklonmi prijať podporu, ktorú mu ponúkli českí národovci a osadiť sa v Prahe ako súkromný učenec. V novosadskom období Šafárik neraz odmietavo a skepticky sa vyjadroval o českých pomeroch. Aj Kollárovi v liste zo 17. apríla 1828 prisviedčal: „Dobře soudíte — že v Čechách není co hledati a počíti. Tam je bída bez konce." A v liste z 28. júna toho istého roku mu radí, že ak už musí odísť do cudziny, tak nech si radšej zvolí poľské prostredie ako české. Táto Šafárikova rezervovanosť k českým pomerom má mnohé príčiny, nepriaznivý dojem z Čiech si prinášal aj zo skúseností, keď sa cez Prahu vracal z jenských štúdií, znechucovala ho zaostalosť a spory v českej národnej spoločnosti, i niektoré jeho vlastné snahy narážali na nesúhlas českých vzdelancov, no to všetko boli výhrady prechodné, a keď mu prišlo opustiť Nový Sad, za najprimeranejšie prostredie svojej ďalšej práce a života zákonite musel pokladať Prahu. Na Šafárikovu spätosť a zrastenosť s českým životom veľmi výrečné svetlo vrhá aj fakt, že nikdy v živote neprijal lákavé pozvania, ktoré dostal i z Nemecka i z Ruska. 6. apríla 1833 opustil Nový Sad a o necelý mesiac, 4. mája, bol už v Prahe.

Pravda, roky strávené v Novom Sade spájali P. J. Šafárika aj v iných vzťahoch s kultúrnymi a národnými potrebami Slovákov, než sme doteraz uvádzali. V časoch Šafárikovej mladosti slovenský život sa ako-tak dvíhal. Pribúdali v ňom nové sily a uviedli ho na cestu kapitalistického vývinu. Bernolákovská iniciatíva nevládala síce v širšom rozsahu aktivizovať nové skutočnosti v slovenskej spoločenskej skladbe, ale zanechala v nej aspoň vedomie o ideologických prvkoch samostatného národa a samostatnej spisovnej reči, ktorý odkaz sa rozvíjal v časoch Šafárikových, obzvlášť účinne v básnickom diele Jána Hollého.

I v radoch protestantského vzdelanstva sa rodia nové snahy a nové vývinové perspektívy. Komplikuje sa aj vzťah k českej vzdelanosti a špeciálne k českému spisovnému jazyku. Konzervatívna časť inteligencie úzkostlivo sa snaží nenarušiť tradície „biblickej" češtiny, zaostáva za vývinom súčasnej spisovnej normy českej, no čoraz viacej toleruje prenikanie slovakizmov do reči, ktorú používa. Aj v slovenskom kontexte stále nástojčivejšie sa pociťuje potreba vychádzať v ústrety znásobujúcim sa kultúrnym potrebám slovenského meštianstva a aktivizujúcich sa más roľníckeho ľudu, čo kladie aj nové požiadavky na spisovný jazyk. P. J. Šafárik si tieto veci uvedomoval iste aj v dôsledku svojho záujmu o folklórnu slovesnosť, tieto poznania prehlbovali sa v ňom, keď mal možnosť hlbšie poznať slovenský život a jeho potreby, keď ho porovnával so životom iných slovanských národov a keď musel uvažovať aj o paralyzovaní odnárodňovacieho náporu, ktorý na národnú existenciu Slovákov začal tak citlivo doliehať najmä zo strany vládnúcej triedy maďarského národa a jeho spojencov.

Pod vplyvom všetkých týchto historických daností P. J. Šafárik čoraz starostlivejšie myslí aj na existenčné a kultúrne nevyhnutnosti svojich slovenských krajanov. No i keď mal k nim taký citový vzťah, ako sme ho už v doterajších vývodoch v niektorých súvislostiach naznačili, jeho orientácia na slovenské problémy a na perspektívy vývinu slovenskej vzdelanosti sa nedá izolovať od jeho slovanskej, vzájomnostnej koncepcie. Ako ešte ukážeme, Šafárikovi sa slovanský celok členil do mnohých častí a rovnako dôrazne išlo mu o záujmy tohto celku, ako o špecifické potreby jeho jednotlivých súčiastok. Keď v liste Frant. Palackému 29. decembra 1829 oznamoval, že po smrti Dobrovského Kopitar chce sa stať dedičom Dobrovského postavenia v slavistike, Šafárik zdôrazňoval: „Kto chce vůdcem naším býti, musí rovnou láskou ke všem bratřím, i těm nejhlouběji padlým a nejpodlejším v srdci hořeti a bez předsudkův společnou dědinu duchovně říditi. Jináče se navracujeme k těm bahnům, ve kterých národy naše téměř zahynuly."[12] A v liste Palackému z 25. októbra nasledujúceho roku tú istú myšlienku formuluje takto: „Opravdový slovenský (rozumej slovanský) filológ musí všecka slovenská nářečí jako jedno, jak celek považovati, nejmenší sobě tak vysoce vážiti jako největší."[13] V Šafárikovom chápaní implicitne zahrnuté sú základné tézy Kollárovej koncepcie slovanskej vzájomnosti, no neporovnateľne vnímavejší je pre vnútornú diferenciáciu v slovanskom celku, pre odlišnosti a vývinové

[12] Karel P a u l, *Pavel Josef Šafařík a Bartoloměj Kopitar*, Praha 1938, 40.
[13] Tamže.

tendencie jej častí, čím Šafárik okrem iného teoreticky anticipuje Štúrovo poňatie slovanskej kmeňovitosti, pravda, netrúfa si z nej najmä so zreteľom na Slovákov a ich spisovnú reč vyvodzovať také radikálne dôsledky, ako to urobil Ľudovít Štúr.

S otázkami spisovného jazyka Slovákov sa začal Šafárik dramatickejšie vyrovnávať asi len v prvých rokoch svojho pobytu v Novom Sade. Popudov preto mal viacej, spočívali ony aj v celkovom vývinovom procese Slovákov, ktorým sa aktivizovali ich národné atribúty, v dôsledku toho aj v meniacom sa pomere k spisovnej češtine a nie na poslednom mieste aj v konkrétnych akciách, súvisiacich s vydávaním slovenskej ľudovej poézie.

V citovanom už prvom liste, ktorý sa nám zachoval v Kollárovej pozostalosti, Šafárik o reforme spisovného jazyka pre Slovákov uvažuje: „Mezitím nechci, aby tomu tak rozumíno bylo, jako bych jazyk lidu našeho do knih naprosto uvésti žádal; nebo ačkoli dobře vím, že každý národ jedině ve svém vlastním jazyku osvěcován a *k vyššímu životu probuzen býti může* (podčiarkol Šafárik), nic méně předce v této příčině tak smýšlím, že by nastoupení cesty Bernolákovy jen větší zkázu na nás uvedlo.“ Hovorová reč ľudová nie je vraj natoľko vzdialená od „onoho pravidelného (ačkoli cizího)“ spisovného jazyka českého, že by on mohol byť prekážkou pri šírení vzdelanosti medzi Slovákmi. Obáva sa, že i pripravované knižné vydanie ľudových piesní spôsobí „nějaký zmatek“ a že ich dvoch, Šafárika a Kollára, preto budúcnosť môže obviňovať. No i tak uvažuje o „prostrednej ceste“ v používaní češtiny, najmä v spisbe určenej širokým ľudovým masám. Šafárik aj z rozhorčených bojov, vedených medzi Srbmi pre jazykovú a pravopisnú reformu Vuka Karadžića, vyvodzoval poučenia pre slovenské pomery a vystríhal v liste Kollárovi z 10. marca 1822, aby sa nenašli „slepí následovníci, kteří to za heslo držeti budou, aby psali, jak lid mluví, jako kdysi Bernolák. Což Bůh uchovej! Vímť sice, že mezi češtinou a slovenčinou jest tolik rozdílu, aby každá z nich o své dialekt svůj založiti mohla, a že i slovenčina naše své ‚lepores' má; nic méně i o tom přesvědčen jsem, že tímto oddělením jen větší zmatek by na nás uvalen byl“.[14]

[14] Aj v listoch Kollárovi opätovne sa vyjadruje o bernoláčtine. Raz 10. októbra 1825 mu písal: „S tím bernoláčením mluvy naší se mysel má nijak spřáteliti nemóže“, no pri inej príležitosti, 24. marca toho istého roku peštianskemu adresátovi oznamoval: „Hollýho básně se mi nad míru líbí. Dají se mi i dle našeho způsobu psání dobře čísti — vyjmúc nekterá slova, která snadno jinými dosazena býti mohou.“ A ani Hamuljakova vernosť bernolákovskej slovenčine nijako nebránila Šafárikovi udržiavať s ním veľmi blízke osobné a pracovné styky. (Ukážky Šafárikových listov Hamuljakovi, zväčša parafrazované, vyšli v Sokole roku 1863 a roku 1865.)

Pravda, Šafárikova kolísavosť vo veciach spisovného jazyka u Slovákov v rokoch novosadských bola väčšia, ako sa obvykle usudzuje, hoci nikdy sa jednoznačne nerozhodol pre odtrhnutie slovenčiny od češtiny. Ale vychádzajúc z presvedčenia, že slovenský jazyk vedľa českého tvorí samostatné slovanské nárečie a opierajúc sa o poznanie, že vlastná spisovná reč je podmienkou národnej vzdelanosti, opätovne uvažoval, ako rozriešiť problém spisovného jazyka Slovákov. Išlo mu aj o spätosť spisovnej reči s hovorovou a kultúrnou rečou národných skupín. Keď napríklad 1. marca 1826 písal Kollárovi o Herkelovej gramatike,[15] vyslovil i zásadu: „... Jestli národnosti pomoci chceme, dolů, k národu a řeči, *jak jest* (podčiarkol Šafárik), ne aetheru a jeho hlouben pohledati máme.“ A tento zreteľ na hovorovú reč slovenskú mnohonásobne ovplyvňoval Šafárikov postoj k češtine. Zavše svoje náhľady o tejto veci, ako napríklad v liste Kollárovi z 8. mája 1827, formuloval aj takto: *„Nynější pospolitý sloh českých spisovatelův* (podčiarkol Šafárik) nemóže nikdy národným slohem našich Slovákov býti... Pokud si naši Slováci jakýsi svému nářečí přiměřený spisovný sloh, nech třebas na základech české gramatiky, nezarazejí: až potud nebude u nás národné literatury, nebude u *lidu* chuti ku čtení.“ Šafárik zo svojich slovenských rovesníkov najreálnejšie a bez aprioristických konštrukcií chápal potreby i problémy spisovného jazyka u nás a uvažoval o nich zo stanoviska vývinových potrieb našej spoločnosti.

Vcelku však aj on zostal pri postulátoch, pri odôvodňovaní cieľov a vlastností reformovanej slovenčiny, no k uskutočneniu zámerov na tomto poli alebo si netrúfal pristúpiť, alebo pre ich realizovanie neboli ešte dozreli objektívne podmienky. Príznačná váhavosť a bezradnosť sa zračí v jeho liste písanom Kollárovi 15. júna 1825. Hovorí v ňom: „K jinému raditi nemohu, než abychom se vyhotovení některých spiskův pro národ náš, zvláště mládež ujali. Vy by ste měli kratičkú slovenskú *gramatiku* pro školy sepsati. Já nevím, čeho bych sa chytiti měl.“ Takáto nerozhodnosť, rozumie sa, nemohla priniesť výsledky v takej ďalekosiahlej akcii, ako je reforma spisovného jazyka. No zdá sa, že aj tak sa s Jánom Kollárom okolo roku 1826 alebo písomne, alebo pri stretnutí v Pešti dohovorili, na čo sa odvoláva aj Šafárik v príspevku v *Hlasoch,* v akej miere a v ktorých zložkách sa má spisovná čeština na Slovensku priblížiť hovorovému úzu slovenskému. Nasvedčujú tomu slová, v sprievode ktorých posielal 16. augusta 1827 Kollárovi rukopis Rohonyiho veršov, a ospravedlňuje sa, že nevykonal v ich texte sľúbenú jazykovú úpravu. Nespravil to vraj preto, „poněváč nevím, jakým

[15] *Elementa universalis lingvae Slavicae...* Budín 1826.

principium se při tom říditi mám, či pravidly řeči biblické, či těmi od nás uloženými". Ak si s Kollárom boli „uložili" nejaké pravidlá o poslovenčovaní češtiny, tak sa to týkalo konzekvencií známych Kollárových náhľadov na neľubozvučnosť češtiny, ktorú mienku čiastočne zastával aj Šafárik, ďalej vokalizácie a niektorých gramatických ústupkov slovenčine, ako aj vecí slovníkových. Kollár dôslednejšie v prácach z dvadsiatych a tridsiatych rokov sa pridŕžal zásad, podľa ktorých obaja chceli češtinu priblížiť k slovenčine.

Pravda, Šafárika pri týchto snahách mýlilo viacej skutočností, resp. hovorilo mu raz v prospech, inokedy v neprospech pripravovanej reformy češtiny medzi Slovákmi. Nepúšťal zo zreteľa ani ohľad na ostatný slovanský svet. V liste ruskému slavistovi Koeppenovi z 1. júla 1825 píše o Bernolákovom pokuse so zavedením slovenčiny, informuje ho o Bernolákovom *Slovári* a v nemecky písanom liste pokračuje: „Bolo by prinajmenej želateľné, aby Slováci, ako doteraz, aj v budúcnosti sa v svojej literatúre pevne k Čechom pričlenili. Ak by sa nerozumné roztrhnutie uskutočnilo, tak sa treba veľmi obávať postupného odumierania slovenského kmeňa a jeho jazyka. Protestanti sa síce ďalej pevne pridržiavajú Čechov, čo poskytuje ešte istú útechu."[16] No komentujúc Jungmannov nesúhlas s oddelením slovenskej literatúry od českej v *Dejinách slovanskej reči a literatúry,* Šafárik sa v liste Kollárovi zo dňa 6. augusta 1826 žalúje, že Čechom „*se líbí* (podčiarkol Šafárik) nade všecko jejich nemotornost", že sú nevšímaví proti záujmom slovenčiny, a o perspektívach československého pomeru hovorí: „Nyní anebo nikdy. Nyní jest čas reformy i u nás, i v Čechách — všecko sa hýbá, ještě nic není stálého — usedneli se jednú jazyk a sloh i dobrop (isemnost) v Čechách — zatvrdneli rozčesnutí mezi kat. a ev. Slováky u nás — bude potom po všech našich žádostech — veta."

Šafárikove úvahy a náhľady o postavení Slovákov, o ich vzťahoch k iným slovanským národom, o ich spisovnom jazyku, dejinnom vývine, o ich kultúrnej minulosti a prítomnosti odrážajú sa aj v iných jeho prejavoch, aj vo vedeckých prácach, najmä v *Dejinách slovanskej reči a literatúry,*[17] čiastočne aj v *Slovanských starožitnostiach* a *Slovan-*

[16] *Korespondence Pavla Josefa Šafařika,* vydal V. A. Francev. I. *Vzájemné dopisy P. J. Šafařika s ruskými učenci (1825—1861),* časť I a II, Praha 1927. Oba zväzky strán 1085. Pri citovaní z tohto prameňa uvádzame len adresáta a dátum, kedy list bol napísaný.

[17] *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten,* Budín 1826. — Citujeme z rukopisu slovenského prekladu diela, pripraveného na vydanie, neuvádzajúc stranu knihy, len číslo príslušného odseku. Názov práce ďalej aj v texte uvádzame skrátene, *Dejiny.*

skom národopise,[18] ktoré však pre našu tému nemajú bezprostrednejší význam, a preto sa pri nich nepristavujeme. No tým významnejšie sú Šafárikove *Dejiny* a zastúpenie slovenskej reči a literatúry v nich. Knihu písal autor v období, keď ho slovenské otázky intenzívne zaujímali a keď do ich riešenia chcel aktívne zasahovať. *Dejiny* popri vedeckom charaktere majú aj poslanie výchovno-informatívne a aj tým sú dané niektoré ich vlastnosti, aj čo sa odsekov o Slovensku týka. Ako známo, Šafárik si materiál pre túto prácu začal excerpovať už v Jene a chcel v nej podať súhrn dovtedajších vedomostí o slovanských rečiach a literatúrach. Dielo dokončieval najmä v rozpätí rokov 1823—1825 v Novom Sade a vydal ho v Budíne s pomocou tamojšieho bernolákovského dejateľa Martina Hamuljaka roku 1826.

Šafárikove *Dejiny* pri všetkých svojich prednostiach, rozsiahlosti spracúvaného materiálu a zložitosti osvetľovaných problémov sú dielom príliš náročným a pomerne mladý autor pri vtedajšom stupni slavistickej vedy a pri svojej znalosti jej výsledkov sotva mohol svoju úlohu z každej stránky uspokojujúco zvládnuť. No i táto práca kobeliarovského rodáka patrí medzi priekopnícke diela svetovej slavistiky a v mnohom bola podnetom nielen pre neskoršie výskumy, ale aj pre formovanie predstáv o dejinách, kultúre a jazyku slovanských národov. Rozumie sa, nie všetky kapitoly Šafárikových *Dejín* sú na rovnakej úrovni. Ich hodnota je závislá aj od prameňov, z ktorých autor mohol čerpať. A zdá sa, že nebol si hneď od začiatku načistom ani s celkovou koncepciou diela a jeho jednotlivých častí. Platí to najmä o zaradení, obsahu a výklade častí týkajúcich sa slovenských dejín, jazyka a literatúry.

Lebo ešte na jar 1823, keď už hodne bol pokročil v zostavovaní diela, Jánovi Kollárovi 4. marca písal: „Můžete-li mi Vy, příteli, něčím přispěti, a že můžete, nepochybuji — než dopustí-li Vám jiné práce, aby ste vypracování historie literatury slovenské v Uhřích (u Slováků) na se vzal? Literatura naše jest arci jen ratolest literatury české; a všech nás nejvroucnější žádost a nejsnažnější péče býti musí, aby ni vždy zůstala: nicméně však mne, co Slováka, by hodné bylo, aby tato část mé práce dokonalou obsahovala zprávu o spisovatelství našich Slováků od Zalana až do našich časů, a tudy něčeho aspoň nového do světa a na trh nesla." Kollár však nemohol vyhovieť Šafárikovej žiadosti, a tak odseky o slovenskej reči a literatúre v *Dejinách* vypracoval autor ich ostatných častí sám, zaradiac látku do 44.—46. paragrafu knihy, v rámci severozápadných Slovanov.

[18] Pavel Josef Šafařík, *Slovanské starožitnosti.* Oddíl dějepisný, Praha 1837, strán 1005. — *Slovanský národopis.* S mapou, Praha 1842, strán XII+178.

Jazyk a literatúru jednotlivých slovanských národov a národností Šafárik rozoberá v úzkom zväzku s historickým vývinom a etnografickými vlastnosťami Slovanov, pričom najmä pri charakterizovaní reči vychádza aj zo súčasnosti, z osobitostí dialektov, ktoré podľa neho i pri svojej vnútornej diferencovanosti tvoria celok odlišný od iných dialektov. V Šafárikových časoch dvojakým smerom sa vyvíjalo skúmanie a myslenie o Slovanoch. Na jednej strane sa vyhľadávali skutočnosti, ktoré vo všetkých vzťahoch podčiarkovali jednotu a temer až uniformitu slovanského celku, kým na strane druhej pribúdalo stále viacej úsilí, členiacich osobitosti jednotlivých jazykov, kultúr a pod. V Šafárikových *Dejinách* obe tieto tendencie sa mnohostranne prepletajú. Na základe svojej ideologickej vyhranenosti P. J. Šafárik i v tomto diele vychádzal z koncepcie o hlbokej príbuznosti, resp. jednoty všetkých Slovanov, no paralelne s tým mal mimoriadne vyvinutý zmysel pre mnohotvárne odlišnosti, ktoré ich od seba delia. Tak postupoval pri diferencovaní ostatných slovanských skupín aj pri diferencovaní Čechov a Slovákov. Český kmeň podľa neho tvoria Česi a Moravania, im je najbližší kmeň slovenský, ale priznáva mu osobitosť. V § 4 hovorí, že „slovenčina tvorí samostatné nárečie, i keď sa Slováci už po stáročia zo závažných dôvodov pričlenili v literatúre k Čechom". Takéto závery podopiera zložitými argumentmi historickými, jazykovými a spoločenskými, berúc do úvahy aj vývinové tendencie i potreby.

Ďaleko by nás odviedlo, keby sme komentovali všetky fakty, ktorými Šafárik v svojich *Dejinách* dokladá odlišnosti i totožnosti medzi českou a slovenskou rečou a literatúrou, ako i tie isté skutočnosti medzi ostatnými slovanskými skupinami. Vo východiskových tézach, ako aj v záveroch zákonite bol poplatný dobovej ideológii a stupňu znalosti vecí, ktoré v svojej knihe osvetľoval a triedil. No špeciálne čo sa československých súvislostí týka, ani v *Dejinách* Šafárik nedospieva k jednoznačným záverom, tak ako sa s nimi po dvoch desaťročiach stretávame napríklad v prejavoch štúrovcov. V poznámkach k § 45 dôrazne vyhlasuje: „Diela slovenských spisovateľov v Uhorsku sú síce integrujúcou časťou českej literatúry; keďže však reč Slovákov tvorí osobitný dialekt, oddelil som, kvôli lepšiemu prehľadu, stať slovenskej literatúry od českej."[19] No v iných častiach knihy sa nezdá, že by českú

[19] Pri podrobnom a všestrannom osvetľovaní Šafárikovho chápania medzislovanských vzťahov a špeciálne vzájomného pomeru medzi slovanskými rečami žiadalo by sa veľmi pozorne rozobrať i jeho terminológiu, najmä jazykovednú. V akom zmysle užíva a aký obsah dáva najmä termínom ako spisovný jazyk, dialekt, nárečie a podrečie. Podrečím českého nárečia v jeho používaní je napríklad hovorová reč na Morave, kým slovenčina tvorí samostatné nárečie, členiace sa na tri hlavné podrečia.

a slovenskú literatúru bol oddelil len kvôli prehľadnosti a zo stanoviska nárečovej odlišnosti. Dotýkajúc sa kultúrnych úsilí katolíckych Slovákov, za ktorých predstaviteľa pokladá prímasa Alexandra Rudnayho, pokračuje v takýchto úvahách: „Bolo by želateľné, aby z týchto ojedinelých snažení katolíckych i protestantských slovenských spisovateľov vzájomným zomknutím v duchu pravej kresťanskej lásky a slovanskej znášanlivosti, pokojným nestranným bádaním a rešpektovaním toho, čo už má dobrý základ, mohol časom vyrásť slovenský spisovný jazyk, uspokojujúci všetky spravodlivé požiadavky osvietených príslušníkov národa. Pri tomto spisovnom jazyku by sa síce zásadne prevzala česká gramatika ako základná norma, ale zároveň by sa musel brať ohľad i na povahu slovenského nárečia pri preberaní domácich slov, fráz a skloňovania natoľko, aby tým štýl dostal svojský, rýdzo slovenský kolorit, a tak aby sa mohlo aj písať podľa potrieb slovenského ľudu a aj aby sa pevne udržal vzájomný literárny styk medzi Slovákmi a Čechmi na prospech naozajstného blaha oboch bratských národov i v budúcnosti." Teda vcelku opakujú sa tu náhľady, ktoré v polovici dvadsiatych rokov spolu s Kollárom usiloval sa Šafárik uviesť do jazykovej praxe slovenských autorov. A tak oddeľovanie slovenskej reči a literatúry od českej, pri všetkom zdôrazňovaní ich spätosti, bolo článkom vo vývinovom procese, ktorým sa konštituoval slovenský buržoázny národ.

P. J. Šafárik tvorí spojovací most na jednej strane medzi staršou osvietenskou slovenskou inteligenciou, pridržiavajúcou sa biblickej češtiny, pričom vychádzal aj zo skutočností, ktoré nastolili bernolákovci, a na druhej strane medzi radikálno-demokratickou inteligenciou štúrovskou, ktorá urobila rozhodný krok pri osamostatnení slovenského národa a jeho atribútov. Šafárik aj svojimi *Dejinami* a začlenením slovenskej reči a literatúry do historického vývinu objektívne podporoval a aktivizoval sily, ktoré vyústili v štúrovskom uzákonení spisovnej slovenčiny a osamostatnení sa Slovákov ako osobitého slovanského národa. V týchto súvislostiach je príznačné, že Šafárikovo poňatie slovenskej reči a literatúry v *Dejinách* na súvekom Slovensku nenarazilo na nesúhlas a odmietnutie ani zo strany konzervatívnej inteligencie a stúpencov češtiny. Narazilo však na nesúhlas zo strany českej, aj u samého Jungmanna, čo Šafárik ťažko znášal. Reagujúc na to v liste J. Kollárovi z 18. mája 1827, písal: „Nářek ten, na oddělování slovenského (ne slováckého pro Boha ne! — ó by sme toto zatracené slovo na věky věkóv zahladiti mohli — čert ho vyléhnul...) nářečí od českého v mé literatuře jest věru bezzásadný! Od toho nemohu odstúpiti. V budúcim vydání ještě dále pokročím — i Bulgarové musejí

od Srbóv docela odděleni býti. Jest mi tomu divno, že Čechové tak na nás naříkají, a sami ruky podati nechtějí ...“ Ďalšie vydanie Šafárikových *Dejín slovanskej reči a literatúry* nevyšlo, a tak ani zamýšľané zmeny v ňom nemohol porobiť. No v neskorších rokoch života sotva by to bol spravil. Lebo hoci aj v *Slovanských starožitnostiach* aj v *Slovanskom národopise* zostáva pozorným voči starým predkom Slovákov a ich kmeňovým vlastnostiam, jednako rozdiely medzi nimi a Čechmi i Moravanmi už nevyzdvihuje s takým dôrazom, ako to robil v *Dejinách.* V novosadskom období svojho života a práce P. J. Šafárik bol najintenzívnejšie zainteresovaný o problémy slovenskej minulosti, prítomnosti a budúcnosti, v Prahe spoločensky a vedeckými záujmami viacej sa dištancoval od slovenských potrieb a okrem toho búrlivý slovenský vývin, najmä skutočnosti súvisiace s uzákonením štúrovskej spisovnej slovenčiny čoraz viacej stávali sa mu cudzími a nepochopiteľnými, i keď aspoň v istých súvislostiach sledoval aj tieto veci a snažil sa mať k nim vnímavý postoj.

3

Šafárikovo presťahovanie do Prahy na jar 1833 a povinnosti, ktoré ho tu čakali, v nijakom zmysle neznamenali zlom v jeho vývine, v jeho ideologickom vyhranení a vedeckých záujmoch. I v Novom Sade v plnom rozsahu sa venoval prácam, ktoré zahrňovali otázky celého Slovanstva, a ak si v tomto období viacej všímal materiál juhoslovanský, súviselo to predovšetkým s tým, že mu bol najprístupnejší a že i v pláne svojich slavistických výskumov ho pokladal za dôležitý. Ani pripútanosť k srbským kultúrnym potrebám a k problémom slovenského života, ako sme ich vyššie vymedzovali, neoddialili P. J. Šafárika od ostatných slovanských celkov a najmä nie od českého národa a českých kultúrnych úsilí. Lebo i keď tu i tam polemizoval s niektorými prejavmi českých dejateľov, napríklad i čo sa jeho *Dejín* týkalo, tento nesúhlas nemohol vniesť ochladenie k českému prostrediu. To všetko v súhrne Šafárikových slovanských i československých náhľadov boli drobnosti. Ani taký fakt, aký spomína v liste Kollárovi 27. novembra 1828 nič podstatného neznamená pre Šafárikovu začlenenosť aj do českého kontextu. V citovanom liste totiž uvádza, že tak ako nemôže zahatať Dunaj, „třebas bych do něho skočil, tak nemohu za Jungmannem v českém slohu revnovati“, lebo vraj temer celkom zabudol po česky. A keď sa v Prahe napokon dohotovilo vydanie jeho prekladu Schillerovej *Márie Stuartky,*[20]

[20] Joh. Ch. Fried. Schiller, *Maria Stuartka.* Smutnohra v pateru jednání. Svobodně přeložil P. J. Š(afařík). V Praze 1831.

v liste Kollárovi z 25. októbra 1830 komentoval ho síce slovami: „P. Jungmann hladil a spravoval, ale při tom i příliš češtil, slovenčinu mou všude smazal, tak že se nových českých drsnatostí dosti nahrnulo“, no ani takéto jednotlivosti nezasiahli rušivo do Šafárikovho pomeru k českej vzdelanosti. Prostredie pražské, i keď napríklad Kollára opätovne odhováral od presťahovania do Čiech, bolo mu vcelku bližšie a viacej vlastné ako prostredie srbské.

Pravda, v Prahe sa zredukovala nielen Šafárikova spätosť so slovenským životom a jeho potrebami, ale nové povinnosti a nové prostredie ovplyvňovali v niektorých veciach aj jeho vzťah k slovenským skutočnostiam a náhľady na vzájomný pomer Čechov a Slovákov. Zdá sa, že z Prahy udržiaval redšie listovné styky so slovenskými činiteľmi a okrem Jána Kollára v istých obdobiach pravidelnejšie si dopisoval len s Ľudovítom Štúrom, i keď sa ich vzájomná korešpondencia nezachovala. Najmä však v listoch svojim ruským známym pomerne často aj z Prahy ich informuje o slovenských veciach.

Tak v liste Koeppenovi z 21. februára 1836 oznamuje, že K. Kuzmány v Banskej Bystrici, „medzi Slovákmi v Uhorsku“ začal vydávať časopis Hronku, a k zpráve pripája želanie: „Deus benedicat!“ Druhému ruskému adresátovi, Pogodinovi, v liste z 1. júla toho istého roku píše, že Kuzmányho osobne nepozná, nemá s ním nijaké spojenie a skepticky pripomína, že také spojenie by pre Kuzmányho bolo neželateľné. O Hronke súdi, že je zlá. Rokmi rástla Šafárikova nespokojnosť s českými a slovenskými kultúrnymi pomerami. Príslušníci starších generácií postupne odumierali a v radoch mladých nevidel snahy, ktoré by ho boli uspokojovali. Čoraz viacej sa u Šafárika vzmáha nedôvera v mladú českú i slovenskú generáciu a jej snahy. Spomenutému Pogodinovi v liste z 22. apríla 1837 píše, že v literatúre u nás nič dôležitého sa nedeje, a pokračuje: „Naši najlepší spisovatelia, Kollár, Čelakovský a iní sa skoro celkom odmlčali. Dorast, mládež sľubuje málo, lebo jej chýbajú základnejšie štúdiá. Žijeme v časoch povrchnosti, krikľúnstva a štrebérstva. Žalostné výhľady do budúcnosti.“

A žalostnými museli sa Šafárikovi v Prahe javiť najmä kultúrne pomery na Slovensku. Tu okrem o Kollárovi, Hollom a sčiastky o Tablicovi ani predtým nemal o nikom vysokú mienku a z mladej generácie, ak nemyslíme na jeho záujem o Hronku, podrobnejšie bol oboznámený len so snahami Ľudovíta Štúra. Štúr mu pomáhal pri zhromažďovaní geografického materiálu pre *Slovanský národopis,* resp. pri vyhotovovaní máp pre toto dielo. Takýchto pracovných spojení mal iste aj s ďalšími ľuďmi zo Slovenska, ako napríklad aj so synovcom Jankom Šafárikom, prostredníctvom ktorého predovšetkým udržiaval z Prahy styky s prí-

buznými v Uhorsku. Pravda, vedel aj o ostatných slovenských pohyboch a úsiliach. Zaujímal sa najmä o osudy stolice československej reči a literatúry na bratislavskom lýceu, a to najmä v súvise so Štúrovým pôsobením na nej a v súvise s akciami, ktoré proti jej existencii viedli predstavitelia maďarského šovinizmu. Šafárik 31. októbra 1840 Pogodinovi písal, že sa Štúr už vrátil zo štúdií v Halle do Bratislavy, ale výhľady na obsadenie stolice na lýceu má veľmi zlé. A informuje ho: „Maďari chcú dať zaniknúť stolici. Ešte nie je nič rozhodnuté, ale pre jej trvanie máločomu sa možno úfať. Maďarizácia bezohľadne postupuje v nivočení všetkého slovanského." Aj v liste tomu istému adresátovi z 9. marca nasledujúceho roku roztrpčene písal o bojoch, ktoré Slováci musia viesť s maďarskou žurnalistikou, a vysvetľuje, že v takýchto podmienkach „pre literatúru a vedu robilo sa a robí, žiaľ, medzi Slovákmi veľmi málo".

Informácie o pomeroch na Slovensku, najmä o národnostných sporoch a o situácii na bratislavskom lýceu dostával Šafárik pravdepodobne rovno od Ľudovíta Štúra. Vidieť to i z prípisu zo dňa 6. júna 1844, ktorý Šafárik pripojil k zásielke kníh Boďanskému, v ktorom stojí, že medzi knižkami „naleznete vp. zprávu o ústavu Prešpurk. od Štúra. Tuhle přikladám jeho psání".[21] V iných listoch tomuže adresátovi písaval o osudoch Štúrovej žiadosti o povolení vydávať noviny, informoval ho o Štúrovom odstránení z katedry a zvlášť významné je svedectvo Šafárikovho listu Boďanského z 24. marca 1845, v ktorom už referoval, že Štúr dostal povolenie na vydávanie Slovenských národných novín a Orla tatranského, že začnú vychádzať v júli a že Štúr „přijde ještě dříve sem do Prahy, jak mi psal".

Nevieme, či sa uskutočnila Štúrova návšteva v Prahe u Šafárika bezprostredne pred vydávaním Slovenských národných novín. Ale aj keby sa nebola uskutočnila, je dôležité, že Štúr pokladal za potrebné poradiť sa o pripravovaných novinách so Šafárikom a zrejme aj s ostatnými pražskými českými dejateľmi. Na chystanej návšteve iste chcel Šafárika informovať o celkovom programe Slovenských národných novín a ich beletristickej prílohe, no najmä citlivá bola otázka spisovného jazyka, v akom noviny mali vychádzať. Štúr a jeho spolupracovníci na Slovensku boli presvedčení o nevyhnutnosti zavedenia spisovnej slovenčiny, išlo im však aj o to, aby pre svoju jazykovú reformu získali súhlas českých činiteľov a iste predpokladali, že u Šafárika nájdu najviacej porozumenia. Šafárik už dávnejšie vedel o tomto rozhodnutí štúrovcov, v liste Boďanskému 6. júna 1844 písal o ňom

[21] Listy Boďanského písal Šafárik po česky. Ostatným ruským slavistom po nemecky.

do Ruska: „Vidím, že Štúr a někteří s ním chtějí ve spisovním jazyku pro Slováky novotiti. Bojím se, že to nepovede k cíli, nýbrž jen k novým zmatkům, k chaosu." Podobné obavy vyslovoval častejšie, skoro napospol však mierne a nepredpojate. Aj keď vyšlo oznámenie o vydávaní Štúrových novín „v nářečí Slovákův", Boďanskému o tom v liste z 20. júla 1845 bez rozhorčenia a iných výhrad pripomína: „Jak to vypadne, čas naučí."

Šafárik vedecky a mysliteľsky bol uspôsobený zhovievavo posudzovať štúrovský radikálny krok s uzákonením spisovnej slovenčiny, jeho vzťah k tomuto skutku bol ovplyvnený aj vlastnými úvahami o potrebe reformovať spisovnú reč Slovákov, dostal sa však zoči-voči odlišným stanoviskám a musel sa aj s nimi vyrovnávať. Vcelku nesúhlasil so štúrovskou reformou spisovnej slovenčiny, no nesúhlasil vo všetkom ani s reakciou, akú ona vyvolala na strane českej i v časti slovenskej inteligencie. Aj o týchto veciach referoval svojim ruským známym. Boďanskému v liste z 22. septembra 1845 písal: „Kollár a protestantské duchovenstvo — tím velmi jsou nespokojení. I mně se zdá počínání to nečasné a nepraktické; bojím se, že sobě Štúr velice uškodí a jiným nic, zhola nic nepomůže." Po roku (v liste zo 6. septembra) znovu sa vracia k jazykovým sporom medzi Čechmi a Slovákmi, zdôveruje sa Boďanskému aj s tým, že „obecná pověst semeno, zárodek a vinu tohoto roztržení připisuje mezi jiným i Vám, Srezněv (skému), nebožtíkovi Preisovi atd. Ovšem směšně a nespravedlivě". Boj sa však vyostroval. Šafárik v liste, z ktorého sme citovali predchádzajúce svedectvo, komentuje ho akoby s istým ironickým podfarbením, lebo píše: „Mezi Slováky a Čechy nastoupilo roztržení a rozdvojení v literatuře a ostré půtky — pérem a černidlem, ne mečem a krví (na štěstí)." No to písal v časoch, keď v Prahe bol už vyšiel protištúrovský sborník *Hlasově,* v ktorom aj sám Šafárik mal príspevok. Svoju účasť v tejto publikácii ruskému priateľovi nespomína, naopak, ako by sa chcel od celého podujatia dištancovať, lebo zdôrazňuje: „Vy dobře víte, že já se pouze obírám naukami slovanskými, vědou jako vědou." Ťaženie proti štúrovskej slovenčine, vedené Jánom Kollárom, zrejme nepokladal za súčasť svojich slovanských vedeckých záujmov.

Skôr než by sme zakončili tieto vývody glosovaním Šafárikovho príspevku o štúrovskej slovenčine, odtlačeného v sborníku *Hlasově,* treba ešte pripomenúť tých niekoľko svedectiev, ktoré poznáme o jeho vzťahu k slovenským veciam z neskorších rokov. Ako je známe, v domácnosti P. J. Šafárika v Prahe sa používala aj súveká hovorová reč slovenskej inteligencie a starnúci kobeliarovský rodák v rozprávaní v rodinnom kruhu rád sa vracal do kraja svojho detstva a mladosti.

No od konca štyridsiatych rokov predošlého storočia vo verejnej a vedeckej činnosti čoraz zriedkavejšie sa stretával s problematikou slovenského života. Nevieme ani, v akom rozsahu mu bola známa štúrovská vedecká, umelecká a publicistická spisba a akú o nej mal mienku. Na Slovanskom sjazde v máji 1848 sa stretol i s predstaviteľmi Slovákov, a hoci sa ani Štúr, ani Hodža a ani Hurban nestotožňovali s jeho koncepciou austroslavizmu, aj Šafárika mohlo uspokojovať, že sa slovenskí zástupcovia na tomto rokovaní v Prahe zblížili najmä s predstaviteľmi radikálno-demokratickej mládeže českej, ktorá manifestačne spálila kollárovské *Hlasy*, aj na takýto spôsob upevňujúc zväzky medzi Čechmi a Slovákmi. Účasť Slovákov v revolučných pohyboch 1848—1849 iste aj Šafárikovi otvárala výhľady na nový stupeň rozvoja slovenskej spoločnosti a hodžovsko-hattalovská reforma spisovného jazyka a pravopisu azda viacej konvenovala jeho náhľadom ako pôvodná forma štúrovčiny. Celkove však rokmi slabli zväzky, ktoré P. J. Šafárika spájali so Slovenskom.

V porevolučných časoch len tu i tam Šafárik zavadil o slovenské skutočnosti. V liste Pogodinovi z 28. júna 1852 referuje o pomeroch v českej i slovenskej literatúre a nie bez zhovievavej trpkosti pripomína: „Hurban ešte stále orákluje (orakelt) v svojom časopise (rozumej v Slovenských pohľadoch) dobrých Slovákov (tieto večné deti), o Štúrovi neviem nič.“ Takto o slovenských pomeroch a ľuďoch vedel čoraz menej. Bol sa zainteresoval o Martina Hattalu, ktorý v prvej polovici päťdesiatych rokov prišiel do Prahy a 8. septembra 1854 bol vymenovaný za profesora slovanskej filológie na pražskej univerzite. Boďanskému o ňom 24. februára 1854 písal: „... Rodilý Slovák, vydal *Zvukosloví staro- i novo-českého a slovenského jazyka*... Žije teď v Praze a má se habilitovati na universitě za docenta a časem svým snad bude profesorem jazyků slovanských.“ A Pogodina v liste z toho istého dňa o Hattalovi informuje: „Nie je bez talentu, je snaživý, ale budúcnosť je temná a neistá.“ Podobných jednotlivostí o Šafárikových sporadických prejavoch záujmov o Slovensko v rokoch pred revolúciou z 1848—1849 i po nej bolo by možno uviesť viacej, no ony všetky sú takej povahy ako tie, ktoré sme citovali a komentovali.

Zásadný význam zo stanoviska našej témy má však Šafárikov príspevok z knihy *Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky* z roku 1846. Tento príspevok vznikol v celkom inej historickej situácii, ako keď sa sám v Novom Sade teoreticky a prakticky zaoberal otázkami reformy spisovného jazyka pre Slovákov. V polovici štyridsiatych rokov radikálnu reformu spisovnej slovenčiny uskutočnili mladí Slováci a táto reforma sa diametrálne líšila od tej,

o akú išlo Šafárikovi a jeho slovenským spolupracovníkom na tomto poli, predovšetkým J. Kollárovi. Štúrovský počin vyvolal búrku protestov a „Štúrovo schisma“, ako písal Boďanskému v liste z 11. júna 1846, „zle působí: naši Slováci vydali zde ostrý spis proti té škodné novotě, plný hromův a bleskův“.

Pravda, Šafárikov príspevok, odtlačený na str. 65—87 v knihe *Hlasové*, vôbec sa nevyznačuje hromami a bleskami, ako väčšina ostatných príspevkov, najmä Kollárove. Šafárik k pálčivým otázkam pristupuje s učeneckou rozvahou, pokojne, usiluje sa svoje stanovisko obrániť argumentmi, rešpektuje mienku iných a jeho hlas je z najserióznejších a najpremyslenejších, aké sa ozvali za štúrovskú spisovnú slovenčinu a proti nej a jej dôsledkom pre celý náš život a pre česko-slovenské vzťahy.

Aký je Šafárikov argumentačný postup v tejto bojovej polemickej knižke a o aké ciele mu ide v publikovanom príspevku? V článku vystupuje ako „rodilý Slovák“, vôbec vraj nemá príčiny odmietnuť vyzvanie Sboru muzejného a nepovedať, čo si myslí „o věci té tak důležité, mravného i duševného blaha dvou bratských národův, českomoravského a slovenského, tak blízce sa týkající“ (str. 66). Priznáva sa, že podobné otázky aj jeho kedysi znepokojovali a nezastiera súvis medzi svojimi reformnými náhľadmi na spisovnú reč Slovákov a tým, čo sa teraz pokúšajú realizovať mladí na Slovensku. Hodne deklaratívne a v nejednej veci v rozpore so skutočnosťou však vyhlasuje, že teraz sa stotožnuje s Jungmannovými, Palackého a Kollárovými náhľadmi na spisovnú slovenčinu, tak ako ich uvedení autori vyslovili aj v knihe *Hlasové*. Cudzie mu je „teoreticko-spekulativní rozumování“, na základe ktorého Štúr povýšil dialekt (podřečí) na spisovný jazyk, a odmieta jeho pravopis, zostrojený bez rešpektovania etymológie a bez zreteľa na pravopisy „vzdělanejších nářečí slovanských“. Šafárik je v tomto príspevku presvedčený, že na celom československom území „panuje jedna a táž řeč slovanská“, ktorým tvrdením vyvracia sám seba, najmä náhľady o tejto otázke, ako ich formuloval v *Dejinách*, a ďalej dokazuje, že slovenská zaradenosť do českého kultúrneho kontextu nijako neredukovala prejavy ich osobitostí. Historický vývin našich národov, ich súčasný stav a vývinové perspektívy hovoria podľa Šafárika v prospech udržania doterajšej jednoty medzi Čechmi a Slovákmi.

No Šafárik, na rozdiel od Jána Kollára, nevidí len skutočnosti, ktoré dôrazne hovoria v prospech jednotného národa a spoločnej reči, ale ako v starších svojich prejavoch aj tu sleduje i dezintegračné vývinové tendencie, a to aj v oblasti spisovného jazyka. Charakteristické je pritom, že na rozdiel od predchádzajúcich svojich náhľadov takéto svoje

Ústav slovenskej literatúry a jazyka SAV — Bratislava — KNIŽNICA

vývody napospol sa snaží podopierať skutočnosťami zo súvekého slovenského i českého kultúrneho a spoločenského života. Podľa Šafárika nepretržite sa zväčšujú rozdiely medzi hovorovou češtinou a slovenčinou. Hovorová čeština stále viacej sa prispôsobuje spisovnej norme, kým na Slovensku s analogickými zjavmi sa nestretávame. Rozvetvujúce sa funkcie spisovného jazyka si vynucujú prudké zmeny v spisovnom jazyku, čo pri slovenskom pridržaní sa bibličtiny naráža na mnohé prekážky. Napokon Slováci zaostávajú za vývinom súvekej češtiny aj preto, lebo nemajú možnosť učiť sa ju ani v školách a ani v spoločenskom styku. Ako vidieť z týchto pripomienok, P. J. Šafárik si veľmi intenzívne uvedomoval spätosť spisovného jazyka so spoločenským vývinom a konkrétnu spoločenskú situáciu na Slovensku pokladal za závažného činiteľa aj v oblasti spisovného jazyka. A tým, v rozpore s celým zmyslom publikácie *Hlasové,* aspoň v istom zmysle toleroval a až ospravedlňoval štúrovskú reformu spisovného jazyka, čo v útočných polemikách s prispievateľmi knihy jej stúpenci neraz aj pripomínali.

Lebo i keď Šafárik v principiálnych otázkach bol proti štúrovskej slovenčine, jednako niektoré svoje stanoviská o nej tak formuloval, že sa mohli interpretovať aj ako súhlas, i keď zväčša len parciálny s ňou. Odvoláva sa napríklad, že kedysi s Kollárom listovne a v rozhovoroch o predmete často uvažovali. „Vyznám se, že se mi i tehdáž zdálo, i nyní zdá, žeby spisovatelé slovenští, bez újmy jednoty literární, na základu zděděného spisovného, jmenovitě biblického a u evangelikův spolu liturgického jazyka, mohli dále pokračovati zvláštní, poněkud od Čechův rozdílnou cestou“ (str. 77), pričom by sa mohla rešpektovať aj slovenská výslovnosť. A v slovakizovaní spisovného jazyka „mohlo by se, po dobrém věci uvážení a všestranném vyšetření, zvláště ve spisech výhradně pro obecný lid slovenský určených, snad o krok nebo dva i dále jíti, vždy až potud, pokud by se tím žádoucí jednota nerušila“. Toto všetko síce sa líši od stanoviska štúrovského, ale v konkrétnej situácii, v akej Šafárik tieto svoje náhľady vyslovil, v nejednom vzťahu, i keď mimovoľne, podporovali snahy tábora, proti ktorému bola zacielená kniha *Hlasové.*

Rozumie sa, Šafárikove náhľady na otázky spisovnej slovenčiny a čo s nimi súviselo pre vzájomný pomer Čechov a Slovákov v polovici štyridsiatych rokov predošlého storočia boli už zaostalé a historický vývin šiel v rozpore s nimi. V mnohom bolo jeho uvažovanie o spisovnej reči Slovákov abstraktné alebo špekulatívne, ako sám charakterizoval štúrovskú slovenčinu. Spisovná reč predsa musí byť normovaná, musí mať svoj dôsledný systém a Šafárikom tolerované ústupky hovorovej

slovenčine boli by nevyhnutne vnášali chaos a ľubovôľu do spisovnej praxe slovenských autorov. Okrem toho prekvapuje, že Šafárik neuvážil dôsledky spisovnej slovenčiny pre umeleckú reč, ktorá pri víťazstve a upevňovaní Štúrovej reformy mala taký rozhodujúci zástoj. Potreby slovenského života v polovici štyridsiatych rokov predošlého storočia kládli už náročnejšie požiadavky na národný spisovný jazyk, než za aké sa exponoval P. J. Šafárik. On mal na mysli takú podobu spisovného jazyka medzi Slovákmi, ktorá „by byla blahodějná *obnova* a jistý zisk, nikoli odvážný, násilný převrat a jistá škoda (str. 78)“. Štúrovskú slovenčinu pokladal za revolučný prevrat, negujúci vývinovú kontinuitu, „tak aby kámen na kameni nezůstal“, a usudzoval, že „v celé historii literatury vzdělanejších slovanských národův tak kvapného, násilného a rozsáhlého převratu, tak odvážného skoku od bílého k černému neznám, jako tento (rozumej štúrovský) jest“ (str. 79). Pri reforme spisovného jazyka u Rusov, Srbov a Ilýrov sa vraj inak postupovalo, tam sa údajne viacej šetrila „souvislost přítomnosti s minulostí“, hoci je to len čiastočne pravda, lebo napokon aj štúrovská spisovná slovenčina vychádzala nielen z ľudovej hovorovej reči a slovakizačných tendencií v bibličtine, ale bola aj v zákonitom zväzku s bernoláčtinou, čo všetko P. J. Šafárik v tomto príspevku obchádzal.

Operuje však v ňom ešte celou sériou ďalších námietok proti štúrovskej slovenčine, ktoré sa tak isto historicky ukázali neopodstatnenými. Trápila ho najmä domnienka, že Slováci uzákonením vlastného spisovného jazyka sa ako by vzdávajú svojej kultúrnej minulosti a pretrhávajú spojenia s ostatnými slovanskými národmi, najmä s najbližším národom českým, čo sa mu v konkrétnej dejinnej situácii zdalo zvrchovane nebezpečným. Nazdával sa, že „o vzájemnosti v literatuře (rozumej československej), jakáž posud byla, bez jednoty spisovného jazyka napotom ani řeč býti nemůže“ (str. 80). Historický vývin však dokázal, čo štúrovci správne predvídali, že nový národný spisovný jazyk neznamenal ani ujmu pre nadväzovanie na pozitívne kultúrne dedičstvo a nezoslabil ani vedomie o hlbokých bratských zväzkoch medzi Čechmi a Slovákmi. Rovnako bol nesprávny Šafárikov predpoklad, ako sme na to v inej súvislosti poukázali, ako by vznik spisovnej slovenčiny nebol produktom historických zákonitostí, výrazom „nynějšího stavu rozumové a duševné vzdělanosti Slovákův“, ale len epizódou, nanucujúcou sa životu na základe apriórnych a vyšpekulovaných teórií. I v tom prax a dejiny totálne vyvrátili Šafárikove obavy. Vyvrátili aj očakávanie, že nová spisovná reč vyvolá škriepky medzi príslušníkmi národnej pospolitosti, hovoriacimi jednotlivými nárečiami, a že znemožní proces utvárania morálno-politickej jednoty Slovákov. Pri všet-

kých týchto úvahách autor príspevku v *Hlasoch* počítal aj s nevýhodami zemepisnej skladby Slovenska, s nedostatkom centra, s hospodárskou zaostalosťou a najmä s ťažkým politickým a vzdelanostným postavením upevňujúceho sa slovenského národa v Uhorsku. Nejednu z týchto ťažkostí si uvedomovali aj štúrovci, no práve proti nim chceli bojovať aj prostredníctvom spisovnej slovenčiny, aktivizujúcej demokratické zložky v našej spoločnosti, bojujúcej v znamení ideálov pokrokovej buržoázie utláčaného národa. Radikálno-demokratická slovenská inteligencia, zoskupujúca sa okolo Ľudovita Štúra, reprezentovala v našom vývine už vyšší, pokrokovejší stupeň národných úsilí, zodpovedajúci potrebám rapídne sa meniacich spoločenských vzťahov. P. J. Šafárik nemohol ju vo všetkých jej snahách chápať a stotožňovať sa s ňou. No i tak, primerane svojej historickej a triednej zaradenosti, vo všetkých súvislostiach v pokrokovom zmysle zasiahol do nášho národného a kultúrneho života.

Na jednej strane, ako sme sa snažili ukázať v tejto štúdii, bol mnohostranne začlenený do potrieb, problémov a vývinových tendencií slovenskej spoločnosti a na strane druhej celým svojím dielom, zahrňujúcim s veľkou etickou a náukovou dôraznosťou životnú náplň i ciele Slovanstva, aktivizoval aj v našom prostredí vedomie slovanskej spolupatričnosti a z nej vyplývajúcich pokrokových a humanitných koncepcií. A v takejto historickej a ideologickej zaradenosti obzvlášť významný i aktuálny je dosah Šafárikovho odkazu pre kvalitatívne nové, socialistické vlastenectvo československé.

VIKTOR KOCHOL

POÉZIA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA

1

V Šafárikovom životnom diele tvorí poézia iba zlomok a úvod k nasledujúcej vedeckej činnosti. S poéziou skoncúva Šafárik už v mladosti, asi v dvadsiatom roku svojho života, takže jeho básnický debut stáva sa nevdojak aj jeho labuťou piesňou. V nasledujúcich dvoch rokoch uverejňuje Šafárik v Hromádkových *Prvotinách pěkných umění* ešte sedemnásť básní, čím prakticky jeho umelecká dráha končí. Šafárik sa potom načas venuje prekladaniu poézie antickej a nemeckej. Okrem menších vecí preložil divadelné hry Aristofanove *Oblaky* a Schillerovu *Máriu Stuartovnu.* Za celých štyridsať rokov svojho ďalšieho, neobyčajne činorodého života sa Šafárik k poézii už nevracia a venuje sa výlučne vede.

O svojej básnickej tvorbe má Šafárik nadmieru skromnú mienku, a to už v čase, keď sa venoval len poézii. V záverečnej básni svojej jedinej zbierky prosí napr. múzu o prepáčenie za svoj neumelý vstup do jej ríše:

Že včasně snad tvé okrasu zahrádky
chtě květinami zmnožiti novými,
jsem nesmyselně polních vtrousil
bylinek, odpusť, ó Umko drahá!

Šafárik si počas celej svojej umeleckej tvorivosti uvedomuje jej prechodnosť a skoré skončenie, výrazom čoho je aj vstupná báseň jeho *Tatranskej Múzy,* príznačne nazvaná *Loučení s Můsou.* Hoci sa tu mladý Šafárik ešte nelúči s poéziou, ako by to mohlo vyplývať z nadpisu básne, predsa tým, že poéziu a múzu vysiela do sveta, naznačuje predel medzi vlastnou osobou a svojím básnickým výtvorom, ktorý má byť akýmsi sprostredkovateľom medzi ním a čitateľstvom.

V nasledujúcej básni zbierky, v *Zdání Slavomilovom,* najosobnejšej

Šafárikovej umeleckej konfesie vôbec, odhaľuje sa už úplne protirečenie básnikovho vnútra. Tu nejde len o rozdiel medzi básnikom a jeho tvorbou, ale o protirečivosť samej tejto tvorby, o zmysel a význam poézie a umenia vôbec. Šafárik tu vyslovuje pochybnosti o zmysle umenia, čo nie je u mladého adepta poézie obyčajným úkazom. Tieto pochybnosti sú jednak prejavom básnikovej sebakritickosti, jednak naznačujú, že umenie asi nebude Šafárikovým životným údelom. Šafárik tu ústami svojho hrdinu Slavomila priznáva svoju mladícku zanietenosť a vyvolenosť pre umenie, keďže mu „včasně dost počal v útlých plamen ten vznikati nádřích, vyvolené jimž zanicuje své Můzy". Umenie traktuje tu Šafárik ako stav blaženosti a nadšenia, čo síce nevystihuje jeho objektívnu podstatu, je však prejavom jeho subjektívneho hodnotenia, ako to vyjadrujú napr. tieto verše:

Jáť sebe celého obětoval jsem Můze; a od té
doby mi dnové na způsob řeky plynuly, kdežto
přesladké té blaženosti jsem požíval hojně,
kteroužto Uměny své si uměji ctitele nadat.

Slavomil nie je pritom všetkom spokojný, naopak, „ukrutným jsa sklíčen osudem, hledal posily" v tatranskej prírode, kde sa mu zjavuje „velikomoudrý muž", ktorý odsudzuje umenie a najmä poéziu ako „klamavé mámení smyslů" a „daremné mařeni času" a za pravú a najvyššiu slasť vyhlasuje vedu a filozofiu, pretože „mlčí hned Uměny, když se... mudrctví pravdivé ozve". Slavomilovi sa po tomto rozumárovi zjaví v podobe ušľachtilého poslucháča sám Apollo, stelesňujúci umenie a krásu, ktorý ho uisťuje o nesmrteľnosti umenia, keď okrem iného vyhlasuje:

Dříve se, milý, to veř! tam sřití nebesa hvězdná;
dříve se potokové k těm pohnou, z nichž vznikli, zpět zřídlům;
čitedlné dřív posvátným jatě přestane tlouci
plamenem srdce, a v něm ta poslední člověčstvi jiskra
zhasne: než zvolný se kunšt a pěkně umění mine.

I keď to napokon Slavomila uspokojí, takže v závere básne vyhlasuje „nepřestal jsem, ni jindy přestanu zpívat", jednako sa tým nevyvracia argument o potrebe poznania a vedy, tobôž keď za umenie tu vraví iba jeho spoločenská obľuba a trvácnosť.

Vo svetle tejto antinómie vedy a umenia, krásy a pravdy, ktorá v Šafárikovom poňatí nadobúda antagonistické črty, nadobúda predchádzajúce básnikovo priznanie, priznanie ostatne nie veľmi skromné:

Vystoupiv na svět přijal sem darů a schopností ducha
více, než obyčejná jich dělí člověka míra,

platnosť už nielen pre umenie, ale aj pre vedu, ktorá je hlavnou a najvýznamnejšou Šafárikovou činnosťou a na ktorú sa plne vzťahujú slová o nadpriemernom nadaní a schopnostiach.

Ak pre Šafárikovu vedu, rozvíjajúcu sa postupne od problémov estetiky a literárneho dejepisu k dejinám Slovanov a ich jazyka, nebola predchádzajúca básnická činnosť na škodu, ba práve v najosobnejších partiách vedu predchádza, čo nesporne prispelo k personálnej jednote básnika a vedca, príznačnej aj pre ostatných dejateľov nášho národného obrodenia, tým podnetnejším stáva sa pre jeho básnickú tvorbu úsilie o pravdu, ktoré možno bez nadsádzky nazvať osou všetkej jeho činnosti básnickej i vedeckej.

Samo toto úsilie o pravdu a pravdivé zobrazenie skutočnosti netvorí ešte poéziu a umenie, neznačí v dejinách literatúry prelom, ktorý si vyžaduje aj adekvátne formové výboje. Nie je však na druhej strane ani prvkom náhodným a epizodickým, ale signalizuje prinajmenej brieždenie novej umeleckej epochy.

Z dejín umenia je dostatočne známe, že zárodky nových umeleckých, najmä literárnych prelomov sa vyskytujú oveľa častejšie a skôr v oblasti obsahovej ako v oblasti formovej, keďže forma je vcelku konštantnejšia ako obsah a k zmenám tu prichádza až po predchádzajúcich obsahových výbojoch. Túto vývinovú črtu umenia, ktoré sa vyznačuje väčšou progresivitou v obsahu ako vo forme, potvrdzuje v náležite vyhrotenej podobe aj známa Stalinova definícia socialistického umenia ako umenia s národnou (t. j. do značnej miery tradičnou) formou a so socialistickým (t. j. revolučným) obsahom.

Tento všeobecný estetický poznatok zaostávania formy za obsahom prejavuje sa v podobe zvlášť vyhrotenej aj v Šafárikovej poézii. Formou a sčasti aj tematikou svojej poézie začleňuje sa Šafárik celkom organicky do súdobej literárnej situácie, konkrétne do módnej anakreontskej lyriky, ktorá podľa výstižnej formulácie Vlčkovej „dvěma veršujícím generacím zůstavala nedotknutelným vzorem", aj keď to bola „poesie čistě *papírová,* s níž nitro veršujícího nic nemá společného, ať veršuje dle Anakreonta, Horáce nebo Petrarky, anebo předstírá náladu vlastní" (Jaroslav Vlček, *První novočeská škola básnická,* Praha 1896, 11). Anakreontika naša i európska bola v podstate odvarom

francúzskej dvorskej poézie rokokovej, t. j. literatúry odumierajúceho feudalizmu, usilujúceho sa unikať zo spoločenských protirečení neraz do vysnenej idyly a poľahody. V našich literatúrach anakreontika prechádzala cez prizmu literárnej i spoločenskej situácie nemeckej, ktorá bola našim pomerom oveľa bližšia než pokročilá situácia francúzska. Kým vo Francúzsku hedonický a epikurejský ráz umenia bol adekvátnym výrazom života feudálnej spoločnosti, v Nemecku a u nás bola anakreontika takmer výlučne záležitosťou literárnou, knižnou; jej tvorcami aj konzumentmi boli na rozdiel od Francúzska príslušníci meštianstva, a to meštianstva v tých časoch ešte dostatočne nerozvinutého a neuvedomelého. V tomto zmysle charakterizuje našich anakreontikov Vlček: „Jsou to téměř veskrz lidé snaživí, často dokonce ideální, zešedivelí ve vzdělavatelných a osvětných službách národních, kněží, učitelé, právnici, úředníci, žurnalisté atd., kteří s ostatními kráčeli cestami časového vkusu nebo nevkusu a jejichž pravá podstata zpravidla vynikla teprve, když veršujíci pero odložili." (Jaroslav Vlček, *Dějiny české literatury* II, Praha 1951, 170.)

Anakreontský a vôbec klasicistický literárny kánon udržiaval sa u nás — na Slovensku ešte húževnatejšie ako v Čechách — ako prejav „vysokej" literatúry aj pre nerozvitosť národných umeleckých, najmä veršových foriem. V tomto ohľade samo uplatnenie prízvučných prozodických zásad Dobrovského v puchmajerovskom dôsledne prízvučnom verši neprispelo k bohatšiemu literárnemu rozvoju, ba skoro nastala kríza tejto veršovej formy. Prv ako by sa prikročilo k reforme zameravenej prízvučnej stopovosti, využila sa možnosť časomerného veršovania, v čom nemalú úlohu zohrali tradície antiky a súdobá antikizujúca literatúra. S nerozvitosťou národných literárnych foriem súvisela aj okolnosť, že národný jazyk, najdôležitejší materiál a zvlášť významný atribút národa, nebol v skladbe i slovníku náležite vypracovaný a vytríbený. Medzi jazykom literatúry a jazykom ľudu boli ešte značné rozdiely, ktoré bolo treba preklenúť.

Ako ukázal literárny vývin druhej štvrtiny 19. stor., národné veršové a literárne formy v súčinnosti s rozvojom spisovného jazyka sa vypracovali až na základe tvorivého využitia folklórnych impulzov (Erben a Čelakovský v Čechách, štúrovci na Slovensku), a najmä zobrazením národného života (Mácha, Němcová, štúrovci). Utváranie národných literárnych foriem bolo teda záležitosťou pomerne dlhého a zložitého procesu, v ktorom úloha jednotlivých umeleckých osobností mohla sa uplatniť v zásade podľa stupňa celkového literárneho rozvoja. V prvých dvoch desaťročiach 19. stor. neboli v našej literatúre objektívne predpoklady pre zrod veľkého umenia. Bolo to ešte obdobie príprav

a hľadania ciest: literárny život nestál pevne na národnej pôde, prekonával učňovské obdobie, nedorástol na majstrov.

Preto najlepší predstavitelia národa, jeho kultúrni a politickí vodcovia, ako Jungmann, Palacký, Šafárik a na Slovensku ešte aj Štúr, opúšťajú pomerne skoro poéziu, i keď v nej napospol prejavujú mimoriadne nadanie, a venujú sa vede, v ktorej mohli, najmä keď písali po nemecky, nielen lepšie vyniknúť, a to aj mimo svojho národa, ale utvárať aj predpoklady pre vývin národnej umeleckej literatúry. Vyskytuje sa u nich dokonca averzia k umeniu, ako to názorne vyslovil Palacký v liste Šafárikovi na jeseň 1816, v ktorom sa odvracia od svojho prvotného nadšenia pre poéziu, pretože potreby národnej kultúry si vyžadujú pestovanie doteraz zanedbávaných vedeckých oblastí. „Popatřte na celou literaturu naši — píše tu Palacký. — Jaké mezery k vyplňování? Jaké poskvrny k vymazování! Kolik polí nevzdělaných! A my, jichžto povinnost jest chyby její podle hřivna každý svého vyplňovati, nevhod vlasti a nám k hanbě! napospol vždy jen básniti a — blázniti budem? Zdaliž (dle počtu) básnířů českých není — legio? A kde který zeměpisec? Kde přírodopisec? Kde hmotoslov? Kolik pak asi dějepisců? Kolik mistrů v jiných uměních? Hanba nám, pravím. Zdaliž my všickni, jenž pro vlastenectví horliti se zdáme, nejsme podobní oněm bláznivým podmanitelům, kteříž předstírajíce, že chtí národu (blaženějšímu) pomoci, vytrhše jej dobrotivému králi, pod své tyranské žezlo podrobují? Chceme lid od milování lepších literatur k své, ač toho nehodné, nakloniti." S týmito perspektívami mimoumeleckého kultúrneho rozvoja, ktoré sú zároveň aj kritikou neutešeného stavu domácej literatúry, vyjadril Šafárik verejný súhlas, keď Palackého list uverejnil v januári 1817 v Hromádkových *Prvotinách pěkných umění*. Mohol to urobiť celkom oprávnene, keďže podobné náhľady a pochybnosti o umení vyslovil už predtým vo svojej vlastnej poézii, ba na samom jej začiatku.

Z tohto podradného postavenia poézie v súdobom kultúrnom kontexte národa, ktorý Šafárik pochopil na prahu svojej životnej činnosti, vyplýva prechodný, epizodický charakter jeho umeleckej tvorby vo vzťahu k jeho vedeckému dielu. Šafárikova poézia však pri všetkej svojej epizodickosti a dobovej poplatnosti zachováva objektívnu vývinovú hodnotu, i keď, prirodzene, nedosahuje úroveň neskorších umeleckých vrcholkov. Pri všetkej svojej kvantitatívnej a časovej ohraničenosti je to poézia formou i tematikou mnohotvárna a rôznorodá. Popri evokáciách antiky, ktorá bola Šafárikovi vzorom i podnetom pre domácu literatúru (prinajmenej z dôvodov prozodických — čo sa však ukázalo až o niečo neskôr), a to v miere ešte väčšej ako to vtedy bolo zvykom, badať v tejto tvorbe ohlasy súdobej poézie európskej, najmä Schillero-

vej, Bürgerovej a Jungmannovým prostredníctvom aj Miltonovej, nevšednú lyrickú, najmä ľúbostnú reflexiu i ohlasy folklóru, ktoré tvoria najdôležitejší zdroj jeho epiky. Sú to námety dobové a konvenčné, ktoré však Šafárik na rozdiel od súdobého knižného rutinérstva napĺňa napospol osobným zážitkom a pravdivým životným obsahom, a popri nich aj prvky nové, najmä v epických spracovaniach slovenských folklórnych podnetov. Hlboká reflexia a pravdivý životný zážitok v lyrike ako aj tematické výboje v epike približujú Šafárikovu poéziu aj pri jej prevažne tradičnej forme k vrcholom našej obrodeneckej literatúry. Mnohoznačnosť a vnútorná členitosť tejto poézie poskytuje náležitú platformu pre jej nepretržité kladné hodnotenie v celom našom literárnom vývine, i keď to boli takmer vždy príležitostné literárne súdy.

2

Kladne prijímajú Šafárikovu poéziu už jeho súčasníci. Jiří Palkovič v posudku zbierky *Tatranská Múza s lyrou slovanskou* (Týdenník IV, 1815, č. 40—41) prorokuje Šafárikovi dokonca budúcnosť básnika. „Bude z něho znamenitý básnik a vůbec spisovatel slovanský" — píše Palkovič, — pretože „fantazí jeho jest velmi živá a bystrá (však ještě příliš létavá), řeč poetická, malování nádherná, důstojná, utěšená", hoci — čo Palkovič zvlášť odsudzoval — „příliš jest milovný nových, od některých teď žijících spisovatelů českých nevelmi dobře udělaných slov a mluvení („Ztraceného ráje" v tomto ohledu skoro příliž užil — kýž se raději od Veleslavínů, kralických vydavatelů Biblí, Komenských atd. slovensky učí!)". Palkovič tu za kladný moment pokladá pravdepodobne Šafárikovu tradičnú klasicizujúcu formu, kým novátorstvo, badateľné najmä v jazyku, odsudzuje.

Podobnú prognózu o Šafárikovej básnickej budúcnosti vyslovuje aj Palkovičov jazykový protinožca Jungmann v liste A. Markovi z januára 1816, kde sa zmieňuje, že „Múza Tatranská nám hodného básníře slibuje", aj keď je „posud trochu mladá". Hoci Jungmann bližšie nerozvádza svoj kladný úsudok, je isté, že vychádza z celkom iných, ak nie priam opačných kritérií ako Palkovič. Kým Palkoviča nadchýnala asi Šafárikova antikizujúca forma a obraznosť, Jungmannovu pochvalnú pozornosť vzbudili zrejme Šafárikove tematické a jazykové výboje.

Vcelku pochvalnú zmienku o Šafárikovom debute prináša aj Wiener allgemeine Literaturzeitung (Vierter Jahrgang, 1816, Nr. 26), kde sa konštatuje, že básnik síce ešte nedospel k náležitej zrelosti, prezrádza však nemalú schopnosť v opise básnických obrazov („verräth eine nicht

geringe Fähigkeit im Schildenrn poeticher Bilder"). Autor tejto anonymnej recenzie, ktorým je podľa Vilikovského zistenia (Pavel Josef Šafařík, *Básnické spisy*, vydal Ján Vilikovský, Bratislava 1938, 393—394) pravdepodobne Ladislav Bartholomaeides, vysoko hodnotí najmä Šafárikove básnické preklady, čo mohlo podnietiť Šafárika, že sa prekladmi z antiky aj z modernej nemeckej poézie neprestal ani neskôr zaoberať.

Iných súčasných zmienok o Šafárikovej poézii niet. Náklad Šafárikovej *Tatranskej Múzy* sa totiž skôr zničil, ako sa mohol dostať medzi čitateľstvo (zachovalo sa z neho iba niekoľko exemplárov). Keďže Šafárik prestal po svojom debute prakticky pestovať poéziu, nezasiahol ako básnik prenikavejšie do československého literárneho procesu a k jeho básnickému odkazu sa pristúpilo oveľa neskôr, pravda, už len z literárnohistorického hľadiska.

Tieto napospol príležitostné súdy o Šafárikovej poézii operujú na rozdiel od súdobých zmienok s časovým odstupom a hodnotia ju na pozadí dovtedajšieho literárneho vývinu nepomerne vyššie, než to mohli urobiť Šafárikovi súčasníci. Tak Jaroslav Vrchlický vyhlasuje Šafárika dokonca za moderného básnika, ktorému chýba iba vypracovaný jazykový výraz: „Dejme básním Šafáříkovým formu moderní — píše Vrchlický v Hlase Národa 1886 — aspoň co do jazyka a máme o básnika víc, a to o pravého, plnozrnného poétu. Píšeme tá slova s dobrým rozmyslem. Co dnes činí ty básně nezáživné, jest jen jazyk, jest jen sukovitá forma; myšlénky a cit v nich jsou a šlehají z nich přes všecky zdánlivé směšnosti, jež zavinil pouze čas, silou neodolatelnou. Avšak i ten jazyk, který dnes činí básně ty většině čtenářstva cizí, i ten byl na onu dobu zázrakem. Dnes začne u nás básniti každý s hotovou zbrojnicí obratů a slov, dnes je lehko napsati obstojný sonet, ale jak jinak bylo roku 1814! Dnes ani nemůže býti začátečník triviálním nebo naivním, jazyk sám má jisté meze a klade velitelsky své veto při nejmenším jen přehmatu, ale tenkrát, kdy všecko bylo nehotovo, kdy výraz a význam slov byl neustálen, tenkrát básnik zajisté vážně myslil, co dnes, po letech často zní dosti komicky. Tenkráte zázrakem neb divinací božskou padlo se na pravý význam, a dle toho lze jen posouditi, co vykonali Jungmann svým překladem Miltona a Šafařík svým básněmi."

Aj Jaroslav Vlček, charakterizujúc v jubilejnej publikácii Šafárikovu básnickú zbierku, uznáva, že ňou „přibyl do tehdejšího básnění českého nový talent. Vedle běžné anakreontiky: všelikých Milkův, Dafnysův, Melin, Lydií, Nymf a podobných; vedle běžné antiky: Mus, Titanův, Morfeův, Apollonův, Tantalův, Hér, Helikonův a Uměn směle a jadrně

zní z veršů Šafaříkových touha po opravdovém umění a po zdravém živlu národním" — tak charakterizuje Vlček Šafárika a dodáva: „Z jeho veršů zní zvuk mužný a jadrný, vážné myšlénky o Bohu a věčnosti, o povinnosti a práci, o kráse a dobru jako ideálech člověka. Odečteme-li tvrdosti a neobvyklosti mnohého dialektického slova a nevyhnutelné ústupky stárnoucí anakreontice, Šafaříkova „Můsa" v druhé desetině našeho století je vedle Jungmannova překladu „Ztraceného Ráje" zjev u nás poeticky z nejvýznamnějších. Právě Milton v rouše českem a vážný Klopstock byli Šafaříkovi četbou oblíbenou. Mladý básník vědomě hlásal už v svých verších obrození domácí poesie; vědomě ukazoval vysoké její účely: není planou hrou slov, ani hříčkou obraznosti, nýbrž je věčnou útěchou lidského ducha a vyjádření jeho nejvyšších pomyslův a tuch. A co do formy v tehdejším českem básnictví zřídka kde u jednotlivce najdeme na několika listech tak plynných *přízvučných* hexametrův, jako v nejdelší a poetu nejlépe karakterizující básni „Zdání Slavomilovo", anebo takých znělek, jako je např. „Jiskra Božství", připsána příteli." (Jaroslav Vlček, *Pavel Josef Šafařík, Praha* 1896, 12—14.)

Podobne vysoko sa o Šafárikovej poézii vyjadruje aj Jozef Hanuš v špeciálnej štúdii *Po stopách poesie P. J. Šafařika* (Lumír XXIII, 1895, č. 23—26). Aj Hanuš zisťuje u Šafárika reminiscencie z antiky, anakreontiky aj zo súdobej poézie európskej. Tým však „není vyčerpán, ani charakterizován zdroj a ráz poesie Šafaříkovy. Vyrostlať jen na výsluní oněch sluncí cizokrajních, ale jinak zakořeněna zcela v půdě domácí, *v bohatém nitru pěvcově a v jeho životě vnějším i vnitřním.* Tato půda a ovzduší dodává jí *vzácné originality a svěžesti,* přednosti, jimiž tolik se liší Múza Šafaříkova ode vší tehdejší „původní" poesie české, sotva kdy se povznášející nad slabý ohlas cizího, nevalného zpěvu; ona povznáší ji též k té velebné, smělé výši myšlének i bohatosti forem, k níž jen posvěcenému pěvci možno vzlétnouti." Ďalej si Hanuš všíma, „jak zrcadlí se v jeho básních příroda" a na základe niektorých Šafárikových básní konštatuje, že prírodná „stafáž ta není nikterak mrtvá ani něčím zvláštním, odděleným od myšlénky nebo citu, nýbrž žije a splývá s nimi v jediný organický celek, symbolizuje je, zobrazuje, rodí, upravuje náladu, jakoby žila a cítila s básnikem a jeho hrdinami, vyrostlými v lůně velebné, krásné, úchvatné přírody tatranské!" Na základe tejto prírodnej scenérie spája Hanuš Šafárika s neskorším českým romantizmom a nachádza uňho, ako výslovne vraví, „prvé stopy a paralely nejen přírodních líčení Polákových, ale také stopy toho zvláštního nazíraní na úkol a místo přírody v básnictví, jež potom Máchou, Nebeským a celým byronizmem českým tolik se rozšířilo v české poesii". Ako ukazuje Hanušov rozbor Šafárikovej kozmickej reflexie, „takových

nitek historických, pojících Múzu Šafaříkovu s básnictvím let třicátych a čtyřicátych, dalo by se i víc shledati".

V *Dějinách literatury české* (II, 301) opakuje Vlček svoj kladný súd o Šafárikovej poézii, v ktorej zastaralé anakreontiká a „nejeden erotický obrad v staré galantní manýře ... je pouze povrchní slupka", pretože jeho poézia „není již pouhou hrou umu a vtipu, nýbrž je mu věcí srdce a přesvědčení" a prezrádza dokonca buditeľské „stanovisko reformní, revizionistické, jež v pozdějších spisech Šafaříkových proniklo plnou silou".

Vcelku kladne hodnotí Šafárikovu poéziu aj Jakubec, najmä jej tematické výboje. „Nová byla v posavadním novočeském básnictví Šafaříkova erotika; i v básních epických líčil lásku útočne chtivou, po bürgrovsku značne smyslně cítěnou. V epických a baladických pokusech se náš básník již odvrátil od těžké hledané fraseologie klasické a klopstockovské a přiklonil se k formálnímu a slovnému výrazu písně lidové." (Ján Jakubec, *Dějiny literatury české II,* Od osvícenství po družinu Máje, Praha 1934, 303.)

Antonín Kolář v štúdii *Antika v díle mladého Šafařika* (Bratislava II 1928, 559) hneď na začiatku priznáva, „že měl mladý Šafařík pozoruhodné básnické nadání, vyznačující se po stránce vnitřní zvláště bohatou fantasií, žhavým citem erotickým, citem pro přírodu a porozuměním pro poesii lidovou, po stránce formální pak na tehdejší dobu velmi vyspělou veršovou technikou a neobyčejným bohatstvím dikce. V Šafaříkovi jsme měli beze sporu nejlepšího básnika před r. 1820, mnohem nadanějšího, než byl mladý Palacký, jehož básnické pokusy zůstali většinou v rukopise".

3

Všetky tieto miestami až nadnesené zmienky o Šafárikovi ako básnikovi operujú predovšetkým s tematikou a obsahom, kým jazykový výraz tejto poézie, pokiaľ je o ňom vôbec zmienka, pokladajú vcelku za básnikov osobný, prípadne dobový nedostatok. Takéto roztrhávanie obsahu od formy a hypertrofovanie obsahu — príznačné najmä pre staršiu literárnu históriu — neprispelo však, ako uvidíme, k hlbšiemu pochopeniu a náležitému diferencovaniu Šafárikovej umeleckej tvorby. Je Šafárikov prínos a súvis s nasledujúcim literárnym vývinom skutočne len v téme a námete, len v tradične chápanom „obsahu"? Keby sa význam Šafárikovej básnickej tvorby redukoval iba na jej tému a obsah, potom by sa o nej sotva vyslovili také pochvalné súdy. Prevažná väčšina Ša-

fárikových básní, a to tých najlepších, nie je tematicky zvlášť priebojná, spracúva konvenčné anakreontické námety. V uvedených teoretických prácach o Šafárikovej poézii sa takmer všade spomínajú a dokonca naširoko rozvádzajú jeho filiácie so súdobou aj staršou domácou i cudzou literatúrou. V Šafárikovej básnickej tvorbe sa ešte nevyskytuje, čo je tematicky zvlášť príznačné, ani vlastenecké cítenie, ktoré tvorí východisko i jadro bezprostredne nasledujúcej tvorby Kollárovej. Hanuš síce zistil, že v Šafárikovej *Tatranskej Muse* niet „nikde ani stopy po národním nadšení", no bližšie sa nad touto vecou nezamyslel.

Vidieť umelecký prínos a ideové ťažisko Šafárikovej poézie iba v tematických výbojoch by bolo nielen nedostatočné, no niekedy aj priamo skresľujúce. Jedným z námetovo najpriebojnejších Šafárikových prínosov do literatúry je nesporne jeho načretie do slovenských folklórnych zdrojov, v čom je Šafárik, pokiaľ ide o tvorivé využitie folklóru, väčším štúrovským predchodcom ako Kollár. Šafárik uverejnil v Tatranskej múze, nadväzujúc na slovenské folklórne tradície, dve obšírne epické jánošíkovské skladby *Slavení slovanských pacholků* a *Poslední noc*. Andrej Melicherčík v práci *Jánošíkovská tradícia na Slovensku* (Bratislava 1952, 117) túto skutočnosť u Šafárika náležite vyzdvihuje a tvrdí, že „nepodarilo sa pred Jankom Kráľom a K. Modránim rozvinúť nikomu v našej literatúre skutočné jadro jánošíkovskej tradície tak bojovne a súčasne umelecky ako Šafárikovi". Pokiaľ ide o historické traktovanie jánošíkovskej tematiky v slovenskej literatúre, možno s týmto konštatovaním zhruba súhlasiť. Avšak v kontexte Šafárikovej poézie ako celku nezaujímajú tieto jánošíkovské básne ideove a esteticky zvlášť významné miesto. Sú to pomerne rozvláčne básne, ktorých ideové vyznenie zaostáva značne za ich námetovými možnosťami. Báseň *Slavení slovanských pacholků* síce opisuje voľný život slovenských hôrnych chlapcov, ktorí „stíhali mládence, stíhali holky, loupili, lapali, mámili vše, loudili, vábili, bavili se", a vedeli „i nuznému přispěti lidu, laskavě zahladit chudého bídu", ba žiali aj nad ich skonom, no v závere, vo svojom ideovom vyznení, tento život a protipanský jánošíkovský odboj filistersky odsudzuje:

Marnost nad marností, mámidlo pouhé.
Žalost nad žalostí, trápení dlouhé:
ten, ten a jediné blažený jest,
jenžto se nikdy těch nedrží cest!

Ešte menej vystihuje sociálnu podstatu jánošíkovskej činnosti báseň

Poslední noc, kde nejde ani o Jánošíkovo zbojníčenie, ale iba o jeho ľúbostné poryvy pri lúčení s milou. Jánošík sa tu zrieka svojej vlastnej postati a nadobúda celkom nejánošíkovské, filisterské črty:

Však potřebí není mně takto se bránit,
i způsobem jiným já budu se chránit.
Již lesů se spustím, již vstupuji v svět —
již po horách — hájich víc nebudu pět.

Teď na světlo vyjdu: má vinno, buď němá:
mé srdce v tom lesku, v němž klesati nemá,
teď slobodně budu i s tebou si žít,
jak lidé a já i ty chceme to mít.

Prirodzene, toto vyhlásenie nemá nič spoločného s Jánošíkom, ba ani s láskou, v mene ktorej sa Šafárikov Jánošík zrieka zbojníckeho života a navlieka si kajúcne rúcho. Láska, ktorá sa spája u Kollára a najmä u Sládkoviča s tými najčinorodejšími podujatiami, ktorá znásobuje a pohýňa ľudskú aktivitu, stáva sa u Šafárika demobilizujúcim a rozkladným živlom. Nečudo, že v závere básne ju Šafárik celkom mizogénsky nazýva žlčou a smrťou:

Ach láska, ta není jen žert a hra pouhá!
Z ní rozkoše plynou, z ní trápení dlouhá;
z ní balšamy sladké, co mléko a strd;
než zároveň trpká žluč, často i smrt.

K tejto puritánskej koncepcii lásky dospel Šafárik výlučne na základe tematického podkladu svojej básne, komentujúc smrť Jánošíkovej milenky po rozlúčke s milencom. Prirodzene, to nie je pravé Šafárikovo poňatie lásky, ktoré sa zračí oveľa jasnejšie v mnohých jeho anakreontských, látkove azda aj nepôvodnejších kratších reflexiách, napr. v *Ozvěně Nymfy*, v balade *Lel a Lila* alebo v sonete *Stud*, vyznievajúceho až do hedonického erotizmu:

Ňádra žhnou, jež vděky krásotné
k tobě, Líno, neuchranně táhnou.
Hle! Již klesnem, lásky oběti,
klesnem v utlé, vřelé objetí.

Aj ideová koncepcia Šafárikovej vcelku nebaladickej „balady" *Oldřich*

a Božena je usmerňovaná láskou ako hlavným svojím nervom vcelku ku spoločensky kladným záverom. V tomto historickom speve zobrazil Šafárik v rozpore s podtitulom lásku českého kniežaťa Oldřicha k poddanskému dievčaťu Božene, končiacu svadbou. V samom námete treba vidieť nielen všemoc lásky, prekračujúcu triedne a spoločenské priehradky, ale aj celkový Šafárikov demokratizmus.

Ako z uvedených príkladov vyplýva, sám námet a „obsah", čo ako ideove nosný, ľudový a folklórny, nevedie vždy k ideovým a umeleckým úspechom, ktoré sa u Šafárika prejavujú skôr v konvenčných a na pohľad nepriebojných námetoch.

Tento estetický poznatok o nepriamej úmernosti námetu k celkovej ideovo-umeleckej hodnote diela, príznačný ostatne nielen pre Šafárika, prejavuje sa napr. aj v námetove takej konvenčnej, zdanlivo len príležitostnej básni, ako je sonet *Štědrý večer 1814.* Šafárik, ktorý v revolučnej jánošíkovskej tematike prejavil, ako sme videli, nejednu črtu dogmatického puritánstva a kresťanskej mystiky, odkláňa sa v tejto typicky kresťanskej tematike od tradičných náboženských meditácií a zameriava sa takmer výlučne na scenárium zimnej prírody, ktoré podfarbuje dokonca eroticky:

Tiše plyne v moři démantovém
jasný měsíc, zdobný zborem hvězd;
řídí volný stkvoucích pluků sjezd,
ctít to Kníže vzešlé v světle novém.

Nízke křoví v rouchu křišťálovém
plesá Tvorci vřelou vzdáti čest;
sladkoplynný stříbrných vln chřest
schválně mešká v toku zefírovém.

Vše jen světí! Vše se k svátkům má!
Lehkým vztrhům srdce podmaněné
dmouc se výš až vzhůru k nebi hrá.

Než ach mě je duši zkormoucené
darmo zříti ranní záři vstříc!
Tě, niž živ jsem, není pro mne víc!

U Šafárika prírodný úkaz uvádza do reálnych súvislostí aj nejeden „vysoký", filozoficko-eschatologický námet, ako sa to prejavuje napr. v básni *Život a smrt.* V rozpore s nadpisom nerozvádza tu básnik vše-

obecné mystické úvahy o ľudskom živote a smrti, ale zobrazuje v zhustenom lyrickom výraze blahodarné pôsobenie slnečného jasu na svoje vlastné vnútro, ktoré sa na základe tohto prírodného úkazu prepodstatňuje do radostných, nanajvýš pozemských polôh, ako to vraví najmä druhá strofa básne:

Jest sladký život v světě:
jsou dnově mladosti.
I mou, ach, steskou v létě,
kdy sladký život v světě,
se smály v čerstvém květě
kras zemských plnosti.
Jest sladký život v světě:
jsou dnově mladosti.

Myšlienky o živote a smrti ako o formách bytia rozvádza Šafárik v reálnej transpozícií do prírodného sveta aj v básni *Zašlý a vzešlý ráj,* kde dospieva na základe zobrazenia zrodu i zániku jednotlivých prírodných úkazov, rastlinstva, vtáctva aj ročných období k tomuto pregnantnému vyjadreniu nepomíjajúcnosti materiálnej reality:

Divně, divné jest dílo přirození!
Kde se mařiti zdá, tam — pokolení
nových budí kras: pustý zimy rum
tak, co jara lesk, jeví věčný um.

Nie je bez zaujímavosti podotknúť, že v hodnotení človeka a ľudského života bez dostatočne uzemňujúceho prírodného rámca upadá Šafárik práve do opačného, vyložene spiritualistického pólu. Napr. v básni *Jiskra božství* zobrazuje sa človek celkom v duchu stredovekého asketizmu ako tieň a prázdny sen, ktorému „od hvězd spadlá jiskra Božství jen můž... půjčit bytu skutečného". Dokonca aj vtedy, keď Šafárik spája ako v básni *Časové* ľudský osud s celkovým plynutím času, neuniká neradostným perspektívam, keďže náš život sprevádza tieto cesty čias a „s nimi v plném blesku zachází". Iba v básni *Láska,* zaradenej v *Tatranskej Múze* k predchádzajúcim dvom básňam, nachádza Šafárik, „pohřížený v hlubině trudnosti", keď mu „visí... zrak mrtvý na mrtvé přírodě", vyslobodenie z nostalgie v ľúbostnom cite, cite síce neerotickom, pretože ho tu nie deva, ale iba „svou prožene Milek Bůh střelou" a zakotvuje aspoň v stoickom odhodlaní ďalej žiť:

Jáť již ponesu svůj los, ač je lopotný
dost on, trpně, a v jhu krk
chci snést příjemně bolestném.

Ak observácia reálnej prírody privádza Šafárika, vcelku náhľadove kotviaceho v súdobom idealizme, až na prah materialistického chápania sveta, tým účinnejšou sa ukáže prírodná tematika v jeho koncepcii vlasti a vlastenectva, ktorá sa tu ináč vyskytuje iba v zárodočnom, nerozvitom štádiu. I keď Šafárik nie je vo svojej poézii exaltovaným vlastencom ako Kollár, jednako príroda udiera uňho nevdojak aj na vlastenecké struny. Tak hneď prvý obraz *Zdání Slavomilovho* je i pri všetkej svojej antikizujúcej proveniencii apoteózou Tatier, ktoré sa stávajú v nasledujúcej slovenskej poézii nehynúcim symbolom slovenského života. Lokalizovanie básne do tatranskej prírody, ako to vyplýva z jej prvých veršov:

Jestiť dle převysokých skal Tater okolí malé,
kterážto přirozenost, svou chtějíc umělost jevit,
náhodně větším nad jiná šlechtilo nadbytkem krásy.

nie je náhodné, a to už z toho dôvodu, že vyše polovicu básne zaberá majestátne zobrazenie tejto prírodnej scenérie a až potom sa reprodukujú vlastné Slavomilove úvahy a vidiny. Je síce pravda, že zo samého tohto prírodného zobrazenia by bez úvodnej preambuly sotva vyplynulo, že ide o Slovensko a Tatry, na druhej strane však nemožno nekonštatovať, že práve tatranská príroda je tu východiskom i predmetom tak obšírneho zobrazenia. V každom prípade je isté, že Tatry a tatranské „okolí malé" nenechávajú Šafárika ľahostajným a inšpirujú ho k jeho nesporne najmonumentálnejšiemu zobrazeniu prírody. Ilustrujme si to dlhším úryvkom zo začiatku básne:

Trávnatá luha, na vzor moře modrého rovná,
mezuje s bohopustnou tam k západu výsostí vrchů,
jichžto se ramena dmouti k nebes blankytu zdají,
kdežto starožitně ty mizejí v mrákotě věže.
Kořeny nevystihlých hor diví lesově kryjí,
nesvadlým nikdý zelenem pustě jedliny zdobní.
Z lůna těch stinných houští hrdě svůj smrkové kůžel
vynáší nepohnutý, až pohled zachvacující
působí vysokost oku; svou pak sokyní sosnou,
ještoť své kusě podlé nich chce zachvívat zlehka

rozsochy, zhrdají, rozmanitě si strojíce hříčky.
V ustupu utěšeném těch stromů haluzy utlé
v jedno, co bratří, zelená křídla spojují; tudy
veliké množství chladných vzniká oblouků v létě,
ještoť byt životčichům svou vnadou kuzliti spíší.
Nížejí pak menší těch lesů synové svého
nevinně požívají, jsouc bez péče, života totiž
v balšamovém se tady lesknou křoviny rouchu,
libě si s tichým začasté zrána hrajíce větrem.
Odsud se podivná zrostlin vinouc směsice dolů
oudolím, přerozkošnou svou zaráží okrasou oko.
Místem i borové lze jest v chrasti zhlídnouti skrejše,
v slíčnosti obloukům oněm málo co ustupující.

V Šafárikovej imaginácii takéto „strojí divadlo divná příroda", ako sa to vzápätí komentuje.

Šafárikova vnímavosť pre slovenskú prírodu vynikne zvlášť nápadne, keď si ju porovnáme s neskoršou Kollárovou averziou k tejto skutočnosti. Kollár vo svojej púti po slovanských územiach prichádza na začiatku tretieho spevu *Slávy dcery* aj na Slovensko, uvedomuje si, prevažne iba rozumovo, svoju spätosť s rodiskom, pociťuje „hnětné vazby ... k Tatrám zpěvným", ktorých sa nechce zrieť, ba keby bol z nich vyrvaný, šiel by k nim „sám se přivázati znovu", no jednako slovenská príroda, rieky a vrchy nie sú predmetom jeho lásky, ale nanajvýš len akýmsi odrazovým mostíkom na rozšírenie jeho vlastného ducha, majú mu byť, ako vraví, akýmsi rebríkom „v prostoru, z níž by uzrel ono srdce dálné". Pri pohľade na Slovensko ostáva Kollár vcelku rezervovaný, ak priam nie nespokojný, keďže tu básnik „s neprospěchem pokoj srdce prohrál s nadějí" a uniká preto rád s Milkou nástrahám turčianskych krásavíc, aby sa potom s neskrývanou skepsou vyslovil o zániku Slovákov:

Nuže tedy, Slováci, už spíte,
skoro bude vašem po kmenu,
nebo, jak by házel na stěnu
hrách, slov matky Slávy neslyšíte;

V dôsledku svojho abstraktného slovanského univerzalizmu neprejavuje Kollár vcelku väčší zmysel ani pre prírodné reality iných slovanských národov, o rozkvet ktorých sa usiloval, pretože, ako to výslovne povedal, nepripisoval svätě meno vlasti empirickému kraju

a prírode, ale videl vlasť pomyslene iba vo vlastenecky zanietenom srdci a duchu.

Toto Kollárovo osobné, duchovné a nadprírodné vlastenectvo, znásobené ľúbostným citom, má v oboch našich literatúrach i pri všetkej svojej jednostrannosti ďalekosiahle dôsledky. Z neho vyplýva, pravda, popri iných podnetoch, romantický, subjektívny ošiaľ máchovský i štúrovský. U Kollára možno vidieť zárodky oného štúrovského ideálneho zápalu duše pre „vlastný byt, keď v nich skrsol, a to prvý detinský cit, keď v záujmoch zbožných zvolali zajatí: 'Slovanstvo! Slovenstvo! Naša drahá mati! Naša túžba jedna! Náš poklad, celý svet!'", ako to za celú štúrovskú generáciu retrospektívne vyslovil Janko Kráľ, i oného chimerického spočinutia Máchovho romanticky exaltovaného subjektu v zemi a vlasti ako v jedinom pevnom bode uprostred chaosu okolitej reality i poryvov vlastnej duše, keď v *Máji* adresuje zemi pozdrav života i smrti:

Ach zemi krásnou, zemi milovanou,
kolébku mou i hrob můj, matku mou,
vlast jedinou i v dědictví mi danou,
sirou tu zemi, zemi jedinou.

V slovenskom romantizme aj pri všetkej štúrovskej zásvetnosti a rozorvanosti, aj pri všetkej túžbe po konečnom spočinutí rozorvaného ducha básnikovho v živle pozemskom a prírodnom, príznačnej najmä pre Kráľa, ba dokonca aj pri všetkej takmer doslovnej zhode Sládkovičovho zvolania v *Marine* „Slovensko mladé, rodisko moje, aj mohyla mojich kostí!", zvolania platnosti nesporne celoštúrovskej, s uvedenou Máchovou evokáciou vlasti, empirické, reálne a prírodné kontúry vlasti vystupujú v miere nepomerne silnejšej než v súdobom romantizme českom.

Toto konkrétne, takmer zemité poňatie vlasti v štúrovskej aj v neskoršej slovenskej literatúre nie je náhodné a má hlbšie spoločenské korene. Konštituovanie novodobého českého národa, ktoré v Čechách nebolo ostatne vecou tak silne literárnou a umeleckou ako na Slovensku, nemuselo sa pri celkovej rozvinutosti národného spoločenstva natoľko opierať o prírodné atribúty národa, ako to bolo na Slovensku, kde vzťah k prírode a k rodnému kraju bol popri jazyku takmer jediným príznakom a prejavom slovacity. Príroda, konkrétne tatranská prírodná symbolika, zohráva preto v slovenskej literatúre, a to už od českých štúrovských počiatkov, významnú umeleckú a najmä národnouvedomovaciu funkciu. Tatranská príroda, slovenská zem nadobúda symbolické postavenie v slovenskej poézii práve v dôsledku svojich reálnych kvalít, ktoré nemiznú ani v tých najextrémnejších romantických exaltáciách. Štúrovská literatúra sa formovala práve v dôsledku prekonávania a dialektického reprodukovania Kollárovho pomyselného Slovanstva. Preto ani neskôr, v porevolučnom úpadku, neožíva u štúrovcov vo vzťahu k rodnej prírode kollárovská pomyselnosť, hoci ináč sa tu rozbujnieva abstraktný apriorizmus. Dokazuje to napr. Sládkovičova príležitostná báseň *Nad mohylou Janka Capku* z roku 1867, kde slovenská zem a vlasť stráca dokonca aj doterajšiu ideálnu aureólu:

Zem, vraj, že vlasť, že krajna, že otčina!
Čo to? pôda, čo chlieb a zlato dáva? —
Nie, posvätný to prach a posvätná hlina,
Čo z otcov nám, čo z bratov pozostáva.
A nebe — hviezdna, modrá to okrúhlina —
Svetlo, teplo odtiaľ a odtiaľ poprchâva? —
Nie, — to vlasť nám, to krajna, náš to dom
A v dome tom —praotec s národom.

Slovenská prírodná skutočnosť zohráva v štúrovskej literatúre popri svojich spoločenských a národnouvedomovacích funkciách ešte významnú úlohu estetickú. Štúrovský estetický princíp jednoty ducha s predmetnosťou, dialektické zlúčenie sféry osobnej, subjektívnej so sférou predmetnou a objektívnou, Štúrom teoreticky formulovaný a v štúrovskom básnickom umení prakticky realizovaný (porov. s tým bližšie Viktor Kochol, *Poézia štúrovcov,* Bratislava 1955), opiera sa mocne o prírodnú predmetnosť, ktorá v štúrovskom poňatí nie je iba objektom zobrazenia, ale priamo formou i formovateľom ľudského subjektu.

Najvýraznejšie a najskôr nastolil túto pretvárajúcu úlohu prírody pre slovenského človeka Janko Kráľ v básni o Ďurkovi Košuthovi. Kráľov hrdina tu dokonale splýva so svojou vlasťou a prírodou, stáva sa už nielen sám sebou, ale stelesneným živlom národa, pretože:

prebil sa v dušu vlasti rozžialenú,
tou dušou dýchnul, prsia mu zhučali
ako tie vlny perúce o skaly.
Stal sa životom celý, celučičký,
zjednotil všetky duševné iskričky,
čo sa na nebi života jasali,
ktorými v jedno on ohnisko páli.

Je pozoruhodné, že Kráľov ideálny vlastenec nepotrebuje, ako je to u Sládkoviča (báseň *Krajanom*), rušiť sám seba a až potom nachádzať „dušu svoju v otčine", nepotrebuje prechádzať k novému, vyššiemu bytiu nevyhnutnou dialektickou „negáciou negácie", ale dosahuje to v bezprostrednom kontakte s konkrétnym slovenským (turčianskym) prírodným prostredím. Ak u Sládkoviča bola to slovenská deva, Marína, čo ho „v bránach žitia objala, myšlienku z citov" mu „rozvija, z chlapectva mužnosť vyzvala", u Kráľa zohráva túto prepodstatňujúcu úlohu slovenská príroda, aj keď sa o tom Kráľ výslovne nezmieňuje.

Preto Kráľ, využívajúc ostatne folklórne podnety, premietava vnútro človeka ustavične do prírodných úkazov a s obľubou prirovnáva sféru ľudskú k sfére prírodnej, aby tak znásoboval a rozširoval ľudské relácie. Tak napr. už zo samého jeho prirovnania v *Zabitom* — „naša tuhá láska tvrdšia než ten kremeň" — dostatočne vyplýva jej nehynúca stálosť. A ak sa v Choči vernosť priateľov „ako kryštál čistá" začína zakaľovať, je to neklamným príznakom blížiacej sa katastrofy. Kráľovo povzdychnutie v cykle *Náboženstvo:*

Hľadám pokoja, hľadám oddýchnutia,
ak' mútny potok, čo sa v mori tratí.
Potok sa tratí v more sa šumiace,
kedy i ja tak, moje túžby vriace!

je typickou ukážkou básnikovho osobného nepokoja, jeho žiaľu a subjektívnej rozorvanosti, ktoré sa iba nesmelo pripodobňujú k prírodnému úkazu.

U Kráľa však splýva nielen človek s prírodou, ale aj príroda nadobúda ľudské vlastnosti. Jedným z prostriedkov tohto zbližovania prírody so sférou ľudskou je napr. Kráľovo spohybovanie takých statických prírodných úkazov ako vrchy, keď v jeho imaginácii „Choč z noci povstáva", keď sa mu v *Dume slovenskej* „vrchy schádzajú" a v apokalyptickom *Posvätencovi* mu dokonca „vrch naproti väčšiemu vrchovi ak' kôň cvála". V tom treba vidieť nielen básnický výraz, obraz a symbol, ale aj hlbšie ideové pozadie prevratných spoločenských dejov, ktoré sa najúčinnejšie prejavilo v Kráľových revolučných výzvach, do ktorých sa zapojila aj slovenská príroda, keď mu, ako to povedal v básni *Šahy,* „prírody rozkošnej tajomná moc volá vyliezť z klietok mestských do šíreho poľa".

Už z tohto skicovitého náčrtu dostatočne vyplýva, akú významnú estetickú, ideovú a v konečných dôsledkoch aj politickú úlohu nadobúda v štúrovskej literatúre príroda. Štúrovci, poučení Heglom, dobre vedeli,

že umenie, tobôž básnictvo — v ich poňatí najvyšší druh umenia — nespočíva v samom opise predmetnej prírody, hoci už sama táto slovenská príroda, ako sme naznačili, stáva sa v slovenskej obrodeneckej literatúre dôležitým národnouvedomovacím faktorom, ale musí tu byť, ako to zdôraznil Štúr, *„objatie ducha s prírodou"* (Ľudovít Štúr, *O národných povestiach a piesňach plemien slovanských,* Martin 1932, 17). K tomuto dialektickému poňatiu umenia, uskutočnenému v štúrovskej básnickej praxi, nedospeli štúrovci iba na základe Heglových teoretických postulátov, ale aj využitím dovtedajšej predovšetkým domácej umeleckej literatúry. Jednu stránku a podmienku slovesného umenia, ktorú predstavuje duch, tvorivý subjekt, idea, videli štúrovci stelesnenú v náležite vyhrotenej podobe nielen v súdobom európskom romantizme, ako sa o tom s neľúbosťou vyslovovali (najobšírnejšie Štúr v spomínanom estetickom spise), ale aj v Kollárovej *Slávy dcere,* o čom sa síce štúrovci priamo nevyslovili (a nevyslovila sa o tom ani doterajšia kollárovská teoretická literatúra), čo však svojou umeleckou tvorbou prekonali.

Druhú stránku štúrovského dialektického poňatia umenia, objektívnu predmetnosť, predovšetkým prírodnú realitu, poskytovala štúrovcom v hojnej miere predchádzajúca, a to už predkollárovská domáca literatúra. „Devätnáste storočie u nás — ako správne poznamenáva Štefan Krčméry (*Stopäťdesiat rokov slovenskej literatúry,* Martin 1943, 136) — začalo čítať knihu prírody. Tablic už siahal za ňou povedome, Palkovič i Šafárik mladý. Hollý včítal sa do nej hlboko, no a mladým štúrovcom stávala sa ona čiastkou prírody vlastnej ľudskej." Krčméry v tomto aforistickom postrehu nerozvádza a nediferencuje jednotlivé estetické a ideové funkcie prírody v slovenskej obrodeneckej literatúre. Konštatuje iba, že z tohto rámca sa akosi vymyká Kollár, u ktorého „príroda... je suchá. Povädla už v pamäti veľkomestského, peštianskeho života. Je suchšia aj od prírody Tablicovej, hoci ona tiež neprekročila ohrady záhrad" (1. c., 135). Prírodná skutočnosť je teda dôležitou zložkou i témou celej našej obrodeneckej literatúry, i keď sprvoti išlo tu pravdepodobne viac o opis a deskripciu ako o umelecky živé zobrazenie, ktoré predpokladá bytostnú zainteresovanosť básnikovu o zobrazovanú skutočnosť. O deskripčnom štádiu prvých fáz našej obrodeneckej literatúry svedčí aj skutočnosť, že v miere oveľa väčšej než v štádiách nasledujúcich prejavuje sa v nej vplyv cudzích vzorov.

Súdobá európska anakreontika, najmä nemecká, ktorej naša literatúra vtedy podliehala, vyznačovala sa vcelku rozbujnenou prírodnou deskripčnosťou. To vyvolalo, ako je známe, rozhorčené Lessingovo odsúdenie tejto poézie i jeho energické vymedzenie hraníc slovesného

umenia (zobrazujúceho dej) a umenia výtvarného (zobrazujúceho stav). Aj keď tým Lessing deskripčnosť z literatúry nevytisol, jednako zasadil smrteľný úder napodobňovaciemu umeniu a podnietil rozvoj tvorivých umeleckých osobností: stal sa v nejednom ohľade otcom novodobej nemeckej literatúry a nepriamo zasiahol aj susedné literatúry.

Naša literatúra dlho po Lessingovi ostáva v zajatí anakreontiky a deskripčnosti. Pritom všetkom nestagnovala a aj vo svojich vymedzených rámcoch sa rozvíjala a žila, i keď nedosahovala vyššiu umeleckú úroveň. Jan Mukařovský dokázal, že aj dielo tak eminentne knižné a deskripčné, dielo s takým skromným uplatnením tvorivého ducha básnikovho ako je *Vznešenost přírody* Milotu Zdirada Poláka bolo objektívnym výrazom literárneho procesu a zapojilo sa aktívne do formovania národnej literatúry. „Polák neznamená sice etapu ve vývoji novočeské poesie, ale je předchůdcem etapy; ačkoli vycítil nutnost obnovy veršového systému a pokusil se o ni, nemohl podati definitívního řešení, protože vývojová logika přidělila mu úlohu vyskoušeti před radikální přestavbu veršového systému nosnost veršování dosavadního vzhledem k novým požadavkům. Lze jej označit jako zjev přechodný, který však byl nutným článkem vývojového řetězu; nedořešil sice problém rytmické diferenciace — k tomu bylo, jak nejbližší budoucnost ukázala, potřebí teoretického i praktického úsilí mnoha lidí — ale posunul vývoj české poesie v tom smyslu, že byl prvním iniciátorem nového směřování" — stojí v závere tejto prenikavej analýzy. (Jan Mukařovský, *Kapitoly z české poetiky* II, Praha 1928, 175—176.)

Šafárik, Polákov súčasník a v mnohom aj súbežník, aj keď si dobre uvedomoval krízu vtedajšieho prízvučného veršovania a v teoretickom spise *Počátkové českého básnictví obzvláště prosodie* vyporiadal sa s tým oveľa radikálnejšie ako Polák, neuberá sa vo svojich umeleckých výbojoch cestou rytmického oživovania zmeraveného puchmajerovského verša, aj keď v rámci prízvučnej prozódie využíva rôzne strofické i veršové formy antické,[1] ale smeruje k esteticky oveľa účinnejšiemu a spoločensky aktívnejšiemu postupu — k prekleňovaniu priehrad medzi básnikovým subjektom a prírodným objektom. Tým sa Šafárik stáva na pozadí dovtedajšej objektivistickej, subjektívne nezaujatej opisnosti v našich literatúrach priekopníkom umeleckého *zobrazovania*

[1] V tomto ohľade by bolo zaujímavé na základe podrobného metrického rozboru zistiť, ako Šafárik vo svojej pôvodnej i prekladovej tvorbe amalgamuje impulzy antickej poézie časomernej a ako sa tým začleňuje do súdobej i neskoršej literárnej situácie. Takéto zistenie prekročuje, pravda, rámec našej práce.

skutočnosti, ktorá predpokladá aktívnu zainteresovanosť umelcovho subjektu o predmet svojho výtvoru. A je to práve uplatnenie *subjektívneho* faktora pri umeleckom stvárňovaní objektívnej reality, čo robí zo Šafárika „moderného", básnika, čo ho aj pri všetkej jeho tematickej, formovej a jazykovej dobovej podmienenosti vynáša z jeho čias až k neskorším umeleckým vrcholom našej obrodeneckej literatúry, ktoré sú v nejednom ohľade aj vrcholmi celého doterajšieho literárneho vývinu.

Vyššie sme poukázali na niekoľko prípadov Šafárikovho ideového „prehodnocovania" konvenčných námetov ako na ideove i umelecky progresívny zjav, aj keď sme na druhej strane nemohli nekonštatovať, že sama progresivita tém nevedie samočinne k náležitým umeleckým úspechom. To naznačuje, že ťažisko Šafárikovho umeleckého prínosu nie je vo vonkajšom námete, ale v jeho vnútornom stvárnení a spracovaní. Na radikálnejšie námetové a tematické prelomy nedozreli v desiatych rokoch 19. stor. v našich literatúrach objektívne podmienky; takéto podmienky nastali až o dvadsať—tridsať rokov neskôr, aj vtedy stretli sa však ich umeleckí uskutočňovatelia — Mácha v Čechách a štúrovci na Slovensku — v oficiálnych literárnych kruhoch napospol s neporozumením aj odporom. Celková nevyspelosť vtedajšej literatúry a nedostatok objektívnych možností významnejšie v literatúre pôsobiť boli asi hlavným dôvodom Šafárikovho skorého básnického odmlčania. Avšak aj vo svojich juveniliách, neprekročujúc navonok literárne konvencie, prejavil Šafárik nielen svoju umeleckú individualitu, no naznačil aj cesty budúceho literárneho smerovania. Tento proces sa uskutočnil tak v téme a obsahu, ako aj vo forme a výraze jeho poézie.

Všimneme si niektoré z týchto Šafárikových „formových" zvláštností, pričom sa obmedzíme iba na zobrazovanie prírodnej skutočnosti, na najprogresívnejšiu stránku jeho poézie. Tak napr. v Šafárikovom antikizujúcom obraze tatranskej prírody v *Zdání Slavomilovom* prejavuje sa básnikova osobná zainteresovanosť — „rozkoší přemilostnou duch člověka vyráži libě", ako sa to tu výslovne vraví — okrem iného aj v tom, že sa personifikujú prírodné úkazy, ktoré sa takto už samým jazykovým výrazom a básnickým symbolom uvádzajú do nerozlučnej spojitosti s človekom. Šafárikovi tu — okrem početných prípadov z vyššie citovaného dlhšieho úryvku — „květinek palouk... *hlav* svých... *pozdvihujíce*, s podivením *zří* na roztomilé v dolině *sestry*" (t. j. iné kvetiny) a „v úsměšku sladkém s zardělou *tváří* na sebe *kynou*". Podobne aj potok mu „*spojuje* nedorostlé svá ramena s *bratry* (t. j. zlieva sa s inými potokmi), jichžto se *panování* již dále rozléhá silné, a pak i *navštiviti* jde moře širokohlučné". V tesnej súvislosti

s prírodou, ba v prirovnaní k nej, komentuje Šafárik aj uvítacie slová „velikomoudrého“ muža:

Jako tam libovonná se s nebes pod večer rosa
sype, tak libozpěvný z ust plynul mu hlásek.

Podobné prelínanie sféry ľudskej a prírodnej nachádzame aj v básni *Žarka* a *Hanka*, keď Šafárik zobrazuje slnkom osvietený kraj a spomína „operlenou říš jahod, jimž rumené navřely *líčka*“, takže „nejeden kvítek zde *dýchá;* nejedna růže sa *směje*“, pretože „spanilá Flóra tu *bydlí*“. V básni *Lenoch*, pertraktujúcej ináč krotkú anakreontskú didaktickosť, nadobúda toto personifikovanie prírody dokonca folklórnu dikciu:

Slunce dávno v y j e l o,
v zlatém s e d ě voze:
na lid činný v z e z ř e l o,
c h o d ě po obloze.

Celkom inej proveniencie je obraz z *Napomenutí*, keď v háji Nymfy vijí... z *hrdých* růží věnce *zardělé*“ a „z hrozna se *zlaté slzy* lijí“; tu už na rozlohe atributívnej syntagmy splývajú ľudské vlastnosti s prírodnými skutočňosťami.

Zriedkavejšie, i keď z hľadiska vývinových perspektív slovenskej poézie zaujímavejšie, sú prípady splývania prírodných vlastností s človekom, obohacovania ľudských relácií prírodou. Vyskytuje sa to napr. v *Oběti šetrnosti a lásky*, keď básnikovi „Múza prstem *liliovým* plné puky... *s malinovým* usmíváním dávala“, alebo v inej obdobnej konštatácii: „Mé však *růže* v tváři denně vadnou... aniž více zkvete *jaro* mé“ *(Ohled na vlast)*.

Vcelku sa však Šafárik obmedzuje na oživenie, zľudštenie a personifikovanie prírody; zásah prírody do ľudského diania nastáva v našej literatúre až neskôr, pričom na Slovensku nepomerne intenzívnejšie ako v Čechách. Toto „poľudšťovanie“ prírody prejavuje sa u Šafárika nielen v jednotlivých obrazoch a symboloch, ale premieta sa aj do témy. Tak v závere básne *Cnost* vyslovuje Šafárik myšlienku, že cnostnému človekovi sa aj pustá príroda javí krásna, pretože ju pretvára činorodý ľudský duch:

Pustý pro něho svým květem les má
tolik slíčnosti, tolik onna rovná
v různém zahrádka rouchu, kolik sady
bez vší vady.

Stejně přírodu všudy vyšlechtila
ruka moudrosti: by v duši lila
balšal nebeský, sluší ctnostným býti
poctivě žíti.[2]

I keď pripustíme, že značná časť tejto Šafárikovej prírodnej symboliky a obraznosti môže patriť, prinajmenej geneticky, do výrazového inventára súdobej opisnej poézie, ba môže byť aj oveľa staršieho pôvodu, jednako z hľadiska literárnych vývinových perspektív, najmä slovenských, sú tieto prírodné momenty významné. Tento význam nespočíva ani natoľko v samom výskyte prírodných momentov, ako v ich estetickom a ideovom využití. Šafárikova poézia, ako ukázal náš rozbor, využíva prírodné skutočnosti v náležitej šírke i hĺbke.

Šafárik patrí do oboch našich literatúr; svojou básnickou činnosťou začlenil sa tak do českej, ako i do slovenskej národnej literatúry. Námetovo a obsahove (a prirodzene aj jazykovo) zapadá Šafárikova tvorba azda o niečo väčšmi do súdobého kontextu českého, avšak vo svojich ideových podnetoch a výbojoch — v zobrazovaní prírody a vo folklórnych impulzoch — zaraďuje sa táto poézia zasa väčšmi do literatúry slovenskej, pretože štúrovská poézia rozvinula Šafárikove podnety v miere nepomerne väčšej, esteticky i spoločensky priebojnejšej, ako tomu bolo vo vrcholoch českého literárneho romantizmu. Šafárik sa tak stal *o b j e k t í v n e* jedným z najdôležitejších štúrovských predchodcov, i keď kontinuita medzi Šafárikom a štúrovskou poéziou bola už v čase štúrovského umeleckého formovania popretrhaná a samými štúrovcami s u b j e k t í v n e ani náležite neuvedomovaná.

[2] Aj tu, podobne ako v mnohých iných prípadoch, dôležitejší ako empirický význam Šafárikovej výpovede je jej symbolický podtext.

CYRIL KRAUS

ŠAFÁRIKOVA BALADA

Hoci poézia nie je ťažiskom Šafárikovho mnohostranného účinkovania, predsa vo vývine slovenskej poézie má svoje trvalé miesto. Jej prínos najlepšie pochopíme na pozadí dovtedajšieho vývinu našej poézie, keď si všimneme jej obsah a náplň a vôbec ideovoumeleckú orientáciu, z ktorej vychádzala. To isté platí aj o Šafárikovej balade, ktorá v kontexte nášho literárneho vývinu zaujíma zvlášť dôležité miesto, lebo ňou sa vlastne vyhraňuje balada v samostatný, špecifický žáner epickej poézie v našej literatúre.

Pravdaže, už pred Šafárikovou baladou existovala v slovenskej literatúre balada Tablicova, aj keď o nej nemožno ešte hovoriť ako o vyhranenejšom žánre. Tablic sa snaží vo svojej poézii zužitkovať tie najrozličnejšie podnety: nájdeme v nej ohlasy poézie anakreontskej, literatúry nemeckej a anglickej (z ktorej Tablic hojne prekladal), pôsobenie literatúry českého obrodenia, ktoré reprezentuje dielo Dobrovského i Puchmajerovej skupiny, zdroje domácej literatúry, ľudovej poézie, poézie jarmočnej aj vplyv Bürgerov. Poézia mala zobraziť rozmanité životné udalosti, pravda spod zorného uhla vyššieho morálneho princípu. Proces formovania buržoárneho národa, vystupujúci do popredia najmä za vlády Jozefa II., mal odraz v slovenskej literatúre predovšetkým v tom, že tvoriaca sa národná kultúra začínala intenzívnejšie reagovať na najrozličnejšie podnety. Prechádzala zaťažkávajúcou skúškou, či je schopná absorbovať a udomácňovať rôznorodé umelecké postupy. To sa výrazne prejavuje v tvorbe jedného autora, u ktorého nachádzame často diametrálne sa líšiace básne „tichej pohody" a či holdovania životu, alebo prebraté námety z cudzích zdrojov. Je len prirodzené, že za takejto situácie nemohol sa ešte ustáliť vyhranenejší typ balady, hoci na druhej strane Tablica už možno nazvať prvým slovenským baladikom.

Tablicova balada — podobne ako celá jeho poézia — je tiež poznačená najrozličnejšími vplyvmi. Je pritom z hľadiska formovania špecifického žánru epickej poézie, akým je balada, hodné povšimnutia, že chýba jej typová vyhranenosť, užšie spojenie s baladou ľudovou alebo s baladou, pestovanou vo svetovej literatúre. Príčiny toho možno hľadať predovšetkým v tom, že v počiatočnom štádiu našej obrodeneckej literatúry — a podobne je tomu aj v Čechách — sa na výtvory ľudovej poézie hľadelo „zhora", nechápala sa ešte ako samostatne existujúca estetická kategória. V dôsledku toho do Tablicovej balady prenikali z balady ľudovej len ojedinelé motívy a aj podnety svetovej balady, najmä balady Bürgerovej, prijímali sa iba v jednotlivostiach, pričom výraznejšie neprenikala jej štruktúra. (Tesnejšie súvislosti možno sledovať iba s jarmočnou poéziou.) Cez baladu vlastne prenikali do epickej poézie tie najrozmanitejšie žánre. No napriek tomu, popri všetkej žánrovej nevyhranenosti, Tablicova balada vyjadruje na pozadí výnimočnej udalosti tragickě životné pocity, vyznačuje sa zaujímavosťou fabuly so snahou zainteresovať čitateľa do príbehu.

Čo však charakterizuje Tablicovu baladu, je snaha o bezprostrednú reakciu na časové problémy zobrazením konkrétnych prejavov v súdobom živote (v baladách *Lubinský z Lubině, Jakub Žibrid z Žibřidova, Vilém Kostka nevděčný syn*). Balada upozorňuje na niektoré nezdravé prejavy v súčasnom živote a preexponovaním nemorálnych vlastností usiluje sa oživotnú harmóniu. Nech sú opisované výnimočné udalosti akokoľvek nepoetické a tragika životných pocitov ustupuje moralizátorskému zámeru, predsa v tomto období boli položené základy slovenskej umelej balady. Boli však príliš vratké, aby sa na nich cieľavedomejšie budovalo. V celom vývine slovenskej balady nevidíme totiž nejaký výraznejší styčný bod s tablicovskou baladou. A tak aj v historickom začlenení slovenskej balady Tablicova balada je predovšetkým názorným dokladom toho, ako balada v najranejšom období našej obrodeneckej literatúry supluje iné žánre, ktoré sa neskoršie udomácňovali a vyhraňovali.

Šafárikova balada je ďalším vývinovým stupňom vo vývine slovenskej baladickej spisby. Šafárik píše síce svoje prvé básne súčasne s Tablicom[1], no medzi nimi je základný rozdiel. Tento rozdiel spočíva predovšetkým v odlišnom chápaní literatúry a života vôbec, pričom, prirodzene, ide aj o rozdielne básnické typy.

V čase, keď mladý Šafárik sa umelecky a svetonázorovo formoval, sám pojem vlastenectva postupne nadobúdal nový obsah. Nepostačovalo

[1] Posledný zväzok Tablicových *Poezyí* vyšiel v tom istom roku ako Šafárikova zbierka *Tatranskă Múza s lyrou slovanskou* 1814.

už len vedomie rečovej spolupatričnosti, ako tomu bolo v prvej fáze obrodeneckej literatúry. Národ a vlasť sa chápali aj vo sfére psychickej. Prirodzene, stále sa ešte javil protiklad dvoch jazykov čeština—nemčina „jako protiklad lidu (tehdy především venkovského) a panstva, jako protiklad stavovský a třídní a přitom jako protiklad domácího obyvatelstva vykořisťovaného cizinci".[2] Teda národ, vymedzený českými obrodencami, najmä Jozefom Jungmannom, ktorého *Rozmlouvání o jazyku českém,* uverejnené v Hlasateli českém 1806, vyplývalo na Šafárikov myšlienkový svet, nadobúdal konkrétnejšiu podobu ako v prvých fázach obrodenia. Všimnime si len, čo chápe už Jungmann pod jazykovým spoločenstvom: „A není-li jazyk jako sklad veliký všeho umění a vší vědomosti lidské, kteráž ním od otce na syna, co zvláštní jedné každé rodiny bohatství přechází? Co více? jazyk je ta nejvýtečnější, dle zvláštního země pruhu, mravů, smejšlení, náklonností, a dle tisícerých každého národu rozdílů uzpůsobená filosofie, a tudy, jakož každý účinek k své příčine se nese, tak on složením, zvukem a povahou svou ten nejistější a nejvěrnější obraz počátku, zobecnění, zdělání, povahy a způsoby samého národu představuje, takže v jednom jazyku jako celý národ žije a jej co známku a důvod osobnosti své přednáší, jeho zkoumáním sám neomylně vyzkoumán bývá a jím samým od jiných národů tak se dělí, jako sa dělí člověk od jiného vychování a zvedení."[3]

Je len prirodzené, že aj Šafárikova poézia sa pohybuje v konkrétnejších reláciách. Udalosti sa už nehodnotia len z hľadiska básnikovej predstavy vznešenosti, mravnosti, krásy, ale — hoci len v náznakoch — reálna skutočnosť sa stáva žriedlom básnikovho vzťahu k životu. Tam sú aj korene jeho fantázie aj obrazovosti, lebo Šafárikovi ide o zvýraznenie opravdivých životných pocitov. A to je nóvum, ktoré nemohla nepostihnúť ani súdobá kritika. Je dostatočne známa kritika Jiřího Palkoviča v Týdenníku (1815), kde vrelými slovami privítal „mladého Slováka" na poli literatúry.[4] Aj Karel Sabina vidí v Šafárikových prvotinách už zárodok nového básnictva: „Z básní jeho vane zajiste duch zcela jiný, nežli jaký se tenkráte objevoval v rýmovaných verších

[2] Felix Vodička, *Kulturní politika Josefa Jungmanna. Cesty a cíle obrozenské literatury,* Praha 1958, 138.

[3] *Boj o obrození národa.* Výbor z díla Josefa Jungmanna, Praha 1948, 36—37.

[4] „Bude z něho zajiště znamenitý básník a vůbec spisovatel slovanský, jestli — jakož ten pevný oumysl má — ještě dokonalejší známosti řeči naši, tak i jiných věci nabude. Fantazí jeho jest velmi živá a bystrá (však ještě příliš létavá), řeč poetická, malování nádherná, důstojná, utěšená atd., ale příliš jest milovný nových, od některých teď žijících spisovatelů českých nevelmi dobře udělaných a mluvení... (Citované z poznámok Jana Vilikovského vo vydaní *Básnické spisy Pavla Josefa Šafařika,* Bratislava 1938, 392).

českých. Šafařík více přilnul k rázu klasické ódy, Pindar, Sapfó, Horác a i německý Klopstock naň velmi působili... Nám ovšem, pokud skoumavým okem v tyto prvotiny hledíme, spíše abychom poznali zřídlo, z jakéhož operutěná slova básníkova prýštila, než abychom se jimi básnicky naladiti dali, nám se objevuje v jiskrách už i plamen, jímžto genius k budoucím skutkům se rozehříval."[5]

Literárna história zhodne konštatuje, že v Šafárikovej poézii sú ešte znateľné pozostatky anakreontiky, pričom však upozorňuje na jej novú kvalitu. Zrejmá protiváha anakreontských životných pocitov je v začlenení námetov aj obrazov z ľudovej slovesnosti. Súvisí to už so spomínanou novou náplňou vlastenectva. Jasnejšie sa začína diferencovať, ktoré spoločenské skupiny tvoria národ a rovnako precíznejšie sa diferencuje, že progresívnou spoločenskou vrstvou je buržoázia. Orientácia na inteligenciu, meštianstvo a vidiecky ľud spôsobuje, že literatúra si začína všímať existujúcich rozporov v živote (aj keď poväčšine len na báze vlastenectva). Pritom buržoázne hnutie má silnú oporu v súdobých európskych myšlienkových prúdoch, ktorých nositeľom je pokroková buržoázia.

Hoci nemožno tvrdiť, že by poézia 16 až 19 ročného Šafárika odrážala všetky tieto problémy, predsa však niektoré motívy sú v nej zreteľné. V súvislosti so Šafárikovou baladickou tvorbou všimnime si aspoň letmo ľudové námety jeho poézie. Stanislav Šmatlák poukázal na dva podstatné znaky Šafárikovej poézie o Jánošíkovi (v básňach *Slavení slovanských pacholků a Poslední noc).* Je to „opravdivé zažitie tragického motívu, vzatého z reálneho sveta a elegický podtext básne".[6] V oboch básňach Šafárik oslavuje slobodný život, zvýrazňuje morálne vlastnosti človeka na pozadí hrdinskej Jánošíkovej junače. Po prvý raz v slovenskej poézii zreteľnejšie vystupuje postava ľudového hrdinu. Na jeho činoch sa výrazne črtá revolta proti spoločenskej konvencii. Nielen to: prírodná symbolika sa u Šafárika stáva dôležitým činiteľom. Neporušenosť a vznešenosť prírody konvenuje s citovým a myšlienkovým svetom ľudových hrdinov, ktorí si žijú úplne iným a osobitným životom ako dovtedajšie literárne typy. Zrastenosť s prírodou má iste v sebe akési idylické prvky, no na druhej strane ľudový hrdina pociťuje aj spoločenské nezrovnalosti a zbojníctvo má byť v istom zmysle ich katalyzátorom. Je isté, že najmä báseň *Poslední noc* má výrazné baladické črty: v istom zmysle je zdôraznená

[5] Citované z knihy *Básně P. J. Šafařika a F. Palackého* (vydal Frant. Bačkovský), Praha 1889, 11.

[6] Stanislav Šmatlák, *Poznámky k vývinu slovenskej epickej poézie.* I. klasicistická epika, Slovenská literatúra IV, 1957, 1, 11.

SAV Knižnica Ústav

tragickosť príbehu zlapaním Jánošíka, ktorý vtedy zvlášť pociťuje, že sladké chvíle sú vykúpené utrpením, v dramatickosti a v tom, že udalosť je opisovaná v skratke a podčiarknutá zvlášť citová reakcia dvojice milencov. No na druhej strane nemožno túto báseň jednoznačne zaradiť medzi Šafárikove balady, ako ju poznáme z balád uverejnených v *Prvotinách pěkných umění* (1815—1816), aj preto, že tragický pocit života vyvažuje apoteóza života, slobody. A ešte jeden moment je dôležitý v týchto jánošíkovských básňach. Je v nich istý príklon k realite už v znázornení samej tragiky, ktorá nie je v službách metafyzického chápania boja dobra so zlom, ale je znázornená na pozadí životných pocitov človeka.

Literárna história už neraz poukázala na súvislosti medzi Šafárikovou poéziou mladosti a jeho neskoršou činnosťou v oblasti ľudovej slovesnosti, že totiž Šafárikova zberateľská a teoretická práca v istom zmysle nadväzuje na jeho poéziu. Už z jánošíkovských básní vidieť, že Šafárik ľudovú poéziu chápal ako samostatnú estetickú kategóriu, čo aj vyjadril v anonymnom článku *Promluvení k Slovanům* v *Prvotinách pěkných umění* 1817.[7] Zreteľ na domáce ľudové zdroje uplatňuje Šafárik aj neskoršie, dokonca aj vtedy, keď sa zaoberá otázkami prozodickými v *Počátkoch českého básnictví obzvláště prosodie* (1818). V šiestom liste píše: „Nezhánějme se v cizině po zboží, jehož doma dostatek máme. Cizí zboží liché zboží. Negermanomanujme. Slovanský genius utvrdit je stost, vzdělanost a slávu slovanskou.“ Teda Šafárik popri tom, že vlastne hlása literatúru exkluzívnu s požiadavkou vysokého literárneho majstrovstva,[8] zdôrazňuje ideu vlastenectva i kontinuitu s domácimi tradíciami, čo vlastne úzko súvisí s jeho literárnou praxou.

Ak sledujeme Šafárikovu baladu, výrazne vidieť súvislosti s jeho predchádzajúcou tvorbou, no hlavne užší príklon k podnetom ľudovej slovesnosti aj k súdobej európskej (nemeckej) poézii. Nemožno však ani nespozorovať, že Šafárik oproti balade tablicovskej sa usiloval vedome tvoriť baladu ako samostatný literárny žáner. Nasvedčuje tomu aj skutočnosť, že dve básne, uverejnené v *Prvotinách pěkných umění* (1815—1816) *(Oldřich a Božena, Lel a Lila)*, nazýva v podtitule baladami. Pritom má na zreteli predovšetkým typ bürgerovskej balady, ktorá už začiatkom 19. stor. zvlášť po Jungmannovom preklade *Lenory* (1806) sa prijíma v jej základnej štruktúre: v motivácii príbehu, v kompozícii aj vo vyjadrovacích prostriedkoch, v dôsledku čoho už

[7] Jeho autorstvo zistil Frant. Bačkovský v štúdii k vydaniu *Básní P. J. Šafaříka a F. Palackého*, Praha 1889, 16 n.

[8] Na tieto črty *Počátkov* upozorňuje Ján Mukařovský v štúdii *Dobrovského „Česká prosodie“ a prosodické boje ji podnícené*, Česká literatúra II, 1954, č. 1.

nemožno hovoriť len o variáciách cudzieho, svojsky prispôsobeného námetu, ako tomu bolo ešte u puchmajerovcov. Začala sa uvedomele uplatňovať „forma historická s lyrickou“ (ako baladu charakterizoval Jungmann v *Slovesnosti)*. Staršie literárno-historické výskumy síce uznávajú vplyv Bürgera na Šafárika, no väčšinou si všímajú iba jednotlivých veľmi podobných motívov.[9] Vychádzajú z tézy, že Šafárik pri svojich baladách akoby si len vypomáhal Bürgerovou baladou. Šafárik však vedome používa jej schému aj kompozíciu (v tom je podstatná závislosť Šafárikovej balady na balade Bürgerovej), kým námety, obrazy, ideová sféra, nacionálny podtext sú výplodom Šafárikovej básnickej individuality. Šafárikova balada teda znamená vo vývine slovenskej balady dôležitý vývinový medzník nielen vonkajšími znakmi, ale predovšetkým tým, že sa vyhraňuje jej špecifická podoba, úzko súvisiaca s európskou a ľudovou baladou.

O takúto baladickú formu sa Šafárik usiluje už v balade *Oldřich a Božena*, vytvorenej krátko po tom, čo vyšla jeho *Tatranská Múza* (1815). Pri tejto Šafárikovej básni sa neraz hľadali súvislosti s Nejedlého *Krásnou Boženou* a Jungmannovou rovnomernou básňou *(Oldřich a Božena)*. Je isté, že námety týchto básní sú podobné, no ich koncepcia je rozdielna, čo je zvlášť dôležité z hľadiska žánrového formovania. Vojtěch Nejedlý, puchmajerovec, postavil do centra svojej básne sentimentálne ladenú milostnú scénu. Jungmann, uvedomelý národný buditeľ, podčiarkuje nacionálnu tendenciu. Ťažisko básne posunul do kniežacieho paláca, aby tu ukázal, že aj prostý ľud je nositeľom vlastenectva a je tou silou, s ktorou treba pri uskutočňovaní vlasteneckého programu počítať. Jungmannova báseň je presiaknutá demokratičnosťou. Šafárikova balada *Oldřich a Božena* užšie súvisí s básňou Jungmannovou. Aj v nej je zreteľný vlastenecký pátos. Právda, táto vlastenecká tendencia je len v podtexte, lebo Šafárikovi ide predovšetkým o znázornenie príbehu ako celku, o osvetlenie pohnútok konania postáv, vyberajúc výnimočné scény.

Vedúcim motívom básne *Oldřich a Božena* je vlastne oslava lásky, ktorá nepozná stavovských rozdielov. Láska dáva životu zmysel, čo sa aj zdôrazňuje v slovách kniežaťa Oldřicha:

Lép nechat rodu vznešenost,
než svou si zmrhat blaženost!

[9] Porov. Miloslav Hýsek, *Bürgerovy ohlasy v české literatuře*, Listy filologické 35, 1908, 120 n., Jan Jakubec, *Literatura česká XIX. století* II, 1903, 50—51 a Jan Jakubec, *Dějiny české literatury II*, 1934, 303.

O páni, k mému štěstí
jen láska cestu klestí.

Dalo by sa očakávať, že k takémuto poznaniu sa dochádza na pozadí konfliktov osobných aj spoločenských; že prostá deva Božena zvádza ťažký vnútorný zápas, keď sa rozhoduje ísť za Oldřicha, — podobne i Oldřich — a najmä, že vznikne ostrý konflikt vtedy, keď Oldřich stojí zoči-voči šľachte, oznamujúc jej svoj úmysel, že si berie za ženu prosté dievča. Nič také sa však v básni nedeje. Šafárik akoby dával prednosť sile argumentu pred konfliktom. Pritom najdôležitejším a vlastne jediným argumentom je mu životná skúsenosť, skúsenosť čerpaná z ľudových tradícií.Ba v rozhodovaní postáv zameriava sa často len na jedinú pohnútku, ktorú zdôvodňuje v deji aj v opise. Táto pohnútka však vyplýva z citového života hlavných postáv (hlavne Oldřicha), ktoré v čistej láske vidia zmysel života. Potom aj samotná láska sa stáva akousi devízou vlastenectva.

Báseň *Oldřich a Božena* má dve zreteľné línie: na jednej strane v popise je znázornená dramatickosť príbehu. Samotný opis prírodných záberov a vôbec opis deja dávajú tušiť príznak tragična. No na druhej strane dialógy zmierňujú toto napätie a tušenie čohosi neočakávaného vystrieda jednoznačný prejav postáv. A keďže konanie postáv je v Šafárikovej balade prvoradé, v celkovom vyznaní víťazí aktivita človeka, jeho morálna tvárnosť. Tým sa Šafárikova báseň *Oldřich a Božena* dištancuje od jej všeobecne uznávanej predlohy, Bürgerovej balady *Der wilde Jäger*. Aj u Bürgera je síce napätie medzi opisom deja, ktorý je dramatický, a prejavom postavy, no v konečných dôsledkoch dialóg — retardujúci činiteľ — vlastne zdôrazňuje dramatický akcent a vôbec tragický pocit. Šafárik naproti tomu dáva svojim postavám premáhať ich vlastné rozpoloženie aktívnym vzťahom k životu, čomu postupne prispôsobuje aj popisné partie. No i napriek tomu štruktúra Bürgerovej balady je u Šafárika zrejmá, najmä v bezprostrednom naväzovaní popisu s dialógom, v rýchlom ich striedaní, v začlenení prírodných záberov, konvenujúcich s konaním postáv a konečne aj zvukomaľbou slova.

Vzájomné prelínanie popisných partijí a prejavov postáv v rozličných spojeniach sa v básni *Oldřich a Božena* výrazne prejavuje najmä na troch miestach: vtedy, keď Oldřich, zbadajúc krásnu Boženu, rozhodne vziať si ju za ženu; keď sa lúči Božena so svojou matkou a vtedy, keď Oldřich si privedie Boženu do kniežacieho paláca.

V prvom prípade opis blúdenia vysilenej loveckej družiny vystrieda šťastné stretnutie s Boženou, ktorá nielenže uvádza blúdiacich na správnu

cestu, ale stáva sa aj predmetom obdivu kniežaťa Oldřicha. Tu je zrejmý protiklad medzi popisom a prejavom postáv. Kým v popise sú dramaticky znázornené blúdenie a starosti, prejav postáv nielenže pôsobí „ukludňujúco"", ale cítiť z neho priam istotu a odhodlanosť.

Popis blúdenia:

Třikrát jim slunce zmizelo,
co hnali těmi klesty.
Třikrát se znova zaskvělo,
co s pravé sešli cesty.
Již téměř všichni klesají.

Prejav Oldřichov:

O Smilu, medle, jakové
se ději divy v světě!
Ta krása ve vsi takové? —
Toť v třni růže kvete. —
Jest svědek Bůh, že Boženu
já sobě pojmu za ženu!
Ta, ta jen v choti lůže —
ta, ta mě sklonit může.

Naproti tomu v druhom prípade, keď Oldřich vysiela svojho posla k Božene, aby ju priviedol do paláca, vonkajší popis dáva tušiť úplne hladký priebeh, kým v prejave postáv najmä v reakcii Boženinej matky je badateľný aj dramatický moment, znázornený jej citovou reakciou.

Popis jazdy posla:

I vsedne, bodne, odletí
skrz pole, role, města.
S ním svižní chlapci v zápětí,
kam dráha, cesta.
A skokem, skokem, k Stracené
se ženou šiky plamenné.

Reakcia matky:

Mě dceře prsten knížecí?
Ten prsten dceře naší?

Toť prsten slečně hraběcí,
ne prsten dceře naší! —
O páni, to se nestalo!
Sem vás ctné kníže neslalo!
O věřte! medle, k čemu
jest dcera naše jemu?

Až nakoniec — po istom odpore grófa Hořína proti voľbe Oldřichovej — popisné partie splývajú s prejavom postavy, čím sa vlastne podčiarkuje konečné vyznenie básne v oslavu opravdivej lásky, ktorá víťazí nad konvenciou.

Jak vstane panna stydlivá,
jak v milé lokty klesá:
tu všechněm, všechněm citlivá —
co v ráji — duše zplesá.
„Nu, páni, tuto Boženu
si béře kníže za ženu!
Co srdce vaše cítí,
to vám všem v oku svítí.“

Vzájomné vzťahy a napätie medzi popisom a prejavom postavy sú predovšetkým kompozičným činiteľom. To však neznamená, že by postupné zmierňovanie týchto činiteľov znamenalo nejaké jednoznačné „umŕtvovanie“ rozporov. Je to skôr prekonávanie týchto rozporov cieľavedomou činnosťou postáv, lebo v konečných dôsledkoch ich hnacou silou je vymaňovanie sa spod krážov spoločenskej konvencie.

Ak aj báseň *Oldřich a Božena* nespĺňa striktné požiadavky balady práve pre úplné potlačenie tragických životných pocitov, predsa, najmä vo výrazových prostriedkoch, v rýchlom slede nepredvídaných okolností, pred ktoré sú postavy postavené, má táto báseň s baladou ten najužší vzťah — a nemožno ju ani ináč nazvať, ak si nevypomáhame zaužívaným pomenovaním „historická romanca“. Je teda zrejmé, že túto báseň treba diferencovať od jeho neskorších balád, lebo aj keď — ako ešte ukážeme — medzi ňou a ostatnými baladami sú styčné body, predsa Šafárik básňou *Oldřich a Božena* tvorí vedome typ balady, ktorou chce postihnúť isté dejinné udalosti na pozadí tradície, nadväzujúc tak na básne podobného druhu pestované v českej literatúre, kým ostatné jeho balady jednoznačne znázorňujú fantastické príbehy, čím sa popri odlišnej motivácii líšia od spomínanej básne a vytvára sa istý typ balady, neskoršie hojne pestovaný v slovenskej literatúre.

Jan Jakubec považuje charakteristický znak Šafárikovej balady výrazové prostriedky, odpozorované zo studnice ľudovej balady.[10] Pravdaže, nejde tu len o výrazové prostriedky ľudovej balady. Na Šafárika — ako sme už ukázali — vplývala ľudová poézia v širšom význame. To zreteľne vidieť aj v balade *Oldřich a Božena* nielen v jednotlivostiach, ktoré sú zreteľné, ale aj v celkovom jej ladení. Básnik je pozorovateľom a zároveň aj sprostredkovateľom, ktorý má mnoho spoločného s ľudovým rozprávačom historických udalostí. Azda obrazne by sa dalo vyjadriť, že Šafárik je tu kultivovaný ľudový rozprávač, obdarený básnickou erudíciou a fantáziou. (Aj keď je pri svojom rozprávaní do istej miery ovplyvnený i cudzími vzormi.) V Šafárikovom prejave cítiť zrastenosť s národným kolektívom, ktorý si tvoril vlastné predstavy o životných udalostiach aj o histórii národnej. Bezprostrednosť v sprostredkovaní je umocnená nacionálnym akcentom, ktorý spočíva predovšetkým vo vyzdvihnutí morálnej stránky hrdinov. Medzi nimi je naprostá harmónia a isté nezrovnalosti sú iba voči nemorálnym prejavom spoločnosti.

Ak v balade *Oldřich a Božena* vynárajú sa rozpory medzi vonkajším svetom (a či istým príznakom) a životom postáv, v nasledujúcej balade, *Lel a Lila* (uverejnenej takisto v Prvotinách pěkných umění 1816 č. 9) hlavné konflikty sú medzi konajúcimi postavami. Tu Šafárik nepoužíva dramatický príbeh len v časovom slede postupne narastajúci, ale hlavný konflikt sa nastoľuje už v počiatočných partiách a tragický koniec je len logickým vyústením tohto konfliktu. O aký konflik ide? Stručne by sa dal asi takto vyjadriť: nedôvera Lily v lásku jej ctiteľa Lela. Z tejto nedôvery vyplýva aj zápletka: Lila chce mať istotu, že ju Lel opravdivo miluje. Aby sa utvrdila v jeho oddanosti podrobuje ho skúške a posiela ho do cintorína odtrhnúť z hrobu ružu. A takisto z nedôvery vyplýva aj Lelova tragická smrť a pomätenosť Lily.

Že v balade *Lel a Lila* ide naozaj predovšetkým o dramatické rozvíjanie konfliktu, nasvedčujú tomu viaceré skutočnosti. Šafárik sa usiluje nastoliť v básni od začiatku až do konca vyhranenú diferenciáciu postáv. Táto diferenciácia sa pociťuje nielen v ich psychickom ustrojení, ale aj na pozadí vývinu vonkajších udalostí, keď prejavy postáv sú viaza-

[10] „Básnickým zpracováním látek baladických se Šafařík dostal na nejlepší cestu k samostatnému vývoji básnickému. Získal zejména po stránce formální. Balada v lidovém tónu nutila ho, aby zaměnil dikci: těžký, hledaný výraz, odpozorovaný starým básníkům, umělý, nepřirozený sklad slov v dlouhých větách přechází v mluvu prostou, stručnou, oživenou zejména hojným dialogem, častými onomatopoetickými interjekcemi, zvoláními, hojným opakováním týchž vět na vhodných místech.“ Jan Jakubec, *Literatura česká XIX. století* II, 1903, XX.

né na konkrétnu udalosť. S vývinom deja niekedy sa stáva, že miestami sa stiera rozdiel v ich reakcii na vonkajšie udalosti (aj keď situácie, za ktorých sa postavy prejavujú, sú rozdielne). Na dokreslenie uvedieme si príklad z prejavu Lela, keď sa vyznáva z lásky a Lily, smútiacej za milým.

Lel:

O nevěř, dítě milené!
Jen stín a sen tě straší.
Což neznáš lásky plamenné?
Zda stín a sen ji plaší?
Kde láska vře, tam nevře jed,
tam nevře žluč, tam vře jen med.
Znáš slib a slovo svaté?
Jaks plachě, dítě zlaté!

Lila:

Slyš! Co to cupe klopotem?
Ha! Chřest a chod noh jeho! —
Ach — To se pes pne za plotem!
Ach! — Ani stínu z něho! —
O vrať se, vrať se, dítě mé,
ať zbude hrudu srdce mdlé!
Ach! Co jsem sobě chtěla,
když jsem tě sláti měla!

Nositeľom baladického boja v básni *Lel a Lila* sú prejavy Lily v rozličných situáciách. A hnacou silou jej prejavov je pochybnosť: v prvom prípade, keď odmieta Lela, je to pochybnosť z nedôvery, v druhom prípade, keď smúti za ním, pochybnosť zo strachu a či uvedomovania si vlastnej viny. Lila sa teda prejavuje v reláciách momentálnej citovej reakcie, kým prejav Lela od zočiatku do konca je pomerne jednoznačný. To znamená, že prejavy postáv sú štabilizované a vzájomne sa neovplyvňujú. Iba na konci Lilu, keď si uvedomuje vlastnú vinu, zachvacuje pochybnosť, priam hrôza, čo je však motivované viac vývinom vonkajších udalostí než jej psychikou.

Jednotná línia básne *Lel a Lila* zračí sa aj na pozadí popisných partií, aj keď v porovnaní s prejavmi postáv zaberajú v básni len tretinu. Popisné partie, vyskytujúce sa až po dialógu medzi Lelom a Lilou na viacerých miestach preberajú vlastne funkciu dialógu tým, že autor vlastnými invektívmi zasahuje do deja:

A viz! A viz! Tam z kostnice
se bledé můry hrnou.
Tu, tu ho sepe zimnice!
Tu na smrt nohy trnou!

Pravdaže, popisné partie navodzujú aj také situácie, za ktorých sa postavy prejavujú podstatne ináč ako v hlavnom konflikte básne (rozdielne ponímanie lásky u Lela a Lily), aj za iných konkrétnych udalostí (veľmi výrazne najmä po scéne v cintoríne, keď si Lila uvedomuje, že svojím odmietaním pripravila Lelovi záhubu). Jednako však popisné partie sú predovšetkým viazané na prejavy postáv a paralelne s nimi sa začleňujú príšerné scény, čím sa vyostrujú konflikty v tragický záver.

Z toho vyplýva, že Lila sa môže prejavovať tak ako sa prejavuje (zo začiatku priam cynicky, na konci až hystericky) len vtedy, keď pôsobia viacerí činitelia. Hneď na začiatku je to kontrast medzi prejavom Lela a Lily, potom kontrast medzi opisom prírodných záberov a reakciou postáv, až nakoniec vidiny Lily a prírodné zábery splývajú, čím sa podčiarkuje jej duševné rozpoloženie. Pravda, kontrastnosť sa prejavuje aj v samotnej výstavbe básne: v protiklade k jednoznačne trúchlivému monológu je nanajvýš kontrastný dialóg. Ba dôležitým činiteľom je tu najmä gradácia v popisných partiách, ktorou sa dramaticky vyjadrujú nepredvídané udalosti, na ktoré postavy reagujú a zároveň podčiarkujú ich duševné stavy. (Co blíže k hrobům klopotá, / tuž, tuže srdce drkotá. / Co víc se mysl bojí, / ach! vlasy vzhůru stojí... I čeká, číhá, poslouchá, / a sen si v tesknost mění. / Nic neklepe, nic nebouchá: / ach! milka nikde není.) A vôbec aj zvukomaľba, opakovanie, hyperbola tiež znásobujú dramatickosť akcie.

Šafárik v básni *Lel a Lila* preexponúva fantastický príbeh. Pôsobí naň známa Bürgerova Lenora,[11] ktorej vplyv je badateľný. Hrá lásky a osudu, vášne a sklamania dostáva sa u Šafárika na prvé miesto. Dospel tak k neriešiteľným rozporom, jednoznačne sa už ďalej nemôžu rozvíjať vzťahy medzi ľuďmi.[12] Jednako však, prihliadajúc na Šafárikov dovtedajší vývin, ako sa prejavuje v balade *Oldřich a Božena*, možno aj v básni *Lel a Lila zistiť*, že Šafárik sa aj tu usiluje objaviť pozitívny životný princíp. Pravda, nie aktívnym vzťahom k životu, premáhaním prekážok, ktoré stoja postavám v ceste, ale práve preexponovaním

[11] Na jej vplyv poukazuje Miloslav Hýsek v citovanej štúdii.

[12] Jan Jakubec to vysvetľuje Šafárikovým „upřílišněním" básnických prostriedkov (*Literatura česká XIX století*, 51), je však zrejmé, že básnické prostriedky samy osebe len môžu posilniť alebo oslabiť celkové ladenie básne.

negatívnych čŕt. A tak v Šafárikovej balade aktívny vzťah k životu na jednej strane a defetizmus na strane druhej si nemožno odmyslieť od morálneho zanietenia (aj keď v prvom prípade tento aktívny vzťah je hybnou silou básne a v druhom prípade len kdesi v podtexte).

Tento spoločný znak Šafárikovej balady možno pobadať aj v básni *Jahody*,[13] ktorá sa líši od dvoch predchádzajúcich. Šafárik na rozdiel od básní *Oldřich a Božena* ako aj *Lel a Lila* neoznačuje báseň *Jahody* baladou. Tento na pohľad málo významný fakt nám však pomáha objasniť si Šafárikovu koncepciu balady. Možno predpokladať, že Šafárik chápal baladu ako samostatný, vyhranený žáner najpravdepodobnejšie v tej podobe, v akej ju nachádzal u Bürgera. Zdá sa, že Šafárik pri básni *Jahody* si uvedomoval odlišnosť jej štruktúry vzhľadom k iným baladám. K takémuto výkladu vedie nás popri tom, že ju neoznačil za baladu, aj pripojené motto k básni:

Ach, lakomstvo hubené,
jsa vnitř zlé, proč jsi svrchu růžené?
Že pokážeš málo sladkého,
i dáš za to mnoho hořkého! —

Dalimil

Ním akoby chcel uzemniť a odôvodniť tragickú udalosť. Akoby mu chýbala zrážka medzi postavami, prečo, v mene čoho a proti čomu koná postava. Ba mottom akoby Šafárik chcel vniesť do básne morálny pátos.

Pravda, z časového odstupu javí sa nám báseň *Jahody* v inom svetle. Je obohatením našej baladickej spisby motiváciou aj využitím tvárnych prostriedkov. Ba nachádzame v nej užšie súvislosti s ľudovou poéziou, ktoré úspešne začal uplatňovať v jánošíkovských motívoch. Z prostého námetu ľudovej slovesnosti o dievčine, ktorá hynie v honbe za zlatými jahodami, Šafárik dramaticky motivuje konanie dievčiny, preexponúvajúc jej psychický profil.

Dialóg, ktorý Šafárik použil v predchádzajúcej skladbe, v básni *Jahody*, je opäť kompozičným činiteľom. Lenže tu je použitý v iných spojeniach. Nie je už charakterizačným prostriedkom, na podklade ktorého by sa zrážali postavy a ani nie je hnacou silou v konaní postáv. V básni *Jahody* Šafárik ním vyjadruje nepreklenuteľný rozpor medzi vidinou a skutočnosťou. Pritom tento rozpor nie je znázornený staticky,

[13] Uverejnené taktiež v *Prvotinách pěkných umění*, 1816, č. 20.

ale gradáciou, prelínaním a opakovaním motívov sa dosahuje vnútorná dynamickosť básne.

Popisný začiatok (zaberajúci prvé tri strofy), v ktorom Šafárik znázorňuje, ako Liduška s košíkom v ruke zbiera maliny a v túžbe po zlatých jehodách vysype nazbierané maliny, vystrieda dialóg medzi ňou a slávičkom. Tento dialóg neznázorňuje len duševný zápas dievčiny, ako to vysvetľoval Jan Jakubec.[14] Ním sa znázorňuje predovšetkým napätie medzi túžením, vidinou a reálnom. Toto napätie nadobúda široké dimenzie: ak na začiatku slávik iba upozorňuje na možné nebezpečie, postupne pri Liduškinej neústupčivosti, ktorá upriamene kráča za vidinou zlatých jahôd, hovorí, že krása „víc než zlato platí", vystríha ju pred mocou lesného boha Lesoňa, ba dokazuje, že „blýskavé lahůdky" sú „špatné to lahůdky" — a keď Liduška predsa len nepočúvne, zúfalo volá, aby sa vrátila, aby vložila do svojho košíka šťastie a v snahe odviesť ju od nebezpečia, chce jej dokonca sám vo svojich ústach priniesť jahody. Pravda, Liduškina túžba je silnejšia, siaha po jahodách — a umiera.

Napätie medzi prejavom slávika a Lidušky sa rozvíja v neustálom opakovaní a rozvíjaní istých motívov, ktoré postupne navodzujú nové situácie a nadobúdajú tak nové významové súvislosti. Pritom, ako si na úryvku z básne ukážeme, opakovanie a rozvíjanie motívov je v básni *Jahody* progresívnym činiteľom, špirálovite posunujúcim udalosti až do nepreklenuteľných rozporov:

A — *Nechoď, paničko, do vody!*
Nechci za břehem jahody.
Tu si maliny zbírej.

B — *Pohleď! Voda je hluboká:*
skála na břehu vysoká.

C — *Tu si maliny zbírej. —*

B — *Nechť je třebas jak hluboká,*
nechť je třebas jak vysoká,
musím jahody míti.
Přijdu předce jen ku brodu:
ač se dostanu za vodu,

C — *budu jahody míti.*

[14] *Literatura česká XIX. století*, 52.

A	*Nechoď, paničko, do vody!*
	Víc je krása než jahody;
	Víc než zlato ta platí.
B	*Nechoď, voda je studená,*
	Zbledne děvečka rumená,
C	*líčko růžičky ztratí. —*
B	*Co mně do vody studené,*
	co mně po barvě rumené,
	mám-li jahody zlaté?
	Víc než oko to plamenné,
	víc než líce to rumené
C	*jsou mne jahody zlaté.*
A	*Nechoď, paničko, přes vody!*
AB	*Lesoň varuje jahody.*
	Nechoď, paničko, nahá!
B	*Nech ty blýskavé jahůdky:*
	špatné, špatné to lahůdky.
C	*Cena jejich je drahá.*
B	*Nechť jich třebas kdo varuje,*
	srdce mé si je líbuje,
	musím jahody míti.
B	*Arci! Blýskavé jahůdky? —*
	Sladké, sladké to lahůdky!
C	*Bez nich nemohu žíti.*

Písmenami *ABC* sme označili podstatné motívy básne zo stránky kompozičnej a významovej. *A* posúva dej dopredu: gradáciou sa znázorňuje nebezpečie, ktoré číha na Lilušku v jej upriamenej honbe za zlatými jahodami. *B* sa javí ako spojovací článok medzi prejavom slávika a Lidušky, pričom jeho interpretácia je rozdielne ponímaná. Na jednej strane v prejave slávika je *B* závislé na *A* (a navzájom čo najužšie súvisia), kým v prejave Lidušky, keďže *A* sa apriórne vylučuje (v dôsledku jednostrannej upriamenosti), *B* otvára cestu *C*. V *C* sa vyhraňujú protichodné stanoviská. *C* má opäť progresívny charakter tak v prejave slávika, ako aj Lidušky. V prejave slávika objavuje sa nové momenty číhajúceho nebezpečia s istým morálnym podtextom. Naproti tomu v prejave Lidušky sú to vlastne len variácie na jednu tému, čím sa však zväčšuje priepastný rozpor medzi

vidinou a skutočnosťou. A tak koexistencia *A B C* spôsobuje dramatickosť básne a priamo navodzuje tragickosť príbehu.

Motivovanie básne *Jahody* má mnohé styčné body s ľudovou poéziou. No, ako sme videli, Šafárikovi ide o tvorivé využitie podnetov ľudovej slovesnosti. Samotná koexistencia nami označených motívov *A B C* sa v ľudovej poézii len málo vyskytuje v takej podobe ako u Šafárika. A keď sa aj vyskytuje, vyskytuje sa skôr cyklicky, tak, že sa motívy striedajú postupne, nie sú natoľko navzájom späté a vynárajú sa len v určitých časových intervaloch.

Šafárik bol teda básňou *Jahody* na najlepšej ceste vytvoriť svojráznejší typ slovenskej umelej balady (napriek spomínaným subjektívnym zábranám). Celý Šafárikov vývin dával pre to najlepšie predpoklady. No Šafárik sa po básni *Jahody* vlastne básnicky odmlčiava a jednoznačne sa venuje zberateľskej a vedeckej práci.

Jednako však Šafárikova balada zaujíma dôležité postavenie vo vývine slovenskej baladickej tvorby. Jeho význam je už v tom, že sa pokúša vyčleniť baladu ako samostatný žáner umelej poézie. Snaží sa uplatňovať vyhranenú jej štruktúru a kompozíciu. Opisuje udalosť bez zvláštnejších vybočení, dávajúc dôraz na psychickú stránku. A tak tragika aj osudovosť je už znázornená vo vykreslení psychických stavov. Pritom však nemožno nespozorovať prelínanie cudzích vzorov, najmä balady bürgerovskej, s domácimi podnetmi. Medzi nimi je isté napätie najmä v motivácii, takže sme neraz svedkami ako Šafárikova balada inklinuje raz k cudzím vzorom, raz k zdrojom domácim. Oproti tablicovskej balade balada Šafárikova spracúva odlišné tematické oblasti. Kým Tablic do baladického rámca začleňuje konkrétne prejavy súčasného života, v Šafárikovej balade sú badateľné dve línie: na jednej strane je to tendencia znázorniť príbeh, čerpaný z histórie na pozadí subjektívnych prejavov historických postáv — teda vytvára sa typ balady v českej literárnej histórii známy pod názvom „historická romanca“ — a na druhej strane preexponovať fantastickú udalosť na zdôraznenie priepastného rozdielu medzi vidinou a úskaliami, ktoré stoja človeku v ceste. Ak typ „historickej romance“ je v reláciách vývinu slovenskej literatúry osamotený (pevnejšie zapadá do kontextu českého literárneho vývinu), znázornenie fantastického príbehu tvorilo základnú líniu vo vývine slovenskej umelej balady.

Šafárik vo svojich baladách obsiahol tri tematické oblasti a naznačil na historickom námete, na fantastickom príbehu aj na udalosti, čerpanej z ľudovej tradície, konflikty osobnosti. Ak aj tieto konflikty nie sú dosť vyvážené (na jednej strane vyvíjajú sa dosť priamočiaro v básni *Oldřich a Božena* a na druhej strane sú výplodmi hry osudu

v básňach *Lel a Lila, Jahody)*, predsa je tu zrejmá snaha zdôrazniť, že cesta za vidinou, nech má už reálne alebo fantastické pozadie, je plná úskalí. Tieto úskalia Šafárik premieta do psychickej oblasti. Tým bezprostrednejšie motivuje tragickosť udalosti, no zároveň vkladá aj moralizátorský podtext, ktorý, hoci nie je nijako zvlášť zdôraznený, predsa badať aj v predchádzajúcej tvorbe, ovplyvnenej ľudovou slovesnosťou (v básňach s jánošíkovskými motívmi). Korene takéhoto stvárnenia sú aj v tom, že Šafárik dôraz presúva na bázu čisto lyrickú, že lyrický prvok zaberá podstatné miesto v Šafárikových baladách a epická niť tvorí len pozadie na zvýraznenie životných pocitov.[15]

Šafárik, nadväzujúc na bürgerovskú baladu, a najmä zdôraznením fantastického príbehu, vytvoril typ balady, aká sa pestovala na Slovensku ešte aj v počiatočnom období štúrovskej balady. Uplatňovanie vyhranenej štruktúry a zároveň jej narúšanie včleňovaním prvkov ľudovej slovesnosti aj subjektívnych invektív, tematické obohatenie o nové námety a zároveň podriaďovanie fabuly v prospech zdôraznenia psychických vlastností a morálneho pátosu, charakterizuje aj nasledujúce obdobia. Pravda, postupne sú čoraz užšie spojitosti s ľudovou baladou a s ľudovou slovesnosťou vôbec, až nakoniec štúrovská balada sa jednoznačne orientuje na domáce zdroje ľudovej poézie.

[15] Teda aj o Šafárikovej balade v istom zmysle možno hovoriť, že pociťoval „potrebu objektivizovať obsah svojho vnútra na epickom materiáli", ako to uvádza Stanislav Šmatlák v citovanej štúdii (str. 12), hoci v baladách nejde výlučne iba o básnikovo „vnútro".

MÁRIA DZUBÁKOVÁ

PAVEL JOZEF ŠAFÁRIK A ĽUDOVÁ SLOVESNOSŤ

(ROKY 1814—1833)

1

Záujem o slovenskú ľudovú slovesnosť, predovšetkým o pieseň, v prvých troch desaťročiach 19. storočia vyrastal v širších slovanských a európskych súvislostiach; vplýval na formovanie národnej literatúry a kultúry vôbec; v mnohom šiel paralelne s otázkami výskumu slovanskej histórie, literatúry, mytológie a filológie. Nové nastolenie problematiky ľudovej slovesnosti, nový prístup k nej a záujem o ňu prichádzali s romantizmom a doznievaním klasicizmu. Svoju aktuálnosť nestratila do dnešných dní. Táto aktuálnosť spočíva v odhalení miesta a úlohy folklóru pri vytváraní obrodeneckej slovenskej literatúry, jeho významu pre iné vedné disciplíny a pre poznanie charakteru ľudu a jeho kultúry.

Postavenie ľudovej slovesnosti v období národného obrodenia vyvoláva mnoho otázok, na ktoré sme ešte nedostali uspokojivú odpoveď v našej literárnej histórii a folkloristike. Sú to otázky späté s folklórom vôbec; jeho včleňovanie do literatúry, ohlasy na umelú literatúru, spätný vplyv literatúry na ľudovú slovesnosť, polofolklórne útvary, vzťahy späté s integráciou ľudovej piesne a s rôznymi stupňami záujmu o ňu, žánrová diferencovanosť, zvláštnosti tematiky a výrazových prostriedkov, pokrokovosť ľudovej piesne atď. Aj pre slovenský folklór platí Václavkovo tvrdenie: „Ve znamení písně lidové byl zahájen boj proti odumírajícímu rokoku a anakreontismu, lidová píseň byla tehdy bojovým heslem pokrokové poetiky."[1] Odpoveď na otázky možno dosiahnuť cestou bádania a za pomoci prác, ktoré už kus tejto problematiky osvetlili. (Napr. F. Vodička: Cesty a cíle obrozenské literatury, práce B. Václavka, J. Horáka, J. Vlčka, J. Máchala, J. Polívku, K. Dvořáka, A. Melicherčíka a iných.) Záujem Pavla Jozefa Šafárika o ľudovú slovesnosť zapadá do obdobia formovania obrodeneckých národných

[1] B. Václavek, *O české písni lidové a zlidovělé*, Praha 1950, 278.

literatúr Čechov a Slovákov a je spätý s národným hnutím. V tejto práci treba preto vidieť predovšetkým pokus o prierez genézou Šafárikovho záujmu o ľudovú slovesnosť (pieseň), pokus podať obraz jeho zásadného prínosu ideového aj materiálového do problematiky folklóru v národnom obrodení.

Tendencie vyzdvihovať ľudovú slovesnosť a včleniť ju do národných literatúr prebiehali u všetkých európskych národov v spätosti s miestnymi hospodársko-politickými podmienkami, s historickou situáciou, ktorá tento proces napomáhala alebo brzdila. Podporovali ho buržoázne revolúcie, ktoré prebehli v Anglicku i vo Francúzsku; tieto tendencie nadobudli veľkú silu aj u slovanských národov, s výnimkou Poľska, kde nepriaznivo pôsobili najskôr neustálené hospodársko-politické pomery a kde k zberateľskej činnosti sa pristupuje až neskôr.[2]

Záujem o ľudovú slovesnosť na Slovensku mal štádium, ktoré predchádzalo obdobiu národného obrodenia a nemožno ho izolovať od situácie v českých krajoch a od celoeurópskeho diania v tom smere. Záujem o ľudovú tvorbu, o niektoré jej prvky budí sa v Európe pomerne zavčasu. Vo Francúzsku Montaigne už v 16. stor. všíma si istých prvkov ľudovej poézie; neskôr J. J. Rousseau pôsobí svojou filozofiou na celé európske myslenie a upozorňuje na ľudové vrstvy národa. Koncom 18. storočia prichádzajú v Anglicku pred romantizmom Richardson, R. Lowth, Th. Warton, D. Brown, R. Wood a pre nás najznámejší Th. Percy a J. Macpherson.[3] Obracajú intenzívnu pozornosť k ľudovej slovesnosti. Pozoruhodné je stanovisko Woodovo k Homérovym eposom ako k poézii ľudovej a Brownom načrtnutý prvotný synkretizmus umenia. Ich myšlienky sa k nám v tom čase však sotva dostávajú. Z Nemecka k nám zaznieva hlas Herdera i Goetheho a nemeckých romantických škôl. Prvé zmienky o slovanských ľudových piesňach

[2] P. J. Šafárik píše v *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1826). „Poliaci, hoci majú také isté bohatstvo ľudových piesní ako aj iní Slovania, doposiaľ sa nepostarali ani o jedinú ich zbierku." Šafárik ďalej vymenoval niekoľko ich zbierok príslovní. (Použili sme rukopis prekladu V. a R. Betákových *Geschichte* § 13, 140, časť I, diel II.) P. J. Šafárik v *Bibliografickém přehledu sbírek slovanských národních písní* (ČČM XII, 1838, 4, 559) zaznamenáva tieto prvé zbierky poľských ľudových piesní: *Piesni Polskie i Ruskie ludu Galicyjskiego z muzyką instrumentovana przez Karola Lipińskiego*, zebrał i vydał Wacław z Oleska, Lvov 1833. Tieto piesne Šafárik pokladá len za poloľudové. Píše o nich aj v príspevku *Slovanské národní písně* (ČČM VII, 1833, 4. 450—452). — O tom, že Poliaci v tom čase nemali zbierok ľudových piesní, písal i Marjan Szyjkowski v knihe *Polská účast v českém národním obrození* II, Praha 1935, 43.

[3] Viď o tom prácu: M. K. Azadovskij, *Istorija ruskoj foľkloristiki*, Moskva 1958, 113 n.

a spevoch kladie P. J. Šafárik už do 7.—14. storočia. Sleduje ich v cudzích letopisoch aj v letopisoch Nestora, Kozmasa, Galla, Kadlubka a iných.[4] V Rusku sa objavili mená, ktorých význam sa pre našu vedu ešte dostatočne neocenil. Na ich čele stojí Trediakovskij, Teplov, Bogdanovič a pre nás najznámejšie mená z konca 18. a začiatku 19. storočia: Čulkov, Novikov, Prač-Ľvov, Kirša Danilov, Trutovskij, Levšin a iní. Zo Srbov najtrvalejší dojem u nás zanecháva činnosť Vuka Stefanoviča Karadžiča. P. J. Šafárik roku 1817 nadchýna sa menami týchto Srbov: Rajić, Janković, Solarić, Stojković, Došenović a Vidaković.[5]

Všeobecne možno povedať, že už koncom 18. storočia mení sa osvietenský racionalistický vzťah k ľudovej poézii a oceňuje sa umelecká aj historická hodnota ľudovej piesne. Záujem o mytológiu v tom čase prechádza zväčša do antiky k vlastným národným mytológiám a kráča často ruka v ruke s otázkami folklóru. Ľudová slovesnosť aj mytológia slúžili ako bohaté pramene literatúry a často pomáhali potvrdiť a zvýrazniť jej celonárodný charakter.

Pozornosť, ktorá sa novým spôsobom obracala k ľudu, je jedným z výsledkov revolučných zmien v Európe. Spisovatelia a básnici čoraz viac sa zaoberajú ľudovými spevmi, prepracovávajú ich a napodobňujú. Tak vzniká zborník Th. Percyho a dielo Macphersona; v Čechách analogický prípad Hankov a Lindeho, *Rukopisy královédvorský* a *zelenohorský*. Vzťah k ľudovej poézii (v tom čase predovšetkým k piesni) stráca osvietenskú prísnosť a dokumentárnosť a stáva sa vzťahom romantického obdivovateľa a básnika, ktorý vidí v ľudovej piesni zdroj inšpirácie i bohatstvo národnej kultúry.

Vzrastajúci záujem o slovenskú ľudovú slovesnosť, ktorý sa prejavil aj v mladosti u P. J. Šafárika, mal na Slovensku zakorenené tradície. Zápisy slovenského folklóru sa vzťahujú predovšetkým na ľudové piesne a pochádzajú zväčša najneskôr z 18. storočia. Zo začiatku išlo na Slovensku o náhodné záznamy a až koncom 18. storočia možno pozorovať už systematickejší prístup k folklóru u zberateľov, napr. u Holkovcov, J. Ribaya atď. Spomenieme niektoré záznamy o slovenskej ľudovej slovesnosti, napr. koncom 17. storočia Vietorisov kódex, rukopisná zbierka Anny Szirmayovej-Keczerovej (Nápevy starých slovenských zpívanek) a iné zborníčky zo 17. a 18. storočia. Niekoľko údajov možno čerpať u Pavla Doležala (r. 1700—1788), Mateja Bela (r. 1684—1749), D. Krma-

[4] P. J. Šafárik, *Slovanské národní písně*, ČČM VII, 1833, 4, 446.

[5] P. J. Šafárik, *Promluveni k Slovanům*, Hromádkove *Prvotiny pěkných umění*, 1817, č. 1. O týchto autoroch Šafárik píše aj v *Geschichte* § 20—24, časť I, diel III, 216—222.

na, Jána Láního a iných autorov. Z. r. 1756 je sborník Mateja Holku st. V Holkových zberateľských šľapajách kráčajú neskôr jeho synovia. Ľudovej piesni venujú pozornosť koncom 18. storočia: Ján Buoc z Boce, neskôr Juraj Ribay, Dionýz Kubik, Bohuslav Tablic, Gašpar Fejérpataky-Belopotocký, Samuel Rožnay, Rebeka Lešková a iní.[6]

2

Záujem Pavla Jozefa Šafárika o ľudovú slovesnosť možno deliť na tri obdobia, ktoré súvisia s jeho bohatou vedeckou aj pedagogickou činnosťou a v mnohom vyrastajú z jeho životných osudov.

1. V prvom období od počiatočných zberateľských pokusov (r. 1814) až po odchod do Nového Sadu (r. 1819) prejavuje sa najvypuklejšie Šafárikova mladá iniciatíva v oblasti zbierania ľudových piesní, jeho nezlomné nadšenie pre ľudovú poéziu, pre veci utláčaného slovenského národa, pre otázky jazyka, literatúry, metriky a estetiky. Je to obdobie Šafárikovho básnického vzletu a jeho sympatického vystúpenia v Prvotinách pěkných umění za záchranu odumierajúcich ľudových spevov a za uchovanie ich básnických hodnôt. Plný nadšenia vstupuje tak do boja s odnárodňovacími maďarizačnými tendenciami.

2. Šafárikov pobyt v Novom Sade (r. 1819—1833) znamená pre neho veľké zaťaženie školskými povinnosťami a veľké vypätie síl v snahe pokračovať v práci, ktorá ho v mladosti k sebe pripútala, t. j. v otázkach literárno-historických a v oblasti ľudovej poézie. Presadený zo slovenskej pôdy do nového prostredia ťažko udržuje kontakt s mnohými problémami slovenského života. V tomto období zásluhou Šafárikovou aj Kollárovou vychádzajú dva zväzky *Písní světských* (r. 1823 a r. 1827) a práve v tomto období prestáva intenzívna Šafárikova zberateľská činnosť na poli ľudového básnictva. Otázky ľudovej slovesnosti stávajú sa definitívne súčasťou iných vedeckých prác, ku ktorým Šafárik pristupuje s veľkou svedomitosťou a dôkladnosťou. (Napr. *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, r. 1826).

3. Tretie obdobie Šafárikovho záujmu o ľudovú slovesnosť vytvárajú roky strávené v Prahe (r. 1833—1861). K problematike ľudovej slovesnosti vracia sa ešte v článkoch uverejnených v ČČM (napr. *Slovanské národní písně*, ČČM VII, 1833, zv. IV, str. 445—453; *Bibliografický přehled zbírek slovanských národních písní*, ČČM XII, 1838, zv. IV, 545—561). Otázky ľudovej piesne vystupujú aj v dielach *Slovanský národopis* a *Slovanské starožitnosti*. K nim pristupujú problémy slovanskej etnografie, archeológie a mytológie.[7]

Šafárikov prístup k ľudovej slovesnosti je úzko spätý so zreteľmi jazykovednými a estetickými, s veľkým zmyslom pre otázky etické, pre životné problémy slovanských národov, pre vzájomné porozumenie Čechov aj Slovákov na poli spoločného spisovného jazyka i v oblasti literatúry. Šafárik nastolil potreby Slovákov v rámci československej spolupatričnosti.

Už v školských rokoch v Kežmarku prejavuje Šafárik vážny záujem o ľudovú pieseň. V príspevku uverejnenom v *Hlasoch o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky* píše o tom „... já sám sem prostonárodní písně slovenské, již roku 1814 sbíral, pozdějí s přítelem Kollárem vydal."[8] Matka oboznámila Šafárika s ľudovou slovesnosťou už v útlom detstve. Ohlas ľudovej jánošíkovskej piesne zaznieva i v jeho básnickej prvotine *Tatranská Múza s lyrou slovanskou*,[9] predovšetkým v básňach *Slavení slovanských pacholků* a *Poslední noc*.[10] V básni *Slavení slovanských pacholků* vystupuje celá jánošíkovská družina (Surovec, Ilčík, Hrajnoha, Vlček atď.). Ich silu a zmužilosť oslavuje v mnohých slohách.[11]

So zbojníckou tematikou stretávame sa v slovenskej literatúre už v poslednej štvrtine 18. storočia u niektorých neznámych osvietencov.[12] P. J. Šafárik v básňach s jánošíkovskou tematikou nadväzoval na Tablica, ale skutočné „jadro zbojníckej tematiky rozvinul však ideove i umelecky tak presvedčivo, ako sa nepodarilo nikomu v slovenskej literatúre pred vystúpením Janka Kráľa".[13] Spätosť Šafárikovej poézie s vonkajšou stránkou, s formou ľudovej piesne už nie je natoľko

[6] K tejto problematike viď práce: *Dejiny staršej slovenskej literatúry*, SAV, Bratislava 1958, 278—294 (state A. Melicherčíka). Štúdia J. Minárika, *Folklórne prvky v staršej slovenskej liteteratúre s osobitným zreteľom na kázeň Joachima Kalinku z r. 1648*, Slovenský národopis, 1958, 2, 201—222. Štúdia K. Dvořáka ku kritickému vydaniu diela Fr. L. Čelakovského *Slovanské národní písně*, Praha 1946, 558—721.

[7] Niektoré Šafárikove práce zo slovanskej mytológie: *O rusalkách*, ČČM VII, 1833, 3, 257—273. *Podobizna Černoboga v Bamberku*, ČČM XI, 1837, 1. 37—52. *O Svarohovi, bohu pohanských Slovanov*, ČČM XVIII, 1844, 4, 483—489.

[8] *Spisů musejních* číslo XXII, Praha 1846, 82.

[9] Levoča 1814.

[10] Pavel Josef Šafařík, *Básnické spisy*, zv. 1. vydal Ján Vilikovský, Bratislava 1938.

[11] P. J. Šafárik, *Slavení slovanských pacholků*, Básnické spisy zv. 1, vydal Jan Vilikovský..., c. d., str. 20.

[12] Jan Vilikovský, *Tři nejstarší slovenské zbojnické písně*. Bratislava IX, 1935, str. 550 n. Viď A. Melicherčík, *Juraj Jánošík*, Praha 1956, str. 110.

[13] A. Melicherčík, *Juraj Jánošík*..., c. d., 112.

zjavná ako v oblasti ideovo-tematickej, hoci svojou prostotou je blízka reči ľudovej piesne.

Priateľstvo P. J. Šafárika s J. Benediktim, s Fr. Palackým a neskôr s J. Kollárom upevňovalo jeho záujem o ľudovú poéziu. Priatelia ju vysoko oceňovali; Palacký ju pokladal za ľubozvučnú a za vzor pre tvorbu básnikov.[14] Jej ľubozvučnosť obdivoval v piesňach „Néni tu néni tu, co by mě těšilo" a „Žežhulenka kuká na buku v lesi". Palacký, autor piateho listu, píše v *Počátkoch:* „Vyznej, nepanujeli v národních písních a zpěvích větší libozvučnost, nežli na samém tom Parnasu českém?"[15] *Počátkové českého básnictví obzvláště prosodie* sú dokumentom pre Šafárikove a Palackého metrické, estetické a jazykové názory a pre ich slovanské cítenie.

Šafárik, Benedikti a Palacký usilovne zbierali ľudové piesne. Ján Benedikti, ktorý neskôr upustil od zbierania, v liste Fr. Palackému (11. nov. 1816) nadchýna sa piesňami: „U vytržení jsem, když růžové panny a paní farářky mladé zpívati a hráti na klavíru některé slovenské písne zaslechnu."[16] Ľudové piesne dostávali sa do kruhov slovenskej inteligencie, ktorá z väčšej časti pochádzala z ľudu a bola s ním úzko spätá. Medzi učiteľmi a niektorými kňazmi našli sa pravdepodobne aj upravovatelia piesní. V liste z 25. augusta 1816 Ján Benedikti píše Fr. Palackému: „Píš mi Ty příteli, prosím Tě, čím spíš — jak vypadla Tvá sbírka našich národních písní? Máš li jich mnoho? Já skrovničko jen, ale doufám, že se brzy i má sbírka rozmnoží. Co myslíš, budeš li jen sám sbírati? Já bych se rád k tomu přičinil... Prosím Tě tedy,

[14] *Počátkové českého básnictví obzvláště prosodie,* Bratislava a Praha 1818. Piaty list. Fr. Palacký o českých básnikoch sa vyjadruje: „... i sami národní písně je tolikov libozvučnosti předčí, žeby jim za dokonalý mustr sloužiti mohly. Ukáž mi, příteli, jen dvě taková místa v celé nynější poezii české, jaké jest u př. toto:

Néni tu, néni tu, coby mne těšilo!
Néni tu, néni tu, co mne těší!
Co mne těšivalo, to pryč uplynulo;
Néni tu, néni tu, co mne těší!

anebo

Žežhulenka kuká na buku v lesy:
Ozvi se, milenko, ozvi se, kde si?
Tys děvečka ta má milá,
Tys mi mé srdce ranila,
Ale ne jina."

[15] *Počátkově českého básnictví...,* c. d., 75.

[16] *Františka Palackého korrespondence a zápisky* III. Do tlače prichystal dr. V. J. Nováček. Korrespondence z let 1816—1826. Praha 1911, č. listu 3, str. 7.

oznám mi své myšlení a pěsně mi pošli — znáš, že sem bez sebe, když ty srbské čtu."[17] Srbské piesne (Karadžićove zbierky) vzbudzovali obdiv a úctu v srdciach nadšených zberateľov. Z ich vzájomnej korešpondencie sa dozvedáme, že si vymieňali vzájomné praktické rady pri zapisovaní piesní, poznatky, knihy a pripomienky.

Veľkým impulzom pre zbieranie českých aj slovenských ľudových piesní a vôbec pře záujem o ľudovú slovesnosť boli Karadžićove zbierky srbských spevov.[18] Vlastne až po vyjdení prvého zväzku *Malej prostonárodnej slaveno-srbskej pesmarice* (r. 1814) uverejňuje Hanka v *Prvotinách* výzvu na zbieranie piesní a prináša niekoľko prekladov piesní zo srbštiny (zb. Karadžićova a z ruštiny zb. Prača-Ľvova).[19] Hankov čin a vydávanie zbierok u iných Slovanov povzbudili Šafárika a jeho priateľov a uviedli ich na cestu ľudovej poézie. Na Šafárikove predsavzatia v tomto zmysle blahodarne vplývali aj práce Jungmannove, Tablicove, Dobrovského a Kopitarove.

Roku 1817 uverejňuje P. J. Šafárik v *Prvotinách pěkných umění* 13 slovenských ľudových piesní[20] z pomedzia poľsko-slovenského, na začiatku opatrených *Promluvením k Slovanům* (v novoročnom čísle) a na konci úryvkom z listu Fr. Palackého, „moravského zbírače".

Šafárikovo *Promluvení* je ozvenou na Hankovu výzvu z roku 1814. (Prvotiny č. 16). Šafárik v ňom volá po národnej jednote, po vzkriesení národa a národného jazyka. „Když s odtokem osmnácteho a přítokem devatenácteho století celý, jak dalece sahá Slovanský svět z duchovní mdloby, an tomu svrchovaný čas, pozdvihovati počína a všecky od mohutného Ruska až do oslablého Slováka jedna plapolavá jiskra proniká, když mezy Srby Raičové, Jankovičové, Solaričové, Stojkovičové, Došenovičové; Vidakovičové povstávají a s vzkříšením jazyka svého národství své křisý; když se v Mušickém Pindarové řečtí, v Stefanovičovi rapsodové Homéra (známoť jest, že ty spěvy, které P. Stefanovič zbíra, zpěvy s lépou a mnohé z nich Homěřickým nad míru podobné jsou) mezi Srby zotavovati zdají..."[21] Porovnáva ľudové spevy srbské s Homérovými eposmi. S trpkosťou však ďalej konštatuje „... jen Čechové v ustavičném zápasu s Protičechy postavení svých rolí větším

[17] *Františka Palackého korrespondence a zápisky* III, ... c. d., č. 1, str. 2.

[18] *Mala prostonarodna slaveno-srbska pesmarica* zv. 1, 1814, zv 2, 1815.

[19] Prač—Ľvov, *Sobranie narodnych russkich pesen s ich golosami.* (I. vyd. 1790, II. vyd. 1806.)

[20] Šafárik poslal Hromádkovi pôvodne až 20 piesní. Údaj o tom nachádzame v liste J. Benediktiho Fr. Palackému zo 7. 1. 1817 v citáte z listu P. J. Šafárika. *(Františka Palackého korrespondence a zápisky* III, c. d., list č. 4, str. 10.)

[21] P. J. Šafárik, *Promluvení k Slovanům,* Hromádkove *Prvotiny* 1817, č. 1.

dílem ladem ležeti nechávají, an jím hlas volajíciho na poušti v uchu netkví".[22]

Šafárikovo *Promluvení* malo význam kultúrny aj politický. Pre ľudovú slovesnosť znamenalo predovšetkým systematický a vážny prístup k zberateľskej činnosti. Znamenalo pre ňu istý program, istú organizáciu, a to zbieranie, publikovanie a v konečných dôsledkoch aj rozpracovávanie jej problematiky. Šafárik poukázal na jej estetickú hodnotu a význam pre literatúru. V *Promluvení* odráža sa veľké nadšenie pre ľudovú poéziu a pre reč národa, snaha zachrániť národy jeho básnického umenia. Vyzdvihuje činnosť Vuka Stefanovića Karadžića, záujem Herdera a Goetheho o slovanskú ľudovú pieseň: „Cena národních spěvů a pěsní vůbec, v Slovanských zvláště, ode všech věcí povědomých dávno uznána jest, a kdo sám čarodějní mocy jejich z zbírky Stefanovićovy pocíititi nechce, ten sobě aspoň to přečísti račiž, co Wídeňský recenzent (1816 v Březnu) o nich říká. Jestliže v estetickém ohledu přirozená prostota a milostnost jejich každého, kdož sy třebasť Herderem nebo Getem není, an se tito za národní písně nestyděli..."[23] Šafárik poznal Herderov aj Goetheho obdiv pre slovanské, predovšetkým srbské piesne. Sám Šafárik obstaráva neskôr slovanské ľudové piesne pre Goetheho. Politický význam *Promluvení* spočíva v proteste proti odnárodňovacím tendenciám a v úsilí opierať sa o ľudovú slovesnosť ako obranný prostriedok a hodnotu národnej kultúry.

Šafárik už ako jenský študent istotne poznal Herderove myšlienky o Slovanstve a o jeho budúcnosti. Sám Šafárik vyzdvihuje Slovanstvo a vyslovuje neohrozenú dôveru v jeho silu. *Promluvení* začína veľkolepými slovami o Slovanoch, ktorí sa preberajú z duchovnej mdloby a preniká ich „plápolavá iskra" od „mohutného Ruska" až po oslablého Slováka. Nemožno však toto nadšenie pripisovať iba Herderovým myšlienkam o Slovanstve. Vyviera ono z doby, ktorá vytvorila podmienky pre formovanie buržoáznych národov. Možno súhlasiť s názorom K. Dvořáka: „Nuže, ukazuje se především, že co se u nás prostě označovalo jako herderismus, je veľmi složitý soubor názorů jeho i jeho předchůdců a následovníků."[24] K. Dvořák vo svojej štúdii pripojenej k *Slovanským národním písním* (F. L. Čelakovského) uvádza v kontext predherderovské súvislosti s podnetom Herderovým o Slovanstve a zhoduje sa v podstate s názorom Pražákovým, ktorý názor v istých súvislostiach

[22] P. J. Šafárik, *Promluvení*, c. d.

[23] P. J. Šafárik, *Promluvení*, c. d. Ide najskôr o Kopitarovu recenziu Karadžićovej zbierky.

[24] Fr. L. Čelakovský, *Slovanské národní písně*, Praha 1946. Kritické vydanie pripravil K. Dvořák. Štúdiu a poznámky napísal K. Dvořák, 559.

aj rozviedol.[25] Herderov humanizmus, jeho viera v slovanskú ľudovú poéziu, v silu a neporušenosť Slovanov, jeho spravodlivosť, obdiv nad rozlohou slovanských krajín uchvátili Šafárika, jeho súčasníkov aj nasledovníkov. „Herderizmus" vytvoril komplex otázok, ku ktorým treba pristupovať so špeciálne zameranou pozornosťou pre ich vznik a význam. Na Herdera ako na svojho učiteľa odvoláva sa aj Martin Hamuljak.[26] Z jeho myšlienok neskôr vychádza aj Ľudovít Štúr.

Význam a úlohu Slovanstva vyzdvihujú už autori *Počátkov českého básnictví obzvláště prosodie.* Autor piateho listu (Palacký) spomína Herdera v súvislosti s ľubozvučnosťou reči. Šafárik v šiestom liste vyzdvihuje v zmysle herderizmu „mnohoumnosť" Slovanov. („Slovan jest stvoření mnohoumné".) Šafárik vyjadruje veľkú dôveru v budúcnosť Slovanov aj v liste adresovanom Palackému z Jeny (22. 4. 1817): „Procitli národové Slovanů, jak dalece sáhají; s novým pokolením nová všudy vykvetá síla; vše, co mrtvo bylo, se hne. Dřímota prchla: život, život následovati musí."[27]

Šafárikove myšlienky o Slovanstve našli svoje uplatnenie i v *Promluvení k Slovanům.* Boli späté s dobou, s víťazstvom mohutného Ruska nad Napoleonovým vojskom, so vzrastom sympatií s Ruskom a jeho kultúrou.

Predchádzajúce generácie nezačleňovali ľudovú slovesnosť do literárneho procesu, až Šafárikova generácia (Kollár, Čelakovský, Hanka, Kamarýt, Palacký a iní) pričinila sa o to, aby sa ústna ľudová poézia chápala ako časť literatúry. Herderove myšlienky o Slovanoch a o ich poézii rozvíja neskôr aj Šafárik v súvislosti s touto tendenciou v *Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (r. 1826). „Ľudová poézia je nesporne prvým vzdelávacím stupňom národa, precitnutého k povedomiu vyššieho duševného života, a od ľudovej poézie vedie cesta cez jej zošľachtené formy do posvätných siení vážnych vied; ľudová poézia sa veru ani u jedného národa neudomácnila viac ako u Slovanov, avšak ani múzy starej Helady a Ríma nehanbili by sa i so svojím Homérom a Horáciom za nejedného staršieho alebo novšieho slovanského pevca."[28]

[25] Albert Pražák, úvod k prekladu Herderovej knihy *Vývoj lidskosti*, Praha 1941. (Herder a Češi, str. V.—XXII.)

[26] *Korešpondencia Martina Hamuljaka s P. J. Šafárikom.* List M. Hamuljaka zo 6. septembra 1827. (Budín.) Archív MS, Martin. (Fotokópie originálu v ÚSL.) Hamuljak píše o jazyku materskom: „Vy, predrahý příteli, a přátelé naši Herder a jiní naučili ste me pravdy této poznati, kterým se priznávam, kterým se těším."

[27] *Františka Palackého korrespondence a zápisky.* Do tlače prichystal dr. V. J. Novák. II. Korrespondence z let 1812—1826. Praha 1902, č. listu 22, str. 13.

[28] P. J. Šafárik, *Geschichte...*, c. d., Úvod § 1—7, 62—63.

Šafárik hojne cituje z Herderových úvah o Slovanoch a o ich povahových vlastnostiach. Herder vysoko oceňoval u Slovanov prácu, pokojamilovnosť, zručnosť v remeslách i v roľníctve, cit, dobrosrdečnosť, pohostinstvo a usilovnosť.[29] Albert Pražák vidí plyv Herdera na Šafárika predovšetkým v oblasti filologickej a pedagogicko-filozofickej.[30]

Činnosť Vuka Stefanoviča Karadžića bola vzorom pre mnohých Čechov a Slovákov. Karadžićom publikované spevy zrovnáva Šafárik s Homérovými eposmi a vysoko ich oceňuje. Zbierky Karadžićove spolu s niektorými ruskými odborníkmi boli Šafárikovi najbližšie a azda najviac si ich obľúbil. Dňa 22. 4. 1817 po uverejnení slovenských piesní v Prvotinách píše Šafárik Palackému:„ Národní naše písně Blahoslavem se mnou zdělené, mě co den čerstvou radostí zaněcují. K dokonalejšímu jejích zpytování musím Polskou zbírku (v Warš. 1778 a nasl.) pak Ruskou a Srbskou, z nich teď žádne v rukou nemám, s nimi srovnati.“[31] Pod ruskou zbierkou to rozumie sborník Prača-Ľvova, pod srbskou zbierku Karadžićovu. Meno V. St. Karadžića Šafárik spomína aj neskôr v korešpondencii a v iných prácach v súvislosti s ľudovou poéziou.

V *Promluvení* Šafárik uvádza, že zbieranie a uverejňovanie ľudových piesní vzniklo po príklade Prača a Vuka Stefanoviča. Na Morave a na Slovensku „dvé mladých Slověnínu P . . . v Moravě a B . . . v Uhřích příkladem Prače a Stefanoviče povzbuzených na sebrání národních spěvů a písní pracuje“.[32] Šafárik zo skromnosti neuvádza seba ako zberateľa ľudových piesní. Jeho podiel však na tejto práci bol nemalý. O svojej účasti na zbieraní píše v liste Fr. Palackému[33] (Palacký zbieral piesne na Morave). Aj Benedikti sa vypytuje v už citovanom liste na jeho zbierku.[34]

Šafárik v prvých rokoch nadšenej práce v oblasti ľudovej poézie spoznal aj niektoré ruské sborníky piesní a píše o nich v *Promluvení* aj v korešpondencii s Benediktim a Palackým. Vedel o zbierke Pračovej, ba na základe toho, ako ju oceňuje v *Promluvení*, možno usudzovať, že ju i poznal. S niektorými pozoruhodnými ruskými zbierkami sa Šafárik oboznámil až neskôr a mnohé ani nepoznal. Ruské zbierky piesní

[29] P. J. Šafárik, *Geschichte . . .*, c. d., Úvod § 1—7, 43—58. Šafárik cituje z diela J. G. Herdera, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, Riga a Leipzig 1791, 4. zv., kniha 16, Slawische Völker.

[30] Albert Pražák, *České obrození*, Praha 1948, 316. Upozorňuje na Šafárikovu rektorskú reč z roku 1819 „Novi graeci non uniti gymnasii Neoplatensis auspicia feliciter capta“.

[31] *Františka Palackého korrespondence a zápisky* II, c. d., list č. 22, str. 15.

[32] P. J. Šafárik, *Promluvení*, c. d. P'' = Palacký, B''' = Benedikti.

[33] *Františka Palackého korrespondence a zápisky* II, c. d., str. 15.

[34] *Františka Palackého korrespondence a zápisky* III, č. listu 1, str. 2.

mali svoj podiel na formovaní Šafárikovho záujmu o ľudovú slovesnosť v mladosti aj neskôr. Problematika ľudovej poézie vstupuje organizovane a intenzívne do ruskej literatúry až koncom 18. stor. a začiatkom 19. stor. Objavujú sa zbierky Čulkova, Novikova, Trutovského, Levšina, Prača-Ľvova, Popova a iných. Z troch vydaní sborníka Prača-Ľvova poznal Šafárik najskôr až tretie vydanie (r. 1815), ktoré bolo najdostupnejšie. Šafárik ho sám uvádza v *Bibliografickém přehledu sbírek slovanských národních písní* z roku 1838.[35]

Šafárik v liste Palackému (22. IV. 1817)[36] spomína poľskú zbierku, ktorá vyšla vo Varšave roku 1788 a ktorá má niekoľko vydaní. Možno súhlasiť s názorom Marjana Szyjkowského, že ide o poľskú antológiu umelej poézie z roku 1778, ktorá bola Šafárikovi odporúčaná omylom ako zbierka ľudových spevov.[37]

Vnucuje sa nám otázka, ktoré ďalšie ruské zbierky P. J. Šafárik poznal v tom čase. Možno však vychádzať iba z neskoršie napísaného *Bibliografického přehledu zbírek slovanských národních písní* (ČČM 1838) a z nejasných zmienok z korešpondencie, napr. z listu Fr. Palackému 22. 4. 1817 a iných.

V Bibliografickom prehľade uvádza Šafárik aj tretie vydanie Čulkovho sborníka, známeho pod menom Novikovov sborník.[38] Uvádza ho aj v Geschichte (§ 12—19). Čulkovov sborník vyšiel prvýkrát

[35] Okolo sborníka Prača bolo veľa nejasností. Niektorí bádatelia pripisujú jeho zostavenie N. A. Ľvovi a Pračovu zásluhu vidia predovšetkým v tom, že pripojil do sborníka melódie piesní. V Azadovského *Istorii russkoj foľkloristiki* (str. 71 n.) udáva sa pre prvé vydanie rok 1790, pre druhé rok 1806 a pre tretie rok 1815. Druhé a tretie vydanie vyšlo doplnené piesňami a opatrené úvodom, v ktorom sa píše o charaktere piesní. V odbornej literatúre prichádza dosť často k nepresnostiam v udávaní rokov jednotlivých vydaní. M. K. Azadovskij vyriešil tento problém jednotlivých vydaní a spresnil tak naše údaje. Šafárik túto zbierku uvádza v *Bibliografickém přehledu* ako *Sobranie Russkich narodnych pěsen s ich golosami, położenych na muzyku Ivanom Pračem*, S. Pet. 1815, č. 1, 79 str.; č. 2, 77 str.

[36] *Františka Palackého korrespondence a zápisky* II, c. d., č. listu 22, str. 15.

[37] Marjan Szyjkovski, *Polská účast v českém národním obrození II*, Praha 1935, 43. — S menšou pravdepodobnosťou mohli by sme počítať so sborníkom Trutovského, ktorý vyšiel v štyroch zväzkoch v rokoch 1776—1795. Prvá časť vyšla v troch vydaniach roku 1776, r. 1782, r. 1796. (Udáva tak Azadovskij v *Istorii rus. foľkloristiki.)* Šafárik uvádza iba tretie vydanie prvej časti v *Bibliografickém přehledu* pod č. 4 ako *Sobranije Ruskich prostych pjesen s notami*, č. 1, S. Pet. 1796.

[38] P. J. Šafárik, *Bibliografický přehled sbírek slovanských národních písní*. Sborník Novikova udáva ako *Novoje i polnoje sobranie Rossijskich pěsen, soderžaščeje v sebe pěsni ljubovnyja, pastušeskija, šutlivyja, prostonarodnyja, choraľnyja, svadobnyja, svjatočnyja, s prisovokuplenijem pěsen iz raznych Rossijskich oper i komedij* (Moskva u Novikova 1780, č. 1, strán; č. 2, 208 strán; č. 3, 202 strán; č. 4, 184 strán; č. 5, 174 strán; č. 6, 1781, 200 strán.)

v štyroch častiach v rokoch 1773—1774, druhýkrát roku 1776 pod názvom *Sobranie raznych pesen.* Upútal pozornosť V. St. Karadžića aj českých romantikov, napr. Fr. L. Čelakovského. Šafárik uvádza až tretie Novikovove vydanie sborníka. Myslí na Novikovov sborník, keď píše v liste Kollárovi: „Maje před očima Vukovu (Stefanovićovu), Čelakovského a Ruskou (od 1. 1780 v 6 dílích) zbírku národních písní . . ."[39] Z tejto zbierky si totiž Šafárik bral vzor roku 1823, keď zostavoval prvý zväzok *Písní světských.* Možno poznal túto zbierku už v čase písania *Promluvení k Slovanům.* Bibliografický záznam o tomto sborníku Šafárik opatril poznámkou, že Kirjejevský ho pokladá za najlepší medzi staršími zbierkami.[40] Jiří Polívka sa domnieval, že išlo v Šafárikovom údaji o druhé vydanie Čulkovovho sborníka. Treba tento názor spresniť, že išlo nie o druhé ale o tretie vydanie Novikova rozšírené o dve časti, doplnené ľudovými piesňami.[41] Kritické stanovisko k ruským zbierkam zaujal Šafárik v príspevku *Slovanské národní písně* (ČČM 1833, str. 445), kde píše o tom, že pred dvadsiatimi rokmi nemali Slovania ani jednej zbierky pôvodných a vlastných ľudových piesní; ruské sborníčky z konca 18. stor. obsahujú básne, ktoré zľudoveli a ľudová pieseň sa len náhodou do nich dostala.[42]

Šafárik vysoko oceňoval slovenské ľudové spevy a videl v nich mnoho starobylých prvkov, prejav vlastností Slovana i Slovanky; ani jeden z európskych národov nepokladal sa za tak bohatý na ľudové spevy ako sú národy slovanské, ktorých piesne oplývajú čistotou, vrúcnosťou aj teplotou citu.[43]

Postupne Šafárik uverejnil v *Prvotinách* trinásť slovenských ľudových piesní. 1. Moje piesne (Piesne moje, piesne) 2. Janíček a Anička (Pri Diarmotskom mostě) 3. Pán a dievče (Pod kaštielom panská lúka)

[39] *Dopisy Pavla Jos. Šafařika Janu Kollárovi,* ČČM 47, 1873, 131, list. z 22. 2. 1823.

[40] P. J. Šafárik, *Bibliografický přehled,* c. d., 547.

[41] J. Polívka, *Kollár, sběratel a vydavatel písní lidových, Ján Kollár 1793—1852,* (sborník), Viedeň 1893, 162. Údaje k jednotlivým vydaniam ruských zbierok som čerpala z Azadovského *Istorii russkoj foľkloristiki,* 59 n. Prvé a druhé vydanie *Čulkovovho* sborníka malo iba štyri časti.

[42] *V Bibliografickém přehledu* uvádza Šafárik ešte niekoľko starších zbierok ruských piesní, napr. *„Molodčik s molodkoju na guljane s pěsennikami"* (St. Pet. 1790), *„Obstojateľnaja i věrnaja istorija Rosijskogo mosseníka . . ."* (St. Pet. 1793). Šafárik uvádza aj druhé vydanie sborníka Kiršu Danilova z roku 1818. Jeho prvé vydanie sotva poznal. Danilovu zbierku (i so štúdiou) z roku 1818 a niekoľko ďalších zbierok uvádza Šafárik aj v *Geschichte* § 12—19, I. časť, II. diel, 188. Zbierku Nikolaja Certeleva (Petrohrad 1819) opatril poznámkou *veľmi cenné.*

[43] P. J. Šafárik, *Geschichte,* c. d., § 13, 138—144. (Použili sme rukopis prekladu do slovenčiny.)

4. Moje chodění (Tresci Bože stvorení) 5. Úprimná milá (Išla milá do Lemberku) 6. Šuhaj nestojí o dievku (Musíš, milá zabývat) 7. Šuhaj ide na vojnu (Pod Javorníčky čtyry chodníčky) 8. Pozdní frejir (Už je, milá, biely deň) 9. Bojazlivie děvče (Široký jarčok, bystrá vodička) 10. Ženáči krídla ovesili (Nežeň se, šuhajík, netreba ti ženy) 11. Mamka nechce šuhaja (Chodila Zuzana okolo Dunaja) 12. Černě oči (Močí dievče konope) 13. O Janošikove smrti. Niektoré výrazy z piesní opatril vysvetlivkami. Piesne rozdelil v *Promluvení* na skupiny podľa dialektov. K deleniu teda pristupoval z hľadiska jazykovedného. Už tu sa rysuje jeho prvá koncepcia zostavenia zbierky podľa jazykových kritérií. Veď Šafárik už roku 1817 mal zostavenú zbierku ľudových piesní („česko-moravsko-slovenských zpěvů") podľa dialektov slovenského jazyka. Podľa jeho názoru vysloveného v *Promluvení* v dokonalej zbierke by slovenské piesne museli byť od ostatných oddelené a znova rozdelené na skupiny:

„I. Na slovensko-slovenské, jako se v Prešpurku, Nitře, Trenčíne etc.

II. Na hornácské, jako se v Gemeri, Novohradě, Liptově, Oravě, Zvoleně.

III. Na slovensko-polské, jako se v Spiši, Šaryši, Zemplíně atď. zpívají; k nimžby se ješte rusnacké v Spiši, Marmaroši, jakových jsme zvláště mnoho pěkných slýchavali, ne bez prospěchu připojiti mohly. Tam by se potom poznati dalo, kterak se onyho k češtině pomalu chylí; v těchto mnohé staroslovanské slovo vězí; a spišsko-šaryšské polčinou zapáchají. Doložené mezy hornacské patří." (Viď trinásť piesní v *Prvotinách* uverejnených. Pozn. M. Dz.) Na základe systému uverejnenia trinástich piesní v *Prvotinách* usudzuje Marjan Szyjkowski, že Šafárik mal už vtedy zostavenú zbierku piesní.[44] Ukazuje sa, že tento Szyjkowského názor, z ktorého sme vychádzali, je správny. Zbierka, z ktorej Šafárik čerpal piesne pre *Prvotiny* mala tri časti, zostavené podľa vyššie uvedených dialektových skupín. Piesne v Prvotinách uverejňuje pod hlavným názvom *Národní písně a spěvy* a pod užším názvom *B. Slovenské Písně* (čiže piesne z druhej skupiny, horniacke). Neskôr pri zostavovaní *Písní světských* nepostupoval podľa nárečových kritérií, ale podľa básnických druhov (podľa kritérií esteticko-literárnych). Jazyk uverejnených piesní v *Prvotinách* snažil sa Šafárik na mnohých miestach priblížiť v prepisoch spisovnému úzu českému. Tak tomu bolo aj v *Písních světských.*

Je zaujímavé porovnať druhé Šafárikovo delenie slovenského nárečia z *Geschichte* s prvým delením v *Promluvení.* V *Geschichte* delí sloven-

[44] Marjan Szyjkowski, *Polská účast v českém národním obrození* II, 39.

činu na tri variácie.[45] V prvej skupine „vlastná slovenčina“ (župy: Turiec, Orava, Liptov, Zvolen, Tekov, Novohrad, Pešť, Borsod, Gemer a kolónie vybiehajúce z týchto území na Dolniaky) opravil svoj názor z *Promluvení,* kde za „slovensko-slovenskú“ variáciu pokladal dialekty z Bratislavy, Nitry, Trenčína (zväčša zo západného Slovenska). Za vlastnú slovenčinu pokladá nárečie najvzdialenejšie od susedných dialektov. Také delenie súvisí v mnohom so Šafárikovými názormi na slovenčinu ako spisovný jazyk a s vývinom tejto myšlienky u Šafárika.[46] Šafárikov jazykový cit vnukol mu myšlienku, že za vlastnú slovenčinu možno pokladať predovšetkým to nárečie, ktoré má relatívne najviac vlastných prvkov. Bol to fakt, na ktorý neskôr nadväzovali Štúrovci v teoretickom zdôvodňovaní svojho rozhodnutia.

Rovnako zaujímavé je porovnať Kollárovo delenie slovenského nárečia s delením Šafárikovým. Kollár pokladá slovenčinu iba za podnárečie nárečia českého.[47] S týmto názorom Šafárik nesúhlasil. Delenie slovenčiny na jednotlivé variácie v podstate je zhodné u Šafárika v *Geschichte* a u Kollára v *Předmluve* k I. zv. *Písní.*[48] Tieto otázky si zasluhujú dôkladnú pozornosť jazykovedcov. Pre nás majú význam predovšetkým tam, kde sa s nimi stretávame pri úprave textov piesní, v úprave zbierok *Písně světské* a *Národnié Zpievanky* a v súvislosti s inými názormi Šafárika a Kollára.

Koncom 18. a začiatkom 19. stor. preliala sa cez európske literatúry vlna ossianizmu. Dotkla sa literatúry českej aj slovenskej. Palacký prekladá zo *Spevov Ossiánových* a jeho preklady vzbudzujú aj Šafárikovu pozornosť.[49] V polovici 19. stor. vznecujú prekladateľské ambície

[45] Šafárikovo delenie slovenčiny v *Geschichte* na tri variácie: 1. vlastná slovenčina (Turiec, Orava, Liptov, Zvolen, Tekov, Novohrad, Pešť, Borsod, Gemer a kolónie vybiehajúce z týchto území na Dolniaky). 2. nárečie moravsko-slovenské (župy Bratislava, Nitra, Trenčín). Šafárik vidí tu veľkú blízkosť s nárečím moravským a so spisovnou češtinou. V prvom delení v *Promluvení* uvádza túto variáciu nárečia v skupine I. slovensko-slovenskej. 3. variácia poľsko-slovenská zostáva v podstate nezmenená v *Promluvení* i v *Geschichte.*

[46] P. J. Šafárik, *Geschichte*, § 44—46, 370—379. Delenie slovenského nárečia § 45, 375—379.

[47] Ján Kollár, *Předmluva k Písním světským lidu slovenského v Uhřích* I, 1823, 4.

[48] Kollárovo delenie slovenčiny v *Předmluve* k I. zv. *Písní* je v podstate zhodné so Šafárikovým delením v *Geschichte.* Kolárovo delenie nárečia: 1. Slovensko-české (západ. Slovensko, Skalica, Holič). 2. Vlastné slovenské alebo „slovácké“ (Šafárik bol proti termínu „slovácky“ v zmysle slovenský.) Patrí sem Turiec, Liptov, časť Oravy, Trenčín, Nitra, Zvolen. 3. Poľsko-slovenské. 4. Rusko alebo rusensko-slovenské. 5. Srbsko-slovenské. 6. Nemecko-slovenské. 7. Maďarsko-slovenské.

[49] Šafárikov list Fr. Palackému z 22. 4. 1817. *Františka Palackého korrespondence a zápisky* II, c. d., č. listu 22, str. 15.

Pavla Dobšinského. Poémy J. Macphersona prenikli do celého sveta ako pôvodné gaelské spevy. V *Úvode* k *Počátkům českého básnictví* píše sa o nich: „...hrstka Gálů vešla s Ossyánem v oblouk slávy neskonalé.“ Otázky ich pôvodu podobne ako problémy českých rukopisov riešili sa oveľa neskôr po ich zverejnení. Sám P. J. Šafárik sa vyjadril o RK, že dýcha „Ossiánovým dechem“.[50]

Na žiadosť jenského profesora Handa roku 1818 Šafárik preložil do nemčiny pre Goetheho dve slovenské ľudové piesne (zo severného Uhorska, z územia Karpát) a tri moravské ľudové piesne. [1. Kvitne, ruža, kvitne (slov.) 2. Chcel se Janík ženit (slov.) 3. Na mlynářovém stave (morav.) 4. Vyletěl vták zhůru pod oblaky (morav.) 5. Půjdeme tam k tisovému lesu (morav.)][51] Okrem týchto Šafárik preložil pre Goetheho do nemčiny dve srbské piesne. (Ajde draga, da se miluemo a Hajkuninu svatbu.) Prekladom *Písně Vyšehradskej* do nemčiny oboznámil Goetheho s *RK.*

Už v tomto období Šafárikova zberateľská a teoretická práca v oblasti ľudovej slovesnosti vytvorila bázu pre rozvoj vážných záujmov o slovenský folklór a pre ich zaradenie do výskumov literárno-historických. A bol to práve Šafárik, ktorý prvý na Slovensku zdôvodňoval i teoreticky a na širších vedeckých základoch význam práce v oblasti ľudovej slovesnosti a potrebu skúmať jej problematiku v súvislosti s ostatnými otázkami literatúry.

3

Pavel Jozef Šafárik prichádza do Nového Sadu v septembri roku 1819 a zotrváva tam až do roku 1833. V Novom Sade čakali na neho nové povinnosti pedagogické a neskôr aj starosti o rodinu. Tieto starosti spolu s existenčnými sťažovali Šafárikovi prácu v oblasti ľudovej slovesnosti, literatúry, histórie i jazykovedy. Šafárikove počiatočné horúce nadšenie pre ľudovú pieseň sa postupne ustaľovalo, čiastočne vytriezvelo, nikdy však úplne neochladlo ani pod tlakom nepriaznivých okolností.

Počas Šafárikovho pobytu v Novom Sade vznikajú pre nás dôležité dve zbierky *Písní světských* a niekoľko prác literárno-historických.

Myšlienka vydať zbierku ľudových piesní zrodila sa v Šafárikovi najskôr už v študentských časoch, keď začal piesne zapisovať. Podobná

[50] A. Pražák, *J. W. Goethe a Slováci,* Geothův sborník, Praha 1932, 148.

[51] A. Pražák, *J. W. Goethe a Slováci,* c. d., 139—153.

myšlienka zaujala dosť skoro aj myseľ Jána Kollára, s ktorým sa Šafárik zoznámil až roku 1819 alebo až roku 1820.[52] O príprave zbierky dozvedáme sa mnohé podrobnosti zo Šafárikovej korešpondencie. Šafárik pomýšľa pojať do zbierky aj iné slovanské spevy. Tento úmysel uskutočnil neskôr Fr. L. Čelakovský vo svojich *Slovanských národních písních*. O tomto svojom prvom úmysle píše Šafárik Fr. Palackému 15. 2. 1820 (po polročnom pobyte v Novom Sade) a po tom, ako Palacký prejavil záujem vidieť Šafárikom zozbierané piesne: „Žádosti Vaší z ohledu národních písní dosti učiním: t. j. pošlu Vám jich, nebo donesem sám. I mně se zdá, jakož jste sami podotkli, žeby potřebné bylo pojíti v cyklus i srbské — české — ruské etcet. zpěvy.[53] V tomto liste spomína Šafárik aj jednu srbskú zbierku vytlačenú v Benátkach.[54] Vidieť z toho, že Šafárikov záujem o ľudovú poéziu prejavuje sa pri každej príležitosti. Neskôr oznamuje Fr. Palackému, že „S Kollárem tedy vydáme některé písničky.“[55]

V novosadskom období u Šafárika stojí v centre záujmu o ľudovú slovesnosť práca na zbierkach *Písně světské*. Šafárikove názory na ľudovú poéziu sú roztratené i v jeho bohatej korešpondencii s domácimi aj zahraničnými priateľmi a v niektorých publikovaných dielach, napr. v *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, atď. Zvlášť z *Geschichte* možno čerpať mnoho podnetov pre rekonštrukciu Šafárikových teoretických názorov na ľudovú slovesnosť; možno z tohto diela vyťažiť veľa materiálových znalostí o slovanskom folklóre, vedomostí, ktoré si Šafárik neúnavne nazhromažďoval pre túto prácu.

Už v *Úvode* (§ 1 — 7) Šafárik sa zmieňuje o dôležitých problémoch, ktoré súvisia so slovanskou ľudovou slovesnosťou. Ľudovú poéziu pokladá za prvý stupeň vo vzdelaní národa, ktorý precitá k vyššiemu duševnému životu. Na viacerých miestach zdôrazňuje, že u žiadneho národa sa spev neudomácnil tak ako u Slovákov. So sympatiami sleduje veľký ruch, ktorý sa zmocňuje slovanského života v oblasti práce na vydávaní zbierok ľudových spevov a v oblasti záujmu o ľudovú slovesnosť a vôbec o literatúru.[56]

[52] K. Jireček, *Šafařík mezi Jihoslovany*, Osvěta, 1895.

[53] *Františka Palackého korrespondence a zápisky* II, c. d., č. listu 51, str. 44.

[54] Podľa Jirečka bol to Kačićov „Razgovor ugodni naroda slovinskogo“. Udáva tak aj P. J. Šafárik v *Geschichte* § 13, 140 (poznámky).

[55] *Františka Palackého korrespondence a zápisky* II, c. d., číslo listu 70, str. 71. List z 8. marca 1821.

[56] „Každej vlastenecky cítiacej hrudi zmocňuje sa príjemný pocit, keď pozoruje najnovšiu epochu slovanskej národnej kultúry.“ (P. J. Šafárik, *Geschichte*, Úvod § 6, str. 63—64.

State uvedené pod § 13 venuje celé otázkam ľudovej slovesnosti. Často zdôrazňuje, ako je dôležité zbierať ľudové piesne; na ich základe (podobne ako pomocou prísloví, porekadiel a povestí) možno určovať charakter Slovanov. V slovanských piesňach vidí Šafárik stopy starobylosti, zvyšky mien pohanských bohov, pamiatky na historické udalosti a osobnosti. Pokladá ich za významné pre básnika, psychológa, ľudomila a filológa. Popri stránke estetickej vyzdvihuje ich stránku psychologickú. Tento Šafárikov prístup k ľudovej slovesnosti je nový, pokrokový a stále aktuálny. Šafárikovo poňatie ľudovej slovesnosti a jej oceňovanie v porovnaní s názormi predchádzajúcich generácií (napr. osvietencov) znamená v nejednom ohľade krok dopredu a podstatný prínos pre otázky folklóru aj literatúry.

Priatelia: Kollár, Šafárik a Benedikti chystajú stretnutie v Pešti, aby sa poradili o vydaní zbierky ľudových piesní. O stretnutí informovali aj Fr. Palackého, napríklad J. Benedikti v liste z 23. 2. 1822.[57] Pozval ho sám Kollár listom zo 6. septembra 1822.[58] Stretnutie, ktoré si dohovorili na 14. septembra 1822 sa aj uskutočnilo. V Pešti si priatelia vymenili mnohé názory a skúsenosti. Pravdepodobne sa dohodli aj na práci vydavateľskej a rozdelili si medzi sebou úlohy. V náznakoch dozvedáme sa o tom z ich korešpondencie, predovšetkým z listov Šafárikových. Na peštianske stretnutie sa priatelia pripravovali predovšetkým zbieraním piesní. Šafárik píše o tom Kollárovi (14. 2. 1821): „Má zbírka se také rozmnožila. Žeň dosti bohatá; teď jen do stodoly a humna, ať se tam vymlátí a vycídí. Nebo u mne aspoň mnoho koukole.“[59] Už tu vidíme Šafárikov kritický postoj k ľudovým piesňam, ktoré podroboval prísnemu umeleckému výberu. Šafárik v tom istom liste vypytuje sa na Kollárovu zbierku piesní. Sťažuje sa na ťažké pomery, v ktorých žije („školské blato“). Predvída už v tom čase, že chystané vydanie piesní môže spôsobiť zmätok v oblasti literárneho života u Slovákov. V podobnom duchu je písaný aj ďalší list Šafárikov Kollárovi z 10. marca 1822: „Arci, že jich u mne již tolik (piesní, pozn. M. Dz.), co by jich na vůz bráti mohl; ale jest tu jen předce dle mého zdání mnoho plév a zrna málo. Především tedy by se to všecko procíditi muselo, než by se co z toho jiným podalo. Ja jsem se do toho již jednou byl oddal, ale potom překažen jsa jinými prácemi opět upustil.“[60] Jeden

[57] *Františka Palackého korrespondence a zapisky* III, c. d., č. listu 37, str. 65.

[58] *Františka Palackého korrespondence a zápisky* II, č. listu 94, str. 102.

[59] *Dopisy Pavla Jos. Šafárika Janu Kollárovi*, ČČM 47, 1873, 123. Už v tom čase predvída Šafárik, že vydanie piesní môže spôsobiť zmätok v oblasti slovenského literárneho života.

[60] *Dopisy Pavla Jos. Šafařika Janu Kollárovi*, ČČM 47, 1873, 123 n.

cenný list, v ktorom Šafárik vyjadril svoje názory na zozbierané piesne a na úpravu zbierky, sa stratil. (V čase pred 10. marcom 1822.)[61] V korešpondencii Šafárik vyjadroval aj obavy z vydania zbierky. Týkali sa vťahu duchovenstva k podobnej činnosti a ustálenia spisovného jazyka u Slovákov, či totiž vydanie piesní v slovenčine neprinesie zmätok. I na vzdor všetkým pochybnostiam Šafárik pracuje na úprave piesní. Píše o tom Kollárovi: „... před některým časem byl jsem ovšem počal tu zbírku uspořádati a co lepšího přepisovati, ale nyní, pro mnohonásobná školská zaneprázdnění, musil jsem opět od toho upustiti. Co shotují, to Vám pošlu."[62]

Peštianske stretnutie povzbudivo zapôsobilo na jeho účastníkov. Po stretnutí 28. novembra 1822 píše Šafárik Palackému: „Přijda domů, hned jsem se do oukolů školských zahodil. Proč pak ne do světských písní? řeknete. I do těchto — ale — povím jen pravdu ne tak docela, jak by toho snad potřebí bylo. Mezitím, poněvadž jsem toho přislíbil, co mohu, shotují a na samé Nové léto Kollárovi pošli. Tak teda jen předce na Josefa do tisku půjdou, jesli jich páni cenzoři někam jinam nezahodí."[63] Šafárik s veľkým úsilím dokončieva prácu na prepise zbierky. Chce dodržať dané slovo, že ich prichystá do tlače k 19. marcu.

Pred vydaním prvého zväzku *Písní světských* Šafárik sa zaoberá aj inými prácami. Roku 1822 nadväzuje priateľské styky s ruskými učencami, napr. s P. I. Koeppenom, ktorý ho navštívil v Novom Sade.[64] Vedecký záujem Šafárikov sa koncentruje prevažne na práce filologické a historické. Dňa 2. februára 1823 píše o tom Kollárovi: „Mně teď zaujímají filologické a historické studia."[65] V tom čase píše Šafárik niekoľko článkov do Kroku a pripravuje vydanie *Dejín slovanskej reči a literatúry*. Práca v oblasti ľudovej slovesnosti, v tom čase prevažne zberateľská a upravovateľská, bola iba súčasťou ostatnej vedeckej činnosti a nedominovala nad ňou ako v prvých rokoch mladosti. Šafárikove

[61] Stratený list spomína Šafárik v liste adresovanom J. Kollárovi dňa 10. 3. 1822. *Dopisy Pavla Jos. Šafařika*, ČČM 47, 1873, 124—125.

[62] *Dopisy Pavla Jos. Šafařika*, ČČM 47, 1873, 125—126, list z 22. 5. 1822. V tom istom liste ospravedlňuje Šafárik svoje obavy a pochybnosti z vydania zbierky. Tieto pochybnosti Šafárikovi Kollár pravdepodobne vyhovoril v liste, ktorý sa nám nezachoval. Šafárik o tom napísal Kollárovi: „Vaše laskavé a přátelské horlení hluboce, hloubější, než se snad sami nadějete, jalo srdce mého." Šafárik myslí tým na Kollárovo úsilie vydať zbierky. Odvtedy Šafárik pristupuje k príprave zbierok s jasnejšou a spokojnejšou mysľou. *(Dopisy Pavla Jos. Šafařika*, ČČM 47, 1873, 126.)

[63] *Františka Palackého korrespondence a zápisky*, II, č. listu 101, str. 108, list z 28. 11. 1822.

[64] V. A. Francev, *Korespondence Pavla Josefa Šafařika* I, Praha 1927, 9.

[65] *Dopisy Pavla Jos. Šafařika*, ČČM 47, 1873, 133.

názory na ľudovú slovesnosť v tom čase sú roztratené v bohatej korešpondencii a v niekoľkých publikáciách. V novosadskom období Šafárikova vedecká práca sa začína čoraz viac členiť a otázky ľudovej slovesnosti strácajú zberateľskú podobu.

Ešte začiatkom roku 1823 Šafárik pokračuje v prepisovaní piesní. Kollárovi oznamuje, že piesne „pořádati a přepisovati počal, ale jest jich taková hromada a tak mnoho plév, že jsem nijak konce kraja dojíti nemohl".[66] Kollárovi sľubuje, že piesne pošle v januári a zároveň ho prosí, aby pokračoval v prepisovaní tam, kde Šafárik prestal. V liste Šafárik píše už o konkrétnych problémoch spojených s úpravou a vydaním. Vzdáva sa myšlienky zaradiť piesne podľa básnických druhov, zadeľuje ich iba náhodne.[67] Uvedíme neskôr, že prvý zväzok obsahuje piesne usporiadané vlastne podľa básnických žánrov tak, ako ich Šafárik začal prepisovať. Až druhý zväzok obsahuje piesne v náhodnom poriadku zostavené, opatrené názvom a číslami. V tom istom liste Šafárik sa spytuje Kollára, čo je s tlačiarňou a s *Předmluvou*. Šafárik radí Kollárovi pri *Předmluve:* „Zbírku Čelakovského máte před sebou a duch našich ‚piesní' Vám i bez ní znám."[68] Čelakovského zbierka *Slovanské národní písně I* (1822) predišla vydanie *Písní světských* I. Bola v podstate zostavená tak, ako si kedysi Šafárik spolu s Palackým predstavovali vydanie piesní. Obsahovala ukážky ľudových piesní slovanských národov. Čelakovský pojal do zbierky aj niektoré ukážky piesní zo Šafárikovej zbierky, ktorá sa mu dostala do rúk najskôr prostredníctvom Fr. Palackého.[69]

Koncom januára 1823 Šafárik poslal Kollárovi rukopis piesní upravených aj neupravených. Zároveň pripojil aj svoje pripomienky k vytlačeniu, k úprave a k zostaveniu *Předmluvy a písní*. Želá si, aby v čase, kým budú piesne v tlači, napísalo sa „uvedení" do zbierky. Papier určený na zbierky má byť biely a čistý, písmo obyčajné. Najviac Šafárikových pripomienok sa týka úpravy a prepisu piesní, a to: Piesne treba oddeliť číslami bez dodatkov. Napísať ich diplomaticky verne podľa rovnakých pravopisných pravidiel. Vysvetlivky uvádzať na konci zbierky. Vynechať piesne od „Slováků poloučených ukované". Šafárik

[66] *Dopisy Pavla Jos. Šafařika*, ČČM 47, 1873, 128—130, list zo 6. 1. 1823.

[67] „Zprvu jsem myslil, nějaký rozdíl mezi těmi písněmi dle všelikých tříd a druhů básnictví učiniti; ale teď se mi zdá, že by se ty písně najlépe pomíšeti a v tom náhodném pořádku vydati mohli." *(Dopisy Pavla Jos. Šafařika*, ČČM 47, 1873, cit. list zo 6. 1. 1823.)

[68] *Dopisy Pavla Jos. Šafařika*, cit. list zo 6. 1. 1823.

[69] Zmienky o tom, že Palacký si požičiaval od Šafárika rukopis zbierky piesní, nachádzame v Šafárikovom liste z 8. 3. 1821. *Františka Palackého korrespondence a zápisky* II, č. listu 70, str. 71.

prosí Kolára, aby v prepisovaní piesní pokračoval. O *Předmluve* k piesňam sa zmieňuje: „Mezitím, když se v tisku pokračovati bude, můžeme vždy nějakou předmluvu stlouci. Máli ale tato předmluva jen o písních jednati? Nikoli příteli — já myslím toto vydání písní (ktoré tak dalece za jinoslovanskými, např. srbskými, ruskými etc. stojí) má jen příležitost býti k jiným věcem, jichž bychom pohodlne svým Slovákům říci mohli. Čas jest — sáhnouti do jadra samé naši literatury slavenské."[70] Šafárik dostal už napísanú *Předmluvu* od Kollára na schválenie. Šafárikov úmysel vydať zbierku slovenských ľudových piesní bol hlboko opodstatnený. Chcel posilniť slovenskú literatúru. V piesňach videl prejav tvorčej sily a schopnosti národa. Chcel posilniť svoj národ v boji s odnárodňovaním. Nemohol nevidieť isté pohyby vo vnútri slovanských národov, ktoré sa začali hlásiť o svoje práva .

V prípise *K písním,* pripojenom k listu, vyjadruje ostatné svoje požiadavky na vydanie piesní. Uvádza ukážky prepisu, vyžaduje uvádzanie lokality pri piesňach a „V čem se slovenčina od češtiny delí, to všudy vyznačeno buď! Na př. česká víra u Slováků: viera, nikoli vjera, nebo j znamením dlouhého i přestati musí. Či snaď myslíte vgera?"[71] Pre zbierku piesní určuje názov: „Slovenskié svetskié piesně. (Nikoli pěsně, nebo piesnie.)"[72] Problémy vidí v písaní napríklad dobrau, milau a či dobrou, milou a pod. Je v rozpakoch nad písaním českého jsem a se. (Som alebo sem, sa alebo se?) Ďalšia požiadavka: písať išol, videl a nie išeu, videu.

Kollárova korešpondencia so Šafárikom z tohto obdobia sa z väčšej časti nezachovala, čo našu prácu sťažuje a ochudobňuje nás o mnoho údajov. Musíme sa preto opierať o Šafárikovu korešpondenciu.

Šafárik javí veľký záujem o to, ako pokračujú práce na vydaní zbierky. V liste dňa 4. marca 1823[73] pýta sa Kollára, či obdržal piesne v poriadku. (Šafárik ponúkol Kollárovi aj *Předmluvu* k zbierke z chystanej práce o slovanských literatúrach. Kollár však mal už *Předmluvu* napísanú a poslal ju Šafárikovi na schválenie. Šafárikovi sa zapáčila a pochválil ju v liste Kollárovi: „*Předmluva* ta tak jest výborná — tak ze srdce mého a z mysli mé vynatá, že k ní ani slovíčka doložiti nemohu."[74] Poradil Kollárovi, aby niektoré dôvody v *Předmluve* rozšíril. (Neuvádza, o ktoré konkrétne dôvody ide. Bude to najskôr spresnenie

[70] *Dopisy Pavla Jos. Šafařika,* ČČM 47, 1873, cit. list, 130—135.
[71] *Dopisy Pavla Jos. Šafařika,* ČČM 47, 1873, cit. list, 134.
[72] *Dopisy Pavla Jos. Šafařika,* ČČM 47, 1873, cit. list, 135.
[73] *Dopisy Pavla Jos. Šafařika,* ČČM 47, 1873, 135—137.
[74] *Dopisy Pavla Jos. Šafařika,* ČČM 47, 1873, 389 n., list z 24. 4. 1823. V ČČM sa nesprávne udáva rok 1824.

termínov „slovácky" na slovenský, presné dodržiavanie interpunkcie, niektoré dodatky ku Kollárovmu deleniu slovenčiny. Šafárik mal pravdepodobne výhrady proti Kollárovej koncepcii chápať slovenčinu ako podnárečie češtiny atď.) Autorom *Předmluvy* je teda Ján Kollár. Potvrdzuje nám to aj jeho list adresovaný Fr. Palackému, v ktorom píše, že jeho (Kollárova) posledná práca v tom čase bolo napísanie *Předmluvy* k I. zv. *Písní.*[75] Šafárik v liste zo 4. marca 1823 vyslovuje možnosť vydať neskôr druhý zväzok slovenských piesní. Záujem o piesne prejavil Šafárik aj v ďalších listoch, napr. 24. apríla 1823,[76] 24. mája, 13. júna.

Zbierka mala byť vytlačená pod názvom „sebrané a vydané od Pavla Josefa Šaffaříka, Jana Staršího a Jana Blahoslava".[77] J. Kollár vystupoval tu pod pseudonymom Jan Starší. Šafárik ďalej poznamenáva: „Já více ku zdokonalení čili napomožení vydání těchto písní učiniti nemohu ... Vaše síla k tomu dostačí."[78] Kollárovi bola prenechaná organizačná starosť o vydanie a o korektúry.

Prvý zväzok *Písní světských Lidu slovenského v Uhřích* vyšiel v druhej polovici roku 1823. Šafárik oznamuje túto udalosť Palackému v liste 22. januára 1824 slovami: „Že sme loni písně vydali, víte snad."[79] Zároveň sa žaluje, že piesne sú „zohyzdené" mnohými omylmi. (Nepíše o konkrétnych omyloch. Myslí predovšetkým na tlačové chyby.)

Druhý zväzok *Písní světských Lidu slavenského v Uhrách* vyšiel až roku 1827. Roztratené zmienky o jeho prípravách nachádzame najčastejšie vo vzájomnej korešpondencii Kollára, Šafárika, Palackého, Benediktiho. Záujem Benediktiho o zbieranie ľudových piesní však postupne ochabol. Žaluje sa na neho profesor Slávkovský i sám Šafárik.[80] Šafárik má istú zásluhu aj na zostavení druhého zväzku *Písní světských.* Sám toto vydanie navrhol ešte v čase, keď sa chystal do tlače prvý zväzok. Predpokladáme, že o druhom zväzku sa hovorilo i pri Kollárovej návšteve v Novom Sade roku 1825. Piesne, ktoré obsahuje druhý zväzok, možno zväčša pripísať Šafárikovi, ich úpravu Kollárovi. Organizačné zásluhy na vydaní mal aj Martin Hamuljak. Šafárik mu píše 19. júla 1827: „Prosím Vás nadovšetko, neráčte ten druhý zväzoček osobitne vydávať, ale ho radšie s prvým spojte a tak rozmnožené a čistejšie vydanie

[75] *Františka Palackého korrespondence a zápisky* II, č. listu 141, str. 166, list Kollárov z 27. 1. 1824.
[76] *Dopisy Pavla Jos. Šafařika,* ČČM 47, 1873.
[77] *Dopisy Pavla Jos. Šafařika,* ČČM 47, 1873, 389 n.
[78] *Dopisy Pavla Jos. Šafařika,* ČČM 47, 1873, 389 n.
[79] *Františka Palackého korrespondence a zápisky* II, č. listu 139, 163. List Šafárikov z 22. 1. 1824.
[80] *Dopisy Pavla Jos. Šafařika,* ČČM 48, 1874, 87—88.

opatrite."[81] Šafárik vyjadril tým i svoju starostlivosť o druhé vydanie *Písní světských* a prejavil i želanie, ako má vyzerať. Hoci prvý zväzok sa rozpredal dosť skoro, k jeho druhému vydaniu neprišlo a nerealizovalo sa ani zlúčenie prvého zväzku s druhým. Príčinu možno hľadať najskôr v existenčných a finančných ťažkostiach, ktoré znemožňovali v minulosti mnohé kultúrne podujatia.

4

Problematika vydania zbierok *Písně světské Lidu slovenského v Uhřích* a *Písně světské Lidu slavenského v Uhrách* nastolila sa koncom 19. stor. a objavila sa aj neskoršie a týkala sa predovšetkým podielu práce a zásluh Šafárika a Kollára na ich vytvorení. K tejto problematike sa vyslovili v tom čase Jiří Polívka, Jozef Škultéty, A. N. Pypin, Jaroslav Vlček, Ján Jakubec, Marjan Szyjkowski, Albert Pražák a iní.[82]

Jiří Polívka v príspevku *Kollár sběratel a vydavatel písní lidových* pripisuje najväčšiu zásluhu na vydaní oboch zväzkov *Písní* Jánovi Kollárovi.[83] Píše ďalej, že „na mnohé domlouvání Kollárovo začal Šafárik svou sbírku pořádati a co lepšího přepisovati."[84] Na Polívkov článok zareagoval Jozef Škultéty príspevkom *Kto zostavil prvý zväzok Písní světských Lidu slovenského v Uhřích?*[85] Ohradzuje sa v ňom proti Polívkovmu tvrdeniu, že I. zväzok je prevažne knižka Kollárova. Vyslovuje názor, že Šafárik poslal Kollárovi piesní najmenej toľko, koľko ich

[81] Šafárikov list M. Hamuljakovi z 19. 7. 1827, Hamuljákova listáreň, Sokol IV, 1865, 72.

Viď i citát zo Šafárikovho listu J. Kollárovi z 19. 6. 1827, ČČM 48, 1874, 292: „Piesně by se měly spolu se starými v jednom dílu vydati."

[82] Jiří Polívka, *Kollár sběratel a vydavatel písní lidových.* Sborník *Jan Kollar 1793—1852*, c. d.

Jozef Škultéty, *Kto zostavil prvý zväzok Písní světských Lidu slovenského v Uhřích?*, SP XVII, 1897, 316—317.

Jaroslav Vlček, *Dejiny literatúry slovenskej*, tretie vydanie 1933 (prvé 1890), 49—64.

Jaroslav Vlček, *Dějiny české literatury* II, Praha 1951, 371—390.
A. N. Pypin, V. D. Spasovič, *Historie literatur slovanských* I, II, Praha 1880.
Jan Jakubec, *Dějiny literatury české* I, II, Praha 1911.
Marjan Szykowski, *Polská účast v českém národním obrození* II, Praha 1935.
Albert Pražák, *Dějiny slovenskej literatury*, Praha 1950.

[83] Jiří Polívka, *Kollár sběratel a vydavatel písní lidových.* Sborník *Jan Kollár*,

[84] Jiří Polívka, *Kollár sběratel a vydavatel písní lidových*, c. d., 163 n.

[85] SP XVII, 1897, 316—317.

vošlo do jedného zväzku. Šafárikovi pripisuje úpravu piesní, titul a celú titulnú stranu. *Předmluvu* pripisuje J. Kollárovi. Porovnávaním prvého zväzku s druhým prišiel k názoru, že prvý zväzok je dôkladnejšie vypracovaný po stránke jazykovej a nesie stopy Šafárikových gemerizmov. Škultéty ako rodený gemerčan „vycítil" Šafárikove zásahy do piesní. O druhom zväzku píše: „Tento sväzok Kollár už usporaďoval, sostavoval zo zásoby Šafárikom mu poslanej, alebo zo svojej vlastnej."[86]

Z predchádzajúcej kapitoly sme sa dozvedeli o prípravách na vydaní *Písní světských.* V otázke podielu práce oboch zostavovateľov možno v podstate súhlasiť so Škultétyho názorom, ktorý treba iba spresniť.

Prvý zväzok obsahuje Šafárikom zozbierané a prepísané piesne, v ktorých možno nájsť mnoho gemerizmov. Kollár však v snahe priblížiť reč piesní nárečiu zrozumiteľnému všetkým Slovákom zotrel na niektorých miestach gemerizmy a slovenčinu dosť intenzívne počešťoval. Toto „počešťovanie" neprevádzal dôsledne. Môžeme uviesť niekoľko príkladov, kde vidieť zásahy Kollárove do Šafárikom upravených textov. Vychádzame pritom z príkladov prepísaných ukážok v Šafárikovom liste adresovanom Jánovi Kollárovi dňa 2. februára 1823.[87] Šafárik v liste uvádza sedem ukážok prepisu, zväčša úryvku piesní. Tieto neskôr prešli do *Písní světských* i do *Národných Zpievaniek:*

1. Piesne, moje piesne (1 sloka v liste Šaf. 2. febr. 1823.) *Písně světské* I, 35. *Národnie Zpievanky* I, s. 62, pod názvom *Mnohost písní.*
2. Ruža som já, ruža (Šaf. list.) *Písně světské* I, 36—7. *N. Zp.* I, 142—143, Ruža kvietok.
3. Pod Muránom v tej doline (Šaf. list.) *Písně světské* I, 72. *N. Zp.* I, 235, Matka dcéru zapletá posledníkrát.
4. Vysoko zornička (Šaf. list.) *Písně světské* II, 116—7. *N. Zp.* I, 179, Dobrá noc.
5. Zaľúbila som ho (Šaf. list.) *Písně světské* II, 118—119. *N. Zp.* I, 219, Šuhaj Moravan.
6. Pod Dunajským mostom (Šaf. list.) *Písně světské,* neuvedená. *N. Zp.* I, 91, Tuhá láska nedobrá. 7. Na vysokej hore (Šaf. list.) *Písně světské* neuvedená. N. Zp. I, 297, Hrabánie dievčino.

Všetkých sedem piesní sa dostalo priamo do zbierok *Písně světské.* Prvé tri (Piesne moje piesne, Ruža som ja ruža, Pod Muránom v tej doline) dostali sa do prvého zväzku s istými zmenami. Piesne Vysoko zornička a Zalúbila som ho prešli až do II. zväzku *Písní.* Piesne Pod Dunajským mostom a Na vysokej hore z Písní vypadli a dostali sa až do *Národných Zpievaniek.*

[86] Tamže.

[87] *Dopisy Pavla Jos. Šafařika Janu Kollárovi*, ČČM 47, 1873, 135 n.

Zásahy Kollárove vidíme napríklad na úprave textu:

Dobrú noc, dobrú noc,
Ale ně každymu;
Len tomu milymu
Šuhajku švárnymu.
(Šaf. list z 2. 2. 1823, ČČM 1873, 135)

Tú istú slohu piesne Kollár upravil do II. zväzku *Písní:*

Dobrú noc, dobrú noc!
Ale nie každému;
Len tomu milému
Šuhajku švárnemu!
(Písně světské II, 116—117)

Do *Národných Spievaniek* prebral ju takmer nezmenenú z *Písní světských:*

Dobrú noc, dobrú noc, ale nie každému;
Len tomu milému šuhajku švárnému.
(*N. Zp.* I, 179)

Iný príklad, v ktorom sú menšie úpravy Kollárove:

Ruža som já ruža,	*Ruža som ja, ruža,*
Počim němám muža:	*Počim němám muža;*
Ak budem mat muža,	*Až budem mat muža,*
Spadne so mnia ruža.	*Spadne so mne ruža.*
(Šafárik)	(Kollár, *Písně světské*)

Takých príkladov by sme mohli uviesť viac. Sú pre nás dôkazom, že hlavnú úpravu piesní robil Šafárik a isté zásahy do textu už upraveného urobil aj Ján Kollár. Úryvok „Piesne moje piesne" prevzal Kollár bez väčších zásahov. Pieseň Pod Muránom preberá s textovými zmenami:

Pod Muránom v tej doline,	*A tam dole na dolině*
Čierny havran vodu pije.	*Čierny havran vodu pije, vodu pije.*
Pije, pije v velkom žiali,	*Pije, pije v velkom žiali,*
Že má milú v cuzom kraji.	*Že má milú v cuzom kraji.*
(Šaf. úprava)	(Kol. úprava)

Kollár poznal najskôr iný variant piesne, podľa ktorého text upravil. Zaujímavé je, že tú istú slohu Kollár preberá do *Národných Zpievaniek* v tomto znení:

Pod Muráňom v tej dolině
Sivý holub vodu pije:

Biela ruža prekvitala,
Matka dceru zapletala.

(*N. Zp.* I, 235, „Matka dcéru zapletá posledníkrát".)

Tieto a podobné príklady svedčia o tom, že práca Šafárika a Kollára na *Písních světských* sa navzájom prelínala. Zostavovatelia sa nielen doplňovali, ale tiež opravovali. Tieto príklady svedčia ďalej o tom, že zostavovatelia poznali viacero variantov piesní, ktoré pri úprave textov používali.

Piesne Vysoko zornička a Zalúbila som ho Kollár prevzal len s nepatrnými úpravami textovými a pravopisnými. (Odstránil napr. gemerizmus: milymu, švárnymu, každymu ap.; v zmysle ľubozvučnosti upravil verš „Keď ho lúbit budem" na „Ai ťa lúbiť buďem" ap.) Piesne č. 6. Pod Dunajským mostom a č. 7. Na vysokej hore Kollár neprevzal do *Písní* ale do *Národných Zpievaniek,* najskôr z tých dôvodov, že mal dostatok piesní.

Předmluva k prvému zväzku patrí Jánovi Kollárovi. Nemožno jej však uprieť Šafárikov duch *Promluvení k Slovanům,* zvlášť v myšlienkach o jazykovej stránke piesní. Šafárik ešte 2. februára 1823[88] vyjadril svoje želanie, ako má *Předmluva* vyzerať. Podľa toho *Předmluva* sa mala zaoberať aj inými vecami, ktoré treba Slovákom a Slovanom povedať. Šafárik bol s ňou spokojný, a možno preto usudzovať, že splnila jeho požiadavky.

Kollár zdôrazňuje v *Předmluve* myšlienku slovanskej vzájomnosti, myšlienku spisovného jazyka a literatúry Čechov a Slovákov: „Národní literatura tím uspěšnější y šťastnější býva, čím širší jest okršlek a čím volněji široko daleko na svých křídlách od břehů k břehům od hor k horam létati může, tu zajisté y více podpor a podnětů nalezá, y charakter dostane nejednostranný, veliký, vznešený, čistolidský, z kterého se neobrážejí paprsleky vesníc, mesteček, škol, cechů a besed, anobrž krajin, národů, člověčenství."[89] V *Předmluve* vyjadruje aj svoje myš-

[88] Tamže, 131.
[89] Ján Kollár, *Předmluva, Písně světské* II, c. d., str. XV.

lienky o literatúre Čechov a Slovákov. Chcel ju vytvoriť ich spoločnými silami: „Slovák nech něco Čechům a Čech něco Slovákům dá, máli mezi oběma jedna literatura místo míti totiž: česko-slovenská. My sme posavad bratry Čechy větší pozorností poctili nežli oni nás z ohledu na řeč a předce i Slovák ve své řeči tak mnoho krásného a znamenitého má . . ."[90]

Kollár vyzdvihuje význam piesní pre estetiku a etnografiu. Vyjadruje sa o nich: „Ony jsou obrazy v kterých každý národ svůj charakter nejvěrnější maluje a představuje, jsou historie vnitřního světa a života, jsou klíče od svatyně národnosti, kterými kdo otvírati nezná anebo nechce, ani co jest člověčenství, jesto se v písních pastyřských neméně jako v egyptských pyramidách zjevuje, nikdy nepozná."[91] Oceňuje teda v podstate aj ich význam psychologický podobne ako P. J. Šafárik v *Geschichte.* U Šafárika však prevláda esteticko-jazykový prístup k piesňam. Analýza obidvoch zväzkov *Písní světských* priviedla by nás ku komplexu otázok, ktoré súvisia s estetickými i jazykovými názormi Šafárika i Kollára. Výber piesní Šafárik podroboval prísnejším estetickým kritériám ako Kollár, ktorého zásluhou sa do zbierok *Písně světské* i *Národnie Zpievanky* dostali aj umelé a poloľudové skladby. Šafárik uplatňoval prísne hľadisko vedca, Kollár hľadisko romantického básnika. Šafárik podroboval texty piesní predovšetkým úprave jazykovej, Kollár okrem úpravy jazykovej podrobil texty aj zásahom poetickým.

Znakom Šafárikovho vkusu v *Předmluve* k prvému zväzku *Písní* je pomerne jednoznačné a presné používanie termínov: Slovák, Slováci, Slovenka, slovenský. Termíny odporúčal Šafárik viackrát v listoch adresovaných na Jána Kollára, napr. 2. febr. 1823.[92]

Prvý zväzok obsahuje 92 očíslovaných piesní rozdelených podľa básnických druhov na lyrické (I.), elegické (II.), alegorické a satirické (III.), rozprávky a balady (IV.). Rozdelenie možno pripisovať Šafárikovi, ktorý začal pôvodné piesne tak zaraďovať.[93] Kollár z takto usporiadaných piesní zostavil zbierku *Písně světské* I. Treba si však všimnúť, že Kollár nerešpektoval niektoré Šafárikove postuláty, napr. dlhé i písal naďalej ako j,ou ako au.

Kto zostavil druhý zväzok *Písní světských?* A. N. Pypin píše v *Histórii literatúr slovanských* o obidvoch zväzkoch *Písní světských* ako o práci

[90] Tamže, str. XXI—XXII.
[91] Tamže, str. XXIV.
[92] *Dopisy Pavla Jos. Šafařika Janu Kollárovi,* ČČM 47, 1873, cit. list z 2. 2. 1823.
[93] Tamže, cit. list z 2. 2. 1823.

predovšetkým Šafárikovej.[94] V poznámke pod čiarou na strane 485 pripisuje Šafárikovi aj *Předmluvu* k druhému zväzku *Písní* (Pypin uvádza *Slovenských písní).* Na str. 390 opakuje svoj názor o Šafárikovom autorstve. Vlček, Jakubec, Pražák, Szyjkowskij a iní pripisujú obidve *Predmluvy* Kollárovi.

Priamych zmienok o druhom zväzku *Písní* nachádzame v Šafárikovej korešpondencii málo. V liste dňa 9. januára 1826[95] pýta sa Šafárik Kollára, či už vyšiel druhý zväzok Písní. Jungmann totiž uviedol vo svojej *Histórii literatúry českej* rok vydania 1825 pre druhý zväzok. Zo Šafárikovho listu sa dozvedáme, že do tohto vydania bol zapojený aj kežmarský profesor Matej Slavkovský. Šafárik totiž v súvislosti s Jungmannovým omylom (iste bol II. zväzok ohlásený a pripravovaný pre tlač) nastoľuje otázku vydania a pýta sa Kollára: „Ale co pro Boha dělá Slavkovský, že II. sv. nezlátal? Píšte mu, prosím, hřímacný list; já také tak učiním."[96] Dokončenie prác na druhom zväzku oddialila ťažká choroba Slavkovského. Dokončenie pripadlo Jánovi Kollárovi. Neskôr Šafárik vyslovuje nad tým rozhorčenie: „Ja se hnevám na Slavkovského, že Vám tu práci na pleca zvalil."[97] S vydaním tretieho zväzku Šafárik sa už veľmi neponáhľal, ba vyslovil sa o ňom dosť pesimisticky; nenachádzal dosť času pre túto prácu. Tak vlastne prestáva v Novom Sade Šafárikova zberateľská činnosť. V súvislosti s tretím zväzkom piesní píše Kollárovi: „Vy ste Slávii více dlužen."[98] Šafárik sa tak dostáva do sféry iných i keď príbuzných vedeckých záujmov. Ľudovú slovesnosť používa ako pomocný materiál. Končí sa teda Šafárikova intenzívna zberateľská činnosť.

Kollár sa pri ľudových piesňach prejavil ako básnik, obdivovateľ ich starobylosti, horlivý zberateľ a znalec slovanskej mytológie. Prístup k ľudovej slovesnosti sa svojsky začal vyhraňovať u Šafárika už v čase napísania *Promluvení* a u Kollára pri vydaní prvého zväzku *Písní.* Ich koncepcie sa v mnohom rozchádzajú, napr. už pri druhom zväzku *Písní světských,* ktorý patrí úpravou predovšetkým Kollárovi básnikovi. (Jazyková nedôslednosť pri úpravách, vynechanie niektorých piesní, ktoré Šafárik poslal, nekritický sklon k mytologizovaniu, charakteristický pre Kollára aj v iných jeho dielach, výber piesní a vonkajšia úprava zbierky, napr. uvádzanie poznámok k jednotlivým piesňam a nie

[94] A. N. Pypin, *Historie literatur slovanských* II, c. d.
[95] *Dopisy Pavla Jos. Šafařika,* ČČM 48, 187, 54—57.
[96] Tamže, 56.
[97] *Dopisy Pavla Jos. Šafařika,* ČČM 48, 1874, 424, list z 20. 2. 1827.
[98] Tamže, 424.

až na konci zbierky, sám názov zbierky *Písně světské Lidu slavenského v Uhrách.)*

Šafárik podal stručné zhodnotenie zbierky v liste Jánovi Kollárovi až 18. januára 1828: „Ostatně, já cenu Vašich slov. písní poznám a vážiti znám — an sem je tuším první s Blahoslavem zbírati počal a (v Hromadk. listech) tlačiti dal. Jen za svatý Codex našeho Slovanstva jich držeti nemohu — sunt bona mixta malis."[99] Aký bol Šafárikov podiel na tejto knižke? V liste M. Hamuljákovi 18. mája 1827 spomína rukopis, ktorý má zahynúť u Slavkovského a prosí Hamuljaka, aby tento rukopis doplnil a vydal.[100] Neskôr 19. júla 1827 vyslovuje sa presnejšie: „Prosím Vás nadovšetko, neračte ten 2hý svazeček osobitne vydati, ale jej radči s prvým spojte a tak rozmnožené a čistejší vydaní opatrite."[101] Šafárik nešetril radami pri vydaní druhého zväzku, ba poznal i osnovu *Předmluvy,* ktorú mu poslal Hamuljak, kým piesne boli na cenzúre.[102] Vo vydaní piesní videl Šafárik predovšetkým prostriedok proti vzmáhajúcemu sa maďarónstvu na Slovensku.[103] Hamuljak, ktorý organizačne zaisťoval vydanie, chcel do druhého zväzku pojať aj melódie piesní. Obrátil sa v tejto záležitosti o radu na Šafárika. Šafárik však nemohol melódie zaistiť, ba vyslovil obavy, že vytlačenie textov s melódiami by stálo veľa peňazí.[104] Skutočnosť, že sa Hamuljak obrátil v tejto záležitosti na Šafárika, potvrdzuje nám domnienku, že predovšetkým Šafárikom zozbierané piesne zaplňujú prvý i druhý zväzok *Písní světských.* Veď len ten, od koho texty pochádzali, mohol sa bližšie vysloviť aj o ich melodickej stránke. A bol to Šafárik. Šafárikova účasť na vydaní tejto zbierky bola predovšetkým v tom, že poskytol zozbierané piesne a pomohol Hamuljakovi svojimi radami. Určitú účasť na tejto zbierke pripisuje Šafárikovi aj M. Hamuljak, keď mu v liste napísal: „Piesně naše v cenzúre, azda o pár dní jich dostaneme zpátky."[105] Vieme, že Šafárik mal zozbieraných veľa piesní. Zdôrazňuje to niekoľkokrát vo svojej korešpondencii a spomínajú to aj iní, napr.

[99] *Dopisy Pavla Jos. Šafařika,* ČČM 49, 1875, 134 n.

[100] *Korešpondencia Martina Hamuljaka s P. J. Šafárikom,* Archív MS, Martin. (Fotokópie listov v archíve ÚSL.)

[101] Tamže.

[102] O projekte *Předmluvy* poslanej Šafárikovi sa dozvedáme z listu Hamuljakovho (6. 10. 1827). Archív MS, Martin.

[103] List Šafárikov adresovaný M. Hamuljakovi 19. 7. 1827. Archív MS, Martin. Fotokópia v ÚSL.

[104] Tamže, cit. list z 19. 7. 1827.

[105] List M. Hamuljaka P. J. Šafárikovi. Hamuljakova listáreň, Sokol IV, 1865, 115. (List zo 6. 9. 1827.)

Kamarýt v liste Fr. L. Čelakovskému.[106] Tých piesní bolo určite viac, ako ich obsahuje prvý zväzok. Túto oprávnenú domnienku potvrdzuje aj skutočnosť, že niekoľko piesní Šafárikom poslaných Kollárovi prešlo až do druhého zväzku *Písní* alebo až do *Národných Zpievaniek.* Konkrétne ide o piesne: Vysoko zornička, (*Písně světské* II, 116—117.), Pod Dunajským mostom, *(N. Zp. I, 91),* Na vysokej hore, *(N. Zp.* I, 297). Porovnajme Šafárikovu a Kollárovu úpravu textu posledných dvoch piesní:

Pod Dunajským mostom
Tam se husy perú:
Kde největšiá láska
Tam se nepoberú.

Na tichom Dunaji húsenky se perú,
Kde je tuhá láska zrjdka se seberú!

(J. K., *N. Zp.* I, 91, „Tuhá láska nedobrá.")

(Šaf. verzia, list z 2. 2. 1827,
ČČM 1873, 135)

Na vysokej hore
Dievča sena hrabe:
Já bych mu pomahal,
Ale nemám hrable.

Na vysokeg hore diovča seno hrabe,
Gá bych jej pomáhau, ale nemám hrable.

(N. Zp. I, 297, "Hrabánie děvčino")

(Šaf. cit. list)

Pri prvej piesni sú zásahy Kollárove väčšie ako pri piesni druhej. Kollár prepisuje j ako g; í ako j. Text piesní je vlastne počeštená slovenčina.

Všimnime si teraz *Předmluvu* k druhému zväzku a úpravu piesní. *Předmluva* svojím obsahom i formou patrí Jánovi Kollárovi. Nadchýna sa v nej krásou slovanských i slovenských spevov. Pripisuje Slovákom spevavosť a lásku k spevu ako vrodené vlastnosti. Začína rozvádzaním týchto myšlienok: „Jako mezi všemi národy v Európě, co do národných zpěvů, národ slavenský vyniká: tak opět mezi všemi kmeny slavenskými jsou Slováčky neb Slavenky v Uhřích pro svou zpěvnost obzvláště naslovo vzaté a rozhlášené."[107] Kollár hľadá v piesňach stopy slovanskej a slovenskej mytológie. Zdôrazňuje starobylosť slovenských spevov: „Co se věku a starobylosti těchto slavenotatranských písní týče, tedy

[106] K. Dvořák, štúdia k *Slovanským národním písním,* 581. Z citátu Kamarýtovho listu Fr. L. Čelakovskému.

[107] J. Kollár *Předmluva* k II. zv. *Písní,* str. III.

znamenáme, že mnohé pochádzejí ještě z předkřesťanských věkův a z neeuropejských krajín, ať se v nich takové výpovědě, obyčeje, obrazy, polohy (situacie), jména bohův a bohýň (n. p. Parom, Doba, Morena, Rarášek, Zmok, Pikulík atď.), jména stromův Aziatických odkud Slávové přišli (n. p. Oliva...)."[108] Kollár sleduje charakteristické znaky v slovenských piesňach, ako napr. odraz prírodných úkazov, obrazov, (slnko, mesiac, hviezdy, hory, doliny, kvety, stromy atď.). Dosť nedôsledne používa termíny Slavenka, Slováčka, slovácky, slovenský. Obracia sa s výzvou na zberateľov, aby venovali pozornosť aj príslovíam, porekadlám a povestiam. Uvádza mená 21 zberateľov, medzi nimi aj Šafárika, Benediktiho a Kollára. Tým, že Kollár uviedol mená zberateľov, odhalil nám aj zdroje, z ktorých spolu so Šafárikom čerpali pri zostavovaní zväzkov *Písní*. Názov zbierky *Písně světské Lidu slavenského v Uhrách* patrí Kollárovi.[109]

Druhý zväzok obsahuje 130 piesní, uvedených v náhodnom poriadku a očíslovaných. Každá z nich má svoj názov určený Jánom Kollárom. Lokalitu piesní v prvom zväzku zostavovatelia nerešpektovali; v druhom zväzku ju Kollár zväčša vynecháva s výnimkou niektorých piesní, napr. „Děvče se nebojí" (Nitranská, s. 50, č. 14), „Stav valaský" (pastýrske z Oravy, s. 151, č. 118) a pod. Kollár sa snažil prepisovať piesne do reči blízkej českému spisovnému úzu. Vznikla tak miešanina niekoľkých nárečí a spisovného jazyka českého. Len dôkladná a podrobná analýza jazyková mohla by odokryť všetky vrstvy úprav, ktoré ležia na piesňach v obidvoch zväzkoch. Podrobnou analýzou textov narazili by sme i na problém poloľudových textov a nielen na zásahy povahy melodickej, syntaktickej, rytmickej a rýmovej.

Pokúsime sa osvetliť otázku vzájomného vzťahu piesní uverejnených Šafárikom v *Prvotinách pěkných umění*, ktoré neskôr Kollár prevzal do *Písní světských a Národných Zpievaniek*. Zásluhu na zozbieraní týchto prvých trinástich piesní má i Ján Benedikti.[110] Z týchto trinástich slovenských piesní desať sa dostalo do prvého zväzku *Písní světských*. Vypadli z nich piesne: „Úprimná milá", Moje chodení" a „O Jánošíkove smrti". Do *Národných Zpievaniek* dostalo sa dnanásť; vypadla pieseň „O Jánošíkove smrti".

[108] Tamže.

[109] Termín slavenský súvisí s Kollárovou koncepciou o mene Sláv, slávsky, Slaven, Slavenka, Slovan, slovenský atď., vyslovenou v diele *Rozpravy o jmenách, počátkach i starožitnostech národu slavského a jeho kmenů*, Budín 1830, 133.

[110] Meno Benediktiho ako zberateľa ľudových piesní spomína P. J. Šafárik v *Promluvení k Slovanům* i viackrát v korešpondencii s J. Kollárom. Dozvedáme sa o tom i z Benediktiho korešpondencie s Fr. Palackým.

K lepšej orientácii v piesňach poslúži nám táto tabuľka:

Prvotiny	*Písně světské*	*N. Zp.*
1817,28–9 Moje piesně	I.,35 (prvý verš) Piesně moje, piesně	I, 62 Mnohost písní
1817, 141 Bojazlivie děvče	I, 38 Široký jarčok bystrá vodička	I, 178 Napájanie koníčka
1817, 192 Černě oči	I, 53 Močí dievče konope	I, 311 Močenie konopj
1817, 9–11 Janíček a Anička	I, 41 Pri ďarmotskom moste	I, 296 Kosec a hrabačka
1817, 100–101 Šuhaj nestojí o dievku	I, 59 Musíš, milá, zabývat	I, 188 Milý nestojí o Milú
1817, 101 Šuhaj ide na vojnu	I, 60 Pod Javorníčky	I, 371 Zanechávanie Milej
1817, 148–9 Ženači krídla ovesili	I, 53 Nežeň se šuhajík	I, 207–8 Odrazovanie od ženěnia
1817, 141 Pozdní frejir	I, 60–1 Už je, milá, biely deň	I, 180 Opatrnosť
1817, 180–2 Mamka nechce šuhaja	I, 120 Chodila Zuzanka okolo Dunaja	I, 362 Zuzanka
1817, 52–3 Uprimna mila	0	I, 231–2 Kupovánie na košelku
1817, 45–6 Pan a dievče	I, 130 Pod kostelom panská lúčka	II, 21–2 Katarína z Belehradu
1817, 52–3 Moje chodění	0	I, 197 Nedbánie na nehody
1817, 180–2 O Janošikove smrti	0	0

Marjan Szyjkowski vyslovil názor, že sám Šafárik nepojal do *Písní světských* tri spomínané piesne. Vynechanie piesní Moje chodení a Úprimná milá vysvetľuje Šafárikovou poznámkou z *Prvotín:* „Tato a následující píseň se od prostonárodnosti drobet vzdalují. Tón jejich je pravý prostonárodní, ale barva není! Však se to na vlas rozsouditi nedá, nebo i prostý lid v své písně neobyčejnější slova mícha."[111] Podľa Szyjkow-

[111] Marjan Szyjkowski, c. d., 40.

ského piesne teda vypadli preto, že sú v nich neľudové prvky. Domnievame sa však, že Šafárik tieto dve piesne nevyradil zo zbierky, ale ich iba patrične upravil, to znamená, že vynechal slohy podozrivé z neľudových prvkov a poslal Kollárovi. Tieto dve piesne nedostali sa do *Písní světských* jednoducho preto, že Kollár mal piesní veľa a mohol si z nich vyberať. Obidve piesne však prešli až do *Národných Zpievaniek* v upravenej podobe. Stalo sa tak aj s inými Šafárikovými piesňami Je to len dôkazom toho, že Šafárik poslal Kollárovi naozaj veľké množstvo piesní. Tretia pieseň (O Janošikove smrti) neprešla však ani do *Národných Zpievaniek*. Nestalo sa tak preto, že nesie zjavné stopy poľských vplyvov, ale najskôr preto, že Kollár bol v rozpakoch nad ľudovou slovesnosťou s jánošíkovsko-zbojníckou tematikou. Tieto piesne obchádzal. Vynechanie spomínanej piesne zo zbierok *Písně světské* a *Národnié Zpievanky* je neskôr činom Kollárovým. Veď v opačnom prípade pieseň sa mohla dostať do druhého zväzku písní ako poľsko-slovenská a nebolo dôvodov vyradiť ju z *Národných Zpievaniek*. Zbojnícko-jánošíkovské piesne (v porovnaní s inými piesňami) sú v *Národných Zpievankách* zjavom dosť zriedkavým. Zaradené sú v kapitole Ballady, romance a rozprávky. II. zväzok (47. Chytrá žena, 48. Starý zbojník, 49. Jánošík, 50. Musaj, a niektoré iné zbojnícke piesne.)

Štyri slohy so zbojníckou tematikou vypadli aj z piesne „Čo to dievče hovorí", ktorá bola v plnom znení uverejnená v *Písních světských* II, str. 80, č. 51 a po úprave, čiže v skrátenej forme prešla do *Národných Zpievaniek* I, str. 347, č. 42 (Jelen, srnka).

Porovnajme teraz prepisy a tendenciu úprav trinástich piesní z *Prvotín*. Pieseň „Piesne moje piesne". Pozorujeme na nej textové i pravopisné zásahy Kollárove. Medzi textom piesní uverejnených v *Prvotinách* a v *Písní světských* niet zásadných rozdielov. (V *Písních* je iba v texte niekoľko pravopisných odlišností. (Kollárova verzia v *Národných Zpievankách* obsahuje iba prvé dve slohy. Ostatné tri slohy uvádza Kollár ako samostatnú pieseň v kapitole IV. Mladosť, Krása, Láska, pod názvom „Křivda", č. 10(str. 99, *N. Zp.* I.). Tematicky sa pieseň naozaj delí na dve časti, tak ako ju rozdelil svojím básnickým citom J. Kollár. Pravopisné úpravy Kollárove v tomto prípade sa len málo odlišujú od Šafárikových, napr. slovo „bodayž" nahradil výrazom „bodaj". Šafárik v *Písních* zaradil pieseň do skupiny I. Lyrické.

Pieseň „Bojazlivie děvče" Kollár prevzal bez textových zmien s malými pravopisnými odchýlkami. Zaradil ju do kapitoly VI. Vohledy čili Zálety, pod názvom „Napájanie koníčka", zv. I, str. 178, č. 7.

Pieseň „Janíček a Anička" prevzal Kollár bez textových zmien s malými pravopisnými odchýlkami od textu Šafárikovho.

Pieseň „Černě oči" prevzal Kollár s textovými doplnkami a s gramatickými úpravami.

Porovnajme tri prepisy tejto piesne:

Prvotiny	*Písne světské I*
Černě oči	*22*
Moči dievče konope *v bielenom rubači.* *Šuhag se mu prizera* *že ma černě oči.*	*Močj dievče konope* *V bielenom rubáči;* *Ssuhag se mu prizerá,* *Že má čiernie oči.*
Keby černě očička *v kramě predavali,* *veruby sy kupila* *mogmu Fragerovi.*	*„Keby čiernie očička* *V krámě predávali,* *Veru by si kúpila* *Mojmu fragerovi."*

N. Zp. I, Močenie konopj.

1. Máča diovča konope v bielenom rubáči,
Šuhag sa mu prizerá že má čierně oči.
2. "Keby čierně očičky v kráme predávali,
Veru by gich děvčata chlapcom kupovaly.
atď.

V prvom prípade sme ukázali pieseň z *Prvotín* v Šafárikovom prepise aj s tlačovými omylmi. V *Prvotinách* uverejnené piesne sú tlačené zásadne bez dĺžok. Šafárikove zásady prepisu sa odrážajú v prvých dvoch uvedených piesňach. Snaží sa zachovať slovenčinu, avšak prispôsobuje ju češtine. Textových zmien v prvých dvoch prepisoch niet. Kollárov prepis si zachováva rýdzejšie znaky slovenčiny. Kollár používa v piesni časticu „sa" miesto „se", slovo diovča miesto Šafárikovho „dievče". Šafárik v piesni prepisuje „sa" na „se". Kollár v tejto piesni viac slovenčí ako Šafárik. (Sú prípady, kedy je tomu zase opačne!) Kollárov prepis je rozšírený ešte o tri slohy. Vo všetkých prípadoch sa píše w miesto v, v *Písních* i v *Národných Zpievankách* sa prepisuje í ako j. (Bolo to proti zásadám Šafárikom podobne ako prepis j ako g! Kollár rozšírenú pieseň najskôr od niekoho dostal a pravdepodobne do jej textu ani veľmi nezasahoval; súhlasil s touto úpravou. Kollár bol pri

úpravách nedôslednejší ako Šafárik. Textologické problémy súvisiace s týmito piesňami sú vôbec veľmi dôležité a zasluhujú si osobitný zreteľ.

Textovým úpravám podrobil Kollár aj pieseň „Ženáči krídla ovesili". Prehodil sled slôh a do Šafárikovho pravopisu zasiahol len nepatrnými odchýlkami, napr. zaviedol slovo lístoček miesto Šafárikovho lísteček, a pod. Šafárik zaradil pieseň pod heslo I. Lyrické, Kollár do kapitoly VII. Svadba a Manželstvo.

Pieseň „Šuhaj nestojí o dievku" prevzal Kollár do kapitoly VI. Vohledy čili Zálety. Šafárik ju uviedol pod heslom I. Lyrické. Kollárove zásahy do piesne sú nepatrné.

Pieseň Šuhaj ide na vojnu prešla do *N. Zp.*, kapitola XI, Vojna bez väčších úprav. Niekoľko zásahov urobil do textu Ján Kollár v duchu slovenčiny. (Napríklad Šaf. prepis: „Tu tě nechávám...", Kol. prepis: „Už ťa nechávám..." a pod.) Šafárik uvádza pieseň pod heslom Lyrické.

Pieseň Pozdní frejir je v *N. Zp.* iba časťou väčšieho celku (kap. VI. Vohledy čili Zálety, č. 20). Kollár sa buď pridržiaval iného textu, buď spojil dva varianty do jednej piesne. Text upravil; používa slovko sa miesto se, ťa miesto tě, vyvediem miesto vyvedem.

V piesni Mamka nechce šuhaja Kollár nerobil textové úpravy. Podrobil ju iba menším pravopisným zásahom, napr. y prepisuje ako g (chovagte miesto Šaf. chovayte). Ponecháva aj Šafárikove gemerizmy, napr. švárnyho, milié atď. Šafárik zaradil pieseň pod heslo Rozprávky a ballady. Kollár do kapitoly XI, Vojna. (V porovnaní so Šafárikovým prepisom v *Prvotinách* sú prepisy piesne v *Písních* i v *N. Zp.* rozšírené o niektoré slohy.)

Pieseň Pan a dievče Kollár textove doplnil. Šafárikov refrén z *Písní* Kollár prepisuje ako „Nu jen dále, nu jen". (Miesto Šafárikovho z *Písní* „No len dále, no len". Šafárik v *Prvotinách* použil refrén „Nu gen dále, nu gen".) Šafárik uvádza pieseň pod heslom Rozprávky a ballady, Kollár v kapitole XII. Ballady, Romance, Rozprávky.

Porovnajme ešte úpravu textu piesne „Úprimná milá" z *Prvotín* a z *N. Zp.* (Z *Písní* vypadla.)

Prvotiny:

Uprimna mila.

Išla mila do Lemberku
kupovati na košielku.

„Kup mi, mila, kup
mašli ku mne chuť.

Pakli ku mne nemaš chuti,
netreba ti kupovati.
Ani nekupug;
nebudem ga tvuog.

Miloval som tě vždy verně,
chodival som v noci, ve dne;
Co som dělal, vieš,
viem, že nepovieš!

Teraz mě guž zanechavaš,
a k ginemu sa oddavaš.
Milug, koho chceš,
mne mit nebudeš."

„Ach moug mily, premilenky!
nerob — že sy tie myšlienky!
Vždy som byla tva
uprimna mila.

Milug dale svu milenku,
kupiem ti ga na košielku,
k tomu rada dam,
co gen v srdcy mam."

Do *Národných Zpievaniek* pieseň prešla v tejto úprave:

Kupovanie na košelku.

1. *Išla Milá do Lemberku*
Kupovati na košelku:
Kup mi Milá, kup,
Mášli ke mně chut.

2. *Pakli nemáš ke mně chuti,*
Netreba ti kupovati:
Ani nekupug,
Gá nebudem tvůg.

Pri zaraďovaní piesne do *Národných Zpievaniek* držal sa Kollár najskôr Šafárikom upraveného textu. Šafárik vynechával poloľudové i umelé výtvory. Štyri slohy, ktoré ktosi dodatočne k piesni zložil, sú neľudové a narúšajú celok piesne.

Podobnou úpravou prešla i pieseň „Moje chodění". Do *Písní* světských sa nedostala. Do *Národných Zpievaniek* prešla len jedna sloha. (Pôvodne bola dvojslohová.) Šafárik vynechal jednu slohu podozrivú ako neľudovú. Pieseň v tejto úprave pojal Kollár do *Národných Zpievaniek:*

Dosti som sa nachodiu,
Tmavých nocí nablúdiu,
Bolo zima, blato,
Nič som nedbau na to,
Len som dievča navštíviu.

Predpokladáme, že obidve piesne upravil Šafárik. Vieme, že Kollár zamýšľal vydať ešte tretí zväzok *Písní* a teda všetky piesne, ktoré mal nazhromaždené, nezahrnul do I. a II. zväzku *Písní.* Tie piesne, ktoré sa do týchto zväzkov nedostali, prešli neskôr až do *Národných Zpievaniek,* podobne ako piesne Úprimná milá a Moje chodení; Pod Dunajským mostom a Na vysokej hore.[112]

Spomínaná už pieseň O Janošikove smrti vypadla z *Písní světských* i z *Národných Zpievaniek.*

Na základe prevedeného porovnania môžeme tvrdiť, že základná úprava trinástich piesní patrí Šafárikovi. V mnohých prípadoch Kollár ešte prispôsoboval tieto texty svojim požiadavkám. Nepostupoval však tak dôsledne ako Šafárik. Dosvedčuje to i porovnanie textov piesní z *Prvotín* a z *Písní světských,* ktoré upravoval Šafárik. Niet medzi nimi veľkých odchýlok. V uvádzaných príkladoch Kollár sa ani nesnaží príliš prispôsobovať slovenské texty spisovnému úzu českého pravopisu. Šafárik je dôslednejší, Kollár benevolentnejší. Úprava piesní je úzko spätá a vyviera z Kollárových aj Šafárikových názorov na češtinu i na spisovný jazyk spoločný Čechom a Slovákom. Istý chaos, ktorý v tom čase panoval v oblasti spisovného jazyka Slovákov, odrazil sa aj na textových úpravách piesní a na požiadavkách, ktoré si pri úprave piesní často aj protirečili.

*

[112] Piesne Pod Dunajským mostom a Na vysokej hore poznáme zo Šafárikovho listu Jánovi Kollárovi z 2. 2. 1823.

Šafárikov vzťah k ľudovej slovesnosti, predovšetkým k piesni, prejavil sa aj po vydaní obidvoch zväzkov *Písní světských.* Nemal samozrejme tie rozmery ako v prvých rokoch nadšenej zberateľskej činnosti.

Kopitar obrátil sa na Šafárika o radu vo veci zaslania srbských piesní (ktoré Šafárik vždy vysoko oceňoval) s melódiami pre Goetheho. Spomína to Šafárik v liste M. Hamuljakovi 19. júla 1827.[113] Šafárik však nemohol vyhovieť tejto žiadosti, pretože obyčajní muzikanti sa do melódií nerozumejú a umelcov vraj na to niet. Šafárik obstaráva piesne aj pre Johna Bowringa, anglického záujemcu o ľudovú i umelú slovesnosť európskych národov. Radí M. Hamuljakovi aj J. Kollárovi ako ich prekladať (18. mája 1827).[114] Šafárik poslal Bowringovi aj niekoľko kníh, medzi nimi i *Písně světské* I, Čelakovského *Slovanské národní písně,* RKD atď. Už 17. decembra 1826 radil Hamuljakovi, aby sa pre Bowringa preložilo niečo z RKD. O nejaký čas po tom píše Šafárik Hamuljakovi: „Přítel Kollár mi slíbil, že spolu s Vámi některé z mich pochabých slovenských piesní přeloží." (7. júna 1827.)[115] Zároveň mu radí, aby prekladali piesne do nemčiny.[116]

M. Hamuljak dostáva sa k Šafárikovi a Kollárovi akoby náhradou za strateného Benediktiho, ktorý nejavil už záujem o zbieranie piesní. Šafárik sa často žaluje na „Blahoslavovu" nedbalosť (napr. v listoch Kollárovi v rokoch 1825 a 1826). Hamuljakov vrelý vzťah k ľudovej slovesnosti sa prejavil i pri plánovaní vydávať slovenský časopis, ktorý mal okrem iného uverejňovať aj

[113] *Korešpondencia Martina Hamuljaka s P. J. Šafárikom,* Archív MS, Martin.

[114] Tamže, list z 18. 5. 1827.

[115] Tamže, list zo 17. 12. 1826.

[116] Tamže, list zo 7. 6. 1827. Sám Šafárik preložil pre Bowringa do nemčiny slovenské ľudové piesne. Zachoval sa fragment listu (z rokov 1827—1830) v Knihovni Národního musea v Prahe, v ktorom Šafárik píše Kollárovi o tom, ako treba do nemčiny prekladať. „... počet sylláb každého verše by se zachovati měl, ale ne míra německá." Ako príklad uvádza preklad piesne Ruža som ja ruža:

Rose bin ich Rose
Bis ich keinen Mann hab;
Wenn ich einen Mann hab;
Fälle von mir die Rose.

Blume bin ich, Blume,
Bis ich kein Kind habe;
Wenn ich Kinder habe,
Fälle von mir die Blume.

(Použili sme fotokópie listu z archívu ÚSL SAV, sign. 34 a.)

„Národné porekadlá i príslovia, ktorých už hojnú sbierku pohotově máme.

Národné piesnie, kterých též na 200 počítame, podle možnosti i s hudbičkami.

Národné povesti a iné výborné povídky.

Národné pohádky.

Popisovanie znamenitých krajov, měst, hradov, zvláště uhorských a susedných."[117]

Hamuljakova snaha pojať ľudovú slovesnosť do chystaného časopisu bola prvým plodom neúnavnej práce a snaženia Šafárika a Kollára na tomto poli. Bola v prvom rade ozvenou na výzvu k zberateľskej činnosti a záujmu o ľudovú slovesnosť, ktorú vyslovil Šafárik k Slovákom v *Promluvení k Slovanům* a Kollár v *Předmluve* k II. zväzku *Písní.*

Šafárik poznal Hamuljakove plány a schvaľoval ich. Šafárik si rozširoval svoje znalosti o ľudovej slovesnosti aj prostredníctvom cudzích učencov, s ktorými si dopisoval. Tak roku 1831 (11. októbra) žiadal Gaja, aby mu poslal ľudové piesne.[118] Už predtým (1. septembra t. r.) prosil ho o zaslanie ukážok chorvátskych ľudových piesní, z ktorých by mohol poznať ľudovú reč a výslovnosť.[119]

Roku 1829 (21. októbra) vypísal si Šafárik niekoľko sotáckych piesní zo zbierky Kucharského. Zo Zíbrtovho príspevku[120] sa dozvedáme, že Šafárik vypísal niekoľko slovensko-poľských piesní zo zbierky Kucharského a že si z nich vyznačil dialektické zvláštnosti sotáckeho nárečia a ich pomer k ostatnej slovenčine. Č. Zíbrt upozorňuje ďalej na dôležitú skutočnosť, že totiž Kollár, ktorý taktiež čerpal zo zbierky Kucharského, pozmenil piesne v tom zmysle, že nezachoval ich dialektické zvláštnosti, ktoré vzbudzovali Šafárikovu pozornosť. Vidíme i tu, v čom sa odlišoval Šafárikov a Kollárov záujem o ľudovú pieseň. Č. Zíbrt podáva úplný prehľad Šafárikových zápiskov sotáckych piesní a potvrdzuje tým skutočnosť, že Šafárik využíva ľudovú pieseň pre jazykovedné práce aj v čase, keď už skončila jeho intenzívna zberateľská činnosť. Už v ranej mladosti prejavil sa Šafárik vo svojich prácach vo vzťahu k ľudovej slovesnosti ako jazykovedec. So Šafárikovými názormi na jazyk súvisí aj jeho koncepcia slovanského národa a jeho

[117] *Korešpondencia Martina Hamuljaka s P. J. Šafárikom,* Archív MS, Martin. List zo 6. 9. 1827 z Budína. (Fotokópie v archíve ÚSL.)

[118] *Dopisy československých spisovatelů St. Vrazovi a Lj. Gajovi,* do tlače pripravil K. Paul, Praha 1923, 123.

[119] Tamže, 122.

[120] Čeněk Zíbrt, *Šafařikovy zapisky o písních sotáckych na Slovensku,* Český lid, 1895, 481—483.

kmeňov. Šafárikov záujem o ľudovú slovesnosť odráža sa takmer v celom jeho diele a prelína sa s otázkami záujmu o jazyk. (Jasne sa nám to ukazuje napr. v diele *Slovanský národopis.*)

*

Záujem o ľudovú slovesnosť u Pavla Jozefa Šafárika prejavuje sa intenzívne už roku 1814. Šafárik urobil na poli ľudovej slovesnosti kus záslužnej práce zberateľskej, publikačnej i teoretickej. Po Hankovej výzve roku 1814 a po vyjdení Karadžićovej zbierky srbských piesní začína jeho sústavná zberateľská činnosť. Prvýkrát uverejňuje piesne spolu s Benediktim v Hromádkových *Prvotinách pěkných umění* roku 1817. Piesne uvádza článkom *Promluvení k Slovanům,* v ktorom nadväzuje vo svojich myšlienkach na Hankovu „zabudnutú" výzvu, podnecuje k zberateľskej práci a k väčšej pozornosti ľudovým spevom. Uverejnenie piesní a *Promluvení* sú činom veľmi dôležitým, priekopníckym pokusom začleniť slovenskú ľudovú poéziu do celkového vývinu obrodeneckej slovenskej literatúry a snahou upevniť národnú existenciu.

Vlna záujmu o ľudovú slovesnosť zasiahla začiatkom 19. stor. aj našu literatúru a neskôr dosiahla pozoruhodných výsledkov. V tomto smere P. J. Šafárik zohral dôležitú úlohu. Prešiel od prvých burcujúcich pokusov v *Prvotinách* až k práci na zbierkach *Písně světské.* Už pri ich príprave a neskôr po ich vydaní obracia svoju pozornosť na ľudovú pieseň zo zorného uhla jazykovednej, literárno-historickej, estetickej i psychologickej orientácie. Šafárik i Kollár vyzdvihovali estetickú stránku piesní zaraďovali ich do obsahu národnej kultúry. V praxi neuplatňovali rovnako svoje estetické kritériá. Šafárik i Kollár aj napriek svojmu nesúhlasu so spisovnou slovenčinou stali sa neuvedomelo jej prvými zakladateľmi vydaním zbierok *Písně světské.* Ich pohľady na jazyk, ľudovú slovesnosť, spisovnú slovenčinu, národ a na mnohé iné otázky, napr. mytologické, bude treba prísnejšie diferencovať a skúmať v ich vývine so zreteľom na dobu, v ktorej žili. Obaja vyzdvihovali aj národopisnú stránku piesní, obaja chceli pomocou ľudovej slovesnosti preniknúť až ku charakteru národa a spoznať jeho vlastnosti. V školských rokoch P. J. Šafárik začal kliesniť cestu ľudovej slovesnosti. Neskôr v novom prostredí jeho názory sa ustaľovali a presadený z domácej pôdy do cudzieho prostredia, vzdoroval mnohým pochybnostiam a ťažkostiam. Vďaka Kollárovmu povzbudzovaniu zotrval aj na poli ľudovej slovesnosti. Kontrastne vystupuje Kollárovo básnické poňatie ľudovej slovesnosti (ktoré však nijako neovplyvnilo jeho tvorčiu umeleckú cestu) a Šafárikov kritický postreh, založený na triezvom

vedeckom úsudku. Tieto dve koncepcie možno plno vnímať napr. v otázkach slovanskej mytológie, ku ktorým obaja prispeli svojím dielom. Podrobná analýza ich názorov by nás bližšie priviedla k tomu, čo ich spája a čo ich oddeľuje vedecky aj umelecky.

Šafárikova bohatá rukopisná zbierka tvorí materiálový podklad pre I. zväzok *Písní světských* a z väčšej časti aj pre zväzok druhý. Šafárikove úpravy piesní sa navzájom veľmi prelínajú. Cenné sú pre nás i Šafárikove rady Kollárovi i Hamuljakovi pri vydávaní piesní. Svedčia o Šafárikovej účasti na tejto práci, o jeho zainteresovanosti na tejto problematike, o bystrom, triezvom postrehu a o jeho láske k ľudovej slovesnosti. Šafárik schválil *Předmluvu* k prvému zväzku *Písní* a o *Předmluve* k druhému zväzku bol informovaný. Tendencie, vydeliť presne účasť a prácu Šafárikovu a Kollárovu na oboch zväzkoch *Písní,* nie sú najšťastlivejšie, pretože dvojicu autorov a zostavovateľov piesní Kollára a Šafárika nemožno roztrhnúť a oddeliť. Ich práca sa navzájom doplňovala a prelínala.

Pokúsili sme sa iba ukázať na základe spoznaných faktov, v čom konkrétne prispel Šafárik k vydaniu *Písní světských* a k otázkam ľudovej slovesnosti vôbec.

Šafárikova aktívna a intenzívna zberateľská činnosť v oblasti ľudovej slovesnosti prestala ešte pred vydaním druhého zväzku *Písní světských,* počas jeho pobytu v Novom Sade. Prenechal ju Jánovi Kollárovi, ktorý svojím spôsobom pokračoval v začatej práci. Šafárikov záujem o ľudovú slovesnosť však neochabol, hoci v istých obdobiach bol viac alebo menej utlmený. Prejavuje sa aj v ďalších jeho dielach napísaných v Prahe. Kollárova činnosť vyvrcholila v zbierkach *Národnie Zpievanky* I (1834), II (1835). Šafárikova veľká zásluha je v tom, že nastolil otázku ľudovej slovesnosti, uviedol ju i teoreticky v kontexte s problematikou literárnohistorickou i jazykovednou a videl jej veľký kultúrny aj politický význam v časoch nepriaznivých pre vývin nielen Slovákov a Čechov ale i ostatných slovanských národov.

OLDŘICH KRÁLÍK

ŠAFAŘÍK A DOBROVSKÝ

Česká literatura a kultura prošla za obrození několika převratnými změnami, jsou patrné její vývojové skoky. V podstatě šlo o přerůstání feudálního řádu do nového společenského seskupení, němž se vedoucí úlohy zmocnila třída měšťanská. Tento vývoj neprobíhal plynule, nýbrž ve víceméně prudkých zvratech. Jedním takovým kritickým obdobím jsou osmdesátá léta 18. století, kdy v ostrých srážkách vystřídává Josef Dobrovský se svými spojenci starší generaci Dobnerovu. Tehdy proniká osvícenská ideologie josefínského ražení, jsou pohřbeny protireformační legendy. Pokusil jsem se ukázat jinde,[1] jak se přičiněním Dobrovského mění obraz české a vůbec slovanské minulosti, jak reálněji se formuluje sám pojem českého národa a jazyka. Kdežto Dobner vězel ještě v humanistických představách o slávě dávných Slovanů, kteří se kryli domněle jmény Sarmata nebo dokonce Henetus, Dobrovský se střízlivě omezil na historicky doložené představitele Slovanů, opíral se výhradně o svědectví byzantských a jiných středověkých spisovatelů. Přesně také rozlišoval historicky doložené formace jednotlivých slovanských jazyků, zásadně se bránil směšování církevní slovanštiny s jednotlivými národními slovanskými jazyky. Prostě Dobrovský vyvedl vědu o Slovanech a slovanských dialektech z oblasti dohadů a kombinací, postavil ji na bezpečný základ zachovaných dokumentů. Raději chtěl vědět méně, ale spolehlivě.

Nejzřetelněji se to snad projevilo v otázce původu hlaholice. Proti Dobnerovi, který považoval hlaholici za písmo sestavené Konstantinem Filosofem v 9. století, prohlásil Dobrovský za původní písmo Konstantinovo cyrilici, původ hlaholice odsunul teprve na začátek 13. století někam do Dalmácie. V těchto končinách se totiž hlaholice udržela do nové doby, odsud byli Karlem IV. povoláni do Emauz mniši použí-

[1] *Josef Dobrovský 1753—1953*, Praha 1953, 361—412.

vající tohoto písma, zde se zachovaly nejstarší hlaholské památky, pokud byly známy v době Dobrovského. Velký osvícenec neváhal vznik hlaholice spojit s podvodným záměrem. Prý charvátští mnichové vymyslili toto písmo v době, kdy Řím pronásledoval slovanskou liturgii. Aby ji zachránili, sestrojili začátkem 13. století vyumělkované písmo, které mělo zastřít vztah k Cyrilu a Metoději, a přiklonili se v obřadech k římské církvi. Nové písmo zaštítili pohádkou, že je to písmo zavedené sv. Jeronýmem, který pocházel z Ilýrie a překládal Písmo. Nebyl ovšem, jak právem ukazoval Dobrovský a jiní, Slovanem a bibli překládal do latiny. Dobrovského řešení je v této otázce — jako pravidelně — radikální, problém pouze je, je-li prosté anebo simplistní. Stručně řečeno, typický osvícenec Dobrovský spojoval vždy body zjištěných nebo aspoň za zajištěná považovaných fakt nejkratšími liniemi, zásadně odmítal pouštět se za čáru dokázaných skutečností. Nešetřil ostrými slovy na označení úvah, které jakkoli se pokoušely překročit hranici fakt, a ovšem pečlivě dbal na přesnost zjištění o historických a vůbec všech reálných faktech.

Ledová sprcha Dobrovského skepse byla jistě trpká pro stárnoucího Dobnera v posledním desetiletí jeho života. Ale Dobrovský sám nebyl ušetřen podobné trpké zkušenosti, konec jeho života je ve stínu nástupu nového pokolení, které se věru k němu nechovalo nejšetrněji. Autor *Kritických pokusů* je náš nejčistší josefinista, ideálům doby Josefovy zůstal věrný do sklonku svých let. Navykl si ve vědě vystupovat jako osvícený absolutní vladař a těžce snášel neúctu a nerespektování své autority. Nechybělo ovšem odpůrců ani mezi jeho vrstevníky, ale celkem jeho pozice v české kultuře až do prvního desetiletí 19. století byla nedotknutelná, jeho slovo bylo zákonem. Puchmajer a celá jeho družina chovají naprosto oddané žákovské city k velkému učenci, pomáhají snášet materiál k jeho stavbě slovníkové i k jiným jeho pracím, navazují na něho ve svém mluvnickém úsilí, řídí se jeho pravidly v básnické praxi, portrét Dobrovského zdobí první almanach Puchmajerův. V tomto okruhu sotva bychom objevili jakékoli nepřátelské gesto proti zákonodárci českého jazyka a prozódie.

Situace se mění vystoupením Jungmannovým. To je zásadní protinožec Dobrovského, tvůrce nového programu kulturního a národního. Kdežto Dobrovský tkví myšlenkově v době Josefově, Jungmann je už odchován ideami Velké francouzské revoluce, stojí na pozicích měšťanské třídy, která usiluje proniknout do popředí. Příznačné je, že se Jungmann zřekl nabídnutého mu šlechtického přídomku — zřejmě se cítil solidární s novou třídou. Jungmann se utkával s Dobrovským na všech frontách, v pojetí jazyka i prozódie, v názoru na slovanskou minulost

i na přítomnost a budoucnost českého národa. K první přímé srážce došlo roku 1811, kdy Dobrovský nepříznivě posoudil Nejedlého překlad Floriánova románu Numa Pompilius.[2] Nešlo tolik o tento konkrétní překlad jako vůbec o účelnost překládání náročné moderní literatury do češtiny. Kritika nezasahovala příliš sám překladatelský výkon Jana Nejedlého, spíše celé Jungmannovo úsilí o vyšší literaturu českou, která by držela krok s nejvyspělejšími současnými literaturami evropskými. Dobrovský střízlivě poukazoval na reálný stav češtiny, chatrnost přítomné české literatury, ubohost našeho knihkupeckého podnikání a tenkou vrstvu česky čtoucího publika, varoval před soutěžením, předčasným soutěžením s vedoucí tehdy literaturou francouzskou. Recenze Dobrovského byla podle tehdejších zvyklostí anonymní, rovněž anonymní byla odpověď na ni, ale všechno nasvědčuje tomu, že práva češtiny proti Dobrovskému bránil ten, kdo byl ve skutečnosti nejvíce napaden, tj. Josef Jungmann.

Je zajímavé, že mnoho se cituje Jungmannova polemika s Bohemariusem, ale opomíjí se jeho daleko významnější polemika s Dobrovským. Věcně se ovšem obojí toto obranné vystoupení Jungmannovo namnoze kryje a samozřejmě vyrůstá z pojetí, které Jungmann narýsoval v *Dvojím rozmlouvání*. Jádrem Jungmannova polemického projevu je idealizace češtiny. O Nejedlého překlad skoro vůbec v polemice nešlo, nýbrž o postavení českého jazyka: „Velmi dovedně jste tedy použil obratu, pochválit do jisté míry překladatele (jehož dílo částečně prozrazuje více spěchu než péče), jako by vykonal vše možné, zatím však quasi aliud agendo jste vedl hlavní útok proti jazyku, který jste nazval starým (pulchre!), těžkým (bene!) a ústy pomyslného francouzského recenzenta (rozkošný to nápad, hodný Francouze) hrubým a neohrabaným (recte! sic!). Tak musíme hovořit“ (ČL II, 87). Tento útok na češtinu odráží Jungmann poukazem na urozenost češtiny a na její flektivní charakter: „Jak mě to zlobí, nazývají-li Němci českou řeč muzikální, ohebnou, roztomilou a nevím ještě jakou; má býti dokonce věrnou dcerou krásné Indky.“ Obránce v citované větě ironicky mluví z pozic recenzenta, který podle něho má zásadně negativní poměr k češtině. Oba motivy, důraz na příbuznost češtiny s indičtinou i podtržení ohebnosti, vracejí se v polemice s Bohemariusem: „. . . zvláště, přečtete-li sobě to, čeho podotkl Schlegel o indickém, jenž jest, o čem tento dobrý Germán nevěděl, pravý otec slovanského jazyka.“ To je

[2] Fel. Vodička, *Stanovisko J. Dobrovského k překladu Numy Pompilia od Jana Nejedlého*, Česká literatura II, 1954, 82—89; Ol. Králík, *Jungmannovy překlady z němčiny*, v edici Jungmannovy Překlady II, Praha 1959, 500 n.

motiv indický, který je pro celé dílo Jungmannovo charakteristický; citoval bych prozatím aspoň ještě jeho propramový epigram, který existuje též ve dvou dalších variacích:[3]

Chlub se rodem mluvy Hindickým, dávná kvetne tobě Teutone čest;
Tvá mluva Hindičky krásné pastorkyně, a má dcera jest.

Druhý motiv, ohebnost, je ve vnitřním vztahu k prvnímu, v *Slově k statečnému a blahovzdělanému Bohemariusovi* má tuto podobu: „První... podobí se k tesařství, stěny sponami, hřebíky (praepos. particulae) stloukajícímu: tito k témuž umění, své sruby umělými dlaby (casus) tak vížícímu, aby spojení toho ani oko neznamenalo. Ten spanilý sklad, kterýž sobě (vy-li také? nevím) v latině a řečtině libujeme, ve všech podobně slovanských nářečích a zajisté i v českém se nachází. Dejte sobě přečísti něco skladného ze slovenčiny, nechť ruské, nechť polské neb jakékoli jest, máte-li hudebné ucho, ucítíte to, co všichni praví znatelé cítí." Čeština — jako ostatní slovanské jazyky — je tedy spřízněna s jazyky klasickými, soudcem této příbuznosti je „hudebné ucho".

V polemice 1811—1812 nezůstal ovšem Dobrovský dlužen odpověď. Mluví o „výsměšném přípisu, který vyplynul z vášnivého pera podrážděného milovníka své mateřštiny" — podobně charakterizoval projevy skupiny Jungmannovy až do konce. Proti Jungmannově idealizaci češtiny, vyzdvihování její hudebnosti a ohebnosti realisticky odkazuje na skutečný stav jazyka: „Nemohla být řeč o původní stavbě jazyka, nýbrž jen o tom: byl-li při nestejné kultivovanosti těchto dvou jazyků úsilím spisovatelů Florián v češtině dosažitelný." Lze těžko obviňovat Dobrovského ze zaujetí, když považuje současnou češtinu za jazyk méně kultivovaný než jazyk Floriánův nebo Chateaubriandův. A nutno dodat, že již v původní recenzi se Dobrovský kriticky zamyslil nad rázem obrozenské spisovné češtiny, nad jejím poměrem k skutečně mluvenému jazyku: „Bylo by ovšem napřed se sjednotit na tom, jak dalece se spisovatelé smějí přiblížit obecnému mluvenému jazyku, aniž zcela upadnou do plochosti" (ČL II, 86). Dobrovský nesporně měl smysl pro lidový jazyk, naproti tomu Jungmann ve své bytostné idealizaci češtiny prudce odmítal mluvenou češtinu své doby, směle vytvářel velmi umělý jazyk, kterým chtěl anticipovat vyspělou literaturu. Jeho postoj je zřetelně vyjádřen v předmluvě k překladu Miltonova *Ztraceného ráje:*

[3] Ol. Králík, *Překlady z indičtiny*, v edici Jungmannovy Překlady II, 1959, 623 n.

„Nechtěj, milý vlastenče, aby vznešená báseň všedním jazykem zneuctěna byla; raději, Slovan jsa, lepší slovanštině přivykej, a s rozumnými toho, abychom i my Čechové všeobecné řeči Slovanské vstříc pomalu vcházeli, žádej" (datováno v Litoměřicích 20. září 1810). Postoj Jungmannův a Dobrovského byl diametrálně odlišný: Dobrovský nemohl přistoupit na Jungmannovu vidinu „všeobecné řeči slovanské", která se vynořuje v temném dávnověku z nejtěsnější příbuznosti s indickými védami a díly klasického starověku, ke které v přítomné době má směřovat všechno snažení českých i ostatních slovanských literátů. Jungmann si totiž představoval historické rozrůznění slovanských jazyků jako škodlivé proniknutí cizích prvků do jednotlivých nářečí, německých do češtiny, tatarských do ruštiny, tureckých do nářečí jihoslovanských atd. Vymýcení těchto cizorodých přídavků podle Jungmannovy představy povede automaticky k splynutí spisovných jazyků u jednotlivých Slovanů.

Mládež, která vyrůstala v Čechách a na Slovensku po napoleonských válkách, musila se rozhodovat mezi Dobrovským a Jungmannem. V zásadě se rozhodla pro Jungmanna, je známo například, jakým hlubokým dojmem zapůsobilo jeho *Dvojí rozmlouvání* na Šafaříka, Palackého a ostatní jejich vrstevníky. Patos Jungmannova nacionalismu byl u mladého pokolení nesrovnatelně účinnější než chladná skepse Dobrovského. Nešlo však jen o rozdílné citové ladění, vítězství programu Jungmannova bylo historicky nevyhnutelnou nutností, jedině on otvíral praktické možnosti vlastenecké práce. Slovanství, jak je chápal Jungmann, bylo sice idealistickou vidinou, ale povzbuzovalo, násobilo síly vlasteneckých pracovníků. Jungmann učil, jak využívat každé příležitosti pro rozšíření českých pozic; významným činem byla například jeho *Slovesnost*, která zamýšlela zakotvit studium české literatury na školách. O to právě šlo v ponapoleonské době, vybojovat češtině práva ve školách a úřadech, dosáhnout nakonec rovnoprávnosti češtiny s němčinou. V novém společenském řádu, který se tehdy formoval při rozkladu feudalismu, začala zaujímat význačné místo inteligence. Získat ji pro českou národní věc bylo možno pouze pomocí programu Jungmannova, kdežto Dobrovský se obracel spíše k učencům starého světa.

Odchod Dobrovského se scény nebyl však bezbolestný, stárnoucí učenec nehodlal se vzdát dominantního postavení bez boje. Jeho vážnost v Čechách i za hranicemi byla nesmírná, jeho tvůrčí síly lety neubývalo, spíše naopak. Ani se nevytratila jeho osobní přitažlivost, měl řadu žáků i mezi mladými adepty vědy, zvláště je potřebí jmenovat Fr. Palackého a Václava Hanku. Nemůže být sporu o tom, že Dobrovský

byl daleko větším badatelským duchem než Jungmann, že nutně imponoval mladému Palackému i jiným. Palacký se učil u Dobrovského historické kritice, například své významné dílo *Würdigung* napsal z jeho podnětu a do značné míry pod jeho vedením. Podobně Hanka se učil u Dobrovského lingvistické abecedě. To však nic nemění na zásadním faktu, že pokolení Palackého a Šafaříka šlo cestou Jungmannovou. Hanka až bizarním způsobem využil vědomostí získaných u Dobrovského k podvrhům, které sloužily k propagaci a podepření koncepce Jungmannovy. A podobně všechna erudice, kterou si Palacký osvojil ve škole Dobrovského, byla dána do služeb nově pojatého českého nacionalismu.

Zvláště zajímavý je konflikt mezi Dobrovským a Jungmannem v tvůrčím vývoji Šafaříkově. Ten je vlastním dědicem Dobrovského, pokračovatelem v jeho práci slavistické. Jestliže se někdo musil vyrovnat s vědeckým odkazem Dobrovského, byl to právě Šafařík. Palacký svým diplomatickým uměním dovedl obejít všechna úskalí, pohyboval se v Praze jak v prostředí Dobrovského, tak v kruhu Jungmannově. Dokázal oba protichůdné velikány svést dohromady na stránkách muzejního časopisu, který řídil, našel kompromis mezi jejich těžko smiřitelným rozdílným pojetím češtiny.[4] A napsal nakonec oslavnou biografii Dobrovského, přeloženou i do ruštiny. Pro Šafaříka byla cesta svízelnější, nemohl minout Dobrovského zjev, když se pohyboval v jeho slavistické doméně, ostatně měl k jeho naukovým zásluhám nelíčenou úctu. Proto srážky Šafaříkovy s Dobrovským jsou zvláště napínavou kapitolou v dějinách národního obrození.

Osobní styky Šafaříkovy s Dobrovským byly nepatrné. Mladý student se v září 1815 cestou do Jeny zastavil v Praze a navštívil také Dobrovského. Z roku 1816 jsou zachovány dva jeho dopisy, v nichž hlavně informuje Dobrovského na jeho přání o některých rukopisech, chovaných v Jeně. Tón je přirozeně velmi uctivý: „Ein ungünstiges Zusammentreffen von Umständen, welches meinen Aufenthalt in Prag verkürzte, war Ursache daran, dass ich ihnen meine rege Liebe für das Studium und Wohl unserer slawischen Literatur und meine Hochachtung für Sie, dem ich meine Sprachkentnisse zu verdanken habe, näher nicht beweisen könnte." Během jenských studií se Šafařík odcizil Dobrovskému, na zpáteční cestě roku 1817, jak se zdá, již se u něho nezastavil, nýbrž pohyboval se výhradně v kruhu Jungmannově. Z následujícího roku 1818 jsou proslulé prešpurské *Počátky českého básnictví, obzvláště prosodie,* společné dílo Palackého a Šafaříka.

[4] Srov. K. Paul, *P. J. Šafařík a Jos. Dobrovský,* ČČM 103, 1929, 51—63.

O tomto polemickém spisku bylo mnohokrát psáno,[5] v naší souvislosti stačí konstatovat, že mladí nadšenci zde docela plují v jungmannovských vodách. I jim je nejvyšším rozhodčím „hudebné ucho", jsou nespokojeni se současným stavem české literatury, která prý propadla mechaničnosti a cizáckosti přízvučné prozódie, sní o vznešené slovesnosti české, která by se rozpomněla na své vzácné příbuzenstvo, na klasické literatury antické. Jako pro Jungmanna je spása v příklonu k domnělým pramenům praslovanským, budoucí sláva české literatury je zaručena jen návratem k příbuznému principu poezie antické.

Hlavním dílem Šafaříkovým z dvacátých let je rozsáhlý přehled slovanských literatur s názvem *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten,* Pešť 1826. Autor nepřeceňuje svou práci, nezakrývá, že namnoze ještě nese stopy svého zárodečného „fragmentárně-agregativního" rázu. Pramenné bádání má tu vděčné pole, například Soběstianskij roku 1892 ukázal, že Šafařík užil obrazu Slovanů, který načrtl Kollár v kázáních *Dobré vlastnosti národu slovanského* (1822), a to zčásti doslova. Nebo N. Petrovskij roku 1906 prokázal Šafaříkovu závislost na studiích Kopitarových, která jde tak daleko, že je přejato i chybné znění citátu z Goetha.[6] Kompilační ráz byl celkem nezbytný, pracovní možnosti Šafaříkovy v Novém Sadu byly bídné, je dojemné číst jeho listy, jak shání mapy slovanských zemí, statistické údaje, jak úzkostlivě počítá, na kolik ho s nákladnou dopravou přijde ta anebo ona ruská kniha, ten aneb onen polský časopis. Kniha je do velké míry výsledkem svépomoci, k jejímu napsání bylo potřebí krajního osobního heroismu.

Ostatně kompilační charakter nijak nesnižuje záslužnost Šafaříkova naukového činu. Hned po vydání píše Kopitar do Ruska Koeppenovi (20. 4. 1826): „Schaffariks Geschichte . . . ist recht reich und brav." A z odstupu času Vatroslav Jagič hodnotí roku 1910 Šafaříkovo dílo veskrze kladně, nazývá je překrásným podnikem, a co se týká ideové koncepce, staví je do stejné řady se *Slovanskými starožitnostmi.* Patos díla je opravdu strhující, Šafařík výmluvně chápe dějiny literatury a jazyka jako školu lidskosti: „Ist nun aber der Einfluss der allgemeinen Literaturgeschichte auf die Ausbildung des Geistes einzelner Menschen und hiemit auf den Gang der Wissenschaften und Künste überhaupt gross und wohltätig; so ist der Einfluss der Sprach- und Literaturgeschichte seines Volkes auf die Erregung einer verständlichen Nationalliebe, Be-

[5] Nově J. Mukařovský, *Dobrovského „Česká prosodie" a prosodické boje ji podnícené,* ČL II, 1954, 1—29.

[6] K. Paul, *Bart. Kopitar a P. J. Šafařika Geschichte der slawischen Sprache und Literatur,* Slavia V, 58—64.

KNIŽNICA SAV Bratislava

lebung der literärischen Betriebsamkeit, Veredelung des Gemüths und hiemit auf den Fortgang der Nationalliteratur selbst nicht minder mächtig und folgenreich." To je jungmannovské chápání národní literatury, jungmannovské je rovněž určení knihy pro mládež. Opětovně Šafařík zdůrazňuje, že nepíše pro odborníky, že svůj přehled slovanského světa a kultury určil pro dychtivé mladé studenty. Trpce autor pociťuje nedostatek školského systému, že v něm není pamatováno na národní jazyk a literaturu, že proto mladí vlastenci jsou z nezbytí v tomto ohledu autodidakty. Aby jim usnadnil hledání a orientaci, sestavil právě svou kompilaci.

V knize cítíme již budoucího autora memorand o zřízení stolic slavistiky, tj. v podstatě o včlenění národního jazyka a literatury do studijní soustavy. Šafařík usiloval o vybudování slavistického studia v Rusku, Prusku i Rakousku. Nešlo mu samozřejmě o akademickou vědu, nýbrž o systematickou výchovu budoucích učitelů národního jazyka a literatury na všech školách ve slovanských zemích. Dosáhl opravdu toho, že Čelakovský byl jmenován profesorem slavistiky na universitě vratislavské, on sám a Kollár byli jmenováni universitními profesory v revolučním roku 1848. A Šafařík měl významný podíl na školení celé jedné generace ruských slavistů. Vybojovat národnímu jazyku a literatuře místo ve výchově studující mládeže je nedocenitelné životní dílo Šafaříkovo. Co to znamenalo, ilustruje slavný Havlíčkův „obraz z Rusi", vylíčení zkoušky z češtiny u Boďanského. Specifickým rysem pokolení Šafaříkova, Kollárova, Čelakovského je to, že pojem národní jazyk a literatura splýval s pojmem slovanská literatura a jazyk. I to je rys jungmannovský, bylo citováno jeho slovo: „... a s rozumnými toho, abychom i my Čechové všeobecné řeči Slovanské vstříc vcházeli, žádej." Slovanský jazyk byl pro stoupence Jungmannovy v zásadě nedělitelnou entitou, diferenciace na nářečí, dialekty nebo Mundarten byla spíše jen vnějškovou, povrchní okolností, kterou bylo možno pominout. K jungmannovskému pojetí jednotné slovanské řeči jistě přispěly poměry v tehdejší mnohonárodní rakouské monarchii. Proti Němcům, Maďarům a jiným neslovanským národnostem slovanské národy tvořily nebo měly tvořit jednotný blok, neboť rozdíly mezi Čechy a Charváty byly skutečně nepodstatné ve srovnání s rozdíly mezi Čechy na jedné straně a Němci nebo Italy na straně druhé.

Horování o slovanském jazyku má v Šafaříkově knize jednu povážlivou slabinu, neboť celá kniha je psána německy. Proti kollárovské idealizaci „všeobecné řeči slovanské" stojí autorem v předmluvě doznaná trpká realita současných slovanských vztahů: „die Verschiedenheit der Mundarten, Buchstaben und Orthographien unter den Stämmen eine

Scheidewand bilden." Šafaříka bolela tehdejší situace, kdy němčina suplovala vysněný jednotný slovanský jazyk, ale nesmiřoval se s ní, považoval ji za dočasnou. Příznačně podmínkou, za níž pražští vlastenci v třicátých letech umožnili Šafaříkovi odchod z Nového Sadu, bylo, že nadále bude psát svá vědecká díla česky. Slovanská věda nebyla pro pokolení Palackého a Kollára nezávazným snem, přes všechny nesmírné praktické potíže usilovali ji houževnatě realizovat.

A ještě jednou okolností omlouvá Šafařík použití němčiny, že totiž téměř všechny prameny jeho kompilace byly psány německy. Mravní patos Šafaříkových *Dějin* působí přesvědčivě z toho důvodu, že je opravdový, že všechno, co říká, přesně se shoduje s jeho nejdůvěrnějšími vyznáními v korespondenci. A cesta k vzdělání slovanské mládeže je totožná s jeho vlastní cestou slovanského sebevzdělání. Skvělou předmluvou ke knize je Šafaříkův dopis Kollárovi z 24. 1. 1824: „Poznamenati pak musím, nad čím se snad nemálo zarazíte, že to mé nerůdě v — německém jazyku — jest to první, a dá bůh bude poslední spisovatelský hřích můj, který teď zjinačen býti nemůže. Vyznám se Vám, že mě ta věc teď velice mrzí, ale nechci-li plody téměř desítiletého zbírání do ohně hoditi, nesmím tomuto zmáhajícímu se citu nespokojenosti místa dáti — pročež i od Vás prominutí této slabosti žádám a očekávám. Ne k omluvení, alespoň k vyjasnění mé viny nechť Vám bude toto. Já jsem spísek tento ponavrhl nejprvé v Jeně, nejvíc podle Dobrovského Slavina a Slovanky, pro svůj užitek, svou potřebu, nezamířeje ještě ničeho jiného. Poněvadž mojí vůdcové (Dobrovský, Adelung a Vater) psali německy, vypisoval a pořádal jsem i já za nimi německy. Přede třemi lety, shromáždiv potřebných materiálů, počal jsem ten spis rozšiřovati, pravda, již jeho vydání zamýšleje, ale ještě vždycky německy proto, poněvadž jsem učenou všeslovenskou veřejnost Rakouské monarchie před očima měl, domnívaje se, že tato panující v říši naší řeč všem společně známější jest, nežli české nářečí. Knížka má měla ode všech slovenských, nejen Československých, alebrž i Dalmatských, Charvatských, Vindických, Srbských, Polských mladých (tj. učiti se chtějících) literatorů čtena býti. Tytýž jsem i na ty zatvrdilé jinostrance — Němce — myslel, kteří by se snad do tohoto spísku, a že ve slovenském světě již *svitlo* (ne svitá) přesvědčiti se chtěli, ohled měl. Této marnomyslnosti, seznámiv se s Rakovieckim, Potockim, a Grečem, teď velice pykám; ale již nadarmo."[7] Citovaná pasáž jasně ukazuje genezi Šafaříkovy velké práce, jeho cestu od Dobrovského k učencům polským a ruským.

[7] ČČM 47, 1873, 383.

Vydání *Dějin* vzbudilo zásadní odezvu Dobrovského. Není to nic náhodného, nýbrž zákonitá srážka, nezbytná konfrontace dvojího ideového světa, dvojí metody. Zvláště pozoruhodné je rozdělení úloh: Dobrovský je v aktivním kritickém útoku, kritizováno je dílo Šafaříkovo. Kdyby platil mechanický zákon střídání generací, měl by mladý Šafařík vystupovat jako soudce vědeckého odkazu svého předchůdce. Ve skutečnosti Dobrovský je v kritické ofenzívě na sklonku svých let, jako neúprosně dotíral na pozice Dobnerovy při vstupu do literatury a vědy. Dobrovský je čistým vtělením kritického ingenia, přímo oné osvícenské racionalistické kritiky, ještě na odchodu ze života harcuje v plné zbroji. Jeho nezlomná kritická verva je stejně podivuhodná jako entuziasmus Šafaříkův. Nemá smyslu povyšovat jednu sílu nad druhou, zavrhovat jednu ve jménu druhé, neboť obě byly vývojově nezbytné. Ve srážce o *Geschichte* jsme skutečně v nebezpečí, že buď prohlásíme výhrady kritika Dobrovského za malicherné nebo aspoň nepodstatné, buď zabsolutizujeme výtky Dobrovského a z díla Šafaříkova zůstane trochu působivých hesel slovanské myšlenky. Naukovou cenu má však pouze takový postup, že použijeme konfliktu o *Geschichte* k osvětlení hlubokých ideových rozdílů mezi oběma velkými slavisty, mezi dvěma epochami národního obrození.

Vnější historii Dobrovského recenze můžeme sledovat v korespondenci, zvláště Kopitarově. Vídeňský slavista byl do jisté míry spojovacím článkem mezi Dobrovským a Šafaříkem, neboť se považoval za žáka prvého a učitele druhého, navíc měl k dispozici časopisecký orgán. Není pouze vnější okolnost, že recenze vyšla ve vídeňských Jahrbücher der Literatur, již před 15 lety probíhala polemika o účelnost překladů moderní literatury do češtiny ve vídeňských Annalen. Vídeň pořád ještě byla z nezbytí metropolí rakouských Slovanů, jako němčina sloužila za jejich dorozumívací jazyk. Kopitar vyzval přímo svého mistra k recenzi: „Feceris bene et recte, si, praeter Libussam et alia ridicula, quae Šaffařik communia habet cum Jungmann et ipso Palacký, illius aut potius metropolitae calumnias de finibus (Absichten) litteraturae ex parte Sanctissimi Pontificis correxeris“ (3. 5. 1826). Je příznačné, že se Šafaříkovo dílo od první chvíle asociovalo s Jungmannem a Palackým, že rozpoznávacím znamením mezi oběma tábory byla víra v *Rukopis zelenohorský* nebo skepse k němu. Dobrovský v odpovědi charakterizoval Šafaříkovu knihu s ledovou povýšeností: „Schaffarik ist ein unseliger Abschreiber und Phrasendrechsler“ (23. 6. 1826). Dobrovský napsal recenzi poměrně brzy a významně ji spojil s posouzením Jungmannovy *Historie literatury české*, která vyšla o rok dříve. Dvojakost Kopitarova se prozradila v tom, jak Šafaříka stále chlácholil

stran tónu recenze, ujišťoval ho, že bude „potěšná a laskavá“, ale Vukovi napsal neskrývaně: „Dobrovský hat eine ziemlich strenge Recension des Buches vom Šaffarik und Jungmann eingesandt, die ich gemildert habe, ohne jedoch an den gegründeten Ausstellungen und Verbesserungen etwas zu ändern“ (29. 8. 1826). Rukopis Dobrovského recenze není, pokud vím, znám, takže se nedá konkrétně doložit Kopitarovo tvrzení o redakčním zmírnění jejího původního znění. Recenze vyšla v prvním kvartálním sešitě Jahrbücher na rok 1827 (str. 1—28 o Šafaříkovi, —41 o Jungmannovi), otisk ohlásil Kopitar autorovi v únoru 1827: „In proximis Jahrbücher 1827 recensuit te et Jungmann cum severa benevolentia patriarcha.“

O tom, jaký je tón recenze, názory se značně různí, mimo jiné podle toho, zda literární historik má kladnější postoj k Šafaříkovi anebo Dobrovskému. Sám Šafařík nesl kritiku těžce, například Koeppenovi napsal: „Dobrowsky hat mein Compendium in den Wiener Jahrb. einer sehr strengen Censur unterworfen. Für manche Berichtigungen und Zusätze danke ich ihm: aber vieles ist unstatthaft“ (21. 6. 1827). To je psáno brzy po otištění recenze a hlavně do ciziny. Později se Šafařík vyjádřil ke svému důvěrnému příteli Kollárovi daleko podrážděněji. Vyzýval ho, aby co nejdříve vydal své práce o slovanských starožitnostech, „než mne Dobrovský svým kyjem porazí; nebo ovšem již zdvíhá ruku. Poručeno! Já hotov jsem potkati se, musí-li býti, s ním. Čítáte-li Wiener Jahrb. der Literatur? Hormaier recenzuje Koch-Sternfelda, maje pomocníka Dobrovského. Tento člověk se nestydí býti sluhou a robotníkem zběsnělého Němce! Jest mi on anjel a čert v jedné osobě! Tam ale se Hormaier na Koch-Sternfelda pro slovenčinu sápe, kde mu lživě a zlostně Vindomanii vytýká; sedí na Dobrovském jako na svém oslu. Všecko, co tam Dobrovský o starožitnostech slovanských zpomíná, jest tak trivialné, tak bluznérské, že to až hnusné. Stokrát pověděné a stokrát poražené věci opět opakuje a připomíná. Nezasluhuje to všecko, abychom to čtli“. To psal Šafařík měsíc před Dobrovského smrtí, 4. 12. 1828. Vášnivý odpor k chladnému kritikovi se tu stupňuje v paroxysmus, nejeden historik bude nakloněn vidět v tom hrubou nešetrnost vůči starci nad hrobem. Sentimentální rekriminace tu však ničeho nedosáhnou, poučné je zato, jak Šafařík užívá přesně téhož obrazu o Dobrovském jako Jungmann roku 1812: „O, prosím, pokračujte přec jen ve svém slavném boji proti slavismu (musíte nutně rozšířit hranice své slávy!); jakmile pozvedne české nebo slovanské dílo někde svou hlavu, napřáhněte po něm svůj mocný kyj a zabijte netvora herkulovským způsobem.“[8] Bezprostřednost Šafaříkova episto-

[8] ČL II, 1954, 88.

lárního projevu nesmíme tedy přeceňovat, zřejmě použil klišé, které tehdy bylo pro Dobrovského běžné. A nejpozoruhodnější je, že běžné bylo v okruhu Jungmannově. Dobrovský se jevil „tichému géniovi" a jeho stoupencům jako děsivý Herakles, který ubije všechno slovanské, co jen kde zdvihne hlavu. Stylisace to byla účinná a v dokonalém souladu s jungmannovským kultem klasického starověku, včetně časomíry.

Ve skutečnosti Dobrovského recenze není nijak urážlivě podcenivá nebo nepřátelská, nezdá se například ostřejší než bezprostředně v tomto čísle Jahrbücher následující recenze Dobrovského knihy *Mährische Legende* z pera Blumbergerova. Dobrovský začíná recenzi přesně stejným způsobem jako své *Kritické pokusy.* V prvním z nich se dovolává Dobnerových slov z roku 1765, podle nichž přijdou po něm ještě přísnější soudcové, kteří mnohé z toho, co on nechal na pokoji, ostřeji přezkoumají, a co nevydrží zkoušku, zavrhnou. Tak vydává Dobrovský *Kritické pokusy* za splnění programu anebo předpovědi Dobnerovy. Analogicky v recenzi se Dobrovský dovolává Šafaříkových slov: „Möchte diesem Buche irgend ein stimmberechtigter Kenner als Beurtheiler zu Theil werden, der, vom Geiste echter Nationalliebe beseelt, sich der Mühe unterzöge, dasselbe Blatt für Blatt zu prüfen, und die materiellen Fehler in einer öffentlichen Zeitschrift zu berichtigen." Dobrovský cituje tato slova a s jemným humorem pokračuje: „Diesem Wunsche gemäss übernahm nun Rec. diess eben nicht sehr angenehme Geschäft, muss aber in voraus bekennen, dass ungeachtet einiger entdeckten Mängel und Fehler, vorliegendes Werk für angehende Liebhaber der slawischen Literatur nach allen Dialekten zweckmässig eingerichtet und sehr brauchbar ist." Jestliže právě druhá část této věty není zmírňující formulace Kopitarova, nevyzníval by soud Dobrovského o knize nijak příkře.

Je pravda, že v recenzi samé najdeme už málo uznání, celkem jen samé výtky a výhrady. Vědecká převaha Dobrovského je přitom evidentní, jeho erudice se tu zableskla v nejpříznivějším světle. Ve velké většině sporných problémů, nemluvíc o faktických opravách a doplňcích, dal později naukový vývoj za pravdu Dobrovskému. Oběma posuzovaným autorům vytýká recenzent odvozování Slovanů od Indů: „... die Slawen stammen aus Indien, und diess soll die Vergleichung der slawischen Sprache mit der altindischen oder Sanscrite augenscheinlich beweisen. Man kann zwar im Slawischen, wenn es gleich Schlegel in seiner Weisheit der Indier läugnete, eben so viele einzelne Wörter, die dem Indischen ähnlich sind, nachweisen, wie im Lateinischen und Deutschen; allein diese wenigen Wörter, bey der sonst ganz

verschiedenen Einrichtung der indischen und slawischen Sprache, reichen noch lange nicht hin, um behaupten zu können, dass die Slawen, wie etwa Zigeuner, aus Indien abstammen... (str. 2);... dass die Benennung Wenden, Anten von Indiern, so wie Perun von Brama abzuleiten sey" (str. 28). Zdá se, že celou tuto teorii o indickém původu Slovanů zavinil sám Dobrovský. Jak vidět z jeho korespondence, zabýval se kolem roku 1810 příbuzenstvím Slovanů s Indy, například Kopitarovi psal 6. 3. 1810: „Ich will viel strenger beweisen, dass die Slawen Indier sind, als Gatterer beweisen konnte, dass sie Dacischen Ursprungs sind." Promýšlel i vztahy v oblasti mytologie: „Ich habe viel zur slaw. Mythologie gesammelt. Sie ist Indisch, d. i. sie hat mehr Ähnlichkeit mit Indischer als griechischer oder lateinischer Mythologie" (Grimmovi 24. 4. 1811).

Je nutno si uvědomit, že v této době se srovnávací jazykozpyt indoevropský teprve rodil, takže byly možné nejsmělejší dohady. Dále je důležité, že v době indických studií Dobrovského se s ním Jungmann hodně stýkal. Památkou těchto styků je nevydaný Jungmannův překlad *Slova o pluku Igorově,* je velmi možné, že z nich vyrostla též indická vášeň Jungmannova. Kdežto však Dobrovský rychle vystřízlivěl z jednostranného spojování Slovanů s Indy, Jungmann trvale propadl snům o jakémsi zlatém pravěku indickoslovanském, z něhož si naši předkové přinesli do vlasti vysokou kulturu. Toto indické opojení mělo dost povážlivé následky pro českou poezii a prozódii.[9] Recenze Dobrovského měla potud blahodárný následek, že Šafařík z indických vidin rovněž rychle vystřízlivěl. Ještě téhož roku, kdy vyšla, napsal Kollárovi: „Lelewel opovážlivý historik — miscet quadrata rotundis. Takto, u domyslu starou historii naši vyjasniti nemožná! »Důkazy, důkazy!« budú cuzozemci (i našinci?) pořád volati a tomu se smáti. S tím putováním do Indie pro Slovany také nic nepořídíme!"[10] Šafařík byl přístupný věcným argumentům, zřejmě Dobrovského hlas mu pomohl odpoutat se od jedné jungmannovské fantazie. Zato jeho přítel Kollár v ní vězel nenapravitelně, jistě se smíšenými pocity přijal Šafařík vydání jeho knihy s názvem *Sláva bohyně a původ jména Slávův čili Slavjanů, v listech k velectěnému příteli p. P. J. Šafaříkovi. S přídavky srovnalost indického a slavského života, řeči a bájesloví ukazujícími* (Pešť 1839). Adresát této publikace hořce poznamenal, že autor nerozumí pořádně ani sanskritu, ani staroslověnštině, ani mytologii. Jeho cesta s Kollárem se vědecky rozešla, i když zůstali do smrti v nejlepších přátelských

[9] Julie Nováková, *Indické rozměry v českém básnictví,* KČSN, Praha 1952.
[10] Srov. J. Jakubec, *Dějiny literatury české* II, 1934, 412 n.

stycích. V pozůstalosti Šafaříkově například je velmi kritický posudek Kollárovy *Staroitalie slavjanské*.

Nelze probírat bod po bodu názorové rozdíly, které dělily Šafaříka a jeho kritika, dotkl bych se jenom nejdůležitějších. Šafařík se všemi prostředky pokouší v dějinách propagovat časoměrnou prozódii jako nejpřiměřenější slovanskému jazyku, a to ve všech dialektech. Dobrovský ostře odmítá tuto tendenci, brání se zvláště nařčení, že přízvučná prozódie, jak ji doporučil roku 1795, je cizí duchu češtiny, přenesena sem z německé literatury: „Diess nennt nun, S. 178, Hr. Sch. spottend den rauhen germanischen Tonkürass. Er meint vielmehr, Smotrisky sey auf dem richtigen Wege gewesen, die slawische Prosodie dem natürlichen Zeitverhalt der Sylbe, nicht nach dem ihr fremden Tone, zu begründen. Wie, der Ton soll der slawischen Sprache fremd, soll nicht eben so natürlich seyn, als es die Dehnung der Vokale ist? Sind es denn die Deutschen allein, die nach dem Tone ihre Prosodie regeln, nicht auch die Italiener, nicht alle Nationen der Welt? Wäre der Verfasser in das Wesen der griechischen und lateinischen Prosodie tiefer eingedrungen, so müsste er gefunden haben, dass auch diese sich hauptsächlich auf den Ton gründe. Nur muss man etwa nicht glauben, dass der jetzige Ton im Griechischen auch zu Homers Zeiten derselbe war. Allein unser Verfasser ist so sehr von seiner Lieblingsidee oder Grille, altklassische Versmasse auf die slawische Sprache anzuwenden, eingenommen, dass er anmassend und absprechend schreiben konnte: »wenn die russischen Grammatiker und Dichter in der Lehre vom russischen Ton- und Zeitmass nicht zu hellern Begriffen gelangt sind, als die Hrn. Dobrowsky, Puchmayer und Negedly in der vom Böhmischen, so steht es schlecht um unsere slawischen Verse — und Ohren.« Ja wohl steht es schlecht um beyde, wenn man gegen den natürlichen Ton griechische und lateinische Metra der slawischen Sprache gewaltsam aufdringen will, wie es die von einem ungenannten Slowaken entworfene böhmische Prosodie (Pressburg 1818) vorschreibt. Die hellern Begriffe werden die Böhmen doch nicht von Pressburg oder Neusatz erst holen müssen, um eine Prosodie für ihre Sprache zu entwerfen, die etwa der indischen entspräche“ (str. 11—12). Dobrovský si tu značně drsně vyřizuje se Šafaříkem staré i nové účty, avšak Šafařík nezůstával pozadu, v jeho korespondenci čteme prudké útoky na Dobrovského prozodický systém, například: „Die Böhmen sind endlich gottlob von dieser Krankheit geheilt. Das Adelung—Lomonosow—Dobrowskysche Tonprincip der Prosodie ist aus unsern Gauen auf ewig ausgepeitscht. Die Böhmen, Slowaken, Slawonier und Kroaten etc. liefern jetzt Hexameter, die sich dem Klang nach mit Virgilischen

messen können... Also nicht Lomonosowisch—Dobrowskyscher Ton... Griechische Formen wollen griechisch behandelt seyn!“ (Koeppenovi 30. 5. 1825). Podstata Šafaříkova boje za časomíru záleží v idealizaci slovanského jazyka. Nepovažoval časomíru za žádnou novotu, nýbrž za návrat k přirozené povaze řeči, která je podle něho totožná s klasickou řečtinou. Je dojemné číst v Šafaříkově korespondenci přání získat Rokosovu báseň *Ivan* (1823), avšak s podmínkou, je-li psána hexametrem časoměrným, nikoli přízvučným. Vášnivost prozodických bojů byla vystupňována až nepochopitelně, omyl byl v přesvědčení, že je možno rozhodnout je teoretickými úvahami. Dvacátá léta jsou vyplněna nejrůznějšími prozodickými experimenty, konec pak udělal nástup pokolení Máchova po roce 1830. I když leccos z jungmannovských bizarností indických a jiných dlouho přežívalo, například sám Mácha nenapsal ani jeden časoměrný verš.

Nejprudší boj se odehrával v úseku, kde idealizace slovanského jazyka a dějin byla Jungmannovou školou dovedena k zámezí, tj. v oblasti pohanské kultury, kterou pro Čechy domněle dokumentoval podvržený *Libušin soud* čili *RZ*! Dobrovský velmi pronikavě postřehl, že Hankovo falzum vycházelo vstříc romantickým představám o autochtonní slovanské kultuře v době, kdy naši předkové nepřijímali ještě podněty ani z Byzance, ani z latinského Západu. V recenzi Rakowieckého Pravdy ruské (I. 1820, II. 1822) zdůrazňuje tento předzjednaný souhlas Hankova objevu se současnými názory: „Wem konnte so eine Nachricht von alten geschriebenen Rechten willkommener seyn, als Herrn Rakowiecki? Mit seinen Meinungen stimmt der Inhalt des Fragments so wunderbar, so auffallend überein, als wenn der Urheber des Fragments sich mit ihm darüber besprochen hätte“ (Jahrbücher der Literatur, sv. 27, 1824, 101). Pěkně charakterizuje vnitřní ráz Hankových podvrhů Flajšhans: „Je to skoro tak rajský stav gramatiky, jako ideální poměry slovanské RZ... Autor »národních spěvopravných básní« psal zrovna tak stč. ideální tvary podle gramatiky z roku 1809, jako vyráběl vzorné hexametry podle jeho prozódie z roku 1795.“[11] Nejhlouběji postihl podstatu idealizačního úsilí doby Šafaříkovy F. Vodička: „Je jen v souladu s celkovým rázem jazykových prostředků, že literatura té doby tíhne ke *konstrukci ideálních světů a prostředí*, které nejčastěji v sobě zahrnují představu jakéhosi zlatého věku lidstva. Pohanský a křesťanský dávnověk, veliká konstrukce slovanské minulosti a budoucnosti, mytologie ruských bylin nebo zvykové a citové ovzduší lidového prostředí, to jsou nejtypičtější náměty české poezie té doby. K nim

[11] V. Flajšhans, *Jak to vlastně bylo?*, ČČH 37, 1931, 473—511, citát na str. 510.

přistupují i pokusy o konstrukci přírodního světa. .. Básníkův vztah k látce je proto většinou objektivizující, vmýšlí se do prostředí, které stylizuje i souborem konstantních prostředků výrazových nebo motivických, a podává jeho obraz, o němž by si nejraději přál, aby byl přijímán jako dokument (*Rukopisy*)."[12] Dobrovský ve svém důsledném realismu byl nutně odpůrcem všech podobných idealizací, a proto se krajně skepticky postavil i proti senzačním objevům rukopisným, které měly podepřít teorii o vysoké kultuře praslovanské.

Tyto urputné boje o *RKZ*, které sváděl Dobrovský na sklonku svého života a které s přestávkami trvaly do vystoupení Gebauerova a Gollova, svými dozvuky dokonce přesáhly do našeho století, byly mnohokrát vypsány, zvláště bych odkázal na pěkné vylíčení Flajšhansovo.[13] Dobrovský se dal v prvním okamžiku oklamat *Písní Vyšehradskou*, ale brzy ji prohlédl a odsoudil, kdežto *RK* důvěřoval, i když mu Kopitar opětovně sděloval své pochybnosti. Ovšem mezi Dobrovským a Jungmannovými stoupenci byl závažný rozdíl v hodnocení básní v *RK*. Romantikové kladli vznik básně o vítězství nad Vlaslavem do 9. století a Záboje na začátek 10. století, naproti tomu Dobrovský nepřipouštěl vznik dřívější než v 13. století. Ovšem i toto relativní uznání *RZ* oslabovalo Dobrovského pozici v boji s Hankovými falzy. Nejostřeji vystoupil proti *RZ*, nebo jak se tehdy říkalo, *Libušinu soudu*. Dosáhl toho, že muzejní výbor stáhl tuto památku, a když se V. A. Svoboda pokusil ji hájit proti námitkám Dobrovského, napsal klasickou recenzi Rakowieckého publikace, v níž se Jungmannově skupině podařilo propašovat podezřelou skladbu do světa: „Je to klasické, dosud nevyvrácené shrnutí hlavních námitek proti pravosti, jsou tu zjištěny prameny, je tu dosti zřetelně ukázáno na padělatele... je tu veden přesný, nevyvrácený a nevývratný důkaz historický: celý *RZ* vznikl na základě Hájka: »ist nicht der ganze Landtag aus Hagek genommen?«."[14] Právem se Dobrovského dotklo, že V. A. Svoboda objasňoval jeho skepsi k *RZ* záchvaty duševní choroby: „seine fixen Ideen, deren er zuweilen hat". Jungmannova skupina se o Dobrovském vyjadřovala tehdy značně nešetrně, pověstný je výrok samého Jungmanna v dopise Čelakovskému z 11. 2. 1823: „Já vždy myslíval, že jest ne Čech, ale slavisierender Deutscher." V recenzi Rakowieckého se Dobrovský důstojně brání proti takovému osočování, například o sobě: „Er gehört nicht unter die, gegen die Slawen feindselig gesinnten Ausländer, die aus Missgunst dies alterthümliche Denkmal für erdichtet halten wollen. Er ist selbst

[12] Fel. Vodička, *Počátky krásné prózy novočeské*, 1948, 141.
[13] Viz. pozn. 11.
[14] ČČH, 1931, 482.

ein Slawe, der väterlichen Abstammung ein Böhme, für den wahren Ruf seiner Nation nicht weniger eifernd, als etwa der patriotische Schlaukopf sich einbildet..." (str. 102—103).

Je přirozené, že ve sporu o *RZ*, který byl v hlubším smyslu sporem o idealizovanou praslovanskou kulturu, Šafařík stál na straně Jungmanna, Rakowieckého a V. A. Svobody, a proti Dobrovskému. Dobrovský v recenzi jeho *Dějin* protestoval proti dedukcím z *RZ* a odkazoval na svou recenzi Rakowieckého: „Es hat sich aber doch kein Gedicht dieser Art erhalten, dessen Alter in die heidnischen Zeiten hinaufreichte. Vergeblich weiset man auf Hagecks erdichtete Schreiben der heidnischen Herzoge hin; vergeblich bezieht man sich auf vier schmutzige Pergamentblätter, die ein Ungenannter zu Prag in der Briefkasten warf und mit einigen albernen Zeilen begleitete (=*RZ*), so lange deren Ächtheit aus Gründen bezweifelt werden muss. Hr. Sch. verweiset hier auf Hormayr's Archiv, worin gegen Dobrowsky's Erklärung von W. S. Einiges erwiedert worden. Warum hat er seine Leser nicht lieber auf die Recension des Rakowieckischen Werkes (Prawda ruska) im 27. B. der Wiener Jahrbücher verwiesen? Wenn Hr. Sch. selbst mit einiger Überlegung S. 99 bis 114 darin lesen würde, so ist zu hoffen, dass er, der das Fragment nie sah, das Urtheil eines Kenners, der das Machwerk genauer zu untersuchen Gelegenheit hatte, nicht so schnöde abweisen wird, als es S. 304 geschehen ist" (str. 20). Dnes je ovšem zřejmá pochybenost takového přístupu k *RZ*, když se s pochvalou cituje obranný článek Svobodův a odbývá analýza Dobrovského. Ale v dvacátých letech minulého století dostoupil spor o koncepci slovanské minulosti, a tím i samorostlé pohanské kultury, takové prudkosti, že sotva bylo slyšet hlas chladné rozvahy, který představoval Dobrovský. Polemický zápas se vyznačoval i takovými malichernostmi, že se obě strany obviňovaly navzájem z toho, že soudí o *RZ*, aniž jej dotyčný viděl. V citované pasáži jsme slyšeli, jak Dobrovský s jistou povýšeností vytýká Šafaříkovi, že chce z Nového Sadu bez autopsie soudit o sporném rukopisu. Ale naopak též Dobrovskému se opětovně předhazovalo, že popřel pravost *RZ* původně jen podle doslechu o průvodních okolnostech, jak se objevil. V přecitlivělém polemickém ovzduší každá maličkost zavdává příčinu k podezřívání, k výtkám apriorismu. Jungmannova skupina nebyla schopna zbavit se dojmu, že Dobrovský přistupoval k rozboru *RZ* předpojat, proto byli hluší k jeho argumentům. A marně se Dobrovský odvolával na autopsii. Šafařík s Palackým jistě nezkoumali *RZ* po všech stránkách, materiálních i vnitřních, méně pečlivě než Dobrovský, ale přesto v společném díle roku 1840, jak ještě o tom budeme mluvit, dospěli k opačným závěrům.

Poněkud urážlivé bylo Dobrovského počínání, když doporučoval Šafaříkovi, aby si pozorně přečetl jeho recenzi Rakowieckého. Samozřejmě Šafařík znal stejně dobře Rakowieckého dílo jako recenzi Dobrovského, ale byl tak silně v zajetí dobových názorů, že se jednoznačně musil proti ní postavit. O Rakowieckého práci se vyslovil s obdivem, když se mu dostala do rukou: „Vyznati se musím, že co jsem živ nižádné slovenské dílo srdce mého tak neoblažilo, jako toto. Otvírá se tu cele nový svět slovenský před očima zaraženého čtenáře. Z této bohaté studnice na potom čerpati budu hojně, a obrátím to i k našemu užitku" (Kollárovi 24. 5. 1823). Četl potom Dobrovského recenze, ale nesouhlasil: „Interessant ist der Streit wegen Libuša, aber Dobr. geht offenbar zu weit, u. hat Unrecht, denn das Fragment ist echt" (Koeppenovi 30. 5. 1825). Spor o Libuši byl sporem o slovesnou kulturu v pohanských Čechách, ne nadarmo vyzýval Kopitar Dobrovského, aby nenechal beztrestně Šafaříka šířit tuto i jiné jungmannovské fantazie.

Spor se ještě přiostřil v posledním roku života Dobrovského. Hanka vystoupil na podporu *RZ* novým falzem, mezířádkovým překladem *Evangelia sv. Jana.* Paleograficky bylo vyrobeno tak mistrně, že mu Dobrovský při prvním prohlédnutí uvěřil, avšak druhého dne po filologickém prozkoumání rozpoznal jeho podvrženost. A svou autoritou dosáhl podobně jako u *RZ* toho, že muzejní výbor zadržel publikování domnělého nálezu. To se stalo v dubnu 1828, 7. 5. píše Čelakovský s pobouřením Kamarýtovi: „Dobrovský zas bez hlavničky třeští, umysliv si zlomky ty ... za podvržené vyhlašovati pouze z té příčiny, že uznalli by je za pravé, nutně by i Soud Libušin týmž uznati musil." Začarovaný kruh podezřívání, že Dobrovský podlehl svému nevlasteneckému zaujetí, že svou skepsí k vzácným památkám slouží Němcům a vůbec nepřátelům Slovanstva, nedal se v zjitřené dobové atmosféře rozrazit.

Smrt Dobrovského uvolnila ruce obráncům *RZ* a ostatních Hankových falz, není nemožné, že také otevřela Šafaříkovi cestu do Prahy. S jeho pomocí přistoupil nyní Palacký k monumentální edici sporných památek, která měla rozptýlit kritické pochybnosti Dobrovského, stále živené Kopitarem. Toto vynikající dílo vyšlo roku 1840 pod názvem *Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache* a je věnováno především *RZ,* dále pomocným falzům v *Evangeliu sv. Jana* a glosám v *Mater verborum,* konečně českému přípisku v záznamu o založení kapituly litoměřické. Není sporu o velké erudici obou učenců ani o tom, že v některých tvrzeních mají pravdu proti Dobrovskému. Zvláště je dnes obecně přijato mínění, že český přípisek v litoměřickém záznamu pochází teprve z 13. století, kdežto Dobrovský jej pokládal za svědectví

o češtině 11. století. V podstatě podlehli tu ovšem Palacký a Šafařík tragickému vědeckému omylu, bránili novodobé podvrhy.

Stín fikce o neuvěřitelné kulturní výši již pohanských Slovanů těžce leží na díle celé Šafaříkovy generace. Idealizovaným pravěkem slovanským je určena koncepce Kollárovy *Slávy dcery,* tatáž konstrukce je hluboko zapuštěna též v *Dějinách* Palackého. Flajšhans ukázal pravděpodobnost, že tragedie závěru Šafaříkova života byla do značné míry podmíněna hroucením Hankových falz. Padesátá léta minulého století byla kritická pro osud falzátorovy činnosti, Šafařík prohlédl nový Hankův podvrh, tj. Libušino proroctví. A vůbec se začala hroutit umně nakupená, vzájemně se podpírající falza. Marně Palacký, který tvrdě bránil podvrhy proti množícím se útokům, žádal dobrozdání od svého přítele z mládí. Jejich cesty se rozešly, jako už dříve se rozešla cesta Šafaříkova s Kollárovou ve věci indického původu Slovanů. Ze vzpomínek Šafaříkova syna víme, že ho varoval před falzy, stěžoval si, že k víře v ně byl sveden Palackým. Pogodinovi napsal z hloubi svého zklamání a zoufalství: „Jetzt Etwas — für Sie allein. Das Museum ward genöthigt eine unparteische Commission zur Prüfung der Echtheit einiger altböhmischer Fragmente niederzusetzen. In den ersten zwei Sitzungen, denen ich beiwohnte, fielen zwei alte Fragmente kläglich durch. Es sind schändliche Imposturen — und der Fabrikant nicht unerratbar. Die Comm. wird ihre Arbeiten fortsetzen, und es werden unfehlbar noch mehrere angeblich alte Denkmäler durchfallen. Sed de his tacendum, bis die Comm. ihre Resultate im Druck veröffentlicht. Also zu andern Verlusten auch noch diese Schmach!" (22. 2. 1857). Poslední vědecká práce Šafaříkova byla přednáška v KČSN 19. 12. 1859 a v ní dost zřetelně vyslovil své pochybnosti o *RZ.* Bolestné zkušenosti přivedly nakonec Šafaříka do samé blízkosti kritické skepse Dobrovského. Právem je pokládán za jeho dědice, vědecká pravda byla i pro něho nepřekročitelným příkazem. Tragický rozdíl proti Dobrovskému spočívá v tom, že Šafařík vyrostl a pracoval v epoše, která svou překotnou touhou po uskutečnění vypjatého nacionalismu a idealizací dávnověku vychylovala střelku vědeckého poznání ze směru. Proto měl Šafařík vnitřní zápas poznávací těžší, ale je jeho velikou ctí, že jej vybojoval vítězně.

Vracíme se do jeho mládí a k recenzi jeho první velké knihy. Ne nedůležitým předmětem sporu byl též slovanský původ císaře Justiniána. Je to opět fikce, ale přesně o 200 let starší než *RZ.* Šibenický kanovník J. T. Marnavič (1580—1637) sepsal roku 1619 v Římě pro potřebu Mikuláše Alemanniho, vydavatele Prokopiových *Anekdot,* spisek *Vita Justiniani.* Alemanni skutečně tento životopis Justiniánův, domněle napsaný Theofilem, cituje na 11 místech své edice Prokopia (roku 1623) —

nejpopulárnějším z těchto citátů se stal údaj, že Justinián se vlastně jmenoval Upravda.[15] Marnavičovo falzum vyrostlo ze spekulací o pradávných genealogických vztazích mezi byzantskými císaři a slovanskými vladaři, usilovalo legitimovat Slovany jako dědice byzantského impéria. Podle něho Slovan Upravda-Justinián měl též slovanskou manželku Božidaru-Theodoru atd. Genealogické fantazie Marnavičovy neznaly míru, spojil klidně například Habsburky s Konstantinem Velikým, vymyslil i nový rodokmen císaře Diokleciána, rodáka ilyrského. V čarodějném kotlu jeho fantazie slavná jména balkánské historie se roztodivně slučovala, podstatná byla příměs slovanského elementu, a to již v raných stoletích křesťanských.

Pro osud fiktivní rovnice Justinián-Upravda bylo příznivou okolností, že na veřejnost se dostala v nezávadné formě citátu v učené edici byzantského autora. Alemanni byl skriptorem vatikánské knihovny, pověst této instituce předem budila důvěru k jakémukoli jeho citátu. S přibýváním kritické skepse v osvícenské a pozdější historické vědě se sice stále naléhavěji ve vatikánské knihovně hledal pramen Alemanniho citátů, ale marně. Našel se teprve čtvrtstoletí po Šafaříkově smrti, ovšem v jiné knihovně, ale předchozí neověřenost citátů byla pro ně výhodná. Alemanni jako znalec starých rukopisů byl pro Marnavičovy fikce neskonale lepší zárukou než jeho vlastní monstrósní spisek. Na omluvu Marnavičovu lze uvést, že pravděpodobně jeho výmysly nebyly zbrusu nové — podobně jako Hanka po dvou stoletích byl nesen celou dobovou vlnou — nýbrž byly připraveny slovanskou školou dubrovnicko-dalmatských učenců na rozhraní 16.—17. století.

Vymyšlený Upravda-Justinián se za rozkvětu slovanských studií od poloviny 18. století dožil nové slávy. Dynastické rodokmeny, v jakých si liboval Marnavič, tehdy se ovšem již přežily, ale Upravda se svým slovanským příbuzenstvem sloužil jako nejpádnější důkaz raného osídlení Balkánského poloostrova Slovany. Jestliže byl sv. Jeroným tvůrcem hlaholice, pak se mohlo zdát docela přirozeným, že jiný ilyrský rodák, Justinián, byl rovněž slovanského původu. Bajka o slavinitě Jeronýmově byla osvícenskými učenci brzo vyvrácena, ale bajka o Upravdovi měla dík Alemannimu tuhý život. Upravda se dostal do Kollárovy *Slávy dcery*, prochází, bohužel, také vědeckým dílem Šafaříkovým, od *Geschichte* přes spis o Surowieckém k *Slovanským starožitnostem*.

Jediný, kdo z českých učenců zachoval rozvahu, byl — jako při falzech Hankových — opět Dobrovský. Roku 1785 mu opatřil Ribay

[15] Ol. Králík, *Legenda o slovanském původu Justiniánově*. Sborník *Studie a práce linguistické* I, 1954, 420—436.

vzácný tisk Ujlfalvayův (1742), který rozvířil otázku slovanského původu Justiniánova; v odpovědi Dobrovský označil tuto konstrukci za „blosses etymologisches Spiel" a správně odhadl vznik celé fikce: „Man wusste, dass Justinian ein Illyrier sey, das ist, dass er im Illyrium, worin aber noch keine Slawen wohnten, geboren war; nun glaubte man, er wäre ein Slawe gewesen, und übersetzte das Wort Justinian und daher kam das Wort wprawda. Wenn er eher pravda als Justinian geheissen hätte, da wäre es was anders. Gerade diess müsste *historisch* erwiesen werden" (6. 2. 1786). Přirozeně Dobrovský se nedal po 40 letech zviklat ve svém přesvědčení ani entuziastickým Šafaříkem: „Ref. kann die sonderbare Äusserung über Kaiser Justinians Abkunft nicht unberührt lassen. Es heisst in der Note S. 114: »dass Kaiser Justinian I. (524—565) ein geborner Slawe gewesen, ist bereits vielfältig erwisen worden«. Ein Illyrier war er wohl, aber kein Slawe, weil damals, als er geboren ward, noch keine Slawen in Illyrien wohnten. In dem Schediasma: Imp. Caesar Justinianus M. slavicae genti vindicatus, womit Vitalvay Istok 1742 seinem Freunde Samuel Czeransky zur erhaltenen Doktorwürde Glück wünscht, beruhen die etymologischen Beweise auf den Wörten Upravda, Istok, Biglenitza, Lupicina, Bederina, Ochrida. Nebenher wollte Schwarz, der eigentliche Verfasser dieser Schrift, den Kanzler Ludewig, der den Kaiser Justinian zu einem Deutschen machte, widerlegen. Ludewig glaubte, Ochrida z. B. wäre das Deutsche Ochsenried; Vitalvay oder Schwarz verändert dasselbe Wort in okrada, um es dann aus dem Slawischen erklären zu können. Die übrigen Etymologien der angeführten Wörter aus dem Slawischen sind eben nicht besser. Alles beruht auf Verdrehungen und unerweislichen Voraussetzungen" (str. 9). Dobrovský přesně postihl situaci, odhalil etymologické třeštění kolem záhadných jmen, která z Marnavičova spisku zveřejnil Alemanni. Je vskutku bizarní, že o fiktivního Upravdu se tahali slovanští učenci s germánskými, kteří (po Ludewigovi, kterého uvádí Dobrovský, například i Gibbon) za tímto jménem hledali původní znění Upright, Uprecht.

Ve svém spise o Surowieckého názorech ztotožňuje se Šafařík s Dobrovským (a Pubičkou) v mínění, že původněji by jméno Justiniánovo znělo Pravda: „Das vorgesetzte *w* scheint nur eine griechische Prosthese zu seyn, wie das Ardagast statt Radgast..." A proti Dobrovského posměškům na etymologický rej kolem jmen z Alemanniho slavnostně prohlašuje: „Wenn prawda... nicht eine buchstäbliche Übersetzung des lateinischen Namens ist; so muss man auf Etymologie als Wissenschaft verzichten und sie in die Classe der Alchemie und Kabbala werfen." Osudný omyl Šafaříkův spočíval v tom, že správnost etymologie zaměnil

za starobylost jména. Ribayovi napsal Dobrovský před dávnými lety o zlepšené rovnici Justinián—Pravda: „Gerade diess müsste *historisch* erwiesen werden." Dnes víme bezpečně, že etymologický řetěz Justinián-Pravda-Upravda sestavil na začátku 17. století Marnavič. Požadavek Dobrovského, aby byla historicky prokázána existence jména Pravda (Upravda) v 6. století, byl plně oprávněn. Není divu, že patetická umíněnost Šafaříkova ještě roku 1828 ho pobuřovala.

Skvělá vědecká logika Dobrovského triumfovala v osmdesátých letech, jak v případě falza Marnavičova, tak falz Hankových. V korespondenci Šafaříkově je pozoruhodné ocenění vědecké osobnosti Dobrovského, rozlišení stránky jazykozpytné a historicko-kritické: „Hr. Dobrowský, dessen *grammatischen* und *lexicalischen* Genie ich übrigens alle Gerechtigkeit widerfahren lasse, scheint doch die *historische* Kritik zu weit zu treiben. Eine Probe verfehlter Hyperkritik lieferte er 1824 in Archiv und den Wien. Jahrbüchern über das Fragment: „Libušin súd". Denn dieses Gedicht ist für allemal *echt,* ist *uralt,* und wird sich solches *immer* behaupten" (Koeppenovi 1. 7. 1825). Toto Šafaříkovo mínění o dvojí podobě Dobrovského je dodnes značně rozšířeno. Řečeno jinými slovy, vládne představa, že Dobrovský byl střízlivý faktograf, že shromáždil nesmírně mnoho cenného materiálu jazykového, zvláště slovníkového, ale nebyl schopen vyšších koncepcí historických, nedospěl k filosoficky pojaté syntéze. Šafaříkovi a jeho vrstevníkům, ale i pozdějším hodnotitelům chyběl u Dobrovského vzlet a tvořivý rozlet, vytýkali mu úzkostlivé lpění na skálopevných faktech. V tomto stylu píše Šafařík Koeppenovi deset let po Dobrovského smrti: „Dobrowský, eben kein Enthusiast, sondern der kälteste Sophist, den ich je gekannt hatte" (6. 1. 1838).

Nejdrsněji se Šafařík o Dobrovském jakožto historickém kritikovi vyjádřil v dopise Vostokovovi: „Prof. Ant. Boček, so eben ganz neue, wichtige Documente über den Aufenthalt des Konst. und Method bei der Bisch. Kirche in Litomyšl entdeckt hat, welche noch nicht alle in seinem Diplomatarium enthalten sind. Der arme Dobrovsky! Nicht ein einziger Resultat seiner Krit. Versuche üb. d. ält. böhm. Gsch. zeigt sich — nach Boček und Palacký — haltbar. Opinionum commenta delet dies" (2. 4. 1837 — k tomu ještě Šafařík poznamenává: „Dobr. hat, gegen alle geschichtl. Zeugnisse, stets hartnäckig geläugnet, dass Konstantin und Method je Böhmen betreten haben!"). Podobný výrok je též v dopise Pogodinovi z 24. 10. 1836, rovněž v souvislosti s Bočkovým diplomatářem:„Der Tuventar, der dem Dobrovský, wie Sie aus seinem Cyrill wissen, so viel Kopfweh machte, hat sich nun in Svatopluk verwandelt." S Tuventarem má Šafařík pravdu, žádný Tuventar

nikdy neexistoval, Dobrovský tu byl obětí chybného přepisu v starých edicích. Boček prokázal, že ve skutečnosti v původním kodexu stojí Zuuentapu, což je nedopsané jméno Svatoplukovo. Ale k ztotožnění Tuventara se Svatoplukem už dávno došel vnitřním rozborem například Dobner, dokonce i Blumberger, který jinak zvráceně proti Dobrovskému a jiným popíral autentičnost všech listů papeže Jana VIII. Metodějovi a Svatoplukovi (resp. chybnému Tuventarovi). V tomto případě lze opravdu Dobrovskému vytýkat nezdravé lpění na faktech rukopisného podání, vlastně jen nespolehlivé ediční praxe.

Ale Boček, který Šafaříkovi v třicátých letech sloužil k vyvrácení soudů Dobrovského, má též jinou tvář. Je to, jak známo, důstojný moravský protějšek falzátora Hanky, který nebyl o nic méně nebezpečný, že se omezoval na podvrhy listinné a kronikářské. Šafaříkovo hledání naukové pravdy bylo velmi trnité, když na všech stranách číhala falza. Dobrovský měl ovšem pravdu tvrzením, že Cyril a Metoděj nikdy nepřišli do Čech. A velká část závěrů, které vyvodil Dobrovský v *Kritických pokusech,* platí dosud — přes opačné mínění Šafaříkovo — nebo aspoň byla podstatným pokrokem proti dosavadním vědeckým názorům.[16] Střízlivost Dobrovského názorů na otázku cyrilometodějskou a pak na osudy slovanské liturgie v přemyslovských Čechách dráždila současníky i mnohé pozdější badatele, pobuřovala stejně za jeho života Jungmanna, jako dlouho po smrti Pekaře. Namnoze daleko sympatičtěji působily smělé koncepce Dobnerovy, které se Dobrovský snažil od svého prvního vystoupení potřít, a které nejenom lákaly romanticky laděné duchy, nýbrž v nejednom ohledu byly potvrzeny novými materiálovými objevy a dalším exaktním rozborem. Nesporné omyly Dobrovského jako s Tuventarem podstatně omlouvají nedůvěru Šafaříkovu a jiných k Dobrovského schopnostem vyšší historické kritiky, neboť takové prokázané chyby odrazovaly i v případě Marnavičova Upravdy nebo Hankovy Libuše spolehnout se na jeho úsudek. Celkem vzato, je však běžné mínění, že všechny zásluhy Dobrovského leží na poli lingvistického bádání, že jeho historické příspěvky jsou druhořadé, silně nespravedlivé. Dobrovský sice konstruoval svůj obraz slovanské minulosti s jistou suchostí, poněkud jej ochuzoval, ale rozuměl jako málokdo jiný logice historických fakt, měl jedinečný smysl pro řeč primárních pramenů. Velikost Dobrovského historika musí být teprve objevena.

Nepřipravoval nadarmo v posledních letech života ve spolupráci s Pertzem edici Jordana, nestudoval zbytečně ostatní byzantské pra-

[16] Ol. Králík, *Josef Dobrovský a bádání o počátcích českých dějin.* Sborník *Pocta Zd. Nejedlému,* Olomouc 1959, 73—140.

meny pro rané dějiny Slovanů. V otázce data osídlení Balkánu Slovany měl nepochybně pravdu proti Šafaříkovi. Tento problém byl ovšem zvláště blízký Šafaříkovi, který měl dávné sympatie k Jihoslovanům a působil mnoho roků v Novém Sadu. Analogicky jako se Kollár snažil vzkřísit „Staroitálii slovanskou", též Šafařík pomýšlel na rekonstrukci dávného slovanského zeměpisu Balkánu, ovšem prostředky daleko vědečtějšími a reálnějšími. Proti skepsi Dobrovského nevystoupil přímo, nýbrž poněkud paradoxně použil k rozvinutí svých názorů recenze na okraj Dobrovského edice Expeditio Friderici (1827). Příspěvek vyšel v týchž vídeňských Jahrbücher, kde byla otištěna Dobrovského recenze díla Šafaříkova a Jungmannova (1828, sv. 42, str. 26—64). Není to kritika v pravém slova smyslu, nýbrž historicko-zeměpisný komentář ke křížové výpravě, která je předmětem díla vydaného Dobrovským. Kopitar předem Dobrovskému ohlásil tento článek: „Schaffarik hat den serbischen u. thracischen Theil Ihres Ansbertus zu erläutern gesucht" (15. 4. 1828) — skutečně má pak v Jahrbücher titul *Reise über Bulgarien nach Thrakien.* Nezapře se tu autor pozdějších *Slovanských starožitností,* studie je věnována složitým otázkám toponomastiky od antiky do středověku.

I když Šafaříkovy výklady o slovanském místopisu Balkánu mají nesrovnatelně vyšší úroveň než obdobné příspěvky Kollárovy o dávné slovanské Itálii, nebezpečí etymologizování přece neunikl. Kopitar v citovaném dopise Dobrovskému se nad tím pozastavuje: „... aber eine Ur-Etymologie so ins Werk verwoben, dass sie incorrigibel war, z. B. Viminacium=Braničevo! auch quoad etymon?" Identifikace se opravdu v článku, jak byl otištěn, objevuje (str. 30). Kopitar měl i později nedůvěru k Šafaříkovým kombinacím, napsal Hankovi o jeho problematickém etymologickém talentu: „Wenn z. B. Šaf. Semendria aus Viminacium entstanden glaubt, so muss ich ihm das besagte Talent absprechen" (září 1832). Sám Dobrovský výklady o pradávném slovanském osídlení Balkánu břitce odmítal, například v recenzi *Geschichte* píše: „So ist Singidunum im Jahr 473 nicht den Slawen entrissen worden, die Slawen in Krain konnten um diese Zeit den Gothen nicht zinsbar seyn u. s. w." (str. 3). Rozdílnost vědeckého založení obou velkých průkopníků slavistiky ostře demonstruje odlišná koncepce recenze Dobrovského a Šafaříkovy. Dobrovský byl rozený analytický kritik, s rozkoší boural cizí konstrukce, kdežto Šafařík byl ohnivý syntetik, který usiloval z materiálu třebas Dobrovského vybudovat vznešený památník slovanského dávnověku.

Oba učenci se těžko mohli dorozumět. Ale rozhodně nelze představovat Dobrovského jako neomylného znalce historie, Šafaříka jako

romantického snílka o temném pravěku. Ve své knize na okraj Surowieckého sice vytyčuje Šafařík nebezpečný program: „Denn die Sehnsucht nach der süssen Kunde von dem Leben der Väter... belebt... mit erwärmenden Freudenstrahlen die Brust des Gelehrten, wenn er in Trümmern verwitterter Sagen und abgebrochener Überlieferungen die Prophetenstimme der Geschichte wahrzunehmen glaubt" (str. 6), ale leckdy se v polosvětle protohistorie orientoval lépe než Dobrovský. Ten se svým důvtipem selhal v klasickém problému národní příslušnosti Tacitových Venedů. Ve svých raných pracích je ztotožňoval se Slovany, ale nejpozději od desátých let tuto rovnici odmítal. Zdá se, že na jeho mylné rozhodnutí působily dva momenty, jednak těžká ohraničitelnost Venedů od Venetů a nakonec od Henetů, potom nebezpečí splývání Venedů s germánskými Vandaly. V prvním směru hrozily fantazie dobnerovské, v druhém krantzovsko-schleinicovské. Nově u Šafaříkova pojetí popuzovalo recenzenta ztotožňování Venedů s Indy: „Hier wird ja ganz willkürlich vorausgesetzt, dass die alten Venedae, die Tacitus nennt, Slawen waren. In den Zusätzen, S. 491, wird sogar die Benennung Winden für identisch mit Hindu, Indier gehalten!" (str. 3). Nechuť Dobrovského ke všem třem zmíněným kombinacím byla oprávněná, ale zavedla ho příliš daleko, když popřel samu možnost, že Venedové byli Slované. Nepřekvapuje potom, že se Dobrovský nesetkával se souhlasem ani v těch historických problémech, kde měl evidentně pravdu.

Strohá metoda Dobrovského imponovala, jak jsme viděli, Šafaříkovi nejvíce na poli jazykozpytném. Zde mu mladý slavista důvěřoval až příliš, teprve ve čtyřicátých letech pocítil potřebu revidovat též Dobrovského lingvistické dílo. Pozoruhodné výroky v tomto smyslu čteme v listech Boďanskému: „Cítil jsem potřebu prošetřiti nanovo základy našeho jazykozpytu, Dobrovským položené a jinými přijaté" (26. 12. 1845); „Dobrovského slavné jméno nás vrhlo do letargie, že sme mysleli, že již všecko hotovo" (11. 6. 1846). Změna Šafaříkova postoje se názorně odráží ve vývoji jeho názorů na stáří hlaholice a její poměr k cyrilici. V mladistvých *Geschichte* plně stojí na stanovisku Dobrovského: „Dobrowsky bewies mit unumstösslichen Gründen, dass man die glagolitischen Buchstaben im dreyzehnten Jahrhundert, ungefähr um das J. 1220 in Dalmatien, vielleicht auf der Insel Arbe, erfunden, und mit ihnen einen frommen Betrug gespielt habe" (str. 240). Tu Dobrovský dává Šafaříkovi lekci z vědecké metodiky, prohlašuje své vývody za pouze pravděpodobné, nikoli neotřesitelné: „Sehr wahrscheinlich ist allerdings Dobrowsky's Vermuthung, aber von unumstösslichen Gründen, von Beweisen sollte hier nicht die Rede seyn, weil sich der dunkle erste Ursprung dieser Unternehmung, die noch kein

Aufsehen machte, nicht sicher nachweisen lässt“ (str. 14). Metodicky dal další vědecký vývoj Dobrovskému za pravdu, nikoli ovšem věcně. Právě Šafařík měl velký podíl na zvrácení Dobrovského názorů, jak je dostatečně známo z četných prací, například Jagičových. Zvrat ovšem zahájil Kopitar již začátkem třicátých let, když prohlásil hlaholici za dílo Konstantinovo a cyrilici za pozdější novotu. Šafařík dlouho zaujímal střední stanovisko, jak je formulováno například v listě Pogodinovi 12. 5. 1838: hlaholice prý je starší, než mínil Dobrovský, ale mladší, než soudí Kopitar. V stejném smyslu psal Vostokov zase Šafaříkovi 12. 1. 1836: hlaholice je starší, než mínil Dobrovský, ale vznikla teprve po cyrilici. Koncem života se Šafařík intenzívně zabýval tímto problémem, dospěl k přesvědčení, že hlaholice je výtvor Konstantinův, cyrilice výtvor teprve Klimentův. Je to paradoxní, že vědecký vývoj se po mnoha bojích a sporech vrátil na stanovisko, které kdysi dávno hájil Dobner proti Dobrovskému.

Ale klikatá cesta vědeckého bádání nebyla jistě zbytečná. Šafařík podezříval Kopitara, že ho k jeho názoru na starobylost hlaholice vedly postranní úmysly, není nemožné, že ani uvažování Šafaříkovo nebylo určováno jen poznaným důkazovým materiálem, nýbrž i některými myšlenkami v pozadí. Zdá se, že v sporu o prioritu hlaholice anebo cyrilice se uplatnila orientace západní a východní, šlo mimo jiné o to, zda původní dědictví Konstantinovo uchovali západní Slované anebo východní. Příznačně ve sporech mezi Kopitarem a Šafaříkem nešlo jen o stáří hlaholice, nýbrž také o její kolébku. Kopitar zastával teorii panonskou, ke konci života se k ní přiklonil též Šafařík. Proti tomu stála teorie bulharská nebo makedonská, spínající vznik písma Konstantinova a ovšem i nejstarší podoby literárního jazyka staroslověnského s rodným krajem onoho velkého učitele. Konečně byly spory, s kterým písmem vykazuje hlaholice příbuznost. Dobrovský v souhlase se svým míněním o dalmatském původu hlaholice v 13. století zdůrazňoval v recenzi Šafaříkovy knihy rysy společné s latinkou: „Dass der Erfinder dieser neuen Schrift bey der Umbildung der älteren kyrillischen auch Rücksicht auf andere, vorzüglich lateinische (nicht koptische) Züge genommen hat, ergibt sich aus der Vergleichung des Wjedi mit dem lateinischen U, des Dobro mit d u. s. w.“ (str. 14).

Rozhodující podíl na vývoji Šafaříkových názorů na původ hlaholice měly ovšem stále se množící objevy materiálové, zvláště nález *Pražských zlomků* roku 1855. Tím bylo umožněno definitivní vyvrácení zužujícího pojetí Dobrovského a rehabilitace důmyslné koncepce Dobnerovy. Ani Šafařík ovšem neřekl poslední slovo, materiálová základna pro řešení problému vzniku hlaholice a cyrilice byla dále rozšířena, zvláště v ohledu epigrafickém. Dosud není zcela jasno v těchto otázkách, zvláště pak zůstává nejistota, je-li možno vznik některé z obou abeced posunout do doby předcyrilometodějské. Tu se například Lettenbauer vrací k podnětu, který již za života Šafaříkova nadhodil jeden německý učenec: „Pertz in Berlin, ein Sohn des berühmten Oberbibliothekars, hat soeben: De Cosmographia Ethici libri tres drucken lassen, worin er das glagolitische Alphabet nun bestimmt und entschieden dem Ethicus (circa 350) und seinem Übersetzer dem H. Hieronymus (circa 400) zuschreibt. Indess sind die Grunde vor einer strengen Kritik nicht stichhältig“ (Pogodinovi 16. 10. 1853). Dnes se ovšem nikdo kromě nejpustších fantastů neodváží jít do doby Jeronýmovy, ale řada učenců je nakloněna spojovat hlaholici s karolínským písmem, pokládat ji aspoň v zárodku za výtvor předcyrilometodějský. V jistém smyslu by to bylo vzkříšení dalmatské teorie Dobrovského, ovšem s naprosto jinými časovými souřadnicemi.

V otázce hlaholice se musil Šafařík osvobodit ze zajetí názorů Dobrovského — udělal to velmi čestně a na prospěch slavistického bádání. Viděli jsme, že problematicky odděloval Dobrovského lingvistu od Dobrovského historika, na prvního spoléhal až příliš, druhý ho odpuzoval. Nepochybně Dobrovského vědecká tvorba je nedělitelná jednota, síla jeho metody se projevuje též v díle historickém, jako zase omezení a nedostatky postihují též jeho práce lingvistické. Je ovšem přirozené, že střízlivost Dobrovského pohledu dráždila Šafaříka a jeho současníky nejvíce v obraze slovanských dějin.

Bylo skutečně dosti momentů, které v Dobrovského vystupování rozlaďovaly a odrazovaly mladé pokolení. Šafařík byl jako Slovák pravděpodobně dotčen jeho povýšeným stanoviskem k postupu v *Geschichte*, jak vyhradil slovenské literatuře samostatný oddíl: „... Slowaken, die der Verf. als ein geborner Slowak von den Böhmen trennt“ (str. 19); „... will der Verf. die unternommene Trennung rechtfertigen. Er trennte aber nicht nur diejenigen, die wirklich slowakisch schrieben, sondern alle übrigen Slowaken, die in ihren Schriften die reine böhmische Büchersprache ohne Abweichung beybehielten“ (str. 23). Tyto zásadní otázky samostatnosti a rozsahu slovenské literatury jsou nadto směšovány s polemikou, možno-li za předky Slováků pokládat kmen Jazygů, jak se dohadoval Šafařík. Je známo, že Šafařík subjektivně stál na stanovisku jednotného literárního jazyka pro Čechy i Slováky, ale objektivně napomáhal již svým dílem *Geschichte* vytváření samostatného národního vědomí slovenského. Jako obyčejně chyběl Dobrovskému jemnější smysl pro dobové potřeby, příliš lpěl na formálním faktu, že i autoři slovenského původu užívali spisovného jazyka českého.

Místy je Dobrovský až neuvěřitelně chladný, lze těžko rozeznat, pokud jde o vůli k pravdě, k věcné správnosti, pokud o výsměch nadšení mladších vlastenců českých. Šafaříka v recenzi opravuje v údaji o jedné obraně českého jazyka: „Franz Graf Kinsky liess eben kein besonderes Werk über die Nothwendigkeit und Vortheile der böhmischen Sprache drucken, sondern schrieb ein Werkchen über die Erziehung, unter dem Titel: Erinnerung über einem wichtigen Gegenstand von einen Böhmen, Prag 1773. Darin spricht er im Vorbeygehen (§ 79—81) von dem Nutzen der böhmischen Sprache“ (str. 22). A Jungmanna opravuje v údaji o vlastní obraně češtiny: „Nach S. 487 sollen beym Antritt der Regierung Leopolds die böhmischen Stände verlangt haben, dass die böhmische Sprache bey öffentlichen Verhandlungen im ganzen Lande eingeführt werde. Diess ist wohl ein Missverstand. Unter anderm verlangte man, dass den bloss böhmischen Knaben der Zutritt zu den Gymnasien wieder gestattet werde, wogegen der Gubernialrath von Riegger Vorstellungen machte, und dafür die böhmische Professur auf der Universität vorschlug. Die Nothwendigkeit dieser Kanzel hat Dobrowsky in Gegenwart Sr. Maj. nicht bewiesen, indem der Anhang seiner Rede, in welchem die böhmische Sprache dem Schutze des Regenten empfohlen wird, gar nicht vorgelesen wurde. Er ist aber mit der Rede: »über die Ergebenheit und Anhänglichkeit der slawischen Völker an das Erzhaus Österreichs« ohne sein Wissen, dem Drucke 1791 übergeben worden“ (str. 35). Není důvodu pochybovat o naprosté korektnosti Dobrovského oprav, ale korektnost byla bolestně málo v tak zásadní věci, jakou znamenala pro vlastence typu Jungmannova obrana práv českého jazyka. Proč Dobrovský zmenšoval míru vlasteneckých zásluh svých nebo hr. Kinského? Byla to skromnost? Byla to snad spíše nechuť krýt svou autoritou horlivé úsilí mladší generace? Ze všeho nejspíše to byl fanatismus pravdy, který přiměl stárnoucího učence též k napomenutí Šafaříka, když ten přeháněl průkaznost jeho dalmatské teorie o vzniku hlaholice. Tento neúprosný vědecký fanatismus se srážel s nacionálním entuziasmem Jungmannovy školy. Ze všech nejvíce trpěl tímto rozporem Šafařík, ale za života Dobrovského nebylo možno jinak, než že šel cestou jeho mladšího soupeře.

Rozpory se v posledních letech života Dobrovského stupňovaly, Šafařík se ostentativně v knize roku 1828 přimkl k polským romantikům, což staršího učence nemálo rozhořčilo. A je dostatečně známo, jak trpkým úderem byla pro něho znevažující charakteristika J. Bowringa.[17]

[17] Dokumentární materiál je otištěn ve dvou edicích: Rob. Beer, *O korrespondenci Johna Bowringa do Čech*, VKČSN, 1904; Fr. Chudoba, *Listy psané J. Bowringovi ve věcech české a slovanské literatury*, VKČSN, 1912.

Bylo to tím trpčí zklamání, že původně opatřoval Bowringovi materiál pro antologii české poezie on sám s Kopitarem, ještě někdy v třetí čtvrti roku 1827 ho varoval před falzy Hankovými, zvláště *RZ:* „Zelotes Bohemici, non contenti poematibus Seculi XIII. in Msto Auloregensi (=*RK*, který Dobrovský pokládal za pravý), sic dicto a loco inventionis, maluerunt antiquiora effingere ad conjungendos Germanos qui antiquioribus gloriantur.“ A tu v čísle The Foreign Quarterly Review z února 1828 vyšel Bowringův článek o Jungmannově *Historii literatury české*, v němž význam Dobrovského byl zhodnocen docela v jungmannovském duchu: „Much indeed has Dobrowsky added to the stock of Slavonian knowledge, and his various philological works are the greatest and best authorities on the subject. The student who wishes to trace the early history of the Slavonic tongue, will do well to consult the Abbe's Institutiones Linguae Slavicae. Every thing Dobrowsky writes is pregnant with erudition, though his critical and philosophical merits are perhaps not on a level with his knowledge; but all Slavonians look up to him with respect, as one of the props and glories of the Slavonian race.“ Účinek citovaných slov jistě nic netušícího Bowringa v Čechách, a možno říci v celém tehdejším Rakousku, byl nesmírný, přímo nepochopitelný. Ostře reagoval Kopitar, který obvinil ze snižování Dobrovského jeho nevděčné žáky Čelakovského a Hanku: „Mr abbé Dobrowsky est un viellard de 75 ans, le plus grand savant et *critique* non seulement en fait de littérature et histoire slavonnes, mais en général, en toute l' Autriche: et vous voilà qui lui opposez deux blancs-becs, comme Č. et H., ses disciples, et tout à fait sans suffrage encore parmi les savants en général“ (list Bowringovi 23. 10. 1828). Kopitarovi se vytýká a dá opravdu vytýkat všelicos, ale Dobrovského se zastal velkoryse. Právem zdůraznil, že lze-li jej z něčeho obvinit, není to nedostatek kritické pronikavosti, nýbrž spíše hyperkritičnost.

Sám Dobrovský byl Bowringovým článkem uražen do hloubi duše, stavěl jej do stejné řady s úskočnou Svobodovou obranou *RZ*, v níž byla jeho skepse vysvětlována z duševní choroby. Nejjímavější je jeho list Hankovi z 30. 8. 1828: „Svoboda mne skoro za blázna vyhlásil, Angličan za nefilosofa, ale přece za vědníka. Mají-li pak Čechové mnoho takových bláznů vědníků? Nepřestanu však proto vším dobrým se odměňovati.“ Je možno tohoto a ostatních podobných projevů Dobrovského užít k obžalobě Jungmannovy družiny, že zákeřně ztrpčili velkému učenci poslední měsíce života. Ale je možno naopak pokládat projevy Dobrovského za příznak jeho nedůtklivosti, jeho diktátorských sklonů.

V aféře Bowringově se zhustilo nahromaděné napětí mezi Dobrovským

a mladým pokolením. Dobrovský byl až neúměrně vděčný Palackému, že se ho pohotově ujal v ČČM proti anglickému posuzovateli: "... jsou zjevní důkazové důmyslu jeho hlubokého, kterýmžto duch filosofický všude se ohlašuje; a kritickému ostrozraku jeho již před padesáti lety od tehdejších veteránů kritiky evropské povinná čest se dála." Palacký byl rozený politik, věděl v každém okamžiku, co je potřebí udělat — zakročil tedy diplomaticky i roku 1828 na uchlácholení nedůtklivého svého učitele. Naopak Dobrovský projevoval nesmiřitelné záští proti Bowringovu informátoru, podezříval Jungmanna nebo Čelakovského. Pozůstalost Bowringova se zachovala neúplně, ale je jisté, že Dobrovský hádal správně, že informace o Dobrovského naukovém profilu dodal do Anglie Čelakovský.

Nešlo mi o to znovu drásat bolavou ránu osobního konfliktu velkých představitelů národního obrození, ani nezamýšlím dělat soudce nad morálním charakterem zúčastněných stran. Podstatné je pouze ideové jádro celé srážky, která nepropukla náhodně v únoru 1828, nýbrž ve skutečnosti probíhala celé poslední desetiletí života Dobrovského. Brandl v životopise Šafaříkově dává aspoň zčásti Bowringově charakteristice za pravdu, ale objasňuje výtku filosofické nedostatečnosti tak, že jde o Dobrovského necitlivost v oblasti estetické — estetika prý je část filosofie, tak prý Bowring mínil svou výhradu. Ale spojení filosofie a kritiky u Bowringa dokazuje, že jde o něco zcela jiného, o Dobrovského domnělou neschopnost vyšší filosofické kritiky. A to bylo obecné přesvědčení mladších současníků Dobrovského, také Šafaříka. Bowring jinými slovy vyjádřil totéž, co napsal Šafařík Koeppenovi roku 1825, že totiž Dobrovský je geniální v mluvnici a lexikografii, ale ztroskotává v historické kritice. A podíváme-li se pozorně na Palackého obranu Dobrovského proti Bowringovi, vidíme, že důkazem filosofického ducha učitelova je mu „vzorný soustav mluvnice všeslovanské a základové jeho etymologického skoumání", tedy zase jen práce filologické. Rozdíl Palackého od Šafaříka nebo Čelakovského je pouze verbální, Palacký dovedl své výhrady obratněji zaobalit a tím oklamat přecitlivělého, poněkud ješitného Dobrovského.

Nakonec vůbec nezáleželo na osobě Bowringova informátora, stejně dobře jím mohl být i Palacký. Mladým vlastencům chybělo u Dobrovského trochu vřelejší zaujetí pro českou a slovanskou věc, připadal jim mnohdy, a to nezcela neprávem, jako chladný sofista, jako ztělesnění ryzí samoúčelné vědy. Ani Šafařík nemohl cítit jinak, ale jeho vědecký patos byl nejpříbuznější mistrovu. Také ze všech vrstevníků dovedl se nejvíce vysvobodit z výstřelků dobově podmíněného nacionalismu, překonat indické fantazie a neblahá falza Hankova. Jeho ušlechtilý zjev je syntézou Dobrovského vůle k pravdě a jungmannovského činorodého úsilí národního. Také nejdráže zaplatil životem za svůj výsledný úspěch.

JOSEF HRABÁK

PAVEL JOSEF ŠAFAŘÍK A STARŠÍ ČESKÁ LITERATURA

1

Obsah pojmu „starší literatura" byl pro obrozenské spisovatele poněkud jiný než pro nás, neboť její díla nebyla oddělena od „nového" písemnictví širokým pásem moderní literární produkce, jako je tomu dnes, a zčásti ještě žila.[1] Pro Dobrovského — abych uvedl nejvýraznější příklad — končila starší literatura rokem 1526 a pak už následovala literatura „nová", neboť se v jeho době na literaturu 16. století navazovalo po stránce jazykové (zejména na tvorbu veleslavínskou) a její díla byla zčásti v oběhu, resp. znovu se do oběhu uváděla.[2] Také pro Šafaříka nebyla starší literatura oddělena od současné tak, jak ji oddělujeme dnes; je to vidět už z jeho periodizace literárního vývoje v *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1826), kde doba od roku 1620 do současnosti tvoří jediný, i když vnitřně diferencovaný celek.[3] Jestliže tedy pojednáváme o Šafaříkovi jako badateli o starší literatuře, vytváříme vlastně literárněhistorický celek vymezený uměle podle dnešních hledisek, který pro Šafaříka neexistoval. Protože však jde o celek v dnešní literární vědě vžitý, je užitečné jej sledovat i u Šafaříkovy vědecké činnosti. Studium problematiky Šafaříkových prací o české literatuře předobrozenské je však důležité ještě z jednoho důvodu: Šafařík jako literární historik mohl se projevit vlastně jen při zpracovávání toho literárněhistorického celku, kterému dnes říkáme literatura starší; literární život po sedmdesátých letech 18. století byl pro něj vlastně literární přítomností,

[1] Srov. Josef Hrabák, *Josef Dobrovský a kulturní dědictví*, Studie ze starší české literatury, 1956, 211.

[2] Dobrovského *Geschichte der böhmischen Sprache und ältern Literatur* (1818) je dovedena právě do roku 1526.

[3] Str. 352—369. Později svou periodizaci prohloubil, srov. str. 179.

se kterou se vyrovnával kriticky.[4] Proto také pojednání o Šafaříkovi a starší české literatuře by se mohlo jmenovat „Šafařík jako literární historik".

Jestliže chceme správně zhodnotit určitou oblast díla vědeckého tvůrce a porozumět jí opravdu dokonale, musíme ji studovat v celistvosti a dynamičnosti. To znamená, že se musíme seznámit se všemi autorovými pracemi z dané vědecké oblasti a přitom musíme sledovat, jak se vyvíjel autorův postoj ke skutečnosti, kterou v nich zkoumal. Takové studium nám pomůže dát odpověď na základní otázku, zda autor dovedl být vždy na výši úkolů, které naň kladla společnost. Předpokladem je ovšem, že vyjdeme z celkového zapojení autorova do kulturního prostředí a z hodnocení úkolů, které chtěl autor svým dílem řešit. Není snad třeba zdůrazňovat, že při hodnocení uvedených úkolů je nutno se ptát především na to, jaká byla jejich společenská účinnost, neboť jinak by nebylo možno určit společenskou hodnotu dané oblasti autorova vědeckého díla.

Literárněhistorické práce Šafaříkovy nejsou rozloženy rovnoměrně v celé jeho činnosti. Po preludiu básnickém se soustřeďují do let 1823—1826 a pak do období od let čtyřicátých až do konce Šafaříkova života. Tím je dána periodizace jeho literárněhistorické práce na dvě období, navzájem oddělená dlouhou přerývkou.

Tato mezera v Šafaříkově literárněhistorické práci snad na první pohled udiví. Ve skutečnosti je však logickým důsledkem jeho celkového postoje k vědě. Šafařík — a to je na jeho postavě snad nejkrásnější — nepojímal vědu samoúčelně, ale viděl v ní povinnost vzdělance k národnímu celku. Proto si také témata své práce nevolil nahodile, nýbrž se stálým zřetelem k potřebám společnosti, a když podle jeho mínění doba si vyžadovala práce vědecké, obrátil se od básnictví k vědě, a když si uvědomil potřebu práce historické, obrátil se od estetiky a filologie k historii. Tento postoj k vědecké práci vyjádřil výstižně například v dopise Kollárovi z března 1822, kde vykládá, proč se odvrátil od básnictví: „Ostatně, prosím, nezatracujte mě proto, že na tom poli, na něž jsem kdysi tak mládenecky odváženě vystoupil byl, hlasu mého vždy méně slyšeti... Plamen, nímž kdysi hořely prsy, neuhasl; jen nemilostivý osud, původ odporujících sobě povinností a záležitostí zmátl okolek a zastavil sílu v běhu."[5] Podobně píše i později, když v úvodě

[4] Je to jednak v *Počátcích českého básnictví, obzvláště prosodie* (1818), jednak v *korespondenci.* (Některá výrazná místa z Šafaříkovy korespondence, týkající se hodnocení soudobé literatury, cituje Jan Máchal ve studii *Pavel Josef Šafařík a jeho názory kritické a aesthetické*, ČČH 1, 1895. 193 a 194.)

[5] ČČM 47, 1873, 124.

k *Starožitnostem* vysvětluje, proč opustil filologii: „Putuje dosti dlouhý čas po zpustlém poli starobylosti slovanské nejedny vpravo i vlevo předměty jsem pozoroval, o nichž by široce jednáno býti mohlo, já pak jich zde jedva slovem jsem se dotekl. Než mně bylo kvapiti k cíli, měl-li spis tento dohotoven a vydán býti. Mysl má přirozeným pudem k jiným předmětům a naukám se nese, od nichž já nerád a bezděky, vida toho nuznou potřebu, k těmto zde jsem se pouchýlil. Neosobuje sobě jméno historika, což by u mne marné sebe mámení bylo, považuji přítomný svůj spis jen jako předsíní pro historika slovanského, v němž on pomeškaje a k daleké své cestě se popřistroje již napotom, jakž se naději, snáze a s větším prospěchem vznešenému povolání svému dostati bude moci."[6] Pozdější generace nedovedly ocenit tento postoj, a místo aby si na něm vážily nerudovského „Vším byl jsem rád", byly náchylné vykládat jej příliš zvnějšku, jako tlak poměrů, který Šafaříka nutil jít tam, kam jej nevedlo srdce.[7] To je však názor zjednodušující. Šafaříka táhlo srdce právě tam, kde si byl vědom společenské nutnosti své práce. Vědecké poznání mu proto také nikdy nemohlo být samoúčelné, ale zároveň nemohlo být pro něj záležitostí chladného rozumu.

Tento Šafaříkův citový vztah k látce nebyl vždy hodnocen kladně, starší věda nejednou Šafaříkovi vytkla, že u něho převládal cit nad kritikou;[8] dnešní věda však odhaluje, že šlo o cit podmíněný objektivními podmínkami společenského vývoje[9] a že tento cit nacházel korektiv v „hyperkriticismu" Dobrovského, který se stal brzdou Šafaříkových romantických teorií právě v kritické době jeho bádání o slovanských starožitnostech.[10]

Jaké objektivní potřebě sloužilo literárněhistorické dílo Šafaříkovo? V podstatě šlo o naplnění tří požadavků, které v jeho době vesměs sloužily rozvoji mladé buržoazie: byla to potřeba zdůrazňovat slovanské

[6] Str. VI.

[7] Tak soudil například Lubor Niederle v jubilejním článku *Pavla J. Šafaříka Slovanské starožitnosti*, ČČH 1, 1895, 143—166, kde na str. 148 píše: „... nebyl historik z povolání, a práce jeho na tomto poli povstaly více příležitostně, z popudů více zevních než vnitřních." — My si však dnes vážíme právě toho, že Šafařík vycházel z popudů „vnějších", tj. z objektivní společenské potřeby.

[8] Srov. například L. Niederle, cit. stať na str. 165.

[9] Frank Wollman, *Slovanství v jazykově literárním obrození u Slovanů*, 1958, 107: „Jestli u Dobrovského — až na nějaké extatické výkyvy — zůstala citová stránka pod tlakem vědecké kontroly, Šafařík se od počátku netají svým citovým zaujetím. U Šafaříka se zase najde „hluboký kmenový cit" jako u Lomonosova. Tento cit už je ve vztahu k mladé české a slovenské buržoazii ustavujících se národů a jejího národního zápasu."

[10] F. Wollman v cit. díle na str. 117.

vědomí, dále potřeba zdůrazňovat historismus a konečně potřeba vypracovat spisovný jazyk. Všechny tyto požadavky měly pokrokovou úlohu. Zdůrazňování slovanské sounáležitosti spolu s ukazováním velikosti Slovanstva a jeho kultury, stejně jako poukazování na slavnou národní minulost pomáhalo zvyšovat sebevědomí měšťáctva a dávat mu sílu do dalších zápasů,[11] které byly tehdy v souladu s bojem lidu, úsilí o dokonalý a pružný spisovný jazyk bylo pak nezbytnou podmínkou pro vytvoření náročné české literatury, stejně krásné jako vědecké.[12] Šafařík se snažil naplnit všechny tyto požadavky, a proto pracoval jako literární historik i jako historik zasazující českou problematiku do problematiky celoslovanské, a veškerou jeho práci doprovázel soustředěný zájem filologa, který do sebe namnoze — viděno dnešníma očima — pohlcoval literárního historika.

Při této činnosti je charakteristické, že měla dvojí určení: Šafařík psal pro slovanský svět, ale zároveň chtěl informovat o slovanském světě cizinu. Tím se řídil i jazyk jeho spisů. Psal je česky i německy, a to stejně krátké stati jako rozsáhlá díla. Zde je příznačné, že jeho první velké vědecké dílo, *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten,* je psáno německy, a naproti tomu pozdější *Slovanské starožitnosti* vydal česky. V *Starožitnostech* přitom přímo proklamuje zaměření na širší vrstvy čtenářstva: „Nerovnosti u výkladu, onde přílišná rozvláčivost, onde zběžná krátkost, též některých věcí opětování, nejvíce odtud pošly, že spis tento v různých dobách chystán a pro nerovné třídy obecenstva, čtenáře učené i méně učené, určen byl. My nejsme tak bohatí, bychom pro rozdílné třídy čtenářstva již rozdílné spisy o témže předmětu spisovati mohli: té chvíle ještě všichni, vysocí i nízcí, zámožní i chudí, ke společným zasedati musíme hodům..."[13]

Zde se projevuje i změna objektivních kulturních podmínek. V době, kdy vydává *Starožitnosti,* česky psaná literatura zesílila již natolik, že Šafařík mohl pomýšlet na veliké vědecké dílo psané česky — v souladu s úsilím „Jungmannovy generace" o vytvoření české vědy. Bylo to ostatně i příspěvkem k realizaci Šafaříkových snah o náročnou česky psanou literaturu, jejichž projevem byly například kritické pasáže

[11] O významu Šafaříkova slovanství a historismu ve spojení s objektivními potřebami české buržoazie srov. Frank Wollman, *Slovanství v jazykově literárním obrození u Slovanů*, 1958 (zvl. na str. 140) a Felix Vodička, *Cesty a cíle obrozenské literatury*, 1958, 55 a 258.

[12] O kulturním programu Šafaříkovy generace srov. Jan Mukařovský, *Dobrovského „Česká prosodie" a prosodické boje jí podnícené*, Česká literatura 2, 1954, 1—29, na str. 12—14.

[13] Str. V.

o české literatuře v korespondenci a v *Počátcích.* Na možnosti českého kulturního prostředí se však přitom Šafařík díval velmi reálně. Usiloval o vytvoření české vědy, ale zároveň si byl vědom toho, že si české kulturní prostředí nemůže dosud dovolit vědeckou tvorbu určenou jen tenké vrstvě odborníků, a proto jeho *Starožitnosti* počítaly i se širšími vrstvami vzdělanějšího měšťanstva, které bylo v popředí národního zápasu.

Toto úsilí o vytvoření náročné literatury měla podpírat také Šafaříkova činnost literárněhistorická.

2

Jak jsem již uvedl, v literárněhistorické činnosti Šafaříkově nacházíme dvě poměrně ostře ohraničená období, mezi nimiž leží dlouhá časová mezera. Během této přerývky se mnoho změnilo v našem kulturním životě a také literárněhistorická práce Šafaříkova se brala v druhém období novým směrem; přesto však můžeme nalézt v celé literárněhistorické Šafaříkově činnosti výrazný společný rys, totiž soustředění na jazykovou problematiku, kdežto zájem o umělecké otázky literárního díla zůstává omezen vlastně jen na prozódii. Ve svých mladých letech Šafařík spínal s prozódií vlastně celý rozvoj básnictví;[14] později sice slevil, ale zájem o prozodické otázky nikdy neztratil.

Nedostatek zřetele k uměleckému rozboru a k estetickému hodnocení literárních památek zaráží již z toho důvodu, že Šafařík byl v mladých letech sám básnicky činný a studoval horlivě estetiku. A nejen to. Šafařík si vysoce cenil básnictví a docela mu přisuzoval vyšší hodnotu než činnosti vědecké. Ještě více však překvapuje zmíněný nezájem proto, že Šafařík po celý život bedlivě sledoval vývoj současné umělecké literatury a v mladých letech se zúčastnil i literárních půtek a bojů, přičemž se snažil svou účastí na *Počátcích* zasáhnout do literárního vývoje nejen jako filolog, ale i jako bystrý (i když příliš přísný) kritik. Vyvstává tedy otázka, čím vyložit nedostatek zájmu o uměleckou stránku literatury v Šafaříkově literárněhistorické práci.

Při *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur* hrál jistě významnou úlohu příklad Dobrovského; Dobrovský psal dějiny české *řeči a literatury* a Šafařík píše obdobně dějiny jazyka a literatury „slovanského národa", tj. zkoumá literární vývoj v souvislosti s vývojem jazykovým, a vlastně jako jev druhotný. Tento výklad je tím pravděpodobnější, že se Šafařík ve velmi značné míře opíral o výklady Dobrovského.[15] Převaha filologického zřetele byla dána i objektivními podmínkami, neboť právě v době, kdy Šafařík psal *Geschichte,* kladla se nebývalá váha na vypracování literárního jazyka; proto bylo aktuální společenskou potřebou přistupovat k starší literatuře právě z hlediska její jazykové kultury, neboť svým jazykovým bohatstvím mohla nejvíce dát rostoucí nové literatuře. Filologické chápání národního procesu převládalo i u české inteligence dvacátých let. Bylo zcela zákonité, že jazyková problematika stála v popředí zájmu právě v době, kdy se ustavovaly novodobé slovanské národy.[16]

Tento názor na jazyk však trval u Šafaříka i v pozdějších letech. O tom, jakou váhu kladl Šafařík na jazyk v národní vzdělanosti, svědčí například projev z roku 1848, *Myšlénky o provedení stejného práva českého i německého jazyka na školách českých,* otištěný v Časopise Českého musea, kde píše mimo jiné toto: „Národ, jako člověk jednotlivý, řeč sám sobě netvoří, ale nalezá ji v tom okamžení, kdež probuzené těkavé jeho vědomí dosáhne potřebné ustálené usedlosti a začne o sobě rozjímati. Od té chvíle jest mu přirozený, přistvořený jazyk dán za přirozenou půdu k veškerému rozvíjení a šíření své vědoucnosti, kteroužto s opatrným používáním svobody jen vzdělávati a do nekonce zdokonalovati má, ale ji ani nedbale spustnouti ani násilně vymknouti si nechati nesmí, ač nechce-li se prohřešiti proti přírodě a propadnouti přirozenou pokutu. Jazyk není toliko nejdůležitějším a nejnevyhnutelnějším ústrojem ducha: jazyk jest duch sám v nejvyšším svém vtělení, v nejčistším svém zjevení. Duch netvoří jazyk, ale tvoří se v jazyku a s jazykem; oba jsou jako tělo a duše v posledních a nejhlubších základech svého sjednocení nevystíhlí, nad nimiž jako nad největším všech zázraků jen žásnouti lze. — Jazyk ale jest zároveň vědomí národu, jest čarovně mocný svazek, jenž dítě k matce, bratra k bratru, rodinu k rodině váže, a je všechny v národ, tj. v lidskou společnost spojuje, kterážto co taková schopná jest, aby žila v duchovním obcování život uvědoměný, usazený a veliký. Jen souhlasnými zvyklostmi v mluvě i ve mravích vzrůstá mezi lidmi trvalé stovaryšení, jenž jest základní výminkou vší vzdělanosti; jen ve vtělení ducha národního žije duch člověčenský."[17] Z uvedeného citátu je vidět, že u Šafaříka nešlo

[14] Ve statí o české literatuře, kterou napsal pro encyklopedii Erschovu-Gruberovu (viz pozn. 26), datuje dokonce počátek nového rozvoje našeho básnictví rokem 1818, kdy vyšly *Počátky.*

[15] Ukázal to již Jiří Polívka v jubilejní stati *Pavel Josef Šafařík a dějiny písemnictví slovanského,* ČČH 1, 1895, 166—183.

[16] Srov. F. Wollman v cit. díle, 179.

[17] ČČM 22, 1848, II, 181—182.

Ústav slovenskej literatúry a jazyka SAV — Dielňa Bratislava

o úzkoprsý pohled filologa, který nevidí za hranice svého vědního oboru; Šafařík se nedívá na jazyk jako na něco samoúčelného, nýbrž jako na prostředek. Vytříbený jazyk, který se může stát nástrojem náročné literatury, je nejdůležitějším předpokladem k tomu, aby literatura mohla formovat společnost.[18]

Jedině tím se však Šafaříkovo přehlížení estetických vlastností literatury při jejím historickém traktování vyložit nedá. Domnívám se, že zde působily i jeho estetické názory na starší české básnictví, které byly velmi odmítavé. Známé je například toto místo z *Počátků:* „Nejsem nenávistník libozvuků Múzy: ale ukaž mi mezi tisíci a tisíci básníři československými od mistra Dalimila a chceš-li dokonce od Hospodine pomiluj ny počnouc až po toho nejnovějšího přízvučkáře dole, ukaž mi jen jednoho Homéra, nebo Petrarku, nebo Camoensa, nebo Miltona, nebo Klopstocka českého? Však ne, ne, ne: bláznivá byla žádost má; ukaž mi jen jedné vlastenské chlouby a závisti cizozemců, jen jedné nesmrtedlnosti hodné tragedie nebo komedie národní a já Ti za připálenou Geniovi vlasti poškvrnu ponesu trest, jakého zrádce vlasti zasluhuje.“[19] Toto místo je zajisté možno vyložit jako hyperbolu, pochopitelnou v bojovém a polemicky zaostřeném díle, poukazoval by k tomu už sám vzrušený sloh.[20] Ale podobně se Šafařík vyslovoval i v soukromých dopisech; zajímavý je po té stránce list Kollárovi z 6. srpna 1826, kde píše mimo jiné toto: „K Vašemu súdu o českém básnictví přistupuji; jest mi to ze srdce psáno. Mně to všecko, vyjmúc Lib. Súd, Rukopis Král., Vyšehrad, Václavovu píseň etc., chutná jako *sláma.* Básnického ducha — a krásy sem já tam nikdy nenalezal — čítal sem to za příčinú jazyka a poněváč slovenské jest — kterak se novější Čechové (i sám Jungmann *poněkud)* té Kadlinského, Lomnického etc. etc. žvatlanině, jako *zázraku* krásy, diviti mohú, naprosto nepochopuji. *Bezodporně* dobré vzory slohu a věci nám jen v *prose* zústavili někteří *Bratří,* Komenský etc.“[21] Jistě budeme souhlasit s Šafaříkem v tom, že Kadlinský a Lomnický nevytvořili arcidíla, ale jistě nás udiví, že se Šafařík nepokoušel o estetické hodnocení ani při vydání *zlomků legend* nebo *Alexandreidy.*[22] Stejně nás udivuje to, že když napsal předmluvu k vydání *Královédvorského* a *Zelenohorského rukopisu,*[23] vyhnul se hodnocení z hlediska estetického.

[18] O této funkci literatury v obrození srov. F. V o d i č k a v cit. díle, 169.
[19] Str. 111.
[20] Neméně kriticky se vyslovuje v *Počátcích* i o soudobé literatuře.
[21] ČČM 48, 1874, 80.
[22] Viz dále na str. 178.
[23] *Gedichte aus Böhmens Vorzeit,* 1845. Viz též dále na str. 176.

Podle toho, co jsem uvedl, se zdá, že se Šafařík začetl kromě *Rukopisů* hlouběji jen do staré poezie toho období, v němž se objevovala vedle přízvučného básnictví časomíra. Z hlediska jeho pojetí literárněhistorické práce je to ostatně pochopitelné. Po stránce ideologické mu staročeská poezie nemohla vlastně nic dát a její umělecká stránka ho zajímala jen potud, pokud mohla přispět k soudobému literárnímu snažení. A to bylo podle Šafaříka jen v oblasti verše, kde šlo hlavně o otázky časomíry.[24] I vysoké hodnocení prózy, o němž se zmiňuje v citovaném dopise, bylo dáno soudobou kulturní potřebou; zájem o staročeskou prózu vyplýval z úsilí o vytvoření novočeské vědecké prózy, k níž sám Šafařík vydatně přispěl ve svých *Slovanských starožitnostech.*

3

Zájem o literární historii je možno u Šafaříka pozorovat již od jeho prvních prací. Svědčí o něm nejen *srovnání tří českých biblí,* které otiskl v Palkovičově Týdeníku roku 1817,[25] zmínky v *Počátcích českého básnictví* a v *korespondenci,* ale zejména účasť na encyklopedii vydávané v Lipsku hallskými profesory J. S. Erschem a J. G. Gruberem,[26] pro jejíž dvacátý svazek napsal heslo *Czechische oder böhmische Sprache und Literatur in Böhmen und Ungern.* Tato stať zabírá téměř 16 sloupců[27] a je prvním známým Šafaříkovým pokusem o syntetické zpracování většího literárněhistorického celku. Proto ji rozebereme poněkud podrobněji, jako úvod do Šafaříkovy literárněhistorické dílny. Napsána byla roku 1823 (sahá do konce roku 1822), ale vyšla teprve roku 1829. Zajímavá je i proto, že vyšla na cizí půdě, takže její autor nebyl vázán ohledy na cenzuru do té míry, jako tomu bylo u prací vydávaných v Čechách. Šafařík patrně do ní po odevzdání už nezasáhl a neměl možnost provést korektury, jak lze soudit podle tiskových omylů.

[24] V soukromých listech se Šafařík vyslovoval velmi kriticky i o téměř celé soudobé literární produkci; typická místa z takových dopisů cituje Jan M á c h a l ve studii *Pavel Josef Šafařík a jeho názory kritické i aesthetické,* ČČH 1, 1895, 183—194, na str. 193—194. I tyto citáty jsou z dlouhého časového rozpětí, od třicátých let až do let padesátých.
[25] Str. 418. — K orientaci v Šafaříkově literárním díle dobře poslouží práce Karla P a u l a, *Přehled tištěných prací Pavla Josefa Šafaříka,* Bratislava 5, 1931, 681—709 (vyšlo též samostatně jako 4. svazeček Pramenů učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě 1931).
[26] *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste.*
[27] Str. 440—449.

Po stránce materiálové nepřináší tato stať nových poznatků. Nepřesahuje látku snesenou Dobrovským v jeho *Dějinách* z roku 1818,[28] ba — jak bylo dáno omezeným rozsahem — ani zdaleka ji nevyčerpává; důležitá je však svým pojetím. Celé pojednání je neseno buditelskou a přímo propagační tendencí. Je to vidět už z *periodizace*. Šafařík přejímá sice periodizaci Dobrovského, ale připojuje navíc nové, sedmé období, od roku 1782 do roku 1822; Dobrovský ve své *Geschichte* z roku 1818 podržel periodizaci prvního vydání (1792) beze změny a poslední období vymezil jako dobu „von der Vertreibung der Nichtkatolischen bis auf unsre Zeiten".[29] Protože vydání z roku 1818 sledovalo literární vývoj jen do nastoupení Habsburků (1526), periodizace po roku 1526 v něm neměla praktický význam. U Šafaříka tomu však bylo jinak, neboť sledoval literární vývoj až do přítomnosti a tím, že vymezil současnou literaturu jako zvláštní období, oceňoval soudobé literární snažení a ukazoval na jeho vývojové možnosti. Končil tedy optimistickým výhledem do budoucna.

Buditelský a obranný ráz stati proniká ovšem ještě více v traktování látky. Výrazně je patrný již na počátku, kde Šafařík hájí češtinu proti mínění, že jde o jazyk nelibozvučný. Tato pasáž vznikla nepochybně v souvislosti s dobovými úvahami o libozvučnosti češtiny, které měly svůj ohlas i v básnické praxi, zejména u Kollára. Proti názoru, že je čeština příliš tvrdá, Šafařík uvádí například toto: „Wahr ist es, nicht alle Silben in Böhmischen sind weich; aber sie dürfen es auch nicht sein, weil auch in der Natur nicht alles weich ist. Will man aber einzelne, dem Anscheine nach hart oder übelklingende Wörter und Silben aufgreifen, um danach den Gehalt und Bau einer Sprache zu beurtheilen, so lassen sich Härte und Misklang im Einzelnen in jeder Sprache nachweisen."[30] Jako příklad na nelibozvučnost jiných jazyků uvádí pak pod čárou německá slova Pfropf, Tropf a Pferd. Dále podotýká, že mnohé v libozvučnosti českého jazyka pokazili spisovatelé v době úpadku, kdy čeština ustupovala ve vyšších kruzích a libozvučnost jazyka velmi utrpěla tím, že se spisovatelé odtrhovali od živého jazyka mluveného lidem a vytvářeli

[28] *Geschichte der Böhmischen Sprache und ältern Literatur.* Nově vydal Benjamin Jedlička, *Dějiny české řeči a literatury,* 7. svazek Spisů a projevů Josefa Dobrovského, Praha 1936.

[29] Str. 441. — V Dobrovského *Geschichte* str. 64 (v Jedličkově vydání 221). — Překlad: Od vypuzení nekatolíků až po naše časy.

[30] Str. 441. — Překlad: Podle pravdy všechny slabiky v češtině nejsou měkké; ale nemohou také takovými být, protože také v přírodě není všechno měkké. Jestliže však chceme vybírat jednotlivá, podle zdání tvrdá nebo nelibozvuká, slova a slabiky a podle toho usuzovat na obsah a stavbu jazyka, pak lze prokázat tvrdost a nelibozvuk v jednotlivostech v každém jazyku.

knižní jazyk počítající s čtoucím okem, ale nikoli s mluvícím jazykem.[31]

Jiným výrazným projevem buditelského a přímo propagačního rázu Šafaříkovy stati jsou jeho výklady o nejnovější literatuře. Skepse, která pronikala u Dobrovského, podle něhož ve zpracování *Geschichte* z roku 1792 je sotva možné, že se čeština zase povznese k takové dokonalosti, jaké dosáhla ve svém „zlatém věku",[32] vyznívá Šafaříkova stať radostným optimismem mladé buržoazie, která již dosáhla jistých úspěchů a je si toho vědoma. Radostně konstatuje, že „da wurde zu Ende des vorigen und Anfange des gegenwärtigen Jahrh., im Einklang mit dem überall unter den Slaven aus langem Schlafe erwachenden Enthusiasmus, die glühendste Vaterlandsliebe rege, die Herders Trostspruch früher, als man vermuthete, in Erfüllung zu bringen verspricht".[33]

Periodizace je přejata, jak již jsem uvedl, z Dobrovského. Šafařík přejímá i Dobrovského názvy období a v dalších výkladech také namnoze přejímá Dobrovského formulace. Přitom je však zajímavé, že je to v částech zpracovaných podle *Geschichte* z roku 1818. Ve výkladech o literárním vývoji po roku 1526 je závislost na Dobrovském po formulační stránce menší.

Přes tuto formulační závislost se Šafařík podstatně liší od Dobrovského v pojímání nejstarších období, která vykládá na základě *Zelenohorského rukopisu.* Do prvního období (550—845) vkládá vedle *Zelenohorského rukopisu* ještě z *Královédvorského rukopisu* básně *Čestmír* a *Záboj* a — opíraje se o Jungmanna, kterého cituje pod čárou — usuzuje, že v pohanské době bylo básnické umění hluboko zakořeněno v lidu.[34] Víra v padělané rukopisy poznamenala i Šafaříkovo pojetí dalšího období (845—1310). Šafařík zde klade do protikladu poezii pokračující v tradici lidové poezie pohanské doby a charakterizovanou nerýmovaným veršem, a poezii vytvářenou podle cizích, západních vzorů. Proto změnil i pořadí, v kterém vypočítával hlavní památky Dobrovský, a to tak, že do popředí klade památky domněle pokračující v tradici domácí slovanské tvorby, a teprve pak vypočítává památky ostatní.[35]

[31] Str. 441.

[32] Str. 216; v českém překladu Benjamina Jedličky (Josef Dobrovský, *Dějiny české řeči a literatury,* Praha 1951), 138.

[33] Str. 447. — Překlad: Tu nastala ke konci předcházejícího a na začátku nynějšího století, v souhlase s nadšením probouzejícím se ze spánku u všech Slovanů, nejvíce rozkvetlá čilá láska k vlasti, která slibuje, že útěšné heslo Herderovo bude vyplněno dříve, než se tušilo.

[34] Str. 442.

[35] Str. 443.

Toto pojetí souvisí s celkovým chápáním našeho kulturního vývoje. Proti Dobrovskému nesleduje Šafařík v první řadě dějiny jazyka jako prostředku společenského styku (i když by tomu tak mělo být podle názvu hesla), nýbrž píše dějiny české literární kultury zápasící o svou samostatnost a často i existenci s kulturou německou. Je zde tedy vlastně v kostce již ono pojetí, na kterém založil Palacký první verzi svých *Dějin.*

Toto pojetí zvláště výrazně vystupuje v zpracování třetí periody (1310—1410). Šafařík proti Dobrovskému vyhrocuje boj s německou kulturou. Výklady začíná takto: „Wenn schon zu Ende des vorigen Zeitabschnitts durch Mönche, Handwerker, und der Könige und Königinnen Hinneigen zum Teutschthum die um sich greifende teutsche Sprache Veranlassung zum Kampf und Hass der Parteien gab, so scheint jetzt, als hätte mit dem Erlöschen des premyslischen Stammes, während der Regierung des Luxemburgischen Hauses, die böhmische Sprache und Sitte selbst erlöschen und der teutschen weichen müssen."[36] Pomoc české národnosti přineslo podle Šafaříka teprve úsilí Karla IV. se založením pražské university. Vliv university však nebyl na prospěch české poezii, universita přispěla k tomu, že zaniklo básnictví v duchu starých národních tradic, představované *Rukopisy,* a na dlouhou dobu se uzákonil rýmovaný osmislabičný verš.[37] Je zajímavé, jaký důraz klade Šafařík právě na verš. Verš je podle jeho názoru bytostně spjat s osudy básnictví, a proto také na konci svých výkladů vidí začátek nového věku české poezie v zavádění časomíry a přímo uvádí jako mezník jejího vývoje rok 1818, kdy vyšly *Počátky.*[38] Pro Šafaříkovo

[36] Str. 443. — Překlad: Jetliže již ke konci minulého období za přiklánění k němectví u mnichů, řemeslníků a králů a královen vzmáhající se němčina zavdávala příčinu k zápasu a nenávisti stran, nyní se zdá, jako by s vyhasnutím přemyslovského kmene, za vlády domu lucemburského, český jazyk a mrav měl úplně vyhasnout a ustoupit německému.

[37] Str. 443: „So gross jedoch der Einfluss der 1348 gestifteten Prager Universität auf die Bildung der böhmischen Sprache, vorzüglich in der Folge, war; so wenig war er der *Dichtkunst* förderlich. Denn diese ging zu Anfange des 14. Jahrh. mit so mancher Volkssitte zu Grabe. Statt des einheimischen reimlosen, rhythmischen Verses wurde vonnun an Jahrhunderten lang in achtsilbigen Zeilen gereimt." (Překlad: Jakkoli byl veliký vliv roku 1348 založené pražské university na vzdělávání českého jazyka, zejména v pozdější době, tak málo byl příznivý pro básnictví. Básnictví hynulo na začátku 14. století s tak mnohým národním mravem. Na místo domácího nerýmovaného, rytmického verše od této doby po celá staletí bylo rýmováno v osmislabičných řádkách.)

[38] Str. 447: „Der Poesie... scheint seit 1818 eine neue Epoche zu bevorstehen." (Zdá se, že poezii... od r. 1818 vzchází nová epocha.)

pojetí poezie je příznačné i to, které památky ve svém výkladu proti Dobrovskému vypouští: je to mimo jiné *Rada otce synovi, Nová rada* a povídka o *Alexandrovi,* tedy vesměs památky vyjadřující odhaleně rytířský (tedy západní, podle Šafaříka českému prostředí cizí a škodlivý) světový názor.

Národní moment staví Šafařík do popředí i v husitství,[39] a to zase nápadněji než Dobrovský. Je to i proto, že jeho výklady při zestručnění jsou plastičtější. Husitské období v jeho podání vyvstává jako vrcholné období ještě ve větší míře než v podání Dobrovského. Proto je také Šafařík střízlivější než Dobrovský v posuzování „zlatého věku" české literatury. Je si vědom jazykového rozkvětu i kvantitativního růstu české literatury, ale vidí i to, že veškerý tento rozkvět koření v husitství: „Dieser rege Eifer für Sprachenbau, dieser unermüdete Fleiss in Förderung der Nationalliteratur war aber einzig die reifende Frucht der im vorigen Jahrh. aufgeschlossenen Blüthe der Volksthümlichkeit, die jetzt, abwechselnd unterdrückt und begünstigt, abermals mit neuen Widerwärtigkeiten und Hemmungen zu kämpfen hatte. Nur das Laub der Äste grünte fröhlich fort; der Wurzel des Stammes fehlte der erwärmende und belebende Boden des vorigen Jahrh."[40] Kromě toho poukazuje na ideologický útlak projevující se v pronásledování nekatolíků a zavádění cenzury, zmiňuje se o uvedení jezuitů do země a uzavírá: „Indem man jetzt beinahe in allen Schriften von Patriotismus sprach, gab man nicht undeutlich zu erkennen, dass es an demselben zu mangeln anfing. Wenn demnach das 16. Jahrh. *das goldene Zeitalter* der böhm. Literatur genannt wird, da ist dies, um gegen das vorige nicht ungerecht zu sein, nur unter der oben angedeuteten Einschränkung für wahr zu halten."[41] Z autorů zvláště vytýká Žerotína, Veleslavína, Komenského a Melantricha. V básnictví klade důraz na pokusy o časomíru.[42]

[39] Str. 444—445.

[40] Str. 445. — Překlad: Tato čilá horlivost pro budování jazyka, tato neúnavná píle v podporování národní literatury však byla pouze dozrávajícím ovocem rozkvětu národnosti v předcházejícím století, která nyní, střídavě potlačována a podporována, musela zápasit stále s novými protivenstvími a brzdícími vlivy. Dále se svěže zelenalo jen listí na větvích; kořenům kmene chyběla oteplující a oživující půda předcházejícího století.

[41] Str. 445. — Překlad: Zatímco se nyní skoro ve všech spisech mluvilo o vlastenectví, dávalo se nikoli nezřetelně najevo, že se vlastenectví začínalo nedostávat. Jestliže se tedy 16. století nazývá zlatým věkem české literatury, pak to musíme pokládat za pravdivé jen s výše uvedeným omezením, abychom nezamlčovali to, co bylo dříve uvedeno.

[42] Uvádí jmenovitě Benedictiho z Nudožer, Komenského a z pozdější periody Drachovského a Rosu (str. 445).

Šafaříkova koncepce našeho kulturního vývoje je v podstatě dramatická. Proto také další akt dramatu, doba pobělohorská, je vyhrocen daleko více než u Dobrovského.[43] Do očí bije nejen krátkost proti ostatním periodám (i vzhledem k poměrně délce jednotlivých období u Dobrovského), ale i to, že zde téměř nezná českého spisovatele. Neuvádí Šafařík ani Balbína (snad proto, že nepsal česky), Plachého-Fera, Slavatu atd. Zato, jak jsme již uvedli, věnuje více pozornosti době po roku 1782 a končí ji slibným, optimistickým výhledem.

Protiklad s Dobrovským se jeví nejen v koncepci, která je dramatičtější v pojetí, ale i ve formě, která je více publicistická. Kde je Dobrovský věcný a kde operuje silou střízlivého faktu, Šafařík je citový a vzrušený. Příznačná je například tato charakteristika pobělohorské doby, která je nesena téměř básnickým patosem: „So wie die Böhmen jetzt aufhörten, ein Volk zu sein; so sieht man auch das Feld des geistigen Anbaues in einen Schutthaufen verwandelt. Der Todesengel durchflog das Jammerland mit seinem würgenden Schwerte, und verbreitete in demselben die düsterste Todesnacht."[44]

4

Přestože stať z Erschovy-Gruberovy encyklopedie má klíčový význam pro poznání Šafaříka jako literárního historika, neměla větší důležitost pro rozvoj české kultury a zůstala jen na okraji Šafaříkova literárněhistorického díla. Opravdu velké literárněhistorické dílo, které mělo neobyčejný ohlas a k němuž byla uvedená stať jakousi průpravou, vydává Šafařík roku 1826 — tedy ironií osudu před starší statí z encyklopedie — v Budíně[45]; je to v celém slovanském světě proslulá *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten.* V podstatě je to práce let 1823—1826, ačkoli na ni Šafařík pomýšlel již za jenských studií.[46] Nemá smysl do podrobností zde sledovat vznik díla nebo líčit těžkosti, se kterými jeho autor zápasil při shledávání látky cizích slovanských literatur; jde nám o určení, jak je v tomto díle zpracována starší česká literatura a jakou sehrálo úlohu toto zpracování ve vývoji české literární historie.

[43] Str. 446.

[44] Str. 446. — Překlad: Čechové jakoby nyní přestali být národem: tak vidíme nyní pole duchovního vzdělání proměněné v rumiště. Anděl smrti proletěl zemí nářku se svým záhubným mečem a rozšířil v ní chmurnou noc smrti.

[45] Ofen.

[46] Srov. dopis Janu Kollárovi ze dne 21. ledna 1824, ČČM 47, 1873, 383.

Geschichte nebyla míněna jako dílo objevné, Šafařík si kladl cíle spíš praktické, nechtěl sloužit „čistému" poznání, nýbrž životu. V předmluvě říká doslovně: „Von diesem Gesichtspunkt des Privatstudiums, als des einzigen Erhaltungs- und Belebungsmittels der slawischen Nationalliteratur in den meisten von Slawen bewohnten Ländern, und von der Überzeugung, dass den mühsamen Weg der Selbstbelehrung in Sachen der Muttersprache, den ich in jungen Jahren angetreten habe, Hunderte von nahen und fernen Stamm- und Sprachverwandten wandeln, ausgehend, entschloss ich mich den gegenwärtigen Grundriss der Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten als Leitfaden für Studierende und überhaupt als Hilfsmittel für junge Literaturfreunde, herauszugeben."[47] To je třeba mít při hodnocení na paměti. Důležité je také to, že dílo bylo určeno mezinárodnímu publiku, především ovšem slovanskému; tím také Šafařík vysvětluje, proč sáhl k německému jazyku.[48] Česká literatura zde tedy byla po prvé předkládána mezinárodnímu fóru, a už proto bylo třeba se držet co nejvíce ustálených soudů.

Včlenění českého písemnictví do kontextu všech slovanských literatur však mělo ještě větší význam než informační, neboť ukazovalo, že jde o literaturu, která se může měřit s vyspělými slovanskými literaturami zejména svým stářím a rozsahem; je to vidět už z rozsáhlosti výkladů o české literatuře ve srovnání s celkem: ze 490 stran výkladu (z nichž je však třeba odečíst úvodních 80 stran všeobecného rázu) je české literatuře věnována skoro pětina.[49]

Při hodnocení díla z literárněvědného hlediska musíme ovšem mít na zřeteli, že šlo o dílo mladého nadšence, který neměl a nemohl mít takových literárněvědných zkušeností, jako například Dobrovský. Ve srovnání s *Geschichte* Dobrovského jeví se práce Šafaříkova jako práce odvozená, ač nezapře, že Šafařík českou literaturu znal i z vlastního studia. Klade si však proti Dobrovskému jiné poslání a v jeho koncepci odrážejí potřeby jiné vývojové etapy naší národní společnosti. Právě z toho poslání vyplývají také hlavní rozdíly ve zpracování.

[47] Str. V. — Překlad: Vycházeje z tohoto hlediska soukromého studia jako jediného udržujícího a oživujícího prostředku slovanské národní literatury ve většině zemí obydlených Slovany a z přesvědčení, že svízelnou cestou samouka ve věcech mateřského jazyka, kterou jsem v mladých letech nastoupil, kráčejí stovky kmenově a jazykově spřízněných Slovanů, rozhodl jsem se vydat přítomný základ dějin slovanského jazyka a literatury na podkladě všech nářečí jako rukověť pro studující a vůbec jako pomůcku pro mladé milovníky literatury.

[48] Předmluva, str. VII.

[49] Str. 289—369.

Nelze vsak zamlčet, že ve srovnání s Dobrovským — a do jisté míry i se svou starší statí z Erschovy-Gruberovy encyklopedie — nemá Šafařík lví spár. Neobjevuje nový svět a nepřehodnocuje kriticky starší soudy; neboří mosty, otvírá však cestu k poznání světa, který byl již objeven. I to je dáno vývojovým postavením Šafaříka — literárního historika a potřebami naší kultury v dvacátých letech: Šafaříkovou úlohou bylo spíš zprostředkovat, úlohou Dobrovského bylo klestit cesty. Některé zvláštnosti ve zpracování vyplynuly však i z toho, že česká literatura nebyla Šafaříkem podávána sama o sobě, nýbrž jako jedna ze slovanských literatur, dostala se tedy do širšího kontextu než ve zpracování Dobrovského. Proto také celkové zaměření Šafaříkovy práce bylo jiné než u Dobrovského. Tam, kde si kladl Dobrovský cíl teoretický, Šafaříkovi šlo spíš o praxi.

To se výrazně projevilo už v *periodizaci.* Dobrovský hledal periodizační mezníky v dějinách jazyka jako prostředku společenského styku, to jest v tom, jak se čeština uplatňovala v jednotlivých odvětvích kulturního a sociálního života; tím podal vlastně dějiny jazyka a literatury v těsném sepětí s vývojem společnosti a dospěl k periodizaci, která platí v podstatě i dnes.[50] Jak známo, dějiny české řeči a literatury rozdělil na šest období, z nichž první (vymezené léty 500—900) je z hlediska literárního „předhistorické", takže vlastně rozdělil literární vývoj do počátku obrození na pět období.[51] Šafařík naproti tomu rozdělil celý literární vývoj pouze na tři období, a to tak, že v jedno období stáhl první tři periody Dobrovského a v druhé období další dvě periody podle rozdělení Dobrovského; třetí období se v jeho periodizaci kryje s poslední periodou Dobrovského, je však dovedeno až do současnosti. Za účelem pohodlnějšího přehledu (nikoli tedy z vnitřních vývojových hledisek!)[52] dělí dále každé z těchto tří hlavních období na dvě fáze. — První periodu vymezuje příchodem Čechů do našich zemí a Václavem IV., resp. Husem, a dělí ji na dva úseky, mezi nimiž tvoří hranici vymýcení pohanství Boleslavem I.: a) 550—1000, b) 1000—1410. Druhá perioda sahá v jeho pojetí do bitvy na Bílé hoře a člení se na dva úseky rokem 1526; kulturní událostí, která

[50] Srov. Josef Hrabák, *Josef Dobrovský a kulturní dědictví,* Studie ze starší české literatury, 1956, 203—225, na str. 219n.

[51] V tom se s ním v podstatě shoduje periodizace I. svazku akademických *Dějin české literatury,* 1959.

[52] Srov. *Geschichte,* 300: „Die Geschichte der böhmischen Literatur zerfällt in drei Hauptperioden, deren jede der bequemern Übersicht Wegen in zwei Abschnitte getheilt werden kann." (Překlad: Dějiny české literatury se člení na tři hlavní periody, z nichž každá za účelem pohodlnějšího přehledu může být rozdělena do dvou oddílů.)

toto členění podmiňuje, je Šafaříkovi rozšíření knihtisku, politickou událostí nastoupení Ferdinanda I. Poslední vývojové období tvoří Šafaříkovi doba od Bílé hory až do současnosti a předělem v ní je nastoupení Josefa II. roku 1780.

Proti periodizaci Dobrovského se nedá mluvit o pokroku. Provedené změny měly sice u Šafaříka odůvodnění vzhledem k poslání jeho díla (nepochybně byly vyvolány snahou po zjednodušení obrazu a snahou brát za mezníky události obecně známé: husitství, nastoupení Ferdinanda I. a Josefa II.), avšak nelze nevidět, že tato periodizace nepostihuje zcela dynamiku literárního vývoje. Větším předělem než rok 1000 byl jistě v literárním vývoji počátek 14. století, jak je tomu v pojetí Dobrovského (ač dnes klademe mezník poněkud dále nazpět, již do konce 13. století), a podobně pobělohorskou dobu nelze dobře spínat v jeden celek s počátky obrození.[53] Největší nedostatek však vidím v tom, že husitství není vlastně vyčleněno jako samostatné období. Šafařík je sice správně ocenil jako začátek nové vývojové vlny a jako nástup do nové doby, ale tím, že je neučinil samostatným obdobím (nebo aspoň samostatnou fází v periodě, kterou vymezil roky 1410—1526), bezděky jeho význam poněkud oslabil. U Dobrovského bylo naproti tomu husitství jakýmsi svorníkem celého vývoje, jak naznačil již v nadpise jeho charakteristikou jako „vládnoucího českého údobí".[54] Vývoj měl sice podle Dobrovského ještě po husitství vzestupný ráz — po něm nastal „zlatý věk" — ale husitství samo bylo v jeho pojetí obdobím klíčovým pro celý další vývoj a toto jeho postavení vystupovalo do popředí právě proto, že bylo vyděleno jako období zvláštní. To je u Šafaříka setřeno.

Tak se nám jeví Šafaříkova periodizace jako krok nazpět i proti jeho staršímu náčrtu v Erschově-Gruberově encyklopedii. Je zajímavé, že tam dovedl husitství ocenit a — jak jsem ukázal výše — měl jisté výhrady proti jednostrannému oceňování následujícího období jako „zlatého věku". Ústup od Dobrovského periodizace byl patrně diktován

[53] U Dobrovského sice poslední období sahá rovněž od Bílé hory až do současnosti, ale jeho *Dějiny* vyšly roku 1792, tedy v době, kdy probíhala první fáze obrozeneckého procesu a „novočeská" literatura byla teprve v začátcích. Šafařík vydává své *Dějiny* o 34 let později, když už byl obrozenecký proces o mnoho dále a kdy se musela nová vývojová perioda citlivému literárnímu historikovi již zřetelně rýsovat. (Periodizace v Geschichte z roku 1818 nepadá příliš na váhu, protože je přenesena z vydání roku 1792 a dílo samo sahá jen do roku 1526.)

[54] „Vierte Periode, die man die herrschende böhmische nennen könnte." (ve vydání z roku 1792 str. 131). — Překlad: Čtvrté údobí, které bychom mohli nazvati vládnoucím českým údolím. (V novém vydání — překlad Benjamina Jedličky — *Dějin české řeči a literatury,* 1951, 83.)

praktickými zřeteli a ty zvítězily nad úsilím o postižení literárního procesu i v naší pozdější literární historii. Šafaříkova periodizace se později vžila v podobě dělení našeho literárního vývoje na dobu starou, střední a novou; hranice mezi střední a novou dobou se sice posunula, ale zvítězila Šafaříkem zavedená trichotomie. Toto pojetí pronikalo již v matičním *Výboru z literatury české* a později se vžilo zejména ve školních učebnicích. Trichotomická periodizace přecházela pak až do nejnovější doby díky *Přehledným dějinám literatury české* A. Nováka. Dnes se ovšem vracíme k dělení, které Šafařík nastínil — opíraje se o Dobrovského — v Erschově-Gruberově encyklopedii a které také v podstatě uplatnil ve své *Historii literatury české* Jungmann. (Jungmann spojil z praktických důvodů první dvě období do jednoho, protože — i když věřil v pravost *Rukopisů*. — v nejstarším období neměl dosti textů pro bibliograficky pojatou literární historii.)

Při *zpracování konkrétní literárněhistorické látky* je nejzajímavější to, že Šafařík — i když to vypadá paradoxně — dosáhl největší síly tam, kde se opíral o rukopisná falza. Právě v líčení nejstarší doby našeho písemnictví vytvořil velikolepou koncepci o zápasu dvojí vzdělanosti, domácí nesené lidem a cizácké nesené feudály. Tím vlastně docházel ke koncepci kultury vytvářené lidem a kultury vytvářené podle cizích vzorů exponenty vládnoucí třídy. Vycítil tak skutečný protiklad, který byl v naší kultuře — tak jako v kultuře každé třídní společnosti — ale své vývody založil na nesprávném materiálu. Proto také z něho nemohl dosti vytěžit a také v dalších obdobích tuto koncepci již nemohl sledovat; domníval se totiž, že s rozvojem feudální kultury byla lidová kultura potlačena. A přece to byl trvalý zájem o lidovou píseň, který Šafaříka přímo předurčoval k zapojení lidové slovesnosti do literárního procesu a k jejímu sledování v historickém vývoji. I když neměl materiál pro starší období, mohl lidovou píseň zahrnout do svých výkladů aspoň v 18. století, tím spíš, že mu byla blízká právě v dvacátých letech, kdy pracoval na své *Geschichte* a spolu s Kollárem pořídil soubor *Písně lidu slovenského v Uhřích* (1823—1827). Zde však bylo nepochybně rozhodující soudobé pojetí literatury jako souboru psaných nebo tištěných textů, které mu nedovolovalo včlenit do literární kultury ústní slovesnost; ve své starší stati napsané pro encyklopedii však tohoto pojetí aspoň pro nejstarší období nebyl vzdálen.

Vysoké hodnocení padělaných rukopisů vedlo Šafaříka i k nedocenění autentické literární tvorby 14. století. Proti domnělé národní literatuře se mu zdá „umělá tvorba" matnou a nevýraznou. Protiklad autentické

tvorby a *Rukopisů* se mu jeví jako protiklad literárních druhů a tematiky, hledá zde protiklad na jedné straně literatury profánní a lyrickoepické a na druhé straně literatury náboženské a historickodidaktické: „Die grössten Fortschritte machte, besonders in der ersten Hälfte dieses Zeitraumes (tj. do doby Karla IV. — J. H.), die Sprache der Dichtkunst. Allein in derselben muss man die profane oder lyrischepische von der religiösen oder historisch-didaktischen voll unterscheiden. Jene behielt ihre Selbständigkeit noch lange Zeit hindurch, und wahrscheinlich bis zu der Stiftung der Prager Universität; diese ermangelte alles poetischen Geistes. Im Allgemeinen herrscht in den aus der Erinnerung vergangener Heldenzeiten entsprungenen Gedichten sowohl, als auch in den der Innigkeit und Wärme des häuslichen Lebens entkeimten Volksliedern Originalität, wahre dichterische Weihe, eine lebendige, kräftige, numeröse Sprache; in den spätern Legenden, Fabeln und didaktischen Gedichten hingegen auffallende Leere, Mattigkeit und Geistesarmuth. Die Blüthezeit der böhmischen lyrischepischen Dichtkunst scheint, gleich der herrschenden Periode der Minnesänger, in die zweite Hälfte des XII. und in den Anfang des XIII. Jahrh. zu fallen, obwohl kein Grund vorhanden ist, die böhmische Nationalpoesie dieser Zeit für eine Tochter der provenzalischen oder teutschen zu halten."[55] Přitom si však Šafařík uvědomuje, že i v této historicky-didaktické poezii měla zvláštní význam *Dalimilova kronika* a oceňuje ji jako dílo, které zůstalo oblíbenou četbou národa po dvě stě let a podle jejíhož vzoru opěvovali jednotliví básníci hrdinské činy předků.[56]

Rozhodujícím obdobím, v němž došlo k přelomu, tj. k odumření staré národní hrdinské poezie představované *Rukopisy* a současně k rozkvětu literatury podle západních vzorů, je Šafaříkovi polovina 14. století (založení university v Praze). Nový duch se projevil vedle tematiky

[55] Str. 311. — Překlad: Největší pokroky učinil, obzvláště v první polovině tohoto období, jazyk básnictví. V něm však musíme rozlišovat básnictví světské nebo lyrickoepické od náboženského nebo historicko-didaktického. Ono si podrželo svou samostatnost ještě po dlouhou dobu a pravděpodobně až do založení pražské university; tomuto však chyběl úplně básnický duch. Povšechně panovala v básních, které vznikly z tradice minulých hrdinských dob, jakož i v lidových písních, které vznikly v srdečnosti a teple domácího života, originalita, skutečné básnické posvěcení, živý, silný, obsažný jazyk; naproti tomu v pozdějších legendách, bajkách a didaktických básních panovala nápadná prázdnota, malátnost a duševní chudoba. Zdá se, že rozkvět českého lyrického a epického básnického umění spadá právě tak jako panující období minnesingrů do druhé poloviny 12. a do začátku 13. století, ačkoliv se nenaskýtá žádný důvod, aby česká národní poezie té doby byla považována za dceru provensálské nebo německé poezie.

[56] Str. 314.

i v prozódii: „Statt des einheimischen, reimlosen, rhythmischen Verses wurde von nun an Jahrhunderte lang in 8-silbigen Zeilen gereimt. Stoff und Gehalt hielten mit der Form gleichen Schritt. Die Jugendperiode des böhmischen Volks und mit ihr das poetische Leben hörten auf. Um so mehr fing die Prosa an sich zu entfalten, besonders seit Karl IV."[57] Toto hodnocení nepřekvapuje; shledali jsme je již v stati pro Erschovu-Gruberovu encyklopedii. Záporný poměr k rýmu byl pro Šafaříka vůbec příznačný, vytýká jej i v *Počátcích*.[58] Také cenění prózy je v souvislosti s Šafaříkovým odsouzením rýmovaného osmislabičného verše a — jak již bylo naznačeno — souviselo s potřebami Šafaříkovy doby usilující o vytvoření naukové prózy, k níž byly položeny začátky právě v době Karlově. Prózu pak Šafařík oceňuje v celém pozdějším literárním vývoji.

Při líčení dalšího literárního vývoje je zajímavé, že Šafařík spojil husitství v jeden celek s počátky humanismu a traktuje období let 1410—1526 jako jednu periodu. Na to jsme narazili již výše. Nyní jde o to, abychom si všimli, jak Šafařík hodnotí husitství v rámci této periody. — Klady husitství Šafařík plně chápe, ale proti starší stati z Erschovy-Gruberovy encyklopedie nestaví husitství dosti ostře nad tzv. „zlatou dobu". Také proti staršímu období nevyzvedl husitství dost výrazně. Cení si sice vysoce toho, že se za husitství rozrostlo uplatnění češtiny, ale nevidí změnu kvalitativní, nýbrž spíš dovršení procesu začatého již v době Karlově: „Unter diesen gewaltigen, politisch-religiösen Stürmen, welche das ganze XV. Jahrh. hindurch Böhmen erschütterten, reifte die schon von Karl IV. begünstigte böhmische Landessprache allmählig zur Herrscherin über ihre Nebenbuhlerin heran."[59] Při tomto procesu vysoce oceňuje význam Kutnohorského dekretu pro rozvoj české národní kultury, ale větší důraz než na husitství z hlediska rozvoje naší vzdělanosti klade na raný humanismus. Všímá si toho, že vedle teologických, politických, právnických a historických spisů vzniklo i mnoho knih zábavných, především románů, upozorňuje na překlady[60] a v souvislosti s tím uvádí, že je

[57] Str. 312. — Překlad: Místo domácího, nerýmovaného rytmického verše rýmovalo se od té doby po celá staletí formou osmislabičných řádků. Látka a obsah se shodovaly s formou. Rané období českého lidu a s ním básnický život přestaly. Tím více se začala rozvíjet próza, obzvláště od Karla IV.

[58] Str. 112.

[59] Str. 318—319. — Překlad: Za těchto ohromných politicko-náboženských bouří, které otřásaly Čechami po celé 15. století, dozrával ponenáhlu český zemský jazyk podporovaný již Karlem IV., takže převládl nad svou sokyní.

[60] Str. 322.

stále zřetelnější vliv latiny „auf die Bildung und den Periodenbau der böhmischen Sprache".[61] Celkovou charakteristiku doby podává výstižně, při čemž klade zvláštní význam na řečnictví: „Die Sprache gewann an Fülle, Kraft und Ründung. Im Ganzen zeichnet sich die Prosa der besseren Schriftsteller dieses Jahrhunderts durch eine eigene Originalität, Wärme und Gediegenheit aus; die Poesie hingegen, obgleich hie und da (in den hussitischen Gesängen, in Hynek Poděbrads Gedichten) nicht ohne Leben, blieb im Allgemeinen weit hinter der Prosa zurück, und ermangelte des selbständigen Geistes, der in den bessern Gesängen der ersten Periode weht. Mitten zwischen diesen beiden entwickelte sich, als eine eigene Erscheinung dieser Zeit, die Sprache der Beredsamkeit. Zwar herrschte die Kanzelberedsamkeit vor, aber bald folgte auch die politische nach, und die gleichzeitigen Schriftsteller rühmen die hinreissende Suada mehrerer böhmischen Redner, von welchen leider nichts auf uns gekommen ist."[62] Zajímavé je, že Šafařík upozorňuje na rozvoj řečnictví mimo oblast náboženství, tj. na jeho laicizaci.

V době, kterou Dobrovský nazval „krásným nebo zlatým věkem české řeči", vidí rovněž Šafařík zlatou dobu. Omezení, ke kterému dospěl ve své starší stati psané pro Erschovu-Gruberovu encyklopedii, nyní škrtá. Vývoj se mu jeví vzestupně: čeština nabyla sice již v minulém století vůdčího postavení v zemi, nyní však získává více samostatnosti, gramatické ustálenosti (Festigkeit), jakož i správnosti.[63] Ze spisovatelů si Šafařík pochopitelně nejvíc cení Veleslavína a Komenského, jejichž spisy ještě v obrozenské době byly klasickými vzory gramatické jazykové správnosti.[64] Poněkud udivuje, že Šafařík řadí Komenského do této souvislosti, přestože většina jeho díla vznikla až v době pobělohorské. Zde dává přednost vnitřní spojitosti s humanismem, jehož slovesnou kulturu Komenský dovršuje. (Stejně řadil Komenského už ve zmíněné stati v encyklopedii.) O poezii této doby se vyslovuje zdrženlivě, ale ne tak odmítavě, jako ve své korespondenci

[61] Str. 322—323. — Překlad: Vliv latiny na tvoření a na stavbu period v češtině.

[62] Str. 323. — Překlad: Jazyk získával na hutnosti, síle a vytříbenosti. Celkem vyniká próza lepších spisovatelů tohoto století vlastní originalitou, teplem a ryzostí; naproti tomu poezie, ačkoliv ojediněle (v husitských zpěvech, v básních Hynka z Poděbrad) není bez života, zůstala všeobecně daleko za prózou a chyběl jí samostatný duch, který se projevuje v lepších zpěvech prvního období. Mezi oběma se rozvíjel jako specifický jev této doby jazyk řečnický. Tu převládalo sice řečnictví kazatelské, ale brzy následovalo také řečnictví politické a soudobí spisovatelé vychvalují strhující řečnické projevy mnohých českých řečníků, z nichž se nám, bohužel, nic nezachovalo.

[63] Str. 333.

[64] Str. 335.

nebo v *Počátcích:*[65] „Die vaterländische Poesie stand in hohem Ruf, aber nur ein Theil ihrer Erzeugnisse ist auf uns gekommen, und selbst von diesen dürften nur wenige die strengere Kritik eines geläuterten Geschmacks aushalten."[66] Zřejmě zde rozhodoval propagační účel spisu.

Také pobělohorská doba, i když Šafařík nezastírá úpadek literatury, je líčena méně odmítavě než u Dobrovského a v stati otištěné v encyklopedii. Zde šlo patrně o tíži dobových poměrů; tlak politických poměrů nepochybně nedovoloval šířit se o útlaku jezuitů tak ostře, jak to činil Dobrovský a jak to učinil sám Šafařík ve zmíněné starší stati otištěné v cizině.

Zvláštní otázkou je volba literárních zjevů, které Šafařík ve svých výkladech uvádí. Bylo proneseno mínění, že „spisovatelé jednotlivých dob (jsou) uvedeni vedle sebe, neodlišeni, bez jakéhokoliv systému",[67] ale s tím lze souhlasit jen zčásti. Šafařík postupuje tak, že při každém období podává obecnou historickou a literární charakteristiku a pak vypočítává hlavní literární památky a spisovatele. Jejich řadění — aspoň pro českou literaturu — však není nahodilé, naopak znamená hierarchizaci. Dnešní naše poznání po stránce materiálové i hodnotící se ovšem již namnoze změnilo, a proto tento systém nám uniká. Není však bez užitku podívat se na vypočítané autory poněkud podrobněji, protože nás takový pohled poučuje o stavu vědění v Šafaříkově době. V husitství je postaven na první místo Hus, pak následuje Jakoubek, Rokycana, Hilarius Litoměřický a Jošt z Rožmberka. Dále se objevují jména, která v dnešním literárním dějepise nacházíme zcela na okraji (Jan Zajíc z Hasenburka, Šimon z Tišnova), a také pořadí známých spisovatelů je podle dnešního hlediska posunuté: Lukáš Pražský je před Chelčickým, Všehrd je až za Hrubým z Jelení a Píseckým apod. Zde jde namnoze o malou dosud materiálovou znalost, například u Chelčického. — V následujícím období je do popředí postavena Kralická bible, po ní následuje Jiří Strejc (jako překladatel žalmů), pak Karel st. z Žerotína, Komenský, Veleslavín a Hájek z Libočan. Pak následují zase zjevy dnes zapadlé (Pavel Bydžovský, Jan Vartovský). Blahoslav je uveden až kdesi dále a jen stručnou zmínkou. I zde jde o nedostačující dosud znalost materiálovou. Jistě nebylo náhodou,

[65] Srov. str. 156.

[66] Str. 335. — Překlad: Vlastenecká poezie měla skvělou pověst, ale toliko část těchto děl se nám dochovala, a dokonce z nich jen málo by sneslo přísnější kritiku vytříbeného vkusu.

[67] Jiří Polívka, *Pavel Josef Šafařík a dějiny písemnictví slovanského,* ČČH 1, 1895, 166—183, na str. 171.

že se v pozdějších letech Šafařík zabýval právě oběma nedoceněnými autory, Chelčickým a Blahoslavem.[68] Totéž platí i pro Štítného, který je ve výkladech uveden na velmi podružném místě a to ještě pouze kratičkou zmínkou; i zde jde o autora, který nebyl dosud dostatečně znám.

Charakterizovány jsou jednotlivé literární zjevy jen výjimečně, Šafařík podává zpravidla jen nejnutnější věcné poučení, dnes ovšem již většinou po věcné stránce překonané.[69] Stručné charakteristiky se objevují teprve počínajíc husitstvím. (V starší době není po té stránce podrobněji pojednáno ani o *Rukopisech.)* Husovi je však věnováno pozornosti poměrně málo — je prostě konstatováno, že „regte den grossen Kampf der Böhmer für religiöse und kirchliche Freiheit durch seine Lehre, seine Predigten und seine Schriften an, und führte zugleich eine neue Ära der böhmischen Nationalliteratur herbei."[70] Z jiných spisovatelů (abych uvedl několik příkladů) je Hrubý z Jelení charakterizován jako „feiner Kenner des classischen Alterthums",[71] Všehrd jako „ein Gelehrter von vielfacher Bildung und feinem Geschmack".[72] Spisovatelská charakteristika se zpravidla omezuje jen na jazyk; o Komenském například čteme toto: „Als böhmischer Schriftsteller kommt er an Richtigkeit und Correctheit der Sprache seinen besten Vorgängern gleich, und übertrifft sie alle an vollendeter, wahrhaft künstlerischer, den Griechen u. Römern nachgebildeter Diction."[73] Podobně je charakterizován Veleslavín: „Er gilt allgemein für den ersten böhmischen Schriftsteller dieses Zeitraumes, obgleich seinem, übrigens sehr richtigen und correcten Stil der Typus altclassischer, und eben deswegen ästhetischer Sprachdarstellung abgeht, oder doch wegen einer gewissen Wasserbreite unsichtbar ist; sein grosses, unvergängliches Verdienst besteht in der Belebung und Verbreitung literärischer Betriebsamkeit unter seinen Sprachgenossen, er war der Böhmische

[68] Viz dále na str. 180.

[69] O Chelčickém se například domnívá, že byl farářem bratrské obce v Přerově a že složil spis nazvaný *Kopyta,* který se však nedochoval; zná ovšem jeho *Postilu* a *Síť víry* (str. 325).

[70] Str. 323. — Překlad: podnítil svým učením, svými kázáními a spisy veliký boj Čechů za náboženskou a církevní svobodu a přivodil zároveň novou éru české národní literatury.

[71] Str. 326. — Překlad: jemný znalec klasického starověku.

[72] Str. 327. — Překlad: učenec mnohostranného vzdělání a jemného vkusu.

[73] Str. 339. — Překlad: Jako český spisovatel se může rovnat, pokud jde o správnost a přesnost jazyka, svým nejlepším předchůdcům a překonává je všechny dokonalou, skutečně uměleckou dikcí podle vzoru Řeků a Římanů.

Brockhaus und Cotta älterer Zeiten."[74] Přitom se Šafařík brání záporné charakteristice. Ve své korespondenci například se zmiňoval o žvatlavosti Lomnického a Kadlinského,[75] ale v *Geschichte* takové záporné charakteristiky není. Píše o nich toto: „Sim. Lomnický v. Budeč, gekrönter Dichter und Kön. Hofpoet, von Rudolph in den Adelstand erhoben; er brachte 28 BB., meist in Versen, zu Stande."[76] — „Felix Kadlinský (gest. 1675) gab mehrere Bücher, meist in Versen geschrieben, heraus, worunter der Zdoroslavíček am bekanntesten ist."[77]

Při tomto pojetí je pochopitelné, že není věnována pozornost umělecké stránce literatury. Šafařík se jí dotýká jen v otázkách prozódie. Z tohoto hlediska si všímal zavedení osmislabičného rýmovaného verše do poezie 14. století[78] a uvádění časomíry v poezii 16. století. V časomíře vidí ideální prozodický systém nejen český, ale slovanský vůbec, a proto píše: „Die böhmischen Dichter zählten und reimten ihre Silben nach wie vor, an Worten weniger arm, als an Geist. Blahoslav, Táborský, Benešovský, Nudožerín und Komenský, und späterhin Drachovský und Rosa, selbst durch Classiker gebildet, waren auf dem Weg, die Metrik der Griechen und Römer, der Natur der slawischen Sprache gemäss, in der böhmischen Dichtkunst einzuführen ..."[79] Příznačné je, že i zde si klade určitou rezervu a zůstává spíš při konstatování, než aby hodnotil.

Omezení jen na jazykové otázky bylo pochopitelně dáno samým účelem práce. Jazyk sleduje přitom Šafařík především v jeho funkci jazyka literárního, tedy ne v takové šíři jako Dobrovský. Proti Dobrovskému se těžiště znatelně posunuje z dějin jazyka do dějin literárních. Je tu dokonce jakýsi náznak snahy o zachycení toho, čemu

[74] Str. 340. — Překlad: Je všeobecně považován za prvního českého spisovatele tohoto období, ačkoliv jeho ostatně velmi správný a přesný sloh se vzdaluje od staroklasického typu, a právě proto i od estetického jazykového výrazu, nebo ačkoliv tento sloh není pro jistou rozbředlost jasný; jeho veliká, nepomíjející zásluha záleží v rozšíření literární činnosti mezi vrstevníky mluvícími stejným jazykem; byl to český Brockhaus a Cotta starší doby.

[75] Srov. pozn. 21.

[76] Str. 344. — Překlad: ... korunovaný básník a královský dvorní básník, Rudolfem povýšený do šlechtického stavu; vytvořil 28 svazků, většinou ve verších.

[77] Str. 356. — Překlad: ... vydal několik knih psaných většinou ve verších, mezi nimiž je nejznámější Zdoroslavíček.

[78] Str. 312.

[79] Str. 335—336. — Překlad: Čeští básníci počítali a rýmovali své slabiky tak jako předtím, méně chudí slovy než duchem. Blahoslav, Táborský, Benešovský, Nudožerín a Komenský a později Drachovský a Rosa, vzdělaní dokonce na klasicích, směřovali k tomu, zavést do českého básnictví metriku Řeků a Římanů, přizpůsobenou přirozenosti slovanského jazyka.

dnes říkáme literární proces: Šafařík napřed obecně charakterizuje směr kulturního a slovesného vývoje a pak uvádí jako příklady výpočet nejdůležitějších literárních zjevů, tj. textů a autorů.

Z omezení na jazykové otázky vyplývá i vymezení pojmu české literatury. Šafaříkovi se česká literatura zužuje na tvorbu psanou česky; když uvádí například Kosmu a Vincentia, není to ve vlastních výkladech literárních, nýbrž při výkladech obecně kulturních.[80] Naproti tomu však do literárního procesu zařadil Pavla Stránského a Bohuslava Balbína;[81] patrně proto, že na počátku obrození vyšel v Cornovově německém překladu doplněný a opravený spis Stránského o českém státě a také byly vydány Balbínovy spisy *Bohemia docta* a *Dissertatio apologetica.* (Ve starší stati v encyklopedii tyto spisovatele neuvedl.) — Staroslověnskou tvorbu Šafařík sice registruje, ale nepočítá ji do oblasti české kultury. Je to podivné už proto, že byl ve své době nepochybně velkým znalcem staroslověnštiny. Nebyla to však jen věc materiálová (některé památky nebyly v jeho době dosud známy), ale věc pojetí literárního procesu samého. Šafařík ovšem nepodceňuje význam staroslověnštiny pro naši národní kulturu. Domnívá se sice, že dílo Konstantinovo nezapustilo kořeny v Čechách,[82] ale připouští význam Sázavského kláštera pro českou vzdělanost. Přitom však popírá, že by měla staroslověnština nějaký vliv na formování české literatury, konkrétně na nejstarší české biblické překlady: „Der heil. Prokop bauete um 1030 das Kloster Sazawa, und besetzte es mit slawischen Mönchen. Sie wurden zwar, weil man sie der Ketzerei beschuldigte, kurz nach seinem Tode (1053) von Spytihněw vertrieben, und teutsche eingeführt; allein Wratislaw II. lud sie zurück und beschützte sie zeitlebens mächtig, wie es scheint in der Absicht, den slawischen Ritus an mehreren Orten in Böhmen, vielleicht nach und nach im ganzen Lande, einzuführen, was unstreitig auf die Cultur der böhmischen Mundart den grössten Einfluss gehabt haben würde. Der Papst Gregor VII. war aber hierin unerbittlich. Nach Wratislaws Tod mussten diese Mönche abermals den teutschen Platz machen. Von nun an findet man weiter keine Spuren der kyrillischen Liturgie und Schrift in Böhmen; die unter Karl IV. zu Emaus eingesetzten Benedictiner waren Glagoliten. Die lateinische Geistlichkeit Böhmens widersetzte sich, wie man aus Cosmas sieht, aus allen Kräften der Einführung der slawischen Liturgie in Böhmen. Diese Abneigung ging so weit, dass man nicht einmal

[80] Str. 308.

[81] Str. 355.

[82] Str. 305: „In Böhmen selbst fasste Kyrills Erfindung nie Wurzel." (Překlad: V samých Čechách nezapustil Cyrilův vynález kořeny.)

Spuren der altslawischen Kirchensprache in der gleichzeitig oder kurz darauf gemachten böhmischen Übersetzung der Evangelien findet."[83]

5

Po dlouhé přerývce, v níž se věnoval Šafařík práci na *Starožitnostech,* zabral se znova do literární historie na počátku čtyřicátých let a literárněhistorickým bádáním se pak obíral až do konce života. Na rozdíl od svých starších prací však již nesměřuje k syntéze objímající literární vývoj jako celek, ale věnuje se monografickým a materiálovým studiím. Pro vývoj naší literární historie jsou oba tyto směry jeho bádání důležité, každý ovšem v jiném směru. Práce prvního typu přinášely důležité dílčí poznatky, práce druhého typu pak zpřístupňovaly důležitý materiál.

Jakýsi prolog k novému rozmachu Šafaříkovy literárněhistorické práce tvoří přednáška *O nejstarších rukopisech českého žaltáře,* čtená ve shromáždění filologické sekce Královské české společnosti nauk 29. října 1840.[84] Šafařík zde určil nejstarší recenze českých žaltářů a jeho práce po té stránce dodnes podržuje svou cenu. Důležitý je i programový úvod, v němž konstatuje, že se dosud zájem o starší literaturu neobracel k celku, nýbrž k jednotlivým jejím odvětvím, a požaduje, aby se studovala dosud opomíjená odvětví, tj. především literatura náboženská. Ocituji z tohoto úvodu delší úvodní pasáž, protože je příznačná nejen pro Šafaříka, ale také pro Hanku a pro celý směr, kterým se začínala ve čtyřicátých letech brát naše literární historie zabývající se starší literaturou zní takto:

[83] Str. 310—311. — Překlad: Svatý Prokop postavil okolo roku 1030 klášter Sázavu a osadil jej slovanskými mnichy. Byli sice, protože byli obviněni z kacířství, brzo po jeho smrti (1053) Spytihněvem vyhnáni a přivedeni mniši němečtí, avšak Vratislav II. je povolal nazpět a chránil je mocně po celý svůj život, jak se zdá, s úmyslem zavésti slovanský obřad na více místech v Čechách, snad postupně v celé zemi, což by mělo nesporně největší vliv na kulturu českého jazyka. Papež Řehoř VII. však byl v této věci neúprosný. Po smrti Vratislavově museli tito mnichové znovu ustoupit německým mnichům. Od té doby nenalézáme žádné další stopy cyrilské liturgie a písma v Čechách; benediktini dosazení za Karla IV. do Emauz byli glagolité. Latinské duchovenstvo Čech se bránilo, jak vidíme u Kosmy, ze všech sil zavedení slovanské liturgie v Čechách. Tento odpor šel tak daleko, že nenalézáme žádné stopy staroslovanského církevního jazyka v současném nebo brzo nato pořízeném překladu evangelií.

[84] *Rozbor staročeské literatury* čítaný ve schůzkách Královské české společnosti nauk, sekcí filologické, roku 1840 a 1841. Praha 1842, 111—131. — Pavla Josefa Šafaříka Sebrané spisy III, 1865, 356—369. Vydal Jos. Jireček.

„Ačkoli v novějších časích neunavenou pilností horlivých ctitelův řeči a literatury české nejedny staré památky jazyka našeho z rumu a ssutin, kteréž nepřízeň osudu a nehody minulých století na ně byly uvalily, zase vydobyty, ocíděny a k obecnému užitku na světlo vyprovozeny jsou: však nicméně při bedlivějším věci uvažování nemůže pozornosti naší ujíti, že ta pilnost, s kterouž staročeská literatura za těchto našich časův pěstována byla, vždy více se vztahovala k jistým oblíbeným větvem slovesnosti, nikoli k celku, a že zvláště plody vlastně národní literatury, jmenovitě básně, povídky a romány, potom historické spisy, pečlivěji vyhledávány a ochotněji vydávány byly, ježto naproti tomu jiné třídy náuk, především *plodové do oboru náboženství a bohosloví náležící* a jmenovitě *biblické, dogmatické, liturgické a ascetické spisy,* mnohem méně milovníkův a vzdělavatelův nalezly, anobrž namnoze docela zanedbány jsou. Úkazu tomuto, nabíledni ležícímu, žádný diviti se nebude, kdokoli s během v nově vzkříšené naší literatury a s příčinami na její rozkvět a směr neprostředný vplyv majícími ouplněji seznámen jest: tohoť zajisté nemůže tajno býti, že literatura česká, jakož již za oné dávní doby, tak i za nynějška, nikdy k oné výšce všestranného, svobodného podlé osvědoměných zákonův k jistému vznešenějšímu, ideálnímu cílu směřujícího působení, v němž obyčejně duchovní život velikého, samostatného národu se jevívá, se nepovznesla, nýbrž že naopak stísněna jsouc nepříznivými okolnostmi, doma i vně na ni tlačícími, pokaždé byla předmětem lásky a péče jen malého počtu jednotlivých milovníkův, zhusta službou, vněšnímu panovitému vplyvu podrobenou, někdy pouhou hrou náhody, a tudy přirozeně vždy zůstala kusá a zlomkovitá. Avšak duch člověčí, i po delších přestávkách, procítiv z dočasného omráčení, a osvědomiv si vznešenost svého povolání, nepřestává, na vzdor času a jeho žádostem, jednak po naukách chlebných a věcech hmotných, jednak po rozkošech a marnosti se táhnoucím, ohlídati se po nadzemském a nadtělesném původu svém, a milovati i vzdělávati nauky jediné proto,že nauky jsou, t. jiskry umu, osvěcující mu cestu k onomu duchu, z něhož všecko jest a k němuž všecko se navrátí. A protož, v té takové dověře a naději, že dnešní pokus můj dobromyslně přijat bude, budiž mi dovoleno obrátiti zřetel především na ono, dle mého zdání nad slušnost zanedbané pole staročeské literatury, a dokázati, že v něm ještě mnohé poklady ukryté leží, kteréž, pracně vydobyté a z prachu i trusek ocíděné, mohly by poskytnouti nemálo zrn čistého samorostného zlata k obohacení našeho jazyka, majetnosti tak drahé a velecenné, než vždy přece netak bohaté, aby již žádného přírostku, žádné nápravy snésti nemohla."

Citovaná pasáž dobře vystihla potřebu, která byla obecně pociťována:

proto také právě z této pasáže byla část přetištěna ve zprávě, kterou přinesly Noviny z oboru literatury, umění a věd (příloha ke Květům) o *Rozboru staročeské literatury* za rok 1840 a 1841, kde Šafaříkova stať vyšla.[85] Šafaříkovo stanovisko je projevem doby, v níž se výrazně změnila úloha staročeské literatury v kulturním životě proti první třetině století. Úsilí o náročnou česky psanou literaturu přineslo jisté plody, takže mladé buržoazii již stačí její vlastní nová produkce a starší literatura přestává být rezervoárem, ze kterého se dá čerpat pro potřeby literatury současné. V důsledku toho nastupuje období především teoretického zájmu o starší literaturu. Buditelskou funkci plní sice do jisté míry ještě nové vydání *Rukopisů,* ale to bylo vydání určené především cizině, a proto bylo pořízeno s německým překladem.[86] Změna kulturní situace se projevila i v rozsáhlém úvodě, který k této edici napsal Šafařík. Rozepsal se tam hlavně o objevení *Rukopisů,* vykládal jejich obsah, zdůrazňoval rozdíl mezi „národní" a „školskou" poezií, poukazoval na příbuznost *Rukopisů* s lidovou epikou Srbů, Bulharů a Ukrajinců, ale uhýbal jejich estetickému rozboru. Skromně uvádí, že se necítí ani povolán, ani způsobilý k této úloze a výslovně praví: „Unseres Bedünkes ist ein rein rasches Eintreten in diese geheiligten Haine und ein ungestörtes Geniessen ihrer süssen Früchte für Geist und Gemüth ungleich vortheilhafter, als ein zu langes Verweilen vor dem Eingange und ein klügendes Grübeln oder sentimentales Wimmern oder hochtrabendes Orakeln über den Werth des zu Geniessenden."[87] Celkem lze říci, že tato stať jaksi vybočuje z Šafaříkovy literárněhistorické činnosti po roku 1840. Další Šafaříkova pojednání z oboru staré literatury pokračovala v linii, kterou autor vytýčil v citovaném úvodu k stati *O nejstarších rukopisech českého žaltáře.* Tak věnoval pozornost *Evangeliu sv. Matouše s výkladem,*[88] a to hlavně filologickou, a otiskl z něho drobné ukázky. Rovněž z hlediska především filologického se zabýval *Životem pána Ježíše Krista.*[89]

I když se Šafařík soustřeďoval na práce monografické, nepouštěl

[85] Číslo 14, 13. VII. 1842.

[86] *Gedichte aus Böhmens Vorzeit,* verdeutscht von Joseph Mathias Grafen von Thun, Prag 1842.

[87] Str. 37. — Překlad: Podle našeho mínění je rychlé vstoupení do těchto posvátných luhů a nerušené užívání jejich sladkých plodů nesrovnatelně prospěšnější pro ducha a nálady než příliš dlouhé pobývání před vchodem a rozumářské dumání nebo sentimentálny naříkání nebo nabubřelé prorokování o ceně toho, co je určeno k užívání.

[88] *Rozbor staročeské literatury* čítaný ve schůzích Královské české společnosti nauk, sekcí filologické, roku 1843 a 1844. Praha 1845, 71—78. (V Sebraných spisech P. J. Šafaříka III, 1865, není.)

[89] Tamtéž, 58—70. Sebrané spisy III, 1865, 370—373.

ze zřetele ani otázky týkající se literatury jako celku, a zamýšlel se proto nad českou literaturou i z hlediska její periodizace. O tom svědčí *Slovanský národopis* (1842); obsahuje krátkou stať o české slovesnosti[90] a v ní je periodizace proti *Geschichte* poněkud modifikována. K třem dosavadním obdobím přidává Šafařík období čtvrté, „věk počínajícího znovuzrození", sahající od uvedení němčiny do škol až do současnosti. Hranici mezi dobou pobělohorskou a začátkem obrození vidí tedy v podstatě stejně jako my, určuje ji rokem 1774. Tím se vlastně vrací do jisté míry k pojetí literarního vývoje, jak jej naznačil ve své mladistvé stati psané pro Erschovu-Gruberovu encyklopedii. Ostatní periodizace je stejná jako v *Geschichte,* období však označuje novými názvy, které vystihují jeho nynější koncepci literárního vývoje: 1. věk mladosti, 2. věk mužného květu a plodnosti, 3. věk zestárnutí a úpadku, 4. věk počínajícího znovuzrození. Důvod této změny je nasnadě: nová česky psaná literatura sloužící rozvíjejícímu se měšťáctvu rozrostla se již natolik, že ji nebylo už možno mechanicky přiřadit k době pobělohorské, tím spíše, že se dopracovala úspěchů i po stránce kvalitativní. Jisté rozdíly v Šafaříkově pojetí lze pozorovat i při hodnocení autorů. Pochopitelně uvádí co nejméně jmen, ale právě proto je jejich volba velmi příznačná. Pro první období cituje jen *Rukopisy* a právní památky, v první řadě Rožmberskou knihu; básnictví odbývá stručnou zmínkou, že je to „nejvíc nápodobení nebo přeložení oblíbených tehdáž v západní Evropě vzorův". Období však vrcholí zjevem Štítného. V následujícím období jmenuje Šafařík Husa, Řehoře Hrubého, Všehrda, Veleslavína, Komenského a Kralickou bibli. Zde se tedy jeho hodnocení nezměnilo.

O humanismu však neřekl touto statí své poslední slovo. Promýšlel jeho problematiku i později, jak dosvědčuje předmluva k novému vydání Češkových *Řečí hlubokých mudrců.*[91] Problematika humanismu zde sice není rozebrána do podrobností, ale hlavní představitele národního humanismu jmenuje Šafařík v poněkud jiném pořadí, než v jakém je uváděl ve svých starších syntetických pracích; následuje v pořadí Všehrd, Hrubý, Konáč, Písecký.[92] Zdá se tedy, že nově ocenil Všehrda ve srovnání s Hrubým. Snad na toto ocenění působilo nedávné vydání celého Všehrdova díla, které pořídil roku 1841 Václav Hanka pod titulem *Viktorina Kornela ze Všehrd knihy devatery*

[90] Str. 91—95. V novém vydání, které připravila Hana Hynková za spolupráce Josefa Hůrského a Luboše Řeháčka, 1955, na str. 96—98.

[91] *Základové moudrosti a opatrnosti čili Pravidlo vezdejšího života.* Vydal František S. Bezděka, 1844.

[92] Str. IV.

o práviech a súdiech i o dskách země české a k němuž napsal úvod Fr. Palacký.

Požadavky vytyčené v úvodě ke své přednášce z roku 1840 realizoval Šafařík také edicemi pramenů. Uveřejňoval je pod titulem *Klasobrání na poli staročeské literatury.* Jako „sbírka první"[93] vyšel zlomek legendy o dvanácti apoštolích a zlomek Alexandreidy. Text podává Šafařík nejprve v transliteraci a pak v transkripci. Výslovně uvádí, že hlavním účelem je mu vydání textu a že interpretace textu bude teprve úkolem pozdějšího bádání. Přesto však podává více než pouhou edici a literárněhistorické poznámky, jimiž ji doprovází, prozrazují znalce staročeské poezie (úvahy o tom, že jde o básně jedné školy a že podle básnické techniky patří legendy k jednomu cyklu). Hodnocení je sice usměrněno vírou v pravost *Rukopisů* (vydávané památky „pocházejí z nejstarší posud známé doby učeného, řemeslného básnictví v Čechách, stojícího naproti samorostlému, národnímu, jehož skvělé památky se nám v Libušině soudu a Rukopise královédvorském zachovaly"),[94] ale k vydávaným památkám se nestaví zásadně odmítavě: „Mého dle zdání ráz stejnověkosti a stejnorodosti jim znale na čele vytištěn; jisté původnosti, cvičnosti ve skladě, ovědomělé, ouplné vlády nad jazykem původci nebo původcům jejich odepříti nelze, čímž vším daleko nad věk XIV (Smila Flašku i samého Dalimila) vynikají. Ovšem dokonalá básnická díla, ukončené celky nejsou; ale proto předce nejsou všech básnických okras a vnad naprosto prázna."[95] — V téže linii pokračují i další „sbírky". Druhá podává *legendu o sv. Dorotě, Pláč sv. Marie,* mariánskou píseň *Hvězda mořská, Vzdechnutí k otci,* píseň *Mistr Lepič* a *Zlomek žaltáře.*[96] V úvodě Šafařík charakterizuje tuto sbírku jako méně cennou, než byla předchozí, a vysvětluje to tím, že jde o spisy vesměs náboženského obsahu, které proto ztratily pro soudobého člověka zajímavost. Cení si jich však proto, že z nich „jasně poznati lze, jakými myšlénkami, vidinami a city se duch národu českého, aneb aspoň výtečnějších a vzdělanějších oudův jeho, v jistém věku a v jistém století zanášel a bavil, a jakého jazyka i jakých slohových forem v též době k vynoření svých citův a myšlének užíval".[97] Zdá se, že se nyní mění i Šafaříkův odmítavý postoj k staročeské poezii. Nasvědčují tomu

[93] ČČM 21, 1847, I, 292—310. Sebrané spisy III, 1865, 326—342.
[94] ČČM 21, 1847, I, 309. Sebrané spisy III, 1865, 341.
[95] ČČM 21, 1847, I, 310. Sebrané spisy III, 1865, 342.
[96] ČČM 22, 1848, II, 259—273. Sebrané spisy III, 1865, 343—346 (texty zde nejsou otištěny).
[97] ČČM 22, 1848, II, 259. Sebrané spisy III, 1865, 343.

tato slova: „Avšak ani básnických půvabův nejsou kusové tito, mého dle zdání, naprosto a docela prázni, aspoň pro toho, u koho ještě cit pro *přírodu, prostotu a pravdu* docela neutuchnul, což arci při nynější rozumové přebroušenosti a vycvikovanosti veliké částky čtenářstva velmi řídké jest. Mne aspoň ta s takovou nevyrovnanou prostotou, lepotou a něžností líčená síla víry v legendě o sv. Dorotě vždy patrně, jakoby jakousi magickou mocí, dojala, nejináče i tklivost některých míst v Pláči sv. Marie..."[98] Třetí sbírka přinesla zlomek *legendy o sv. Anně* a zprávu o metrickém překladu žalmů, který připisuje Vavřinci Benediktimu[99] (pozdější bádání jeho soud opravilo v tom smyslu, že jde o žalmy Komenského[100]). Text legendy podává jen v transkripci. I zde se vyslovuje o estetické hodnotě skladby kladně: „Ostatně zlomek již tak, jak jest, zvláštní jakýsi půvab do sebe má co živý a tklivý výlev nářku utrápené Anny na bezdětství její."[101] Čtvrtá a poslední sbírka vyšla z Šafaříkovy pozůstalosti; přinesla *Naučení způsobův přístolních* a dvě hymny, *Na umučení Páně* a *O kopí Páně.*[102]

K edičním pracím, které obohatily poznání starší české literatury, lze přiřadit též práce na staroslověnských textech poutajících se k českému prostředí, i když je sám Šafařík nepokládal za památky náležející do oblasti české slovesnosti. Patří sem především textová pomoc při Palackého práci *O umučení sv. Václava podlé legendy slovanské, úvaha kritická.*[103] Jde o legendu zvanou dnes *Život svatého Václava* (neboli *První staroslověnská legenda o sv. Václavu).* Z jazykového rozboru, který podal Šafařík, Palacký usoudil, že legenda byla napsána v Čechách[104], a tím ji — viděno dnešními očima — vřadil vlastně do naší literatury a kultury. Z Šafaříkovy pozůstalosti otiskl Josef Jireček *Staroslovanské životy sv. Ludmily a sv. Ivana,* [105] které měl Šafařík připraveny k vydání. Je to tzv. *prolog o sv. Ludmile* a *Život sv. Ivana.* Jireček se domníval, že to byly překlady z češtiny a že legenda o sv. Ivanu měla pravděpodobně týž pramen, z kterého čerpal Václav Hájek z Libočan pro svatoivanskou legendu vypravovanou v jeho kronice.

[98] ČČM 22, 1848, II, 259—260. Sebrané spisy III, 1865, 343—344.
[99] ČČM 29, 1855, 529—538. Sebrané spisy III, 1865, 347—355.
[100] Jos. Jireček, *Časoměrné překlady žalmův br. Jana Amosa Komenského, pak br. Jana Blahoslava, kn. Matouše Philonoma Benešovského a M. Vavřince Benedikta Nudožerského,* Vídeň 1861. — Oprava je uvedena již v Sebraných spisech III, 1865, 355.
[101] ČČM 29, 1855, 530. Sebrané spisy III, 1865, 348.
[102] ČČM 36, 1862, 269—271. V Sebraných spisech III, 1865, není.
[103] ČČM 11, 1837, 406—417.
[104] Tamtéž, 411.
[105] ČČM 36, 1862, 318—322.

Zvláštní skupinu v pramenném studiu představují práce věnované postavám, které pro nedostatek pramenů nemohl Šafařík ocenit v *Geschichte:* Blahoslavovi a Chelčickému. Zájem byl zde jistě vzbuzen Šafaříkovým evangelictvím, ale zároveň šlo o příspěvky k poznání starší literatury v její šíři. K souhrnnému zpracování se zde Šafařík nedostal a jeho práce o obou autorech byly vydány teprve z pozůstalosti, při čemž nesou na sobě zčásti pečeť materiálu shromážděného sice, ale ještě literárněhistoricky nezpracovaného. Je to výtah z *Blahoslavovy Historie českých bratří,*[106] Šafaříkem připravená edice *Blahoslavova filipika proti nepřátelům vzdělání vyššího v jednotě bratrské*[107] a *P. J. Šafařika studie o Petru Chelčickém.*[108] Z obou prací o Blahoslavovi čerpala naše literární historie po dlouhá léta, vlastně až do současnosti. Zájem o Chelčického (uvedené vydání Šafaříkových studií, namnoze dosti hrubý materiál, podává zajímavý pohled do Šafaříkovy vědecké práce) je významný svým iniciátorstvím; Šafařík předjímá vlnu zájmu, která se zvedla na počátku sedmdesátých let. Jistou pozornost věnoval Šafařík i Štítnému. Míním *redakční poznámku,*[109] kterou připojil k článku Jana Stárka *Rukopis Opatovický,* otištěnému v Časopise Českého musea 1841. Šafařík v této poznámce uvádí, že rukopis, o němž Stárek opatrně naznačoval, že může být dílem Štítného, je skutečně štítenský.

Zájem o pramenná studia z oboru starší literatury vyjádřil Šafařík i jako spoluredaktor na 1. svazku *Výboru z literatury české,* k němuž napsal důležitou úvodní studii *Počátkové staročeské mluvnice* (1845). Tato práce je výrazem doby usilující už o filologickou přesnost při vydávání staročeských textů, které přestávají být součástí literární přítomnosti a stávají se oblastí zájmu učeneckého. Česky psaná literatura se už rozrostla do té míry, že bylo možno vytvářet odbornou literaturu nepočítající zároveň se širším publikem — jak tomu bylo ještě u *Slovanských starožitností* — ale sloužící výlučně potřebám odborným.

6

Ve vývoji Šafaříka — literárního historika jsme shledali dvě období. Jsou ostře oddělena od sebe časovou přervou a pochopitelně mají i svou specifickou, navzájem odlišnou náplň. Snažil jsem se naznačit,

[106] ČČM 36, 1862, 99—124 a 201—212.
[107] ČČM 35, 1861, 372—381.
[108] ČČM 48, 1874, 91—109.
[109] Str. 321—322, pod čárou.

že tyto rozdíly byly dány dobovými podmínkami, požadavky, které kladla na literárního historika měnící se doba.

Hlavní rozdíl je v tom, že první fáze Šafaříkovy literárněhistorické práce byla v podstatě odvozená, v druhé se však Šafařík snažil dobírat poznatků vlastních, získaných trpělivým analytickým studiem. Neplatí to ovšem do všech důsledků, i v prvním období najdeme práce materiálové a naopak v druhém období neztrácí Šafařík zájem o syntézu, ale v celkovém zaměření práce se projevuje naznačený rozdíl velmi výrazně. V dvacátých letech se Šafaříkovo úsilí neslo hlavně k tomu, aby předával dále a upravoval hotové poznatky, především Dobrovského, od něhož se odchýlil vlastně jen v otázce *Zelenohorského rukopisu* (což mělo ovšem dalekosáhlé důsledky pro celé pojetí literárního procesu v nejstarší době) a v otázkách prozodických. Od čtyřicátých let se Šafařík věnoval především materiálovým studiím, zaplňování „bílých míst na mapě" českých literárních dějin. I to odpovídalo potřebám sílící buržoazie, které už nemohla postačit starší syntéza načrtnutá Dobrovským (a Šafaříkem popularizovaná) a která pociťovala stále naléhavěji potřebu sbírání materiálu pro novou budoucí syntézu. Sem směřoval i Jungmann, který do jisté míry udával celému literárněhistorickému snažení tón, sem směřovalo celé úsilí doby. Šlo ovšem o začátek dlouhodobého procesu, v němž pokračovaly později celé generace badatelů, jejichž jména namnoze zapadla, ale bez jejichž mravenčí práce by nebyla možná pozdější syntéza Jaroslava Vlčka.

Každá z těchto dvou naznačených fází měla ovšem své specifické historické poslání. Patos první byl v tom, že pomáhala starší literatuře znova do života, že ji činila živým majetkem současnosti. To bylo zvláště důležité na začátku obrození, kdy nebyla nová literární produkce ještě dosti silná a kdy starší literatura musela namnoze suplovat nedostatek literární tvorby nové. Druhá fáze měla význam po té stránce, že založila široká pramenná bádání. Pro dnešek mají větší význam práce druhého Šafaříkova období, neboť se o ně namnoze opíráme; některé z památek nebyly od dob Šafaříkových, který je po prvé zpřístupnil, nově vydány. O živé podnětnosti těchto prací svědčí i to, že Šafaříkem založené Klasobraní vyrostlo v pozdějších letech v dlouhý seriál. Jak dobře Šafařík volil své oblasti studia, vidíme z toho, že pozdější literární historie — namnoze zásluhou jeho objevných prací — položila důraz na literární práce jednoty, zvláště Jana Blahoslava, a vysoce ocenila Chelčického. Je tedy vidět, že Šafařík nesbíral mechanicky, ale že byl veden jemným literárněhistorickým citem, který má vždy na mysli literaturu jako celek.

A tak živé podněty Šafaříka literárního historika pro dnešek nejsou

jen v patosu jeho nenáročné, pilné a tvořivé osobnosti, ale i v jeho přístupu k látce, který je vědomě určován potřebami přítomnosti a který si také podle potřeb kulturního vývoje volí své pracovní metody.

PAVEL JOZEF ŠAFÁRIK A SLOVENSKÁ LITERATÚRA

1

Cieľom tohto príspevku je podať rozbor Šafárikových prác o slovenskej literatúre a osvetliť Šafárikovu koncepciu dejín slovenskej literatúry a jej vývinu od prvých začiatkov až do Šafárikových čias. Pri riešení tejto otázky treba zdôrazniť niekoľko skutočností.

Pre Šafárika literatúra, ktorá sa vytvorila v minulých epochách, nebola staršou literatúrou v dnešnom našom chápaní, ale živou, súvekou literatúrou, na ktorú nadväzovala mladá, buržoázna literárna generácia. Šafárik vnímal literárny vývin v jednom celku, hoci sa ho usiloval viac-menej z praktických potrieb rozčleniť vnútornými chronologickými medzníkmi na menšie úseky.

Literárna história nebola doménou Šafárikovej vedeckej činnosti, čo sa prejavilo najmä v tom, že Šafárik nahrádzal literárnohistorické kritériá historickými a filozofickými kritériami. Takáto metóda bola podriadená aj ideológii vzmáhajúceho sa meštianstva. Súvisela s rastúcim slovanským i slovenským vedomím, s dôrazom na historizmus a s otázkami okolo spisovného jazyka. Preto je charakteristické pre všetky Šafárikove literárnohistorické príspevky, že v nich prevláda jazykový zreteľ: vývin literatúry je vždy podriadený vývinu jazyka, najmä vývinu literárnej češtiny, respektíve literárnej slovenčiacej češtiny. Umelecká stránka literárnych diel ostáva v pozadí, ak nerátame niekoľko všeobecných poznámok o vyspelosti alebo úpadku jazyka niektorých spisovateľov a niekoľko úvah o časomernej prozódii. Filologický aspekt rozhodoval aj o iných zásadných otázkach, napr. o výbere a zaraďovaní literárnych diel do národných literatúr, ako uvidíme pri konkrétnom rozbore Šafárikových prác.

Napokon treba pripomenúť, že Šafárik koncipoval partie dejín slovenskej literatúry v iných podmienkach a s inými vedomosťami než dejiny českej literatúry. Kým česká literatúra a archívy boli už dosť prebádané a sám Šafárik poznal aspoň niektoré české literárne pa-

miatky z vlastného filologického štúdia, slovenské tlače a rukopisy ešte len čakali na svojich objaviteľov a Šafárik pri svojej vedeckej práci neprichádzal natoľko do styku so slovenskými materiálom, aby sa intímnejšie oboznámil so slovenskou literatúrou a jej vývinom. O slovenských literárnych pamiatkach sa dozvedal zväčša len z druhej ruky, z literatúry, nie z priameho štúdia. V jeho úsiliach na tomto poli je vidieť viac vlasteneckej horlivosti než odbornej pripravenosti a odborného prístupu k veci. Šafárik si bol vedomý týchto nedostatkov. Nepovažoval sa za odborného znalca slovenskej literatúry, a preto napr. pri písaní svojej najväčšej syntetickej práce *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* žiadal Kollára, aby vypracoval stať o slovenskom písomníctve, alebo aby aspoň pomáhal pri zbieraní slovenského materiálu: „Já jsem zatím zahryzl do tvrdého ořecha, a nevím, jak se mi to podaří. Mezitím poručeno — co jsem obral, obral jsem. Každé, i té nejmenší chvílky, jíž mi práce povolání nechávají, obracím k přehledu historie literatury všech slovenských nářečí. Nemíním touto pračičkou učeným Slovanům prospěti; mé zření jen na nedospělou mládež jest obráceno... Můžete-li mi Vy, příteli, něčím přispěti, a že můžete nepochybuji — než dopustí-li Vám jiné práce, abyste vypracování historie literatury slovenské v Uhřích (u Slováků) na se vzal? Literatura naše jest arci jen ratolest literatury české; a všech nás nejvroucnější žádost a nejsnažnější péče býti musí, aby ní vždy zůstala: nicméně však mne, co Slováka, by hodné bylo, aby tato část mé práce dokonalou obsahovala zprávu o spisovatelství našich Slováků od Zalana až do našich časů, a tudy něčeho aspoň nového do světa a na trh nesla. Kdybyste to místo mne učiniti chtěli, velice bych Vám z toho vděčen byl... Nebude-li Vám vhod, dáti se v to: račte aspoň zbírati materialie pro mne, ačkoli bych já vždy žádal, abysme se s tou prací podělili — tak bychom zajisté něčeho dovedli, čemuž by se i našinci, i cizinci ne bez příčiny podivili."[1]

Šafárikove nádeje vkladané do Kollára sa nesplnili v takom rozsahu, o akom snímal, a preto zostal odkázaný ustavične len na svoje sily a na nebohatú literatúru, ktorú mal k dispozícii.

[1] Zo Šafárikovho listu Kollárovi datovaného 4. marca 1823 v Novom Sade *(Dopisy Pavla Jos. Šafařika Janu Kollárovi,* Časopis Musea království českého, 1873, 135—137). Šafárik sa obracia na Kollára so žiadosťou o spoluprácu aj v ďalších listoch písaných v Novom Sade, napr. v liste z 24. mája 1823 (cit. časopis 137—140), z 28. júna 1823 (cit. časopis 142—144), z 11. augusta 1823 (cit. časopis 145—146).

Šafárikove príspevky o slovenskej literatúre — v porovnaní s jeho prácami o českej literatúre — boli chudobnejšie aj z kvantitatívnej stránky. Môžeme tu vlastne hovoriť len o troch príspevkoch, ktoré sa v rámci iných prác zaoberajú aj slovenskou literárnou problematikou.[2] Je to partia v encyklopedickej stati *Czechische oder Böhmische Sprache und Literatur in Böhmen und Ungern* (J. S. Ersch — J. G. Gruber: *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste XX,* Lipsko 1829, 440—449), kapitola *Geschichte der Sprache und Literatur der Slowaken* v knihe *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (Budín 1826; Praha 1869, 370—398) a partie v knihe *Slovanský národopis* (Praha 1842, 94—95, 100). Prvé dva z týchto príspevkov spadajú do dvadsiatych rokov, v ktorých leží ťažisko Šafárikových syntetických prác literárnohistorického charakteru, tretí príspevok vzniká na začiatku štyridsiatych rokov, s ktorými sa začína Šafárikov teoretický záujem o českú literatúru, ako svedčia monografické a materiálové práce o starších českých písomných pamiatkach.

Šafárikova stať *Czechische oder Böhmische Sprache und Literatur in Böhmen und Ungern* je autorovým prvým syntetickým pohľadom na literárne dejiny Čechov a Slovákov. Šafárik ju napísal r. 1823, hoci v lipskej encyklopédii vyšla až r. 1829.

Už v titule tohto encyklopedického hesla je vyjadrené Šafárikovo chápanie literatúry, ktorú vytvárali Česi a Slováci v spoločnom literárnom jazyku. Obsahom autorových úvah mal byť vývin českého jazyka a českej literatúry, ktorá sa pestovala v Čechách a v Uhorsku, t. j. u Slovákov. Šafárik vychádzal pritom z prísneho kritéria spoločného, českého literárneho jazyka. Podriadil mu mechanicky aj oba naše národné celky, a preto hovorí o jednoliatej, národne nedeliteľnej a nediferencovanej českej literatúre. Na jej rozmachu sa podieľali aj Slováci (V. Benedikt, J. Tesák, P. Jessenius), ktorí zveľaďovali český písomný jazyk aj v časoch úpadku (T. Masník, J. Tranovský, M. Bel, D. Krman a i.). Diela slovenských autorov, medzi ktorými Šafárik

[2] Nerátame také príspevky, v ktorých sú len ojedinelé, všeobecné zmienky o slovenských literátoch (Šafárikova stať v *Hlasoch o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky,* Praha 1846, 65—88), alebo v ktorých sa riešia iné otázky v súvislosti s autorom slovenského pôvodu (napr. otázka o Benediktovom domnelom autorstve metrického prekladu žalmov v edícii prameňov *Klasobraní na poli staročeské literatury III,* ČČM, 1855, 529—538; *Sebrané spisy III,* 1865, 347—355).

spomína J. Ribaya, Š. Lešku, B. Tablica, ba aj A. Bernoláka, obohatili aj novšiu literatúru.

Všetky literárne pamiatky vytvorené Čechmi a Slovákmi v českom jazyku, respektíve v slovenčiacej češtine, spadajú v stati ustavične pod jediný pojem českej literatúry, hoci v súkromnej korešpondencii Šafárik hovorí o slovenskej literatúre, ktorá je „ratolesťou literatúry českej".[3] Takáto nedôslednosť nie je prejavom pojmovej neujasnenosti, ale pramení zo spomínaného preceňovania jazykovej stránky literárnych diel, z nedostatočnej znalosti konkrétneho slovenského literárneho materiálu a zo stručného, informatívneho charakteru state. Niekoľko holých mien, ktorými Šafárik ilustruje vo svojej stati slovenský prínos do spoločnej literárnej pokladnice, neoprávňovalo autora písať o slovenskej literatúre v českom jazyku. Nedávalo ani náležitú predstavu o rozpätí, sile, vývine a vôbec o existencii literatúry na Slovensku. Prevaha českého materiálu a pomerne lepšia znalosť českej literatúry umožnili Šafárikovi, aby zachytil český literárny proces doplnený okrajove hŕstkou mien slovenských autorov, ktorí sú zaradení do českej literárnej periodizácie, ako ju v podstate naznačil J. Dobrovský v diele *Geschichte der Böhmischen Sprache und ältern Literatur* (Praha 1818). Preto Šafárikova stať ostala len prehľadom českej literatúry a niekoľkých mien jej slovenských spolutvorcov. Autor ešte nedospel vo svojej literárnohistorickej praxi k takému chápaniu literatúry oboch našich národov, aké nachádzame v jeho ďalšom príspevku, v ktorom zohralo veľkú úlohu delenie literatúry podľa národných kritérií: na českú literatúru a na slovenskú literatúru, ktoré sú spojené jedným jazykom.

Šafárik síce poznal bližšie českú literatúru, no v svojej stati o nej nepriniesol v podstate nič nového; celkom sa opieral o citované dejiny Dobrovského. Tým menej sa z jeho príspevku dozvieme o slovenskej literatúre, ktorú reprezentuje len niekoľkými spisovateľmi a všeobecnými jazykovými charakteristikami. Hoci pritom Šafárik v chápaní literatúry pokročil ďalej než Valaského a Horányiho biografická a bibliografická koncepcia,[4] zaostal za Tablicovým pokusom o literárny pohľad na slovenské písomníctvo[5] a pri interpretácii slovenskej literatúry

[3] V citovanom liste zo 4. marca 1823.

[4] P. Wallaszky: *Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria,* Posonii et Lipsiae 1785; A. Horányi: *Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum* I, Viennae 1775; II, Viennae 1776; III, Posonii 1777; *Nova memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum,* Pestini 1792.

[5] B. Tablic: *Paměti Česko-Slovenských Básnířů aneb Veršovců, kteříž se buďto v uherské zemi zrodili, aneb aspoň v Uhřích živi byli,* Poezye I, Vacov 1806; II, Vacov 1807; III, Vacov 1809; IV, Vacov 1812; *Slovenšti veršovci* I, Skalica 1805; II, Vacov 1809.

nevyužil dôkladne Valaského, Horányiho a Tablicove práce, ktoré mu boli prameňom. V hodnotení literárnych postáv ho napokon predstihol aj K. G. Rumy. Rumy napr. doplnil (v poznámke pod čiarou) Šafárikov príspevok v lipskej encyklopédii stručnými literárnymi charakteristikami novších spisovateľov, ktorých Šafárik uviedol len menom (napr. J. Palkovič, B. Tablic, J. Kollár, J. Ribay; o Bernolákovi vypracoval Rumy samostatné heslo), alebo ich vôbec nespomenul (P. J. Šafárik, S. Rožnay, L. Bartholomaeides).

Šafárikova stať mala pri svojej informatívnosti vlastenecký, národnobuditeľský charakter. V našom kultúrnom živote nevzbudila nijaký ohlas. Bola vlastne len ukážkou začiatkov Šafárikovho štúdia v oblasti literárnej histórie, ktorému sa autor usilovne a systematicky venoval v rokoch 1823—1826.

3

Výsledkom niekoľkoročnej Šafárikovej práce boli dejiny slovanských jazykov a literatúr — *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten,* ktoré vyšli v Budíne r. 1826.[6] Nás v knihe zaujíma kapitola o dejinách slovenského jazyka a literatúry, ktorú autor nazval *Geschichte der Sprache und Literatur der Slowaken* (370—398).[7] Aj na túto kapitolu sa vzťahujú slová, ktoré Šafárik napísal v predhovore (III—VIII). Priznal nimi, že jeho úmyslom bolo dať praktickú príručku do rúk záujemcom o slovanské jazyky a literatúry, najmä slovanskej mládeži a inteligencii. Kniha mala byť pomôckou pre ďalšie, hlbšie štúdium jednotlivých slovanských jazykov a literatúr. Preto Šafárik nepristupoval k materiálu ako literárny vedec, ale ako sprostredkovateľ vedomostí cudzích autorov, od ktorých preberal zväčša aj hotové formulácie: „Das Prinzip aber, welches mir hiebei, als Endzweck der Arbeit, zur Richtschnur diente, war keinesweges, für

[6] Šafárik chcel, „aby to dílce bylo do 1. ledna 1824 hotovo", ako spomína v liste Kollárovi z 13. júna 1823 (cit. časopis 140—142). Dokončil ho až roku 1825. Porov. Šafárikov list adresovaný M. Hamuljakovi 27. februára 1825 z Nového Sadu *(Hamuljákova listáreň IV. Výťahy Šafárikových dopisov,* Sokol II, 1863, 65).

[7] V predchádzajúcich kapitolách sa len zriedkavo hovorí o slovenskej kultúre. Napr. v kapitole *Übersicht einiger Beförderungsmittel der Literatur unter den Slawen* (70—80) sa spomínajú slovenské knižnice (knižnica prešporského evanjelického lýcea s cennými tlačami z Institorisovho majetku, Jankovichova peštianska knižnica s Ribayovými zbierkami, knižnica kanonika Palkoviča a štiavnickej československej spoločnosti), slovenské učené spoločnosti (Inštitút reči a literatúry česko-slovenskej pri prešporskom lýceu, Tablicov a Lovichov Spolok slovenskej literatúry) a slovenské tlačiarne (Prešporok, Bystrica, Skalica, Trnava, Levoča a i.).

gereiftere slawische Gelehrte ein Handbuch zu liefern — ... sondern lediglich den angehenden slawischen Literaturfreunden, vorzüglich Studirenden, einen Leitfaden an die Hand zu geben, mittelst dessen sie sich auf dem Gebiet der slawischen Literatur zu rechte finden, und den Weg des eigenen Studiums bequemer fortsetzen könnten... Die Quellen, die ich gebraucht habe, sind überall, wo es thunlich war, angegeben. Ausser den genannten wurden noch viele Monographien, schriftliche und mündliche Mitteilungen sachkundiger Freunde, Zeitschriften, Recensionen u.s.w. benutzt. Ich habe das in einen Plan passende meist wörtlich daraus entlehnt, wesshalb sich das Ganze dem Kenner als Aggregat fremder Weltenbruchstücke erweisen wird, zwischen denen die Nebenflecke eigener Schöpfung der Beachtung entschwimmen möchten; aber bei dem leitenden Grundsatz, den ich befolgte, war es mir weniger darum zu thun, wer was gesagt, als vielmehr, wie er es gesagt hat, und ich wollte lieber Wahres und Guttes mit fremden, als Falsches und Schlechtes mit eigenen Worten geben."[8] Pravda; už sám Šafárik naznačuje v týchto slovách, že nebol len pasívnym kompilátorom cudzích predlôh, ale že sa usiloval — niekde viac a niekde menej — aj o vlastné spracovanie preberaného materiálu. Preto Šafárikovu prácu na dejinách treba hodnotiť aj z tohto hľadiska.

Šafárik svoju kapitolu o dejinách slovenského jazyka a literatúry rozdelil na tri časti: *Historisch-ethnographische Vorbemerkungen* (370—374), *Charakter der slowakischen Sprache* (375—379), *Schicksale der slowakischen Sprache und Literatur* (379—398). V prvej časti oboznamuje čitateľa stručne s pôvodom Slovákov, s Veľkomoravskou ríšou, s príchodom maďarských kmeňov do Podunajska, s husitizmom na Slovensku, s osídlením slovenského územia a s počtom slovenského obyvateľstva. Druhú časť venuje charakteristike slovenského jazyka, rozdielom medzi slovenčinou a češtinou, slovenčiacej češtine v literatúre, trom skupinám slovenských dialektov a úvahám, v ktorých odmieta úsilie katolíckych spisovateľov o slovenský literárny jazyk. Šafárik sa opieral o bohaté cudzie aj domáce pramene najmä v prvej časti kapitoly (J. Chr. Engel, A. Bonfini, G. Pray, I. Katona, K. G. von Windisch, Ch. Crusius, M. Horváth, K. G. Rumy, M. Bel, S. Timon, J. Papánek, J. Severíni, J. Fándly, L. Bartholomaeides, J. Čaplovič, J. Palkovič a i.), kým pre druhú časť mu stála k dispozícii počtom skromnejšia literatúra (J. Dobrovský, J. Ribay, J. Palkovič, A. Bernolák).

Tretia časť je najrozsiahlejšia a zaoberá sa „osudmi slovenského

[8] *Vorbericht* V, VI, VII.

jazyka a literatúry". Šafárik sa v nej usiluje zobraziť vývin slovenského ľudového jazyka („slowakische Sprache") a najmä literárneho jazyka Slovákov („böhmische Mundart", „böhmische Schriftsprache", „slowakisch-böhmische Sprache", „böhmisch-slowakische Schriftsprache" ap.) a v súvislosti s jazykovým vývinom aj dejiny slovenskej literatúry („slowakische Literatur", zriedkavejšie: „böhmisch-slowakische Schriftstellerei", „slowakisch-böhmische Literatur").

Slovenský jazykovo-literárny vývin prebiehal podľa Šafárika v štyroch epochách. Prvá epocha (u autora bez názvu) siaha od 9. do 15. stor., druhá epocha sa vzťahuje na 16. stor., tretia epocha na 17. stor. a štvrtá epocha na 18. a začiatok 19. stor. (druhá, tretia a štvrtá epocha je označená príslušným storočím).

Pri jazykovo-literárnom vývine v prvej epoche hovorí Šafárik o ovplyvňovaní maďarského jazyka slovenským jazykom, o stopách pohanskej kultúry v incipitoch piesní, o vláde latinského jazyka po páde Veľkomoravskej ríše, o vplyve husitizmu na vytváranie česko-slovenského spisovného jazyka, o prekážkach literárneho vývinu (Turci), o historických piesňach, o rozmachu literatúry za reformácie a pod. V druhej epoche charakterizuje jazykovo-literárny vývin v 16. stor., pričom zdôrazňuje najmä význam reformácie a českého literárneho jazyka, duchovnú jednotu (do Bielej hory r. 1620) a vzájomnú kultúrnu výmenu medzi Čechmi a Slovákmi, cirkevný a náboženský charakter literatúry, nepriaznivý vplyv tureckých vojen na vývin slovenskej literatúry, pochmúrne, neradostné tóny v poetických dielach, slabú účasť rozvinutého školstva na vývine literatúry a pod. V tretej epoche sa zaoberá náboženskými pomermi v 17. stor. a ohlasom Bielej hory v slovenskej kultúre (českí exulanti), negatívnymi vplyvmi na vývin jazyka a literatúry (protireformácia, rákóczіovské a thökölyovské stavovské povstanie), „jazykovým i vecným" úpadkom koncom 17. stor. a pod. Napokon v štvrtej epoche vyzdvihuje zásluhy niektorých spisovateľov zo začiatku 18. stor. o rozkvet jazyka a literatúry (M. Bel, D. Krman, S. Hruškovic a i.), kvantitatívny rast literatúry za panovania Márie Terézie (1740—1780) a Jozefa II. (1781—1790), stúpajúci záujem o svetskú tematiku, občiansky život a osobné city, prenikanie slovenského nárečia do katolíckej literatúry (A. Mácsay, J. I. Bajza), nástup bernolákovského spisovného jazyka a literatúry (A. Bernolák, J. Fándly) a pod.

Každá z týchto jazykovo-literárnych epoch (okrem prvej epochy) sa skladá z dvoch častí. V prvej časti je krátka historická, spoločenská, kultúrna a jazykovo-literárna charakteristika príslušného obdobia

a v druhej časti čiastočný súpis biografických a bibliografických údajov o jednotlivých spisovateľoch.

Charakteristiky epoch sú zväčša príliš všeobecné a majú rôznu hodnotu. Najslabšie je spracovaná charakteristika tretej epochy. Šafárik v nej precenil náboženské spory a nepochopil význam stavovských bojov v 17. stor. Celé toto storočie nazval neoprávnene úpadkovým obdobím vo vývine slovenskej literatúry, ale o samej literatúre nepovedal takmer nič. Nedostatkom literárneho pohľadu na problematiku, ktorý je v tejto epoche najvypuklejší, trpí aj prvá a druhá epocha. Kým o prvej epoche podáva autor pri nedostatku literárneho materiálu pomerne výstižnú kultúrno-historickú charakteristiku (vyzdvihuje napr. význam husitstva a češtiny pre rozvoj slovenskej kultúry), druhú epochu veľmi dobre charakterizuje z kultúrno-jazykovej stránky, pričom sa usiluje už aj o vystihnutie literárneho vývinu. Ale na rozdiel od kapitoly o českej literatúre neuvádza humanistickú spisbu. Z literárneho hľadiska spracoval najlepšie až štvrtú epochu, hoci aj tu zostal verný svojej filologickej orientácii. Preto nehovorí napr. len o zosvetšťovaní literatúry, o zásluhách katolíckych spisovateľov na rozmachu literatúry (o bernolákovcoch sa zmieňuje dosť pochvalne) a o kultúrnej ľahostajnosti väčšiny národa a najmä šľachty, ale púšťa sa aj do podrobnejších úvah o možnostiach novej, kompromisnej formy slovenského literárneho jazyka, ktorou by mohli písať katolícki a evanjelickí literáti. Medzi najväčšie klady charakteristiky tohto obdobia patrí nesporne určité skonkretizovanie súdov a výrokov o literatúre, ktoré v ostatných epochách vyznievajú dosť všeobecne. Šafárik to dosiahol najmä zaradením stručných charakteristík o činnosti niektorých spisovateľov, predovšetkým zaradením jazykových charakteristík literárnych diel katolíckych autorov (A. Mácsay, A. Rudnay). Na spracovaní tejto epochy vidieť, že súvekú literatúru poznal Šafárik najlepšie.

Súpis spisovateľov v druhej, tretej a štvrtej epoche obsahuje životopisné dáta a údaje o literárnej činnosti jednotlivých autorov. Nemá (najmä v druhom a treťom období) biografický a bibliografický charakter v pravom zmysle slova, ale predstavuje len veľmi kusý a neúplný biografický a bibliografický register slovenských literátov. Z biografických dát sa uvádzajú najmä dáta o povolaní, pôsobisku a úmrtí, napr. u J. Silvána a J. Bánovského (381). V bibliografických dátach sa sem-tam zjaví len všeobecné hodnotenie autora, napr. o V. Benediktovi sa hovorí ako o vzdelanom učencovi a jemnom znalcovi slovanského jazyka (385) a o M. Belovi ako o jednom z najväčších uhorských spisovateľov (390). Podklad týchto niekoľkoriadkových portrétikov netvoria totiž hodnotiace údaje, ale prostá enumerácia literárnych diel.

Enumerácia sa pritom opiera alebo o holú registráciu titulov alebo o obsahové a najmä o žánrové charakteristiky, ktorými sa nahradzujú riadne tituly. V štvrtej epoche prevládajú tituly diel s dátami o mieste a roku vydania (zväčša sa označuje aj formát knihy), napr. o J. Fándlym sa môže čitateľ dozvedieť, že r. 1792 vydal v Trnave štvorzväzkovú knihu *Pilný hospodář* (393). Pre druhú a tretiu epochu sú síce typické „beztitulové" charakteristiky obsahu a najmä „beztitulové" charakteristiky žánrových foriem, no aj pri nich sa spravidla uvádza miesto a rok vydania (zriedkavejšie formát) príslušného diela, napr. o J. Prunovi sa píše, že vydal r. 1581 alebo r. 1583 v Hlohovci latinsko-slovenský katechizmus (384), o T. Masníkovi, že vydal r. 1682 v Dražďanoch teologickú knižočku a r. 1696 v Levoči úvod k pravopisu (386) a pod. S titulom sa tu stretneme naozaj len výnimočne, napríklad *Manuale Lat.-Hung.-Slavonicum* (Bardejov 1663) P. Hrabovského (387). Napokon zriedkavo je vynechané miesto tlače, napr. o „zbierke slovenských prísloví" D. Sinapia sa poznamenáva, že vyšla r. 1678 s. l. (386), t. j. sine loco (bez udania miesta tlače). Prirodzene, Šafárik pre obmedzenú znalosť materiálu spomína len niektoré rukopisy, napr. *Katechizmus* Joachima Kalinku (386), a neraz uvádza aj chybné údaje, napr. o básnickej skladbe Š. Pilárika *Sors Pilarikiana* hovorí ako o biografii (386).

Ak si všimneme bližšie Šafárikov súpis literárnych diel, ľahko zbadáme, že jeho jadro tvorí literatúra náboženského obsahu. Tento jav nesúvisí len s charakterom našej staršej literatúry, respektíve s vtedajšou nepreskúmanosťou slovenského písaného aj tlačeného literárneho materiálu a s využívaním istých prameňov (B. Tablica, ktorý skúma najmä duchovnú poéziu), ale vyplýva vo veľkej miere aj zo Šafárikovho filologického prístupu k dejinám literatúry.

Šafárikovým hlavným kritériom pri výbere literárnych diel a pri ich zaraďovaní do nášho literárneho vývinu bol jazyk. Preto Šafárik do národnej literatúry rátal predovšetkým diela písané po česky alebo slovenčiacou češtinou, prípadne slovenským nárečím alebo bernoláčtinou. Diela písané po latinsky a nemecky bral do úvahy len vo výnimočných prípadoch (gramatiky národného jazyka, ako bola napr. Benediktova alebo Krmanova gramatika, a slovanské dejiny, ako bola napr. Krmanova dizertácia o pôvode Slovanov). Mimo jeho koncepcie stála aj literatúra písaná v staroslovienskom jazyku. Takéto jazykové kritérium značne zúžilo obsah pojmu národnej literatúry a negovaním prác písaných po latinsky a po nemecky zároveň vylúčilo z literatúry množstvo viacmenej svetsky zameraných diel (napr. Simonidesove latinské a nemecké cestopisné spomienky, Lániho nemecké memoáre, Pilárikovu nemeckú

autobiografiu, Rakovského a Jakobeovu latinskú poéziu a pod.). A pretože náboženská literatúra sa písala prevažne po česky, respektíve slovenčiacou češtinou, Šafárikov filologický prístup k literárnemu materiálu ju postavil nevyhnutne do centra nášho literárneho vývinu. Pritom diela svetského charakteru, ktoré sa dostali do súpisu, nemali toľko sily, aby podali správnejší obraz o stave našej literatúry v minulosti.

Toto konštatovanie sa týka najmä druhej a tretej epochy a čiastočne platí aj pre štvrtú epochu, ktorej začiatky (prvá polovica 18. stor.) predstavujú u Šafárika ďalší rast náboženskej literatúry, ako svedčí portrétik M. Bela, D. Krmana, J. Ambrosia, J. Bahila, P. Jakobeiho, S. Hruškovica, J. Blasia st. a ml., A. Mácsaya, E. Mlynárovýcha, A. Doležala (390—394) a i. Ale pokračovanie tejto epochy (druhá polovica 18. a začiatok 19. stor.) je už aj u Šafárika poznačené mocným nástupom svetskej, osvietenskej literatúry, ktorá sa píše zväčša slovenčiacou češtinou, slovenským nárečím a bernoláčtinou. Demokratizácia literatúry pokročila natoľko, že tieto literárne jazyky si podmanili už aj skoro všetky žánre nenáboženskej literatúry. Preto až v tejto epoche mohlo podať jazykové kritérium širší a vernejší obraz slovenskej literatúry, kým v predošlých epochách nezachytilo celé rozpätie jej vývinu. Bolo to teda predovšetkým zásluhou samého jazyka, že svetská literatúra tejto epochy sa dostala do Šafárikovho súpisu v plnom rozsahu (391—398). Šafárik tu s veľkým úsilím o úplnosť a presnosť zaznamenal rôzne druhy rozvíjajúcej sa osvietenskej literatúry, ako bola populárnonáučná literatúra (P. Michalko, J. Tonsoris), hospodárska literatúra (J. Fándly, J. Glosius, M. Pán, J. Mojžišovič), jazykoveda (A. Bernolák, P. Doležal, P. Šramko, J. Šulek, J. Ribay, Š. Leška), literárna história (P. Valaský, B. Tablic), zemepis (M. Markovic, S. Čerňanský, L. Barholomaeides), poézia (J. Chrastina, A. Demian, J. I. Bajza, J. Palkovič, B. Tablic, J. Kollár), preklady poézie (S. Rožnay, J. Hollý), noviny a kalendáre (A. Plachý, Š. Leška, J. Palkovič, J. Chrastina) a pod. A pretože tento traktovaný materiál poznal lepšie než materiál predošlých epoch, aj jeho údaje sú kompletnejšie a spoľahlivejšie.

Neraz sme už zdôrazňovali, že Šafárik čerpal vedomosti o slovenskej literatúre zväčša z druhej ruky. Preto otázka Šafárikových prameňov je zaujímavou a dôležitou otázkou a jej riešenie pomôže osvetliť Šafárikovu pracovnú metódu, ktorú sám autor charakterizoval ako kompilačnú.

Pri nerozvitosti našej literárnej vedy mal Šafárik k dispozícii len veľmi málo prameňov. Medzi najvýznamnejšiu literatúru, o ktorú sa

opieral, patria spomínané Horányiho knihy *Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum* a *Nova memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum*, predhovor M. Bela ku gramatike P. Doležala *Grammatica Slavico-Bohemica* (Posonii 1746), článok J. Dobrovského *Uiber die Literatur der östlichen Wenden nach Frisch, mit berichtigenden Ergänzungen* (Slovanka II, Praha 1815, 171—187), *Novi ecclesiastico-scholastici annales* (Štiavnica 1793—1795, 1803) S. Ambrosia, spomínané Valaského dielo *Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria*, kniha L. Bartholomaeidesa *Inclyti superioris Ungariae comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico-statistica* (Levoča 1806—1808) a spomínané Tablicove práce *Paměti Česko-Slovenských Básnířů aneb Veršovců* a *Slovenští veršovci*.[9]

Ako vyplýva zo samých prameňov a z porovnania prameňov so Šafárikovým textom, Šafárik málokedy siahol pri spracovaní jednej literárnej postavy za viacerými prameňmi, napr. pri portrétiku T. Masníka (386) sa opieral o Tablica, Valaského a Dobrovského a pri portrétiku S. Hruškovica (391) o Tablica, Valaského a Ambrosia. Zväčša čerpal z jedného prameňa, napr. pri portrétiku J. Bubenku (387) z Bartho-

[9] Tieto pramene uvádza Šafárik na príslušných miestach svojich dejín v poznámke pod čiarou (L. Bartholomaeidesa, B. Tablica, M. Bela a P. Doležala) a sumárne v poznámke pod čiarou na str. 398 (A. Horányiho, P. Valaského, B. Tablica, J. Dobrovského). Okrem toho tu spomína drobnejšie pramene: *Elenchus vocabulorum Europaeorum, cumprimis slavicorum magyarici usus* (Budín 1825) Š. Lešku, Tablicovu *Kratičkú historiu augšpurského vyznání* (prídavok ku knihe *Augšpurská konfessi*, Vacov 1808), mluvnicu V. Benedikta *Grammatica Bohemica* (Praha 1603) a anonymný príspevok *Versuch e. Gesch. d. böhm. slaw. Sprache in Ungern* (Kaiserlich königlich allergnädigst privilegirte Anzeigen aus sämmtlichen kaiserl. königl. Erbländern, Wien 1773, III, 22, 164—171). O svojich prameňoch hovorí aj v korešpondencii adresovanej J. Kollárovi: „Já pomalu také zbírám k literatuře všeslovanské. Ale tato má práce jaksi vázne. Budete-li míti času, chuti a síly, račte i vy něčím přispěti o Slovácích. Já zde jen z následujících pramenů čerpati mohu: 1. Tablicovy poesie 4 díly. Ty mám od Slavkovského; jest tam biografií mnoha slovensk. veršovců a skladatelů. — Téhož Stáří verš. od Vás. Tento spísek ještě já některý čas pozdržeti musím. 2. Annal. eccles. edente Ambrosio. Tam zlomky a drobty jakési roztroušené. 3. Staré Noviny. Zde téměř nic pro nás. 4. Valašského a Bartholomaidesovo dílo. Zde málo: tu tam jméno. — Máte-li krom toho co, užívte toho, aneb mi aspoň oznamte, kde co hledat. Přál bych, aby krom jména spisov. a roka naroz. i smrti také něco z jeho života, stavu etc. podotknuto bylo; spisy pak zouplna poznačeny, aby histor. lit. spolu malá bibliografie byla. — Která jest nejstarší slovenská v Uhřích tištěná knižka? Psali-li Uherští Slováci něco před reformací? etc. etc.“ (Z listu z 24. mája 1823, cit. časopis 137—140). Tablica, Valaského a Bartholomaeidesa spomína aj v liste zo 6. januára 1823 (cit. časopis 128—130). Šafárik sa opieral aj o bližšie neznámy rukopisný katalóg, o ktorom sa zmieňuje vo svojich dejinách: „Ich selbst habe einen ziemlich ausführlichen handschriftlichen Katalog vieler, die slawische Geschichte und Literatur betreffenden, in den Archiven und Haupt-

lomaeidesa a pri portrétiku A. Mácsaya (391) z Dobrovského.[10] Pritom väčšinu prameňov využil len veľmi nedostatočne. Týka sa to najmä Horányiho, Valaského a Dobrovského. O Horányim napr. poznamenáva, že prináša len najnevyhnutnejšie údaje o niekoľkých slovenských spisovateľoch (poznámka pod čiarou na str. 398), a preto si jeho práce prelistoval zaiste len pre kontrolu niektorých dát (V. Benedikt, A. Bernolák). Horányiho závažný materiál Šafárik poznal, no nevšimol si ho bližšie už preto, lebo to bola prevažne literatúra písaná po latinsky a nemecky (M. Bel, J. Jakobeus, F. A. Kollár, E. Ladiver, J. Láni, M. Rakovský a i.). Z Valaského si Šafárik vypožičal naozaj „len holé mená" (poznámka pod čiarou na str. 398), hoci Valaský má aj celkom vydarený portrét S. Hruškovica (244), D. Krmana (213—214), J. Tranovského (168) a J. Rezika (251—252). A napokon Dobrovský mu poslúžil len pri charakterizovaní J. Fándlyho (Šafárik 393; Dobrovský 184) a A. Mácsaya: „Pat. Alexander Mácsay, ein Pauliner, gab s. Predigten zu Tyrnau 718. 4., mit der Bemerkung auf dem Titel: w slowenském gazyku poneyprw na swětlo wydané, heraus." (Šafárik 391). — „...gab Pater Alexander Macsay, ein Pauliner, seine Predigten zu Tirnau 1718 in 4. heraus, mit der Bemerkung auf dem Titel w slowenském gazyku ponayprw na swětlo wydané." (Dobrovský 180).[11]

Všetky spomínané pramene mali aj pri svojej dôležitosti viac-menej len doplnkový charakter. Najvýznamnejším a hlavným Šafárikovým prameňom bola Tablicova práca *Paměti Česko-Slovenských Básnířů aneb Veršovců*, ktorá figuruje vo väčšine prípadov ako jediný prameň, ba zaberá vedúce miesto aj vtedy, keď sa Šafárik opiera o viac pra-

bibliotheken Ungerns vorfindlichen, handschriftlichen und gedruckten Documente vor mir..." (Poznámka pod čiarou na str. 381). Možno mal k dispozícii aj výpisky z Jankovichovej peštianskej zbierky, o ktoré prosí Kollára v liste z 13. júna 1823 (cit. časopis 140—142) a z 28. júna 1823 (Kollár mu mal pomôcť pri vypracovaní „Slovenského knihopisu v Uhrích", cit. časopis 142—144). Dobrý prehľad o Šafárikových základných prameňoch poskytuje dvojstránkový koncept nadpísaný *Slowakische Schriftsteller* (Archiv Národního musea v Prahe, sign. 14 G 36). Šafárik si v ňom spísal podľa stáročí (16., 17., 18., 19. storočie) mená slovenských literátov, najmä s dátami úmrtia, a pri každom mene poznačil skratkou prameň: Tabl. (= Tablic), Val. (= Valaský). AE (= Ambrosiove *Novi ecclesiastico-scholastici annales)*, Barth. (= Bartholomaeides), Dobr. (= Dobrovský), Palk. (= Palkovičov Týdenník), AW (= Tablicova *Kratička historie augšpurského vyznání)*, Bel praef. (= Belov predhovor k Doležalovej gramatike), MS (?). Poradie mien, ktoré je v zozname, zachoval v podstate aj v dejinách. V koncepte nie sú všetci spisovatelia zo začiatku 19. stor. (koncept mal pravdepodobne tri strany).

[10] Porovnaj cit. koncept *Slowakische Schriftsteller.*

[11] Porovnaj i cit. koncept *Slowakische Schriftsteller.*

meňov.[12] Právom možno povedať, že bez tejto Tablicovej práce by nebola vznikla Šafárikova kapitola o slovenskej literatúre. Preto si treba bližšie všimnúť, v akom vzťahu je Šafárikova stať k Tablicovej práci.

Šafárikova závislosť na Tablicovi je síce očividná, ale v úvodných všeobecných charakteristikách sa prejavuje v menšej miere než v súpisoch spisovateľov jednotlivých epoch. Šafárik prebral od Tablica predovšetkým chronologickú periodizáciu literatúry, t. j. delenie literatúry na epochy podľa stáročí. Prvá epocha (9.—15. stor.) nemá nijaký názov a ostatné epochy sú nazvané podľa príslušného storočia: 16. storočie, 17. storočie, 18. a 19. storočie (Tablic má len 18. storočie). No kým Tablicove syntetické charakteristiky bývajú na konci epoch (za portrétmi spisovateľov), Šafárikove charakteristiky tvoria úvod k súpisu spisovateľov. Šafárik sa v nich sústreďuje viac na vykreslenie spoločenských, politických a kultúrnych pomerov a Tablic sa v nich zaujíma najmä o ideovo-umelecké otázky literatúry, pričom nezanedbáva celkom ani spoločenské a historické momenty (nájdeme ich však viac v jednotlivých portrétoch). Šafárik teda píše viac o spoločenských motívoch všeobecného kultúrneho vývinu a v hodnotení literatúry sa nedostáva za úzky rámec filologických kritérií, kým Tablic píše predovšetkým o literatúre, ktorú hodnotí z literárneho, ideovo-umeleckého hľadiska. Preto Tablic napr. nedbá o vtedajší úzus a náhľady na predmet literatúry a v prvej epoche (Tablic I, I—XVI) sa zaoberá podrobnejšie ľudovou a poloľudovou poéziou (svadobné a žatevné piesne, Hoja, Ďunďa, hoja, O muránskom zámku ap.). Šafárik tento druh literatúry spomenul len okrajove a v súvislosti s jazykovým vývinom (380, 381). Pravda, spoločenský pohľad na jazykovo-literárnu a kultúrnu problematiku umožnil Šafárikovi, aby si vybral z Tablica aspoň niekoľko takých charakteristík, ktoré výstižne hodnotia ideovú stránku našej literatúry. Medzi takéto charakteristiky patrí napr. úvaha o príčinách stagnácie našej poézie a o jej žalostnom tóne v 16. stor. (Tablic I, XXXVI; Šafárik 383), o kvantitatívnom rozmachu a zosvetšťovaní literatúry v 18. stor. (Tablic III, 83—87; Šafárik 387) ap. No Šafárik nevyužíva dôkladne ani takéto hodnotiace charakteristiky (najmä komparatívneho rázu), ako svedčí vynechanie Tablicovho porovnania poézie zo 17. stor., v ktorej sa odráža všeobecné, mystické myslenie, s poéziou a vôbec s literatúrou 18. stor., ktorá sa už lúči s mysticizmom a kráča k racionalizmu (Tablic II, XII; III, 85). Napokon treba povedať, že nekompromisný filologický vzťah k literatúre nedovolil Šafárikovi preniesť do práce tie Tablicove charakteristiky, ktoré

[12] Porovnaj cit. koncept *Slowakische Schriftsteller.*

sa týkajú hodnotenia umeleckej stránky literatúry. Takéto charakteristiky nahradil Šafárik vlastným meditovaním o stave jazyka v literatúre. Kým Tablic napr. hovorí o malej umeleckej cene poézie v 17. stor. (s výnimkou poézie V. Benedikta, E. Lániho, J. Kalinku, J. Tranovského, A. Plintovica) a charakterizuje ju ako málo povznášajúcu, neraz nedbanlivo rýmovanú prózu (Tablic II, XII), Šafárik sa uspokojuje len so všeobecným konštatovaním o klesajúcej jazykovej a vecnej hodnote tejto literatúry (385); alebo kým Tablic nadhadzuje otázku o vhodnosti či nevhodnosti časomiery pre slovenskú poéziu (Tablic III, 86), Šafárik sa naširoko rozpisuje o literárnom jazyku katolíkov a evanjelikov a o možnostiach slovenského spisovného jazyka (387—390). Celkove Šafárik preberá z Tablica najmä myšlienky, zriedkavo ich štylizáciu, napr. o úteku a návrate Múz do Panónie (Tablic I, XXXVI; III, 84; Šafárik 383, 387).

Spomínali sme, že úvodné všeobecné charakteristiky nie sú natoľko závislé na Tablicovi ako súpisy spisovateľov. Preto sa pri tejto príležitosti dotkneme otázky, čo nového a vlastného prináša Šafárik vo svojej knihe, presnejšie povedané: vo svojich úvodných charakteristikách. A tu treba hneď na začiatku zdôrazniť, že Šafárikova práca napriek svojmu kompilačnému charakteru a jazykovému zameraniu zohráva veľkú úlohu pri vytváraní našej literárnej histórie. Predstavuje predovšetkým prvý pokus o syntetické podanie dejín slovenskej literatúry (v závislosti na jazykovom vývine), ku ktorému nedospel ešte ani Tablic a ktoré po mnohých stránkach predstihol až o dvadsať rokov neskôr J. M. Hurban.[13]

Práca je zároveň výrazným dokumentom Šafárikovej koncepcie relatívne samostatnej slovenskej literatúry.[14] To sa neprejavuje len v zadelení dejín slovenského jazyka a literatúry do zvláštnej, samostatnej kapitoly, ale aj v pomerne presnej terminológii, ktorá operuje zväčša termínom „slowakische Literatur“ (383 ap.), zriedkavejšie (a to len v jazykovom význame) termínom „böhmisch-slowakische Schriftstellerei“ (387) alebo „slowakisch-böhmische Literatur“ (383). Relatívnu samostatnosť slovenskej literatúry čiže úzku spätosť slovenskej literatúry s českou literatúrou („ratolest literatury české“) vidí Šafárik predovšetkým v spoločnom literárnom jazyku, ktorý nazýva alebo „böhmische Schriftsprache“ (383) alebo — s ohľadom na špecifické pomery v slovenskej literatúre — „slowakisch-böhmische Sprache“

[13] J. M. Hurban, *Slovensko a jeho život literárny* (Slovenské pohľady I, 1847).

[14] Túto tendenciu vystihol K. Paul v príspevku *P. J. Šafařika Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (Časopis pro moderní filologii a literatury XX, 1926, 193—206; porov. najmä str. 203).

(383), respektíve „böhmisch-slowakische Schriftsprache“ (387). V pozadí Šafárikovho chápania literatúry stoja už jasne myšlienky o národnej svojráznosti a o osobitných podmienkach a potrebách národného bytia, na základe ktorých sa majú vytvárať aj národné literatúry.[15] Netreba ani zdôrazňovať, že sú to myšlienky súvisiace s výraznejším formovaním buržoáznych národov v prvej polovici 19. stor. a že Šafárik nimi vyslovuje aj niektoré z kultúrnych túžob a požiadaviek slovenskej buržoázie, najmä požiadavku národnej literatúry a národného spisovného jazyka, aj keď sa v otázke jazyka usiluje o kompromisné riešenie. Pomocou týchto „národných“ kritérií spresnil a doplnil svoje predošlé chápanie koncepcie relatívne samostatnej slovenskej literatúry, o ktorej sa zmieňoval v korešpondencii[16] a ktorú celkom zanedbal v encyklopedickom príspevku *Czechische oder Böhmische Sprache und Literatur in Böhmen und Ungern,* kde píše len o spoločnej českej literatúre. V tomto smere prehĺbil aj Tablicovu koncepciu slovenských literárnych dejín, ktorá sa opierala hlavne o samostatný vývin slovenskej duchovnej poézie a hovorila striedavo o „československej literatúre“ a „slovenskej literatúre“.

Prirodzene, najviac miesta venoval Šafárik úvahám o spisovnom a literárnom jazyku Slovákov. Nevynútila si to len jazyková nejednotnosť a jazykové spory, ale aj sama koncepcia relatívne samostatnej slovenskej literatúry, čo sa napokon odrazilo aj v Šafárikovom návrhu na novú, kompromisnú formu slovenského spisovného jazyka. Šafárik síce uznával prednosti slovenčiny (napríklad ľubozvučnosť), ale zároveň tvrdil, že to ju nijako neoprávňuje, aby sa stala literárnym jazykom, ako sa o to usilujú „niektorí novší vynikajúci katolícki spisovatelia“. Ako protidôvody uvádzal napr. postavenie Slovenska a slovenského národa, skvelú minulosť jazykovej kultúry, používanie češtiny ako spisovného a cirkevného jazyka u protestantských Slovákov a pod. (378—379). Zrejme tu len oživoval a podčiarkoval tie názory na slovenský ľudový jazyk, na bernoláčtinu a na literárnu češtinu, ktoré rozvíjal už vo svojej novosadskej korešpondencii s Kollárom v rokoch 1821—1823. V takej korešpondencii napr. odsudzoval úplné prijatie ľudového jazyka za spisovný a literárny jazyk, hoci si bol vedomý, že každý národ sa môže vzdelávať a rásť iba vo svojom vlastnom jazyku, charakterizoval Bernolákovo úsilie o nový spisovný jazyk ako cestu, ktorá vedie do skazy a zmätku, zdôrazňoval, že medzi slovenčinou a češtinou nie sú také veľké diferencie, ktoré by boli na prekážku

[15] Porov. Šafárikov list Kollárovi zo 14. februára 1821 a z 18. mája 1827 (cit. časopis 121—123; r. 1874, 285—288).

[16] Porov. cit. list zo 4. marca 1823.

rozmachu slovenskej literatúry a pod.[17] Šafárik však hľadal vo svojich dejinách i východisko z jazykového chaosu a navrhoval nový spisovný jazyk, ktorý by vyhovoval katolíkom aj evanjelikom. Česká gramatika mala byť jeho základnou normou, ale zároveň sa mal obohacovať domácimi slovami, frázami a ohýbaním, takže by tým štýl dostal zvláštny, ozaj slovenský kolorit. Takýto jazyk by slúžil dobre potrebám slovenského národa a zároveň by udržal aj naďalej vzájomné literárne zväzky medzi Čechmi a Slovákmi (389).

Podobnými myšlienkami sa Šafárik zaoberal aj neskôr a jeho slová o potrebe a nevyhnutnosti takéhoto spisovného jazyka zneli ešte nástojčivejšie. Bol napr. presvedčený, že slovenská národná literatúra, ktorú by čítal aj ľud, vznikne len na základe tohto nového spisovného jazyka, nie na základe vtedajšieho českého knižného štýlu, ktorý sa nemôže stať slovenským národným štýlom.[18] Ba keď vyjadroval svoj nesúhlas so štúrovskou reformou spisovnej slovenčiny, bol prinútený ešte k väčším ústupkom v prospech jazyka slovenského ľudu. Nestačilo

[17] „Mezitím nechci, aby tak tomu rozumíno bylo, jako bych jazyk lidu našeho do knih naprosto uvesti žádal; nebo ačkoli dobře vím, že každý národ jediné ve svém vlastním jazyku osvěcován a k vyššímu životu pobuzen býti může, nic méně předce v této příčině tak smýšlím, že by nastoupení cesty Bernolakovy jen větší zkázu na nás uvedlo. Jazyk, nímž hrstka lidu našeho mluví, není onoho pravidelného (ačkoli cizího) tak daleký, abychom se odtud překážky zrůstu spisovatelstva a vzdělání národu slovenského v Uhřích obávati mohli. Já sobě aspoň dobře jistou prostřední cestu, níž by se zvláště učitelům k lidu mluvícím jíti dalo, mysliti a představiti mohu." (Z listu zo 14. februára 1821, cit. časopis 121—123). — „... nenaleznouli se slepí následovníci, kteří to za heslo držeti budou, aby psali, jak lid mluví, jako kdysi Bernolák. Což Bůh uchovej! Vímť sice, že mezi češtinou a slovenčinou jest tolik rozdílu, aby každá z nich o své dialekt svůj založiti mohla, a že i slovenčina naše své „lepores" má; nic méně i o tom přesvědčen jsem, že tímto oddělením jen větší zmatek by na nás uvalen byl." (Z listu z 10. marca 1822, cit. časopis 123—125). — „Ejhle — Čaplovič (v své Slavonii a Kroacii) a Rumy (v Ersch-Gruberově Encyclopädii Ant. Bernolák) opět pletou a matou — Slováci prý píší česky — to bláznovství! — měli by prý psáti slovensky! — Utěšeně! Než Vy Páni byste měli psáti rozumně. Neníli jižlegio „slovesností" slovenských? Kdyby Slováci byly začali před tisíci lety psáti své nářečí — a Maďarů byli sdrúzgali — ovšem. Nyní je pozdě. Mimo to jaká památka XVI. století je víže s Čechy! Máli i toto jediné spojení — tento jediný svazek zrušen býti?" (Z listu z 2. februára 1823, cit. časopis 130—134).

[18] „Nynější pospolitý sloh českých spisovatelóv nemóže nikdy národným slohem našich Slovákóv býti ... jakási potvora, naposledy ani nečeská, ani neslovenská ... Pokud si naši Slováci jakýsi svému nářečí přiměřený spisovný sloh, nech třebas na základ ech české grammatiky, nezarazejí: až potud nebude u nás národné literatury, nebude u lidu chuti ku čtení. My spisovatelé budeme jen Braminové mezi lidem našim: jako sme posavad byli, a sloh náš a jazyk knižný to, co Sanskrit a církevní slovenčina." (Z listu Kollárovi z 18. mája 1827, cit. časopis, r. 1874, 285—288).

mu už, že sa dožadoval nového spisovného jazyka s českými gramatickými formami a českým pravopisom a so slovenskou lexikou a slovenskou syntaxou, ale pripúšťal, že v knihách pre ľud možno ísť v slovakizovaní ešte ďalej. Pritom pripomenul, že českí spisovatelia by mali zasa obrodzovať svoj jazyk zo slovenských prameňov.[19]

Pri rozbore úvodných charakteristík sme si nevšímali len Šafárikovu závislosť na Tablicovi, ale aj Šafárikov príspevok k novému, aktuálnemu chápaniu a hodnoteniu jazykovo-literárnej problematiky. Stretli sme sa tu teda čiastočne aj s tvorivým prístupom autora k materiálu, čo nemožno už vôbec konštatovať o súpisovej časti, ktorá sa opiera temer výlučne o Tablica. Nesvedčia o tom len prebraté biografické a bibliografické údaje, ktoré sa týkajú zväčša tvorcov náboženskej literatúry (najmä skladateľov duchovnej poézie), ale aj rovnaký metodický postup a rovnaký rozvrh, podľa ktorého sa zaraďujú jednotliví spisovatelia do príslušných epoch.

Tablic (a po ňom Šafárik) síce nepoužil nijaký zvláštny systém pri zaraďovaní spisovateľov do literárneho vývinu, no nemožno tu hovoriť ani o bezcieľnej ľubovoľnosti a nesystematičnosti, lebo spisovatelia nasledujú za sebou v približnom chronologickom slede, ktorý sa riadi podľa ich literárnej činnosti, najmä podľa dát vydania literárnych diel.[20] Pritom Šafárikov zoznam spisovateľov sa prevažne zhoduje s Tablicovým výberom spisovateľov, ba možno sa aj ľahko presvedčiť, že Šafárik pri vyratúvaní jednotlivých spisovateľov sa drží zväčša veľmi úzkostlivo toho istého poradia, ktoré je v Tablicovej práci.[21] Toto konštatovanie platí pre druhú epochu (J. Silván, J. Bánovský, J. Táborský, A. Cengler atď.), pre tretiu epochu (V. Benedikt, E. Láni, Joachim Kalinka, J. Tranovský, T. Masník atď.) a v podstate aj pre štvrtú epochu (M. Bel, D. Krman, J. Ambrosius, P. Jakobei, S. Hruškovic, M. Bodo, J. Blausius, J. Glosius, P. Doležal atď.).

Zásahy, ktoré Šafárik urobil do Tablicovho rozvrhu spisovateľov, nie sú veľké. Týkajú sa zväčša nových mien, ktoré Šafárik povsúval medzi mená prebraté z Tablicovej práce, pretože sa usiloval svoj súpis rozšíriť aj o katolícku literatúru a o nenáboženské diela (Tablic sa sústredil len na evanjelickú literatúru a v nej predovšetkým na duchovnú poéziu). Kým v druhej a tretej epoche sú takéto vsuvky

[19] *Hlasově o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky*, Praha 1846, 65—88.

[20] J. Polívka nie celkom správne tvrdí, že Šafárikove súpisy spisovateľov nemajú nijaký systém *(Pavel Josef Šafařík a dějiny písemnictví slovanského*, Český časopis historický I, 1895, 171).

[21] Vidieť to už v cit. koncepte *Slowakische Schriftsteller*.

veľmi zriedkavé (ide len o mená evanjelických vzdelancov a literátov: A. Husselius, J. Bubenka a i.), v štvrtej epoche je ich nepomerne viac, lebo sa v nej rozrástla aj katolícka náboženská literatúra aj svetská, osvietenská literatúra katolíkov a evanjelikov, ako možno vidieť na stranách 391 (A. Mácsay), 393—394 (A. Bernolák, J. Palkovič, J. Fándly, J. I. Bajza, A. Gazda) a najmä na záverečných stranách 396—398 (P. Valaský, L. Bartholomaeides, S. Rožnay, J. Palkovič, B. Tablic, J. Kollár, J. Holý a i.). V tejto poslednej, štvrtej epoche, Šafárik na niekoľkých miestach aj poprehadzoval niektoré mená (A. Demian, P. Šramko) a dokonca niekoľkých spisovateľov aj vynechal (J. Petrman, D. Baráni, J. Straka). Mnohých skladateľov duchovných piesní z tretej a štvrtej epochy uviedol len súhrnne v poznámke pod čiarou v tretej epoche (386: D. Pribiš, J. Zábojník, A. Plintovic, J. Lednický, J. Sexti, S. Palumbini, J. Nigrini a i.).

Ak si porovnáme Šafárikov súpis s Tablicovými portrétmi, zbadáme, že Šafárik ani tu nevyužil všetky možnosti, ktoré mu dávala predloha. Tablicove portréty obsahujú podrobné životopisy autorov, dôkladnú bibliografiu ich diel, niekedy aj ukážky z ich tvorby a sem-tam aj pokusy o hodnotenie formálnej stránky literárnych prác, napr. o M. Markovicovi Tablic hovorí, že rýmoval nedbalo a že jeho poézia sa vyznačuje jalovými rýmami (Tablic III, 23). Prirodzene, od niekoľkoriadkových portrétikov Šafárikovho súpisu nemôžeme žiadať, aby sa zaoberali biografickými a bibliografickými údajmi tak detailne, ako to robia Tablicove rozsiahle portréty. Šafárik si však mohol všimnúť aj Tablicovo umelecké hodnotenie a mohol sa aj lepšie oprieť o precízne spracovanú biografickú a najmä bibliografickú časť Tablicových portrétov. Šafárik totiž nielenže neuvádza mnohé závažné diela, ktoré spomína Tablic, ale vynecháva aj tituly diel, ktoré sú viac-menej presne zaznačené v Tablicovej práci. Možno sa o tom presvedčiť už pri druhej a tretej epoche, napr. Silvánova básnická zbierka *Písně nové na sedm žalmů kajících i jiné žalmy* a Simonidesova práca *Exul praedicamentalis* sú spomenuté len u Tablica (Tablic I, XVIII, LXXIV), Horčičkova zbierka prísloví *Neo-forum Latino-Slavonicum* je uvedená s titulom u Tablica (Tablic I, LXX), bez titulu u Šafárika (386) ap. No túto metódu použil Šafárik predovšetkým pri štvrtej epoche, o čom tu rozhodovala zaiste aj nevyhnutnosť stlačiť veľké množstvo autorov na pomerne malý priestor. Stačí, keď si uvedieme na ilustráciu len niekoľko typických ukážok. Šafárik napr. na rozdiel od Tablica neuvádza Krmanove diela *Kniha života* a *Actus inaugurationis vexillorum* (390; Tablic II, XXIII), Ambrosiovo *Přemyšlování o morovém nakažení* (390—391; Tablic II, XXXVI), Doležalovu *Veselost roli boži hybské* (394; Tablic III, 50—51) a i. Pritom nešlo len o príležitostné a mravnonáučné spisy, ale aj o rukopisy (M. Bodo, A. Plachý). Napokon tam, kde Tablic cituje tituly diel, Šafárik sa uspokojuje len so všeobecnejšou žánrovou charakteristikou tvorby jednotlivých spisovateľov, ako to vidíme v portrétiku J. Blasia st. (391; Tablic II, LVII—LVIII), J. Glosia (391; Tablic II, LX—LXII), D. Sartoria (392; Tablic III, 11—17), E. Mlynárovýcha (392; Tablic III, 41—42), M. Institorisa-Mošovského (394; Tablic III, 54—65), J. Hrdličku (395; Tablic IV, XXVIII—XXXV) a i.

Hoci v Šafárikovej kapitole o dejinách slovenského jazyka a literatúry nájdeme viac cudzích, vypožičaných myšlienok a materiálu (poznámky o charaktere literatúry, vecné údaje) a menej pôvodných úvah a poznatkov (prvý syntetický obraz slovenskej literatúry, koncepcia relatívne samostatnej slovenskej literatúry, aktuálne a prakticky chápaná otázka nového spisovného jazyka, niekoľko dát o najnovšej literatúre), predsa tento príspevok zohral významnú úlohu vo vtedajšom slovanskom aj neslovanskom svete. Slovenský jazyk a literatúra, zaradené do kontextu s ostatnými slovanskými jazykmi a literatúrami, ukázali sa tu po prvý raz ako neodmysliteľná a závažná súčasť slovanskej literatúry. Šafárikova koncepcia jazyka a literatúry pôsobila na národné povedomie našej meštianskej inteligencie, lebo v nej prebúdzala záujem o slovenský jazyk a literatúru. Šafárikov príspevok zároveň oboznamoval cudzinu s kultúrou malého, rozvíjajúceho sa slovenského národa. Bol vlastne jedinou prácou takéhoto druhu, z ktorej čerpali poznatky o našom jazyku a literatúre aj cudzí záujemci. Prirodzene, dnes je prekonaná aj Šafárikova jazykovo-literárna koncepcia aj vecná stránka materiálu, ktorý Šafárik sprostredkoval vo svojej kapitole. Preto Šafárikov príspevok je pre nás už len dokumentom doby a zrkadlom myslenia, názorov a vedomostí autora o jazykovej a literárnej problematike.

4

Po napísaní a vydaní práce *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* nastala v Šafárikovej literárnohistorickej činnosti dlhšia prestávka. Šafárik vtedy pracoval na svojich *Slovanských starožitnostiach* (Praha 1837).

O jazykové a literárnohistorické otázky sa Šafárik zaujímal intenzívnejšie až od štyridsiatych rokov, ale slovenskej literárnej problematike venoval už len zlomok svojej bohatej činnosti. Presnejšie povedané, boli to len dve kratučké vsuvky v diele *Slovanský národopis,*

ktoré vyšlo v Prahe r. 1842. Prvá vsuvka je medzi českou „slovesnosťou“ (94—95), druhá uzatvára kapitolku o „nárečí uhorsko-slovenskom“ (100). Obe majú stručný, poznámkový charakter a sú vlastne len doplnkami statí o českom a slovenskom jazyku. Nepredstavujú nejaký závažný literárnohistorický príspevok, lebo sa zakladajú len na niekoľkých, ilustratívne uvedených menách (V. Benedikt, J. Tranovský, D. Krman, M. Bel, B. Tablic, J. Kollár, A. Bernolák, J. Hollý a i.) a jazykových charakteristikách, v ktorých sa napr. na rozdiel od predošlej Šafárikovej práce tvrdí, že na Slovensku sa na sklonku 17. stor. píše „čistěji a správněji, nežli v samých Čechách“ (95).

Šafárikove poznámky sú napriek svojej stručnosti a jazykovej ohraničenosti veľmi zaujímavé, pretože v nich autor určitým spôsobom modifikuje svoju predošlú koncepciu slovenskej literatúry. V dôsledku kritiky, najmä z českej strany, a v dôsledku svojho ustavičného úsilia o kompromis v otázke spoločnej česko-slovenskej kultúry sa síce vzdáva svojej koncepcie relatívne samostatnej slovenskej literatúry, ale iba vtedy, keď hovorí o slovenskej literatúre písanej v češtine, respektíve v slovenčiacej češtine. Takúto literatúru zaraďuje do „československej literatúry“ (95), ktorú spoločne vzdelávali Česi a Slováci.[22] Prakticky sa ňou zaoberá pri vývine českého jazyka a literatúry (českú literatúru pritom nenazýva „československou literatúrou“), ako to napokon robil už vo svojej stati v lipskej encyklopédii. Na obsahu veci nič nemení, že v encyklopedickom príspevku používa termín „česká literatúra“ a v *Slovanskom národopise* termín „československá literatúra“. V druhom prípade ide totiž o spresnenie termínu v jazykovom zmysle a pritom aj o vyjadrenie účasti oboch našich národov na formovaní spoločnej literatúry.

Celkom iná situácia nastáva, keď Šafárik spomína katolícku literatúru písanú bernoláčtinou. Hoci o nej nehovorí priamo ako o slovenskej literatúre (a prirodzene, ani ako o „československej literatúre“), uznáva ju za samostatnú už tým, že ju preberá oddelene od ostatnej, „československej“ literatúry, a to vo zvláštnom, krátkom odseku („Slovesnost“), ktorý tvorí záver kapitolky o slovenskom jazyku. Keď sa tu Šafárik dotýka bernolákovského spisovného jazyka, zmierlivo pripomína: „... což, jak doufáme, posavadní a na vždy žádoucí ‚jednotě ducha ve svazku pokoje' v celosti na ujmu nebude.“ (100). O nebernolákovskej literatúre, ktorú charakterizuje pri vývine českého jazyka a literatúry, hovorí v tomto odseku len toľko, že „Slovákům s Čechy a Moravany od starodávna společna jest“. (100.)

Ľahko vybadať, že Šafárik sa v tomto poslednom príspevku o slovenskej literatúre opieral viac o filologické hľadiská než o „národné“ kritériá. Preto musel napokon dospieť k dvom literatúram u Slovákov, ako to vidieť z jeho rozdelenia literatúry na literatúru „československú“ a bernolákovskú.

[22] Porov. Šafárikov príspevok v cit. knihe *Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky*, 65—88.

5

Od vydania *Slovanského národopisu* sa Šafárik venoval literárnohistorickému bádaniu až do konca svojho života, ale ďalšie jeho práce sa týkajú už len českej literatúry, o ktorej píše v niekoľkých monografických a materiálových štúdiách. Keď teda prestal koncipovať syntetické diela, ako by bol skončil jeho záujem o slovenskú literatúru. Preto sa o Šafárikových vedomostiach a predstavách o slovenskej literatúre dozvedáme len z týchto troch spomínaných syntetických prác, ktoré majú rôzny charakter a hodnotu.

Prvý príspevok, encyklopedická stať *Czechische oder Böhmische Sprache und Literatur in Böhmen und Ungern,* podáva v podstate prehľad českého jazyka a českého literárneho procesu. Literatúra, ktorú tvorili Slováci v českom jazyku, respektíve v slovenčiacej češtine, spadá tu pod pojem českej literatúry. Hoci Šafárik predstihol niektorých autorov v chápaní literatúry (Valaský, Horányi), sám zaostal za tými bádateľmi, ktorí sa pokúšali hodnotiť literatúru aj po umeleckej stránke (Tablic, Rumy).

Za týmto stručným, informatívnym príspevkom nasledovala rozsiahlejšia práca, kapitola *Geschichte der Sprache und Literatur der Slowaken,* ktorá bola uverejnená v *Geschichte der Slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten.* Slovenský jazykovo-literárny vývin tu rozdelil Šafárik do štyroch epoch. Na čele epoch stoja všeobecné historické, kultúrne a jazykovo-literárne charakteristiky, ktoré zväčša trpia na nedostatok literárneho pohľadu. Neúplné biografické a bibliografické súpisy, ktoré uzatvárajú druhú, tretiu a štvrtú epochu, vyhýbajú sa hodnoteniu a kladú dôraz alebo na výpočet titulkov literárnych diel (v štvrtej epoche) alebo na ich žánrové charakteristiky (v druhej a tretej epoche). Jadro súpisov, najmä v druhej a tretej epoche, tvorí náboženská literatúra. Trochu iný ráz má štvrtá epocha, pretože sa v nej rodí svetská, osvietenská literatúra písaná v slovenčiacej češtine a bernoláčtine. Šafárik čerpal najvýdatnejšie z Tablicových *Pamětí Česko-Slovenských Básnířů aneb Veršovců.* Pritom jeho

závislosť na Tablicovi je menšia v úvodných všeobecných charakteristikách. Kým Šafárika v týchto charakteristikách zaujíma najmä spoločenská, historická, kultúrna a jazykovo-literárna situácia, Tablic sa v záverečných charakteristikách dotýka predovšetkým ideovo-umeleckých otázok. Šafárik preberá z Tablica iba niektoré ideové charakteristiky. Umelecké charakteristiky nahrádza úvahami o stave jazyka v literatúre a problematikou spisovného jazyka. Pravda, v súpisovej časti je temer celkom závislý na Tablicovi, ako svedčia biografické a bibliografické dáta a rovnaký metodický postup, rozvrh, výber a poradie spisovateľov zachytených v chronologickom slede. Zásahy do Tablicovho rozvrhu sú častejšie v štvrtej epoche, ale i tu sa obmedzujú na vsúvanie nových mien ap. Šafárik nevyužil dôkladne Tablica ani v tejto časti svojej kapitoly. Mnohé zo závažných diel vynechal, ba neraz miesto titulov diel uviedol len ich žánrové charakteristiky, najmä v štvrtej epoche.

Šafárikova kapitola o slovenskom jazyku a literatúre bola predovšetkým prvým pokusom o syntetické podanie dejín slovenského jazyka a literatúry. Pritom sa opierala o koncepciu relatívne samostatnej slovenskej literatúry, čo súhlasilo celkom s duchom kultúrnych požiadaviek formujúceho sa buržoázneho slovenského národa. Šafárik takouto koncepciou národnej literatúry doplnil svoje predošlé náhľady na slovenskú literatúru, ktoré propagoval v korešpondencii, a prehĺbil aj Tablicovo chápanie slovenskej literatúry. Prirodzene, najviac úvah venoval spisovnému a literárnemu jazyku Slovákov. V týchto úvahách bojoval síce proti bernoláčtine a vôbec proti povýšeniu jazyka ľudu na spisovný jazyk, ale pod tlakom okolností a každodenného života sám navrhoval kompromisnú česko-slovenskú formu spisovného jazyka, v ktorej sa mala vytvoriť naozaj národná literatúra pre najširšie ľudové vrstvy.

Posledný Šafárikov príspevok venovaný slovenskej literatúre predstavujú stručné poznámkové partie v *Slovanskom národopise*. Šafárik tu modifikuje svoju predošlú koncepciu relatívne samostatnej slovenskej literatúry. Slovenskú literatúru písanú v češtine a v slovenčiacej češtine zaraďuje totiž do „československej literatúry" a hovorí o nej pri vývine českého jazyka a literatúry, kým katolíckej literatúre písanej v bernoláčtine venuje samostatný odsek, hneď za kapitolkou o slovenskom jazyku. Jazykové kritériá teda spôsobili, že Šafárik priznával Slovákom dve literatúry: literatúru, ktorá bola nerozlučnou súčasťou spoločnej „československej literatúry", a samostatnú bernolákovskú literatúru.

Šafárikovo literárnohistorické úsilie bolo vyvolané predovšetkým

praktickými potrebami našej rozvíjajúcej sa spoločnosti. Malo v prvom rade informatívny a národnobuditeľský charakter. Odrazili sa v ňom napokon aj skromné podmienky, v ktorých vyrastala naša literárna história.

VĚNCESLAVA BECHYŇOVÁ

ŠAFAŘÍKOVA PROZODICKÁ KONCEPCE PRO SLOVANSKOU POEZII

1. Slovanské zaměření Počátků českého básnictví a raných Šafaříkových článků

Zdá se, že o otázkách prozódie v souvislosti s těmi slovanskými literaturami, které měly na počátku 19. století již poměrně bohatší poezii, začal Šafařík hlouběji a konkrétněji uvažovat až po vydání *Počátků českého básnictví, obzvláště prosodie* (1818), v době, kdy v Novém Sadě psal *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur.* Tendenci k srovnávání situace v slovanských literaturách měl ovšem už daleko dříve, a proto v článku *Promluvení k Slovanům* (Prvotiny pěkných umění I, 1817) po srovnání literární situace slovenské a srbské dával Slovákům přímo za vzor Srby, kteří již probouzejí srbskou národnost. A také v dopise Hankovi z 23. dubna 1818,[1] věnovaném téměř jedině *Počátkům českého básnictví,* psal už obecně o prospěchu „Slavěnky" z tohoto pokusu svého a Palackého, ač „Slavěnka" by snad mohla ještě znamenat v rétorickém stylu, jakým je psána většina nejstarších dochovaných Šafaříkových dopisů, pouze vlastní národ, tuto „krůpěj v oceanu Slovanů", jak se píše v předmluvě k *Počátkům českého básnictví.*

Počátky samy ovšem svědčí o tom, že jejich autoři uvažovali už o celkovém vývoji slovanské poezie, třebaže se kriticky zabývali pouze poezií českou. Zejména z těch listů *Počátků,* které psal Šafařík, je zřejmé, že Šafařík pojímal v *Počátcích* českou poezii jako součást literatury celého Slovanstva. Také princip časoměrné prozódie doporučoval v české literatuře už v uvědomělé snaze napomoci vývoji slovanských literatur a ne pouze literatury české, třebaže pro ostatní literatury nepřinášely *Počátky* ještě žádné konkrétní argumenty. Nebyl to však ani v *Počátcích* pouze projev slovanství a vlastenectví, souvisícího se starším slovanstvím Markovým a s jeho pozdějším ohlasem

[1] Literární archiv Národního musea, sign. 12 C 11/I.

Kollárovým, jak vysvětloval Šafaříkův zřetel k Slovanstvu J. Jakubec.[2] Byl v tom už také zárodek pozdějšího Šafaříkova pokusu o vylíčení slovanských literatur jakožto jednoho celku.

Tendence k úvahám o slovanské poezii jako celku nebyla v *Počátcích* jen formální záležitostí nebo snad pouze projevem vyššího stupně slavistických studií u nás, kdy po elementárním, více méně bibliografickém zpracování některých slovanských literatur se mohlo přistoupit k jejich stručné syntézi a k obecným úvahám o jejich vývoji. Byla zároveň výrazem neobyčejné aktivity a snahy přímo zasáhnout do vývoje slovanské poezie a usměrňovat tento vývoj k vyšším cílům, jež si Šafařík a jeho současníci kladli. Od starých pochval a obran slovanského jazyka snažil se Šafařík dospět ke konkrétním požadavkům, jak zlepšit slovanskou poezii. Především s perspektivou tohoto cíle uvažoval o prozódii slovanských jazyků, ač přirozeně vycházel z domnělých jazykových předpokladů slovanských řečí k časomíře. Tak v třetím listě *Počátků* o slovanských jazycích velmi obecně a odvážně prohlašuje:

„Slovanské dialekty se napořád více místem nežli závažím slabik, někdy jemným rozličnosti smyslu nastíněním, u př. okrasa ⏑ – ⏑, o krásе ⏑ – ⏑, ve kladení přízvuku řídí, čímž také, jako vším jiným, řeckému se jazyku více, nežli nordickým, podobají. V nich se času míra hlasu mírou nevíže; v nich tedy — německému zrovna na odpor — dloužka od přízvuku není nerozpojná. Srovnej české: volám, velení s řeckým: κέλης, νέμω, a pak s německým: entfliehen, Befehl atd. Arciť že se v tomto ohledu všickni slovanští národové více nebo méně, jak to vlast a karakter, a posléze sousedování s cizozemci jednohokaždého sebou nese, dělí: avšak nedopídíš-li se tajemství českého tonu v domácích Čechách, polského v Polsku, ruského v Rusii, k vyšetření jeho do východní Indie k samskrdamským pramenům nadarmo putovati budeš."[3]

Šafařík nevycházel přitom pouze z jazykové základny, nýbrž z přirozeného charakteru národů, proniknut od počátku herdrovským názorem na národ, který svými charakteristickými rysy určuje nejen ráz folklóru, ale i umělých výtvorů národního básnictví. Proslulá Herdrova charakteristika Slovanstva, ale i nacionální základy jeho estetiky byly v této době rozšířeny i v prostředí českém a slovenském, neboť v procesu vytváření českého a slovenského národa, kdy byl těžce pociťován právě národnostní útlak, znamenaly nesmírné posílení vlastních

[2] J. Jakubec, *Literatura česká devatenáctého století II,* Praha 1911, 76—77.
[3] *Počátkově českého básnictví, obzvláště prosodie,* Prešporek—Praha 1818, 43.

národnostních snah. Tak Šafařík podle Herdra, ač přitom citoval Jungmanna, rozděloval národy na ty, které mají větší smysl pro logický řád (ordo rationis), a naproti tomu na národy nadané více obrazotvorností (ordo imaginationis) a oddělil od sebe Slovany a především Čechy, schopné spíše k poezii a zpěvu než k filosofickým naukám, od národů nordických, především od národa německého, schopnějších ve filosofii a v „uměních rozumu".[4]

Když pak v šestém dopise už konkrétně poukazoval na domácí časoměrnou tradici, pro niž on i Palacký měli smysl jako evangelíci i jako kritikové soudobé básnické praxe, na tradici Nudožeńského, Drachovského, Komenského a Rosy, stavěl proti sobě opět i v prozódii cizí tendence proti přirozeným slovanským, jež tito „Slované" uměli ve svém díle rozvinout a hájit. Proti přízvučné prozódii bojoval tak opět nejen ve jménu českého, nýbrž celého slovanského vývoje, jak je to zřejmé i z jeho nejbojovnějších výzev:

„Neshánějme se v cizině po zboží, jehož doma dostatek máme. Cizí zboží liché zboží. Negermanomanujme! Slovanský Genius utvrdíť jestost, vzdělanost a slávu slovanskou."

Tyto výzvy bychom mohli tradičně chápat pouze jako výraz Šafaříkova vlasteneckého a slovanského cítění jen tehdy, kdybychom ponechali zcela stranou hlavní cíl, který jimi Šafařík sledoval. A tímto cílem bylo vyhledání společného prozodického základu pro všechny slovanské jazyky a jejich poezii, odlišného od přízvučného prozodického principu německého, jak se o to později Šafařík daleko konkrétněji pokusil v *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur*. Kromě prozodického charakteru slovanských jazyků, byť i vykládaného pouze na základě češtiny, objevila se v *Počátcích* jakožto jeden z hlavních důvodů pro zavedení časomíry v poezii Slovanů prozodická minulost poezie Slovanů, v níž české časoměrné tradici v poezii i v teorii přikládal Šafařík největší váhu.

Existuje doklad toho, že už současníci vycítili Šafaříkovu tendenci rozhodovat v *Počátcích* o prozódii s obecným zřetelem k slovanským jazykům. Zatímco starší mluvnice češtiny uvažovaly pouze o prozodickém charakteru českého jazyka, odpůrce Palackého a Šafaříka Šebestián Hněvkovský pochopil snahu *Počátků* řešit tuto otázku v obecném slovanském měřítku a podobně jako pisatelé *Počátků* uvažoval obecně o básnictví Slovanů. Tak v *Rukopisu královédvorském* viděl doklad nerýmovaného básnictví Slovanů za pohanských časů v představě, že i básnictví jiných slovanských kmenů musilo být obdobné.

[4] Tamtéž, 46.

Proti Šafaříkovu antagonismu českého jakožto slovanského a naproti tomu německého postavil věcně správnější, ale možnost slovanské prozodické jednoty vyvracející rozdělení soudobého evropského básnictví na sylabické, k němuž počítal Vlachy, Španěly a Rusy, a na přízvučné, které je domovem u Čechů, Němců a jinde.[5] Požadavek slovanské jednoty v časomíře, k níž směřoval Šafařík, byl tak už předem napadán, třebaže ještě málo zasvěceně, neboť Hněvkovský nevzal v úvahu především nový vývoj sylabotonické poezie ruské. Proti Šafaříkovu protikladu českého a německého básnictví bojoval Hněvkovský v celém 4. listě svého polemického spisku. Nejjasněji poukázal na Šafaříkovy všeslovanské prozodické cíle zmínkami o nepodařeném pokusu Gnědičově přeložit „Homérovy práce ruským jazykem v hexametru"[6] i dotazem, zda nejmenovaný autor *Počátků* „snad zkoušky zbratřených národů, Polanů a Rusů, v hexametřích četl?"[7]

Je tedy jasné, že ač byla potřeba jedné prozódie pro básnický jazyk Slovanů v *Počátcích* jen deklarativně vyjádřena, vzbudila už u Hněvkovského pochyby a odpor. Šafařík byl v údajích o ostatních slovanských jazycích opatrný, autorita Dobrovského jakožto znalce slovanských jazyků bránila mu patrně vyjádřit se už v letech 1817—1818 určitěji. Hlavní cíl *Počátků* jímž byl teoretický zásah do soudobé situace českého básnictví, snaha odstranit „to dvéslabičné skandování mnišských rýmů; docela barbarské, nesnesitelné", jak se o básnictví, jež prý ovlivnilo prozodické názory Dobrovského, vyjádřil Šafařík v citovaném dopise Hankovi, byl v *Počátcích* pouze podporován, ne však vyvolán nadějí na společné vyřešení otázky prozodie pro všechny Slovany. Doporučení časomíru pro slovanské jazyky nepodepřel Šafařík ještě po stránce jazykové ani po stránce estetické a nehledal pro ně rovněž schválení v odborné literatuře ostatních Slovanů.

Svá pozorování o češtině, v níž už v zásadě pochopil fonologický charakter kvantity na rozdíl od přízvuku, rozšířil pouze bez dalšího zkoumání a rozboru na ostatní slovanské jazyky. Hlavním impulsem pro toto rozšíření byl mu podle textu *Počátků* herdrovský protiklad germánského a slovanského a z toho vyplývající nutnost specifického slovanského básnického vývoje, neodvozeného od básnictví německého. Slavěnka, slovanské dialekty, slovanský básnický genius atd. byly z tohoto hlediska především synonyma pro vyjádření obecného základu, v němž mělo být rozhodováno o naléhavé otázce básnictví českého.

[5] Šebestián Hněvkovský, *Zlomky o českém básnictví, zvláště pak o prosodii* v šesti listech, Praha 1820, 13.

[6] Tamtéž, 24.

[7] Tamtéž, 30.

Zdůraznění slovanského základu i na tomto poli mělo však také už svůj samostatný konkrétní cíl, velmi blízký a srozumitelný tehdejším českým spisovatelům. Proto se také Hněvkovský obrátil proti požadované prozodické slovanské jednotě svými otázkami, zda autor *Počátků* nebyl ovlivněn pokusy o hexametry Poláků a Rusů i zmínkami o nezdařeném Gnědičově překladu Homéra.

Tyto slovanské souvislosti se musily Hněvkovskému a vůbec Šafaříkovým současníkům nabízet v české literární situaci počátku 19. století takřka samy sebou. Byly po jazykové stránce důsledkem jednotného výkladu českého jazyka jakožto dialektu společného jazyka slovanského, jak byl český jazyk vylíčen v obranách i v mluvnicích českého jazyka a jak jej chápal i Jungmann v *Dvojím rozmlouvání o jazyku českém,* v němž Slavomil na Protivovu námitku o síle Slovanů v Rakousku, založenou na tom, že Slované představují mnohé národy a ne národ jeden, odpovídá: „Ale samí jsou to Slované, v dialektu toliko rozdílní, ač ne snad více než jako u nás tachovští a kameničtí Němci. Vbrzce by je všecky literatura a politika spojila. Já aspoň nenesnadně domejšlím se jistého prostředního dialektu, kterýž by Slovany zbratřené spojiti mohl; buď on jako jest vznešená němčina mezi německými, aneb jako poetický, nebo aspoň Plutarchův mezi řeckými."[8] Živé vědomí blízké příbuznosti slovanských jazyků bylo pak podporováno i lexikálním obohacováním českého jazyka z ostatních slovanských jazyků, jak je prosazoval opět už v této době Jungmann a jeho stoupenci.

Také v ryze literárních dobových snahách, v nichž šlo především o to, aby český jazyk prokázal svou schopnost stát se nástrojem vznešené poezie, bylo už poukazováno na možnost čerpat a opírat se o literatury slovanské. Vyjádřil to jasně Puchmajer, který v předmluvě k překladu Montesquieuova *Chrámu gnidského* litoval toho, že Češi „dosavad v tak hustých tmách křivých předsudků vězí, že majíce za to, že nelze, by z východních luh literatury slovanské nějaká příjemná vůně k nám zavanouti mohla, to jen do sebe lokají, co jim zefír od západních a jiných umění polí, byť to časem i večerní nezdravou parou obtěžkané bylo, zavívá a nosí". Puchmajer přitom poukazoval Čechům konkrétně na Poláky, jejichž literatura „může se nám státi studnicí nevyvažitedlnou básní nejpříjemnějších",[9] jak konečně byla

[8] J. Jungmann, *O jazyku českém. Rozmlouvání druhé,* Hlasatel český I, 1806, 3, 352—353.

[9] Srov. J. Vlček, *První novočeská škola básnická,* Praha 1896, 30; též M. Hýsek, *Jungmannova škola kritická,* Listy filologické 41, 1914, 253.

i jemu, když překládal *Chrám gnidský* na základě zpracování Szymanowského a když přebásňoval polské básníky. Tato situace v české literatuře dávala tedy už současníkům tušit, že Šafaříkův požadavek společné časoměrné prozódie pro slovanskou poezii by mohl vyplývat z určitých znalostí literatur ostatních Slovanů, z nichž zvláště Rusové a Poláci se v posledních desetiletích obraceli rovněž ke klasické poezii.

Je však obtížné zjistit, co ze slovanské poezie v klasických metrech i z teoretické literatury o slovanské versifikaci podporovalo u autorů *Počátků* myšlenku o vhodnosti časomíry pro básnictví Slovanů. Tak nemohli ještě znát rozpravu J. Elsnera a K. Brodzińského *Rozprawa o metryczności i rytmičności języka polskiego* (1818), obhajobu to časomíry pro zpěv, ale zároveň práci, která teorii polského verše vymanila z časoměrného scestí a uvedla ji na cestu sylabotonismu, neboť vedle požadavku časomíry pro zpěv prohlásila za jediný zdroj, z něhož může vyplývat metrika polské poezie, stálý přízvuk na předposlední slabice.[10] Zmínky o tom, že snad Palacký a Šafařík znali Elsnerovu rozpravu, když psali *Počátky,* vyplynuly jen z neověřeného Šafaříkova bibliografického údaje o Elsnerově rozpravě, neboť Šafařík posunul její vydání o osm let nazpět.[11] Také starší práci Tadeusze Nowaczyńského *O prozodii i harmonii języka polskiego* (1781), obhajobu a teorii přesné časomíry pro polštinu, autoři *Počátků* patrně stěží prostudovali, protože polské knihy byly pro Šafaříka roku 1817 ještě velkou vzácností a téměř všechny knihy, které potřeboval pro *Geschichte,* získal později, až ve dvacátých letech.[12]

Přesto pokus Nowaczyńského nebyl u nás neznám a Palacký a Šafařík o něm věděli aspoň z Jungmannova výtahu řeči vilenského biskupa Jana Kossakowského o české literatuře (Prvotiny pěkných umění II, 1817, č. 2, s. 9—16, č. 3, s. 22). Kossakowski mimo jiné srovnával v této řeči český překlad Iliady Jana Nejedlého s polským rýmovaným překladem Dmochowského. Dával sice přednost polskému překladu, avšak uznával, že také kvantitativní básnictví není polskému jazyku cizí a neznámé, jak prý je zřejmé z prozódie a harmonie polského jazyka

[10] Srov. M. Dłuska, *Studia z historii i teorii wersyfikacji polskiej* I, Kraków 1948, 343—5.

[11] Šafařík uvádí v *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur* (1826), s. 40 a s. 456, rok 1810 jako letopočet vydání Elsnerovy rozpravy. Podle tohoto údaje zmiňoval se J. Hanuš *(Z mladších let Palackého, Česká revue, 1898, 1167)* o tom, že pisatelé *Počátků* mohli rozpravu znát, než *Počátky* psali. Zprávu přejal i J. Jakubec *(Literatura česká devatenáctého století* II, Praha 1917, s. 63 pozn.).

[12] Srov. M. Szyjkowski, *Polská účast v českém národním obrození,* č. 2, Praha 1935, 70—95.

Tadeusze Nowaczyńského, z jehož vlastních časoměrných veršů Jungmann v článku uvedl:

„Nuž Sycyliyskie Muzy, do wyższych weźmy się rzeczy,
Czyz gaie wszyscy lubią, tomaryski, i krzewie poziemne?
Jeśli śpiewamy lasy, będą konsula godne."

Šafařík Jungmannův výtah z řeči Kossakowského dobře znal ještě před tím, než se po návratu z Jeny sešel v Praze s Jungmannem osobně. J. Benedikti totiž citoval v dopise Palackému[13] z listu, který dostal od Šafaříka 23. září 1816, mezi jiným též první slova závěru tohoto článku o vhodnosti časomíry pro slovanské jazyky. Přijal tedy Šafařík výtah z řeči Kossakowského velmi kladně a povšiml si jistě jak toho, že Kossakowski připouštěl časomíru pro polštinu, tak citovaných časoměrných veršů Nowaczyńského. Jungmann mohl znát přímo i spisek Nowaczyńského, nemusil být odkázán na informaci Kossakowského. A odtud, buď pouze z článku, nebo také z rozhovoru s Jungmannem, plynula určitá Šafaříkova informovanost o Nowaczyńského používání časomíry v polštině.

Aspoň v požadavku přesné časomíry jsou zásady Nowaczyńského a Šafaříka obdobné. Také Nowaczyński totiž postavil v polštině na roveň přízvučným slabikám, které považoval za dlouhé, nepřízvučné zavřené slabiky, tj. slabiky prodloužené pozicí, ač pocit délky slabiky je pro Poláka výlučně spjat se samohláskou. Królikowski nazval po čtyřiceti letech tuto časomíru „aritmetickou", neboť domnělou délku zavřených nepřízvučných slabik zdůvodňoval Nowaczyński aritmeticky nutností vyslovit v nich větší počet hlásek. Přes shodu zásad Šafaříka a Nowaczyńského se však nedá přímá znalost spisku Nowaczyńského u Šafaříka předpokládat, a to už proto, že kdyby Šafařík Nowaczyńského znal, ocitoval by ho jistě v *Počátcích* na podporu své teorie. Nowaczyński totiž sám operoval ve své práci s časomírou českou. V dodatku se vyslovil, že polská časoměrná versifikace se může opírat nejen o zásady, jimiž se řídí polská časomíra, nýbrž i o ty, jimiž se řídí časomíra v jiných slovanských jazycích, například v českém. Připojil dokonce příklady prozodicky odchylných slov českých a polských, kdy je podle jeho mínění možné dát v básních podle potřeby polským slovům českou prozódii, například polskému bezbožnik ∪ — ∪ českou podle bezbožník ∪∪ —, polskému wesoły ∪ — ∪ českou podle veselý ∪∪ — atd.[14]

[13] *Františka Palackého korrespondence a zápisky III.* K tisku připravil dr. V. J. Nováček, Praha 1911, 5. Srov. J. Král, *O prosodii české*, Praha 1923, 621.

Pro přesnost je třeba připomenout, že český přízvuk přitom Nowaczyński v předcházejícím výkladu registroval jako dlouhou slabiku jen tam, kde se vedle něho nevyskytovala ve slově žádná jiná dlouhá slabika, jinak délka koncové slabiky, ještě zdůrazněná zvykem mimomluvnického prodlužování, zastírala jeho sluchu každou mluvnickou délku uvnitř slova, dokonce i délku v přízvučné slabice na začátku slova, takže na příklad česká slova písařík, měsíců, měsících byla zařazena pod prozodický typ ∪∪ —.[15] I při tomto doporučování české prozódie pro polštinu šlo Nowaczyńskému o přesnou časomíru stejně jako Šafaříkovi, který se naprosto nespokojil obměnami Dobrovského prozodických pravidel, jak se o ně pokusili J. Nejedlý a zvláště Puchmajer, který v klasických metrech bral ohled i na délku českých nepřízvučných slabik.[16]

Později toho věděl Šafařík o Nowaczyńského pokusu jistě více, proto se také o něm, jak uvidíme, později příznivě vyjádřil. Již ze studií v Jeně znal však Šafařík z polské literatury patrně jen proslulé polské humanistické básníky, píšící latinsky, zejména Sz. Szymonowicze (Simonides) a M. K. Sarbiewského (Sarbievius), výkvět latinské humanistické poezie světové, o niž projevoval i později velký zájem. Také tato úspěšná humanistická poezie mohla částečně ospravedlňovat myšlenku na časomíru v slovanských literaturách.

Ani o ruské literatuře neměl Šafařík roku 1817 ještě zasvěcenou představu. Jeho rukopisné *Starší výpisky k historii literatur slovanských*[17] svědčí o tom, že zprávy o ruské literatuře přejímal ještě ve dvacátých letech převážně z německých novin a časopisů (Allgemeine Zeitung, Leipziger Litterarische Zeitung, Conversations-Blatt, Hallische Allgemeine Litterarische Zeitung aj.). Později mu je poskytovaly už také ruské *Sankt-Peterburgskije Vedomosti*. Z novin a časopisů sice mohl čerpat zprávy o literárních novinkách, nemohl však na nich naprosto sám budovat teoretické úvahy o prozódii. To, co Šafařík znal patrně velmi záhy z vlastního studia a co mohlo posílit jeho víru ve vhodnost časoměrné prozódie pro básnictví Slovanů, byla mluvnice církevní slovanštiny Meletije Smotrického *(Grammatiki Sla-*

[14] T. Nowaczyński, *O prozodii i harmonii języka polskiego*, Warszawa 1781, 94; srov. M. Dłuska, c. d., 338.

[15] Nowaczyński, c. d., 27—28; srov. M. Dłuska, c. d., 340.

[16] Srov. J. Král, c. d., 117—133; též K. Horálek, *Počátky novočeského verše*, Acta Universitatis Carolinae IV, 1956, 76.

[17] Knihovna Národního musea, sign. IX B 9.

venskyja Pravilnoje syntagma, Vilnae 1619), která doporučovala časoměrnou prozódii pro církevní slovanštinu. Pro Šafaříka to jistě mělo význam jak z hlediska historického, tak z hlediska aktuálního jazykového a literárního sblížení Slovanů. Církevní slovanština byla sama o sobě dokladem literární blízkosti východních a jižních Slovanů v minulosti a také časomíra v církevní slovanštině by znamenala jen zase další sepětí slovanských literatur. I v tomto případě je však obtížné vymezit tento vliv u Šafaříka časově. Palacký i Šafařík vycházeli v *Počátcích* ze situace výlučně české a slovenské, zřetel k ostatním Slovanům usměrňoval spíše teprve další Šafaříkova studia v této oblasti.

J. Král upozorňoval ve své práci na obtíže, které činil českým básníkům překlad hexametru a pentametru. Důležitost českého překladu hexametru a pentametru byla podmíněna nejen snahou vyzkoušet český jazyk i na těchto obtížných metrech, nýbrž především úsilím o vytvoření české a v širším měřítku slovanské epické poezie, jejímž nejdokonalejším vzorem mohla být antická epika, vázaná v představách tehdejších básníků na antická epická metra. V novější literatuře bylo už mnohokrát poukázáno na vzestup společenské závažnosti literatury v době Jungmannově a Šafaříkově, kdy básnická individualita byla ve vzácné harmonii s národním celkem, kdy proti poezii společenské konvence „staví se poezie vytyčující a zobrazující národní ideál, národní program".[18] Vytvoření epické poezie se stává středem zájmu a překlady významných děl z antických literatur i z literatur novodobých připravují cestu vlastnímu národnímu eposu. Je proto zcela zákonitým jevem, že se Šafaříkovi roku 1818 v citovaném dopise Hankovi vybavuje v mysli jako nejpozoruhodnější dílo české literatury Hněvkovského *Děvín,* ač ani ten podle Šafaříka „tolik neoučinkoval, kolik měl", a to proto, že nebyl formálně dokonalý. Pojem formální dokonalosti byl jistě u Šafaříka spjat s metrickým schématem eposu, neboť i Jungmann ve *Výměscích z prosodiky a metriky české* v Kroku I, 1821, seš. 2 přizpůsoboval první strofu Hněvkovského *Děvína* požadavkům indické metriky, podobně jako hledal ve verších Polákovy *Vznešenosti přírody* časoměrný princip.[19] Z hlediska normálního sylabotonického verše znamenaly sice oba tyto návrhy jeho uvolnění, avšak homérský epos mohl být pro naše básníky daleko spíše vzorem než málo známé básnictví indické.

Proto také Šafařík věnoval Homérovi slova obdivu ve svých článcích o metrice, v nichž se podivoval, že „co spanilý um Homérův tam z jara bytí ze štěpu krásy utrhl, to touž lahodnou, čerstvou vůní ej teď v podzim ještě pořád zapáchá",[20] a v nichž oceňoval různotvárnost homérského hexametru, který „s věcí srovnale rozličným postoupá krokem, brzy prudce, brzy zdlouhavě, brzy vesele, brzy vážně, brzy tíže, brzy hřmotně, brzy lahodně, brzy drsnatě",[21] takže se mu nemohou vyrovnat ani starověké řemeslné hexametry Virgiliovy, ani novověké Vossovy. Je pak přirozené, že ve srovnání s tímto ideálem epické poezie ani Slované nedostihli ve svých pokusech dokonalosti homérských hexametrů, „a sice jmenovitě Čechové, Poláci a Rusové, příliš se, ač mohu-li co o těchto věcech souditi, od pravé cesty uchýlili, položíce sobě za základ veršování německé, a skrze to uvalíce na sebe pouta, jichž Němcům povaha jazyka jejich naložila, nimiž se ale slovanská nářečí bezprávně stěžují". V duchu literární slovanské vzájemnosti vyjádřil Šafařík důvěru ve „vznikající nové pokolení originálních básníků u pronárodů slovanských, kteří sesunouce pouta otrockého němčení, nech třebas tisícerými stezkami jdouce drahný čas bloudí, přece naposledy na cestě přirozené pravdy a krásy bratrsky se potkají".[22]

Ani tyto články a stížnosti na slovanské překlady hexametrů nevyplynuly ještě ze studia těchto překladů, nýbrž nejvýše z časopiseckých a novinových zpráv o nich, jak si je Šafařík shromažďoval k svým zamýšleným dějinám slovanských literatur. Cílem jeho snah po společné prozódii pro poezii Slovanů bylo dát slovanské vzájemnosti v literatuře společnou základnu. Jedním prostředkem k uskutečnění tohoto cíle bylo vylíčení nejstarších písemných památek jednotlivých slovanských kmenů, včetně českých padělků *Rukopisů,* jakožto společného majetku Slovanstva, na němž mohou Slované budovat vlastní novodobou kulturní tradici. Druhým prostředkem pak byla právě cesta k společné slovanské prozódii, odrážející soudobý a bezprostředně předcházející stav slovanských literatur, procházejících klasicismem nebo jej překonávajících. Klasicistické tendence slovanských literatur mohly jistě Šafaříkův názor na vhodnost časomíry pro tyto literatury podporovat, ale estetické názory Šafaříkovy už nebyly spjaty pouze s klasicismem.

Složitá evropská literární situace, v níž zvláště literatura anglická a německá už stála přímo v protikladu proti ztrnulému klasicismu francouzskému, působila na Šafaříka jistě po ideové stránce silněji

[18] Srov. F. V o d i č k a, *Cesty a cíle obrozenské literatury,* Praha 1958, 168.
[19] Srov. J. H r a b á k, *Studie o českém verši,* Praha 1959, 219—220.
[20] Výtah z řeči při začetí čtení metrických v ... e l.1819,-a-a, Krok 1, 1821, č. 1, 27.
[21] *O hexametru,* Krok 1, 1821, 3, 19—20.
[22] Tamtéž, 21.

Ústav slovenskej literatúry a jazykov SAV — KNIŽNICA — Bratislava

než opožděné výhonky klasicismu v slovanských literaturách. Šafařík, silně ovlivněný Winckelmannem, Herdrem a Humboldtem, přijímal i jejich nový poměr k řeckému umění. Jeho cílem už nebylo *napodobení* staré řecké poezie, nýbrž volná píseň, kterou pro něho zastupuje jak básnictví „přirozené", do něhož počítal *Ossiana* i *Rukopisy,* tak vrcholky antické poezie. Skutečnost slovanských literatur ovšem byla jiná a Šafařík musil své estetické ideály přizpůsobovat konkrétním výsledkům a vývojovým možnostem slovanských literatur.

Zdánlivý rozpor Jungmannova poslání *Slavěnka Slavinovi,* v němž Jungmann doporučil volný zpěv Slovanům hexametrem „Zákona však nezná zpěv volný volného věštce", poslání, které si Šafařík oblíbil tak, že jím uváděl své dopisy přátelům Palackému a Benediktimu,[23] nebyl zřejmě pro Jungmanna ani Šafaříka rozporem. Časoměrná metra totiž znamenala v české poezii uvolnění stereotypních jednoduchých přízvučných schémat, v nichž se verš zpravidla kryl s větou nebo s částí věty. Antická metra naproti tomu byla vlastně volnou hrou s metrem. Proti racionální metrice, založené na logickém uspořádání veršů a strof, přecházela v antických strofách věta nebo části věty na následující verš nebo strofu, takže metrické uspořádání bylo přetínáno uspořádáním logickým, jak je to v antické versifikaci pravidlem. A tak tedy podobně jako znamenalo Klopstockovo zavádění antických strof do německé literatury uvolnění německého verše a nastoupení cesty, která vyvrcholila až v Goethových hymnech, psaných volným rytmem,[24] znamenal i časoměrný exkurs českých básníků a teoretiků nastoupení cesty k postupnému uvolňování verše puchmajerovského. Šafařík, který se snažil napomoci vývoji verše i v ostatních slovanských literaturách, si nutnost uvolnění přízvučného verše plně uvědomoval. Časomíra pak dávala slovanské poezii prozodický základ, odlišný od německého. Zbývalo jen najít v slovanských literaturách samých tendence k časomíře.

Nápadný je po této stránce Šafaříkův příznivý poměr k projevům jihoslovanského klasicismu, který měl Šafařík po svém odjezdu do Nového Sadu příležitost důkladněji poznat. Zpočátku byl to zejména M. P. Katančić, s jehož dílem se Šafařík seznámil a jehož vědeckých zásluh si neobyčejně vážil. Šafařík znal však i Katančićovo dílo básnické, uložené v latinskosrbské sbírce *Fructus auctumnales* (Zagrabiae 1794). Po latinském oddílu předcházela v něm oddílu Katančićových

[23] Srov. J. Král, c. d., 620—621.

[24] Srov. H. A. Korff, *Geist der Goethezeit.* I. T.: Sturm und Drang, 4. Aufl, Leipzig 1957, 176—177; též J. Minor, *Neuhochdeutsche Metrik,* 2. Aufl., Strassburg 1902, 33.

charvátských básní *Brevis in prosodiam illyricae linguae animadversio,* podávající velmi stručný přehled zásad charvátské časomíry. Katančić se zabýval kvantitou přirozenou i poziční, kvantitou předložek a citoslovcí, charakterem změkčených souhlásek, nemožností užívat v charvátštině elize atd. Vlastní „ilyrské" písně pak Katančić uvedl oddílem idyl, psaných hexametrem a pentamentrem, jimž, jak bylo zřejmé už z úvodního postavení, přikládal velký význam. V závěrečném oddílu neopomněl však ani jihoslovanské básně lidové.

Dílko Katančićovo, které Šafařík znal — měl jeho sbírku *Fructus auctumnales* ve své knihovně[25] — podobně jako znalost názorů a básnických pokusů Nowaczyńského, jistě utvrdily Šafaříka v jeho přesvědčení o vhodnosti časomíry pro slovanské básnictví, ač to byly hlasy, vycházející ze starší literární situace, než byla ta, na jejímž základě si Šafařík vytvářel své estetické ideály. V *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur* (1826) byl tak Šafařík nucen doporučovat slovanským literaturám časomíru už na základě historického vývoje jednotlivých slovanských literatur, určitým způsobem zredukovaného, a na základě polemik nebo rozšíření platnosti závěrů novějších teoretických prací o prozódii. Názory Nowaczyńského a Katančiće byly totiž ve dvacátých letech v jejich zemích již zastaralé, básnická praxe i nová teoretická literatura neodpovídala představám, zachyceným v těchto knížkách. A přece k vytvoření Šafaříkovy koncepce společné prozódie pro slovanské básnictví přispěla právě tato literatura.

Kromě prvořadých důvodů jazykových spočívala tak už předem příčina neúspěchu Šafaříkovy prozodické koncepce v sloučení Šafaříkova estetického ideálu, závislého především na německé literatuře, se slovanskou literární skutečností, v níž většinou ještě nebyly podmínky pro uskutečnění tohoto ideálu a v níž se vývojový stupeň jednotlivých literatur vůbec dosti lišil. K zásluze Šafaříkově patří, že za této situace uměl ve vývoji slovanského verše upozornit na okolnosti, které tento vývoj urychlovaly, že v *Geschichte* podal po této stránce i skromný pokus o teoretickou práci v širokém slovanském měřítku, neboť třebaže pojednal o prozódii jednotlivých slovanských jazyků a jejich básnictví zvlášť, srovnávací aspekt a snaha po společném řešení jasně vystupují z těchto výkladů i z povšechných úvah o slovanském básnictví a jeho prozódii.

[25] Srov. Catalogus librorum, incunabulorum, codicum manuscriptorum, chartarum geographicarum, quae olim ad bibliothecam P. J. Šafařík pertinebant. Vindobonae 1862, 65.

2. *Šafaříkovy názory o prozódii v Geschichte der slawischen Sprache und Literatur*

Z uvedených předpokladů i z dalšího rozšíření teoretických znalostí o vývoji slovanského verše vyrostla Šafaříkova prozodická koncepce pro slovanské básnictví, jak ji Šafařík hájil v *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur*. Otázka Šafaříkových prozodických názorů v *Geschichte* nebyla ještě v celistvosti zpracována a existují o ní pouze zmínky v pracích o české prozódii a o české literatuře tohoto období. Též samostatná studie K. Paula *Úsilí českých buditelů zavésti časomíru do jihoslovanského básnictví* (Slavia II, 1923—1924, 337) je zaměřena pouze na Jihoslovany a věnuje větší pozornost Šafaříkovu konkrétnímu úsilí zavést časomíru u Jihoslovanů než jeho prozodickým názorům a pramenům, o něž se tyto názory opíraly. Je tedy nutné zmínit se o této otázce poněkud podrobněji.

Je známo, že i Jungmann soudil po vydání *Počátků*, že Poláci i Rusové budou Čechy následovat v příklonu k časomíře, a že také Čelakovský rozmlouval o časomíře v polštině s Brodzińským a Kucharským.[26] Avšak obrana časomíry pro slovanskou poezii připadla až Šafaříkovi, který jak v obecném výkladu o slovanských jazycích, tak v částech, věnovaných jednotlivým slovanským literaturám, probral i otázku historického vývoje slovanského verše z hlediska prozódie a v perspektivě budoucího vývoje.

Všeobecný výklad o prozódii uvedl Šafařík chválou libozvučnosti slovanských jazyků. Soudil, že ve slovanských řečech existuje čistá a jasná vokalizace, která prý není ponechána libovůli mluvčího, jako je tomu v němčině, ve francouzštině a v angličtině. Tato vokalizace je zároveň příčinou vystoupení kvantity samohlásek, stejně jako je tomu u Řeků, a právě proto jsou slovanské řeči výborně způsobilé napodobovat staroklasická metra. Přirozené krácení a prodlužování slabik je prý přitom ve slovanských jazycích nezávislé na gramatickém přízvuku.[27] Toto výchozí stanovisko Šafaříkovo potvrzuje i pro pozdější Šafaříkův vývoj konstatování Vodičkovo, že nutnost časomíry nevyvozovali autoři *Počátků* jen z příkladu antické poezie, ale „především z podstaty jazyka a možností, jaké poskytuje básnickému přetváření".[28] Vytváření básnického jazyka bylo ústředním problémem nejen české literatury, ale také ostatních slovanských literatur, s určitou výjimkou

[26] Srov. J. Král, c. d., 244.

[27] P. J. Šafařík, *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, Ofen 1826, 41—42.

[28] F. Vodička, *Počátky krásné prózy novočeské*, Praha 1948, 134.

literatury polské. Šafaříkovy chvalozpěvy na slovanské jazyky byly po této stránce právě výrazem uvědomění závažnosti tohoto úkolu. Je poučné srovnat si starší obrany českého jazyka, jak je sebral A. Pražák v knize *Národ se bránil* (Praha 1945), s novými argumentacemi předností slovanských jazyků u Jungmanna a Šafaříka. Důvody společenské a historické důležitosti slovanských jazyků jsou stále více redukovány, i když je jasné, že ani v nové době neztratily svou platnost, ale bohatě jsou rozvíjeny právě soudy o estetické kráse slovanských jazyků a o jejich specifických vlastnostech, odlišujících je od jazyků jiných.

Uvědomění společného jazykového základu slovanských řečí dostává souběžně s postupným prohlubováním znalostí těchto jazyků stále reálnější obsah, ač nové poznatky znamenají spíše uznání jazykové diferenciace. Na druhé straně obdobné úkoly, které stály před slovanskými literaturami, vyvolávaly snahu po společném řešení těchto úkolů, v porobených zemích pak, v nichž byla opora ostatního Slovanstva společensky zvlášť potřebná, vyvolávaly mohutnou vlnu slovanského historismu a snah prosazovat všechno, co by nejen slovanské jazyky a literatury, ale celé Slovanstvo spojovalo.

Jen tak je Šafaříkova snaha po zavedení časomíry do slovanského básnictví plně pochopitelná. Podporovala ji především představa dávné shody prozodických prostředků, které se měnily jen násilnými zásahy do slovanské poezie, jakými pro Šafaříka byly cizí vlivy. Šafařík tedy věcně vycházel z velmi dávného stavu slovanských jazyků, před postupným zanikáním kvantity a ustalováním přízvuku.[29] Ač se na první pohled zdá, jako by negoval celý staletý vývoj poezie jednotlivých slovanských kmenů, je jeho stanovisko pochopitelné, uvědomíme-li si, že pociťoval například souvislost verše *Rukopisů* se srbským desetercem, podle jeho mínění tedy souvislost verše jedné z nejstarších českých památek s dosud živým veršem lidové poezie jižních Slovanů.

Po stránce ideové a literární pak právě Šafaříkovo doporučování časoměrné prozódie pro slovanské literatury ukazuje velmi plasticky sepětí Šafaříkových vysokých ideálů a teoretických záměrů se slovanskou literární praxí. Ve svých ideálech i v teorii se Šafařík často opíral o nejstarší tradice, ať již skutečné nebo zkreslené dobovým chápáním, a často dospěl až k jakémusi věštectví do budoucnosti. Slovanská literární praxe v jeho výkladu jako by klopýtala za dávnými i soudo-

[29] Srov. K. Horálek, *Přehled vývoje českého a slovanského verše*. Učební texty vysokých škol, Praha 1957, 4. V Horálkově práci je uvedena i základní literatura o slovanském verši nejstaršího období.

bými velkými myšlenkami a koncepcemi, které po svém přijímala a ztvárňovala.

Nejdůležitejším je ovšem stále Šafaříkův předpoklad shodných prozodických prostředků všech slovanských jazyků. Jen na tomto základu bylo možno vztáhnout požadavek časomíry na všechny slovanské jazyky, neboť společné prozodické předpoklady zdůvodňovaly i potřebu společného řešení. Zřetelem estetickým, zdůrazněním předností slovanských jazyků, zvláště jejich libozvučnosti, Šafařík ještě podepřel základní důvod jazykový.

Podobně tedy jako v úvahách o české prozódii nebyla u Šafaříka ani v oblasti slovanského básnictví rozhodující snaha mechanicky přenést antická metra do slovanských literatur. Jazykové a estetické stanovisko Šafaříkovo je v tomto směru jasné. Také Šafařík, který tak nadšeně přijal Palackého historický přehled světové estetiky, souhlasil jistě s Palackého názorem, že Boileauova poetika nevyvozuje zákony z niterné krásy, ale že je jen kritikou básnického stylu, zatímco podstata poezie zůstala Boileauovi utajena. Celou Boileauovu poetiku stavěl Palacký prozíravě do závislosti na francouzském dvoru, takže Boileauův význam ve Francii spočívá podle jeho slov v tom, „že on ducha tehdejší dvorní kritiky, podle které se veždy celá Francie zpravovala, co nejlépe pochopil i vyjádřil".[30] Ideově stáli Palacký i Šafařík už zcela jinde, také jejich poměr k starořecké kultuře byl jiný, neboť vyrůstal především z novohumanismu německého. Je tedy samozřejmé, že dvorský klasicismus Boileauův byl jim jakožto reprezentantům mladé české a slovenské inteligence, spjaté s ještě pokrokovou buržoazií, naprosto cizí. Nehledali jen vysokou uměleckou formu, ale usilovali i o dostatečně závažný obsah, který by byl s touto formou niterně a zákonitě spjat. Jejich estetické názory blížily se v tomto směru názorům W. Humboldta, který na svou dobu vynikajícím způsobem uměl vyvodit, jak svět Homérových postav vystupuje z členění homérského hexametru.

Stav slovanských literatur vcelku ovšem zdaleka ještě neodpovídal novým snahám německým. To, čeho Šafařík mohl nejspíše použít pro doporučení časomíry, byly některé slovanské projevy klasicismu, zvláště z literatury ruské a polské, v nichž se mohl klasicismus plněji uplatnit, nebo z literatur jihoslovanských, v nichž se mohly rozvíjet některé klasicistické prvky až koncem 18. století. Ve všech slovanských zemích ovšem také ještě začátkem 19. století trvá zvýšený zájem o klasické literatury, nesouvisící pouze s jedním literárním

[30] F. Palacký, *Přehled dějin krasovědy a její literatury*, Krok I, 1823, 4, 44.

směrem, takže Šafařík se vyslovuje zároveň i o potřebě slovanských ekvivalentních překladů z těchto literatur a neumí si tyto překlady představit v přízvučné formě. Při vytváření předpokladů pro „vysokou" literaturu měly ovšem tyto překlady prvořadý význam.

Nejhůře byl na tom Šafařík s doporučováním časomíry pro literaturu ruskou a polskou. Jak je jasné z jeho komentáře o ruském verši, kterým doprovodil výklad o ruské literatuře,[31] prostudoval podrobně dílo A. Ch. Vostokova *Opyt o russkom stichosloženii* (1812, 1817), ač ze starší literatury o ruské prozódii uvedl i B. K. Trediakovského *O drevnem, srednem i novom stichosloženii rossijskom* (1775) a jeho prozódii *Kratkaja russkaja prosodija* (1798) a ač jmenoval i Vostokovovy současníky — I. S. Rižského (*Nauka stichotvorstva,* 1810) a N. A. Certeleva (*Opyt obščich pravil stichotvorstva,* 1820). Pouze ve Vostokovovi však viděl geniálního autora ruské metriky, a proto podle něho pojednal o čtyřech prozodických typech ruského básnictví, jak se vyskytují 1. v ruské lidové poezii, 2. v Smotrického prozódii, založené na kvantitě, 3. ve francouzsko-polské rýmované poezii, tedy v polské sylabické prozódii, přenesené na ruskou půdu, a 4. v přízvučné prozódii Lomonosovově a jeho pokračovatelů. Jeho tendence využít i Vostokovova výkladu na obranu časomíry je přitom jasná. O prozódii staré lidové poezie, a to o epickém verši (skazočnyj stich), Šafařík shodně s Vostokovovou tonickou koncepcí tvrdí, že plně odpovídá řeckému hexametru, neboť jeho ikty jsou na rozdíl od lyrického verše pohyblivé. Na rozdíl od Vostokova vzal však Šafařík pod ochranu Smotrického prozódii. Vostokov soudil, že Smotrickij se pokoušel přenést časomíru do církevní slovanštiny buď proto, že to tehdy bylo přijatelnější, nebo z neznalosti ducha této řeči. Vostokovovo částečné ospravedlnění Smotrického tendence tím, že snad tehdy byla časomíra pro církevní slovanštinu přijatelnější, se Šafaříkovi zřejmě hodilo, neboť potvrzovalo jeho vlastní přesvědčení o dávné shodě prozodických prostředků ve slovanských jazycích, která se v jazykově konzervativní církevní slovanštině mohla ještě jevit. V jeho brojení proti cizím vlivům dávalo mu však toto přesvědčení zároveň určité právo propagovat časomíru i v nové ruské poezii. Druhé možné Vostokovovo zdůvodnění Smotrického snahy, že totiž Smotrickij neznal ducha církevní slovanštiny, Šafařík neuznal a vytýkal Vostokovovi, že to vyvozuje jen z toho, že Smotrickij nenalezl žádné stoupence. Podle Šafaříka byl Smotrickij přece na správné cestě založit slovanskou prozódii na přirozeném trvání slabik, ne na cizím přízvuku. Vostokov prý totiž sám

[31] P. J. Šafařík, *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur*, 1826, 178—179.

proti svému tvrzení doznává, že ruští sedláci v Archangelsku, na Sibiři i na Ukrajině prodlužují samohlásky a mají spondeje, ba dokonce vzdělaný Moskvan nebo Petrohraďan prý v recitaci vyslovuje určité slabiky dlouze a jiné krátce. A Šafařík z toho bojovně uzavírá, že jestliže ruští gramatikové a básníci nedospěli v nauce o ruském přízvuku a časomíře k jasnějším pojmům než páni Dobrovský, Puchmajer a Nejedlý v nauce o českém přízvuku a kvantitě, pak je to zlé s našimi slovanskými verši a ušima.

Šafařík přirozeně nemohl mít hlubší znalosti ruštiny, než mu to umožňoval současný stav vědeckého bádání. Snažil se však využít i poukazů na krajové zvláštnosti v ruské výslovnosti i na mimogramatické prodlužování slabik v recitaci ve prospěch své koncepce. Jazykově bylo sice jeho úsilí velmi málo oprávněno, ale příznačné je opět, že právě především v oblasti jazyka pro ně hledal argumentaci, v druhé řadě teprve ve vývoji básnictví.

Podle Vostokova pak Šafařík vylíčil historii ruského hexametru, avšak vyjádřil politování nad tím, že všichni básníci, kteří překládali do ruštiny v hexametrech (Trediakovskij, Sumarokov, Muravjev, Gnědič aj.), vzali přízvuk jakožto nejvyšší zásadu kvantity a že psali pětistopé hexametry, ještě k tomu důkladně prošpikované trocheji. A toto nehelenské zacházení s metrikou prý způsobilo, že měla něžná řecká Kaliopé v drsném přízvučném německém kyrysu u vzdělaných národů malé štěstí. S řeckými formami má být podle Šafaříka zacházeno naprosto podle zásad řecké prozódie a metriky.

Ač i výklad o vývoji přízvučného verše vzal Šafařík z ruské literatury a především opět z Vostokova, je ze způsobu, jakým o přízvučném verši píše, zcela jasný jeho odmítavý postoj k přízvučné poezii, třebaže oceňuje umění jednotlivých ruských básníků. Toto hodnocení celkového vývoje poezie především podle užitého prozodického systému je daleko zřejmější ve zkratkovém komentáři o ruském verši než při vylíčení celého vývoje literatury, v němž se objevuje řada jiných aspektů. Přízvučné prozódii Šafařík vytýká opět její cizost pro ruské prostředí, neboť do něho byla přenesena z Francie polským prostřednictvím. Tak i Lomonosovovo, Cheraskovovo a Petrovovo užívání čtyřstopých jambů (lyrické metrum) a šestistopých alexandrinů (epické metrum) je podle Šafaříka ruské poezii cizí. Proto zaznamenal se sympatiemi, že Vostokov se pokoušel zjednat přístup do ruské poezie volnému rozměru starých lidových písní ve spojení s metrem novější vyšší poezie.

V hodnocení soudobého stavu ruské poezie vzhledem k vývoji ruského verše byl tedy Šafařík dosti bezradný, ač mu neušly některé jeho nové

vlastnosti. Zdánlivé nereflektování celého novějšího vývoje ruského básnictví a doporučování časomíry v prostředí, v němž nebyly žádné pokusy o její zavedení, může připadat jako absurdní, nebýt ovšem Šafaříkovy prozodické koncepce pro poezii všech slovanských národů, podporované mimoliterárními skutečnostmi i dobovými estetickými ideály. Zřetel k jazykovým a literárním změnám, které změny v prozódii vyvolávaly, byl však reálným prvkem i v těchto úvahách a doporučeních, které měly v ostatních slovanských literaturách přirozeně ještě menší naději na uplatnění než v literatuře české.

Šafaříkovo stanovisko k cizím vlivům na slovanskou prozódii bylo zároveň také podporováno stavem soudobé teoretické literatury, která vývoj prozódie v básnictví vykládala mechanickým přenášením cizího veršového systému a změny ve vývoji verše traktovala jako změny náhlé, které nenavazují na předcházející stav literatury, ani nerozvíjejí tendence, v domácím vývoji již obsažené. Na tento chybný výklad vývoje ruského verše, vyskytující se s určitými obměnami až do nejnovější doby, upozornil na několika místech své knihy o teorii a historii ruského verše I. L. Timofejev[32] a je přirozené, že podobného výkladu nemohla být ušetřena ani práce Vostokovova.

Ani v polské literatuře nebyla situace příznivá pro obhajobu časomíry. Nevhodnosti pevného dynamického přízvuku na předposlední slabice slova pro časomíru byl si Šafařík sám dobře vědom. Na polskou řeč se přitom musil dívat jako na jazyk vysoce kultivovaný. Zdůraznil dokonalost polštiny v řečnictví a próze, avšak v poezii se mu zdála největším nedostatkem polštiny právě její nevhodnost k časomíře a k používání klasických veršových forem. Soudil však, že to není vinou polské řeči, že jí tato přednost chybí. Polština musila mít v minulosti kvantitu stejně jako každá jiná slovanská řeč, ale ztratila ji vinou staletého cizího, zvláště německého a francouzského vlivu a nevnímavosti mnoha národních básníků, oslněných moderními rýmovými formami, k harmonii řeckého verše.[33]

Také polská teoretická literatura se postupně definitivně odvracela od časomíry. Nowaczyński měl jediného stoupence v A. Czartoryském, jehož dílo zůstalo v rukopise. Přesto se Šafařík o Nowaczyńském zmiňoval celkem příznivě, uvedl jen podle St. Potockého, že Nowaczyński byl kazatelem v poušti. Důvodem jeho neúspěchu však nebyla podle Šafaříka sama jeho teorie, ale pouze skutečnost, že Nowaczyński nebyl básníkem, že mu scházelo to, co prý polské básnictví již po třista

[32] I. L. Timofejev, *Očerki teorii i istorii russkogo sticha,* Moskva 1958, 204, 242, 313.
[33] P. J. Šafařík, c. d., 405.

let marně hledá. Básnický genius, v duchu herdrovském především jakožto výraz národní svébytnosti, dostal se tak ke slovu i při obraně časomíry pro polštinu.

Naproti tomu humanistická tradice polského básnictví, a to jak latinského, o němž jsme se již zmínili, tak polského, především příklad Jana Kochanowského, který se rovněž snažil do polské poezie přenést klasická metra, Šafaříkovy názory v tomto případě velmi podporovala. Proto i v historickém přehledu polské literatury věnoval tomuto období mnoho pozorností i sympatií.

V komentáři o polském verši[34] zmínil se Šafařík i o pozdějším pokusu K. Opalińského zavést časomíru do polské poezie, s výrazem politování nad tím, že pokus byl neúspěšný, když „tehdy přece byla polština podle zpráv o výslovnosti řecko-latinskému metru bližší než teď". Druhá polovina 17. století a století 18. jeví se Šafaříkovi v polské poezii jakožto období nesamostatné, neboť vliv francouzské poezie byl v něm tak rozhodující, že francouzský alexandrin potlačil nejen každou myšlenku na sylabismus, nýbrž téměř všechny ostatní veršové formy. Tendence ukázat, že někteří Poláci nebyli s tímto stavem spokojeni, vedla ho ke kladné zmínce o návratu J. J. Zaluského a J. E. Minasowicze k sylabismu.

Je příznačné, že z doby úpadku polské literatury vyzvedl Šafařík právě Nowaczyńského. Když se znovu rozhorloval proti polským kritikům, kteří podle jeho mínění nesprávně svedli vinu neúspěchu Nowaczyńského na jazyk, namítal proti tomu podobně jako v případě ruského jazyka, že například Velkopolák určité slabiky prodlužuje a jiné zkracuje. Tuto výslovnost prý jmenují v Polsku starosvětskou a selskou, a je prý jen proto špatná, že je nefrancouzská a slovanská. Vítal proto snahy klasicistů Przybylského a Staszyce, kteří se odvážili plout proti rýmovému proudu k pramenům hexametru, a svůj souhlas s literárním klasicismem, avšak zároveň námitky proti závaznosti klasicistické jazykové normy dal jasně najevo slovy: „...wenn man einerseits nicht wüsste, dass man, ohne sich selbst zu verläugnen, einen gereimten Homer, Virgil, Horaz u. s. w. unmöglich für etwas anderes, als einen Hippocentaur (etwa Franz-Engländer?) halten könne, anderseits aber, dass die Illusion, in die das germanische Tonprincip die neuern slawischen (böhmischen, russischen, polnischen) Dichter versetzt hat, ganz dazu geeignet sei, dem Volke glauben zu machen, man habe den Stein der prosodischen Weisheit gefunden."

Řešení otázky prozódie polštiny však přece Šafařík nechával budoucnosti, třebaže se domníval, že mu dá budoucnost za pravdu. Cituje totiž v závěru svého komentáře K. Brodzińského, který prý s helénským vkusem pronikl do podstaty polské metriky a slovanské prozódie. V citátu z Pamiętniku Warszawského (1820, č. 12) stěžuje si Brodziński na stav polské poezie, v níž se jako v nejchudších jazycích pouze počítají a rýmují slabiky, a vyslovuje naději, že v řeči, v níž Cicero a Tacitus mluví způsobem, který je jich hoden, představí se také Horatius a Vergilius v jejich přirozené podobě, se vším kouzlem rytmu a metra.

J. Elsnera a K. Brodzińského *Rozprawa o metryczności i rytmiczności języka polskiego, szczególniey o wierszach polskich* je už pro Šafaříka v *Geschichte* také hlavní literaturou o polské metrice, vedle starší práce Nowaczyńského a vedle studie o polském přízvuku W. Grulichowského *Uwagi nad Xaw. Bohusza dodatkiem do poprawy błędów prac X. Kopczyńskiego wydaney* (Poznaň 1809). Ač Elsnerovy názory na polskou prozódii byly už zcela rozdílné od tendencí Nowaczyńského, zavedl Šafaříka v této rozpravě asi také celkem příznivý soud Brodzińského o Nowaczyńském,[35] takže ústup od teoretického hlásání časomíry, který tato rozprava znamenala, nebyl patrně Šafaříkovi zcela jasný, třebaže i z citovaného článku Brodzińského vyplýval požadavek časomíry jen pro překlady z antické poezie. Ostatně přes stížnosti na nedostatek talentů v polské literatuře přijímal Šafařík i Brodzińského požadavek časomíry pouze pro překlady z klasických literatur, neboť si byl přece jen vědom marnosti polských pokusů o časomíru. Byl ovšem sám ještě daleko těsněji spjat se starší klasicistickou poetikou Nowaczyńského než s poetikou Elsnera a Brodzińského. Přitom Šafaříkův názor jazykový, totiž přesvědčení o tom, že nevhodnost polštiny k časomíře by byla znakem její chudoby, shoduje se s míněním Brodzińského. Jazykové názory nepodléhaly na přechodu od klasicismu k romantismu tak prudkým změnám jako názory estetické.

O historii českého verše pojednal Šafařík celkem shodně s *Počátky*. Zmínil se o nejstarším období nerýmované české poezie, dále pojednal o rýmovaném osmislabičném verši, rozšířeném od 14. do 17. století, a v poezii 17. století vyzdvihl časoměrné básnictví. Teoretický zásah Dobrovského do prozódie českého verše přirovnal k zásahu Lomonosovovu, v obou případech byl podle něho do slovanské poezie vnesen „das germanische Tonprincip" jako základ kvantity. Při zavedení této prozódie byl podle něho genius slovanské řeči, nepřízvučné dlouhé, stejně jako přízvučné krátké, zcela pominut. Vítal proto v českém

[34] Tamtéž, 455—456.

[35] Srov. M. Dłuska, c. d., 348.

básnictví časoměrné verše aspoň v překladech z klasických literatur, ačkoli musil konstatovat, že v rýmovaných básních se mnozí básníci řídí Dobrovského přízvučným principem prý i v těch případech, když s Dobrovským plně nesouhlasí.[36] Ve výkladu o prozódii v novém českém básnictví tedy Šafařík zřetelně ustupoval z bojových pozic, které zaujal s Palackým v *Počátcích*, avšak zato nabývala jeho koncepce časoměrné prozódie konkrétnosti v argumentech, jimiž hájil její oprávnění v širokém slovanském měřítku, a v argumentech historických.

Také o srbském jazyce Šafařík prohlásil, že je vhodný ke kvantitativní poezii ve smyslu staroklasické prozódie, neboť zcela rozdílné krátké nebo dlouhé trvání samohlásek činí prý tento dialekt zcela způsobilým k napodobení staroklasické časomíry. Už v pasáži, v níž doporučoval časomíru pro češtinu, poznamenal, že o tento skvost mohou s českým jazykem závodit právě jižní nářečí (slovinské a srbsko-dalmatsko-charvátské), ale ne tak snadno severní (polské a ruské). A v komentáři o srbském verši, připojeném k překladu srbské poezie, snažil se opět propagovat časomíru, ovšem s přihlédnutím a zdůrazněním sylabické prozódie lidových písní, k níž se obracel při svém hledání nových cest podobně jako v Rusku Vostokov.

Srbské básnictví rozdělil totiž na lidové písně a ódy. Charakterizoval srbský deseterec a upozornil na jeho shody s veršem *Rukopisů*. Mušického klasická Múza prý reprezentuje celý srbský Parnas. Ale Šafařík litoval, že genius tohoto básníka neodhodil těsná pouta německo-ruského přízvučného principu a že nemohl nebo nechtěl přijmout volná křídla řecké prozódie, v duchu slovanské a srbské řeči, která má zřetelně oddělené krátké a dlouhé slabiky a pozici, avšak žádnou elizi. Vycházel v tomto komentáři zřejmě už z Katančiće, který mluvil rovněž o nevhodnosti elize pro charvátštinu, ač ho na tomto místě necitoval. Uvedl však jeho *Fructus auctumnales* v přehledu slavonské literatury a upozornil také na jeho idyly v hexametrech v této sbírce.[37]

S výroky v *Geschichte* se shodoval i příznivý posudek Šafaříkův o časoměrných hexametrech Katančićových v referátu o jeho vědeckých spisech. Na Katančićových idylách si Šafařík cenil, že zachovávají přirozené trvání slabik, analogické principům řecké a římské prozódie a zcela v duchu slovanských nářečí, která mají dlouhé a krátké trvání slabik.[38]

Ve svém přesvědčení o možnosti společné prozódie pro slovanské básnictví vycházel tedy Šafařík v konkrétním výkladu ze slovanské

[36] P. J. Šafařík, c. d., 359—360.
[37] Tamtéž, 205, 299, 216.
[38] Wiener Janrbücher der Literatur, 1829, sv. 46, 29.

teoretické literatury, zpočátku především z těch poetik, které byly odrazem básnického klasicismu v slovanských literaturách — z Nowaczyńského a Katančiće. U Nowaczyńského našel Šafařík dokonce zárodek slovanské srovnávací metriky v jeho srovnání výslovnosti slov českých, polských a ruských. Ve svých vlastních komentářích o slovanském verši však Šafařík upozorňoval už přímo na podobnosti slovanského verše, například verše ruské lidové epiky a verše *Rukopisu královédvorského,* nebo srbské lidové písně a *Rukopisu královédvorského.* Byly to postřehy, které teprve později došly širšího a hlubšího rozpracování v odborné literatuře a které později přispěly k odhalení *Rukopisu královédvorského* jako padělku. Šafařík ovšem srovnával *RK* s lidovou slovanskou poezií jakožto jednu z nejstarších památek slovanské literatury, ale to nikterak nesnižuje cenu srovnávacího hlediska v slovanské metrice, jež Šafařík ve své knize zaujal. Myšlenka na možnost společné prozódie v slovanské poezii musila u něho nutně vyvolat toto srovnávací hledisko.

Z odborné ruské literatury Šafařík neznal klasicistickou encyklopedii N. F. Ostolopova (*Slovar' drevnej i novoj poezii,* 1810), opřel se však o Vostokovův *Opyt o russkom stichosloženii,* tedy o práci, odrážející už hledání východiska z klasicismu směrem k romantismu. S Vostokovem vlastně v zásadě nesouhlasil pouze v otázce prozódie Smotrického, vážil si ho však velmi jako vědce a byl mu blízko zejména v názorech na jazyk. Právě tyto názory způsobily, že jeho výklady o vhodnosti časomíry nebyly pojímány čistě klasicisticky, jak tomu bylo u Nowaczyńského a Katančiće.

Zejména Nowaczyński ve snaze zavést přesnou časomíru do polštiny doporučoval podle potřeby transakcentaci polských slov podle výslovnosti české. Šafařík naopak podobné prostředky pro přesné dodržování časomíry nikdy nehájil. Jeho polemika s Vostokovem vyplývala z určité informovanosti o různé výslovnosti v samém Rusku, a to v jeho velkých oblastech — na Sibiři a na Ukrajině. Nedoporučoval tedy podle svého jazykového přesvědčení ani nějakou úzce omezenou výslovnost provinciální.

Přestože bylo Šafaříkovo teoretické východisko zpočátku nejbližší klasicistické slovanské poetice, vycházel Šafařík přece ve svém výkladu o slovanském verši nejvíce z Vostokova. A je důležité, že mezi ním a Vostokovem nebyl v estetických závěrech, k nimž dospěli, tak velký rozdíl, jak by se na první pohled zdálo.

Vostokov patřil svou vlastní básnickou tvorbou k básníkům-radiščevcům, k zapomínané básnické generaci, která byla přechodným článkem mezi revolučním dílem Radiščevovým a prvními děkabristickými orga-

nisacemi, zakládanými v letech 1815—1816. V rozboru tvorby těchto básníků vytkl vydavatel Vostokovova básnického díla Vl. Orlov, že celá tato generace navazovala na osvícenství, že její revolučnost byla sice osvícenstvím omezena, že však svůj „vysoký" poetický styl vytvářela v boji pokrokových literárních sil proti rafinované, estetizující kultuře šlechtického sentimentalismu, proti salonní „lehké" poezii karamzinovců.[39]

Tyto znaky má i básnická tvorba A. Vostokova, jednoho z nejracionálnějších radiščevců. V kritice české literární situace se sejdeme s obdobnými názory už v *Počátcích* a také Šafaříkovy vlastní snahy umělecké i teoretické, jeho výroky v dopisech apod. svědčí o tom, že Šafařík nekladl pouze „abstraktní požadavek umělecké dokonalosti". jak soudí prof. Horálek,[40] ale že to byl požadavek, vyplývající ze situace české poezie na začátku století i z estetických názorů, které v té době znamenaly skutečně vrchol české umělecké teorie. Tak ostatně v českém prostředí byly i přijaty, a to ne snad stoupenci klasicismu, nýbrž už následující romantickou generací, například Karlem Sabinou.[41] A právě příklad Vostokovův, zdánlivě od snah Šafaříkových odlišný, objasňuje nejlépe literární cíle i směrnice, které chtěl Šafařík dávat českému i slovanskému literárnímu vývoji.

Příklon k antickým vzorům na jedné straně a k prozódii lidových písní na straně druhé měl týž objektivní vývojový smysl, neboť směřoval k rytmickému uvolnění českých i ruských básní. Rozdílná byla jen cesta, která k tomuto cíli vedla. Rytmická jednotvárnost, k níž dospěl zákonodárce přízvučné prozódie ruské Lomonosov a v níž ulpívali přes všechny doklady o jejich uměleckém hledání i čeští stoupenci prozódie Dobrovského, byla pociťována jak v prostředí ruském, tak v českém. Ostatně jako jsou i po vnější stránce *Počátky* a později i *Geschichte*

[39] Srov. *Poety-radiščevcy. Ivan Pnin, Vasilij Popugajev, Ivan Born, Aleksandr Vostokov,* Leningrad 1952, 36.

[40] K. Horálek, *Verš Čelakovského překladů a ohlasů ruských písní,* Časopis pro slovanské jazyky, literaturu a dějiny SSSR, 1956.

[41] K. Sabina, *Pavel Josef Šafařík. Nástin životopisný,* Praha 1861, 16: „Těžce toho nesl, že vkus národa česko-slovanského básnickými plody českými v první a druhé polovici tehdajšího věku více se rušil nežli ušlechťoval, a sám nasycen vzory klasickými zasadil se horlivě o to, aby poesie česká zvláště od rýmu a přízvuku se odpoutala... Šafařík... celou tu otázku teprv na pravou, totiž vědeckou cestu uvedl. „J. E. Sojka, *Naši mužové (1862),* Praha 1953, 125 soudí: „Než Šafaříkovi neběželo o pouhou novotu v českém veršování, o pouhý libovolný oktroj; ponořiv se do ducha jazyka českého a probádav všeslovanskou literaturu vůbec ustoupil na pole tak přísně vědecké, že nebylo lze dále ho stopovati... Avšak tytéž otázky zdají se, jako by byly vedlejší jeho prací, ačkoli jimi cestu novou razil, cestu slovanskou, kterou by se bralo pokolení vznikající, budoucí."

v této otázce polemikou proti Dobrovskému, tak také Vostokovův *Opyt o russkom stichosloženii* byl polemikou proti Lomonosovovi.

Orlov právem konstatuje o činnosti Vostokovově: „Experimentální pokusy v oblasti reorganisace ruského verše, rozbití poetiky francouzského klasicismu a systému sylabotonické versifikace šly v zásadě dvěma směry: za prvé po linii zpracovávání a zvládnutí antických meter o nestejném počtu slabik a za druhé po linii vzkříšení a literárního ztvárňování ruské lidové poezie. Tyto dvě, na první pohled tak protichůdné tendence hrály ve skutečnosti touž úlohu, pokud obě vedly k obnovení verše a lyrických žánrů, k vypracování nových, volnějších veršových forem."[42]

Podobný objektivní smysl snahy o zavedení časomíry do české poezie postihl u nás už prof. J. Mukařovský, který mluví o tom, že časomíře připadla „důležitá vývojová úloha ukázat přízvučnému verši cestu k rytmickému odstínění" a že výsledek utkání přízvučné a časoměrné prozódie byl ten, že „časomíra příkladem ukázala verši přízvučnému možnost porušit ustálenou shodu počátku slova s počátkem stopy"[43].

Prof. Horálek objasnil v poslední době v několika studiích, jak souvisela novodobá česká přízvučná poezie s poezií lidovou. Jeho výsledky doplňují a také dosti radikálně mění obraz vývoje českého verše, jak jej podal prof. Mukařovský. Zejména otřásl tezí o sylabickém verši jakožto vládnoucím veršovém systému až do vystoupení Puchmajerova poukazem na starší lidové písně výrazně stopového charakteru[44] a oslabil rovněž hodnocení puchmajerovského verše jakožto rytmicky jednotvárného zjištěním veršů daktylských a logaedických a daleko většího procenta mezislovních předělů uprostřed stop i doklady o využívání kvantity v přízvučných básních puchmajerovců.

Zůstává přitom ovšem stále nedostatečně objasněn rozdíl mezi naším dnešním chápáním stopového charakteru lidových písní a mezi tehdejší možností jeho postižení. Po této stránce není bez zajímavosti, že stopový charakter českých lidových písní si neuvědomovali ani obránci přízvučné prozódie. Tak Hněvkovský, který se snažil využít i prozódie lidových písní jako argumentu proti Šafaříkovi a Palackému, uváděl jako příklady přízvučných písní vlastně jen dětská říkadla, která byla skandována: „Také mnohé písně v krajích pozůstávající, netlačené,

[42] A. Ch. Vostokov, *Stichotvorenija.* Vstupiteľnaja staťja VI. Orlova, Leningrad 1935, 59.

[43] J. Mukařovský, *Obecné zásady a vývoj novočeského verše.* Kapitoly z české poetiky II, Praha 1948, 22, 58.

[44] K. Horálek, *Počátky novočeského verše,* Acta Universitatis Carolinae IV, Philologica 1956, 48—58.

se nalézají, ježto přízvučná pravidla ztvrzují, jakož: „Vrána letí", „Klekání zvoní", „Hastrmane", „Otloukej se kozí pysku", „Perem perem šátky". „Koleda, koleda Štěpánku."[45] A obdobně si uvědomoval přízvučnou prozódii i Šafařík, který si roku 1818 stěžoval Hankovi, že Dobrovského zavedlo v jeho teorii „to dvéslabičné skandování mnišských rýmů; docela barbarské, nesnesidlné". Tedy jak Hněvkovský, tak Šafařík si stopovost uvědomovali jen u veršů, které byly skandovány, a nepostihli ji u lidových písní.

V Horálkově doplněném obrazu české básnické produkce ztratily *Počátky* a vůbec snahy o propagaci časomíry v české situaci pozitivní význam, zůstaly jen jakýmsi exkluzivním extempore, vyvráceným dalším vývojem českého verše, v němž měly význam jedině retardační. Avšak i v situaci české bylo veršové novátorství Čelakovského a Erbena jen druhou cestou k témuž cíli rytmické diferenciace verše, který Šafařík i Čelakovský a podle Horálkových dokladů i sami puchmajerovci považovali za jednotvárný. Horálkovo popření souvislosti *Počátků* a básnické praxe Čelakovského a Erbena „již z toho důvodu, že *Počátky* ukazují směrem k poezii exklusivní a nikoli směrem k poezii lidové",[46] počítá jen s jednou stránkou snah autorů *Počátků*. Sám Šafařík nehlásal jen vysokou časoměrnou poezii, přístupnou pouze vzdělancům, neboť měl smysl i pro lidovou slovesnost, již sbíral a které nebyl vzdálen ani ve vlastní tvorbě. Cíl, proč chtěl časomíru zavádět, byl jemu i jeho současníkům i objektivně dosti jasný a sám Šafařík připouštěl také jiné cesty k jeho dosažení, jak dal zřetelně najevo v *Geschichte* při hodnocení zásahů do prozódie v jiných slovanských literaturách než v literatuře české. Přijímal kladně i pokusy Vostokovovy i návraty k sylabické poezii v Polsku. Také zdůrazňování vlastních slovanských tradic podává poněkud jiné svědectví než izolované *Počátky*.

Ještě méně světla do problému zavádění a doporučování časomíry by vneslo vyvozování *Počátků* a vůbec snah o zavedení časomíry z třídní příslušnosti původců těchto snah, jak o to usiluje J. Mukařovský v jubilejním článku *Dobrovského „Česká prosodie" a prosodické boje ji podnícené*, v němž chápe *Počátky* jako charakteristický projev kulturního snažení české buržoazie.[47] Dvojí cestu k rytmickému rozrůznění verše, kterou u nás reprezentuje na jedné straně Šafařík a jeho přátelé a na druhé straně Čelakovský, Erben a básníci, kteří

[45] Š. Hněvkovský, c. d., 21—22.
[46] K. Horálek, c. d., 97.
[47] Česká literatura II, 1954, 27; srov. též K. Horálek, c. d., 93—95.

se i ve vlastní tvorbě opírali o lidovou slovesnost, stačil v Rusku teoreticky i prakticky razit jediný Vostokov, který by musil být podle tohoto výkladu jak exkluzivním veršovníkem, vzešlým z buržoazie a píšícím pro její úzký vzdělaný okruh, tak básníkem spjatým s poezií lidovou. Ostatně i Šafařík projevuje určitý souhlas s každou cestou, která vedla k obohacení rytmu slovanského verše, a to zvláště verše sylabotonického.

Ani dobově velmi omezená platnost směrnic, které dal Šafařík českému verši, nesnižuje hodnotu jeho snah. Vostokovovo doporučování antických veršových forem a prozodický vzor ruské lidové slovesnosti pro umělé básnictví nebyl v budoucnosti rovněž následován. Antického, avšak přízvučného metra používal v Rusku jen úzky okruh básníků, vlastně jen překladatelé z klasických literatur, například Gnědič. A jediný Puškin se pokusil uskutečnit Vostokovem navržený princip „lidového" verše, když v *Písních západních Slovanů*, v *Pohádce o rybáři a rybce* a v některých básnických zlomcích používal rusifikovaného rytmu Vostokovových překladů srbských lidových písní.[48] Přesto byl Vostokovův pokus vývojově nutný jak v ruském verši, tak v jeho teorii.

Srovnání Šafaříka a Vostokova jako teoretiků verše je i věcně plodné, neboť Šafařík si Vostokovova včleňování prozódie lidové poezie do umělého básnictví velmi dobře povšiml a uvítal je celkem příznivě. Pro nekompromisního stoupence klasicismu by to jistě bylo nemožné. „Vysoké" umění zůstalo ve všech klasicistických poetikách odděleno od lidového básnictví. Ovšem pevná klasicistická hierarchie básnických druhů nedá se zaměňovat s pouhým uvědomováním si rozdílu mezi tzv. vysokou poezií a poezií ústní. Rozdíl umělé poezie jakožto poezie vysoké a naproti tomu ústní slovesnosti jakožto nízkého uměleckého druhu si zachoval i Vostokov, třebaže jeho *Opyt* byl už reakcí proti klasicismu. Tonický verš s třemi přízvuky, jak chápal Vostokov verš ruských bylin, zdál se mu nevhodný pro ruské básně, ale zcela dobře použitelný pro básně románového charakteru v duchu Ariosta a Wielanda. Hlavní příčinou toho se mu zdála přílišná hravost ruského lidového metra vzhledem k závažnosti obsahu, který by mělo toto metrum vyjádřit, a skutečnost, že „nízký a omezený obsah" bylin byl už v chápání čtenářů zbaven ušlechtilosti a vznešenosti.[49]

Také u Šafaříka zůstává ústní slovesnost oddělena od umělé poezie

[48] Srov. B. V. Tomaševskij, *O stiche pesen zapadnych slavjan. Genezis pesen zapadnych slavjan.* B. V. Tomaševskij, *O stiche*, Leningrad 1929, 63—93; též V. Žirmunskij, *Vvedenije v metriku*, Leningrad 1925, 254—255.
[49] A. Ch. Vostokov, *Opyt o russkom stichosloženii*, 1817, 162; srov. A. Ch. Vostokov, *Stichotvorenija*. Vstupiteľnaja statja Vl. Orlova, 70—71.

svým společenským určením, avšak i u něho se už zároveň projevuje snaha tyto dvě umělecké oblasti sbližovat. Děje se to i vzájemným srovnáváním, z něhož u Šafaříka zpravidla vychází vítězně lidová poezie.[50] Sledování slovanského lidového verše a jeho začlenění do vývoje verše a poezie umělé i vzájemné srovnávání v celé slovanské oblasti znamená hledání cesty z klasicismu souhlasně s Vostokovem.

V Šafaříkových dějinách slovanské řeči a literatury nemohly být ovšem otázky verše tak rozpracovány, jak objasnil Vostokov otázku ruského verše v pojednání, věnovaném jen jí. Avšak důslednost, s kterou Šafařík slovanský verš sledoval v bohaté teoretické literatuře, zdůrazňování jeho specifičnosti a zájem o verš lidových písní ukazovaly přes to, že stále hájil časomíru, různé cesty k dosažení vyšší úrovně slovanské poezie a k jejímu vzájemnému sbližování.

Jako se Vostokov snažil o určitou „rusifikaci" antických forem, tak také Šafařík postupně poslovanšťuje své antické estetické ideály zřetelem k specifickým jazykovým podmínkám, k historickému vývoji slovanského verše i k lidové slovesnosti. Byl to však důsledek jeho vlastní cesty a hledání, ne pouhé přejímání cizích názorů. Proto také uváděl v oblasti slovanského verše vlastní srovnání. A tento srovnávací slovanský aspekt byl produktem právě situace domácí, v níž se slovanská literární vzájemnost postupně stávala společenskou silou, reprezentovanou dílem Kollárovým a vedoucí až k myšlence a k uskutečnění Slovanského sjezdu.

3. Obhajoba proti Dobrovského recenzi

Šafaříkovo doporučování časomíry pro slovanskou poezii se přes omezení většinou pouze na překlady z klasických literatur stalo v dějinách slovanské řeči a literatury koncepcí, kterou byl Šafařík dosti dlouho ochoten hájit. Motivy slovanské literární vzájemnosti jistě tuto obhajobu podporovaly, ač i ony byly výrazem nového názoru na literaturu proti představám Dobrovského.

[50] K. Krejčí vidí v Šafaříkově postesku nad tím, že básníci nedbají na libozvuk, „až — *k hanbě jejich* — i samy národní písně je tolikerou libozvučností předčí, že by jim za dokonalý mustr sloužiti mohly", pouze doklad Šafaříkovy vzdálenosti sentimentalismu. Srov. K. Krejčí, *Klasicistické tendence v literatuře českého obrození.* Slavia 27, 1958, č. 2, 269. Avšak sbírky lidových písní vyhlašoval Šafařík jakožto nejcennější produkt českého básnictví ještě v daleko pozdějších letech v korespondenci, například v dopisech Maciejowskému. Šlo mu tedy už přímo o zdůraznění uměleckých kvalit lidových písní proti soudobé básnické praxi, tedy právě proti poezii převážně klasicistické.

Nesouhlas s Dobrovského míněním o otázkách prozódie oznámil Šafařík i Kopitarovi, jemuž psal 21. 6. 1827 o prospěchu, který má z Dobrovského recenze svých dějin slovanské řeči a literatury: „Schätzbar sind mir seine literarischen Notizen. Aber in der *alten* slawischen Geschichte — und in der Lehre von der Prosodie wachsen für H. Dobrowský keine Palmen." A o měsíc později, když si recenzi prostudoval důkladněji, opět poznamenal v dopise Kopitarovi: „Ich danke herzlich für viele Belehrungen und Supplementa H. Dobrovský. Aber in der Bestreitung der Ansichten über Orig. slav. et Pros. geht er zu weit. Er vergist, dass *die Urheber der neuesten Prosodie täglich unter s. Augen in Prag herumwandeln.* (Nicht in Pressb. Neusatz ... Zum *Sehen* gehört mehr als zwei Augen ...) Er verschweigt, dass diese Pros. in Böhmen schon herrscht: dass sie in Serbien u. d. Slowakei vorhanden gew., bevor ich geboren w. Katancsich, Muschiczky etc.—"[51]

V této poznámce narážel Šafařík zřejmě především na Jungmanna, v němž cítili mladí zastánci časomíry velkou oporu, a kromě toho ještě na jiné stoupence časomíry z Prahy, jistě i na Palackého, který už šest let v Praze žil. Zároveň se však jistě dovolával sympatií k časomíře samého Kopitára. Dopis je z období, kdy Šafařík teprve sbíral síly k odpovědi Dobrovskému i k rozhodnějšímu zásahu do prozódie jihoslovanské. Je tedy možné, že nějakou nezachovanou odpovědí Kopitarovou na jeden ze svých dopisů byl přímo povzbuzen v odporu k Dobrovskému při řešení této otázky. Kopitarův vliv na Šafaříka se nedá ostatně podceňovat ani pouze podle zachovaných materiálů. Proti mínění Petrovského,[52] že Šafařík opakoval v *Geschichte* myšlenku o schopnosti slovanských jazyků napodobit staroklasická metra z Kopitarovy mluvnice, namítal Paul pouze to, že Šafařík byl o této schopnosti již dříve přesvědčen v *Počátcích* a že již roku 1820, brzy po příchodu do Nového Sadu, pomýšlel na zavedení časomíry do srbského básnictví.[53] Šafařík se však v *Počátcích* vyslovil o vhodnosti časomíry pro slovanské básnictví jen velmi všeobecně, slovanský aspekt vyvolal u něho prokazatalně především Nowaczyński, i když tomu tak bylo snad pouze prostřednictvím Kossakowského a Jungmanna. Avšak později, když připravoval dějiny slovanské řeči a literatury, studoval Šafařík otázku slovanské prozódie velmi důkladně a jistě zvážil i Ko-

[51] *Šafaříkovy dopisy Slovinci Jer. Kopitarovi v letech 1826 a 1827.* Podává Václav Burian, Praha 1931, 22, 24.

[52] N. M. Petrovskij, *Pervyje gody dějateľnosti V. Kopiťarja,* Kazaň 1906, 611—612.

[53] K. Paul, *Bartoloměj Kopitar a Pavla Josefa Šafařika Geschichte der slawischen Sprache und Literatur,* Slavia 5, 1926—1927, 59.

pitarův soud o schopnosti slovanských jazyků napodobit staroklasická metra, neboť z Kopitarovy mluvnice přejímal, jak známo, celé pasáže do své knihy.

Ostatně stěžoval-li si Kopitarovi v dopisech na Dobrovského námitky proti svým výkladům o prozódii, byl si jistě předem jist Kopitarovým souhlasem. Druhá Paulova námitka, že totiž Šafařík již roku 1820, brzy po svém příchodu do Nového Sadu, pomýšlel na zavedení časomíry v srbském básnictví, padá chybným zařazením Šafaříkova dopisu Palackému do roku 1820 místo do roku 1830.[54] Kopitar náleží tedy plným právem mezi Slovany, kteří svým dílem podpořili Šafaříkovu koncepci společné prozódie, jak je vyjádřena v *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur*. Jeho soud byl pro Šafaříka jistě neméně důležitý než soud Katančićův a Nowaczyńského a byl pro něho směrodatný i po recenzi Dobrovského, protože Šafařík v této době dobře znal Kopitarův kritický poměr k Dobrovského práci. O nespokojenosti Kopitarově s Dobrovského rozpravou *Cyrill und Method, der Slawen Apostel* citoval Šafařík například v dopise Kollárovi z 21. 5. 1826 z Kopitarova listu: „auch nicht befriedigend. Der gute D. wird alt?"[55] A sám se s tímto Kopitarovým soudem zřejmě shodoval, pokud šlo o otázky prozódie. Ovšem Kopitar nemohl nějak podstatně působit přímo na výklad otázek slovanského verše v Šafaříkových dějinách, Šafařík se už opíral o práce, v nichž otázky prozódie zaujímaly daleko důležitější místo než v Kopitarově mluvnici. Názor Kopitarův měl pro Šafaříka význam důležitého potvrzení správnosti myšlenek vlastních i názorů jiných odborníků.

Dobrovský se v recenzi Šafaříkových dějin slovanské řeči a literatury vyslovil o české prozódii, že kterýpak Čech by si chtěl brát vzor podle básní Bajzy a Hollého, když nemůže popřít přirozený přízvuk své řeči. O ruské prozódii soudil shodně s Vostokovem, že Smotrickij se pokoušel přenést řeckou prozódii do církevní slovanštiny z neznalosti jazyka. Proto také použil ruských překladů z klasických literatur přízvučnými hexametry právě jako dokladu nemožnosti zakládat ruskou prozódii na jiném principu než na přízvuku. Proti Šafaříkovu označení přízvuku jako hrubého germánského kyrysu namítal, že přízvučnou prozódií se řídí také Italové a všechny národy světa. Ocitoval dokonce Šafaříkův urážlivý soud o českých gramaticích — Dobrovském, Puchmajerovi a Nejedlém — a uzavřel, že je to opravdu špatné se slovanskými verši i ušima, jestliže chce někdo proti přirozenému přízvuku vnutit slovanským jazykům násilím řecká a latinská metra, jak to předpisuje prozódie, vypracovaná neznámým Slovákem. Jasnější pojmy si prý nebudou musit Češi teprve přinést z Bratislavy nebo z Nového Sadu, aby vypracovali prozódii, která by snad odpovídala indické. Shrnul tak tedy v ironické zkratce snahy Jungmanna, Palackého a Šafaříka o zavedení časomíry v češtině poukazem na domácí jazykový i básnický úzus, takže Šafaříkovo brojení proti přenášení cizí prozódie a metra do slovanských jazyků obrátil proti němu samému.

Také když ocitoval Šafaříkův výrok o vhodnosti časomíry pro srbštinu, poznamenal, že se dá doufat, že tohoto vrtochu nebude dbáno, a podobně odmítl Šafaříkovo mínění o nevině polštiny v tom, že jí chybí přednost časoměrné prozódie, i Šafaříkovo obviňování cizích vlivů a nevnímavosti polských básníků pro krásu řeckého verše. Ironicky totiž připomněl, že polští básníci již před staletími, ještě před působením jakéhokoli cizího vlivu musili cítit, že přízvuk jejich řeči odporuje řeckému metru.[56]

Šafařík, který si jiných věcných připomínek Dobrovského tak vážil, že je téměř všechny poznamenal na proložených volných listech svého pracovního exempláře dějin slovanské řeči a literatury jako první doplňky a opravy k připravovanému druhému vydání, Dobrovského výtek v otázkách prozódie slovanského básnictví naopak vůbec nedbal, nebo na ně reagoval naprostým odmítnutím, zcela shodným s tím poměrem k Dobrovskému, jaký zaujaly *Počátky*. Tak k svému všeobecnému výkladu o vhodnosti časoměrné prozódie pro slovanské jazyky připojil: „Gegen diese evidente Wahrheit faselt der altersschwache Dobr. in s. Rec. bis zum Ekel." A podobně připsal k svému výkladu o ruské prozódii:" Dobr. faselt in seiner Rec. aus Altersschwäche hier (?) ein Langes und Breites — woran kein Wort wahr ist."[57] Šafaříkovy připisky tak potvrzují, že i ostrý tón, jehož Šafařík už v *Počátcích* použil proti Dobrovskému, vyjadřoval jeho vlastní rozhorlení, vyplývající z přesvědčení o významu názoru, který hájil, a že mu snad nebyl pouze vnuknut Jungmannem, jak se domníval J. Král.[58]

Po Dobrovského recenzi usiloval Šafařík také přímo o zavádění časomíry do jihoslovanského básnictví, neboť i jihoslovanská básnická praxe, v níž se časomíra koncem 18. století u několika básníků uplatnila, měla mu pomáhat v boji proti zásadám Dobrovského a proti výtkám, které v této otázce vyslovil ve své recenzi. Šafaříkovo dopo-

[54] Srov. dále pozn. 59.
[55] Časopis Českého musea 47, 1874, 77.
[56] Wiener Jahrbücher der Literatur, 1827, sv. 37, 6, 11—12, 25.
[57] Knihovna Národního musea, sign. 63 C 42, vložené listy u s. 42 a 178.
[58] J. Král, c. d., 171—172.

ručování časomíry došlo, jak je zřejmé i jen z dosud známého materiálu, velké pozornosti především v Srbsku. Tak Pavao Berić v článku *O kvantitetu slogova (Napominanie P. J. Šafariku)* v Letopise Srbském (IV, 1830) vyslovil nesouhlas s doporučováním antické metriky pro srbský jazyk v Šafaříkově *Geschichte*. Smotrickému vytýkal, že se opírá o řečtinu, a jen proto že považuje mnohé hlásky za dlouhé. Sám měl některé poznámky k prozódii, ale pouze jako připomínku Šafaříkovi, kterého vyzýval, aby sepsal pravidla kvantitativní prozódie.

V letech 1830—1833 dopisoval si Šafařík také s několika Jihoslovany o časomíře v jihoslovanském básnictví. Jeho snaha zavést časomíru u Jihoslovanů se datuje právě těmito lety a nespadá už do roku 1820, jak uvádí Paul. Teprve po napsání dějin slovanské řeči a literatury, v době, kdy v Čechách byly dále sváděny boje za časomíru a proti ní, začal Šafařík aktivně propagovat časomíru i v srbském prostředí, takže 12. 8. 1830 mohl napsat Palackému: „Snažíme se právě nyní zasaditi prosodii srbskou na časoměře jako česká jest. Buďte uvěřen, že se všecko krásně podaří."[59]

O časomíře psal Šafařík roku 1830 rovněž Hamuljakovi, jemuž připomínal Katančiće a sliboval, že na výzvu, aby vyjádřil své mínění o srbské prozódii, chce obšírně a důkladně odpovědět, neboť doufá, že i Srbové začnou metricky veršovat jako Čechové a Hollý.

Podobně se roku 1831 snažil prostřednictvím Kollára probudit zájem o časomíru i u Charvátů: „Pečujte, abyste prostředkem p. Gaja nějakého chorvatského poetu zbudili, který by naši prosodii v chorvatské nářečí uvedl. My zde na tom pracujeme, aby se v srbském uvázala, a brzo okusíte ovoce našeho snažení."[60] Sám se přitom dotazoval T. Mikloušiće, svého informátora o charvátské literatuře, na charvátské časoměrné básnictví, kritizoval pokusy Milinkovićovy a dával Mikloušićovi za vzor české a slovenské překlady z antické poezie.

Téměř Šafaříkovým stoupencem v názorech na prozódii charvátského básnictví se stal D. Rakovac, nadšený ilyrským hnutím a přístupný myšlenkám, spojujícím Slovany. V dopise Šafaříkovi z 11. 3. 1833

[59] V. J. Nováček, vydavatel *Korespondence a zápisků Františka Palackého*, II: *Korespondence z let 1812—1826*, Praha 1902, 54, přečetl chybně datum tohoto dopisu jako 12. 8. 1820, ač srbské knižní novinky, které Šafařík Palackému v tomto dopisu oznamoval, vyšly vesměs až po roce 1820. Na základě této chyby ve vydání byl dopis chybně citován i v literatuře, takže se dospělo k poněkud zkreslenému chronologickému obrazu vývoje Šafaříkovy obrany časomíry. Teprve po roce 1826, když přinesl v *Geschichte* přehled literatury o slovanském verši i svou koncepci časoměrné prozódie pro slovanské básnictví, usiloval Šafařík o praktické uvedení časomíry do jihoslovanského básnictví.

[60] Srov. K. Jireček, *P. J. Šafařík mezi Jihoslovany*, Praha 1895, 63, pozn. 4. Literární archiv Národního musea, sign. 18 J 4.

připouštěl přízvuk pouze pro rýmované básně a jako příklad přízvučných veršů uváděl Šafaříkovu historickou baladu *Oldřich a Božena*.[61] Šafařík se zřejmě z Rakovcova dopisu zaradoval, ještě v březnu, před odjezdem do Prahy mu odpověděl a žádal časomíru pro řecko-římská metra. Z chyb v charvátských časoměrných básních vinil básníky a ne prozódii a upozorňoval Rakovce na *Počátky* a na svůj článek v Kroku, který brzy vyjde, na básně Hollého i Katančićovy, na Jungmannovu *Slovesnost* a na Kollára, který básní přízvučně i časoměrně.

Vůbec mezi Charváty a Srby došly Šafaříkovy prozodické názory i později největšího ohlasu. Tak Jovan Sterija Popović, který nesouhlasil s časomírou Smotrického, připouštěl v charvátské časomíře sám opět i poziční délky, Ivan Mažuranić soudil, že by následování klasické metriky mohlo vést k úspěchu, a také A. Veber-Tkalčević v článku *O hrvatskom heksametru* připomínal Šafaříka a snažil se, v podstatě na základě kritiky slabostí Katančićovy metriky, stanovit pravidla pro charvátský hexametr.[62]

Větší ohlas Šafaříkových názorů u Charvátů se dá lehko vysvětlit. Časomíra byla v charvátské poezii více rozšířena než u ostatních Jihoslovanů, Charváti měli dokonce vlastního teoretika časomíry — Katančiće. Přímo Šafaříkovým myšlenkám pak razil cestu také charvátský ilyrismus, jehož stoupenci byli příznivě nakloněni myšlenkám jakéhokoli literárního spojení s ostatními Slovany. Možnost přijetí časoměrné prozódie znamenala v charvátském prostředí jistě i přijetí prozódie „slovanské", společné s prozódií básnictví českého a slovenského, jež bylo Charvátům blízké zejména dílem Kollárovým.

Nepatrné byly výsledky propagace časomíry mezi Slovinci. S Šafaříkem si roku 1831 korespondoval o časomíře Matija Čop, ač byl sám stoupencem prozodického systému Dobrovského a ač mu byla podezřelá i celá česká a slovenská časomíra. Na základě Čelakovského posudku Kranjské Čbelice se vyjádřil v tisku negativně o možnostech antické časomíry v slovinštině a také pro češtinu uznával jen přízvučné hexametry. Časomíra zůstala v slovinském prostředí omezena na ojedinělé nezdařilé pokusy, jež zachytil Šafařík ve svém článku v Kroku.

[61] Bibliografické údaje o otištěných Šafaříkových dopisech s Jihoslovany podává K. Paul, *Úsilí českých buditelů zavésti časomíru do slovanského básnictví*, Slavia II, 1923—1924, 337—342. Na s. 340 však uvádí chybně, že Rakovac ukazoval na Jungmannovu baladu *Oldřich a Božena* místo na baladu Šafaříkovu.

[62] Názory o vhodnosti časomíry pro charvátskou poezii v souvislosti s působením Šafaříkovy korespondence a jeho dějin slovanské řeči a literatury shrnul nově Marin Franičević, *O nekim problemima našego ritma*. Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, Otdel za suvremenu književnost, Knj. 4, Zagreb 1957, 7.

Článek o metrickém veršování ilyrských Slovanů připravoval Šafařík v letech 1830 a 1831, korespondence s Jihoslovany o této otázce mu zřejmě měla přinést materiál a zároveň pomáhat zavést časomíru v jihoslovanském prostředí. S výsledky, které mohl u Jihoslovanů o časomíře konstatovat, byl však asi nespokojen. Mělo-li být jeho pojednání, jak se soudí, odpovědí na kritiku Dobrovského, musila být jeho nespokojenost ještě větší. Nedostatečné bylo zejména historické zdůvodnění časomíry pro jižní Slovany. Zatímco se mohl v české situaci opřít o určitou časoměrnou tradici v minulosti, v jihoslovanském básnictví naopak nenašel žádné starší příklady používání časomíry než ojedinělý případ z konce 17. století v charvátské literatuře a pak už jen klasicistické časoměrné pokusy z konce 18. století a ze současnosti. A byly to často jen primitivní básně pouze formálního charakteru, které sám Šafařík přísně posuzoval. Historické důvody byly však jeho koncepci prozódie slovanského básnictví vedle důvodů jazykových nejpotřebnější. Kdyby podle starších představ Jihoslovanů mohl prohlásit, že „Ilyrové" již v dávné minulosti užívali časomíry, byla by to nesmírná opora jeho teorie, budované na osobitostech slovanských jazyků a obhajované slovanským historickým tradicionalismem, tak živým v době objevování a vydávání slovanské lidové slovesnosti a v době vzniku základních děl ze slovanských dějin. Avšak bylo mu stále zřejmější, že je odkázán pouze na novější pokusy. Jen z této situace se dá pochopit jeho „žert" nebo spíše ironie v dopise Palackému, v němž mu oznamoval, že mu pošle *Ohledy metrického veršování ilyrských Slovenů* pro Časopis Českého musea. V tomto dopise z 20. 6. 1831 Palackému svěřoval:

„Pobudilo mě, co jste řekli, že se dnes jen Čechové a Maďaři časoměrou honositi mohou (v něm. časopisu, v posudku polyglotty). Ilyrové a Chorvati od nepamětných věků až podnes časoměrně, na vzor Řeků a Chorvatů, veršují. Co více, poštěstilo mi se naleznouti nadhrobník, který sobě praotec náš Adam v časoměrných elegických verších položil! Tedy se časoměra naše již od Adama počíná, již Adam slovensky časoměrně veršoval! Již Adam Slověnín! Již Adam časoměřič, ne přízvukotepec! Jaké štěstí pro nás! Poněváč se mně dostalo tříblaženému vynálezci býti, chci Vás tříblaženství svého učiniti před jinými účastna, posláním Vám toho nadhrobníku. Avšak věda dobře, že se vynálezcům nových světů obyčejně zle vede, že je žalařují, řetězují, zabíjejí etc., bojím se poněkud, aby se i mně s mým starým Adamem v Praze zle nevedlo, ne od Vás, ale za Vámi. —"[63]

[63] Literární archiv Národního musea, sign. 11 B 8.

Šafařík už v tomto dopise zachytil výsledky pátrání po časomíře u jižních Slovanů, protože narážel na báseň Ivanošićovu ze sbírky *Svemoguči neba i zemle stvoritel* (Zagreb 1788), kterou celou otiskl pod názvem Adamův nadhrobník ve svém článku *Ohledy metrického veršování ilyrských Slovenů*. Její obsah — nářek Adamův nad hříchem v ráji a výraz obav před posledním soudem — nemohl ho však umělecky uspokojit. Odtud ironie nad Adamem Slověnínem, jehož nezachránila ani kulhající časomíra. V článku Ivanošiće kritizoval, že se uchyluje od Katančićových směrnic, protože často pokládá krátké slabiky za dlouhé, nezachovává přirozené délky a užívá elize, snad pod vlivem starých dubrovnických básníků — Držiće, Vetraniće, Gunduliće a Palmotiće.

Článek Šafaříkův, patrně přepracovaný proti znění z roku 1831 a otištěný až roku 1833 v Kroku, byl vcelku historickým přehledem užívání časomíry u jižních Slovanů. Šafařík jej uvedl oceněním básnického talentu, který vždy rozhoduje o hodnotě básnictví, protože „bezdušnému neumělci ani české varyto naladěné na helénský, vlaský neb německý způsob nepodá toho, čeho v něm samém není". Ve vlastním přehledu však Šafařík sledoval jihoslovanský verš pouze po stránce rytmu.

Časomíra vnikala nejprve do latinsko-charvátských veršů makarónských a odtud do veršů čistě charvátských. Aby ukázal, jak byla v makarónských verších měřena charvátská slova, uvedl Šafařík příklady těchto veršů. Jako první čistě charvátské časoměrné verše citoval časoměrné elegické verše v knížce M. Magdaleniće *Četiri poslidnja čovika* (1670) a dostal se tak k dílu M. P. Katančiće, z něhož uvedl opět příklady různých antických forem a vedle toho osmislabičnou lidovou píseň pravidelného trochejsko-spondejského rytmu.

Zabýval se kriticky i pravidly Katančićovými, která většinou souhlasila s jeho vlastními pravidly pro české básnictví, vytýkal Katančićovi pouze, že krátké slabiky, končící na *i*, *o*, *u*, má za obojetné, tj. vhodné pro krátkou i dlouhou dobu. Také Katančićova násilná pozice, vzniklá nemístným zdvojováním souhlásek, například ve slovech lipa, kita, kape (lippa, kitta, kappe), byla Šafaříkem kritizována. Daleko přísněji byl posouzen Ivanošić a k dvěma jeho básním, jež Šafařík ocitoval, musil přidat vysvětlení, jak mají být čteny, tj. jak Ivanošić používá elize.

Posledními charvátskými časoměrnými básníky jsou v článku K. Pavić a F. Milinković, jejichž verše Šafařík opět hodnotí podle toho, jak se jejich autoři drží Katančićových pravidel. Elegie Pavićovy, věnované bělehradskému biskupovi Sučićovi, jsou posouzeny jako

celkem zdařilé, Milinkovićova báseň na počest záhřebského biskupa Alagoviće, psaná časoměrným hexametrem, prozrazuje však prý, že „skladatel v časoměrném veršování nováčkem jest. Předchůdců svých, jak se zdá, ani nepoznal".[64] Šafařík se pak zmínil i o časoměrných básních L. Mušického, otištěných porůznu.

U Slovinců si všiml časoměrných básní M. Nagliče a Valentina Vodnika v známých almanaších slovinské poezie *(Skupspravljanje kranjskih pisanic ot lepih umetnostij,* 1780—1781). Závěrem uvedl ukázku srbského přízvučného hexametru z překladu Iliady, prohlásil, že každý soudný čtenář uvidí chyby hexametru, a to prý ještě tento překlad je jedním z lepších. Srovnal také srbské přízvučné hexametry s Gnědičovými ruskými přízvučnými hexametry a s hexametry Žukovského v překladu Klopstockova Mesiáše a soudil, že srbské nejsou horší než ruské. Mladí Srbové se prý pokoušejí o zavedení časomíry, i když výsledky zatím není vidět. Závěrem pak vyjádřil mínění o možnosti časomíry v ilyrském jazyce, v němž je přirozené prodloužení hlásek tak rázné a naproti tomu přízvuk tak slabý, avšak požadavek časomíry kladl jen na překlady z klasických literatur.

Klasicistické básnictví jižních Slovanů dopadlo tedy v Šafaříkově soudu dosti špatně, Šafařík také nestavěl jižní Slovany Čechům a Slovákům jako příklad, hodný následování, třebaže se v doporučování časomíry dovolával i jihoslovanských básnických tradic. Hodnota časoměrných básní byla pro něho nejdůležitější složkou a neposuzoval jednotlivé básně pouze jako vyplnění časoměrného metrického schématu, jak by se snad zdálo, ač metrické stránce věnoval mimořádnou pozornost.

Také *Geschichte der südslawischen Sprache und Literatur* (1865), která vznikla z připravovaného druhého vydání dějin slovanské řeči a literatury ve třicátých letech, v době, kdy Šafařík usiloval o zavedení časomíry do slovanského básnictví, nese stopy Šafaříkova zájmu o verš a prozódii i sympatií pro časomíru v slovanském básnictví. I v ní je však Šafařík už kritický, v zájmu obhajoby časomíry nepřijímá kladně jihoslovanské časoměrné verše, nýbrž hodnotí je ještě přísněji. O Katančićově stati o charvátské časomíře soudí, že sice spočívá na správných zásadách, že však v jednotlivostech ponechává mnoho co si přát. Připomíná opět časoměrné básně A. Ivanošiće, K. Paviće i F. Milinkoviće, jehož hexametry považuje i v dějinách za drsný pokus. Nejostřeji vyznívá jeho kritika k časoměrným básním slovinských almanachů světské poezie, tzv. *Pisanic*. O jejich druhém svazku prohlašuje: „Auch Hexameter und Pentameter hat man versucht. Die Längen und Kürzen der Sylben in denselben sind indessen nicht nur nach der Quantität, sondern nicht einmal immer nach dem Accent, vielmehr häufig nach purer Willkür bestimmt. Freilich hatten die Verfasser auch sonst keinen genügenden Begriff von der Natur des hexametrischen Verses. Solche metrische Versuche sind von Martin Naglič, Janez Mihelič und Valentin Vodnik da."[65]

Šafařík byl tedy k projevům jihoslovanského klasicismu stále kritičtější. Vypracoval si totiž své estetické názory na vrcholných dílech německého novohumanismu, jehož dovršením, avšak zároveň i uměleckým překonáním měla být slovanská hrdinská poezie, která by umělecky ztvárnila slovanskou minulost. Básnickým evokacím minulosti Slovanů razil cestu jejich hluboce aktuální význam, neboť u Slovanů měly pomáhat probouzet a podporovat národní sebevědomí a občanské ctnosti, potřebné k jeho obhajobě. Proto odpovídaly Šafaříkovým představám o časoměrném básnictví nejvíce básně J. Hollého, jež doporučoval Hamuljakovi i Rakovcovi a o nichž se vždycky vyjadřoval velmi příznivě.

Šafaříkův obdiv pro Hollého básně nevyplýval pouze z toho, že tyto básně byly složeny časomírou, kterou Šafařík propagoval, nýbrž byl podmíněn především ideovým zaměřením a smyslem Hollého poezie. Hollého básně vyrostly ze spojení slovenského osvícenského kmenového povědomí právě se základní ideou Kollárova a Šafaříkova historismu. Hollý objevil a zároveň aktualizoval minulé děje tím, že nechal jejich hrdinský patos souznít s živým patosem epochy, v níž se vytvářel novodobý slovenský národ.[66] A je příznačné, že právě bojová, dynamická stránka Hollého poezie vyplývala z ideologie Šafaříkovy a Kollárovy. Šafaříkova snaha přispět ke zrodu české a slovenské epické poezie, v níž byl pro něho nedostižným vzorem Homér, mohla dojít plného uskutečnění jen v domácím prostředí slovenském, v poezii Hollého a v poezii mladých štúrovců třicátých let, neboť v slovenském prostředí byly vhodnější podmínky k tomu, aby se v něm udržovala časomíra, ale i jiné příznaky klasicismu s větší setrvačností než v prostředí českém. Antické veršové formy doznívaly na Slovensku ještě v básních Jonáše Záborského, tohoto opožděného obránce a pěstitele časomíry a dovršitele slovenského klasicismu. M. Bakoš ve své studii o verši J. Záborského ukázal, jak se Záborský postupně odvracel

[64] Krok III, 1836, 43.

[65] P. J. Šafařík, *Geschichte der südslawischen Sprache und Literatur*, T. II, Prag 1865, 141, 147, 154, 155.

[66] Srov. St. Šmatlák, *Poznámky k vývinu slovenskej epickej poézie I. Klasicistická epika*, Slovenská literatúra 4, 1957, 16.

od antiky a přikláněl k srbskému deseterci, neboť usiloval o vytvoření epického verše.[67] Upozornil v této souvislosti zároveň na napodobení srbského sylabického verše u J. Kollára a J. Botta. A také Hankovo napodobení deseterce a Čelakovského napodobení verše ruských bylin patří do téže vývojové řady a neznamená snad radikální odklon od názorů Šafaříkových, jak je zřejmé už z toho, že i Hanka byl časomíře příznivě nakloněn a že Čelakovský na rozdíl od Šafaříka ještě roku 1832 v posudku Kranjské Čbelice doporučoval Slovincům antické rozměry a řeckou, latinskou a českou prozódii jakožto prozódii „z ducha slovenského vyplývající", nezávislou na přízvučné prozódii německé.[68]

Doporučování časomíry jakožto prozodického principu, zvlášť vhodného pro Slovany, mělo tedy velmi důležitý význam, který si dobře uvědomovali Šafaříkovi současníci. J. Kollár v § 14 své rozpravy o slovanské literární vzájemnosti, v němž uváděl příčiny, proč jsou Slované schopni vytvořit novou kulturní humanistickou epochu, uvádí jako významnou příčinu přednosti jejich jazyka, který téměř zázračným způsobem spojuje prozódii starých i nových jazyků, neboť má nejdokonalejší klasickou řecko-římskou metriku a zároveň germánsko-románskou přízvučnost. České hexametry Vinařického, slovenské Hollého a ilyrské Katančićovy přitom staví Kollár na roveň s hexametry řecko-římskými.

Časomíra, o níž bylo vždycky zdůrazňováno, že je obtížnější než přízvučné veršování, sloužila tak Slovanům v rakouské monarchii především ještě v obranném smyslu k tomu, aby zdůvodnila kvality slovanských jazyků a zároveň podepřela myšlenku slovanské literární vzájemnosti. Neprojevuje se to jen u Šafaříka a Kollára. Ještě J. Záborský byl poplatný ideji slovanské vzájemnosti zejména ve svých „dumách", věnovaných jednotlivým slovanským národům i čelným představitelům Slovanstva.

A také v charvátském prostředí A. Veber-Tkalčević se v článku *O hrvatskom heksametru* dovolával Šafaříkova přesvědčení o tom, že zvláště české a charvátské nářečí je vhodné k časomíře, a snažil se stanovit pravidla charvátského hexametru, v němž viděl charvátský epický verš.[69] P. Preradović složil dokonce ještě roku 1865 časoměrným hexametrem báseň *Slavjanstvu.*

Spojení časomíry s ideou slovanské literární vzájemnosti se tak

[67] M. Bakoš, *Verš Jonáša Záborského a rytmické tendencie slovenského básnictva,* Slovenská literatúra 4, 1957, 372.

[68] Časopis Českého musea, 1832, 453; srov. K. Paul, *Úsilí českých buditelů zavésti časomíru do jihoslovanského básnictví,* Slavia II, 1923—1924, 341.

[69] Srov. M. Franičević, c. d., 7—9, pozn. 4.

objevovalo i v básnické praxi. Kromě teoretických obhajob časomíry mocně působil ideově i formálně také časoměrný Kollárův *Předzpěv k Slávy dceři.*

Široká slovanská báze, na níž chtěl Šafařík budovat český verš, který se měl stát vzorem verše jiných slovanských národů, nebyla podmíněna pouze jeho osobním přesvědčením a dokonce ani ne situací specificky českou. Národnostní a jazykové poměry slovanských národů v rakouské monarchii přímo vedly k hledání slovanského jazykového a literárního společenství. Odtud také pramenil Šafaříkův protiněmecký odpor v otázce prozódie, ač si Šafařík vybudoval své estetické ideály právě pod vlivem německého novohumanismu. Starší literatura v tom spatřovala určitý rozpor.[70] Ale Šafaříkův negativní poměr k německému „přízvučnému kyrysu" byl pouze důsledkem německé odnárodňovací politiky a výrazem obav před otrockým formálním napodobováním německé literatury. Nepromítal se na umělecké pole v širokém slova smyslu, nevztahoval se na myšlenky německých humanistů, neboť Šafařík a jemu blízcí čeští a slovenští literáti naopak prosazovali německé estetické ideály.

I po této stránce je poučné srovnání s Vostokovem, který byl z ruských radiščevců nejvíce ovlivněn německými vzory. Usiloval rovněž o svébytný ruský verš a všímal si verše slovanského, avšak nemusil bránit jazyk ruského národa a jeho poezii proti německému vlivu. Proto se Vostokov obrací přímo proti netvůrčímu veršování podle zásad Lomonosovových, ne však proti přízvučné německé prozódii.

Šafaříkova propagace časomíry pro poezii Slovanů a Kollárova abstrakce slovanské literatury, naplněné ideou slovanské vzájemnosti, jsou výrazem týchž syntetizujících snah, směřujících k „vysokému" klasickému a zároveň slovanskému umění. Protože byl Šafařík v těchto představách stejně jako Kollár ještě příliš v zajetí antiky, takže sjednocujícím principem slovanské poezie měla být právě časomíra, nemohlo se mu podařit tuto syntézu uskutečnit.

Východiskem ze striktního požadavku časomíry byl však u Šafaříka smysl a pochopení i pro jiné rytmické experimenty v poezii, zejména

[70] J. Mácha l v článku *P. J. Šafařík a jeho názory kritické a estetické,* Časopis české historie, 1895, 186, uvádí obsáhlý výčet německých estetik a metrik, které měly na Šafaříka vliv. Rozpor mezi vypjatým nacionalismem a čerpáním z německé literatury konstatoval u Šafaříka J. Král, c. d., 16. Podle Krále zdůrazňuje také J. Jakubec, *Literatura česká devatenáctého století* II, 95, o Palackém a Šafaříkovi: „Nepostřehovali, že právě toto mínění, jež otrocké napodobení metriky řecké pokládalo za vrchol dokonalosti, hlásají pod vlivem německým, jak trefně připomněl J. Král."

ruské a polské, takže ačkoli Šafařík líčil vývoj slovanského verše v prozodickém smyslu jako vývoj téměř jednolitý, bez zvláštního zřetele k pokročilejšímu nebo zaostalejšímu stavu poezie jednotlivých slovanských literatur, postupně od tohoto výkladu upouštěl a měl stále větší smysl pro specifický vývoj prozódie v poezii jednotlivých slovanských kmenů. Z jednotného řešení otázky prozódie v slovanském měřítku zůstal však Šafaříkovi vypěstovaný srovnávací aspekt v posuzování slovanského verše.

Upozornil už v dějinách slovanské řeči a literatury na obdobu verše ruských bylin s hexametrem. Oprávnění a vědeckou cenu pak měla zejména jeho srovnání verše *Rukopisů* s verši ústní slovanské slovesnosti. Šafařík je později daleko podrobněji rozvedl v předmluvě k Thunovu vydání německého překladu *Rukopisů.*[71]

Konstatoval v ní, že všechny slabičné verše, použité v *Rukopisu královédvorském,* vyskytují se hojně v poezii jiných Slovanů, zvláště Srbů a Ukrajinců. O desetislabičném verši Libušina soudu, jehož obdobu Šafařík znal ze srbských hrdinských písní, prohlásil, že se může právem nazývat epickým veršem Slovanů, a ustoupil tak tedy od antiky podobně jako Vostokov. Srovnal pak strofy jednotlivých básní *Rukopisu královédvorského* se strofami písní srbských a ukrajinských, takže tam, kde nenašel shodu, soudil, že musil být porušen text *Rukopisu.* Rozlišil v *Rukopisech* verš mluvní a zpěvní a v duchu svých uměleckých představ si nejvíce cenil zdánlivě nepravidelného rytmu hrdinských básní *(Čestmír a Vlaslav),* jejichž rytmus mu byl známý z ruských bylin ve sbírce Kirši Danilova i *ze Slova o pluku Igorově.* Rytmus těchto básní nazval semitským a uvedl ještě vzdálenější paralely s rytmem hebrejských žalmů a s volným rytmem lyrických básní Goethových.

I tyto Šafaříkovy záliby a srovnání dokládají tedy souvislost jeho estetických názorů s hnutím německého Sturm und Drangu. Na českou půdu přenášel Šafařík myšlenky Klopstockovy, Lessingovy a především Herdrovy. Jako Klopstock si oblíbil Pindara a podobně jako myslil Klopstock při vytváření svého volného verše na staré bardy, byly pro Šafaříka estetickým ideálem básně *Rukopisů.* Lessing i Hamann doporučovali volné verše a Herder srovnával tzv. Klopstockovu „volnou časomíru" s hebrejským metrem a s písněmi bardů[72] podobně jako

[71] *Gedichte aus Böhmens Vorzeit.* Verdeutscht von J. M. Thun, Prag 1845, 31—34. Na Šafaříkova srovnání verše *RK* s veršem ukrajinských lidových písní, ruských bylin a *Slova o pluku Igorově* upozornil R. Jakobson, *Bádání o verši českém a polském,* Slovo a slovesnost II, 1936, 121, který tímto údajem doplnil bibliografii srovnávací metriky v knize M. Štokmara, *Bibliografia rabot po stichosloženiju,* Moskva 1935.

[72] Srov. J. Minor, *Neuhochdeutsche Metrik,* Strassburg 1902, 326—327.

Šafařík srovnával *Rukopisy* s ruskými bylinami a s rytmem hebrejských žalmů. Šafařík se konečně obdivoval volným veršům Goethovým a znal volné verše jeho německých současníků. Kontakt s německou literaturou nebyl pro slovanskou poezii v oblasti volného verše nebezpečný, neboť se vývojově dalo vycházet z vlastních historických poetických památek — ze *Slova o pluku Igorově,* z ruských bylin i z *Rukopisů.*

Šafaříkovo slovanské a historické zaměření v otázkách metriky nebylo přitom jen projevem slovanského a českého vlastenectví, objevujícího se v české literatuře téměř obecně, ale stalo se u Šafaříka literárním faktem, teoreticky zdůvodňovaným projevem literární vzájemnosti na poli metriky. V tom byla síla jeho koncepce, takže se od časomíry nevracel zpět k sylabotonismu, nýbrž právě časomíra ho přivedla k ocenění slabičného „slovanského epického verše". Ale byla v tom i slabost této koncepce, neboť jednotlivé slovanské literatury měly i po stránce veršového systému odlišný samostatný vývoj, v němž vzájemné ovlivňování mohlo mít jen druhově i dobově omezenou platnost a v němž snaha uvést tento vývoj na společnou základnu byla pouhou abstrakcí. Ve smyslu stopového členění uvolněný verš, jehož přednosti Šafařík ocenil, mohl být tak pro něho pojítkem slovanské metriky, pokud by byl tento verš utvářen podle slovanských historických a lidových vzorů. Této koncepci slovanského verše odpovídaly pak přirozeně velmi dobře i Čelakovského *Ohlasy.*

Názory vyjádřené v předmluvě k německému vydání *Rukopisu královédvorského* byly vrcholem Šafaříkových teoretických poznámek a pojednání o verši. Cesta od časomíry k programové obhajobě jakýchkoli prostředků, vedoucích k uvolnění sylabotonického verše, byla cestou zákonitou. Šafařík byl proto schopen ocenit rytmické experimenty v slovanském verši a sám konečně vyjádřil svůj závěrečný názor na potřebu rytmické volnosti básníka slovy, že „básník, ať je dítětem přírody nebo žákem umění, je ve svém zanícení na takové výši, kde naplněn bohem a sám sebe si téměř neuvědomuje, tvoří cosi vzneseného, co se nedá měřit krátkým měřítkem nicotného rozumu".[73]

Šafaříkovy paralely *Rukopisu královédvorského* s ústní slovesností Slovanů byly později beze změny přejaty V. Nebeským v článku *Královdvorský rukopis,*[74] takže i po vědecké stránce došel Šafařík určitého uznání u následující generace jakožto předchůdce srovnávací slovanské metriky.

[73] *Gedichte aus Böhmens Vorzeit,* 34.

[74] Časopis Českého musea, 1853, 382.

ARTUR ZÁVODSKÝ

PODÍL PAVLA JOSEFA ŠAFAŘÍKA NA ČASOPISE SVĚTOZOR

Šafaříkově práci v týdeníku Světozor (1834—1835) nevěnovala česká a slovenská literární historie příliš velkou pozornost. J. V. J. Michl v *Auplném literaturním létopise čili Obraze slovesnosti* (Praha 1839) ani neuvádí, že Šafařík Světozor redigoval, ač jiné autory jmenuje jako přispěvatele Světozoru. V monografiích o Šafaříkovi,[1] v kapitole *Literatury české devatenáctého století* (díl druhý), kterou napsal Jaroslav Vlček, i v *Dějinách* Jana Jakubce najdeme o redigování Světozoru jenom letmé, bagatelizující zmínky.

Teprve Karel Paul psal o redaktorství P. J. Šafaříka zevrubněji v článku *P. J. Šafařík jako redaktor.*[2] Snesl v něm cenný materiál — i když ovšem nevyčerpal materiál všechen; zaměřil se totiž hlavně na Šafaříkovo redaktorství v Musejníku. Z dvaceti dvou stran jeho studie obírají se Šafaříkovou účastí ve Světozoru jenom čtyři strany. Za hlavní mezeru Paulova článku pokládám, že autor se nepokusil srovnat Světozor s korespondujícími ročníky německého časopisu Das Panorama des Universums, vydávaného v témž nakladatelství (Synové Bohumila Haase).

Julius Fučík začal za okupace vydávat pod pseudonymem Petr Černý *Paměti Světozoru.*[3] Od 17. ledna 1941 do 19. září 1941 vyšlo v časopise Světozor čtrnáct kapitol. Fučík zamýšlel vypsat celou historii časopisu. Paměti Světozoru nebyly však dokončeny. Hlavním důvodem bylo patrně to, že se Fučík cele věnoval ilegální práci.

Paměti Světozoru se dělí na tři části. V první z nich se píše o Světozoru z let 1834—1835, kdy ho redigoval Šafařík. V druhé části pro-

[1] Vincenc Brandl, *Život Pavla Josefa Šafařika,* Brno 1887; Josef Hanuš, *Pavel Josef Šafařík v životě i spisích,* Praha 1895.

[2] Časopis Národního musea 100, 1926, 30 n.

[3] Tyto dvě kapitoly Fučíkových Pamětí Světozoru — spolu s jinými — vydal Mojmír Grygar v České literatuře r. VI, 1958, č. 1.

bírá Fučík Světozor a populární časopisy v letech čtyřicátých, v třetí, neukončené části, Světozor v letech 1865—1875.

Fučíkovy kapitoly shromáždily bohatý materiál, sledovaly vývoj Světozoru a snažily se na základě dobového kontextu stanovit celkový typ časopisu. I když byly otiskovány v populárním obrázkovém časopise, přinesly nová zjištění, ale hlavně: marxisticky hodnotily fakta.

Z kapitol, které se vztahují ke Světozoru let 1834 a 1835, je nejvýznamnější kapitola třetí (Světozor, nejlacinější spis obrázkový...) Fučík v ní zdůraznil, že Šafařík ve Světozoru pořádal „spíše tiskovou, srozumitelně psanou encyklopedii než časopis". Vyzvedl účast mladých přispěvatelů, zejména hlavního spolupracovníka Světozoru K. S. Amerlinga, jemuž věnoval kapitolu čtvrtou (...k rozšíření užitečných známostí) a jehož nazval „výrazným mluvčím rozvíjejícího se českého kapitalismu".

Chci se ve své stati zabývat Šafaříkovou prací ve Světozoru, určit svébytný charakter tohoto listu proti německému Das Panorama des Universums. Pokusím se stanovit autorství P. J. Šafaříka u některých článků i určit přispěvatele do Světozoru a posléze zhodnotím ohlas, který časopis vyvolal. Neboť i když šlo u Šafaříka se Světozorem o epizodu, nebyla to epizoda nevýznamná.

1

V druhé polovině dvacátých let stával se pobyt v Novém Sadě Šafaříkovi nesnesitelným. První příležitost opustit toto místo v jižních Uhrách se naskytla Šafaříkovi roku 1827, kdy mu byla nabídnuta profesura teologie v Bratislavě. Jakkoli byla profesura výhodná finančně, Šafařík tuto nabídku odmítl; necítil se teologem a nechtěl opustit slavistická studia.

Daleko reálnější připadaly Šafaříkovi dva další plány: odejít na Rus, kde se měl s Václavem Hankou stát členem Akademie, sepsat všeslovanský slovník a zřídit slovanskou bibliotéku; pomocníkem měl jim být František Ladislav Čelakovský. Leč z tohoto podniku v červnu 1832 definitivně sešlo, ačkoliv Šafařík byl připraven odejet na Rus. Současně s tímto plánem snažil se profesor Jan Ev. Purkyně, aby byl Šafařík jmenován buď na universitu v Berlíně nebo ve Vratislavi. Leč ani tato naděje se nezměnila ve skutečnost.

Na podzim r. 1832 rozhodl se tedy Šafařík odejít do Prahy. Zde žil Josef Jungmann a František Palacký, dva významní jeho přátelé. Šafařík se na ně obrátil s prosbou, aby mu v Praze opatřili nějaké místo.

Nežádal vysoký úřad ani hodnost, byl si dobře vědom, že jako evangelík by je v Praze těžko získal. Oč mu šlo, pověděl v dopise Janu Kollárovi z 25. října 1832: „Kdyby mi aspoň na tři léta u některého z pánův českých místo nějakého bibliotekáře nebo archiváře, sekretáře atd. s hospodou a s nějakým platem vyjednati mohli. Pomyslete, co bych v Praze pracovati mohl při encyklopedii české, časopisu (musejním) atd."[4]

Pražští přátelé nelenili pomoci. Zejména Palacký tu prokázal svoje organizační schopnosti. 6. listopadu 1832 oznámil Šafaříkovi, že se několik nejmenovaných pánů zavázalo po pět let přispívat Šafaříkovi na důchod (sešlo prý se 350 zlatých ročně) s podmínkou, že Šafařík bude publikovat česky.[5] 16. února 1833 psal Palacký svému příteli, že podpora bude činit 480 zlatých.[6]

Jména přispěvatelů zůstala Šafaříkovi navždy utajena. Palacký je pověděl Šafaříkovu synu Vojtěchovi až po přítelově smrti.[7] Přispěvateli byli: Josef Jungmann, František Palacký, Jan Sv. Presl, Antonín Marek, Karel Vinařický, kníže Rudolf Kinský, hrabě Kašpar Šternberk, hrabě Jan Krakovský z Kolovrat a první rok také Jan Nep. Štěpánek.

6. dubna 1833 opustil Šafařík Nový Sad a dal se na cestu do Prahy, o níž se ještě nedlouho předtím vyjádřil, že nezná „většího a horšího slovanského Kocúrkova".[8]

Po zastávce v Malém Kőröši, v Pešti, v Bratislavě a ve Vídni dorazil Šafařík s rodinou dne 4. května do Prahy.

V Praze, kde hodlal pilně pracovat vědecky, čekaly Šafaříka ztížené podmínky. Vedle častých nemocí jeho i rodiny byla to zejména nevítaná pozornost ze strany policie, která nemohla pochopit, že Šafařík opustil zabezpečené místo v Novém Sadě a žije nyní v Praze jako soukromý učenec ve stísněných hmotných poměrech. Leč Šafařík překonal všechny svízele svou ohromnou výkonností a mladistvou pružností.

Hned roku 1833 zastupoval Šafařík Fr. Palackého při redigování a korigování Časopisu musejního. Když se tiskl Jungmannův slovník, četl Šafařík rukopis a jednu korekturu. Nepochybně přispěl ke zdoko-

[4] Dopis P. J. Šafaříka Janu Kollárovi z 25. října 1932 (Literární archiv Národního musea v Praze).

[5] Dopis Fr. Palackého P. J. Šafaříkovi ze 6. listopadu 1832 (Literární archiv Národního musea v Praze).

[6] Dopis Fr. Palackého P. J. Šafaříkovi ze 16. února 1833 (Literární archiv Národního musea v Praze).

[7] Dr. Čeněk Zíbrt, *Co vyprávěl P. J. Šafařík o svém mládí a životu*, Časopis Musea království českého 83, 1909, 277.

[8] V dopise Janu Kollárovi r. 1832 (Literární archiv Národního musea v Praze).

nalení tohoto velkého díla, především pokud se týkalo slov jihoslovanských a slovenských.

V březnu 1834 začal vycházet v nakladatelství synů Bohumila Haase týdeník Světozor. Šafařík se stal na doporučení Fr. Palackého jeho redaktorem.

2

Na to, že by Šafařík mohl redigovat časopis, pomýšlel Palacký už roku 1833. Když se objevila naděje, že budou povoleny české politické noviny, nabízel příteli jejich redakci. Ale Šafařík tuto myšlenku v dopise z 31. března 1833 Palackému odmítl, že prý se necítí povolán k vedení politických novin.[9] Nicméně po dopsání listu připojil k němu lístek: „Snad dostanu-li se k Vám a vysvětlíte-li mi oustně tu věc obšírněji, i já více chuti a smělosti nabudu. Škoda, že Jste mi nepsali, jaký se za to honorář platí."[10]

V únoru 1834 Šafařík přece jen zahájil redakční práci. Nebyly to však politické noviny, k jejichž redakci se uvolil, nýbrž obrázkový týdeník Světozor. V únoru toho roku koncipoval *Návěští o vydávání spisu Světozor*; návěští nese datum 13. února. Šafařík je rozesílal nejenom po českých zemích, ale i do Uher. Využil k tomu rovněž služeb svého synovce Jana Šafaříka, který tehdy studoval medicínu v Pešti. Prosí ho, aby přiložené letáky rozdal ve svém okolí. 14. února 1834 mu píše: „Aus der Beilage siehst Du, welche Arbeit mir bevor stehe. Ich bitte Dich, diese Ankundigung in Deinem Kreise bekannt zu machen. Nach Kis-Kőrös schicke ich auch ein Paar Ankundigungen.[11]

Z návěští, které bezpochyby koncipoval Šafařík a které je podepsáno nakladatelem — Synové Bohumila Haase —, poznáváme všechny údaje o novém týdeníku Světozor, který byl spolu s německým týdeníkem Das Panorama des Universums vydáván tak, že měl s ním společná vyobrazení — rytiny. Texty byly do českého časopisu někdy překládány,

[9] P. J. Šafařík v dopise Fr. Palackému 31. března 1833 (Literární archiv Národního musea v Praze).

[10] Tamtéž. O tom, že se počítalo při redaktorství novin se Šafaříkem, píše také Fr. L. Čelakovský v dopise K. Vinařickému 12. listopadu 1833: „Známo Vám, že obmýšlela se hned před půl létem nějaká změna s Novinami českými, — tehdáž k ruce P. Šaf. Ještě ale on v tuto věc uvázati se nechtěl, usnulo to opět." *(Korespondence a zápisky Fr. L. Čelakovského* II, Praha 1910, 324.)

[11] Dopisy P. J. Šafaříka synovci Janovi jsou uloženy v Literárním archivu Národního musea v Praze. Neúplně je vydal Čeněk Zíbrt, *Život a činnost P. J. Šafaříka ve světle dopisů synovci Janovi (1834—99)*, ČČM, 1910.

jindy adaptovány podle německého listu, ale zhusta byly původní i psali je čeští přispěvatelé.

Světozor, nejlacinější spis obrázkový k rozšíření užitečných známostí pro Čechy a Slováky — jak zněl celý jeho titul — vycházel týdně v sobotu. Měl rozsah jednoho archu a formát velkého kvartu. V každém čísle bylo 4—5 rytin. Půlroční předplatné činilo 1 zl. 12 kr. stř.

Jak samo návěští zdůrazňovalo, byl nakladatel pobídnut k vydávání takových časopisů příkladem Penízkových magazínů v cizině: v Anglii, ve Francii a v Německu. Tak v Německu vydávalo nakladatelstvi von Bossange Vater v Lipsku Das Pfenning-Magazin der Gesellschaft zur Verbreitung gemeinnütziger Kenntnisse.

V prospektu Světozoru se zároveň oznamovalo, že list povede „známý spisovatel český p. Pavel Josef Šafařík, kterýž všemožnou péči na to vynaloží, aby jak výborem věcí, tak též i čistotou a správností jazyka, potřebám a slušným žádostem československého obecenstva dosti se učinilo".

Šafařík dostával za redigování listu honorář 300 zl. ročně.

Cíl, který časopis sledoval, vyložil Šafařík ve velmi dlouhém návěští. Zdůraznil v něm, že časopis bude obzírat celý svět, že bude přinášet příjemné a rozmanité poučení doprovázené obrázky, že bude usilovat, aby se stal malou encyklopedií, která by čtenáře seznámila s cizími i domácími zeměmi, dějinami, slavnými lidmi, s rostlinami i zvířaty, s národním hospodářstvím, vynálezy, objevy, kroji atp.

Protože návěští je sestaveno Šafaříkem velmi důmyslně a protože dobře zachycuje pestrý obsah listu, přetiskuji je beze změny celé — mimo konec, v němž se obecenstvo prosí o přízeň.

Návěští

Nadpis, kterýž jsme pro tyto knihy zvolili, a jemuž podlé možnosti dosti učiniti se vynasnažíme, již sám vyjevuje cíl a konec směřování našeho. Z něho patrné jest, že snažení naše neobsahuje toliko *jedné* krajiny, *jedné* nauky, nýbrž že celý *svět*, všecky třídy lidských známostí a nauk, k zaujímání a osvícení jak vůbec každého vzdělaného člověka, tak též i dobrého čtení žádostivé mládeže prospěšných, předmětem jeho jsou.

Obor věci, z něhož vážiti míníme, jest tedy nesmírný, a největší bohatství s nejpříjemnější rozmanitostí v něm se pojí. Pročež se nadějeme, že pokaždé nalezneme hojnost předmětů takových, kteříž by čtenářům našim ku příjemně poučujícímu čtení posloužiti mohli, aniž bude potřebí prázdná místa ledajakými nevěcnatými zprávami vyplňovati.

Ze zkušenosti dostatečně ví se, že všeliké vynaučování předložením věrných *vyobrazení* věci nad míru se napomáhá a usnadňuje, a že ty věci nejsnáze pochopujeme, s kterými *oko* a *rozum* náš pojednou se seznámí. Pročež i my zde všecky ty předměty, které k vyobrazení se hodí, čtenářům svým v přerozkošné rozmanitosti předkládati budeme, připojíce k tomu pokaždé krátké, a však dostatečné, jadrné a pravdivé jich vypsání čili vyložení. Vystříhajíce se rozmyslně vyššího učeného, většímu počtu čtenářstva vždy zatmělého způsobu psaní, vynasnažujeme se všecko přednášeti v řeči přirozené, světlé, jasné, a jak vyobrazením, tak i slovy k tomu státi chceme, abychom co nejlehčím způsobem nejhojnější zásobu užitečných známostí z bohatství přírody, z umění a nauk, ze života, z obyčejů a mravů lidských, z příběhů rozličných krajin a národů země naší rozvinovali a rozšiřovali.

Rozmanitost a bohatství jsou předními vlastnostmi každého časopisu, nadevšecko pak toho, jehož cíl jest příjemné vyučování. Pročež i čtenářům našim vedlé historických vyobrazení, vzatých z dějin vlasti naší anebo ostatních krajin našeho císařství, začasté příběhové a scény ze vzdálených království, anobrž i z těch nejskrytějších končin země naší, v blízkém a pokojném sousedství představovati se budou. Při čemž obzvláště k tomu s pilností prohlédati chceme, abychom při této potřebné rozmanitosti nikdy hlavního cíle, totiž příjemného poučování, s oka nespustili. Domnělá různost a nepořádek věcí musí své vnitřní ukryté spojení míti, tak aby smyslný čtenář, pojímaje podané mu zde věci s dobrou rozvahou, mohl je všecky třebas po roce snadno v jeden celek v mysli své spojiti. Tím způsobem nadějeme se, že toto naše dílo —poštěstili mu se dojíti té přízně a podpory u váženého československého obecenstva, bez níž žádnému literním podniknutí zdařile prokvetati a zralého ovoce vydávati nelze — v prodlouženém času stane se nejen bohatým skladem a jakoby obraznicí přírody i umění, nýbrž i předběžnou encyklopädií nejpotřebnějších lidských vědomostí, výbornými obrázky opatřenou a vysvětlenou.

V novějších časích, zvláště v cizích jazycích, veliký počet cestopisů, plných pravdivých a zaujímavých zpráv i poslání vydán jest. Nemenší jest počet takových spisů, v nichž vyobrazení památných úkazů ve přírodě anebo řemeselných děl rukou lidských, jednak ze přítomnosti, jednak z minulosti, se obsahují. Mnohé výborné historické knihy a zbírky obrazů poskytují nám na díle životopisy slavných mužů, na díle vypodobnění jejich. A však při všem při tom buďto obrazům obživujícího se slovního výkladu, buďto výborným slovním popisům smyslného věcí představení se nedostává. Náš oumysl jest, obě to spojiti, a jak oko tak i ducha pojednou příjemně zaneprázdňujíce, užitečným známostem snadnější přístup k mysli lidské zjednati.

Podle toho prvním předmětem spisu našeho bude *historie*, kterouž my starostlivě z nesčíslných těch knih, v nichž ona roztroušena jest, vyhledávati a ve hlavní podstatě její čtenářům svým přednášeti chceme. A však toho nikoli nemíníme odbývati pouhým toliko vyčítáním historických jmen, roků a příběhů; nýbrž hlavní zběhlosti a děje, o nichž připomínati budeme, pokaždé spojovati se budou s důstojnými památkami minulých věků, s obrazy paláců, hradů, zámků, měst, chrámů a jiných vznešených zbytků stavitelstva, jichž nám po předcích našich zůstalo. I menší památky, jež láska k vlasti anebo pobožnost našich praotcův ke zvelebení slavných činův a zachování jich před nepamětí vystavěla, budou vítanými předměty našich vyobrazení a popisů.

Pořadí a jakoby obraznice souvěkých nám slavných mužů — v jejímžto čele jistotně nic vznešenějšího a srdci našemu milejšího umístiti jsme nemohli, nežli věrný obraz s připojeným krátkým životopisem J. Milosti našeho nejmilostivějšího císaře a krále Františka I — seznámí nás pomalu s nejslavnějšími muži našeho věku i minulých století, kteříž srdcem i duchem svým lidskému pokolení ke cti

a ozdobě sloužili. A však nejen moudří a dobrotiví panovníci v obraznici této lidských životů představování budou; i jiní slovutní a o člověčenstvo zasloužilí mužové, ouředníci krajinští, hrdinové a bojovníci, přátelé vlasti a národu, dobrodinci lidí, výteční umělci a učení do skvoucího okresu jejího přijímáni býti mají.

Příbuzné historii, pokud jednoho a téhož předmětu, člověka, se týkají, jsou mravy a obyčeje, i samy kroje a oděvy rozličných národů, zvláště tam, kde oni ještě v celé své zaujímavé a významné původnosti se zachovali. Totéž platí i o uměních a řemeslech, anobrž i o zbroji a ostatním nářadí jiných národů.

Ještě ve větší rozmanitosti vyskytují se nám divy přírody, vesele kvetoucí oudolí a břehy mořské z jedné a strašlivé sněžné hory i písčité pouště z druhé strany, propasti a vodospády, zkrátka, všecky ty podivné úkazy na světě tomto, kteříž jak bohatství naší země, tak i proměny, jichž ona zakusila, tolikéž i starobylosti její, zřejmě dosvědčují.

Cestopisy, všech časů a národů, obsahují v sobě mnohem více podivného a překrásného nežli všecky povídky východních krajin, a jsou při tom, připojili se k nim i živě vyobrazení nejpamátnějších míst světa tohoto, výborným prostředkem ku poznání země a národů jejich, pomocí jehož každý dle libosti, paní a slečna u svého šperkovného stolku, obchodník u svého psacího púlpitu, řemeslník na svém odpočívadle, studující mládenec na svém pokojíku, cestu okolo vší země v krátkém času, bez nepohodlí a nesnáze, vykonati může.

Pole umění přirozených věcí čili *přírodnictví* jest neobmezené, v němž se zahrnují rozliční kmenové lidského pokolení, nepřehledný počet bylin a rostlin, stromů, květů a plodů, potomně nesčíslné množství zvířat různých tříd, čeledí a rodů, naposledy všeliké kovy a kamení. Na jevě pak jest, že z říše těchto přirozených tvorů a věcí ty především k vyobrazení a popisu vybírati se budou, které buďto podivu hodným oustrojím svým, buďto vyplývajícím z nich užitkem, většího nad jiné uvážení zasluhují.

I nejvážnější přirozené proměny na svršku země naší anebo nad ní nesmějí mlčením pominuty býti, zvláště úkazové povětrní a jiní těm podobní, o nichž začasté mezi lidmi, neznajících dokonalé a světlé známosti jejich povahy, mylné domněnky a pověry panují, jakkoli i tato díla, tak dobře jako jiná, jen svědkové jsou všeobsáhlé moudrosti a všemohoucnosti stvořitele.

Nejdůležitější novosti z poznání obcí a krajin čili ze *statistiky*, zvláště ohledem na vzájemné položení a svazky rozličných království, národní hospodářství, fabriky a rukodílny s jejich oučinkováním na prospěch a dobré krajiny, železné dráhy, parní strojové, parní vozové a lodi, tolikéž zprávy o ústavích buďto ode vlády, buďto od jednot a spolků, buďto od soukromních osob k napomožení lidského promyslu zavedených, nově vynálezy a objevy ve plavbě, známosti zemí a národů, v uměních a naukách, v obchodu a řemeslích, v hospodářství a t. d., všecko to bude pořádným a hlavním předmětem těchto listů. K důležitým zprávam tohoto druhu budou přikládány obrazy nových vynálezů a nástrojů, obecnou svou potřebností anebo výborností nad jiné důležitějších.

Ačkoli podlé toho, co jsme podotkli, celý svět tento se všemi památnostmi, divy a krásotami svými předmětem časopisu tohoto a snažení našeho jest, však nic méně žádný rozumný soudce toho nezazlí, anobrž rád s námi se snese a za pravé uzná, jestliže v něm zvláštní péči vynaložíme na věci *vlasti* naší a celé *rakouské říše* blíže se týkající, na historii našich národů, na popis našich krajin a lidu v nich obývajícího i mravů jeho, na veřejné ústavy k napomáhání vzdělanosti, promyslu a t. d., každému zajisté věrnému synu vlasti nejvíce na tom záležeti

musí, aby především vlast, tuto matku svou, a národy v ní obývající, stupeň vzdělanosti a prospěch promyslu, dobré vlastnosti i potřeby jejich, co nejdokonaleji poznal, a podlé této své důkladné známosti i sám ze strany své, v níž udělených sobě darů a prostředků, k napomožení obecného dobrého věrně a usilně sa příčinil.

3

Německý časopis Das wohlfeilste Panorama des Universums zur erheiterndern Belehrung für Jedermann und alle Länder — tak zněl celý jeho název — vycházel souběžně se Světozorem. Redigoval ho W. A. Gerle. Obrázky (rytiny různých velikostí, někdy celostránkové) byly oběma listům společné.

Redakce Světozoru dodržovala sliby, které dala, pokud šlo o obsah časopisu. Pro konkrétnější představu o Světozoru uvádím namátkou obsah čísel 2, 3, 4 z prvního ročníku: Jeho cís. král. Milost František I, císař Rakouský, Hospodářství Kalmykův, Lovení koní v horách brazilských (s obrazem), Královský palác v Berlíně (s obrazem), Dorpat (s obrazem), Burák (s obrazem), Zorav okázalý (s obrazem); obraz Radnice bruselská s pojednáním o Bruselu, Průpovědi vznešených mudrců, Jízda v závod v Angličanech (s obrazem), Ocelorytství (s obrazem hradu Jenšteina), Hornictví, Rozumné vyražení, Velbloud (s obrazem Velbloud s jezdcem); Chrám sv. Karla ve Vídni (článek o něm), Novoty na domácím hospodářství, obraz Rafaelovy Madony (s článkem o Rafaelovi), Zříceniny města Pompejí (s obrázkem), Přání Marokánců, Rozražení skály pod vodou, Francouzský voják králem v Africe, Nosorožec (s obrazem).

Světozor nepřebíral materiál z německého listu Panorama des Universums mechanicky. Obsah byl ovšem silně vázán na společné obrázky. Nicméně Šafařík buď německé články v překladech značně redukoval a adaptoval, nebo dal napsat českým spolupracovníkům nové, samostatné články. Letmé srovnání několika korespondujících čísel obou časopisů tuto praxi potvrdí. Za základ srovnání vezmeme čtyři první čísla II. ročníku Světozoru.

V 1. čísle Světozoru je nepodepsaný článek *Hlavní chrám v Amiensu*. Jeho rozsah presahuje o něco půl sloupce. Německý časopis měl v posledním čísle dva a půl sloupce dlouhý článek *Die Kathedrale von Amiens*, podepsaný šifrou *S*. Oba časopisy přinesly obrázek cara Mikuláše I. a pohled na Petrohrad. Ale zatímco německý list otiskl nepodepsaný článek na jeden a čtvrt sloupce, uveřejňoval Světozor článek, podepsaný šifrou *Z*., na pokračování v číslech 1, 2, 3, 4. Ně-

mecký list uveřejnil článek a obrázek *Der Stier von Tibet*, Světozor otiskl k obrázku samostatný článek K. S. Amerlinga.

Do 2. čísla Světozoru napsal K. S. Amerling zcela samostatný dlouhý článek o palmě, zatímco německý list má kratší článek nepodepsaný. K obrázku Novoměstské brány adaptoval Světozor německý text. Článek o Norwicku je volně přeložen z němčiny.

V 3. čísle je k obrazu Kaple sv. Jiří ve Windsoru český text adaptovaným zněním textu německého. Článek o ostrově Teneriffa byl přeložen. Pojednání o oslu napsal Amerling samostatně.

Ve 4. čísle je uveřejněn k obrázku Ipahan český text pod šifrou *Št.*, německý text pochází od šifry *C. R.*

Pohybuje se tedy text Světozoru v hranicích mezi překladem textů z německého listu, jejich adaptací a původními příspěvky.

Charakter Světozoru se v obou ročnících celkem neměnil. List přinášel články z různých vědních oborů, nejvíce ze zeměpisu, z věd přírodních, ale také z národopisu, z dějin umění, zřídka také nějaké aforismy. Z literatury české nebo z literatur slovanských neotiskl Světozor nic.

Není snadné určit autory článků. Pokud jsou autoři nejak označeni, zpravidla vždycky jenom šifrou.

Šafařík neměl mnoho času na práci v časopise. Psal tehdy *Slovanské starožitnosti.* Nicméně i tak se ve Světozoru objevují některé příspěvky podepsané šifrou *Š.*, která patří nepochybně jemu. Jsou to v prvním ročníku tyto články: *Mikuláš hrabě Zrinský* (č. 11, str. 86—87), *Horalé, obyvatelé tatranští* (č. 19, str. 146—147). Na rozdíl od K. Paula[12] se domnívám, že Šafařík je také autorem ostatních článků, podepsaných šifrou Š. Jsou to: *Obraz Španěl* (č. 6, str. 46—48), *Eskymové* (č. 7, str. 53—55), *Náhrada pochlebníkům* (č. 8, str. 63). Psát i takové články pokládal patrně Šafařík, když nenašel vhodné autory, zvláště na počátku své redakční práce, za povinnost.

Pak jsou ve Světozoru některé články nepodepsané, u nichž by se dalo myslit na autorství Šafaříkovo z toho důvodu, že spadají do okruhu Šafaříkových zájmů. K. Paul, který si zde kladl otázku Šafaříkova autorství, uvedl mezi nimi tyto články: *Obyčeje svatební na Žmudi* (str. 223), *Zříceniny na Ojvíně v Horní Lužici* (str. 307), *Něco o Slavoncích (dle Čaploviče;* str. 326—327), *Bulharské žnečky* (str. 330), *Kurpíni, lid slovanský v Polště* (str. 359—360). Článek *Zříceniny na Ojvíně v Horní Lužici* musíme z tohoto seznamu škrtnout, protože je podepsán šifrou Z., která patřila K. V. Zapovi, přispěvateli Světozoru.

[12] *P. J. Šafařík jako redaktor,* Časopis Národního musea 100, 1926, 32. K. Paul má u článků chybné údaje o stránkování ve Světozoru.

Plným právem třeba pokládat za Šafaříkův nepodepsaný článek *Huculové, horáci tatranští* (č. 1, str. 6—8), jak připomněl poprvé Jiří Horák.[13] Přiřkl bych Šafaříkovi také autorství článku *Hospodářství Kalmykův* (č. 2, str. 11), který K. Paul do svého výčtu nezahrnul.

V ročníku 1835 ukazovaly by na autorství Šafaříkovo tyto nepodepsané články — uvádí je K. Paul,[14] s nedostatečným připomenutím stránek: *Bělehrad Srbský* (č. 19, č. 20, str. 148—150, 158 až 159), *Budišín v Lužici* (č. 21, str. 168), *Stav ženských u Starorusův* (č. 24, str. 186—187), *Přijímání vlády vévody Korytanského* (č. 31, str. 241—242), *O zábavách a hrách Starorusů* (č. 31, 36, str. 246—247, 286—287). Domnívám se, že by do tohoto počtu měl být zahrnut i článek *Něco o Čeremisech, Voťácích a Čuvaších* (č. 12, str. 94—95).

Povšimneme si nyní Šafaříkových článků blíže. Začneme těmi, jež můžeme téměř s jistotou pokládat za jeho, protože jsou označeny šifrou *Š.* Tyto články najdeme jen v prvním ročníku Světozoru (1834).

Stať *Obraz Španěl* popisuje krajinu, půdu a podnebí Španělska. Sleduje život Španělů v domácnosti, ukazuje, jak se Španělé oblékají. Zejména prodlévá pisatel u španělských krasavic, které se umějí strojit; chválí jejich taneční umění. Jinak však zůstává ke Španělsku dosti rezervovaný a kritický.

Obdobný národopisný obraz podává článek *Eskymové.* Autor konstatuje, že se Eskymáků, jejichž vlastí je Labrador, počítá na 120 000 duší. Živí se honbou a rybařením. Svým nadáním, ač jsou dosud nevzdělaní, přesahují někdy národy Ameriky. Jejich obchod s Evropany se zakládá na výměně zboží. „Záhy však poznavše Anglických kupců šidířství, nerádi s nimi v obchod se pouští, ano po dlouhý čas nesměl Angličan pod nebezpečím života v kraje jejich vkročiti, až pak je moravští bratří s nimi opět smířili“ (str. 55).

Ojedinělým mezi Šafaříkovými příspěvky zůstává *Náhrada pochlebníkům,* jakási to pověst z východu, vypravující o tom, jak bagdadský kalif Almanzor učinil člověka, který mluvil pravdu, svým přítelem a jak pochlebující dvořany obdaroval falešnými prsteny. Když si mu stěžovali, řekl jim: „Vaše nepravá chvála nic jiného nezasluhuje.“

Oslavě statečného bojovníka proti Turkům věnoval Šafařík článek *Mikuláš hrabě Zrinský.* Ukázal, jak charvátský bán Mikuláš vzdoroval Turkům osamocen a že raději padl, nežli by se jim vzdal. Šafařík zakončuje článek vřelou apoteózou Mikulášovy lásky k vlasti. „Věčně vzpomínána budiž památka jeho, a rozněcuj city, jednající mu slávu v srdci každého Slovana.“

[13] V Národopisném věstníku československém 10, 107, pozn. 18.

[14] *P. J. Šafařík jako redaktor,* ČČM 100, 1926, 33.

K nejcennějším pojednáním Šafaříkovým ve Světozoru patří články věnované lidu různých větví slovanských. Hned' v prvním čísle časopisu byla otištěna stať *Huculové, horáci tatranští.* V úvodu konstatuje Šafařík, že jsou národové velmi blízcí, kteří žijí takřka uprostřed nás, a přece zůstávají neznámí. To je případ Huculů, kteří přebývají na pomezí severních Uher a východní Haliče. O jejich původu není mnoho známo. Avšak „lidé ti zachovali až podnes nejedny známky a vlastnosti pravých Slovanů". Šafařík se zalíbením popisuje svatební zvyky Huculů. Přitom však nevidí tento lid růžovými brýlemi idylizace. Huculové jsou málo vzdělaní, mají sklon k pijanství a ke krádežím. V létě zahánějí stáda na vysoké hory, kde s nimi pobývají až do října. Ženy zatím doma předou, sejí oves a pečou placky. V zimě dovážejí Huculové sůl na trhy. Prodávají také voly a kupují za stržené peníze obilí a kořalku. Huculové mluví nářečím rusínským, promíšeným slovy maďarskými, německými a rumunskými.

K článku o Huculech pojí se těsně stať *Horalé, obyvatelé tatranští.* Šafařík poznamenává, že Tatry se nejenom pyšní velebnou krásou přírody a jsou bohaté na kovy, nýbrž poskytly ochranu Slovanům, kteří bydlili v uherské zemi, před Avary a Maďary. Zprávy o lidu, který žije v Tatrách, jsou prý buď lživé, nebo velmi chudé. A přece Tatry jsou „sídlem rozličných kmenů menších, s námi spřízněných, mezi nimiž se přemnoho ze života, mravů a ctností prastarých Slovanů nalezati musí, poněvadž cizí národové ve kraje tyto hornaté přístupu neměli, pročež i lid ten slovanský pokaziti nemohli".

Na jižní straně Tater bydlí Slováci, na severu Huculové, na západ Horalé. O těchto pak dále Šafařík píše. Popisuje vysoký vzrůst Horalů, jejich mrštnost, umění plavit se po vorech, lásku k domovině a k rodné řeči. Všímá si oděvu mužů, žen, děvčat. Chválí jejich písně a popisuje tanec mladíků se sekyrkou. Nakonec vypočítává ctnosti Horalů: pohostinnost, poctivost a spravedlnost, prostotu a odvážnost. Nezamlčuje ani jejich vady: popudlivost a mstivost, jsou-li uraženi.

Závěr Šafaříkovy stati je velmi důležitý. Prozrazuje nám motivy, které vedly autora k článkům o slovanském lidu. Byla to snaha bránit Slovany před nactiutrháním a lhaním nepřátel. Šafařík praví doslova: „Konče toto ač neobšírné vyobrazení Horalů, projevuji své přání a obecnou toho potřebu, aby jednou aspoň se započaly zpytovati ty rozličné větve národa slovanského, po říši rakouské »tak mocně rozšířeného, mající sídla svá ve všech takměř zemích říše této«, a aby se tudíž potlačily a dusily lživé a nelidské hany, ježto cizinci o našich národech roztrubovati se dosavade osmělují."

Do série informačních statí o Slovanech náleží také Šafaříkův článek

Kurpíni, lid slovanský v Polště. Kurpíni žijí v lesích mezi řekami Bugem a Narvou. Zabývají se včelařstvím a myslivostí — jsou to vynikající střelci. Také je najímají ke kopání jantaru v pruském Pomoří. Jejich jméno odvozují polští spisovatelé od krpců, ale Šafařík tento názor nesdílí. Podle něho je to zbytek prastarého jména.

„Dle Čaploviče" je označena zpráva *Něco o Slavoncích.* Autor v ní vypravuje o tom, jak Srbové ve Slavonii pěstují švestkové sady a pálí rakiji. Každý si může ve Slavonii natrhat švestek kolik chce. Není zde hlídačů. Pisatel významně podotýká: „Přesvědčil jsem se o tom, jakmile hranice slavonské jsem překročil."

Stejně nepůvodní (opírá se o zprávy cestovatele Ladeboura) je článek *Hospodářství Kalmykův.* Autor článku připomíná vítězství Jaroslava ze Šternberka nad Tatary u Olomouce roku 1241, „uvěčněného nevyrovnanou básní v rukopisu královdvorském". Kalmykové žijí po obou stranách Volhy u Saratova. Bydlí v jurtách, dělají kumis a z něho kořalku araku. Z toho, co francouzský cestovatel píše, vysvítá, že mongolští Kalmykové se velmi podobají Tatarům před tisíci lety.

V druhém ročníku Světozoru uveřejnil Šafařík jenom několik článků. Žádný z nich neoznačil šifrou, takže na Šafaříkovo autorství jen hádáme podle obsahu statí.

Článek *Bělehrad Srbský* má dvě části. V první podává se popis života v současném Bělehradě, v druhé se stručně shrnuje historie tohoto města. V úvodě konstatuje autor hrdě, že Srbové jsou „rozkladitá, bujná, teď znovu se zotavující větev prastarého a velikého kmene Slovanského, největšího zajisté v Evropě". Dále se vzpomíná staleté poroby Srbů pod Turky i poplatku, který nyní platí kníže Miloš Obrenović tureckému pašovi. Když popsal hrad v městě, všímá si pisatel obyvatelů Bělehradu — Turků, Řeků a Srbů. Vtipně líčí jejich vzezření i obyčeje. Chválí čistotu a pohostinnost Srbů, z nichž muži vynikají krásou nad ženy.

Proč věnoval autor článku *Budišín v Lužici* pozornost tomuto městu a jeho historii, pověděl na místě, kde praví, že „...Lužice vůbec našeho pozoru hodna: neboť zde se udrželi dosud jindy daleko široko po říši německé vztahující se Slované, co zůstatky velikého národu; v ní slyšeti jest dosaváde jazyk slovanský, a viděti mnohý dávný zvyk a obyčej pradědů našich. Mimo to náležela za dlouhý čas krajina ta ku království českému za nejkrásnějších dnů slávy a blaženosti našeho národu."

Stručný je článek *Přijímání vlády vévody Korytanského.* Autor v něm popisuje — podle zprávy nejmenovaného „starého spisovatele" —

zvyky, které provázejí nástup panovníkovy vlády. Čtenář cítí obranný ráz článku, který hájí slovanskou původnost zvyků.

Historii společenského osvobozování žen na Rusi přináší článek *Stav ženských u Starorusů.* Teprve Petr I. nařídil, aby žena chodila do společnosti spolu s muži.

K předchozímu článku blíží se svým rázem delší stať *O zábavách a hrách Starorusů.* Autor v ní podává přehled nejrozmanitějších druhů zábav a her na Rusi do Kateřiny II. Sledujeme lov, hru v šachy, zápas v pěsti, houpačky, hru v kostky, v karty atd. Podrobněji se popisují některé hudební nástroje: hudek, volynka, balalajka, housle atp. Stručně je zachycena i historie divadla na Rusi.

K článku o Kalmycích druží se celým svým charakterem drobnější pojednání *Něco o Čeremisech, Voťácích a Čuvaších.* Pisatel nás přivádí do starého kupeckého města na Rusi — do Nižního Novgorodu. Charakterizuje netečnost bohatých kupců k zákazníkovi. S večerem trh přestane a obyvatelé města se ubírají do divadla, na bál, do jídelny. Někteří jdou na jinou stranu — k Čeremisům, Voťákům a Čuvachům, kteří jsou finského původu. Neslynou přílišnou čistotou. Jsou to celkem líní lidé, dobří lovci, z valné části dosud pohané. Autor popisuje jejich svatební a pohřební obřady.

Jak jsme viděli z krátkého rozboru článků Šafaříkových — nebo těch, které jsme mu s větší anebo menší pravděpodobností přisoudili —, jádrem příspěvků redaktora Světozoru byly informativní stati o různých národech Slovanstva. Některé z těchto článků měly obranný charakter, i když se nikde Šafařík neprojevil jako nekritický chvalořečník lidu. Všude však promlouvá z Šafaříkových řádků láska k národu, k jeho slavné minulosti, a láska ke Slovanstvu.

Šafařík dobře promyslil koncepci populárního encyklopedického časopisu. Ale realizovat ji nebylo snadné. Především kladlo redigování takového časopisu velké nároky časové. Vzhledem k mnohostrannému zaměření Světozoru musil Šafařík hledat pomocníky. Stali se jimi mladí lidé, většinou vysokoškoláci. O prvních dvou se dovídáme ze zprávy J. Kr. Chmelenského v Musejníku roku 1835 (str. 455). Praví se tam, že pro Světozor pracovali „pp. Šafařík, Amerling a Zap". Pr. Ondrák sdělil K. Vinařickému v dopise z 8. února 1835 toto: „Světozor teprv od roku 1834 ochotností mladíků pod správou Šafaříkovou se vede, Zap a Štorch v zeměpisných, Štulc v drobnůstkách, Amerling a Hánl (tento nad onoho srozumitelnější) v přírodopisných článcích."[15] Prof. Vojtěch Šafařík ve svých zápiscích připomněl tyto spolupracovníky: „Podle šifer soudím, že mimo Zapa a Amerlinga také Štorch, Staněk a jiní přispívali."[16] J. V. J. Michl ve svém *Auplném literaturním létopise čili Obraze slovesnosti,* vydaném roku 1839, tj. poměrně brzy po zániku Světozoru, n uvádí Staňka, ba dokonce ani Zapa jako přispěvatele. Připomíná spolupráci se Světozorem u K. B. Štorcha (str. 337), Bojislava Pichla (str. 321) a J. V. Podlipského (str. 312).

Přehlédneme nyní jednotlivé šifry ve Světozoru, pokusíme se určit jejich nositele a stanovit míru i kvalitu jejich přispěvatelství do tohoto časopisu.

Podle zápisků Vojtěcha Šafaříka „nejvíce do Světozoru pracoval Zap, jemuž otec vždycky za to nelíčenou vděčnost zachoval, i pokudž v Polsku byl, jakož i potom hleděl, jak mohl, se odměňovati".[17]

K. V. Zap byl zaměstnán od roku 1833, nežli přešel v listopadu 1836 do Lvova, v tabákové účtárně v Praze. Ve Světozoru podepisoval své články šifrou *Z.* V prvním i druhém ročníku měl příspěvek téměř v každém čísle. Psával o architektonických památkách (chrámech, hradech, zámcích), o pamětihodnostech měst apod. Z jeho článků o památkách v našich zemích (například o chrámě sv. Víta, o Troskách apod.) zaznívá vlastenecká tendence.

Druhým nejpilnějším spolupracovníkem Světozoru byl K. S. Amerling, v době, kdy Světozor vycházel, studující lékařství, od roku 1837 pak asistent J. Sv. Presla. Jeho obvyklou šifrou bylo *A.;* zřídka se podpisoval také písmeny *K. A.* Jestliže míval Amerling v prvním ročníku příspěvek málem v každém čísle, rozšířil svoje přispěvatelství ještě více v ročníku druhém, takže uveřejnil zde v některých číslech i několik příspěvků. Amerling psal články z celé oblasti přírodních věd, nejvíce z botaniky a zoologie, ale také z chemie, fyziky apod. Patřil k nejpilnějším spolupracovníkům Šafaříkova Světozoru a byl silně zaujat myšlenkou encyklopedie.

Karel Boleslav Štorch, tehdy akcesista v státní účtárně v Praze, podpisoval svoje příspěvky šiframi *Št.* a *B. Št.* Není jich v obou ročnících více nežli deset. Tematika je různorodá — od zeměpisu (Ostrovy kokosové, Město Allah-Abad, okrouhlost země) k pojednání o cikánech, o hradě Pernštejně a Foru Romanu až po vyprávění dvou východních pověstí.

Václav Staněk, lékař — přisoudíme-li mu šifru *St.* — otiskl 7 příspěvků jenom v prvním ročníku Světozoru. Jsou to články tematicky

[15] Karla Aloise Vinařického *Korespondence a spisy pamětní II,* Praha 1909, 138

[16] *Co vyprávěl P. J. Šafařík rodině o svém mládí a životu,* 280.

[17] Tamtéž, 280.

různorodé (o moři, o bylinném hedvábí, o sopkách, o pomníku pruského vojska u Chlumu, o anglickém korábu Waterloo aj.).

J. V. Podlipskému, studujícímu lékařství, kterého uvádí mezi přispěvateli Světozoru Michl, mohly by patřit články, podepsané šifrou *V. P.* (v prvním ročníku jsou to články o Alžíru, Luttichu, Basileji, ale také o Goethovi a Michelangelovi) a šifrou *P.* (v prvním ročníku je to článek Jaro, smyslný obraz mladosti, v druhém ročníku důležité články z české historie: Mravní stav, zvyky a obyčeje národu českého, Stav rolnictví v Čechách, ale i článek o německém romantikovi Ludvíku Tieckovi).

Jen ojediněle psala šifra *B. P.*, za níž by se mohl skrývat tehdejší posluchač lékařství Josef Bojislav Pichl; Michl ho uvádí mezi přispěvateli Světozoru. Možná, že to byl on, kdo psal články označené šifrou *P.*

4

Je třeba si nyní položit dvě otázky: jak hojně byl Světozor odebírán, dostal se do širokých vrstev čtenářstva, s nimiž počítal? A za druhé: jak přijímala Světozor současná kritika i vzdělaní vlastenci?

Německý list Das Panorama des Universums si získal poměrně vysoký počet odběratelů. V 5. čísle 1. ročníku se v prohlášení ke čtenářům praví, že náklad časopisu dosáhl za 14 dní od prvního čísla 15 000 výtisků. U Světozoru byla situace svízelnější. Při pozváních k předplácení časopisu objevovaly se ve Světozoru poznovu stesky, že počet odběratelů není tak velký, jak nakladatelství očekávalo. V 26. čísle prvního ročníku (1834) se mimo jiné praví: „Ačkoli pak z některých okolí vlasti československé potěšné důkazy před rukama máme, že podniknutí naše přízně a ochotného přijetí u čtenářstva došlo; však nic méně z jiné strany se žalostí vyznati musíme, že vesměs a ouhrnem podíl obecenstva v časopise tomto a jmenovitě počet odbíratelů, ještě vždy není takový, jakéhož další jeho trvání a zdařilé prokvětání neúchylně vyžaduje, a jakéhož jsme se u šesti milionů Čechů, Moravanů a Slováků slušně nadáli.“ Dále čteme nářky, že vydávání Světozoru je velmi nákladné. Apeluje se na milovníky národní literatury, aby pomohli zvýšit počet odběratelů: „Každý zajisté rozvážný soudce snadně nahlídne, že tak *nákladný spis* při počtu daleko větším nad ten, kterýž posavad Světozoru za podíl se dostal. Při tom při všem skládajíce ještě vždy naději svou v obecenstvu, vlasti a jazyka svého přirozeného milovaném, a zvláště v přičinlivé horlivosti milovníků národní literatury důvěřujeme se, že oni, uznavše jednak potřebu

v této straně národu československého, jednak pospolitou užitečnost podniknutí našeho a naši při tom nezištnost, o další rozšíření spisu tohoto laskavě pečovati nepřestanou, a tím k trvalejšímu upevnění jeho znamenitě přispějí.“

V čísle 44 při pozvání k předplacení na rok 1835 (z prosince 1834) se myšlenka o malém počtu odběratelů Světozoru opakuje. Ve výzvě se znovu připomíná 6 milionů Čechů, Moravanů a Slováků. Poukazuje se na jiné slovanské národy, kteří si dovedou takového časopisu více vážit: „Když v jiných jazycích a příbuzných našemu nářečích časopisy tohoto druhu v lůně národu hloub a hlouběji se vkořeňují a šíří, a jmenovitě tak nazvaný Povšechný Magazin v Polsku a Kopejkový Magazin v Rusích co den prostrannější obecenstvo nalézají, tož zatím našeho znamenitě ubylo.“

Nakladatelství chce prý ve vydávání Světozoru i s obětmi pokračovat a prý „odměnou bude vydavatelům, když se časopis dostane nejenom do domů vzdělanců vyšších stavů a povolání, ale i v příbytcích obecného krajana a sedláka“. Kdyby se však ze strany čtenářstva nedostalo Světozoru větší podpory, musil by prý být Světozor zastaven. Myšlenka o zastavení listu byla tím vyslovena poprvé — tři čtvrti roku od jeho založení.

O nákladě, v němž Světozor vycházel, dovídáme se z dopisu Fr. L. Čelakovského K. Vinařickému z 12. února 1835. Praví se tam: „Světoz. (or) s nejvyššího stupně 1800 spadl nyní na 1400.“[18]

Situace ani jiných českých listů nebyla růžová. Čelakovský sděluje v témže dopise, že Musejník má 200 předplatitelů a že náklad — s „rozdavky“ činí 500 čísel, Pražské noviny měly roku 1834 500 odběratelů, ale na rok 1845 se přihlásilo jen 370 odběratelů. Čelakovský smutně poznamenává: „Divná to ovšem věc, že národ náš, jak z toho patrno, novin mít nechce, a jest to dle mého soudu zlé znamení.“[19]

Měsíc po tom, co Světozor začal vycházet, dostalo se mu příznivého uvítání v Musejníku (str. 105—107). V Literárních zprávách datovaných „ku konci měs. března 1834“ píše o Světozoru — vedle jiných časopisů — redaktor Fr. Palacký. Pokládá Světozor „za nejdůležitější úkaz novější periodické literatury naší“. Připomíná, že časopis vznikl po příkladě Penízkových magazínů v cizině. V Anglii dosáhl takový list nákladu půl milionu výtisků. Palacký doufá, že se Světozoru dostane podpory v Čechách, na Moravě a na Slovensku, zvláště když nakladatelé „slušným napotom šetřením našeho čtenářstva, zvláště pak lepším papírem a tiskem, předsudky ony zaplaší, kteřížto hned na počátku

[18] *Korespondence a zápisky Fr. L. Čelakovského II*, 364.

[19] Tamtéž, 365.

z rozličných příčin proti němu povstávati chtěli". Palacký chválí Šafaříka za to, že se chopil řízení časopisu, který je určen ke vzdělání širokých vrstev. Píše: „Pan Šafařík, ujav se vedení spisu toho, tím nejlépe najevo dal, i svůj vyšší smysl o potřebách našich, i své uznání veliké vážnosti a důležitosti takovýchto spisů, jestliže duchem osvíceným vedeni bývají." Palacký doufá, „že všickni naši osvícení vlastenci, uvidouce zdárnost a výbornost českého Světozora, o jeho v národu rozšíření se postarají".

Ve čtvrtém, závěrečném čísle ČČM z roku 1834 píše Fr. Palacký v článku *Časopisově čeští roku 1834* (str. 467—468) také o Světozoru. To už měl časopis za sebou víc nežli půl roku existence. Slova Palackého znějí nyní přísněji, nežli když Palacký vítal časopis do života. Posuzovatel chválí, že časopis je tištěn čistěji, i když nikoli všechny obrázky jsou stejně zdařilé; tento fakt třeba přičíst nedostatku dobrých rytců do dřeva u nás. Obrázky by mohly být vybírány lépe vzhledem k domácím potřebám. Jenže tomu brání poměrně malý počet odběratelů listu. „Ale nebylo jich více, jakož nám praveno, než asi půl druha tisíce; což ačkoli dosti jest ve poměru s jinými časopisy, samo však ve sobě, při ohledu na potřebný náklad, vždy jen málem nazývati se musí." Palacký hledá příčinu relativně malého počtu odběratelů Světozoru. Vidí ji také na straně autorů, kteří do časopisu píší. Předhůzku přílišné odbornosti Světozoru odmítá. Avšak právem vytýká časopisu purizování (tato připomínka se týkala zejména článků K. S. Amerlinga a byla na místě). Palacký píše doslova: „Přičítána toho [malého počtu odběratelů, A. Z.] vina onde i onde i samým spisovatelům, ježto prý dílo toto duchem příliš učeným a vědeckým vedli; — my však myslíme, že kdyby náš Světozor doslovně do němčiny překládán byl, nikdoby tuším na nepopulárnost jeho nenaříkal. Pro zcela nevzdělaný lid Světozor u nás jakýkoli tím méně psáti se dá, čím více redaktor jeho vázán jest obrázky určenými pro publikum již poněkud osvícenější. Však i na spisovately aspoň tu prosbu vzkládáme, aby *nepurizujíce* příliš ve populárním spisu, čtenářstvu slabšímu (a toho-tě částka větší) těžkosti v obsahu těžkostmi ve slohu, kromě kde toho potřeba nevyhnutelná káže, nenadsazovali."

V závěru vybízí Palacký „věrné vlastence" k rozšíření Světozoru, „aby nám na delší čas zachován a prospěšen býti mohl. Ať se jen považí, kolik užitečných známostí, o kterýchžto sice v jazyku našem ještě nikdy psáno nebylo, již sám tento první Světozora ročník bedlivému čtenáři poskytuje!"

Nikoli všechny hlasy o Světozoru promluvily takto příznivě jako hlas Palackého, hlas redaktorova přítele. Přísně posuzoval Světozor

Fr. L. Čelakovský. Jeho názor najdeme v dopisech, které posílal J. Kr. Chmelenskému a K. Vinařickému.

Hlavní příčinou nepříznivé kritiky Světozoru byl pro Čelakovského především fakt, že Šafařík, zaneprázdněn vědeckou prací, hlavně přípravou *Starožitností*, přenechával péči o časopis Zapovi, Amerlingovi a Staňkovi. Když se vzdával Palacký redaktorství Musejníku ve prospěch Šafaříkův, komentoval to Čelakovský jedovatě: „Nebyl jsem tomu povděčen, slyše, že P. redakcí opouští, a řekl jsem Vám to, tuším, hned. On předc měl péči u vybírání, opravě a t. d., což nyní nebude, a Mus.(ejník) vznešen bude tak jako olim Světoz.(or) na péči svatým i nesvatým pomocníkům."[20] Podobně sa vyslovil Čelakovský v dopise K. Vinařickému ze 7. února 1838.[21]

Čelakovský posuzoval negativně i jazyk příspěvků ve Světozoru. Zejména díval se skepticky na úroveň příspěvků Amerlingových. V dopise Vinařickému z 9. září 1834 Čelakovský píše: „Bohužel, že spis ten, o kterém v listu svém zpomínáte (Svět.), k tomu cíli nesměřoval, aniž směřuje. Nahlížím však dobře, kde závada, ale nelze, aspoň velmi těžko bylo by ji odstraniti. O příspěvky p. A.(merlinga) hrubě nestojím; nebo ač kdy co poskytne, musím to zcela předělávati. Ve Světozoru měly býti věci ze železa anebo z dobré ocele, a tuť! dávají se kudličky z platiny, srpy a kosy ze samorodného duzíku a. t. d. Spis ten přestane tímto rokem."[22]

Stejně soudil o tom, že jazyk Amerlingův škodí Světozoru, v dopise Čelakovskému (ze 6. září 1834) K. Vinařický.[23] A názor, že mnozí spisovatelé by lépe učinili, kdyby se učili u prostého lidu, místo aby ho poučovali, vyslovil Josef Horčic v dopise K. Vinařickému ze 4. února 1825. Zřejmě těmito slovy myslil na počínání K. S. Amerlinga.[24]

Jestliže Světozor nenašel takový ohlas u českých a slovenských čtenářů, jak nakladatel očekával, byl příznivě přijat na slovanském jihu — od Lj. Gaje a jeho časopisu Danica. Gaj psal St. Vrázovi v dopise z 3. dubna 1834: „Dojduci mesec nakanil sem se Pragu odpustiti, da se s bratjum Čehskum bolje zpoznam — tam Svetozor sveti — je-li se i do Gradca njegvi traki pružiju."[25]

[20] Dopis Fr. L. Čelakovského J. Kr. Chmelenskému z 8. července 1838. *Korespondence a zápisky Fr. L. Čelakovského* II, 492.
[21] Tamtéž, 475.
[22] Tamtéž, 356.
[23] Tamtéž, 354 n.
[24] Karla Aloise V i n a ř i c k é h o *Korespondence a spisy pamětní* II, 135.
[25] Gradja VI. *Dopisy čs. spisovatelů St. Vrázoví a Lj. Gajovi.* K tisku a poznámkami i úvodem opatřil Karel Paul, Praha 1923, 124.

V Danici vyšly pak v letech 1837, 1838 a 1839 překlady některých článků ze Světozoru, při čemž bylo výslovně uváděno „iz českog Svetozora".[26]

5

V 41. čísle druhého ročníku Světozoru objevilo se s datem 5. prosince 1835 oznámení, které podepsali nakladatelé. V jeho prvním odstavci se sděluje, že časopis bude zastaven. O příčinách se tam píše: „Měsícem prosincem běž. roku, číslem 44, dokončí se druhý roční běh Světozoru, a tím spolu i časopis tento vydávati se přestane z příčin, že počet milovníků řeči a literatury československé, jej odebírajících, menší jest, nežli další a nepřetržité vydání spisu tak nákladného, a při tom tak laciného, nevyhnutedlně požaduje."

Číslem 44 druhého ročníku pak Světozor vskutku zanikl.

Syn Šafaříkův Vojtěch v zápisech vyprávění svého otce nepřijímá názor, že by Haasovci na Světozor dopláceli, a líčí, jak nakladatelé naložili s neprodanými čísly. Píše: „Časopis vyplácel se, ale ne tak, jak Házovci toho žádali, a proto ho pustili, nýbrž celou ještě vybývající zásobu navzdory prosbám rozumných lidí v makulaturu obrátili, takže tento časopis, jenž daleko převyšoval všecky Poutníky, Obrazy života, Naučné listy atd., nyní největší vzácnost a za žádný peníz snad exempláře dostati nelze. Otci dosti krušno bylo, když mu 300 zl. (plat za redakcí Světozora) šmahem ubylo. Palacký to Házovcům neodpustil nikdy."[27]

Šafařík těžce nesl ztrátu honoráře, který pobíral za redigování Světozoru. Musil hledat jiné zaměstnání, aby uživil početnou domácnost. Tlumočnictví z maďarského jazyka, které dostal roku 1834, k tomu nestačilo. Teprve roku 1837 stal se Šafařík cenzorem s platem 400 zl. a roku 1838 převzal po Palackém redigování Musejníku. Tím byl konečně existenčně zajištěn.

Zbývá nyní zodpovědět otázku: jak se Šafařík sám díval na epizodu svého redaktorství ve Světozoru?

Šafařík nepřikládal své redaktorské práci ve Světozoru většího významu. Pohlížel na ni jenom jako na kterýkoli jiný zdroj příjmu. Svému synovci Janovi napsal 24. února 1835 doslova: „Mit meinen Arbeiten geht es sehr langsam fort und vorwärts; und wiewohl ich hier schönes Geld mit Speibeien verdiene, so rafft doch alles das die

[26] Viz o tom Karel Paul, *P. J. Šafařík jako redaktor*, 34.
[27] *Co vyprávěl P. J. Šafářík o svém mládí a životě*, 280.

merklich gestiegene Theuerung und mein zahlreiches Hauspersonal weg."[28] Z uvedených slov plyne, že se o redaktorování ve Světozoru vyslovil velmi pohrdlivě.

Když oznamoval svému ruskému příznivci Pogodinovi zánik Světozoru, Šafařík napsal: „Můj Světozor v prosinci 1835 došel konce a s ním také můj nepatrný honorár; ale nelituji toho, tím více budu se moci věnovati jiným pracím."[29]

„Jiným pracím" — znamenalo dokončení *Slovanských starožitností*, které vyšly na podzim 1837.

6

Jaký význam máme přikládat Šafaříkově účasti na vydávání Světozoru? Při všech výhradách, které jsme k tomuto časopisu uvedli, nemůžeme mu upřít, že byl malou populárně vzdělávací encyklopedií své doby, že byl „prvním, výrazným a dobře fundovaným podnětem k péči o vrstvy, o něž se tenkrát ještě v Čechách nikdo odborně nestaral" (J. Fučík).

Pro rozvoj české literatury Světozor přímo význam ovšem neměl, protože beletrii ani kritické články o ní neuveřejňoval. Vykonal však mnoho tím, že pomáhal vytvářet odbornou terminologii přírodovědnou, a hlavně že ji udomácňoval v širších vrstvách našeho obrozenského publika. Některé články Šafaříkovy a Zapovy posilovaly vlastenecké a slovanské uvědomění čtenářstva.

Neměl proto tak docela nepravdu František Sláma, který když slyšel, že Šafařík má převzít stolici českého jazyka a literatury, napsal K. Vinařickému 5. ledna 1835: „Po mém srdci byl by Šafařík největší ozdobou té stolice; a také by se mu při jeho velkých starostech o domácnost velmi nalehčilo. Ale kdo by vedl Světozor? a ten spis je tak užitečný a oblíbený."[30]

Jakmile se pronesly první zprávy, že by Světozor měl být zastaven, pomýšlel Karel Vinařický na vydávání populárního časopisu pro venkovský lid.[31] Jeho myšlenku uskutečnil až Josef Sláma (Bojenický).

[28] Dopis P. J. Šafaříka synovci Janovi je v Literárním archivu Národního musea v Praze.
[29] Šafařík Pogodinovi dne 21. února 1836. *Korespondence Pavla Josefa Šafaříka* I. *Vzájemné dopisy P. J. Šafaříka s ruskými učenci (1825—1861)*; II, Praha 1927 (vyd. V. A. Francev), 502—506.
[30] Karla Aloise Vinařického *Korespondence a spisy pamětní II*, 127.
[31] Srovnej o tom dopis K. Vinařického Čelakovskému ze 6. září 1834, dopisy Fr. L. Čelakovského z 9. září 1834, ze 7. února 1838 (v II. svazku *Korespondence a zápisků*) a hlavně dopis Vincence Zahradníka K. Vinařickému z 22. prosince 1834 a Josefa Horčice K. Vinařickému ze 4. února 1835 (Karla Aloise Vinařického *Korespondence a spisy pamětní* II).

KNIŽNICA

Počátkem roku 1838 vyšly z tiskárny synů B. Haase Ponaučné a zábavné listy pro polní hospodáře a řemeslníky v Čechách. Byl to však pouhý překlad, a ještě ve špatné češtině, německého hospodářského časopisu, který redigoval Dr. Mat. rytíř Kalina z Jäthensteina. Překlad pořizoval v letech 1838—1843 J. Štěpánek. Jako obrázků bylo užito rytin ze Světozoru.

Čelakovský si nad tímto časopisem velmi peprně postěžoval v listě Vinařickému: „Ubohý náš lid, jemuž se takovéto caparty na rozum věšeti smějí! Kýž pak by někdo, hlas mající, o tom někde a důtklivě promluvil — Vy nebo Sláma." „... nevím, čím se děje, že do toho všeho darebáctví a ničemnictví hrom nepere."[32]

[32] Čelakovský K. Vinařickému 7. února 1838, II. svazek *Korespondence a zápisků*, 475.

JÁN BÉDER

PAVEL JOZEF ŠAFÁRIK A MLADÉ SLOVENSKO

Keď hľadáme základné piliere, na ktorých mladá slovenská generácia druhej tretiny minulého storočia budovala svoj nový program národný a kultúrny, nevyhnutne sa dostávame k ideovému a literárnemu odkazu staršej slovenskej generácie, ktorú reprezentujú Ján Kollár, Pavel Jozef Šafárik a Ján Hollý. Z týchto troch prameňov prýštil oživujúci a posilňujúci prúd vlasteneckého nadšenia, národného a slovanského povedomia k slovenskej študujúcej mládeži, v radoch ktorej vyrástlo mladoslovenské hnutie. Už miesta ich rodiska, vsadené v uhloch veľkého trojuholníka, spojujúceho slovenský západ, sever a východ, ako by symbolizovali dostatočnú oporu, na ktorej Mladé Slovensko mohlo bezpečne vytýčiť program, zjednocujúci celé Slovensko i pri jeho feudálnej územnej roztrieštenosti, stavovskej členitosti a konfesionálnej dvojpólovosti. Už oni smelo začínali, bojovne vytyčovali nové ciele národnému hnutiu, ale sami nestačili k nim dospieť. Ich vplyv na mladú slovenskú generáciu sa svojským a zvláštnym spôsobom dopĺňal, takže Mladé Slovensko a jeho program vyrástol síce zákonite z nich troch, ale v istých zložkách aj proti nim, či už voči každému osobitne, či aj proti všetkým trom spolu.

Vplyv Kollárov, Šafárikov a Hollého na mladú slovenskú generáciu sa všeobecne uznáva a vysoko oceňuje, no menej iste vieme, ako ktorý z nich, v čom, kedy a do akej miery sa tvorivo podieľal pri stavaní nového národného hnutia a nového programu, ktorým slovenské obrodenské hnutie vyvrcholilo v štyridsiatych rokoch pod vedením Ľ. Štúra. Nemožno si robiť nárok vyčerpať v príležitostnej štúdii celú problematiku — vymedzujeme si preto prácu na tieto štyri vzťahy:

1. Šafárikova účasť v organizačných začiatkoch a pri upevňovaní mladoslovenského hnutia.

2. Šafárikova zásluha na slovanskom povedomí a cítení mladej slovenskej generácie.

3. Šafárikov podiel pri formovaní vedomia národnej osobitosti Slovákov a ich reči.
4. Šafárikov vplyv na literárny vývin Mladého Slovenska.

1

Organizačné začiatky, rast a upevnenie mladoslovenského hnutia.[1]

Prvou organizačnou jednotkou, v ktorej sa začalo formovať Mladé Slovensko, bol samovzdelávací študentský spolok Spoločnosť československá pri lýceu v Bratislave. Roku 1834 prijala pričinením A. B. Vrchovského program v rámci spolupráce s uvedomelou mládežou iných slovanských národov. Dostala úlohu organizačne podchytiť slovenskú študujúcu mládež v Bratislave bez rozdielu konfesie a budúceho povolania, úlohu stať sa účinnou školou národnej výchovy svojich členov, pretvoriť sa postupne na spolok všetkých slovenských vzdelancov, čím by sa utvorilo v Bratislave potrebné stredisko politického, národného a kultúrneho pohybu na Slovensku.

Po reorganizáci, navrhnutej r. 1836 A. B. Vrchovským, pod jeho ideovým vedením a za spolupráce vedúcich funkcionárov, akými boli najmä podpredsedovia, Spoločnosť úspešne plnila už v tridsiatych rokoch zjednocovacie úlohy a kládla aj ideologické základy nového slovenského programu. Po zákaze Spoločnosti r. 1837 podarilo sa pokračovať v činnosti jednak v rámci Katedry československej reči a literatúry, vedenej Palkovičovými nástupcami, jednak v tajnom spolku Vzájomnosť, vedeným A. B. Vrchovským. Takto organizované mladoslovenské hnutie stvorilo si svojské kultúrne a politické orgány, a to v rozsiahlom sústavnom korešpondovaní a vydávaním tajných písaných novín Vzájomnostných listov. Koncom tridsiatych rokov Mladé Slovensko sa usilovalo o založenie celonárodného spolku (Slovanský ústav, Matica slovenská) a o vydávanie vlastných tlačených časopisov, literárneho (Krasomil) a vedeckého (Vedomil), ako aj politických novín

[1] Podrobnejšie porov.: Ján Béder, *Spoločnosť česko-slovanská a Slovanský ústav v Bratislave v rokoch 1835—1840,* Sborník štúdií a prác Vysokej školy pedagogickej v Bratislave, Bratislava 1957, 3—80; *Tajný spolok slovenských radikálov,* Mladá tvorba, 2, 1957, 12, 374—376; *Vlastné životopisy vedúcich členov tajného spolku Vzájomnosť* (A. B. Vrchovský, P. V. Ollík, M. M. Hodža), Slovenská literatúra, 6. 1959, 1, 91—99; *Hurbanova koncepcia Ľudovíta Štúra,* Slovenská literatúra, 6, 1959, 3, 344—355 a *Nástup generácie Mladé Slovensko,* Slovenská literatúra, 7, (1960), 1.

(Slovenské národné noviny s prílohou Slovenská Včela). V spolupráci s mladou českou generáciou od začiatku r. 1840 mal vychádzať časopis Samolet Slovenska a z jari 1840 začala sa organizovať veľká podpisová akcia celonárodného protestu proti maďarizácii. Program národného hnutia mal byť prerokovaný na sjazde slovenských vzdelancov v lete 1840. Zvláštne okolnosti, ktoré priniesol začiatok štvrtého desaťročia, oddialili uvedené akcie na nasledujúce roky. Roku 1842 sa zjavuje literárna tribúna mladej generácie almanach Nitra, r. 1843 proklamuje nové hnutie svoje revolučné rozhodnutie, uzákoňujúc slovenčinu za spisovný jazyk, r. 1844 ustanovuje sa celonárodná inštitúcia spolok Tatrín, r. 1845 nadobúda hnutie politický orgán Slovenskie národnie noviny, r. 1846 sa zjavuje vedecký časopis Slovenské pohľady, r. 1847 dostáva sa hlavný reprezentant hnutia Ľ. Štúr do uhorského snemu a v revolučných rokoch 1848/49 organizuje hnutie veľké politické akcie, ba aj vojenské výpravy.

Ako sa P. J. Šafárik zúčastnil pri vzniku a organizovaní týchto podujatí, ktoré vo svojich začiatkoch boli nevyhnutnou podmienkou vzniku mladoslovenského hnutia a potom ho reprezentovali?

Možno hneď na začiatku konštatovať, že Šafárik má na rozvíjaní a podpore organizačných foriem nového hnutia zo spomínanej trojice najmenší podiel. Ján Kollár sa zo svojho peštianskeho pôsobiska živo zainteresúval o bratislavské centrum študujúcej mládeže, podporoval ho radami, knižnými darmi a upevňoval svojou autoritou. Aj Ján Hollý, utiahnutý vo svojej samote v Maduniciach, mal intenzívny styk s bratislavskou mládežou, ktorá ho jednotlivo, v skupinkách, súkromne či z poverenia Spoločnosti vyhľadávala. Títo dvaja povzbudzovali nové hnutie nielen svojím dielom, ale aj osobnou návštevou, listami a aktívnou účasťou pri plánovaných podujatiach Mladého Slovenska. Šafárik nemal takmer nijaký priamy, osobný styk s mladou generáciou na Slovensku. Od začiatku svojho verejného účinkovania Šafárik žil mimo slovenského prostredia, najprv v Novom Sade, potom, keď sa mladoslovenské hnutie začalo intenzívnejšie rozvíjať, bol už osadený v Prahe. V tomto celoživotnom exile Šafárik vyrástol svojím dielom do významu celoslovanského až európskeho, ale jeho neúčasť na domácom vývine videli súčasníci ako veľkú ujmu slovenskému životu. Zažialil nad tým J. M. Hurban, jeden z hlavných predstaviteľov mladoslovenského hnutia, keď s úctou, ale otvorenou úprimnosťou v spore o slovenčinu napísal P. J. Šafárikovi: „...kmeň slovenský nemá toľký osoh z Vašich trudov, diel a namáhaní ako iné kmene a cudzie národy. A či nemáme my nad tým plakať, že kmeň, ktorý Vás za syna svojho

má a ráta, najmenšie z pokladov ducha Vášho prijal dobrodenia!"[2] A na inom mieste: „Povedal bych, že je pre národ slovenský večitá škoda, že tento génius von z lona rodiny svojej žije... Tu na Tatrách úzko bolo géniovi velikému a osud ho povolal na vyššie miesto slovanského sveta."[3]

Sám Šafárik pociťoval svoju vyradenosť zo slovenských pomerov ako tragiku svojho života. Najhlasnejší prejav tejto nespokojnosti sa ozýval z novosadského účinkovania. Národné oduševnenie, ktoré sa vznietilo v kruhu priateľov na štúdiách v Kežmarku, bojovnosť a optimizmus, ktorý si doniesol z Jeny a upevnil v Bratislave, odhodlanie pracovať v prospech slovenského národa, vôľa „oslaviti národ svůj smrtí, než jej znectiti životem"[4] pohasínali v spoločensky tupom a neslovenskom prostredí. Preto bol ochotný kedykoľvek „z vyhnanství svého do srdce vlasti se navrátiti".[5]

Závidel Kollárovi, že v Pešti predsa môže častejšie „s vroucími přátelskými dušemi obcovati",[6] a tak skôr prispievať k rozvoju vyššieho národného života. Opätovne si uvedomuje svoje vyhnanstvo: „... mysl má byla a jest vždycky tam, jen nuceně jsem si obral rolí tuto u příbuzných raději, než u Němců, nebo Uhrů. Pročež bylo-li by kde u Slováků našich pro mně místa, neomylně bych zdejší vyhnanství své s oním Jeruzalémem proměnil."[7]

Trikrát sa Šafárikovi naskytla príležitosť usadiť sa na Slovensku, ale nepriaznivé pomery ho prinútili k zápornému rozhodnutiu. Začiatkom júna 1824 volali ho za profesora do Kežmarku na uprázdnené miesto po Jánovi Chalupkovi. Pomery v rodine (smrť dcérky, manželkina choroba) a pracovné okolnosti (dokončieval *Dejiny slovanskej reči a literatúry*) nedovolili mu využiť príležitosť. Naopak, stratil pri tom blízkeho priateľa, keď namiesto neho odišiel do Kežmarku M. Slavkovský, riaditeľ školy v N. Verbáse, s ktorým sa navštevúval. Šafárik čoskoro oľutoval, že nevzal kežmarskú katedru a pomýšľal na Katedru československej reči a literatúry v Bratislave: „Vyznám Vám upřímně, že kdyby ta stolice literatury slovenské v Prešporku v lepším pořádku byla, všemožně bych na ni dosednúti hleděl."[8] A ukazovalo sa, že sa

[2] J. M. Hurban, *Hlasově o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky*. Slovenské pohľady I, 1, 1846, 51.

[3] J. M. Hurban, *Slovensko a jeho život literárny*, Slovenské pohľady I, 4, 1851, 137.

[4] List J. Kollárovi zo 14. 2. 1821, *Dopisy Pavla Jos. Šafařika Janu Kollárovi*, ČČM Praha 1873, 121 (ďalej len *Dopisy*).

[5] Tamže.

[6] List zo 4. 8. 1822, *Dopisy*, 127.

[7] List z 28. 4. 1822, *Dopisy*, 126.

[8] List z 24. 3. 1825, *Dopisy*, 396.

Šafárikovi vyplní jeho želanie práve v súvislosti s bratislavským lýceom. Roku 1827 mu profesor Grosz oznámil, že ho chcú povolať na lýceum za profesora teológie na miesto po zomrelom Šulekovi. Šafárik v tomto čase bol už plne pohrúžený do štúdia prameňov k slovanským dejinám a teológia mu bola veľmi cudzia. Píše Kollárovi, prosiac o radu: „Co se mne týče, já nikdy *horlivým* theologem nebudu a nemohu býti".[9] Lákala ho však možnosť pôsobiť medzi slovenskou študujúcou mládežou. Ale mal vážne obavy aj o postupe na svojich vedeckých prácach, aj o účinkovaní medzi mládežou: „Ba snad bych jako theologie profesor i se svými slovenskými studenty méně v slovenskom jazyku pracovati mohel, než se snad nyní nazdáme. Pokud tam Palkovič, daremná usilování jiných: a i potom, kdo ví, jak by to šlo?"[10] Po váhaní a predbežnom súhlase, keď rátal, že by miesto prijal len dočasne, kým sa neuvoľní iná katedra, napokon sa rozhodol a „zaděkoval za pozvání".[11] Stalo sa tak práve v čase, keď by jeho prítomnosť v Bratislave bola veľa znamenala. Práve roku 1827 sa začala mládež v Bratislave sama aktivizovať a založila si spomínný už samovzdelávací spolok so slovanskou knižnicou. Takto zostala nevyužitá veľká príležitosť nielen v Šafárikovom živote dostať sa na Slovensko, ale aj slovenskom živote, ktorý sa rozvíjal ďalej bez Šafárikovej účasti. Šafárika nenachádzame ani medzi priaznivcami založenej Spoločnosti, ku ktorým sa obracali o dary pre knižnicu.[12]

Napokon sa veci vyvinuli tak, že Šafárik sa predsa rozhodol opustiť Nový Sad. Palacký mu navrhol, aby prišiel do Prahy a pracoval v českej vede za honorár, hradený súkromnou spoločnosťou českých vlastencov, a dal mu tiež do výhľadu možnosť redaktora novín. Šafárik ponuku prijal, hoci k ničomu sa necítil „tak nespůsobný a tak nepřichystaný jako k redigování politických novin".[13] Rok predtým varoval pred Prahou J. Kollára ako pred najväčším slovanským Kocúrkovom, sídlom „číhařství a špehounství", kde vlastní sú väčšími zradcami ako Nemci.[14] Tak sa Šafárik z núdze uchýlil roku 1833 do Prahy a splnilo sa, čo napísal Kollárovi ešte roku 1824: „... nezbývá ničeho, nežli toulati

[9] List z 26. 8. 1827, *Dopisy*, ČČM, 1874, 298.

[10] Tamže, 299.

[11] List z 20. 9. 1827, *Dopisy*, ČČM, 1874, 414.

[12] Porov. *Krátký přehled událostí literatury na oboru Slovenska s připojeným pojednáním o Společnosti učenců řeči Československé Prešporské*, Plody, v Prešporku 1836, VIII.

[13] List Palackému z marca 1833. Konstantin Jireček, *P. J. Šafařík mezi Jihoslovany*, Osvěa II, 1895, 991.

[14] List J. Kollárovi z 29. 5. 1832, Osvěta I, 1895, 402.

se buďto po těch povšechních všeslovanstva stezkách bez domu a vlasti, nebo utíkati se pohostinu k těm pobratranců polím, nad nimiž dobročinnější slunce svítí, a stírati slzu oka potěšitedlným na ně pohleděním."[15]

Ešte raz sa zazdalo, že Šafárik bude zachránený pre Slovensko práve v Bratislave. Na ceste do Prahy v apríli 1833 sa zastavil na lýceu v Bratislave, kde sa práve smrťou Zsigmondiho uprázdnila stolica. Šafárik zaváhal. Miesto by bol rád prijal, ale vec s Prahou bola už rozhodnutá a nezmenil ju. Zatiaľ v Bratislave čakali od roku 1827 desiatky — nie Šafárikom kedysi želaných dvanásť národných oduševnencov, aby mohol veriť v úspešný vývin slovenského života — mladých Slovákov, ktorí bez vedenia krútili sa ako v začarovanom kruhu jazykového vlastenectva.

Už o rok po Šafárikovom odchode do Prahy začal sa v Spoločnosti nový život, ale bez jeho účasti a sústavnej pomoci. Je až na počudovanie, ako málo sa zo Spoločnosti česko-slovanskej obracali na P. J. Šafárika. Často sa obracali o pomoc do Čiech, pravda, spojenie išlo predovšetkým v línii spolupráce s mladými Čechmi, ale písali neraz aj staršími, Jungmannovi, Palackému, Hankovi. V korešpondencii tridsiatych rokov ani v Spoločnosti, ani napr. v Štúrovej, nenájdeme listy Šafárikovi, ani zmienky o nich. Medzi 57 predplatiteľmi na Plody, prvú publikáciu mladej slovenskej generácie, niet Šafárikovho mena. Spoločnosť mu však poslala (ako aj Čelakovskému a Českému múzeu) prostredníctvom Palackého exemplár darom s prosbou, aby „chaterný tento dárek z najvřelejších však k nim citů pocházející laskavě přijat ráčili".[16] Uvedené skutočnosti však neznamenajú, že o Šafárikovi v Bratislave nevedeli. Študovali jeho *Dejiny,* odoberali a propagovali ním vydávaný časopis Světozor. Štúr odporúčal Světozor všetkým svojim priateľom a radostne oznamoval každú novinku o Šafárikovi.[17]

Keď sa v Bratislave dozvedeli, že Šafárik ide vydávať *Starožitnosti,* hneď písali Palackému, že od nich môžu čakať hojnú podporu. Tlačené návestie odpísali a rozposlali na všetky strany na Slovensku s upomenutím, aby si adresáti knihu objednali. „Takové dílo napomáhati", píše Ľ. Štúr, „jest povinnost svatá. O můj Bože že zlata nemám, bych učinil aby beze všech překážek světlo spatřily! mám jen serdce, to tluče

[15] List z 2. 3. 1824, *Dopisy,* ČČM, 1873, 338.

[16] List Ľ. Štúra Fr. Palackému z 10. 4. 1836. *Listy Ľudovíta Štúra* I. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava 1954, 60 (ďalej len *Listy*).

[17] Šafařík vydává „Dějiny Všeslovenské literatury za kterou práci dostane slíbené od Cáre Ruského Mikuláše dvěstě dukátů." List zo 4. XI. 1834, Listy, 16.

ohnivě za původce..."[18] Hoci návestie o *Starožitnostiach* prišlo do Bratislavy veľmi nevhod, na konci školského roku, keď boli študenti najviac zaneprázdnení, predsa sa z členov Spoločnosti prihlásili už koncom mája šestnásti. Z vidieka pre krátku lehotu mohli získať len málo predplatiteľov. Jediný exemplár tlačeného návestia síce odpísali a rozposlali, ale peniaze predplatiteľov z vidieka nestihli prísť. Keď dielo začalo vychádzať v zošitoch, Spoločnosť ich distribuovala na Slovensku.

Zprávy o Šafárikovi spolu s inými zprávami z Prahy posielal do Bratislavy stály korešpondent Spoločnosti K. B. Štorch. V liste zo 17. 10. 1837 im napr. opísal schôdzku českých vlastencov u dr. Staňka, na ktorej obdarovali Šafárika za *Starožitnosti* strieborným pohárom s vyrytým nápisom: „Za Starožitnosti P. J. Šafaříkovi vděční Čechové dne 13. října 1837." Cez Štorcha sa Šafárik obracal na bratislavských, keď chcel, aby mu obstarali nejaké knihy.[19] No hlavným prostredníkom medzi Šafárikom a Spoločnosťou bol jeho synovec Ján Šafárik, študujúci vo Viedni, zdržujúci sa často u strýca v Prahe. Osobne sa mladí Slováci dostali do styku so Šafárikom obyčajne len cestou na štúdiá do Nemecka. Zastavúvali sa u neho, informovali ho o slovenských veciach a on ich uvádzal do českej vlasteneckej spoločnosti. Cez neho bratislavskí posielali listy významným slovanským dejateľom (napr. Štúr Maciejovskému) a na Šafárika (alebo Kollára) mala Ruská akadémia adresovať knižné dary pre Spoločnosť.

Priamo na Šafárika sa obrátil menom Spoločnosti A. B. Vrchovský, keď navrhol celonárodnú zbierku, ktorou sa mala upevniť Katedra československej reči a literatúry a premeniť na Slovanský ústav. Šafárik mal opraviť a doplniť pripravenú výzvu k slovenskej a českej verejnosti. Šafárik schvaľoval celú akciu, odobril aj zámer, aby podnet ku zbierke vyšiel od niektorého významného slovenského činiteľa, ale sám sa na to nepodujal. Prostredníctvom svojho synovca vrátil návrh Vrchovskému, aby sa veci ujali buďto niekto z peštianskeho kruhu (J. Kollár), buďto niektorý superintentent. Na túto úlohu sa však nepodarilo získať zo starších nikoho, čo bolo na veľkú škodu dobre premysleného plánu.

Intenzívnejší styk s Mladým Slovenskom mal Šafárik od Štúrovej návštevy r. 1838. Štúr sa vtedy uberal do Halle, aby sa pripravil na úlohu profesora slovenskej Katedry, tajomníka Slovanského ústavu

[18] List Fr. Palackému z 10. 4. 1836, *Listy,* 62.

[19] Vrchovský obstarával Šafárikovi r. 1838 katalog Szécsényiho knižnice a atlas Korabinského. Štúr tiež odnášal Šafárikovi nejaké knihy, cestujúc cez Prahu do Halle.

a redaktora plánovaných novín. Šafárik odporúčal Štúra známemu profesorovi Pottovi v Halle. Zo svojej cesty po Lužiciach Štúr sprostredkúval Šafárikovi jazykový materiál pre Slovanský národopis. Na spiatočnej ceste znova sa zastavil v Prahe, kde pobudol 15 dní, bývajúc u Šafárika. V tomto čase rokovali v Prahe konkrétnejšie o Štúrovej profesúre, o vydávaní novín a o politickej činnosti na Slovensku vôbec. Pražania, ktorí hojne podporili už zbierku na Slovanský ústav, zabezpečili Štúrovi na prvé obdobie po návrate z Halle finančnú podporu. Vieme, že Štúr od týchto čias podrobne informúval Šafárika o slovenských veciach (napríklad pri prestolnom prosbopise), aj keď sa patričná korešpondencia nezachovala. Šafárik písaval Štúrovi aj potom, keď sa iní odmlčali po zprávach o uvedení slovenčiny za spisovný jazyk,[20] predsa však sa ho nepodarilo získať na odobrenie tohto kroku a v *Hlasoch o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky* r. 1846 sa zjavil aj Šafárikov príspevok proti slovenčine. Tak sa Šafárik ocitol priamo v tábore odporcov mladoslovenského hnutia v otázke najprogresívnejšej, ktorú Mladé Slovensko nastolilo. Spolu, a predsa v dvoch táboroch, ocitli sa Šafárik a Mladé Slovensko na Slovanskom sjazde v Prahe r. 1848. Šafárik zastával minimálny politický program, zdôrazňujúc zachovanie Rakúska ako podmienku pre zachovanie Slovanov,[21] Štúr zastával radikálne stanovisko protirakúske: „Dosavád Rakousko stálo a my hnili. Co by nám řekl svět, kdybychom o nic více nestáli, než o zachování Rakouska. Pádem Rakouska nepadáme my."[22] V duchu slovanského programu Mladého Slovenska Štúr kládol dôraz na utvorenie samostatných slovanských obcí v Rakúsku, čo bolo v podstate niečo iné ako „matné Šafaříkovo pojetí slovanského spolku... Štúr byl také na rozdíl od Šafaříka pro politiku činu."[23]

2

Slovanské povedomie a cítenie mladoslovenskej generácie

Povedomie príslušnosti k mnohomiliónovej slovanskej rodine, široko rozloženej po veľkej časti Európy a Ázie, bohatej na veľkú históriu,

[20] Porov. Štúrov list S. B. Hroboňovi zo 6. I. 1844: „Z Prahi mi mimo Šafárika ňik ňedopisuje. Ťi luďje sa hňevaje, že sa chceme vivinuť, a to maju biť Slovaňje!" *Listy* II, Bratislava 1956, 15.

[21] Václav Žáček, *Čechově a Poláci roku 1848*, časť druhá, Praha 1948, 143.

[22] Tamže.

[23] Tamže, 144.

duchovné a hmotné statky, rovnej ostatným európskym národom, vykupovalo mladé pokolenie porobených slovanských národov z pocitu osihotenosti, národnej menejcennosti a kultúrnej malosti. Presvedčenie, že nadchádza čas, v ktorom Slovania vystúpia na javisko európskych dejín, aby vyplnili historické poslanie v histórii ľudstva, upevňovalo sebadôveru mladých. Príslušníkom malých slovanských národov sa ukazovala reálna nádej, že kultúrnou a politickou spoluprácou v záštite veľkých slovanských kmeňov, ako sú ruský a poľský, môžu sa zbaviť národnej poroby a získať slobodu, hlavný predpoklad úspešného sociálneho a kultúrneho rozvoja vlastného kmeňa. Z takýchto perspektív sa rodili nové sily, najmä v radoch študujúcej mládeže a rástlo oduševnenie, odhodlané prekonávať prekážky až do samožertvy. Mocným impulzom ku konkrétnej spolupráci mládeže porobených slovanských národov v rámci Rakúskej ríše boli úspechy buržoáznej revolúcie v Paríži a na iných miestach v Európe r. 1830 a poľské povstanie proti cárskemu útlaku. Myšlienka slobody a republikanizmu vtisla pečať aj slovanskému povedomiu mládeže a strhla ju do nebývalej aktivity vo verejných či tajných spolkoch napriek hmotným nedostatkom, feudálnym zákonom a strohým policajným predpisom. Zo spolupráce mladých Slovákov s mladými Čechmi, Poliakmi, Srbmi, Chorvátmi a Slovincami sa zrodil nový ruch aj na Slovensku a formovalo samostatné hnutie Mladé Slovensko. Preto základnou osnovou programu mladoslovenského hnutia bolo v prvom období *slovanské povedomie a myšlienka slovanskej vzájomnosti.*

Prv ako by sme zisťovali, koľkým podielom a v akých polohách P. J. Šafárik budoval ideológiu slovanstva v radoch Mladého Slovenska, musíme sa pozastaviť nad tým, z akých zdrojov sa sýtilo slovanské povedomie a cítenie tejto generácie vôbec. Predovšetkým treba rozlíšiť dva pramene. Na jednej strane je to dielo Kollárovo, Šafárikovo a Hollého, mnohostranne už skúmané a ocenené v tomto smere, na druhej strane je to slovanský program a ideológia poľských revolučných spolkov, doteraz málo prebádaná a nedocenená vo vzťahu k slovenskému hnutiu. Len z týchto dvoch zložiek možno vysvetliť vyšší stupeň národného pohybu na Slovensku, pričom diela uvedených troch autorov tvoria nevyhnutný stavebný materiál, do ktorého ideológia slobodomyseľného hnutia prináša jednak dynamizujúci a organizujúci prvok, jednak aj nové ideové hodnoty, protikladné rozličným stupňom k uvedeným domácim zdrojom slovanského povedomia. Polonofilskú orientáciu v prvom období Mladého Slovenska, ako aj smelý, bojovný a republikánsky ráz celého hnutia bez týchto súvislostí nevysvetlíme. Z tohto hľadiska ukáže sa v novom svetle a v iných

vzťahoch slovanstvo staršej generácie a náplň slovanstva v mladoslovenskom hnutí.

Nemožno v tejto súvislosti obísť pomer Mladého Slovenska ku Kollárovej koncepcii slovanskej vzájomnosti, ktorá sa pokladala za rozhodujúcu a určujúcu ráz slovanstva mladej slovenskej generácie. Rozoberajúc špeciálne túto otázku[24] došli sme k uzáverom, že Kollár so svojou koncepciou nebol *už* v tridsiatych rokoch „vodcom veku", ním vytyčovaný program bol už priúzky a v istých zložkách retardačný a demobilizujúci[25] vzhľadom na slovanský program Mladého Slovenska. Tento mal od svojho začiatku iný zmysel, ako mu ho chcel predpísať vo svojej *Rozprave* Ján Kollár r. 1836. Slovanský ráz Mladého Slovenska mal proti Kollárovej požiadavke apolitičnosti výrazne politický zmysel i formy, proti jeho rusofilstvu bolo Mladé Slovensko zásadne polonofilské v zmysle proticárskom, proti jeho predstave štvorkmeňovitosti Slovanstva sa hlásilo k myšlienke federácie republík samostatných slovanských kmeňov, a napokon proti jeho uzavretosti slovanského programu len do radov vzdelancov propagovalo preniknutie medzi pospolitý ľud. Z týchto zásadných protirečení možno vysvetliť nezmieriteľné stanoviská a prudkosť zrážky, ku ktorej došlo medzi Kollárom a Mladým Slovenskom pri uzákonení slovenčiny za spisovný jazyk.

Keď vyjdeme pri skúmaní vzťahu Šafárik — Mladé Slovensko v otázke slovanskej z konečného bodu, z konfliktu medzi nimi, zistíme nápadný rozdiel medzi Šafárikovým stanoviskom a Kollárovým, čo si jasne uvedomovali aj účastníci sporu. Šafárikov príspevok v Hlasoch bol mierny, otcovsky láskavý a pokojne presviedčavý. Možno to vysvetliť len z iného typu Šafárikovej letory, než akej bol Kollár? Bližšie budeme pravde, keď ho budeme chápať ako výraz väčšej, až podstatnej zhody s ideológiou mladých, avšak bez ich optimizmu a dôvery v sily vlastného kmeňa. V čom teda rástlo Mladé Slovensko zo Šafárika?

Povestné Šafárikove diela *Geschichte der slavischen Sprache und Literatur* (1826), *Slovanské starožitnosti* (1837) a *Slovanský národopis* (1842) mali aj na mladú slovenskú generáciu taký mohutný buditeľský účinok, aký vyvolávali u príslušníkov iných slovanských národov. Ich vedecká argumentácia, ktorú musela uznať aj kultúrna Európa, ohlasovala sa v mnohonásobnej sile v domácom prostredí. Rozhodujúci vplyv pre formovanie nových prvkov v programe mladej slovenskej

[24] Ján B é d e r, *Kollárova koncepcia slovanskej vzájomnosti a Mladé Slovensko*, Historický časopis, 8, 1960, 2—3, 243—247.
[25] Tamže.

generácie má prvý Šafárikov spis *Dejiny slovanskej reči a literatúry.* Keď vyšli ďalšie dve spomínané diela, slovanský a slovenský program Mladého Slovenska bol už v podstate vykryštalizovaný. Tieto diela len potvrdili obšírnejšie a hlbšie to, čo v jadre obsahoval už prvý Šafárikov spis.

Dejiny slovanskej reči a literatúry boli určené svojím venovaním „mladým priateľom slovanskej literatúry, predovšetkým študentom" ako príručka „na vzbudzovanie uvedomelej rodolásky, na oživovanie literárneho ruchu, na zošľachťovanie mysle".[26] Kniha plnila od svojho vydania r. 1826 svoje buditeľské poslanie u jednotlivcov. Popri Kollárovej *Slávy dcere* iste prispela k oživeniu organizačného ruchu medzi slovenskou mládežou v Bratislave, ktorá si už nasledujúceho roku (1827) zakladá spolok a slovanskú knižnicu s cieľom zdokonaľovať sa v národnej reči. Skutočnou slovanskou učebnicou sa stali *Dejiny,* keď Spoločnosť česko-slovanská prijala vyššie buditeľské ciele ako len jazykové cvičenia. V tejto fáze vývinu nemohlo sa už vystačiť len s oduševnením, napájaným z Kollárovej poézie. Nový program potreboval širšiu základňu, dostatok konkrétnych poznatkov o sebe a o Slovanstve, ktoré by presvedčovali silou faktov oduševnených i nerozhodných, ba mohli byť zbraňou aj proti nepriateľským útokom. Vrchovský vytýčil začiatkom šk. roku 1834/1835 Spoločnosti úlohu prejsť od foriem školskej práce, zameranej len na jazyk, k štúdiu národa ako celku, jeho minulosti, zvykov a obyčajov, národného svojrázu a tiež jeho spoločenského položenia a sociálnych potrieb. Spoločnosť mala vychovať Slovensku nielen básnikov, ale aj jazykovedcov, filozofov, historikov, národopiscov, zemepiscov a iných odborníkov. Keď sa nový cieľ Spoločnosti uzákonil aj v stanovách ako povinnosť „o zrůst a prospěch jako mluvnické znalosti řeči česko-slovanské, tak i literatury a dejepisu, vůbec o vzdělanost národní",[27] musela sa zmeniť náplň práce jednotlivcov aj spoločných zasadnutí. Členovia sa rozdelili do troch skupín podľa náklonnosti a schopnosti pre jednotlivé vedné odbory. Utvorili nielen „triedu" básnickú, ale aj filozofickú a dejepisnú, do ktorej zaradili aj odbor zemepisu a národopisu. Recitácie a výklad Kollárových zneliek zo *Slávy dcery* ako náplň spoločných schôdzok nemohli byť dostatočnou oporou pre vyššie formy práce. Preto L. Štúr od šk. roku 1835/36 nahradil výklad *Slávy dcery* prednáškami o histórii, náboženstve, mravoch slovanských kmeňov, o ich reči a literatúre podľa Šafárikových *Dejín slovanskej reči a literatúry.* Preto tak horlivo

[26] Citované z rukopisu prekladu, pripraveného R. Betákom a V. Betákovou.
[27] *Pořádek zákonů od roku 1829.* V Univerzitnej knižinci v Bratislave.

propagovali a vedeli oceniť nové Šafárikovo dielo *Starožitnosti.* Štúr ešte pred ich vydaním predpovedal: „Bude to dílo klassické."[28] Po prvých zošitoch písal s nadšením: „Jsou starožitnosti dílo nevyrovnané, naší největší pozornosti zásluhující a jist sem toho, že i ostatní Evropy oči nimi na nás obráceny budou."[29] „Starožitnosti jsou nám pokladem; Šafařík, Jungmann, Presl, Palacky předměty naší nekonečné radosti."[30]

Podľa Šafárikových *Dejín* Štúr nielen pokračoval vo svojich prednáškach, ktoré si pripravoval veľmi obšírne,[31] ale podľa nich stručne vylíčil aj literárny vývin na Slovensku v úvode k *Plodom,* prvej knižnej publikácie, ktorú Spoločnosť vydala r. 1836.[32] Šafárikove *Dejiny* boli teda základným prameňom vedomostí Mladého Slovenska o Slovanoch. Zo stručných a presvedčivo stavaných kapitoliek tohto diela mladá slovenská generácia preberala predovšetkým základné štatistické a všeobecné údaje o minulosti Slovanov a dostávala prehľad aj o súčasnom stave kultúry slovanských národov. V hlavných črtách prijímala aj Šafárikove pokyny pre praktické uplatňovanie slovanskej vzájomnosti.

Mladý slovenský študent, ktorý precitol k národnému povedomiu, po prvý raz sa dozvedel, že skutočne patrí k 50—60 miliónovému kmeňu, ktorý „zaberá takmer pol Európy a tretinu Ázie", že svojich súkmeňovcov môže nájsť „od Dubrovníka na Jadrane na sever až k brehom Ľadového mora, napravo až na Kamčatku blízo Japonska, naľavo až k Baltskému moru".[33] Presvedčil sa, že to nie je len básnický obraz a zbožné želanie, ale historická pravda, že Slovania sú starodávni obyvatelia Európy, rovní svojim susedom a s nimi rovnoprávni. Nijako nezaostávajú za nimi ani v náboženstve, ani v mravoch, ani v kultúre. Ba ani pred prijatím kresťanstva nepatrili medzi barbarské národy, ale boli „na istom stupni národnej a súčasnému stavu odpovedajúcej vzdelanosti, ktorá ich aj podľa dnešného (rozumej: čas vydania *Dejín* — pozn. J. B.) ponímania zaraďuje medzi národy civilizované". Už pred naším letopočtom mali „vysokú domácu kultúru". Mali „demokratické zriadenie" a „ľúbili slobodu tak veľmi, že sa nijako nevedeli prinútiť k služobnosti alebo poslušnosti". Boli pohostinní, pokojamilovní,

[28] List A. B. Vrchovskému z 30. 5. 1836, *Listy,* 63.

[29] List D. Slobodovi z 22. 10. 1836, *Listy,* 85.

[30] List K. B. Štorchovi zo 16. 11. 1836, *Listy,* 90.

[31] V liste Ct. Zochovi zo 14. 10. 1836 píše, že prednáša „... historiu dle Šafařika s připojenými občanskými udalostmi každého kmene, čehož rukopis si hotovím, který, získám-li více času, mnoho archu obsahovati bude." *Listy,* 83.

[32] V *Krátkom přehlede událostí literatury na oboru Slovenska* sa na str. V. výslovne uvádza „posud dle Šaffařika". Plody, v Prešporku 1836.

[33] Tieto, ako aj ďalšie citáty sú z uvedeného pripraveného prekladu *Dejín.*

nepokúšali sa o nadvládu nad svetom, ale zaoberali sa tvorivými zamestnaniami, pastierstvom, roľníctvom, obchodom. V prehľade o súčasnom stave „slovanského národného kmeňa" sa mládí dozvedeli, že Slovania sa delia na dve mohutné „ratolesti" podľa zamepisnej polohy a jazykovej príbuznosti: na juhovýchodnú (kmeň ruský, srbský chorvátsky a vindský) a severovýchodnú (kmeň český, slovenský, poľský a srbovendský). Podľa toho sa aj „kmeň slovanského jazyka" delí na dve veľké skupiny (A a B) s hlavnými „nárečiami" (jazykmi). Presviedčali sa, že slovanský jazyk „má nesporne veľa dobrých vlastností a predností", ktoré uznali aj viacerí cudzinci. Poučili sa tiež o prvom slovanskom písme, o staroslovienčine, hlavných znakoch jednotlivých slovanských rečí a získali prehľad o literárnom vývine a súčasnom stave slovanských literatúr.

Veľkou obranou Slovanov a ich kultúry je v Šafárikovom diele 5 § kapitoly o starých Slovanoch. Šafárik v ňom plamenne vyvracia všetky tvrdenia utŕhačov-cudzincov, ktorí hanobili, zaznávali Slovanov či ako celok alebo jednotlivé kmene, ktorí zľahčovali alebo prekrúcali ich dejiny a národný charakter. Proti nim Šafárik stavia celkom iný obraz telesného aj duševného rázu Slovanov. Medzi základnými črtami slovanského charakteru vyzdvihuje ich lásku k práci, rodnej reči, úprimnú a prostodušnú veselosť, znášanlivosť a mierumilovnosť. Aj keď Slovania ešte nedosiahli taký stupeň vzdelanosti ako niektoré iné národy v Európe, predsa „vo všetkých odboroch a vzťahoch kultúrneho života môžu sa pochváliť jednotlivcami, a to kniežatmi a hrdinami, štátnikmi i kňazmi, učencami i umelcami, remeselníkmi i obchodníkmi, ktorí ani v najmenšom nezaostávajú za takýmito ľuďmi v iných krajinách". Autorov lživých tvrdení o Slovanoch Šafárik pranieruje ako „ľahkomyseľných tupiteľov a nemysliacich ohováračov", „tupých utŕhačov" a „nevďačníkov, ktorí zabudli na to, že ich kedysi slovanská jemnosť a pokojamilovnosť vytrhla zo stavu divokosti a voviedla do príbytkov krotkej družnosti, ich surové kočovníctvo zahalila do rúcha civilizácie a jemnejších mravov, ich nivočiace pluky premenila na užitočné pluky a namiesto drancovania a pálenia naučila ich stavať domy a mestá, zabudli, že ešte i dnes väčším dielom žijú z potu a mozoľov slovanských rúk".

Takýto obraz slovanskej minulosti napĺňal mladú slovenskú generáciu národnou hrdosťou a sebavedomím. Utvrdzoval ich aj v slobodomyseľných náhľadoch, o ktorých sa presviedčali, že sú nielen ideami, ktoré prináša nový spoločenský európsky vývin, ale aj naplňovaním odkazu národných tradícií, pôvodného demokratického zriadenia a slobodymilovnosti Slovanov. Šafárikovo dielo vzbudzovalo u mladých aj

mohutnú vlnu optimizmu do budúcnosti. Šafárik nielen citoval Herderovo proroctvo o slávnej budúcnosti, ktorú prinesie Slovanom nezadržateľné koleso meniaceho sa času, ale aj jemu samému je súčasný vývin u Slovanov veľkým znamením lepších časov: „Každej vlastenecky cítiacej hrudi zmocňuje sa príjemný pocit, keď pozoruje najnovšiu epochu slovanskej národnej kultúry." Je presvedčený, že „po chmúrnom ráne" svitne „udatnému síce, ale pokojamilovnému národu slnečný deň". Takéto perspektívy poháňali mládež do nebývalej aktivity, aby pekný obraz budúcnosti premenili čím skôr na skutočnosť.

Pri návrhoch na realizovanie myšlienky slovanskej vzájomnosti Šafárik je realistickejší ako Kollár. Podľa neho „ťažko dúfať v znovuzjednotenie" Slovanov čo len v používaní rovnakého písma, aj keď veľká pestrosť slovanských ebecied je veľkou prekážkou vzájomného poznania. Neschvaľoval pokusy o všeslovanskú ekecedu a považoval ich za nereálne fantázie. Svoj náhľad na tieto otázky jasne vyložil v listoch Kollárovi: „Seznámení Slovanóv mezi sebú — *tak jak sú* — (zdôraznil J. B.) buď prvním, hlavním cílem."[34] Prvý krok ku zbliženiu Slovanov Šafárik videl vo využívaní spoločnej slovnej zásoby a len časom a bez násilných reforiem by sa mohlo dospieť k zjednodušeniu a „dobrovoľne" k zjednoteniu. Mladé Slovensko si osvojilo zo Šafárika aj iné jeho stanovisko. Šafárik vyčítal, že „pri všeobecnom kriesení slovanskej literatúry" sa veľká časť spisovateľov zameriava „na formálnu stránku pestovania reči, na gramatiky a slovníky", a odporúčal nezabúdať „na materiálnu stránku jazykovej výstavby, na podporu ľudového a národného vzdelania slovom i písmom". Starosť o pozdvihnutie slovenského základného školstva bola v programe Mladého Slovenska na poprednom mieste.

Šafárik vo svojom diele hovoril aj o „podporných prostriedkoch" literatúry u Slovákov. Za hlavný predpoklad úspešného rozvoja kultúry udáva „politickú samostatnosť a blahobyt krajiny, založený na priemysle a obchode". Takáto požiadavka posilňovala v mladoslovenskom hnutí politickú aktivitu, nabádala k starostlivosti o sociálne a spoločenské otázky v národnom hnutí. Šafárik vyzdvihol vo svojom diele ako konkrétne prostriedky k rozvoju slovanskej kultúry školy, knižnice, múzeá, učené spoločnosti a akadémie, literárne a kritické časopisy, zdokonaľovanie kníhtlačiarstva a dobré kníhkupectvá. To všetko sa dostalo do programu mladoslovenského hnutia už v prípravnom období, ako o tom svedčia premyslene podnikané akcie už v tridsiatych rokoch.[35]

[34] List zo 16. 8. 1827, *Dopisy*, ČČM, 1874, 297.

[35] Porov. náplň práce v Spoločnosti česko-slovanskej a v Slovanskom ústave v rokoch 1835—1840 (cit. štúdia v pozn. 1).

Šafárik osobne ani raz nezastal v kruhu slovenskej mládeže v Bratislave, ale svojím dielom prenikol hlboko do ich vedomia ako ‚kochánek Všeslávie".[63] Výrazným svedectvom slovanského zmýšľania a vďačnosti Mladého Slovenska ku všetkých, ktorí sa zaslúžili o Slovanstvo a pričinili sa o rozvinutie spolupráce medzi Slovanmi, bola akcia pripravovaných *Citov vděčnosti*. Medzi oslavnými spevmi „mladých Slovanů", ktorí ďakovali 22 dejateľom zo siedmich slovanských kmeňov za vzbudené slovanské povedomie a cítenie, za príklad lásky k vlasti, za myšlienku slovanskej vzájomnosti „vzduch onen životný", ktorý usmerňoval všetku ich prácu,[37] na prvom mieste je spev na P. J. Šafárika. Podľa zachovaného rukopisného náčrtku života a diela P. J. Šafárika, ktorý slúžil ako podklad na napísanie ódy naňho,[38] poznali Šafárikov život a dielo veľmi dobre. Okrem výpočtu dát uvádza sa niekde aj hodnotenie: „Š(afárik) jest od smrti nejzasloužilejšího *Dobrovského* u všech Slavských Národů za prvního a najčelnějšího znatěle řeči a starožitností slovanských znám."[39]

Najlepším znalcom Šafárikovho diela popri Vrchovskom, ktorý pracoval na učebnici slovenských dejín, bol Ľudovít Štúr. Tento bol aj básnicky činný, preto sa podujal ospievať Šafárika. Svoju prácu predniesol hneď na prvom zasadnutí Spoločnosti, na ktorom sa 19. 2. 1837 posudzovali a schvaľovali vyhotovené básne pre chystanú zierku. Báseň posúdili traja recenzenti. B. Vrchovský z obsahovej stránky, J. V. Bysterský zo stránky slohu a reči a P. V. Baraňai zo stránky formálnej. Všetci traja ju schválili a celé zasadnutie (až na jeden hlas) ju prijalo do *Citov vděčnosti*. Štúr oslavuje v básni Šafárika ako objaviteľa pravlasti Slovanov. Básnicky komponoval svoju ódu *Na Šafařika*[40] ako rozhovor „otců slovanských syna", ktorý hľadá „starověké své vlasti klín", s riekami jednotlivých slovanských krajín ako svedkami zašlých dôb. Nevedia mu dať odpoveď ani Labe, ani Morava, ani Visla, ani Volga, ani „Tatra tisícletá". Avšak z oblakov nad Tatrami vystúpi anjel s planúcou pochodňou a jej svetlo ožiari poznaním dávnu vlasť Slovanov od pomoria až k Tatrám. Alegória veľmi jasná všetkým členom Mladého Slovenska. Anjelom, ktorý im objavil vlasť, dejiny, veľkosť a silu Slovanov, bol

[36] List Ľ. Štúra Palackému z 27. 11. 1836, *Listy*, 94.

[37] B. Vrchovský v úvode k *Citom vděčnosti. City vděčnosti mladých synů Slovenska*. Na vydanie pripravil, poznámky a štúdiu napísal Vladimír Matula, Bratislava 1959, 11.

[38] Tahy ze životopisů mužů, jimž „city vděčnosti" obětovány býti maji. V Hurbanovej pozostalosti, v materiáloch z pozostalosti A. Pražáka, LAMS. Uverejnil VI. Matula v cit. diele.

[39] Tamže, 69.

[40] *City vděčnosti*, 13—21.

Šafárik, lúčom poznania jeho dielo. Báseň je „slovanská“ aj svojou formou. Štúr napodobnil kompozíciu, štýl aj výraz ruských bylín.

3

Povedomie národnej osobitosti Slovákov a ich reči

Ako sme už uviedli, základnou osnovou mladoslovenského hnutia bolo slovanské povedomie a cítenie. Myšlienka slovanskej vzájomnosti aktivizovala do spolupráce a vzájomnej pomoci nerozvité národné sily, najmä mladú generáciu v rámci Rakúskej ríše. Za vzájomnej podpory a povzbudzovania zveľaďovali sa uvedomelé zložky jednotlivých národností a začali si formovať svoj vlastný národný program. Idea slovanskej vzájomnosti nebola cieľom, ale len prostriedkom na prebudenie a pozdvihnutie vlastného národa. Nebolo ináč ani v prípade pohybu slovenskej mládeže. Slovenskí študenti sa začleňovali do spolupráce v rámci vzájomnosti s mladými Čechmi, Poliakmi, Chorvátmi, Srbmi a Slovincami ako príslušníci zvláštneho slovanského kmeňa, ako reprezentanti Slovákov a Slovenska.

Keď J. Kollár v rokoch 1836 a 1837 vystúpil vo svojich rozpravách s koncepciou štyroch slovanských rečí, v rámci ktorých sa má rozvíjať kultúra menších slovanských kmeňov, začleňujúc Slovákov do kmeňa československého, program Mladého Slovneska sa už kryštalizoval na inom princípe. Spolupráca medzi mladými predstaviteľmi slovanských národov sa od začiatku tridsiatych rokov organizovala na princípe rovnoprávnosti, demokratizmu, na myšlienke federácie slobodných slovanských republík v duchu zámerov slovanského programu ruských revolucionárov dekabristov, ruských slobodomurárskych lóží. Takáto orientácia vyplynula zo spojenia s demokratickým krídlom poľskej emigrácie. Preto mohol A. B. Vrchovský pri rokovaní so zástupcami mladej českej generácie roku 1839 pri otázkach československej a slovanskej vzájomnosti jasne formulovať stanovisko Mladého Slovenska. Odmietol výčitku, že sa slovenské hnutie utápa v Kollárových všeslovanských vidinách, namiesto aby sa viac priklonilo k Čechom. Menom slovenského hnutia sa osvedčil, že Mladé Slovensko stavia svoj program tak, aby bol prospešný najprv Slovákom, Slovensku a cez nich československému kmeňu a celému Slovanstvu. Z tejto línie sa nedajú zviesť, „budú najprv Slováci, potom Čechoslované, ale také i Slované“.[41]

[41] Cit. štúdia *Společnosť česko-slovanská a Slovanský ústav v Bratislave v rokoch 1835—1840*, 49.

V tomto zmysle, v najužšej spolupráci s najbližšími, s mladými Čechmi, formovalo Mladé Slovensko svoj kmeňový program, ktorý sa najmarkantnejšie manifestoval roku 1843 proklamovaním spisovnej slovenčiny za spisovný jazyk Slovákov.

Keď chceme vysvetliť, ako dospeli príslušníci mladej slovenskej generácie, grupujúci sa z evanjelického prostriedia, z tradície spisovnej češtiny na Slovensku, k takej jasnej hierarchii kmeňového a slovanského programu, neomylne prídeme aj k domácim vplyvom, a to k dielu P. J. Šafárika a Jána Hollého. Keď mladá slovenská generácia programovo a s oduševnením preberala zo Šafárika všeobecné vedomosti o Slovanoch, tým vnímavejšie si osvojovala tie miesta, kde hovorí o Slovákoch, ich reči a literatúre. A Šafárik netvoril fikciu jednotného slovanského národa. Posudzoval Slovanov „tak jak sú“, nie ako „palmu s jedným kmeňom“ alebo so štyrmi hlavnými vetvami ako Kollár, ale predstavil Slovanov ako „mnohovetvistý dub“, ktorého vetvy „rozkvitali v rôznych formách a niesli ovocie rozličného druhu“. A nepokladal to ani za ujmu Slovanstva, ba podľa neho „mnohovetevnosť slovanského národného i jazykového kmeňa je dokonca prednosťou, ktorá síce môže celkové zveľadenie národa o niekoľko storočí oneskoriť, ale o to krajšie povedie raz k cieľu“.

Slovákov Šafárik vydelil na strome Slovanstva v hlavnej severovýchodnej vetve ako samostatný slovanský kmeň, aj keď používali ako spisovný jazyk češtinu. Preto postavil pre ich reč a literatúru samostatnú kapitolu. V historicko-etnografickom úvode hovorí o Slovákoch ako „o dôstojných potomkoch karpatských a dunajských Praslovanov“, ktorí odjakživa obývali priestor medzi Dunajom a Tisou až po úpätie Karpát. Slovákov robí priamymi dedičmi Veľkomoravskej ríše, ktorá „sa rozprestierala po celom dnešnom Slovensku“. Potom stručne zaznamenáva osudy Slovákov po páde Veľkej Moravy a po začlenení sa do Uhorského štátu. Záverom vymedzuje slovenské osídlenie v Uhorsku a uvádza štatistické údaje o počte a vierovyznaní Slovákov.

Slovenčinu Šafárik charakterizuje ako osobitný slovanský jazyk, ktorý tvorí „prechod od českého nárečia (jazyka) k vindsko-chorvátskemu alebo od skupiny A ku skupine B, a vo svojej pôvodnej podobe je veľmi blízka starej cirkevnej slovančine“. Potom uvádza desať základných rozdielov medzi slovenčinou a „češtinou-moravčinou“. Z pestrosti slovenských nárečí určuje tri hlavné nárečia: vlastné slovenské, moravsko-slovenské a poľsko-slovenské. Slovenčine, „ako ona žije v ústach ľudu“, Šafárik priznáva prednosti pred češtinou: „V ľúbozvuku má, pravdaže, pre svoje bohatstvo širších, zvučnejších, jasnejších vokálov prednosť pred češtinou.“ Česi by mali podľa Šafárika brať ohľad

na výslovnosť Slovákov v Uhorsku, „ktorá je nepochybne jemnejšia, často výraznejšia ako výslovnosť u Čechov". A na inom mieste Šafárik nevie „ani dosť vynachváliť" bernolákovské úsilie „o pozdvihnutie slovenskej literatúry".

Takéto náhľady na Slovákov a slovenčinu si mladoslovenské hnutie osvojovalo z diela Šafárikovho. Preto, keď došlo ku sporu o spisovný jazyk, J. M. Hurban priamo ukázal na Šafárika ako pôvodcu myšlienky, ktorej následkom bolo aj uvedenie slovenčiny za spisovný jazyk: „Od Vás vieme, že sme my kmeň zvláštny, svoje nárečie od českého odchodné majúci, lebo ste nám dosť zreteľne nielen vo Vašej *Histórii reči a literatúry slovanskej*, ale aj v *Národopise* svojom o tom písali."[42]

Ako je však možné, že Šafárik a Mladé Slovensko sa ocitli v protivných táboroch v otázke spisovného jazyka na Slovensku? Je predsa evidentné, že mladoslovenské hnutie prijalo Šafárikove vedecké zistenia, ktoré ani jemu nedovolili nepriznať Slovákom a ich reči svojbytnosť v rámci slovanských národov a jazykov. Do dvoch táborov sa dostali na základe celkom odlišného náhľadu *na možnosť* rozvíjania samostatnej slovenskej kultúry. Šafárik neveril v úspech, mladí dôverovali svojim silám a v rozvíjaní kultúry vo vlastnom jazyku videli nevyhnutnú podmienku úspechu všetkej svojej práce.

Šafárik rezignoval ešte v čase svojej novosadskej osihotenosti. Už roku 1824 napísal Kollárvi zúfalý list: „*já naprosto nemám naděje nižádné, aby mezi našimi uherskými Slováky kdy lépe bylo.* Jest to arci přebolestné srdci mému, že toto přesvědčení žádným rozumováním vyvrátiti nemohu: cožkoli si na mysl přivodím proti němu — to vše se v potvrzení jeho obrací."[43] Z tejto rezignácie sa vykupoval štúdiom dejín a kultúry celého Slovanstva: „Nemám-li myslí a duchem věčně pohřben býti, nezbývá ničeho, nežli toulati se po těch povšechních všeslovanstva stezkách."[44] Pred odchodom do Prahy znova vyjadril podobné náhľady. Keď Hamuljak zbieral materiál proti maďarizácii, Šafárik mu napísal: „Já, milý příteli, se obávám, že už všecko pro nás pozdě. Všecko se tam schyluje, že národy slovenské v Uhřích pomaďarčeny budou. Estli ne dobrovolně, tedy násilně. Ale nebude, tuším, ani násilí třeba... O 20 nebo 30 let bude po našem (národe) veta. Aspoň já této hanby zde v Uhřích dočekati nechci — nýbrž s boží pomocí se zavčasu někam na stranu napravo nebo nalevo uchýlím

[42] J. M. Hurban, *Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky*, Slovenské pohľady I, 1846, 1, 48.
[43] List z 2. 3. 1824, *Dopisy*, ČČM, 1873, 388.
[44] Tamže.

a vzdálím."[45] A o dva roky sa uchýlil do Prahy a začlenil sa do českého kultúrneho života. Šafárik v dvadsiatych rokoch, z ktorých pochádzajú jeho výroky, nevidel nijakej záruky pre lepší vývin pomerov na Slovensku. Šafárik sa musel cítiť osihotený, lebo keď hľadal oporu, obzeral sa len po slovenských vzdelancoch. Nenašiel ani štyridsaťdeväť Kollárovi podobných vlastencov, ktorých si želal roku 1821,[46] ani dvanásť roku 1823, aby mohol veriť, že „naše bolo by vítězství".[47] A potom v Prahe bol odlúčený od vývinu na Slovensku, preto aj v štyridsiatych rokoch hľadel s rovnakou skepsou, hoci vtedy už stála v službe národa celá jedna generácia vzdelancov, ktorá dôverovala jednak svojim silám, jednak čerpala posilu z najistejšieho zdroja, zo spoločenskej sily a z kultúrnych hodnôt slovenského pospolitého ľudu. Preto táto generácia nastupovala do života s toľkým elánom a s takou istotou sa púšťala do podujatí, v ktorých staršia generácia videla len fanatizmus mladosti. Šafárik sám už dávno zabudol, že s podobným elánom vstupoval do života aj on. Roku 1817 aj on volal: „Ještě není prohráno. Živ jest Bůh, živo nebe, které dříve nebo později svých věrných prospěchem korunuje. A byť to všecko jen sen, jen idea byla, což o to? Zemřeme i my jako otcové naši, ničeho nedovedše, zemřeme pro idey... Než zbytečná jest bázeň naše: *procitli národové Slovanů, jak dalece sahají. S novým pokolením nová všude vykvétá síla; vše co mrtvo bylo, se hne.* Dřímota prchla: Život následovati musí."[48]

Šafárik ako vedec musel priznať právo slovenčine v rodine slovanských národov, ale na jej povýšenie za spisovný jazyk sa neodhodlal. Pritom si uvedomoval, že ani čeština nemôže plne zastávať funkciu spisovného jazyka bez nebezpečenstva, že slovenskí spisovatelia budú „jen Braminové mezi lidem našim" a ich sloh a jazyk „co Sanskrt a církevná slovenčina".[49] Nespomíname ďalšie doklady o Šafárikových náhľadoch na reformu spisovnej češtiny, aby vyhovovala potrebám Slovákov, ako sú známe z jeho korešpondencie s Kollárom v dvadsiatych rokoch. Mladoslovenská generácia ich nepoznala, ani ju neovplyvnili. Za to dobre poznala Šafárikovo stanovisko z *Dejín slovanskej reči a literatúry*, kde Šafárik hľadal akúsi strednú cestu, spôsob, ako by „z ojedinelých snažení katolíckych i protestantských slovenských spisovateľov vzájomným zomknutím v duchu pravej kresťanskej lásky a slovanskej znášanlivosti, pokojným nestranným bádaním a rešpekto-

[45] List z 21. 12. 1830, LAMS.
[46] List J. Kollárovi zo 14. 2. 1821, *Dopisy*, ČČM, 1873, 121.
[47] List J. Kollárovi zo 6. 1. 1823, *Dopisy*, ČČM, 1873, 129.
[48] List Palackému z Jeny 22. 4. 1817, Osvěta, 1895.
[49] List J. Kollárovi z 18. 5. 1827, ČČM, 1874, 286.

vaním toho, čo už má dobrý základ, *mohol časom vyrásť slovenský spisovný jazyk* (zdôraznil J. B.), uspokojujúci všetky spravodlivé požiadavky osvietených príslušníkov národa. Pri tomto spisovnom jazyku by sa síce zásadne prevzala česká gramatika ako základná norma, ale zároveň by sa musel brať ohľad i na povahu slovenského nárečia (jazyka) pri preberení domácich slov, fráz a skloňovania natoľko, aby tým štýl dostal *svojský, rýdzo slovenský kolorit* (zdôraznil nil J. B.) a tak aby sa mohlo písať aj podľa potrieb slovenského ľudu a aj aby sa pevne udržal vzájomný literárny styk medzi Slovákmi a Čechmi na prospech ozajstného blaha oboch bratských národov i v budúcnosti".

Od týchto Šafárikových náhľadov bol už len krok k spisovnej slovenčine. A mladí ho urobili. Prvý Samo Chalupka, ktorý už roku 1833 píše svoje básne po slovensky. A keď Spoločnosť česko-slovenská išla vydávať svoju prvú knižnú publikáciu, chcela ju vydať po slovensky. Ct. Zoch hľadal radu u starších — a zostalo po starom. Avšak nevyriešenosť otázky spisovného jazyka bola vážnym problémom mladoslovenského hnutia. Štúr sa žaluje Palackému: „My sme v pravém očistci, píšíce zajistě pouze česky, lidu našemu zvláště katolickému z větší částky nepřipustnými se stáváme, vycházíme-li pak na divadlo v slovenském našem nářečí, od Čechů se odtrhujeme, na což přivoliti nemůžeme."[50] Otázka zostala rovnako pálčivá, aj keď pod Kuzmányho vplyvom prijali v Spoločnosti zásadu upustiť od slovenčenia a „s Čechy veždy kráčeti".[51] Prijatý program, ktorý ich viedol medzi ľud a jeho potreby, znova a znova vracal do popredia otázku nevhodnosti češtiny ako spisovného jazyka. Už roku 1837 P. V. Ollík konštatuje znova: „Nám není možně s Čechy s prospěchem pokračovat. Mezi Čechy a Slováci žádného není obchodu, nasledovně musí se české nářečí s pokrokem času veždy dále od nářečí slovenského vzdalovat jako i slovenské od českého — nebo v obchodu jen nářečí sbližovat se mohou — jináče se musejí vzdalovat. Kdyby Slovanům hranice, míta, Desátky a jiné v obcování jednoho s druhým v obchodu nepřekáželi, v krátkém čase všickni by sme se rozumeli. A tak jiného nic nepozůstává, jen, chceme-li lid náš vzdělat ne zesprostit, aby sme se lehkýmu slohu učili. Příroda skoku netrpí — spisovatel se podlé čtenárů, ne *čtenár* podle spisovatelů říditi musí."[52] A. B. Vrchovský vidí chybu ani nie tak v reči, ako v tom, že spisovatelia nevedia vyjadriť svoje myšlienky zrozumiteľne. Chyba je v slohu autorov a v neprimeranosti obsahu. Radil urobiť pre Slovákov výťah z Jungmannovho Slovníka. Ct. Zoch sa zase domnieval, že čeština je Slovákom preto nedostupná, lebo nebola dobre na Slovensko prenášaná. Sám začal pracovať na lepšom návode. J. M. Hurban roku 1838 obraňoval bernolákovcov proti Chmelenskému preto, lebo píšu rečou, ktorej „katolický lid na Slovensku nejlépě rozumí". Uvádza tiež námietku slovenských politikov, ktorí mu vyčítali používanie češtiny: „Vzdělávajte, říkají, všickni slovenčinu výhradně jako Bernolák, a pak až to nebo to podnářečí tak sdokonalíte, že sa bude moci vůbec ve Slovensku v kuriálním slohu užívat, teprv i my politici budeme se snažit dobře slovensky písat. Nyní se nevíme čeho držet; pročež píšeme jako nám přijde."[53] Otázka dozrela k rozhodnutiu, keď sa mali vydávať politické noviny. Vtedy se vedúci mladoslovenského hnutia definitívne rozhodli prelomiť dve „ohromné hrádze", ktoré ich delili v spisovnej češtine jedna od ľudu, druhá od slovenského zemianstva.[54] A Hurban sa v spore so staršou generáciou opäť dovoláva Šafárika, ktorý žiadal, aby si Slováci stvorili slovenským potrebám primeraný sloh. Sám Šafárik bol medzi prvými, ktorí „biblickému slohu väzy zlomili... a otvorili kmeňom našim širšiu bránu vied a vzdelanosti".[55]

Básnickým slovom ukázal na Šafárika (a Kollára) ako pôvodcu myšlienky spisovnej slovenčiny A. Sládkovič: „Otcovia drahí! nehnevajte sa / Na deje vlastného ducha; / *Vy vodu liali na tie kolesá, / Vám hnutie toto prislúcha.*"

4

Literárny vývin Mladého Slovenska

Mladé Slovensko zasiahlo výrazne aj do literárneho vývinu, predstavuje samostatnú literárnu školu. Celé hnutie malo k literatúre veľmi blízo, veď vyrástlo v lone literárneho krúžku. Každý člen prešiel nielen jazykovým, ale aj literárnym školením, každý sa pokúšal o samostatnú literárnu tvorbu. Prvé práce členov mladej generácie mali všetky znaky závislosti od školskej vzdelanosti a klasicizmu staršej generácie. Postupne ako sa rozvíjal a prehlboval politický, národný a kultúrny

[50] List z 10. 4. 1836, *Listy*, 61. Podobne v liste M. Godrovi zo 4. 4. 1836, Listy, 56.
[51] List Ľ. Štúra K. B. Štorchovi z 16. 11. 1836. *Listy*, 90.
[52] List asi z leta 1837. LAMS.
[53] List z 25. 7. 1838. LAMS.
[54] J. M. Hurban, *Hlasové*... Slovenské pohľady I, 1846, 1, 39.
[55] Tamže, 53.

program hnutia smerom k ľudu, odkláňali sa vo svojej literárnej tvorbe od knižných vzorov a inšpirovali sa viac a viac samým životom. V konfrontácii s potrebami ľudového vzdelania vybledla aj sláva antických foriem umenia a zvíťazil príklad umeleckého majstrovstva ľudovej slovesnosti. Jasný zvrat v oblasti literatúry prinieslo uzákonenie živej, ľudovej reči za nástroj umenia. Odvtedy môžeme hovoriť o svojráznej literárnej škole, ktorá stvorila slovenský typ romantizmu.

Je veľa podobností medzi literárnymi začiatkami, snahami P. J. Šafárika a literárnym programom Mladého Slovenska — ale málo priameho pôsobenia a vplyvov. Mladé Slovensko rozvinulo v nejednom smere to, čo už v druhom desaťročí 19. stor. vniesol do literárneho vývinu na Slovensku P. J. Šafárik. Len nepriaznivé okolnosti a zvrat v Šafárikovom živote spôsobili, že Mladé Slovensko nevyužilo jeho podnety a začínalo takmer odznova. Na tomto mieste možno spomenúť, že Šafárikovo obdobie mladosti, jeho literárnych začiatkov a plánov v čase štúdií až po odchod do Nového Sadu je predobrazom aktivity, bojovnosti, optimizmu, organizačných snáh a literárnych podujatí generácie Mladého Slovensko. A je veľa podobného aj vo vonkajších podnetoch a okolnostiach, ktoré vyvolali a určovali Šafárikovo konanie a vyvolali k životu aj obrodný ruch mladej generácie rokov tridsiatych.

Šafárik začínal poéziou v povzbudivom priateľskom kruhu na štúdiách v Kežmarku. Jeho národné a slovanské povedomie zvučí v názve vydanej zbierky básní *Tatranská Múza s lyrou slovanskou,* v Levoči 1814. Mladý Šafárik posiela Múzu so smelým posolstvom: vyznať pred súčasníkmi jeho slovenskú a slovanskú príslušnosť. Odsudzuje mladých i starých, ktorí horekujú nad súčasným stavom, ale nijako sa nepričinia, aby oslávili svoj jazyk a národ. S takým istým buditeľským zámerom vydalo Mladé Slovensko zbierku literárnych prác svojich členov roku 1836. Plody našli medzi slovenskou mládežou na uhorských školách živý ohlas, zapaľovali slovanské nadšenie a vyvolávali v študentskom hnutí vlastenecký ruch. Šafárikovo posolstvo strávili plamene požiaru, ktorý zničil takmer celý náklad zbierky. S týmto nežičlivým osudom zbierky zapadli aj iné podnety Šafárikovej poézie, ktoré zostali po desaťročia nevyužité v našej literatúre, až ich znova „objavili" básnici Mladého Slovenska. Šafárik už roku 1814 dal sa vo svojej poézii ovplyvniť ľudovou rečou, najmä jej slovnou zásobou, a z ľudovej slovesnosti zachytil jeden z jej najvýraznejších tónov, jánošíkovskú tematiku. Mladý Šafárik zaradil do svojej zbierky veľkú báseň, oslavu Jánošíka a dlhého radu iných predstaviteľov ľudového odboja. Šafárik hľadel na nich cez hodnotenie v ľudových piesňach a rozprávkach. Boli to aj jemu krásni chlapci, „přímí jak svíce", na ktorých sa nevedelo

vynadívať jeho oko. Boli to synovia slobody, ktorí vedeli „laskavě zahladit chudého bídu" a „břemena ulevit".[56] Poznali biedu roľníka, brali peniaze „mrhačom", krotili ich hnev a pýchu, učili poslušných, ubitých smelosti. Preto aj ich pamiatka bude žiť večne.

Žiaľ, Šafárikova *Tatranská Múza s lyrou slovanskou,* ktorá bola podľa Jaroslava Vlčka „popri Jungmannovom preklade *Strateného raja* najvýznamnejším výtvorom" v druhom desaťročí minulého storočia, dielo, v ktorom sa ohlášala „túžba vyslobodiť sa z vychodených koľají, *český Sturm und Drang*",[57] nedostala sa do rúk mladých v tridsiatych rokoch, a tak jej podnety zostali nevyužité pre literárny vývin tejto generácie. V zápiskoch o početných recitáciách, rozboroch a výkladoch v Spoločnosti česko-slovanskej nenájdeme, až na jediný záznam,[58] zmienku o Šafárikovej poézii. Zdá sa, že nepoznali ani názov Šafárikovej zbierky. V spomínanom životopise, ktorý bol podkladom pre vypracovanie ódy na Šafárika,[59] uvádza sa namiesto názvu — hoci ide v uvedených súvislostiach o názov veľmi charakteristický — len: *Sbírka básní českých v Levoči 1814* (ostatné názvy sa plne uvádzajú).

Šafárik bol veľkým predchodcom Mladého Slovenska v zbieraní a oceňovaní ľudovej slovesnosti. Už 1. 1. 1817 verejne chválil v Hromádkových viedenských *Prvotinách pěkných umění* priateľov Benediktiho a Palackého, ktorí zbierali ľudové piesne pre ich básnickú cenu, „přirozenu prostotu a milostnost" a pre krásnu reč. Rečou ľudovej poézie Šafárik okrem iného chcel dokázať krásu „nášeho dialektu", slovenčiny, o ktorej slovenskí spisovatelia nedávajú nijaké svedectvo, lebo ich „drsnatá reč" nie je „řeč prostého národu". Sám tiež horlivo piesne zbieral, takže keď prišla reč na ich vydanie, vyjadril sa Kollárovi, že by ich „na vůz bráti mohl".[60] Avšak prípravu a vydanie piesní Šafárik už prenechal Kollárovi, ktorý má najväčší podiel na všetkých

[56] Uvedené citáty z básne *Slavení slovanských pacholků.* Pavel Josef Šafařík, *Básnické spisy.* Vydal Jan Vilikovský, Bratislava 1938, 19—30.

[57] Jaroslav Vlček, *Pavol Jozef Šafárik. Medzi Váhom a Vltavou,* Bratislava 1957, 285—286.

[58] Dňa 10. 11. 1833 po posúdení Groszmannovej práce zvyšok času (druhý referent nedoniesol prácu) vyplnili výkladom Šafárikovej ódy. Zápis bližšie nezachytil, o ktorú Šafárikovu báseň ide (Pamětnice I, zápis z 10. 11. 1833. ASNM). Mohla to byť niektorá z básní, určených na deklamáciu v zbierke S. K. Macháčka, ktorý vo svojom výbere roku 1823 uverejnil deväť Šafárikových básní *(Krasořečník aneb Zbírka básní k deklamací,* Praha 1823). V rukopisnom *Výbore básní ze Spisovatelů slavských v Břetislavě 1840,* zachovanom v LAMS v Martine, je odpísaných šesť Šafárikových básní, zrejme z uvedeného Krasořečníka.

[59] Porov. pozn. 38.

[60] List z 10. 3. 1822, *Dopisy,* ČČM, 1873, 124.

vydaniach, či už to boli *Písně světské Lidu slovenského v Uhřích* (1823) alebo *Písně světské Lidu slavenského v Uhrách* (1827). Šafárik v tých rokoch sa už celkom venoval práci na *Dejinách* a štúdiu prameňov k ďalším historickým prácam. K vydaniam mal len poznámky k jazykovej úprave. Šafárikov príklad a podiel pri zbieraní ľudových piesní doniesol plodné ovocie cez Kollárovo vydanie dvoch veľkých zväzkov *Národných Zpievaniek* (1834, 1835), ktoré sa stali učebnicou poetiky a jazyka v literárnych snaženiach mladoslovenskej generácie. Šafárik ocenil kladne ľudovú poéziu aj na viacerých miestach v *Dejinách slovanskej reči a literatúry,* ktoré mladí podrobne študovali. Obdivuje „pôvabnú, prekvapujúcu formu" slovanskej ľudovej slovesnosti a vyhlasuje, že „ani múzy starej Helady a Ríma nehanbili by sa i so svojím Homérom a Horáciom za nejedného staršieho alebo novšieho slovanského spevca".

Prv však ako začal Šafárikov vplyv na Mladé Slovensko cez podiel na Kollárových *Zpievankách,* prijímali literárni začiatočníci v Spoločnosti česko-slovanskej v Bratislave jeho zásady, ktoré spolu s Palackým bojovne vyriekol ešte roku 1817 v *Počátkoch českého básnictví, obzvláště prosodie.* Toto Šafárikovo dielo bolo celým svojím zameraním blízke mladej generácii v čase jej nástupu. Šafárikov bojový tón zodpovedal smelosti a optimizmu, s akým nastupovala do života.

Aj v *Dejinách* Šafárik zvlášť vyzdvihuje „vynikajúcu uspôsobenosť" slovanských jazykov napodobňovať staroklasické metrá a ľutuje, že „táto vec sa doposiaľ skoro vo všetkých nárečiach zanedbávala alebo nevyužila dosť starostlivo". Šafárikove náhľady na prozódiu stali sa mladým zákonom, preto podceňovali prednášky svojho profesora Palkoviča, ktorý ich učil „přízvučkárstvu". Šafárikove slovné útoky v *Počátkoch* premenili sa u nich v konkrétny čin, v otvorenú vzburu proti Palkovičovi, ktorému okrem iného dali podmienku, aby ich učil a cvičil v časomiere.[61] Keď Palkovič nepovolil, odriekli všetci účasť na jeho prednáškach. Okrem teoretických vývodov Šafárikových bol tu, pravda, aj veľký vplyv básnického diela Jána Hollého. V krátkom čase však v Spoločnosti opustili časomerné veršovanie ako nenárodné a prijímali prozodický princíp a umelecké postupy, ktoré panujú v ľudovej slovesnosti.

Zvláštny význam pre literárny vývin Mladého Slovenska má Šafárikovo vedecké dielo, najmä *Dejiny slovanskej reči a literatúry.* Po prijatí nového programu v Spoločnosti roku 1834/35 žiadúce rozšírenie tematiky literárnych prác členov našlo výdatný prameň v Šafárikovi.

[61] Porov. J. Bédér, *Tri vzbury členov mladoslovenského hnutia. Vzbura proti Palkovičovi.* Slovenská literatúra 8, 1961, 2.

Dejiny sa stali príručkou rozličných vedných odborov a zatláčali podnety z antickej literatúry. Tematika prác donášaných na zasadnutia sa slovanizuje. Ustupuje aj jednostranné pestovanie poézie. Členovia triedy filozofickej a dejepisnej donášajú práce prozaické, pojednania na témy historické, problémy filozofické, zemepisné i národopisné. V poézii či v próze sa objavujú natrvalo postavy ako Samo, Svätopluk, Zobor, Bořivoj a Ľudmila, Karol IV, Hus, Žižka, Peter Veľký, Sobieski, Kościuszko, témy o vlasti Slovanov a ich pôvode, o Devíne, o založení Čiech, o roľníctve u Slovanov, dejiny Trnavy, žalospev nad zrúcaninami hradu Trenčianskeho, spev na Sitno a pod. Zvláštnu pozornosť u členov Spoločnosti vzbudili Vrchovského štatistické práce o Slovákoch v Uhorsku. Objavujú sa aj prvé práce, hodnotiace ľudovú slovesnosť, či sú to básne na slovanský spev, alebo pojednania o slovanských nápevoch a ich prednostiach pred inými, alebo prvé práce, ktorých autori sa inšpirovali ľudovým podaním (Čertova brázda na Bielej hore, povesť o Ctiborovi a Bečkovi). V „libomudreckých" úvahách sa tiež opierali o Šafárika, napr. v prácach o národnosti, o svetanstve (kozmopolitizme). Šafárikovo hodnotenie pádu Veľkomoravskej ríše nemálo prispelo k elegickému tónu, do ktorého sú ladené všetky lyrické alebo epické skladby o Veľkej Morave. Vo svojom slovanskom horlení za spoluprácu a jednotu medzi Slovanmi boli mladí veľmi vnímaví pre Šafárikovo podanie udalostí v tom zmysle, že vtedy bolo prerušené „smerovanie tohto gigantického národa s rovnakým náboženstvom, rovnakým spisovným jazykom a — prečo by nie aj s jedným jediným náčelníkom — stať sa jedným celkom".

Šafárikove údaje v *Dejinách* sa ukázali nielen v prvom období ale aj neskôr podnetné pre inšpiráciu básnikov Mladého Slovenska. Najvýrečnejším dokladom je jedno z vrcholných diel tejto školy Chalupkova báseň *Mor ho!* O Šafárikovom podiele na uvedení slovenčiny za spisovný jazyk, ako najvýraznejšej podmienky rozvinutia umeleckej tvorby tejto generácie, sme hovorili už v predchádzajúcej kapitole.

*

Mladé Slovensko vyrástlo zo slovenských pomerov na začiatku druhej tretiny minulého storočia a je organicky späté s ideológiou, so slovanským a národným programom staršej slovenskej generácie, ku ktorej patrí Pavel Jozef Šafárik. V čase, keď sa mladoslovenské hnutie zrodilo, Šafárik žil v Prahe, mimo organizačného a pracovného ruchu mládeže v Bratislave. Rozvíjalo sa teda bez jeho osobnej účasti, priamej rady

a pomoci. Zato sa Šafárik zúčastnil veľkým podielom na ideologickom formovaní tejto generácie.

Už v samom Šafárikovom živote v období mladosti, v jeho básnickej tvorbe, literárnych snahách a v bojovnom vystúpení roku 1817 môžeme hľadať paralely, predobraz osobností mladoslovenskej generácie, ich optimizmu a smelých plánov. Šafárik už v druhom desaťročí odkryl, hoc len čiastočne, ľudovú slovesnosť ako prameň ideového a umeleckého osvieženia literárnej tvorby. Prvý uviedol do literatúry ľudového hrdinu Jánošíka a iných predstaviteľov ľudového odboja, ktorí sa stali obľúbenými postavami básnickej tvorby Mladého Slovenska. Predišiel túto generáciu aj v zbieraní ľudových piesní, ako aj v ocenení krásy a svieżosti ľudovej reči. Ako blízko si boli Šafárik a Mladé Slovensko pri posudzovaní a hodnotení poľského povstania roku 1830!

Pravda, mnohé z uvedených podnetov zostali pre Mladé Slovensko neznámymi. Dostalo sa k nim alebo vlastným úsilím, alebo prostredníctvom iných, najmä Kollára, a prostredníctvom Šafárikovho vedeckého diela. Šafárik už svojou povesťou vynikajúceho vedca — Slováka, ktorý si vydobyl uznanie celého Slovanstva, vykonával veľkú buditeľskú úlohu v radoch mladej slovenskej generácie. Jeho sláva ich napĺňala národnou hrdosťou a istotou. Šafárikovu osobnú neúčasť uprostred mladých nahradili jeho vedecké diela, z nich predovšetkým *Dejiny slovanskej reči a literatúry*. Štúdium tohto diela tvorilo hlavný program na zasadnutiach Spoločnosti česko-slovanskej, prvej organizačnej jednotky Mladého Slovenska. Umožnilo jej rozvinúť vyššie formy spolkovej práce. Vlastenecké oduševnenie, vzbudené Kollárovou poéziou a udržiavané spoločenskou aktivitou členov Spoločnosti, dostalo pevný základ v konkrétnych vedomostiach o Slovanstve a získalo zložitejšiu osnovu, na ktorej sa začal kryštalizovať nový, svojský program mladej generácie.

Prvým priaznivým odrazom Šafárikovho vplyvu bolo obohatenie literárnej tvorby členov Spoločnosti. Rozšírila sa oblasť ich literárneho záujmu. Okrem básní začali programovo vypracúvať aj práce prozaické, historické rozpravy, zemepisné, štatistické, národopisné pojednania i filozofické úvahy. Tematika prác sa slovanizuje, usmernená na slovanské dejiny, slávne obdobia a hrdinské postavy. Historické motívy sa stali — pravda, aj Kollárovou a Hollého zásluhou — typickou zložkou literárnej tvorby novej literárnej školy.

Slovanský program Mladého Slovenska, opretý už o spoluprácu s mládežou iných slovanských národov, dostal v Šafárikových historických prácach nesmiernu posilu. Šafárik vydobyl Slovanom čestné miesto medzi národmi Európy, takže mladí vlastenci porobeného národa

mohli si smelo, s povedomím rovnoprávnosti zastať vo veľkom spoločenskom a národnostnom zápase v Rakúskej monarchii. Šafárik im dal to, čo dávala inde národná škola, vlasteneckú výchovu. Predstavil im vlasť, dejiny vlastného i príbuzných kmeňov, obraz slovanského charakteru, ocenil ich reč a kultúru. Povedomie o fyzickej sile Slovanov v Európe doplnil hrdosťou na slovanské dejiny a ich zásluhy o európsku civilizáciu. Z konkrétneho poznania slovanskej minulosti a prítomnosti presvedčivo vyznievala aj dôvera v lepšiu a slávnu budúcnosť Slovanov.

V Šafárikových dielach Mladé Slovensko našlo aj svoj vlastný rodokmeň a osobitné miesto Slovákov v rodine slovanských národov. Malo to veľký dosah pre dotváranie vlastného programu hnutia. Všeslovanské horlenie sa nerozplynulo do rojčení za neuskutočniteľný ideál zjednoteného Slovanstva, ale dostalo zvod do domácej pôdy, k záujmom a potrebám, ktoré nastoľoval ekonomický a spoločenský vývin na Slovensku. Tak nadobúdala aktivita mladých konkrétne formy práce na hospodárskom, spoločenskom a kultúrnom povznesení vlastného kmeňa, slovenského ľudu, čo sa stalo hlavnou líniou politického a kultúrneho programu Mladého Slovenska. Nemálo k tomu prispelo Šafárikovo vedecké určenie slovenčiny ako samostatného slovanského jazyka, ktorý v ľubozvučnosti predstihuje češtinu. Od takéhoto hodnotenia bol už len krok na jej povýšenie do radu slovanských spisovných jazykov. Keď sa tak stalo, a Šafárik sa postavil proti, mladí priamo ukázali na neho ako na otca tejto myšlienky. Šafárik ním skutočne bol a jeho hlas v Hlasoch nebol ani tak protestom proti mladým a slovenčine, ako prejavom neistoty a nedôvery vzhľadom do budúcnosti. Šafárik sa však v tomto ohľade nijako nemohol merať s mladými, ktorí verili nezvratne, aj keď pevných ukazovateľov bolo ešte málo. Našli oporu, ktorej Šafárik nemal, pretože sa spojili so slovenským ľudom.

MILAN KUDĚLKA

POLÁCI A ŠAFAŘÍK

Recepce Šafaříkova díla v Polsku se hodnotí vesměs kladně: konstatuje se obvykle živý zájem o Šafaříkovy práce a jejich podnětný význam pro další vývoj polské slavistické práce. Hlavní důkazy a nejvýznamnější projevy toho se vidí jednak v poctách, kterých se Šafaříkovi dostalo členstvím v polských učených společnostech, jednak v překladech *Slovanských starožitností* a *Slovanského národopisu* do polštiny.[1] Dospívalo-li se k podobným závěrům i v případech tak problematických, jako byl například Kollárův, kde už základní rozpor mezi politickým kontextem polským a ideovým vyzněním přejímaných hodnot dovoloval předpokládat situaci aspoň trochu složitější, není takový závěr u Šafaříka zajisté nepravděpodobný a přímo se nabízí.

Vzhledem k zpola ještě romantickému pojetí problematiky mezislovanských vztahů, podepřenému někdy i aspektem politickým, i vzhledem k nenáročnému metodickému postupu positivistické literární vědy, jimiž se k takovým závěrům dospělo, bude s užitkem tuto představu si znovu ověřit. Vyžádá si toho ostatně i citelná neúplnost pramenů, o něž se dosavadní bádání tradičně opíralo. Jak ukazuje už jen soupis Kołodziejczykův a Paulův,[2] bude nové a úplné řešení otázky v prvé řadě předpokládat pilnou heuristickou práci (alespoň takovou, jakou pro recepci díla Kollárova vykonal Batowski[3]), kterou bude možno provést vzhledem k povaze a dostupnosti materiálu jen v Polsku. Hlavním úkolem ovšem bude najít smysl známých i nových faktů a vytvořit tak věrnější obraz historické skutečnosti. Pokusím se vystihnout hlavní obrysy problematiky rozborem materiálu, který lze považovat za typický.

Především je třeba uvážit několik skutečností. Důležitost faktů, které se považují za hlavní projevy „živého ohlasu" Šafaříkových prací v Polsku, není tak velká a jednoznačná, jak by se mohlo na první pohled zdát. Uváží-li se, že šlo o vynikající a základní a v pravém slova smyslu průkopnické vědecké dílo, které se téměř současně překládalo nejen do jazyků slovanských, nýbrž i do němčiny a franštiny, že šlo dále o dílo s tematikou slovanskou, v té době nesporně velmi významnou nejen pro Slovany, o dílo, kde „slovanský" autor korigoval dosavadní koncepce německé vědy, a uváží-li se konečně i to, že šlo o dílo, jakého polská slavistika neměla, nebudou polské překlady ničím mimořádným, a to už jen z hlediska vědeckého vývoje. Pokud pak jde o členství v učených společnostech (Krakov, Varšava, Ossolineum), uvádí poněkud jejich význam na pravou míru sama okolnost, že se podobných poct dostalo z polské strany například i Kollárovi. Jen v tom by tedy sotva bylo možno vidět zvláštní projev „živého ohlasu" Šafaříkova díla v Polsku. Avšak mnohem více než tento konvenční názor zkresluje naši představu o osudech Šafaříkova díla v polském kulturním prostoru to, že se otázka zužuje na oblast recepce hodnot vědeckých. Děje se tak zcela neprávem. Fakty, které uvedu, ukáží, že se tu zřetele ryze vědecké uplatnily v míře jen překvapivě malé a že polské reakce na Šafaříkovo dílo jsou motivovány především zřeteli politickými, při čemž mají nezřídka více či méně polemický charakter. Už to samo ukazuje, že jde o otázku poněkud složitější, než jak by nasvědčovalo její dosavadní řešení.

Pochopení smyslu, jaký měla recepce Šafaříkova díla v Polsku, jejích příčin a povahy předpokládá, že otázka nebude položena pro všechny polské země jako celek, nýbrž že se bude rozlišovat jak mezi jednotlivými okupovanými oblastmi, mezi tzv. záborem ruským, pruským a rakouským, tak mezi situací na území bývalého polského státu a v emigraci. Je sice pravda, že myšlenka národně osvobozeneckého boje, souvisící více či méně těsně s bojem za změny v pořádku společenském, do značné míry ideově sjednocovala všechny oblasti i polskou emigraci, avšak vnitřní situace a především povaha národnostního útisku se v jednotlivých oblastech přece jen do té míry lišila, že vznikaly někdy až zásadní názorové rozdíly. Jak přirozeně vyplývalo ze skutečnosti, že se na porobě Polska podílelo na jedné straně carské Rusko a na druhé straně Němci, projevovalo se největší rozpětí názorových rozdílů a nejvýraznější protiklady právě v pojetí slovanské otázky.

[1] Naposledy v tom smyslu *Polska—Czechy, dziesięć wieków sąsiedztva*, Katowice—Wrocław 1947, 191—197.

[2] E. Kołodziejczyk, *Bibliografia słowianoznawstwa polskiego*, Kraków 1911. — K. Paul, *Přehled tištěných prací Pavla Josefa Šafaříka*, Praha 1931.

[3] H. Batowski, *Jan Kollár. Wybór pism*, Wrocław 1954, Biblioteka Narodowa ser. II, 89, XCI—CXXV. Přetištěno s doplňky v slovenském překladu jako *Kollár v Poľsku*, Slovenská literatúra 1, 1954, 432—458.

Ukazuje to nejlépe povaha recepce Kollárova programu tzv. slovanské vzájemnosti, kterou lze považovat po všech stránkách za nanejvýš příznačnou a v mnohém přímo za měřítko věci.[4] Vyvrací-li praxe carských úřadů v ruském záboru Kollárovy slovanské představy a objevuje-li se tu myšlenka slovanské vzájemnosti především v kruzích lojálních, je táž myšlenka v záboru pruském s jistými obměnami živá, její vyhrocený slovansko-germánský protiklad do značné míry dočasně překryje aktuální mezislovanské rozpory a dostane v národně osvobozeneckém zápase pokrokový smysl.

Neméně výrazné rozdíly v chápání slovanské myšlenky jsou v politických programech polské emigrace, kde je situace opět jiná a od poměrů v okupovaném Polsku rovněž odlišná.[5] A neméně zvláštní je konečně situace v oblasti, kde mezislovanská problematika vyzrála v 19. století do neobyčejné složitosti a kde se vzájemné vztahy polsko-ukrajinsko-rusko-české stávají choulostivým jádrem dějinného vývoje — to je v tzv. Haliči. Je přirozené, že každá z těchto oblastí přijímala cizí kulturní hodnoty způsobem více či méně osobitým, který vyplynul z povahy předchozího dějinného vývoje a z aktuální politické situace. O hodnotách „slovanských" to pak platí přirozeně v míře ještě větší.

Z polského hlediska je ovšem mezi Kollárem a Šafaříkem rozdíl: Kollár je pro Poláky v první řadě ideolog, v *Slávy dceři* ideolog především a v *Rozpravě o vzájemnosti* výlučně. Ostatní složky jeho díla nemají tu prakticky význam, nevyjímajíc pokusy učenecké. V jednotlivostech i v celku dostává proto Kollárovo dílo na polské půdě nutně ihned smysl politický. — Dílo Šafaříkovo se chápe jinak: jde o dílo vědecké, obrácené vědeckou metodou za vědeckým cílem do minulosti. Jeho aktuální politický dosah se ovšem rovněž dobře cítí, chápe se, že své důkazy o evropskosti a rovnoprávnosti Slovanů zaměřuje rovněž proti jejich společnému nepříteli, avšak citlivě se přitom konstatuje, že na rozdíl od Kollára nevyvozuje do budoucna program politický, program, který by řešil dráždivou otázku polsko-ruského vztahu, a nadto způsobem, který byl v příkrém rozporu se základními tendencemi dějinného vývoje polského národa. Tato skutečnost má pro pochopení recepce Šafaříkova díla v Polsku rovněž svou důležitost.[6]

[4] M. Kudělka, *Kollár v Polsku.* Ve sborníku *Z dejín československo-slovanských vzťahov,* Bratislava 1959, 29—72.

[5] V. Žáček, *Čechové a Poláci roku 1848* I—II, Praha 1947—1948, na příslušných místech. — E. Kołodziejczyk, *Prądy słowianofilskie wśród Emigracji Wielkiej (1830—1863).* Przegląd Powszechny, Kraków 1913, 85—107, 227—248. Také samostatně v Krakově 1914.

[6] Už koncem dvacátých let, tedy ještě před listopadovým povstáním, viděl Mochnacki zvláštní klady Šafaříkovy *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur* v tom, že

Oč složitější je otázka recepce Šafaříkova díla v Polsku, přihlédne-li se k těmto skutečnostem, ukazuje názorně překlad jednoho z nejvýznamnějších Šafaříkových děl, *Slovanských starožitností.* Jde o překlad Hieronima Bońkowského, vydaný ve dvou svazcích roku 1842 a 1844. Právě tento překlad se považuje za „nejlepší důkaz velmi vřelého přijetí" Šafaříkova díla „v Polsku". Tato charakteristika je však schematická a neodpovídá skutečnosti, především proto, že činí z překladu Bońkowského ideově beztvarý a indiferentní kulturně historický fakt. Ve skutečnosti tomu tak nebylo.

Nápadný je hned jistý nepoměr mezi Bońkowským a Šafaříkem. Bońkowski byl právník a jeho vlastním oborem byla publicistika, kterou rozvinul hlavně v emigraci, kam odešel roku 1834. Přestože překládal i práce historické (Lelewelovy do němčiny a do polštiny vedle Šafaříka i z Palackého), byla jemu samému historická práce, a zejména typu Šafaříkových *Starožitností,* zcela cizí. Vyvstává otázka, proč si Bońkowski vybral k překladu dílo, jehož vědeckou hodnotu posoudit bylo zcela nad jeho síly, a proč si vybral právě *Slovanské starožitnosti.* Popularita díla nebo hmotné důvody k uspokojivému vysvětlení zajisté nepostačují, i když úřad přísežného soudního tlumočníka dovoloval živobytí nepochybně jen skromné.

Ačkoli je o vzniku překladu dosud známo jen velmi málo, je možno říci, že hlavní důvody byly ryze politické povahy. Šafařík ve svém díle představu o uspořádání vzájemných vztahů mezi slovanskými národy v budoucnosti sice neformuloval, ale už sama slavistická problematika jeho práce byla v polských poměrech „látkou dráždivou", jak výstižně postřehl Mochnacki, a bylo jí proto dobře možno použít při řešení aktuálních politických otázek. Obšírněji a jasněji než v prospektu poznaňského Tygodnika, který byl dosud hlavním pramenem literárně historických výkladů[7] a kde Bońkowski podal pouze obsah díla a vychválil jeho klady a význam, vysvětlil překladatel svůj názor na Šafaříka a jeho *Starožitnosti* ve dvou článcích, otištěných v pařížském časopise Trzeci Maj z roku 1840. Články vznikly v době překladatelské práce na *Starožitnostech* a je možno je považovat za vlastní a nejlepší

„ściśle trzyma się granic prostej naracji, unikając jak najstaranniej w materii tak drażliwej wszelkich zasad i wyobrażeń, cechujących pod jakimkolwiek względem ducha niniejszego liberalizmu. Nie masz w jego dziele żadnego zdania, któreby wymierzone było przeciwko religii, obyczajności lub trącilo jakową we względzie politycznym dwojznacznością." — Cituji podle V. A. Francева, *Polskoje slavjanovedenije konca XVIII i pervoj četverti XIX st.* Praha 1906, 388. — Francev odkazuje na rukopis Jagellonské knihovny v Krakově, sign. 1013.

[7] M. Szyjkowski, *Polská účast v českém národním obrození II,* Praha 1935, 226.

předmluvu k jejich polskému překladu. Přímo o díle a jeho překladu hovoří Boňkowski v článku *Starożytności słowiańskie Pawła Józefa Szafarzyka.*[8] I tady chválí dílo jako nejcennější „slovanskou" práci za posledních deset let, jako dílo „důkladné a jasné" a upozorňuje na jeho základní teze. Co je však v článku nejpozoruhodnější, je místo, kde Boňkowski hovoří o aktuálnosti Šafaříkovy práce a o její „všeobecné slovanské užitečnosti". Současný odkaz na Kollárovu rozpravu o slovanské vzájemnosti, kterou Boňkowski znal z překladu v Danici Ilirské, mohl by ukazovat na to, že „všeobecná slovanská užitečnost" byla tu pochopena kollárovsky, to je ve smyslu mezislovansky literárním. I to samo o sobě by bylo jistě pozoruhodné, avšak Boňkowski vysvětlil zcela jednoznačně, že jde o věci mnohem podstatnější a konkrétnější. Učinil tak v článku *Kilka słów o Słowiaństwie i Słowiańszczyźnie* ..., otištěném v témže ročníku o něco dříve.[9] Uvádět článek do přímé souvislosti s článkem o *Starožitnostech* dovoluje, ne-li nic jiného, tedy už jen to, že se i tady Boňkowski o díle a jeho překladu přímo zmiňuje (na str. 86). V tomto článku, který je vlastně polemikou s augšpurskými novinami, dostala „všeobecná slovanská užitečnost" přesný smysl: „Věc Slovanů — píše tu Boňkowski — nás musí tím víc zajímat, že jejich krásný nebo nešťastný osud bude... osudem Polska... Zabývat se Slovanstvem a slovanštinou [„mowa wszystkich Słowian"] znamená... sloužit po mnoha stránkách velmi účinně naší věci a tím mařit plány carů, vypočtené na záhubu naši i našich bratří... Zabývat se Slovanstvem a jeho záležitostmi znamená působit v úplně nové formě k obrození Polska... Máme-li získat svobodu své vlasti povstáním, ... zjednávejme si zavčas přívržence a spojence, jimiž jsou zcela nepochybně Slované, naši pobratimové a sousedé... Polska je srdcem Slovanstva." — V možnosti odstranit nenávist mezi Slovany, v důkazu o autochtonnosti Slovanů v Evropě a v důkazu o jejich kolébce v Polsku, v tom viděl Boňkowski onen „všeobecně slovanský", přesněji však řečeno „polský" užitek Šafaříkova díla, poněvadž z něho bylo možno vyvodit žádoucí aktuální politické konsekvence ve vztahu vůči Rusku a Německu. V tom byl také jeden z hlavních podnětů k překladu *Starožitností,* podnět vzhledem k pracnosti díla zajisté velmi pozoruhodný a ojedinělý.

Ukazuje se tedy, že daleko víc než vědecká hodnota rozhodla v tomto případě možnost využít *Slovanských starožitností* jako argumentu politického, o to účinnějšího, že vědecky velmi závažného. Avšak vysvětlení ještě není úplné. Je totiž třeba položit zároveň otázku, jak vyznívá koncepce Boňkowského společensky, jaký smysl mělo dostat v tomto pojetí Šafaříkovo dílo vzhledem k soudobému rozložení společenských sil, jak byl překlad motivován společensky. Pouze ve způsobu řešení národnostních antagonismů spolehlivou odpověď najít nelze; s odporem proti carismu a s odporem proti germanizačnímu útisku slovanských národností setkáváme se totiž jak u demokratů, tak u krajně konzervativních. Boňkowski však promýšlel svou koncepci i po této stránce. Svědčí o tom místo v jeho článku o *Starožitnostech,* kde chválí historika Maciejowského za to, že otvírá Slovanům oči a ukazuje jim, že jejich staré „národní" zřízení je lepší než kterékoli cizí.

Chvála oficiálního historika ruského záboru, jehož úkolem bylo zkonstruovat pod ochranou náměstka Paskeviče teorii o historické jednotě Slovanů ve jménu monarchie a pravoslaví, teorii, kterou Mickiewicz nazve zradou polského národa, a současně chvála společenského zřízení starých Slovanů je sice i ve spleti politických programů polské emigrace přece jen poněkud zvláštní, její smysl je však jasný: v konzervativním monarchistickém časopise Trzeci Maj znamená stanovisko společensky zcela jednoznačně záporné a reakční. Je to v podstatě táž představa, kterou měla konzervativní monarchistická publicistika polské emigrace o slovanském patriarchátu jako živém základu společenského zřízení Slovanů. „Všeobecně slovanská užitečnost" Šafaříkových *Slovanských starožitností* záležela tedy podle Boňkowského v tom, že prokazovaly klady a životnost staroslovanské patriarchální pospolitosti jako ideálního způsobu uspořádání společenských poměrů u Slovanů. Způsobu, který měl vyřešit narůstající společenské rozpory upevněním feudální společenské struktury.[10]

Překlad Boňkowského vyšel v Poznani u knihkupce Stefańského. Je sotva možno považovat pouze za náhodu, že vyšel právě tady a nikoli ve Varšavě nebo v Krakově, kde Boňkowski znal situaci ještě z dob svých právnických studií a kde by byl jistě mohl počítat s pomocí svých známých. Pro vydání překladu takového díla, jako byly *Slovanské starožitnosti,* byl pruský zábor nejvhodnější ze dvou příčin: jednak pro poměrně největší tiskovou svobodu ze všech okupovaných oblastí Polska, která způsobila, že se Poznaňsko stalo v letech 1833—1846 ohniskem literárního života, jednak — a to zejména — proto, že nebezpečí úplné hospodářské a národnostní likvidace polského živlu jako důsledek programové exterminační politiky pruské vlády vytvářelo tu

[8] Trzeci Maj, 1840, 157—158, 161—162, 166, 181—182.

[9] Trzeci Maj, 1840, 81—82, 85—86.

[10] K tomu V. Žáček, *Čechové a Poláci*... I, 76, a M. Janion, *Uwagi o polskim słowianofilstwie,* Kwartalnik Instytutu Polsko—Radzieckiego, 1952, 1, 37—57.

pro myšlenku slovanské součinnosti a vzájemnosti neobyčejně příznivou půdu. Protiněmecké ostří Šafaříkových *Starožitností* převážilo tu snadno nad pochybnostmi, nejde-li snad o dílo „panslavistické" a carofilské.

Právě roku 1844, kdy vyšel druhý svazek překladu Boňkowského, otiskl pokrokový poznaňský časopis Rok článek *Panslawizm i dążność słowiańska są dwie zupełnie różne idee* (str. 62), kde je rozlišení mezi všeslovanstvím carofilským a myšlenkou slovanskou ve smyslu národní rovnoprávnosti provedeno alespoň v hlavních rysech velmi podobně jako v pojetí Boňkowského.[11] A tu se ukazuje zajímavá věc, že totiž pro pojetí slovanské otázky, jak je formulováno v demokratickém Roku, mohly být Šafaříkovy *Starožitnosti* stejně dobrým důkazem, jako pro monarchistické pojetí Boňkowského. Nejlepším důkazem toho jsou soudy o *Starožitnostech* v poznaňském Tygodniku literackém, z nichž jeden pochází od Karola Libelta, spolupracovníka Roku a jednoho z nejčinnějších ideologů poznaňské expositury Towarzystwa Demokratyczného.[12] Je příznačné, že obě stati, Šafaříkovi nanejvýš příznivé, obracejí pozornost k utopii praslovanských poměrů, v jejíž pospolitosti a řádu vidí stále živý zdroj pro budoucnost Slovanů.[13]

[11] Rok 3, 1844, 62: „Panslawizm i dążność słowiańska nie jest to samo, lecz są sobie polarnie przeciwstawne. Panslawizm dokonywa scentralizowania ludów siłą wojenną, zabiegami skrytymi na drodze złej czy dobrej, z poświęceniem słabszego pokolenia na zaspokojenie mocniejszego... Panslawizm nie może podnosić postępu. Dążność słowiańska jest zupełnie inna: ona wyszła z pierwszych stosunków życia patriarchalnego: łowy, rybołówstwo, pszczelnictwo, pasterstwo i na końcu rolnictwo zgromadziły pokolenia słowiańskie u ołtarzy jednych bogów, a chrześcijaństwo wyrobiło z nich narody, których socjalizm opierał się na równości i braterstwie, dopokąd przemocą zewnętrzną nie został zwichnięty. Dążność słowąńska chce usunąć niewolę z człowieka, z pokoleń z narodów, z ludzkości, chce sprawiedliwość zakrzewić w sercu i uciemiężonych i ciemiężycieli. Dążność słowiańska nie poświęca bytu, języka jednego szczepu dla zysku materialnego drugich: chce szerzyć oświatę, rozwijać postęp."

[12] Rozsáhlá nepodepsaná stať, jejíž autor je v seznamu uveden jako W. C., tedy nejpravděpodobněji Wojciech Cybulski, je v roč. 2, 1839, č. 1, 2 a 3. Posudek Libeltův je v roč. 3, 1840, č. 48.

[13] „... [Šafařík] jak ojciec o przyszłość dziecięcia swego troskliwy, obwiał je duchem wspólnej kiedyś matki, przypomniał ów Maj życia, którego im już starożytni poeci, marząc o jakimś w wiecznym szczęściu żyjącym narodzie, tylekroć zazdrościli, i dał uczuć, czego się na zasadzie chrześcijańskiej miłości i bratniego połączenia spodziewać mogą, skoro ich naturalna, pogańska miłość, nie tylko przez całą przeszłość wśród zaburzeń świata zachować, ale do wysokiego na owe wieki kultury i cywilizacji stopnia podnieść była mogła". (1839) — „Wspólnymi siłami dogrzebują się [slovanské národy] reszty po niej [po matce Slávii] pamiątek, które czas zachował, i zebrali już więcej niżeli się spodziewali. Po śladach zaszłych kupców odkryli dawną jej dziedzinę, z pojedyńczych znamion złożyli rysy jej twarzy, doszli z podsłuchów, jaka była wielkość jej polityczna, jakie cnoty domowe... Jak olbrzymie ciało Słowiańszczyzny w przeszłości, tak olbrzymia jej przyszłość..." (Libelt, 1840).

A stejně tak formuluje Libelt v Roku, když uvažuje o poslání Slovanů: aby objasnil jeho povahu a smysl, obrací se rovněž do slovanské minulosti, k původním etnickým hodnotám slovanského lidu, nezkaženého západní civilizací, který je s to realizovat krásno, dobro a pravdu na zemi.[14] Všechny tyto odkazy na praslovanskou utopii mají však tentokrát smysl zcela jiný než u Boňkowského: představa spravedlivého řádu starých Slovanů odpovídá tu socialisticko-utopické orientaci obou časopisů a jako výzva k společnému boji slovanských národů proti národnostnímu a sociálnímu útisku znamená program společensky pokrokový.

Protože se ve většině publicistických projevů polských dostává národnostní problematika do popředí, ať ve formě protikladu německo-polského nebo germánsko-slovanského, vidí se v Šafaříkových *Starožitnostech* především slovansky obranný záměr a jejich závěry se snadno stávají argumentem různých koncepcí, dokonce i těch, jejichž společenský smysl je přímo protikladný. Tato skutečnost je rovněž důkazem politické motivace polského zájmu o Šafaříkovo dílo.

O zvlášť příznivé situaci pro myšlenku slovanské součinnosti v pruském záboru je po ruce velmi mnoho dokladů. Pokud jde o recepci díla Šafaříkova, je jistě pozoruhodné, že i druhý knižní překlad, *Słowiański narodopis*, vychází rovněž v pruském záboru, ve Vratislavi. O vzniku tohoto překladu, který vyšel hned rok po vydání prvního díla (1843), není, bohužel, nic známo. V krátkém, ani ne dvoustránkovém úvodu překladatelově se hovoří pouze všeobecně o „dávno pociťované potřebě důkladnějšího poznání slovanských věcí" a o oprávněné prý výtce, že Poláci vědí dosud víc o Číňanech než o Srbech nebo jiných Slovanech. Stručná charakteristika obsahu díla a chvála Šafaříka jako zasloužilého autora je neméně všeobecná a neurčitá. O nedostatku hlubšího zaujetí Šafaříkovým dílem svědčí také nevalná kvalita překladu, který sám Šafařík nazval „tovární prací". Měl tu pravděpodobně na mysli také skutečnost, že překlad vyšel bez překladatelových poznámek. Jediný bibliografický doplněk z nejnovější polské literatury (na str. 97) křiklavě ukazuje na překladatelovu neznalost věci. Bylo by poučné zjistit, co ve skutečnosti přivedlo Petra Dahlmanna k překladu díla tak úzce speciálního, obíral-li se jinak básněním a tvorbou dramatickou a sestavil-li po překladu *Národopisu* zase francouzsko-polský slovník. Překlad *Národopisu* vyšel nákladem Zygmunta Schlet-

[14] Rok 3, 1844, 1—33. — Podle Z. Klarnerówny, *Słowianofilstwo w literaturze polskiej lat 1800 do 1848*, Warszawa 1926, 240—241.

tera, kde vycházely rovněž práce Lelewelovy, Mosbachovy, Niemcewiczovy, Albertrandiho aj.[15]

Nejtypičtější pro přístup k Šafaříkovu dílu je v Poznaňsku tendence použít jeho závěrů v zápase s německým útiskem, jak to přirozeně vyplynulo z národnostní situace v pruském záboru. V myšlence slovanské dochází přitom někdy ke korekturám a obměnám, v podstatě jde však o program západoslovanské součinnosti, při čemž vždy a nápadně vystupuje do popředí hledisko polské. Zvlášť zajímavým projevem takového přístupu je poměrně obšírný článek o spise *Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache,* otištěný v klerikálně vlasteneckém měsíčníku Przegląd poznański. Že jde o společné dílo Šafaříkovo a Palackého, není důležité, poněvadž se o autorech takřka vůbec nemluví. Článek je příznačný zejména proto, že spis sám, vydaný před deseti lety, je zjevně jen záminkou a že v něm jde nadto o tematiku především bohemistickou. Bez zřetele k tomu, a tedy bez věcných souvislostí rozvíjí se tu onen pro pruský zábor tak typický názor na národnostní problematiku: polsko-německý protiklad, zdůrazněný výtkou Čechům, že podlehli příliš německým vlivům a tím vlastně otevřeli germanizaci cestu do Polska, a dále slovanství s důrazem na polské zájmy a se zásadním odmítnutím ruského „panslavismu".[16]

V jak velké míře a jak rozmanitým způsobem bylo možno využít Šafaříkova vědeckého díla výlučně politicky, toho snad vůbec nejnázornější ukázkou je polský překlad spisu *Über den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus.* Překlad provedl kněz František Xaver Malinowski a byl otištěn v poznaňském týdeníku Warta v ročníku 1875 do 1876 jako *O początkach glagolicy przez Pawła Józefa Szafarzyka, bibliotekarza uniwersyteckiej biblioteki w Pradze.*[17] Jak známo, podal Šafařík ve spise výsledky své dlouholeté práce o církevněslovanském jazyce a hlaholici uznal za starší než písmo cyrilské. Už sama skutečnost, že se překlad spisu objevil skoro až za dvacet let po vydání, byla by jistě nápadná a svědčila by o tom, že motivy k překladu byly jiné než vědecké, nehledíc už ani k povaze časopisu, věnovaného „vědě, zábavě

[15] M. Rotterowa, *Księgarnia i wydawnictwo Zygmunta Schlettera we Wrocławiu 1833—1855,* Wrocław 1956.

[16] Przegląd Poznański 10, 1850, 403—419. — „Należy odszukiwać, odczytywać i zrozumieć wszystko, cokolwiek zostawiła Słowiańszczyzna". — „Cała historia moskiewska od początku do tej chwili jest to chaos albo cichość niewolnicza, war najszaleńszych namiętności, albo śmierć duchowa pod każdym względem. Z takimi to potęgami, z takim historycznym sumieniem Rosja chce usprawiedliwić mord Polski i kierunek nad Słowianami."

[17] Warta 1875—1876, č. 66, 68, 71, 73, 76, 84 a 85.

a výchově". Redakce časopisu se však také se záměrem využít díla politicky nijak netajila a vyložila jej otevřeně v redakčním úvodu. Šafaříkův spis je tu uveden do přímé souvislosti s politickou situací slovanských národů a jeho závěry se považují ze velmi významné — i když snad ještě předčasné — pro řešení otázky, jaké má být uspořádání poměrů ve slovanském světě v budoucnu. Poněvadž „suzdalsko-moskevská politicko-etnografická skupina" se snaží dostat se v čelo slovanských národů a dokázat své prvenství všemi prostředky, i kulturou, je třeba ukázat, že lživost jejích důkazů se týká i otázky písma: nejstarší abecedou Slovanů nebyla „moskevská klementovsko-bulharská abeceda", nesprávně nazývaná cyrilicí, nýbrž hlaholice, jíž jsou psány „katolicko-slovanské knihy". Úloha Šafaříkovy práce jako politického argumentu je tu pak již jasná. Kromě toho má prý však vnést i světlo do polského národa a přičinit se, aby ochladly polské sympatie k Rusku, v němž by chtěli mnozí Poláci i přes současný ruský útisk hledat pomoc. To může překlad učinit velmi dobře jak pro vědeckou váhu díla, tak pro nezaujatost evangelického autora k pravoslaví, která — jak sám překladatel v poslední poznámce praví — byla hlavním důvodem, proč byl překlad pořízen.

Smysl, jaký dostalo Šafaříkovo dílo v poznaňské Wartě, byl svrchovaně reakční. Odpor proti „moskevskému útisku" nepramení tu dokonce ani z pohnutek národně osvobozenských, jak je tomu pravidlem v jiných případech toho druhu, poněvadž Warta byla časopisem ryze režimistickým a protirevolučním, v souladu se svým heslem, že „za legitimisty bojuje Kristus". Proto se také pochopitelně nehlásí k Šafaříkovým názorům na autochtonnost Slovanů v Evropě a k jeho polemice s německými autory. Protiruské stanovisko je tu motivováno v prvé řadě konfesijně, církevně katolicky, při čemž se silně uplatňuje polský mesianistický komplex.[18] V tom smyslu se v časopise bojovně řeší všechny mezislovanské otázky, jimž je věnováno mnoho pozornosti.

Překlad ve Wartě je krajním případem a pro recepci Šafaříkova díla netypickým. Svědčí však rovněž dobře o tom, jak různý a nejednou přímo protikladný smysl mohla dostat ve složitých polských poměrech táž přejatá hodnota.

Pokud jde o Poznaňsko a pruský zábor vůbec, přejímalo se Šafaříkovo dílo nejčastěji bez korektur a důraz se kladl na historické důkazy sounáležitosti Slovanů v zápase proti němectví. Tak tomu bylo rovněž s Kollárem, třebaže jeho rusofilské stanovisko bylo zjevné. Germani-

[18] „My, katolicy, to jest biali..." — „Niechaj tam kto mówi, co chce, ale myśmy jednak narodem wybranym, przynajmniej z rodziny słowiańskiej" (č. 154, 1169).

zační tlak však způsobil, že se choulostivá situace obyčejně řešila opomenutím nežádoucí složky, například překladem jen těch znělek, které byly namířeny proti němectví a s národně vlasteneckou a obrannou tendencí. Toho u Šafaříka třeba nebylo. Jeho dílo odpovídá základní koncepci slovanské jednoty v zápase s Němci. Jednu korekturu Šafaříkova pojetí si však složitá národnostní situace v polských zemích přece jen vynutila: v otázce ukrajinské. Jak se ukáže dále, není to korektura typická pro poměry v pruském záboru, nýbrž především pro haličskou oblast záboru rakouského. Provedl ji poznaňský slovanofilsky a hlavně čechofilsky orientovaný časopis Lech v anonymním článku o Šafaříkovi, jehož autorem je pravděpodobně sám redaktor a vydavatel časopisu Josef Chociszewski.[19] Pro Šafaříkovo dílo má autor slova nejvyšší chvály a uznání, hovoří o jeho nesmrtelných zásluhách o Slovanstvo a v jeho pracích vidí základy slovanské jednoty, při čemž se podtrhuje opět slovansko-germánský antagonismus, ale na dvou místech má přece jen výhrady. Především vytýká Šafaříkovi nesprávný pohled na politické dějiny národů, které prý Šafařík nedoceňuje, což je — podle autora — dáno nedostatkem politické samostatnosti Slováků. Hlavní výtka však míří k otázce poměru polsko-ukrajinského. „Největší chyby — praví se tu — dopustil se Šafařík tím, že za základ rozdělení Slovanů vzal jejich nářečí, a že proto spojil Rusíny s Rusy. Rusínskou literaturu považuje jen za hračku a káže Rusínům užívat ruštiny. Ubozí Rusíni — Ukrajinci, jakési neúprosné fatum je pronásleduje, že jim dokonce i znamenití mužové odmítají přiznat národní samostatnost.“ — Požadavek národní svébytnosti pro Ukrajince není projevem názorové pokrokovosti Lecha. Souvisí přímo s jeho postojem proti „moskevskému panslavismu“, s přesvědčením o historické jednotě Ukrajiny a Polska a s programem západoslovanské vzájemnosti.[20]

Nejsložitější z hlediska recepce slovanských kulturních hodnot byla situace v záboru rakouském. Tvoří-li zábor pruský a ruský se všemi ideologickými rozpory a odstíny politických skupin a stran přece jen víceméně jednolité celky, je třeba v záboru rakouském rozlišovat dvě oblasti, jejichž dějinný vývoj má téměř přes celé 19. století některé rysy do té míry zvláštní, že je nutno klást otázku česko-polských souvislostí pro každou z nich zvlášť. Vedle tzv. Haliče, o níž se vzhledem

[19] Lech 1, 1878, č. 49, 51 a 52.

[20] Tento program vyslovil Chociszewski otevřeně o rok později v článku Słów kilka w sprawie słowiańskiej a mianowicie o połączeniu Polaków, Czechów i Rusinów, tudzież o potrzebie zwołania wieca słowiańskiego (Lech 2, 1879, 237).

k její bohaté a složité tradici česko-polských politických a zejména kulturních vztahů uvažuje obvykle na prvním místě, patřila k rakouskému záboru ještě oblast těšínského Slezska. Z hlediska ekonomického vývoje a také pokud jde o základní otázku vývoje národnostního má Halič s polským Těšínskem mnoho podobného a Těšínsko se také v 2. polovině 19. století cestou politické nutnosti orientuje především na Halič. Z hlediska česko-polských souvislostí se tu však objevují zejména v počátečním období výrazné rozdíly. Především pokud jde o tzv. otázku slovanskou. Důraz na známý národnostní antagonismus česko-polský, který se tendenčně a zcela neprávem přenášel až na začátek 19. století, překryl ve velké většině dosavadních prací velký a přímo zásadní význam, jaký měla pro dějinný vývoj této oblasti myšlenka slovanské součinnosti, ať jako program kulturní, ať ve formulaci politické. Následkem velké zaostalosti kulturní a politické zní slovanská otázka na Těšínsku dlouho velmi prostě: Slované společně proti Němcům. Tato formulace vyplynula zcela přirozeně z místních poměrů, z národnostních a sociálních rozporů mezi německým a neněmeckým obyvatelstvem. Protože tu následkem opožděného života kulturního a politického nemá dělení Polska a listopadové povstání prakticky ještě žádný ohlas a protože se tu o dějinném vývoji ostatních polských zemí začínají dovídat uvědomělejší polští jedinci až téměř v polovině století, je program slovanské součinnosti narušen protiruským postojem rovněž mnohem později. To je ve srovnání s haličskými poměry velmi podstatný rozdíl, nehledíc už ani k tomu, že Těšínsko dlouho nezná ony vnitřní mezislovanské rozpory, které tak zkomplikovaly vývoj v Haliči.

Pro recepci slovanských věcí mají tyto skutečnosti přirozeně velký význam, zejména když se uváží, že boj proti německé křivdě se posiluje vědomím analogické situace v pruském záboru, s nímž má polské Těšínsko rovněž čilý styk jak po koleji církevní administrativy, tak v přímé spolupráci kulturní.[21] Ukazuje to nejlépe přijetí Kollárova programu vzájemnosti, který se tu až do lednového povstání přijímá naprosto kladně, nevyjímajíc ani Kollárovu představu o obrovi Slávie, jehož hlavu tvoří Rusko.[22] V takové atmosféře a právě zároveň s Kollárem se dostal do polského Těšínska i Šafařík. Většina dosud zjištěných dokladů o znalosti Šafaříkových prací pochází sice z jednoho pera, a to od redaktora jediného polského časopisu na Těšínsku, Pavla Stalmacha,

[21] V práci *Księgi rodu słowiańskiego*, o níž bude ještě řeč, odkazuje autor přímo na německo-polský zápas v Prusku, v knížectví poznaňském a ve Slezsku (str. 244).

[22] Srov. Kollárův nekrolog v Gwiazdce Cieszyńské, 1852, 94—98.

Knihovna Literární archiv SAV — Bratislava

ale Stalmach je také hlavním iniciátorem a na dlouho hlavním představitelem kulturního a politického života této oblasti.

O Šafaříkovi se Stalmach dověděl nepochybně přímo od Štúra, jehož přednášky v Bratislavě poslouchal a jemuž — jsou-li Stalmachovy *Paměti* spolehlivé — také pomáhal v redakčních pracích.[23] Pro Stalmachovo „všeslovanské" zanícení, které čerpal v Těšíně ještě před odchodem do Bratislavy z českých knih a v Bratislavě vydatně prohloubil a posílil, takže neváhal propagovat i myšlenku společné všeslovanské ortografie pro rakouské, pruské a turecké Slovany, byl Šafařík bohatým zdrojem poučení a také podnětů. Brzy po návratu z Bratislavy otiskuje ve svém novém časopise tři články, jichž je nade vší pochybnost také autorem a které hledí k Šafaříkovi: *Opis polskiej części Szląska* (Tygodnik Cieszyński, 1850, 131), kde se přímo dovolává Šafaříkova *Slovanského národopisu,* rozsáhlou stať *Mitologia słowiańska* (Gwiazdka Cieszyńska, 1852) a *Spominki starosławiańskie* (tamtéž, 1853, 140). Společným ideovým jmenovatelem těchto článků je důraz na historickou jednotu Slovanů a slovansko-německý antagonismus, zcela v souhlase se Stalmachovým celoživotním názorem a se zaměřením jeho časopisu. V tom smyslu vyznívá také poměrně obšírný Šafaříkův nekrolog (Gwiazdka Cieszyńska, 1861, č. 28, 29, 30, podpis: Tworzymir), tím spíše, že jeho autorem byl oddaný čechofil Chociszewski, pozdější vydavatel a redaktor poznaňského Lecha, kde rovněž otiskl (1878) článek o Šafaříkovi. V roce 1861, na počátku svého utečeneckého pobytu ve Slezsku a dva roky před lednovým povstáním nevěděl ještě čtyřiadvacetiletý Chociszewski mnoho o složitých mezislovanských otázkách, které čekaly na řešení, a kromě toho se také nepochybně snadno přizpůsobil linii Stalmachova časopisu. Propustil proto tehdy ještě Šafaříka bez výtek a bez výhrad jako jednoho z největších vůdců slovanských národů, jednu z největších hvězd na slovanském nebi, jako muže velkých a trvalých zásluh o všechny Slovany. Nekrolog Chociszewského je sice názorově poněkud rozkolísaný, protože klade na jedné straně vedle Šafaříka jako hvězdu stejného řádu i Hanku, na druhé straně pak přejímá nejeden výstižný postřeh z knihy Chojeckého *Czechia i Czechowie* ..., z níž také cituje, ale základní myšlenka je stejná jako u Stalmacha: slovanská vzájemnost proti němectví. Končí také výzvou k Slovanům, aby se nad Šafaříkovým hrobem sjednotili ve jménu shody, obětavosti a svobody.

Ve skromných poměrech na Těšínsku v polovině 19. století jsou

[23] M. Kudělka, *Pavel Stalmach a Slovensko,* Slezský sborník 50, 1952, 25—54.

všechny tyto drobné projevy zájmu a znalosti Šafaříkova díla velmi pozoruhodné a dokazují jak dosah jeho působení, tak význam slovanské myšlenky v národnostním zápase těšínských Poláků a její kořeny. Nejprůkaznějším dokladem toho je však Stalmachova kniha *Księgi rodu słowiańskiego*, vydaná v Těšíně roku 1889. Zjistit přesně, do jaké míry Stalmach čerpal z Šafaříka, je těžko vzhledem ke kompilační povaze knihy, která cituje jen zcela výjimečně, že však jedním z hlavních pramenů byl Stalmachovi Šafaříkův *Slovanský národopis* a *Slovanské starožitnosti,* je zcela nepochybné. Kromě uvedených skutečností a vedle biografických faktů ukazuje to zejména apologetické poslání knihy a její základní ideová koncepce: rovnoprávnost Slovanů s Germány (str. 145, 242—243), autochtonnost Slovanů v Evropě (str. 8), zaujatost k tezím německé vědy (str. 10—11) a základní tendence vlastenecky slovanská (str. IV). Vedle Lelewela mohlo tu být hlavním pramenem pouze dílo Šafaříkovo už proto, že bylo tehdy jediným svého druhu kritickým svodem slovanovědění.

Stalmachovy „slovanské starožitnosti" nebyly jen „návratem k oblíbenému tématu", jak se domníval Ogrodziński,[24] nýbrž v prvé řadě činitelem politickým, o to důsažnějším, že šlo o publikaci určenou hlavně lidovým vrstvám. Obraz minulosti Slovanů je obrácen rozsáhlým citátem z Herdrova proroctví zcela do budoucnosti, a ještě s výmluvnou připomínkou, že staroslovanská společnost úplně odpovídá představám dnešních myslitelů, kteří hledají štěstí pro lidstvo. (str. IV)[25]

Smysl Šafaříkova díla pro polské národní hnutí na Těšínsku je zjevný. I tady, podobně jako v pruském záboru, slouží nejčastěji v národně osvobozenském boji, který se i na Těšínsku ve velké míře kryje s bojem o sociální práva. Má tedy úlohu pokrokovou, zejména v počátečním období. Teprve nad Stalmachovou knihou je možno uvažovat také o tom, nakolik tu Šafaříkovo dílo slouží zároveň politickému programu austroslavismu, k němuž tento postupem doby stále konzervativnější novinář

[24] W. Ogrodziński, *Dzieje piśmiennictwa śląskiego,* Katowice—Wrocław 1946, 140.

[25] Politické motivy a cíle knihy, vyplývající přímo z každodenní praxe německo-slovanského soužití na Těšínsku a v pruském Slezsku, jsou vyjádřeny na konci knihy: „Zamiarem niemieckim był podbój Słowiańszczyzny... Chociaż się w obronie często łączyły [slovanské národy], zamiłowanie wolności jednak nie pozwalało im utworzyć silnego związku politycznego, i nie było między nimi potrzebnej jedności. Z tego korzystali Niemcy w jedno państwo zespoleni... I następnie ponawiała się i ponawia się ta walka aż dotąd pod różnymi formami i godłami; znana jest jej nazwa dzisiejsza „Drang nach Osten", oznaczająca ciągłe napieranie Niemców na Słowian. Walczą więc z sobą dwa światy: germański i słowiański o ostateczne zwycięstwo" (240—241).

a politik nakonec směřoval a který se mu snad zdál i vhodný k realizaci staroslovanské utopie.[26]

Protiklad německo-slovanský, který při recepci Šafaříkova díla v pruském Slezsku a na Těšínsku vystupuje výrazně do popředí jako kritérium při posuzování ideových hodnot těchto děl, objevuje se pochopitelně i v haličské oblasti rakouského záboru, avšak jeho význam tu není už zdaleka tak rozhodující. Ačkoli je v Haliči odpor proti němectví a rakušáctví velmi silný, je zajímavé, že o postoji polské společnosti k slovanofilství české provenience a k české slavistické literatuře rozhoduje hledisko zcela jiné, a to český názor na řešení mezislovanských vztahů. Nejlépe je to patrno na poměrech ve Lvově. Tato skutečnost bývá často zkreslena nebo úplně zastřena tradičními představami o „slovanofilském a zejména čechofilském Lvově", s nimiž se setkáváme v české i polské literatuře, a které vedly také v případě Šafaříkově k zjednodušujícímu závěru o „velmi lichotivých ohlasech" jeho *Slovanských starožitností*.[27] Jsou to však představy hodně nepřesné a jednostranné, které málo odpovídají historické skutečnosti. Jejich nespolehlivost, prokázanou už v případě Kollárově,[28] je třeba mít na zřeteli i při zkoumání osudů díla Šafaříkova. Ukazuje se totiž, že Lvov nejen nebyl tak jednoznačně a bezvýhradně „slovanofilský", a zejména už ne „čechofilský", nýbrž že skutečné čechofilství tu bylo hodně vzácné a někdy i problematické a nestálé, dokonce i u tak „vyzkoušeného nadšence pro Slovanstvo", jakým byl slavizující statkář Rościszewski. Pokus vysvětlit fakty toho druhu věcmi osobními nebyl by tu na místě a znesnadnil by velmi pochopení některých zákonitostí historického vývoje v této oblasti. Lvovské slovanofilství mělo totiž jedno velmi citlivé místo: polsko-ukrajinskou otázku. Na způsob jejího řešení reaguje polská vlastenecká společnost velmi citlivě a nezná kompromisu. Choulostivost otázky narůstala vůčihledě s rychlým ná-

[26] A. Grobelný, *Češi a Poláci ve Slezsku*, Ostrava 1958, 179 n. — Ve spise *Księgi rodu słowiańskiego* je zajímavá varianta austroslavistické koncepce, průhledná přes opatrnou formulaci: „Trzy te państwa, Czechy, Węgry, Polska, łaczyły się częstokroć z sobą przez swoje dynastie. Czeskie i węgierskie królestwo stanowią obecnie główną podstawę. monarchii austriackiej, i do niej przybyła także część podzielonej Polski" (210). — O snaze včlenit Maďary do austroslavistické koncepce poslovanšťováním jejich historie je řada dokladů v Gwiazdce Cieszyńské. — O vývoji slovanské myšlenky v těšínském Slezsku srov. M. Kudělka, *Význam Slovanské myšlenky pro národní obrození ve Slezsku* (Slezský sborník 58, 1960, 474—486) a A. Szklarska, *Slovanská idea ve Slezsku* v 19. století (tamtéž 486—494).

[27] Polska—Czechy, 195.

[28] *Kollár v Polsku*, 32 n. Tam rovněž doklady o záporném postoji haličských Poláků k Čechům.

rodně uvědomovacím procesem Rusínů, s poznáváním sociální podstaty polského národnostního útisku a s rychlou politickou emancipací maloruského obyvatelstva, která vede ke vzniku různých politických programů, od koncepce polsko-ukrajinské jednoty přes program osamostatnění Ukrajiny k plánu ukrajinsko-ruského sjednocení. Na tyto složité otázky měli Češi svůj více méně ustálený názor, který se však zásadně lišil od postoje převládající většiny polské společnosti. V hojné české korespondenci z Haliče formuluje se situace vcelku shodně: polský útisk Rusínů, polská lhostejnost k myšlence slovanské vzájemnosti, program polsko-ukrajinské jednoty a zásadní odpor k sjednocovací koncepci ukrajinsko-ruské.[29] Tato složitá situace měla pro recepci Šafaříkova díla v Haliči rozhodující význam.

Je jistě pozoruhodné, že příznivé soudy o Šafaříkovi pocházejí tu z třicátých a čtyřicátých let a že od let šedesátých se setkáváme už jen s výhradami. V období prvním jde o známé projevy Rościszewského, jak je uvádí Szyjkowski,[30] které jsou však jen málo směrodatné, a o články v haličských časopisech. Z velké části jsou to drobnosti informativní povahy, jako například v časopise Rozmaitości Lwowskie z let 1832 a 1833. Jejich povahu ukazují například dvě zprávy z roku 1832. První z nich přejímá zprávu z ČČM a informuje o Šafaříkových přípravách k práci o dějinách jazyka a literatury jižních Slovanů (str. 403—404). Hlavním důvodem otištění je však připojený výňatek z Šafaříkova dopisu, kde se hovoří o Šafaříkově spolupráci s Maciejowským a o tom, že Šafařík přejal rozdělení slovanských „dialektů" od Kucharského. Druhá stať, *Dialekty słowiańskie* (str. 419—420), navazuje na Hubeho článek v Gazetě Warszawské *Nowe prace Szafarzyka* a jejím těžištěm je opět důraz na Kucharského dělení slovanských jazyků v díle Šafaříkově. „Lichotivé" je to, že je tu Šafařík označen za největšího slovanského filologa po Dobrovském. Rovněž kladně, ale věcněji zhodnotil Šafaříkovo vědění krakovský Pamiętnik naukowy roku 1837 (sv. II, str. 99—110) v referátu o prvních čtyřech sešitech *Slovanských starožitností*, které považuje za vzácnou historickou práci. Velký obdiv a úctu, ale jen velmi všeobecně a bez konkrétních údajů vyslovil Šafaříkovi široce slovanofilský Lwowianin 1840, na jehož stránkách se Šafařík také setkal s Kollárem. S výjimkou krakovského Pamiętnika, který pouze poctivě referuje o díle ještě nehotovém, jde ve všech ostatních

[29] Srov. k tomu doklady v pracích *Kollár v Polsku*, 32 n., V. Žáček, *Čechové a Poláci* I, 253, K. Paul, *Dopisy československých spisovatelů Stanku Vrazovi a Ljudevítu Gajovi*, Praha 1923, 57.

[30] M. Szyjkowski, *Polská účast* II, 225, 257.

případech o málo významné příležitostné projevy, které lze vysvětlit širokým a politicky značně rozkolísaným programem slovanské vzájemnosti.

Ale už v této době se zároveň začíná ukazovat ona slabá stránka haličského slovanství: „... jen Poláci se mrzejí — psal roku 1842 Zap Šafaříkovi — že tam [v *Slovanském národopise*] staropolské země v Rusích nejsou po polsku psané."[31] A rok nato dostal Šafařík z Vídně anonymní dopis, psaný německy, ale od pisatele Poláka, kterému se rovněž nezamlouvala Šafaříkova představa o polsko-ukrajinské hranici. Brzy po Šafaříkově smrti se ukázalo, že „slovanofilský" Lvov považoval Šafaříkovo pojetí národnostní a jazykové situace v Haliči za největší nedostatek jeho díla, k němuž pak již nebylo zatěžko najít i další výhrady. Jasně vyjádřil věc roku 1861 Šafaříkův nekrolog ve lvovském Dzienniku Literackém: Ve *Slovanském národopise,* který je prý vlastně slovanským „nářečopisem", dopustil se Šafařík základní chyby tím, že přijal za rozhodující kritérium pro své bádání hledisko jazykové a historické a k politickým otázkám že nepřihlédl. Proto nepostřehl, že jazyk maloruský byl od 14. století samostatným slovanským nářečím, ale dnes že už je pouze nářečím polštiny, tím spíše, že společenství mravů a zvyků a politických tradic vytvořilo tu pouze jeden jediný národ.[32] Tento názor, kterému historické a jazykové fakty ani v nejmenším nepřekážely, vystihuje v hlavních rysech jádro otázky, která lvovským slovanofilům ležela stále víc na srdci. Pramen této Šafaříkovy chyby vidí pisatel především v Šafaříkově názoru na poměr „literární" historie k historii politické. „Zatímco je pro samostatné národy politická historie základem a historie literatury pouze jednou její složkou, vysvětlením jedné stránky národního života, jsou pro Šafaříka a jemu podobné slavisty politické dějiny jenom hřbitovem, zbytečnou překážkou, prachnivinou, která se omylem považuje za úrodnou zemi." Pramen tohoto názoru je pak pisateli již jasný: nedostatek politické samostatnosti českého národa.

[31] Zap Šafaříkovi 10. 7. 1842, LANM, sign. 14 F 27.

[32] Dziennik Literacki (Lwów), 1861, č. 53 a 54: Paweł Józef Szafarzyk: „W ogóle nie dostrzegł tego, że język małoruski, będący aż do 14 wieku osobnym narzeczem słowiańskim, w ciągu ostatnich pięciu wieków, gdy wszystkie klasy średnie i wyższe po wsiach i miastach bez wyjątku przyjęły piśmienny język polski w mowie potocznej i w piśmie, a pod wpływem tego faktu i lud prosty rozumiejąc i mówiąc tym językiem poprzemieniał dawne formy swej mowy, i żywcem słowa i składnię polską w narzecze ruskie wprowadził, że język ten stał się przez to narzeczem języka polskiego, tym ci więcej, że wspólnością obyczajów i zwyczajów, wspólnością tradycji w tych warstwach, które brały udział w życiu politycznym, obydwa te ludy od dawna jeden naród stanowią."

Takové jsou tedy hlavní výhrady článku k Šafaříkovi. Výtka charakterového kazu kvůli Šafaříkově cenzorství ovšem jen podtrhuje nekritičnost a zaujatost soudů, jejichž politický smysl je průhledný: politická jednota Polska a Ukrajiny, obrácená proti „moskevskému panslavismu".[33]

V úplně stejném smyslu, třebaže zdánlivě z jiných pozic, hovoří se o Šafaříkovi v časopise Sioło. Je to druhý typický projev toho druhu, který výstižně dokresluje proměny, jaké prodělaly výsledky Šafaříkovy vědecké práce v jistých kruzích polské společnosti v Haliči. Časopis Sioło, věnovaný „ukrajinsko-rusínským" věcem, nevycházel dlouho (1866—1867) z velmi pochopitelných důvodů: jeho politický program — obrana proti porušťování a popolšťování, protiruská tendence a hájení společných zájmů Ukrajinců a Poláků — byl pro polské kruhy málo výrazný a příliš kompromisní a ukrajinské obyvatelstvo se naň dívalo s oprávněnou nedůvěrou, vidělo v něm „nový polský úskok".[34] Je předem zřejmé, jaký mohl být postoj časopisu k Šafaříkovi. V článku *Szafarzyk był w błędzie stawiąc język moskiewski w czoło narzeczy ruskich* vyložil to autor Zorjan velmi pečlivě.[35] Počítat běloruské, maloruské a „moskevské" nářečí k jedné rodině jazyků, jak to činí Šafařík, je podle autora správné, nic však Šafaříka neopravňovalo k tomu, aby považoval „moskevštinu" za jazyk vládnoucí. A to jak proto, že je to jazyk nelidový, umělý, předurčený ke zkáze, tak proto, že se Ukrajina od 16. století jazykově osamostatnila a postupně přijala polštinu. Postavil-li Šafařík tento odumírající jazyk na roveň s ostatními, plnými síly, je to důkaz, že se i geniové mohou mýlit. V podstatě stejně, ale jen na okraji, je stanovisko k Šafaříkovi formulováno v obšírné stati *Sprawa rusko-ukrajinska* (str. 135—158), který zpřesňuje politický program časopisu a tím i smysl postoje k Šafaříkovi: autonomie Ukrajiny a její politické sjednocení s Polskem jako základ politiky „dobrze zrozumiałego interesu", která se opírá o přirozená práva národů. A k tomu jasné náznaky slovanského mesiášství za polského vůdcovství.

To, co považovali Poláci za největší nedostatek Šafaříkova díla, bylo naopak pro uvědomělé Ukrajince přirozeně jejím největším kladem. Hovořil za ně Holovackij roku 1848 v dopise adresovaném Zapovi, kde vzdal dík Šafaříkovi za to, že první ukázal světu ukrajinský národ.

[33] „Hanka oddany był całkiem Moskwie, w caryzmie widział przyszłość słowiańską. Szafarzyk, choć lgnął również ku panslawizmowi, ale o moskiewskim nie myślał."

[34] E. Kołodziejczyk, *Z przeszłości słowianofilstwa w Polsce,* Świat słowiański 6, 1910, 1, 37—39.

[35] Sioło, 1866, 3, 113—120.

S tímto projevem vděčnosti pak přímo souvisí místo, kde se hovoří o „znevažování" ze strany Poláků a jejich snahách zastupovat zájmy Ukrajinců společně s polskými a pod polským jménem.[36] Dokladů toho druhu je po ruce dostatek.[37] Teprve bedlivý zřetel k nim zpřesní představu o „slovanofilském" a zejména „čechofilském Lvově". Takové důkazy „slovanofilství" a „vřelého přijetí Šafaříkova díla", jako je veršování L. Zielińského *Do Szafarzyka, dziejopisa Słowian,* otištěné ve Lwowianinu roku 1842, odvedly by velmi daleko od poznání historické skutečnosti.[38] Na základě toho, co je dnes známo, lze proto považovat za nesporné a zároveň za příznačné, že Šafaříka vidí a soudí Halič především z hlediska poměru polsko-ukrajinského a polsko-ruského, třebaže němectví a poněmčování je tu rovněž aktuální. Ačkoli se tu Čechům často vytýkalo, že jsou povolným a účinným nástrojem germanizace,[39] u Šafaříka se protiněmecký osten jeho prací přehlíží a důraz se klade na jeho pojetí mezislovanských vztahů. Potvrzuje to nepřímo ještě koncem století referát publicisty E. Lipnického o Jirečkově práci *Šafařík mezi Jihoslovany* v krakovském časopise Przegląd polski,[40] přeplněný doklady o Šafaříkově vztahu k Polákům a podtrhující odlišnost Šafaříkova slovanofilství od ruského panslavismu.

Na rozdíl od záboru rakouského a pruského ví se v záboru ruském o Šafaříkovi mnohem méně. Je to obdoba případu Kollárova. Šafařík se dostal do Polska po listopadovém povstání, které velice rychle zničilo vznícené a prorocké slovanství Woroniczovo i historiosofické koncepce Staszicovy. Do západních polských zemí, ohrožených germanizací, měl Šafařík cestu otevřenou a jeho dílo přinášelo především posilu. Pro ruský zábor neznamenal prakticky nic. Vyhrocený poměr polsko-ruský, tvrdá okupační praxe carských úřadů a reakce politická a sociální vyvolávají v polské společnosti odpor k Rusku tak silný a zásadní, že pro rozlišování mezi reakčním panslavismem a revolučním slovanstvím je tu málo místa i chuti. V tomto napětí končí také předchozí

[36] K. Studińskij, *Pavlo Josip Šafarik i Ukrainci,* Warszawa 1935, 5. — Tam rovněž o odmítavé reakci Gazety Powszechné z 14. 10. 1848.

[37] Srov. zejména *Materiali do istoriji ukrainsko-češkich vzajemin,* Lwów 1921.

[38] Srov. Lwowianin 1842, II, 37. Podle autorových údajů vznikla skladba ve Lvově 26. 10. 1840.

[39] „Urzędnikom, Niemcom i Czechom, profesorom, nienawidzącym narodowości naszej, przysłanym do niemczenia kraju, malowano szubienice..." *Pamiętnik Henryka Bogdańskiego,* Lwów 1882. — Pro presidenta senátu Krakovské republiky S. Wodzického byli Češi „... szarańcza czeska, którą nam nasłała Austria". — Srov. T. Modelski, *Ossolineum i Czeskie muzeum narodowe,* Wrocław 1953, 41.

[40] Przegląd Polski 30, 1896, 421—426.

vývoj slovanské myšlenky. To ukazuje nejlépe fakt, že zatím co se v obou ostatních záborech i v polské emigraci setkáváme s různými obměnami slovanské myšlenky a s různými pokusy najít nějaké řešení tohoto svízelného politického problému, zábor ruský se o nic podobného nesnaží. Zná buď přisluhovače typu Šafaříkova přítele Maciejowského, jejichž úloha je brzy jasná a kteří jsou veřejným míněním odsouzení, nebo krutý a nekompromisní odpor protiruský. Je-li tu situace těžká i pro vynikající a pokroková díla ruské literatury, je tím těžší pro dílo vědecké.[41] Člověk nejpovolanější — Maciejowski neudělal po této stránce pro Šafaříka skoro nic, nejen proto, že své přátelství vyčerpával žádostmi o vědeckou pomoc, ale především proto, že nemohl, poněvadž sám svými pracemi budil nedůvěru a odpor.[42]

Za těchto okolností je přirozené, že ohlas Šafaříkova díla v ruském záboru byl nepatrný. Časově první je krátký nepodepsaný referát o polském překladu *Slovanských starožitností* v Bibliotece Warszawské.[43] Kdo byl autorem, je těžko říci. Z několika málo lidí, o nichž tu lze s jistou pravděpodobností uvažovat, je možno především vyloučit Rusa Dubrovského, jehož bezvýhradné slovanofilství, osvědčené také na stránkách Biblioteky Warszawské, ale nejlépe ve vlastním ruskopolském časopise Dennici-Jutrzence, by bylo v rozporu s několika kritickými postřehy referátu. Bude to také patrno ještě z dalšího výkladu. Velmi nepravděpodobné je tu také autorství historika A. Tyszyńského, mluvčího varšavské inteligence čtyřicátých až padesátých let a zásadního ideového odpůrce Dubrovského. Tyszyński Šafaříkovy práce znal a často je cituje, zejména v obšírné stati *Rys historyczny oświecenia Słowian* (Biblioteka Warszawska, 1841, též samostatně ve Varšavě téhož roku), ale také jeho postoj k Šafaříkovi i k celé otázce

[41] „Ignorowano u nas literaturę rosyjską, bo nie chciano mieć nic do czynienia z wrogiem, odosobniano się od niego szczelnie i ściśle na każdym polu, a więc i duchowym". A. Brückner, *O literaturze rosyjskiej i naszym do niej stosunku dziś i lat temu trzysta,* Lwów — Warszawa 1906. — Platnost Brücknerova zjištění potvrzují v podstatě i závěry M. Jakóbce v pracích *Stan i potrzeby naukowe badań nad stosunkami literackimi polsko-radzieckimi* (Kwartalnik Instytutu Polsko-Radzieckiego, 1952—1953, 11) a *Literatura rosyjska wśród Polaków w okresie pozytywizmu* (sborník Pozytywizm II, Wrocław 1950, 295—375). Citát z Brücknera podle Jakóbce, *Stan i potrzeby...*

[42] Vedle známého soudu Mickiewiczova, který Maciejowského označil za zrádce polského národa, je charakteristický postoj Moraczewského, v němž se uplatňuje vedle hlediska nacionálního i aspekt sociální. Srov. *Myśli po przeczytaniu Pamiętników Maciejowskiego o dziejach Słowian,* Tygodnik literacki (Poznań) 2, 1839, 267. Tygodnik přitom otiskl Maciejowskému řadu příspěvků.

[43] Biblioteka Warszawska, 1841, III, 195—197.

slovanství je podstatně jiný než tón onoho referátu. Nejpravděpodobnější je autorství samého Maciejowského jednak pro kritické výhrady, podložené zřejmě znalostí věci (vytýká přílišné citace a nerovnoměrnou pečlivost ve všech částech), jednak pro názor, že polské překlady prací Jungmannových, Palackého, Kollára a Šafaříka by mohly velmi usnadnit a uspíšit rozvoj slovanovědění v Polsku. Vyloučíme-li Dubrovského, ukazovala by zejména poslední věta především na Maciejowského, který byl se svými slovanofilskými zájmy ve Varšavě vskutku bílou vránou, jak se vyjádřil sám Šafařík. Referát v Bibliotece je vcelku kladný, třebaže střízlivý.

S největší chválou byl Šafařík přijat Dubrovským v Dennici-Jutrzence. V redakci svého časopisu sbíral Dubrovský předplatné na *Slovanský národopis,* v časopise otiskl o Šafaříkovi několik článků a z Šafaříka stať *O Rezjanach i furlańskich Słowianach* v překladu Kucharského.[44] Z hlediska recepce Šafaříkova díla v polském prostředí byla však Dennica ztracenou pozicí; časopis brzy zanikl pro naprostý nedostatek zájmu jak ve Varšavě, tak v Rusku. Jen v Čechách — je-li možno věřit Hankovi — byl prý o něj živý zájem.[45] Pokud pak jde o samého Dubrovského, žáka slavisty Kucharského, bylo jeho slovanofilství ryze staromilské, zpátečnické a carofilské, jak se ukázalo v plném světle v jeho rozsáhlé polemice proti Tyszyńskému, kde se postavil na stranu Maciejowského.[46] Šafaříka vzal pak Dubrovský v ochranu jednak v referátě o *Slovanském národopise,* kde odsoudil názory „z vlastních řad", označující Šafaříkovy práce jako „marné tlachání" (próżna gadanina), jednak otištěním referátu Wilka Zakliky o Bielowského *Początkowe dzieje Polski,* v němž je vysloven nesouhlas s názorem Bielowského, který vytýká Šafaříkovi odpor k latině.[47] Naděje Dubrovského, že by *Slovanský národopis* mohl dát „základní směr" slovanské vzájemnosti (stanowczy kierunek słowiańskiej wzajemności) se v ruském záboru ukázaly zcela marné.

[44] Dennica—Jutrzenka 1, 1842, Warszawa: Oznámení předplatného je na str. 106; stať o Rezjanach... v č. 9; na str. 185—192 referát o *Slovanském národopisu;* na str. 269—275, 281—289 překlad práce *Przegląd bibliograficzny zbiorów sławiańskich pieśni ludu* (z ČČM, 1838); v roč. 1843 je na str. 109—113 stať *Paweł Józef Szafarzyk,* J. Sawiniczův překlad článku Sreznevského o *Slovanském národopise* z téhož roku (Dnevnik Min. nar. prosv., duben 1843).

[45] V. A. Francev, *Pisma k Vjačeslavu Ganke iz slavjanskich zemel',* Warszawa 1905, 314, Dubrovskij Hankovi 31. 3. 1844. — V. A. Francev, *Očerki po istoriji češskago vozroždenija,* Warszawa 1902, 275.

[46] Srov. *Uwagi Piotra Dubrowskiego nad artykułem p. Tyszyńskiego Rys historyczny oświecenia Słowian,* Biblioteka Warszawska, 1843, II, 243—292.

[47] Dennica—Jutrzenka, 1843, 2, 46 n.

Názorovým protipólem Dubrovského a Maciejowského byl Tyszyński. V jeho opatrně formulované teorii „okcidentalismu" (zachodniość, str. 125), vybudované na protikladu katolictví a pravoslaví a polského nacionalismu a pojetí nadnárodní plemenné jednoty slovanské, bylo pro vědecké argumenty Šafaříkovy málo místa. Tyszyński Šafaříka znal a v citované práci o osvětě Slovanů na něho často odkazuje, postoj však zaujímá odmítavý: buď v něm vidí českého Maciejowského („P. Szafarzyk jest w Czechach, czym pan Maciejowski jest w Polsce", str. 114), když byl předtím Maciejowskému vytkl stranickost a zaujetí („...autor [Maciejowski] za zbyt okazał się stronnym rodowości słowiańskiej obrońcą... w ogólności autor nie tai faktów, lecz tylko na svój sposób opowiadać je umie", str. 44), nebo ho přímo odmítá („Geschichte der slawischen Sprache und Literatur, pismo... którego niedostateczność jednak autor najbliżej za postępem badań słowiańskich idący, najlepiej dziś zapewne sam czuje", str. VII). Celým svým pojetím slovanské minulosti, zpřesněným zásadním nesouhlasem s názory Chodakowského v knize *O Słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem* z roku 1818 (str. 42), stojí Tyszyński na opačném stanovisku než skupina pokrokových slovanofilů kolem almanachu Ziewonie, pro něž byl Chodakowski právě východiskem.

Známé polsky nacionální stanovisko v otázce slovanské se objevilo v souvislosti s Šafaříkem v plné síle ještě i koncem století. Referát o knize Boďanského *Pisma k Pogodinu iz slavjanskich zemeľ 1855 do 1861,* otištěný ve varšavském časopise Niwa pod titulem *Szafarzyk i Pogodin,*[48] vidí Šafaříka výlučně pod tímto zorným úhlem. Šafaříkovu korespondenci s Pogodinem považuje za doklad záporných stránek Šafaříkova charakteru a Šafaříkovi vytýká jedním dechem celou řadu věci: jeho styky s „hlavním" panslavistou, jeho ochotu jít do Ruska, že poslal Pogodinovi svou biografii, aby se udělal v Rusku populárním, že se příliš často odvolává na štědrost Rusů, že Polákům a Polsku věnuje málo pozornosti, že nejvíce hovoří o Maciejowském a k Mickiewiczovi že neměl důvěru, že Poláky nepovažoval za schopné etymology, že k ruským spisovatelům je nesrovnatelně ohleduplnější atd. atd. včetně všelijakých soukromých zpráv o Šafaříkových charakterových vadách. Všechno to jsou ovšem věci pramenící z nekritické zaujatosti, ale tím lépe ukazují, jak silný byl ve varšavském prostředí polsko-ruský antagonismus. Ani tak věrný slovanofil a čechofil, jako Bronisław Grabowski, mu neunikl: Šafaříka sice ocenil zcela kladně, ale v článku o Janu Bottovi se nemohl nedotknout věci aspoň narážkou,

[48] Niwa 10, 1881, 19, 599—604. Autor: K. K.

vytýkaje Čechům náklonnost k doktrinářství, která jim nedovolovala pochopit základní otázky jiných slovanských národů. To přirozeně neplatilo jen o českém postoji k Štúrově jazykové reformě, nýbrž stejnou měrou o poměru česko-polsko-ruském.[49]

Jaký postoj zaujaly k Šafaříkovi polské časopisy v Petrohradě a ve Vilně, dá se snadno předvídat. Vilenský časopis Wizerunki i roztrząsania naukowe hovořil roku 1837 o Šafaříkovi dvakrát: po prvé v oznámení o předplatném na *Slovanské starožitnosti* v článku Šafaříkova přítele Koeppena *List drugi do Redaktora Dziennika Ministerium Narodowego Oświecenia,* kde (na str. 145) Koeppen cituje úryvek z Šafaříkova dopisu a vybízí k hojné subskripci (sv. 15, str. 141 n.), po druhé v článku *Wiadomość o pracach Szafarzyka, zebrane* [!] *z własnych jego listów do profesora M. Pogodina pisanych,* přetištěném z Dnevnika Min. nar. prosv. (sv. 18, str. 110—124). Typický je zejména článek druhý, v němž jsou *Slovanské starožitnosti* stále v popředí, aby se však na každém kroku mohla ukázat vydatná pomoc Pogodinova a ruských učenců vůbec. Chvála Ruska a důraz na jeho význam pro slovanovědění je vlastním smyslem celého článku.

V podstatě stejným směrem se nesou i dosti četné stati v úředním Tygodniku Petersburském, mezi nimiž je i obšírnější stať *Wiek Słowian w Europie,* souvisící s Šafaříkovými *Starožitnostmi.* Jak překladatel uvádí, dostal se článek do Tygodnika oklikou z Magazinu für die Literatur des Auslandes, který opět čerpal z blíže neuvedeného pražského časopisu.[50] Slovanský zájem oficiálního Tygodnika, který od počátku odsuzoval polské revoluční hnutí a snahy po osamostatnění Polska a s jehož magnátskou a jezuitskou „volyňsko-litevskou klikou" ostře polemizoval revoluční demokrat Dembowski, byl nesen naprosto lojálním duchem carofilským. Měl podpořit zájem o slovanství, aby se „rodná niva" očistila od „germanismu, galicismu a všech jiných ismů", to je evropeismů.[51] Souvislosti, v jakých se tu Šafařík ocitá, jsou jasné. Přesto se však zdá, že by se byl vzhledem k slovanské politice Tygodnika mohl těšit větší pozornosti. Je dobře možné, že se tu projevil vliv některých ruských historiků, o jejichž záporném vztahu k Šafaříkovi hovořil Pogodin v doslovu k překladu *Slovanských starožitností.*[52]

[49] B. Grabowski, *Paweł Józef Szafarzyk.* Kłosy (Warszawa) 32, 1881, 279—282; Ján Botto, 33, 68.

[50] Tygodnik Petersburski 7, 1836, část XIV, 394—396, 402, 422—424, 457—460.

[51] Tygodnik Petersburski 11, 1840, č. 99—100: *Listy P. Dubrowskiego z Warszawy do M. Pogodina w Petersburku.*

[52] L. Niederle, *Pavla J. Šafařika Slovanské starožitnosti,* ČČH 1, 1895, 143—166.

Překvapivě malý zájem vyvolalo Šafaříkovo dílo také v polské emigraci, třebaže tu slovanská otázka byla na denním pořádku a často také předmětem sporů. Je to dáno především dvěma skutečnostmi: za prvé tím, že polská emigrace žije publicistikou a politicky vyhrocenou poezií svých věštců. Práce vědecké se jeví v tomto období daleko méně účinnou zbraní politického zápasu. Odtud pramení také polské výtky „českým filologům". I Chojecki, jehož českými informacemi podložený soud o Šafaříkovi nešetří přes některé věcné výtky chválou a je vůbec pro autorovu střízlivost a kritičnost nejkladnějším polským hodnocením Šafaříka, upozornil v této souvislosti, že vědecká kritika je pouze počátkem a předpokladem, a vlastního vyvrcholení historické práce — koncepce historiosofické-že Češi nemají.[53] — Druhá příčina záleží v tom, že publicistika polské emigrace vidí a řeší otázku slovanství — ať kladně nebo záporně — nejčastěji pod zorným úhlem diplomatických perspektiv nebo velkých revolučních akcí, tedy jaksi zásadně a ve velkém měřítku, velkoryse, a proto nezřídka schematicky. Dílčí otázky mezislovanského soužití a slovanské součinnosti, jak vyrůstaly z praxe, objevují se v emigračním tisku jen velmi zřídka. Je to tím pochopitelnější, uváží-li se, že například řešení slovanské otázky v Poznaňsku je ve srovnání se situací v Haliči podstatně jednodušší, schematičtější, a proto i optimističtější.

Šafaříkovo vědecké dílo, jehož historiosofie byla ukryta v mluvě faktů, nabízelo tedy emigračnímu publicistovi málo. Schematický a zkreslující přístup k otázce je vidět nejlépe ze zásadního odsouzení Šafaříkova *Národopisu* v časopise Demokrata Polski roku 1843, motivovaného výhradně protiruským a protipanslavistickým zaujetím. Šafaříkovi se tu přitom vytýká přeceňování významu ruské literatury a významu Ruska vůbec a nesprávné začlenění tvorby běloruské a maloruské, kterou nevidí jako součást kulturního vývoje polského. Míru nepochopení ukazuje tu i prudká polemika proti Chojeckého spisu o Čechách.[54]

Z tvůrců polské emigrační kultury se o Šafaříka zajímal poměrně nejvíce Mickiewicz a Lelewel. Mickiewicz znal Šafaříka už od dvacátých let, kdy odmítl jeho soud o Byronovi a jeho názor na polskou prozódii, vyslovený v *Geschichte der slawischen Sprache.*[55] V pařížských přednáškách je mu ovšem Šafařík především velmi užitečným zdrojem vědomostí o dějinách Slovanů. Častěji, než by bylo možno soudit z přímých

[53] E. Chojecki, *Czechia i Czechowie przy końcu pierwszej połowy XIXgo stulecia II,* Berlin 1847, 3—54.

[54] Podrobněji o tom V. Žáček, *Čechové a Poláci* I, 74—75.

[55] J. Máchal, *Mickiewicz a Čechy,* ČČH 4, 1898, 355—389.

odkazů, čerpá ze *Slovanských starožitností,* jejichž originál i polský překlad dostal od Boňkowského, a z *Geschichte,* přestože se od Zaleského dověděl, jak je tato kniha „strašně mizerná".[56] — Mickiewicz byl v emigraci vedle Lelewela jediným a nejpovolanějším, kdo mohli k Šafaříkovi zaujmout objektivní a kritické stanovisko. Z toho mála, co lze vyčíst z pařížských přednášek, nelze s jistotou říci, jak Mickiewicz Šafaříka hodnotil. Uznával jistě váhu jeho vědeckých výkladů už tím, že se o ně opíral, ale citelná zdrženlivost jako by svědčila o Mickiewiczově nejistotě v názoru na Šafaříka—ideologa, v němž mohl snadno vidět jednoho z těch českých slovanofilů, na které příliš působila „hmotná" velikost Ruska. S Kollárem neváhá polemizovat, o Šafaříkovi mlčí. Zdá se, že Šafaříkovu filosofii dějin Slovanů Mickiewicz buď nepostřehl, nebo si nebyl jist, jaký je její smysl.

Jak ukázal už případ Kollárův, je pro recepci českých slavik v Polsku příznačné, že se hodnotí v prvé řadě jejich ideologická stránka. Zůstává-li v polském prostředí Kollár—básník daleko pozadu za Kollárem—ideologem slovanství, reaguje podobně polský vědecký svět na Šafaříkovo dílo podstatně slaběji než polská publicistika. Kritik ryze vědeckých je v soudobé polské literatuře poskrovnu. A i tady se najdou projevy, o nichž lze soudit, že nejsou motivovány jen ryze vědeckými zřeteli.

Nejobjektivnějším polským vědeckým posudkem vůbec je nepochybně krátka kladná recenze Bandtkieho o *Geschichte,* otištěná roku 1827 v Hallesche allgemeine Literatur-Zeitung.[57] Kritická slova Bandtkieho o vlivu Rakowieckého a nesouhlas s pojetím Rakowieckého souvisí tu nejpravděpodobněji přímo s názorem Dobrovského, který Šafaříkovi vytkl totéž.

Podstatně větší a hojnější názorové rozdíly jsou mezi Šafaříkem a Lelewelem. Málo pravděpodobný dohad Szyjkowského o přímých a těsných stycích obou historiků[58] otázku jejich vztahu ovšem nevyčerpává. Jak známo, měl Šafařík proti Lelewelovi, jehož díla znal, velké výhrady. Vytýkal mu nejen fantastické etymologie, nýbrž přímo „opovážlivost" v soudech, že „plete páté přes deváté" a pro své dohady že nemá důkazů. Podobně soudil o Lelewelovi také Dobrovský a Šafařík z jeho

56 O slavistické knihovně Mickiewiczově a o pramenech jeho pařížských přednášek H. Batowski *Słowiańska biblioteka Mickiewicza,* Sprawozdania PAU, 1933, Kraków 1934, nr. 6, 12—23. — Týž, *Mickiewicz jako badacz Słowiańszczyzny,* Wrocław 1956, 64, 99. — Srov. též V. Žáček, *Čechové a Poláci* I, 70.

57 HALZ, 1827, č. 247—248. Srov. k tomu K. Paul, *Šafařík a Poláci,* 59, a V. A. Francev, *Polskoje slavjanovedenije,* 389.

58 *Polská účast* ... II, 262.

názorů jistě nejedno přijal. Také ze strany Lelewelovy se nejednou ozval nesouhlas s vývody Šafaříkovými, třebaže velikost a učenost Šafaříkovu Lelewel plně uznával. Nejčastěji se Šafaříkovo jméno objevuje v knize *Narody na ziemiach słowiańskich przed powstaniem Polski*[59] a *Polska wieków średnich.* V úvodě k první knize Lelewel dokonce přiznává, že odlišné názory Šafaříkových *Slovanských starožitností* na nejstarší dějiny Slovanů byly jedním z podnětů, aby se otázkou znovu obíral.[60] Podle vlastních slov Lelewelových byly *Starožitnosti* (v překladu Boňkowského) do jisté míry základem a východiskem Lelewelovy práce („nie w jednym razie mnogich scezegółów jego przyswajam sobie dostrzeżenia; za jego zdaniem i światłem idziemy w każdym razie, gdzie się nam od niego nie przyszło odpisać", str. 638), ale zároveň také předmětem kritiky. O polemiku v pravém slova smyslu tu ani nejde, většinou jen o odkazy nebo o štiplavé narážky v poznámkách, jichž jsou však zato v celé knize desítky.

Vyžadovalo by podrobnější rozbor a srovnání zjistit, šlo-li tu o příčiny hlubší nebo zásadní. Něco v tom smyslu Lelewel v úvodu naznačuje,[61] avšak nesoustavnost jeho výkladu nedovoluje říci, nakolik šlo pouze o drobné názorové rozdíly například na otázky etymologické nebo toponomastické, a nakolik se tu projevila odlišná základní koncepce celé problematiky nebo aspoň jiné hledisko. Na hlubší příčiny může ukazovat Šafaříkovo odmítnutí Lelewelovy teorie o nadoderských sídlech Slovanů a Lelewelova nespokojenost s tím, že je Šafařík hledá až na Litvě a nad Volhou, opíraje se přitom o bavorského geografa.[62] Z hlediska vývoje historické vědy rozdíl mezi Šafaříkem a Lelewelem však nepochybně je: Lelewel především už není jen sběratelem starožitností, nýbrž jde za svou vlastní filosofickou koncepcí dějinného vývoje ve smyslu buržoazně demokratickém. Odtud také velmi silný důraz polsky nacionální.[63] V pojetí historické práce i společenského

59 Tom do *Polski wieków średnich* wstępny, Poznań 1853, vyd. Żupańského.

60 „... a wyznam się, że w sprzecznym poglądzie jego napotkałem jeszcze jeden silny powód do powrotu do mych zaniedbanych mozołów. Stał się on dla mnie bodźcem do nowego rozpatrywania powodującym, do nowego przebadywania ...".

61 „Z najnowszych trudów na tym polu mało co znam: powiedziałbym nawet, że wcale nic, gdybym nie miał pod ręką nieocenionej wartości dzieła Szafarzika Starożytności sławiańskich, które z najświeższymi postrzeżeniami oswaja, prześciga je daleko a jest naszym słowieńskim płodem ... to właśnie dzieło czyniło by mój trud zbytecznym i zupełnie niepotrzebnym, gdybym wprzód cale innego nie obrał był stanowiska, przy którym mimo światła, jakie poszukiwania jego przynoszą obstawać mi należy."

62 *Polska wieków średnich* I, 487.

63 M. H. Serejski, *Joachim Lelewel. Z dziejów postępowej myśli historycznej w Polsce,* Warszawa 1953.

vývoje Šafařík tak daleko jistě není. Tady je také kořen Mickiewiczovy výtky Šafaříkovi v posudku o polské části *Geschichte*, že se neopřel o Lelewela, v jehož díle je „důkladnější představa" polských dějin, než jakou může dát „celá řada názvů a dat". Proto je také *Geschichte* Zaleskému „strašně mizernou" prací.

Lépe je různost pojetí patrna v kritickém postoji Augusta Bielowského, jak se projevila na stránkách díla *Wstęp krytyczny do dziejów Polski* (Lwów 1850). Také Bielowski hovoří o „značném rozdílu" a „jiném směru svého postupu".[64] Jeho odlišné názory na otázky prasídel a pradějin Slovanů a jeho krátké polemiky s Šafaříkem o Bílých Chorvatech, Srbech apod. jsou zcela nepochybně projevem vědeckého názoru historikova bez politických motivů toho druhu, s jakými se ve více či méně průhledné formě setkáváme u polských publicistů. Bylo by proto nesprávné hledat vysvětlení v Zapově sdělení Vrazovi z roku 1844, že se Bielowski na Šafaříka chystá s „jinými starožitnostmi", a to polskými.[65] Náznak polsky nacionálního motivu v postoji Bielowského viděl Zap pravděpodobně následkem svých neshod s polským prostředím v Haliči a není tu vůbec na místě. Zdá se, že jádro věci je vskutku vystiženo vlastními slovy Bielowského o odlišném přístupu k pramenům. Bielowského přesvědčení, že původ a sídla Slovanů je třeba vyvodit z legend a nejstarších kronik samých Slovanů, jež také ve své knize podrobně probírá, souvisí totiž přímo s jeho přesvědčeným slovanofilstvím a především s jeho pojetím kulturního vývoje starých Slovanů. Ve slovanofilských projevech Bielowského, známých nejlépe z almanachu Ziewonie, vystupuje všude do popředí názor, že kdysi existovala bohatá slovanská literatura, jejímž zůstatkem je vedle *Slova o Igorově výpravě* (přeložil a vydal Bielowski ve Lvově 1833) i *Královédvorský rukopis*.[66]

Na těchto dvou památkách pak vytváří jakousi estetickou normu

64 Wstęp..., str. II: „Kiedy wyniki jej [vlastní práce Bielowského] porównałem z najgłośniejszymi w naszych czasach wywodami początków Słowiańszczyzny, okazała się znaczna między nimi różnica. Wpłynęło to w części już z odrębnego kierunku drogi jaką ku temu celowi obrałem. W rozstrzyganiu bowiem o pochodzeniu jakiegokolwiek narodu zdało mi się rzeczą nieskończenie ważną, zbadać najdokładniej: jakie przeświadczenie w tej mierze miał sam naród w pierwszym swoim na scenę dziejów wystąpieniu, a któreto przeświadczenie musiało koniecznie zostawić ślad jakiś w piśmiennych tego narodu pomnikach. W tej myśli przechodziłem kolejno źródłowe pomniki Słowian i pilnie się nad nimi zastanawiałem".

65 M. Szyjkowski, *Polská účast*... II, 263.

66 Srov. Jan Płaza, [= Bielowski], *Królodworski rękopis*, Tygodnik Literacki 1838, č. 35.

a zároveň program „slovansko-polské" literární tvorby.[67] V souladu s tím jsou pak také památky toho typu Bielowskému rozhodujícím historickým pramenem prvního řádu, které především hledá. Takové pojetí u Šafaříka Bielowski ovšem nenašel a odtud pravděpodobně jeho nevrlá slova, že se u Šafaříka jako by všechno otáčelo kolem bavorského geografa („wszystkie jego rozumowania kręcą się jakby około osi, około słów tak zwanego geografa bawarskiego..." Wstęp... 442). Svou představu staroslovanské minulosti a její smysl vymezil pak na různých místech nechutí k latinsko-německému křesťanství a důrazem na kulturu pohanských Slovanů.[68] V souvislosti se slovanofilstvím Ziewonie bylo by to lze v podstatě chápat jako protiklad středověkého kosmopolitního křesťanství s jeho feudální nerovností a ohrožené národní kultury slovanské, odpovídající romantickým představám ideálního společenského řádu. Zdrojem výhrad Bielowského byla by pak představa právě opačná než ta, která přivedla Boňkowského k překladu *Slovanských starožitností*.

Rozbor uvedených dokladů, které lze považovat za typické, dává tedy podstatně bohatší a složitější obraz recepce Šafaříkova díla v polském kulturním prostředí než dosavadní pokusy o její charakteristiku. Úplný obraz bude ovšem možno učinit teprve po důkladném a vyčerpávajícím zpracování materiálu, u nás z velké části nedostupného. Avšak historicky pravdivé řešení otázky nebude tu jen věcí heuristické píle a úplnosti pramenů, nýbrž v prvé řadě věcí přístupu a pojetí. Je třeba si uvědomit, že stejně jako v prostředí českém a slovenském nebylo Šafaříkovo dílo pouze indiferentním souborem vědeckých poznatků, nebylo jím ani v prostředí polském. Naopak, právě v přímé a ostré konfrontaci jeho základních tendencí s jinými historickými

67 „Żadna bowiem kronika ojczysta, żaden pomnik dziejowy przez Słowianina pisany nie przechował się z tamtych czasów [z doby od Sáma do Svatoplukovy smrti], i chcąc dziś z owych urywkowych napomknień jakąś całość utworzyć, trzeba co krok pomagać sobie dalekimi kombinacjami lub domysłami". Wstęp... 488.

68 Ve Wstępu... například praví: „...czy można jeszcze wątpić o tym, że oni byli zwolennikami obrządku słowiańskiego, i należeli w oczach niemieckołacińskiego duchowieństwa do rzędu tych, quos error et idolatria defoedavit i o których cokolwiek zapisać uważano za rzecz bezpożyteczną dla narodu?" (518). — K otázce názorových rozdílů mezi Šafaříkem a Bielowským i jinými polskými historiky srov. ještě Bielowského stať v Bibliotece Naukowego Zakładu im. Ossolińskich 1842 a referát o ní H. Skimborowicze v Przeglądu naukowém (Varšava) 1842, 1047—1058, kde referent chválí Bielowského za „skarcenie niektórych mniemań Pana Szafarzyka". — Téhož roku otiskl časopis (307—321) neukončené *Uwagi niektóre o Szaffarziku*, kde autor Šafaříkovi vytýká rozpory a nedostatky a shrnuje: „...cóż Pan Szaffarzyk dopomógł swoją pracą do objaśnienia pierwotnego stanu i miana Słowian? — Cóż nowego wyrzekł w tym względzie? Nic zgoła..."

podmínkami, k níž dochází v tomto novém prostředí, vystupuje do popředí v prvé řadě jeho konkrétní politický a společenský smysl. Znamenalo by podstatné zúžení a zkreslení otázky omezit se na pouhé zjišťování správnosti faktů a vědeckých poznatků Šafaříkových ve srovnání s výsledky soudobé vědy polské nebo na konstatování oprávněnosti polských korektur. Výsledky, byť i částečné, k nimž touto cestou dospěly dosavadní pokusy o řešení, jsou proto málo životné a zdaleka nevystihují historickou skutečnost. Šafaříkovo vědecké dílo, které se tak bojovně včlenilo svým ideovým vyzněním do obrozenského procesu v našich zemích, nemohlo přechodem do poměrů mohem vyhrocenějších a přímo dramatických zmrtvět v beztvarý, třebaže pozoruhodný kulturní fakt a stát se jen předmětem nezaujatého rozumování v učených společnostech. Rozbor materiálu ukazuje tu situaci právě opačnou. Tyto skutečnosti bude třeba mít na mysli při dalším řešení otázky, která nejen objasňuje samotné dílo Šafaříkovo, nýbrž ukazuje i na specifické rysy dějinného vývoje v našich zemích a v Polsku.

OBSAH

Úvod 5
Andrej Mráz, Šafárikova začlenenosť do vývinu slovenskej vzdelanosti 7
Viktor Kochol, Poézia Pavla Jozefa Šafárika 39
Cyril Kraus, Šafárikova balada 62
Mária Dzubáková, Pavel Jozef Šafárik a ľudová slovesnosť 79
Oldřich Králík, Šafařík a Dobrovský 119
Josef Hrabák, Pavel Josef Šafařík a starší česká literatura 150
Jozef Minárik, Pavel Jozef Šefárik a slovenská literatúra 183
Věnceslava Bechyňová, Šafaříkova prozodická koncepce pro slovanskou poezii 206
Artur Závodský, Podíl Pavla Josefa Šafaříka na časopise Světozor . 246
Ján Béder, Pavel Jozef Šafárik a Mladé Slovensko 267
Milan Kudělka, Poláci a Šafařík 294
Obsah 323

PAVEL JOZEF ŠAFÁRIK

LITTERARIA IV

Obálku navrhol Ľudovít Juračka
Graficky upravil Jozef Bielik
Redaktori publikácie
Vlasta Horvátová a Zdeno Pištek

Prvé vydanie. Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied v Bratislave 1961
ako svoju 652. publikáciu.
Strán 324

Vytlačila PRAVDA vydavateľstvo ÚV KSS, Košice.
AH 23,36, VH 23,73. Náklad 950 výtlačkov.
Z-03*11382

301—12

Cena brož. Kčs 28.—

63/VI-2

SNR-OŠ 24,227/60-VO